VJESNIK
ETNOGRAFSKOG MUZEJA U ZAGREBU

BULLETIN
DU MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE À ZAGREB

KNJIGA PRVA

(SVEZAK 1 i 2)

UREDNIK IVO T. FRANIĆ

ZAGREB 1935

Vlasnik „Vjesnika“:
ETNOGRAFSKI MUZEJ U ZAGREBU

Izdavaoc i urednik:
IVO T. FRANIĆ,
upravnik Etnografskog muzeja u Zagrebu

Uredništvo i Uprava:
ZAGREB, TRG IVANA MAŽURANIĆA 14,
ETNOGRAFSKI MUZEJ

Propriétaire du Bulletin:
MUSÉE ETNOGRAPHIQUE À ZAGREB

Editeur et Redacteur:
IVO T. FRANIĆ,
Directeur du Musée Etnographique à Zagreb

Redaction et Administration:
ZAGREB (YOUGOSLAVIE), PLACE d'IVAN MAZURANIĆ 14,
MUSÉE ETNOGRAPHIQUE

VJESNIK

ETNOGRAFSKOG MUZEJA U ZAGREBU

ZA ETNOGRAFIJU, ETNOLOGIJU, ANTROPOLOGIJU
I PREHISTORIJU

BULLETIN DU MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE
À ZAGREB

POUR ETHNOGRAPHIE, ETHNOLOGIE, ANTROPOLOGIE
ET PRÉHISTOIRE

KNJIGA PRVA
(SVEZAK 1 i 2)

UREDNIK IVO T. FRANIĆ

ZAGREB 1935

BEOGRAD 1935
ŠTAMPA DRŽAVNE ŠTAMPARIJE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

NJ. V. KRALJ PETAR II.

NJ. V. VITEŠKI KRALJ ALEKSANDAR I, UJEDINITELJ

IZA OCA SA SINOM!

Zamuknula su zvona. Utihnuo je plač i lelek. Ostale su još samo suze da poput rose rominjaju niz rastužena lica i vlaže hladnu ploču nad njegovim grobom u Panteonu Oplenca.

Izgubili smo Ga! Ali nas nije ostavio same. U Svome Prvijencu ostavio nam je Sebe, da Ga i dalje ljubimo, a kroz Sina slijedimo.

Čuvajte mi Jugoslaviju!

bio Mu je zadnji dašak i posljednja poruka: Sinu, Ženi i ujedinjenom narodu. U njoj je sažeo sve: Uzvišenu Porodicu, Dinastiju, zemlju i Narod. Stvarno nedjeljivi, oni su ostali amalgamisana cjelina: slobodna Jugoslavija!

Narod je shvatio svog Velikoga Sina i zakleo se:

Čuvaćemo Jugoslaviju!

Čuvanje je rad, borba, bdijenje, stvaranje. Suze su bol, a bol koči energiju. Obrišimo suze! Duh Njegov živ lebdi iznad nas, a Lik Mu ovjekovječio se u Uzvišenom Njegovom Nasljedniku

Nj. V. Kralju Petru II.

Oplenac je naša Meka i Medina, kamo svaki čestiti Jugosloven mora da pođe u hadžiluk. Jer da jesmo, najprvo Njemu dugujemo hvalu. Na grobu Njegovom crpšćemo utjehe i snage za napore u budućnosti.

Ali naše su nade na Dedinju. Tamo živi odgajajući se u radu mladi Kralj, da u danom času primi breme vlasti i odgovornosti koje Mu je Viteški Otac u amanet ostavio.

Tih, miran, željan znanja, svjestan odgovornosti, bez djetinjstva, pod budnim okom Velike Majke sprema se za dužnost koja Mu je već u djetinjoj dobi pritisnula sokolska pleća.

Narod vjeran Ocu, svu ljubav prenesao je na Sina. Svaki dan, kad zazvone na crkvama zvona i kada plavičasti dim iz kandila ovije carske dveri i božje oltare, iz milijuna duša izdiže se žarka molitva:

Bože Pravde, Ti što spase
Od propasti dosad nas,
Čuj i opet naše glase:
I odsad nam budi spas!
Moćnom rukom vodi, brani
Budućnosti naše brod,
Kralja Petra, Bože brani,
Moli Ti se sav naš rod!

Jer On je oličenje našeg jedinstva, nasljednik velikih ideja junačkoga Oca; a rođen u Jugoslaviji, srasao se s njome i njen je najizrazitiji Prototip. Sva mladost u Njemu vidi svoj ideal, a zrele generacije kontinuitet u herojskom lancu sudbonosnih događaja, onamo od Pradjeda Vožda Karađorđa, pa preko Djeda-Oslobodioca, do Oca Viteškog Kralja Ujedinitelja i Mučenika.

Već od najranijeg djetinjstva u Njemu su se ispoljile sve one velike odlike koje su Mu resile i Nezaboravnoga Oca: želja za znanjem, bistro shvaćanje, lako učenje, mekano srce za tuđu nevolju i požrtvovna ljubav za Uzvišene Roditelje i nejaku Braću. Pod vještim Očevim dispozicijama još u djetinjoj dobi počeo je da jača fizičkim vježbama Svoje tijelo, a uporedo, sustavno, i da plemeni znanjem osjećajnu dušu. Zarana je došao do svijesti, da nije svoj, već naroda kojim jednom treba da vlada.

Bez oholosti i umišljenosti, prirodan, srdačan i svakom zgodom susretljiv i pristupačan, sticao je ljubav i privrženost gdjegod se pojavio. S Uzvišenim Roditeljima, pod vodstvom dobrih učitelja, upoznao je sve krajeve Svoga naroda i Svoje države. Slobodno je prilazio k narodu, napose k seljacima, i propitkivao se za njihov život, prilike, stanje i mogućnosti. A da se očeliči i u svijesti dužnosti i odgovornosti, Voljom Uzvišenog Roditelja postaje još kao dijete prvim Starješinom Sokola Kraljevine Jugoslavije. I nema mjesta, nema sela, nema dubrave, ni luga u kome zvonka grla zanosno ne pjevaju:

Zovi, samo zovi!
Svi će Sokolovi
Za Te život dati!

iako u crnim danima narodne nesreće i općega bola, stupio je na Presto Otaca s vedrim izgledima, jer uz Njega kao jedan okupljen stoji čitavi narod ujedinjene Jugoslavije. Sve su oči uprte u Njega. Sve želje i molitve završuju Njime.

I doći će dan, — ta vrijeme brzo prolazi — kada će jugoslovenski Soko da razmahne snažna krila i raširi ih nad narodom Svojim, koji stoji tako čvrsto zbijen oko Njegova Prestolja.

Tad ćemo svi poći s Njime u Oplenačku crkvu i pokleknuti nad ledenim mermerom ponosni i srećni da kažemo Ocu:

Sačuvali smo Jugoslaviju!

I od radosti će zadrhtati mrtve kosti u ledenoj grobnici: Zavjetna misao dobiće završnu tačku: Ujedinjena i složna Jugoslavija okupljena oko Prestolja junačkog Mu Sina! U zlatnoj posudi samo čisto žito, jer će vrijeme raznesti kukolj prošlosti, i rastepsti pljevu s tuđih vršaja.

Kralju i Gospodaru! Mirno se i bezbrižno posvećuj Svome radu na dičnome našem Dedinju. Narod Tvoj bdije nad Tobom izvršujuć amanet Oca Tvoga:

Čuvajte Mi Jugoslaviju!

Ljubimo Te! Ti si naša dika, naš ponos, naša vjera, i naša nada. Zora budućih dana kroz Tebe nam se ružičasto smiješi. Obrisali smo suze. Junački bdijemo na „Mrtvoj straži", i udvostručenom snagom poslujemo na njivi narodnoj, da bude čista, uređena kad mladi Gospodar uzme kormilo u svoje drage ruke.

Dotle pak:

Ni brige Te, sivi Tiču,
Mi smo s Tobom Petre Karađorđeviću!

Ministar prosvete g. STEVAN ĆIRIĆ

Ministre de l'instruction publique M. STEVAN TCHIRITCH

Rodio se u Sremskim Karlovcima od oca Isidora Ćirića, koji je bio, svojedobno, sekretarom narodno-crkvenim i patrijaršijskim. Maturirao je u Novom Sadu. Filozofske studije okončao je u Beču. Zatim bio suplentom, pa profesorom gimnazije. Položivši ostavku na državnu službu posvećuje se ekonomiji i javnim poslovima. God. 1929 imenovan je banskim viječnikom i predsjednikom općine Sremsko-Karlovačke. God. 1931 izabran je za narodnog poslanika sreza Staropazovskoga. God. 1935 izabran je narodnim poslanikom u Novom Sadu i u Starojpazovi. Ministrom prosvete postaje u decembarskoj vladi g. Bogoljuba Jevtića o Božiću 1934.

Poslije izbora na 5 maja 1935 izabran je za Predsednika Narodne skupštine.

STEVAN ĆIRIĆ, bivši ministar prosvete
M. STEVAN TCHIRITCH, ministre de l'instruction publique

Ministar prosvete g. DOBRIVOJE STOŠOVIĆ

Nasledio je g. Ćirića u vladi g. Ministra Predsednika dra Milana Stojadinovića

Rodio se u Brusu, sreza kopaoničkoga, 1894 godine. Osnovnu školu okončao je u Blacu, gimnaziju u Beogradu, a ekonomsko-finansijske studije svršio je u Londonu i Kembridžu (1922). Službovao je u Ministarstvu Finansija. S položaja šefa otseka prelazi 1929 za glavnog sekretara Privilegovane agrarne banke. Već 1931 postaje direktorom, a 1935 u februaru generalnim direktorom. S tog položaja unišao je 24 juna 1935 u vladu g. dra Milana Stojadinovića kao Ministar Prosvete.

Na svim svojim položajima i u dosadašnjem radu g. Ministar istaknuo se svojom spremom i ličnom sposobnošću. Pa su mu bile i poveravane razne važne misije u inostranstvu. Tako je radi regulisanja ratnih dugova bio 1926 godine u Americi, a 1927 u Engleskoj.

Bavio se i novinarstvom. Kao urednik „Beogradske ekonomske revije" (na francuskom i na engleskom jeziku) istaknuo se svojim dubokim poznavanjem privredno-finansijskih pitanja. Uredio je i „Godišnjak Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca" u kome je iscrpno iznešen naš celokupni finansijsko-ekonomski život. U izdanju „Nir Ista" godišnjak je publikovan i na engleskom jeziku.

Odlikovan je ordenima Sv. Save i Jugoslovenske krune. Učestvovao je u svetskome ratu.

Na izborima od 5 maja izabran je za narodnog poslanika u srezu prokupačkome.

DOBRIVOJE STOŠOVIĆ, ministar prosvete

SADRŽAJ:

S. Berger — Etnografski muzej u Zagrebu — i naša pučka umjetnost

Jedna bilanca prilikom godišnjice smrti S. Bergera i 50 obljetnice otkako je osnovao svoju industriju za primijenjenu pučku umjetnost u Zagrebu.

I

Sl. 1. Dir. S. Berger
Foto Vl. Tkalčić, 5-II-1928

Ljudi se rado isprsuju svojim patriotizmom. Osobito ako to ništa ne košta. U časovima raspoloženja izlijevi patriotičkih tirada premašuju sve granice mogućnosti i logike. Rijetki su koji malo govore, nikad se ne ističu, a spremni su i na najveće žrtve da pomognu narodu i zemlji koju nazivaju svojom, a da ni sami ne misle da time čine nešto više od svoje dužnosti.

Među takove rijetke ljude spadao je i naš prvi direktor Etnografskog muzeja u Zagrebu, i njegov stvarni osnivalac, Salamon Berger. Teško je danas utvrditi dijagnozu te rijetke vrline u čovjeka, koji i nije bio rođeni Jugosloven, već prirođeni došljak, a koji je učinio daleko više za to Jugoslovenstvo od mnogih, kojima se podižu spomenici i o kojima pišu knjige. Tih, skroman, zavučen sam u sebe, tučen nemilosrdno sudbinom, svu svoju ljubav, nakon gubitka svojih najmilijih i najdražih, posvećuje našem siromašnom seljaku i onima koji trpe i pate. Filantrop rijetkih osebina i opsežne djelatnosti.

Rodio se 25-II 1858 u Mnešicama, u slovačkim Karpatima, u onom dijelu slovačke zemlje koji je bio pod madžarskom upravom. Jevrejske vjeroispovijesti, praktičan duh od mladih dana, već zarana gledao je bistro i realno u život. Ali i s dozom izvjesnog idealizma, koji uživa u lijepome, i sam se trsi da mu pomogne do usavršenja. Već kao dijete pomaže susjedu krznaru. Tako uči praktičnu stranu seoskog i pučkog ukusa. Kraj je to koji se odlikuje lijepim narodnim nošnjama i slavenskim starim ukusom. Narodni običaji nisu se izgubili. Tužna pjesma slovačkog gorštaka zarinula mu se duboko u dušu i on ju je razumio.

Započeo je gimnaziju. Ali, radi preranog gubitka oca, odilazi na zanat, da se posveti trgovini. Brzo je shvaćao i već nakon 2 godine postaje pomoćnikom. Kreće u svijet, pa nakon kratkog lutanja dolazi u Sisak. Tu se upoznao sa slikovitom posavskom nošnjom i oduševio se. Sjetio se svojeg dalekog zavičaja, u kome je bila isto tako lijepa narodna nošnja, ali, kao praktičan duh, shvatio je, istovremeno, da bi baš ta nošnja, ovdje ovako zaboravljena, mogla u velikom svijetu pobuditi interesa. Tim bi bilo pomoženo i tom seljaku, a njegovo znanje i tehnička vještina, sa kroz vijekove sačuvanim umjetničkim zasadama, mogli bi da mu donesu i materijalne koristi.

Premlađ i materijalno neobezbijeđen, nije bio još u stanju, da sam počne u onim razmjerama, koje je tada zamišljao, i koje bi dale pozitivne rezultate. Upozorio je, doduše, svoga šefa Dana Hermana, kako bi to mogao da bude rentabilan posao, ali je rad započeo u preskučenim razmjerama -- svega 4 radne sile kroz godinu dana, pa nije uspio. A ni romantika onih dana nije bila sklona ovakovim pokušajima. Bilo je to 1876. Ali Berger nije napuštao svoje zamisli o praktičnoj primijeni seoske radinosti i umješnosti. Počeo je sabirati stare uzorke, davno već odbačene, nekoji još samo puke krpe, ali od neprocijenljive vrijednosti za etnografiju i nauku. Sabirući počeo ih je studirati, ne samo ornamenat, već i njihovu tehniku. I s iznenađenjem je ustanovio, da su u pučkoj umjetnosti baš našeg seljaka sačuvane stare tehnike, koje su već odavno izumrle u ostaloj Evropi, a nekoje i na područjima svog izvornoga nastajanja. Tako je našao i tehniku, koja je nađena u koptičkim grobovlma u El Fajumu. Pronašao je tehnike Indijanaca iz južne Amerike, čije se lutanje dade objasniti samo preko negdašnje neposredne veze s narodima, koji su tu istu umjetničku radinost kultivisali. Susreo je batik-tehniku bojadisanja, kakva je danas još očuvana u svome iskonskom izdanju u Indiji i u središnjoj Aziji. Narod ju krsti „tibetskom". Još nije utvrđeno, da li je taj naziv ostao od praiskona u narodu, ili su ga uzajmili iz riječnika malovaroških trgovaca sa seoskom opremom i primijenili ga i na svoje radove. Čim je više unilazio u sam problem na praktičnom polju sabiralačkoga rada i studija, sve više je iznenađeno utvrđivao, kako je nepoznato vrelo umjetničkih poriva, raznoliko, a opet neprocijenjivo, otkrio u tim zapuštenim seoskim dušama.

I 1885 godine sazrijeva u njemu odluka, da sam otvori u Zagrebu svoju radnju „Oprema za nevjeste". Ništa nova u nazivu i poslu. Novo je što S. Berger u tu opremu unosi narodne motive koje je primijenio za gradske potrebe i uskladio s ukusima tržišta na kojemu je radio. Prvi je bio on koji je proizvodnju produkata seoske kućne primitivnosti postavio na industrisku bazu i osposobio kao prodajni artikl na varoškim pijacama. Već kao sabiralac ostataka te umjetnosti, koja se već u ono doba počela da odalečuje od svog praiskonskog smjera i duha, on je utjecao, da su i prvi osnivaoci „Muzeja za umjetnost i umjetnički obrt" u Zagrebu, na čelu s velikim propagatorom naših kulturnih ustanova uopšte, u Zagrebu umjet-

nosti napose, Kršnjavi dr. Iso, kasniji odjelni pretstojnik za bogoštovlje i nastavu, kao prvu svoju zbirku u tome muzeju postavili krpe i ostatke iz seoske pučke umjetnosti.

Sam Bèrger u svojoj brošuri „Za unapređenje naše kućne industrije“, koju je izdao prilikom izložbe narodnog veziva i tkiva iz cijele Jugoslavije u Domu Kola Srpskih Sestara u Beogradu, ističe tipičan slučaj iz svoga sabiralačkoga rada: „da navedem jedan primjer iz svoje prakse, kada sam godine 1888, u samo pet vagona krpa koji su bili prodani nekoj fabrici papira u Švicarskoj, našao toliko vrijednih, interesantnih i klasičnih komada seljačkog tekstila, koji još i danas sačinjavaju najljepše primjerke u Zagrebačkom Etnografskom muzeju. Kako je ovaj posljednji slučaj rjeđi, treba skrenuti naročitu pažnju na prekupce, koji od siromašnih seljanki otkupljuju u bescijenje izvanredno lijepe stvari“.

S. Berger ne uzima doslovno onako, kako je u narodu vidio, ili kao prauzore primio. Tužeći se u svojoj brošuri „Predlog za unapređenje naše narodne kućne radinosti povodom izložbe Zagrebačkog zbora u jeseni 1932“ na nenormalne pojave kod uništavanja unikata i pozitivnih vrijednosti seljačkih umjetničkih produkata kaže: „pojedina udruženja i privatna lica i nadalje nastavljaju neproduktivnim i upravo razornim radom nabavljajući n. pr. stara originalna veziva i tkiva, te ih prerađuju i primijenjuju na raznolik način i za različite potrebe, namjesto *da nastoje pridići proizvodnju novih predmeta po ugledu na lijepe starinske originale, koje bi trebalo čuvati kao kulturne spomenike, ne samo za naš narod, nego i za čitav kulturni svijet*“. U tim riječima zrcali se i tajna Bergerovih uspjeha i program njegova rada, koji je nov po svome shvaćanju i izvoran po zamisli proizvodnje, da bude praktična, umjetnička i lijepa.

Berger izlaže prvi puta 1888 u Münchenu. Slikar Lenbach bio je oduševljen. U školi predaje učenicima o kolorističkom bogatstvu jugoslo-slovenskih narodnih motiva. Narudžbe Bergeru rastu, proširuje posao i na inostranstvo. Sama vlada počinje da se zanima za taj njegov rad. Banski savjetnik dr. Ivo Malin čestita i bodri Bergera da ustraje na započetom putu pridizanja primijenjene seoske umjetnosti. Na poziv vladin sudjeluje 1900 na izložbi u Parizu. Eto što sam kaže o uspjehu na toj izložbi (brošura „Tragedija hrvatske tekstilne kućne industrije“ str. 3.): „na ovoj sam izložbi polučio uspjehe, kojima moje radničke sile nisu bile više dorasle, da pravovremeno udovoljim naružbama koje su mi stigle. Morao sam pomišljati na proširenje i razgranjenje svoga poduzeća, te na uređenje tkalačke škole, da izobrazim nove radnice. Ta je tkalačka škola imala podjedno služiti i radionicom za priugotavljanje novih uzoraka, koji su imali služiti i radnicama i seoskom pučanstvu za svoj kućni rad“.

Ivo Malin obećaje mu subvenciju za osnivanje ovakve škole, i moli ga da je uredi za zimu 1902 godine na račun kr. Vlade. Berger je povjerovao i osnovao ju, ali ju je održavao punih 7 godina o svome trošku. Obećana subvencija nije se pomaknula dalje od puka obećanja.

Sve što je dobio, bio je naslov: komercijalnog zastupnika kr. hrv. slav. dalmatinske Vlade za podizanje kućne industrije.

Kroz prve dvije godine izobrazio je 600 seljakinja u ovoj školi koju je održavao u svome dućanu. Uvjeren u obećanu potporu proširio je i svoja poslovanja, te uredio 1904 skladišta i zastupstva u Hamburgu, Berlinu, Beču, Münchenu, Parizu, Čikagu, St. Louisu itd. Kod toga rada imao je zaposleno 900 seljakinja.

Državni sekretar Sterenji u madžarskom ministarstvu trgovine pozvao je Bergera s najlaskavijim ponudama da preuzme promicanje i madžarske seoske produkcije, a da će mu, uz to, davati subvenciju i za promicanje hrvatske kućne industrije. Ipak Berger nije primio. Ostao je u Zagrebu.

Na želju Ministarstva trgovine izlagao je 1905 u St. Louisu. Prije no što je impozantna kolekcija, koju je sabirao i pripremao preko godinu dana, otišla na izložbu, izložio ju je kroz dva dana u 14 velikih soba svojih dućanskih prostorija u Zagrebu. Sve što je imalo smisla za lijepo i za naše, posjetilo je tu izložbu. Štampa je govorila: „bila su to dva znamenita dana, a izazvali su dojam, kao da posjetioci stoje u Kaliforniji pred nanovo otkrivenim zlatnim rudnicima „(Agramer Tagblatt)". Tek onda je Zagreb vidio, koliko se blago i kakve snažne mogućnosti kriju u našoj seoskoj umjetnosti i narodnim proizvađačkim sposobnostima.

U 1905 i 1906 godini dobio je Berger velike narudžbe iz Amerike. Čak iz Montreala u Kanadi. I domaći su se kapitali nudili, da sudjeluju u proširenju Bergerove kućne industrije. Vjerujući u obećanu subvenciju, nije se odlučivao za nove kombinacije.

Tad su se rodili i gospojinski odbori, koji su vjerovali da bi i oni bili u stanju raditi na podizanju kućnog obrta, i prvo su omeli preko banice Pejačevićke potporu, koju je baš tada trebao da dobije Berger, a koja je bila nužna, da se poslovi razviju u onome omjeru u kojemu su narudžbe rasle. Pojačanje narudžaba tražilo je veći broj radnih snaga. A uposliti su se mogle samo iškolovane radne sile, jer tu se radilo o primijenjenoj umjetnosti, o gotovim fabrikatima koji su bili zreli za svjetske pijace u tekstilnoj industriji i trgovini. Školovanje tih seljanki bio je utrošak koji je tražio rekompenzacija, kojih sam Berger nije mogao da nasmaže.

Da bi, dakle, zainteresovao i gg. narodne zastupnike, i odlične i uplivne ličnosti u javnom životu onodobne Hrvatske, nagovorom bana i dra Malina priredio je u Zagrebu posebnu veliku izložbu 1907 godine. Načinio je pravu etnografsku izložbu kakve Zagreb do onda nije nikada vidio. Narodni zastupnik dr. Fran Vrbanić u sjednici sabora od 28 januara 1904 već je upozorio: „kućna industrija kod nas nazaduje. Nazaduje zato, jer joj manjka organizacija narodno-ekonomska, a napose organizacija trgovačka. Ti produkti naše kućne industrije, premda su po naravi svojoj lijepi i valjani, ipak nisu prikladni onakvi, kakvi jesu, za svjetsko tržište. Kad bi bilo moguće te produkte stavljati na svjetsko tržište, tada držim, da bi se mogla prodaja njihova u veliko razgraniti, te da bi narod upravo

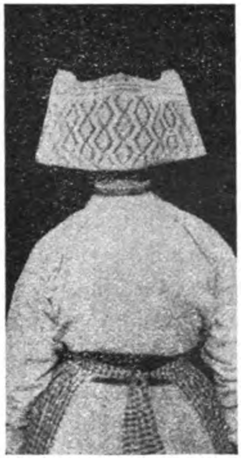
u kućnoj industriji našao veliko vrelo privrede. „.....“ Jedan Zagrebački trgovac, gosp. Berger, zaista nastoji, kako bi produkte naše domaće industrije učinio sposobnim za eksport u inozemstvo, a meni se čini da je on pošao dobrim pravcem, te da bi bila zadaća vlade ... da u tom pravcu... poprimi inicijativu ... Dotični poduzetnik zabavlja danas 1400 ljudi svaki dan raditi po čitave dane i zasluživati najmanje svaki po 2 kr. na dan. Kroz 300 radnih dana, 1400 radnika — prema današnjem stanju i razvoju te in-

Sl. 2. Nošenje Jalbe sa strane

Sl. 3. Nošenje Jalbe s prijeda

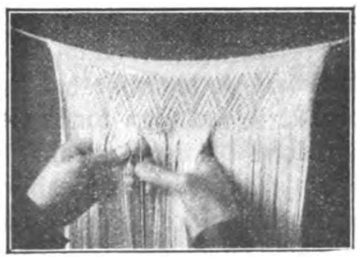

Sl. 4. Nošenje Jalbe odostraga

dustrije, mogao bi narod samo u ovim obližnjim krajevima Zagreba privrediti oko K. 2,400.000 na godinu“.

Ovako je govorio o Bergerovom radu u saboru jedan seriozni narodni zastupnik, koji je lično pregledao Bergerove knjige. Berger je imao u to vrijeme otvorena skladišta i zastupstva: u Berlinu, Münchenu, Dresdenu, Hamburgu, Karlsruhe, Erfurtu, Wiesbadenu, Baden-Badenu, Kielu, Bremenu, Rimu, Milanu, Genovi, Londonu, Newyorku, Chicagu, St. Mauriceu, Beču, Pragu, Grazu, Karlove vari, Franjine Lazi, Ljubljani itd. U Chicagu zastupala ga je jedna od najvećih trgovačkih kuća na svijetu: Marshall Fills & Cie.

Sve to nije pomoglo. Berger nije dobio tražene i obećavane subvencije i bavio se mišlju da likvidira posao, a u prvome redu tkalačku školu. Ipak je popustio navaljivanju kr. zem. Vlade da sudjeluje još i na izložbi Lyceum kluba u Berlinu (medjunarodna izložba za pučku umjetnost).

Sl. 5. Pletenje kapice (mreže) „jalbe“ koptičkom tehnikom
Foto: Vl. Tkalčić

Dali su mu 6.000 kruna pripomoći za podmirenje troškova za tu izložbu koji su iznosili ravno 30.000 njemačkih maraka. U hrvatskom

odjelu radile su tri seljakinje u onim rijetkim tehnikama, koje su u ostaloj Evropi već davno bile izumrle. Ovo odjelenje bila je glavna atrakcija čitave međunarodne izložbe. Njemački listovi puni su hvale i pisali su hvalospjeve o Bergerovom načinu oživljavanja umjetničkih sila koje još počivaju u seljačkom narodu".

Godine 1910 izložio je u prizemlju i prvome spratu kr. ug. zemaljskog muzeja za obrt u Budimpešti. Uspjeh je bio silan, a ugarsko ministarstvo trgovine počelo ga je opet snubiti, da se posveti i radu oko promicanja i ugarske pučke umjetnosti, obećavajući mu velike subvencije, a da mu kod toga neće priječiti da radi i dalje i na promicanju hrvatske pučke industrije, odjelito i pod njezinim imenom. U to je vrieme Berger u torontalskoj županiji imao u okolini Verbo-a do 300 seljakinja. I kad su već bili pregovori uznapredovali da se mogao sklopiti i jedan normalni angažman, iz Zagreba stigao je odgovor „da sada ne bi bilo uputno, da se ostvare propozicije učinjene u tome predlogu" i stvar je propala.

Kad se 1905 otvarao u Zagrebu „Hrvatski trgovačko-obrtni muzej" Jelica Belović Bernadzikovska doznala je da je Berger u pregovorima s jednim njemačkim sabiračem da mu proda svoju veliku zbirku etnografskih predmeta za cijenu od 160.000 maraka. Nastala je uzbuna. Na nagovor Trgovačko-Obrtničke Komore u Zagrebu Berger otstupa tu istu zbirku trgovačko-obrtnom muzeju za ciglih 12.000 kruna.

Još 1903 godine prepustio je za pukih 4.500 kruna najljepše predmete iz svoje kolekcije, koje su slobodno odabrali g. g. Herman Bollè, prof. Robert Frangeš i prof. M. CL. Crnčić. Ta odabrana zbirka ležala je do 1911 godine u jednom podrumu. Oko 90 komada starinskih naših ćilima iz Slavonije, Srijema, Bosne i Banata, stradali su tom prilikom u smjestištu.

Kad se osnivao školski muzej, i njega je dotirao Berger predmetima iz svoje zbirke, koja je bila, skoro, neiscrpna.

Napokon došlo je 1918 do osnivanja Etnografskoga muzeja u Zagrebu. Tadašnji povjerenik za bogoštovlje i nastavu dr. Rojc otkupio je od pok. Bergera ogromnu zbirku njegovih najboljih sabranih unikata za 600.000 Kr. Ni taj novac nije Berger uzeo za sebe. Raspodijelio je 300.000 Kr. raznim dobrotvornim društvima, a ostalih 300.000 kruna uložio je kao „Pripomoćni fond" za podupiranje naučnog rada na muzeju i za nabavke novih predmeta. Koliki je rad toga fonda vidi se najbolje kod preuzimanja njegove ostavine. Taj fond i danas je jedino vanbudžetsko vrelo koje omogućuje upravniku muzeja da zamjenom nabavlja predmete, kojih još nema u muzeju i njima upotpuni zbirke predmetima koji im manjkaju iz područja izvan granica Jugoslavije.

Muzej je započeo radom 1 januara 1919. Berger mu je prvim direktorom, što je ostao do 1925, kad je prešao za doživotnog počasnog direktora, što je trajalo do smrti januara 1934.

Što je Berger svojim organizatornim i praktičnim radom stvorio iz svog mezimčeta Etnografskog muzeja u Zagrebu, vidi se najbolje iz sadržine

i organizacije samog muzeja. Danas on prestavlja jedan od najbogatijih i najzanimljivijih muzeja u Evropi. Ogromna bogatstva sabrana su u njemu. Čitava Jugoslavija prestavljena je u lijepome pregledu. I ne samo razlike u pojedinim krajevima, već i sitnija nijansiranja kojima se razlikuju pojedinačne tehnike u formiranju ornamenata kod stvaranja jednog te istog predmeta. Sustavno najbolje je zastupljena okolina Zagreba, napose srezovi Sisak, Petrinja i Sunja, koji po svojim ručnim radovima spadaju medju najlepše u Hrvatskoj, a u shvatanju umjetničkom vrlo su srodni i bliski. Slavonija ima najviše zlatnih vezova iz Đakovštine. Lijepa je kolekcije južne Srbije, kako s tečevinama čisto srpskim, tako i s produktom i shvaćanjem turskim, u kojima se zrcali utjecaj Orijenta.

Sl. 6. **Žena iz okolice Siska**
Z. Sertić

Sl. 7. **Seljanka — Posavski Bregi, kot. Dugo Selo. Istočni kraj Zagreba**

Puna ih je jedna velika dvorana. Prilične su i zbirke iz Dalmacije, Bosne i Hercegovine pa iz naše gorovite Like, koji sačinjavaju zanimljiv srodni splet i pokazuju na izvjesnu idejnu vezu. Dakako da nije ni izdaleka sve izloženo. Možda tek jedna četvrtina. Koliko, još ne znamo, jer nije sve još ni inventarisano.

Berger je izlagao i poslije rata. Tako je 1928 sudjelovao aktivno kao pretsjednik odjeljka za izložbu ručnih radova u Zagrebačkom zboru, koja je bila u istinu jedna prava senzacija. God. 1930 sarađuje kod organizacije izložbe narodne umjetnosti u Domu Kola Srpskih Sestara u Beogradu. Tom

prilikom izradio je predlog kako da se iskoriste nenačeti bogati rezervoari narodnog umijeća stare Srbije i Makedonije.

Berger nije napisao mnogo. Sav njegov književni rad sastoji se iz nekoliko sažetih brošura, od kojih „Tragedija hrvatske tekstilne kućne industrije" (1912) prestavlja jednu bolnu ispovijed čovjeka koji je sav život posvetio radu oko promicanja te umjetnosti, i svo svoje znanje uložio u tu službu, pa napokon uviđa da mora uzmaknuti, jer nadležni faktori Austrougarske nisu imali razumijevanja da spasu i podrže ono što se još dalo spasiti, ni volje da produže na onom što je on sa tolikim žrtvama stvorio i podigao do zamjerne visine. Kad je bio u Parizu održavan XV međunarodni kongres za antropologiju i prehistoriju s etnografijom 1931 pod pretsjedanjem Louis Marina, pročitao je na njemu zagrebački univerzitetski profesor g. Varnier Bergerovu zanimljivu raspravu o simbolima u hrvatskoj pučkoj umjetnosti, koja je pobudila u naučnim krugovima razumljivu pažnju. Napisao je i nekoliko projekata za promicanje kućne radinosti, od kojih su dva štampana kao zasebne brošure.

Bergerov rad na tome području vrlo je značajan za čitavi problem, koji je on ispravno shvatio, logično postavio, i koji nije nikada silazio s dnevnoga reda, pa ni dandanji.

Berger gleda na problem oko promicanja kućne radinosti praktički i stručno kao industrijalac. Znade on da sirovine i rudimentarne izvedbe — određene isključivo da pokriju ograničene potrebe našeg seljaka, — nisu još ni izdaleka sazrele za izvoz, kad nisu ni za gradski trg kod kuće. Zato predlaže, da se po starim uzorima stvara novo. Išao je za primijenom narodnih motiva za potrebe gradskih kućanstava. Drugačije se primjenjuje vez na gradskim haljinama (sl. 6, sl. 7, sl. 8, sl. 9), a drugačije u seoskoj haljini. I koloristički, i formom, i obradom samoga ornamenta treba da se uskladi ova dva zahtijeva prema svrsi za koju su određeni. Kompozicija ornamenta i rukotvorine individualne su u toliko, što svaki cilj i svaka svrha traži svoju asimilaciju ornamenta. Ornamenat u seoskoj umetnosti nije puki ukras. On je zapis, riječ, duh sela i radnika koji s njime progovara i samoga sebe objašnjava. Zato seljanka i posjeduje za svaku zgodu i veći blagdan druge skute, s drugačijom primijenom ornamenata. Kod grada je ornamenat samo ukras, dakle sredstvo, koje služi izvjesnom cilju samo formalno svojom „senzornom" vanjštinom, svojom fizičkom stranom, a ne i duševnom sadržinom.

Grad ima svoj ukus, koji stavlja daleko veće zahtijeve od sela. I potrebe su im drugojačije no na selu. Osim odijela, oprema namještaja, pa same potrebe u kućanstvima, koje se kreću od najjednostavnijih pa do najraskošnijih, vrlo su raznolike. Zadovoljiti te ukuse, to je študij koji je Berger lijepo i s uspjehom znao da riješi. Tadašnja „Bečka moda" i „Maitre de Paris" upotrebljavali su prerađevine ove vrsti za potrebe svjetske mode. (Vidi priložene slike 8 i 9).

Berger je prekrajao formu i boju ornamenta, ali nije dirao u tehniku veziva, nije mijenjao duševne vrijednosti i remetio unutrašnje sadržine

ornamenta. Bit je ostavio netaknutom, a prekrajao je i usklađivao samo formu u duhu kojemu je imao ovako prekrojen da posluži. Samo tako je uspio da jugoslovenski narodni ornamenat unese i na svjetske međunarodne pijace kao rado traženi artikl.

Od tih njegovih uzoraka primijenjenih ornamenata ostalo je u muzeju

Sl. 8. Wiener Mode s Bergerovom primijenom našeg veziva i tkiva

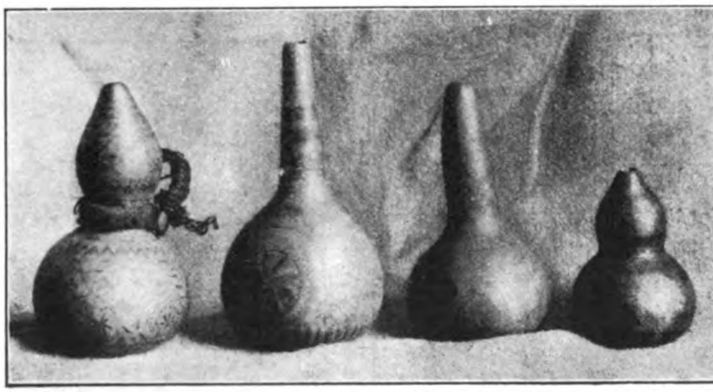

Sl. 9. Wiener Mode s hrvatskim pučkim vezom

punih 5 omašnih svezaka, koji sačinjavaju važan dokumenat tih njegovih nastojanja i uložena truda oko spasavanja naše seoske radinosti.

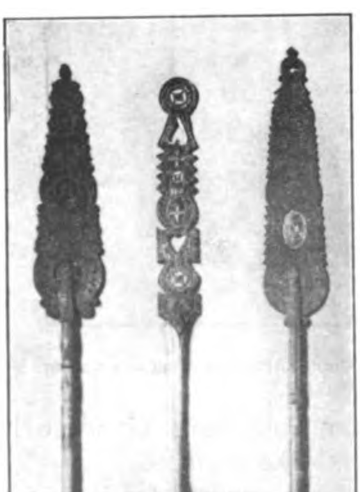
Iz njegovih predloga vidimo smionost njegovih zamisli. Jer Berger je gledao na stvar praktično, očima industrijalca, koji je vidio sredstva koja su bila potrebna i s kojima je sam raspolagao te ih usklađivao s mogućnostima koje su se dale izvesti iz tih sredstava. Ne samo u tekstilu, već i u keramici, drvorezbarstvu, čipkarstvu, košaračtvu, kujundžijskim radovima, itd. Projekat, koji je podnesao za podizanje pučke umjetnosti u Bosni 1918 godine

preko tadašnjeg dvorskog savjetnika g. Otona Frangeša predviđao je industriju u punom smislu te riječi, u kojoj bi bili zaposleni seljaci, no koje bi bile upotpunjene i s drugim proizvodima industrijske naravi iz materijala, koji se mogao da dobiva na području na kojemu je želio da radi. Tako,

Sl. 10. Tikvice šarane — Slavonija *Foto: I. Sić*

uz platnarstvo iz konoplje i lana, te pamuka, uporedo htio je da uvede: proizvodnju špage, užarstvo, košaraćtvo, pleteno pokućstvo, drveno pokućstvo iz savijenog drveta, poljoprivredne drvene alate, vile, lopate, grablje, bačve, plugove, kace, kuhinjsko posuđe, aparate za pranje rublja, daske za sjedaljke u klozetima, držalice, tačke, ljestve, igračke, kola, prozore, vrata, pa čak pomišlja i na uredjenje tvornice vagona.

Sl. 11. Preslice
Foto: Vl. Tkalčić

Jedan organizatorni i kombinatorni duh, koji se rađa samo u velikim razmacima vremena. Računao je na naše bogate šume, napose na one u Bosni, koje su za sječu manje sposobne, jer leže daleko od modernih saobraćajnih sredstava, ali koje sadrže bogate kolekcije najfinije vrsti drveta, koje se dadu iskoristiti tim bolje i uspješnije u industrijske svrhe na licu mjesta u seoskom kućnom obrtu. Da se tkalačka industrija održi i unapredi, predlagao je intenzivnije gajenje lana i konoplje od najprobranijih vrsta. Isto tako da se za produkčiju vune nabave dugorune strane ovce, koje bi se mogle ukrštavati s našima, pa da dobijemo što finiju i trajniju vunu. I na produkciju domaće svile mislio je tom zgodom. Tražio je, da gajenje svilenih čahura opet preuzmu, u pojačanoj mjeri, osnovne škole. Vuna i pre-

divo, te svila imala se prerađivati po starim našim narodnim tehnikama, a bojadisati biljevnim i zemljanim bojama. Za to je predvidio naročitu potragu za starim receptima, koji su se počeli već odavno da gube i da izumiru u narodu.

Sl. 12. **Prelja, Markovo Polje (kot. Sv. Ivan Zelina)**

No da narod bude sposoban za industrijko uposlenje u jednom ovakovom većem i stručnijem opsegu, tražio je sustavnu školu, kako je već svojedobno počeo da radi u Zagrebu kroz onih sedam godina što ih je iz svojih sredstava podržavao. Seljački radnik mora da poznaje tehniku, ali i moderni stan na kome će da radi. Ćilimi tkani na starinskim stanovima s horizontalnom osnovom morali su se tkati u dvije pole, jer su stanovi bili za veće jedinstvene razmjere preuski. Samo stanovi s vertikalnom osnovom odgovarali su i za ćilime širih razmjera, kakovi odgovaraju potrebama u gradskim kućanstvima i opremama. Već 1903 polučio je na području ćilimarstva stvarne uspjehe u Vojvodini. To iskustvo predlagao. je i svakom inom zgodom, pa i na konferenciji prigodom izložbe na Zagrebačkom zboru 1928.

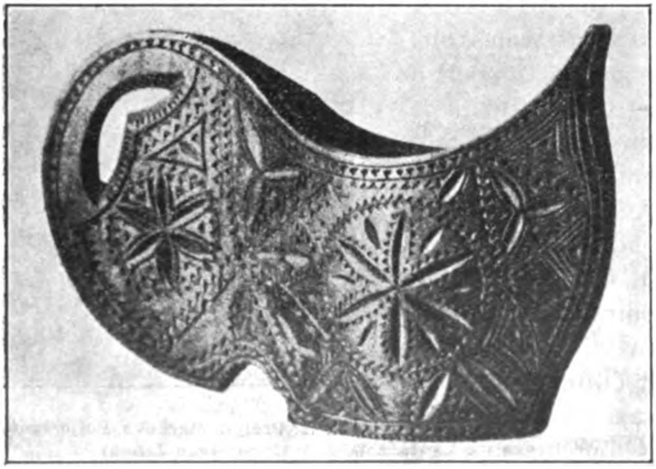
Sl. 13. **Kuća drvena „natarana". Gornja Batina sr. Zlatar. Žene sa ručnim stupama tuku lan**

Berger je odgojio nova pokoljenja za stručniji rad na području seljačkog tekstila. Bavio se i projekcijom kako da se primijene narodni motivi u dekorisanju građanskih soba i društvenih prostorija. Tkalje, koje su se izobrazile kod njega po njegovoj metodi i pod njegovim nadzorom, daleko odskaču sa svojim kombinatornim sposobnostima kod izrade bilo koje vrsti tekstilnih tkalačkih radova od samoukih drugih radnica. Veća samostalnost i slobodnije kretanje u kombinovanju motiva i prenošenju naturalističkih uzoraka na seosku stilizaciju. Njegove učenice organizovale su svoje radne udruge koje su podučile i svoju djecu u tome smjeru, pa danas rade i finije radove po narudžbama za grad i za crkve. Tek motivi su im već malo zastarjeli, te se sve više osjeća velika potreba za stručnim projektantima.

Sl. 14. **Lan i konoplja na sušenju na ledini Pokupsko (okol. Pisarovine)**
Foto: Prof. Vl. Tkalčić

Berger nije se ni kao direktor muzeja mogao da odrekne svoje najmilije zamisli, da pomogne produktivnim radom naše selo, i pripomogne narudžbama kućnu industriju. Za njega muzej nije pretstavljao magacin i puko sabiralište rariteta. Muzej je trebao da i dalje bude živi hram naše rasne umjetnosti, uzorna stanica u kojoj će svako da dobije na uvid stare tehnike i ustaljene uzorke narodne ornamentike, pa da se tako kućna radinost vrati na svoje iskonske staze, primijenjena duhu vremena u kojemu se objavljuje. Tražio je neprestano nova zaposlenja za svoje seljanke, koje je poznavao već decenijima i s njima radio. Ko je trebao narudžbu za opremu i došao po savjet S. Bergeru, mogao je da bude siguran da će dobiti baš ono i onako, kako je za njegove namijene bilo najbolje, i što je njegovoj svrsi najviše odgovaralo.

Sl. 15. **Kepčija, čaša iz drva**

Nemajući mogućnosti, da sam nađe poduzetno lice koje bi nastavilo s onim radom s kojim je upoznao naše produkte sa svjetskim tržištem i s ove i s one strane Oceana, pregovarao je s velikim kućama u inostranstvu, da one plasiraju naše kućne umjetničke proizvode na svjetskim tržištima. Tako je podupirao izvoznu kuću iz Münchena Salamona i Julijusa Löw, da se plasira u našim krajevima proizvodnjom našeg kućnog obrta za izvoz na svjetske pijace. Neposredno pred smrt pokazivao mi je narudžbu za preko 2 milijuna dinara za Ameriku, koja je ostala neizvršena.

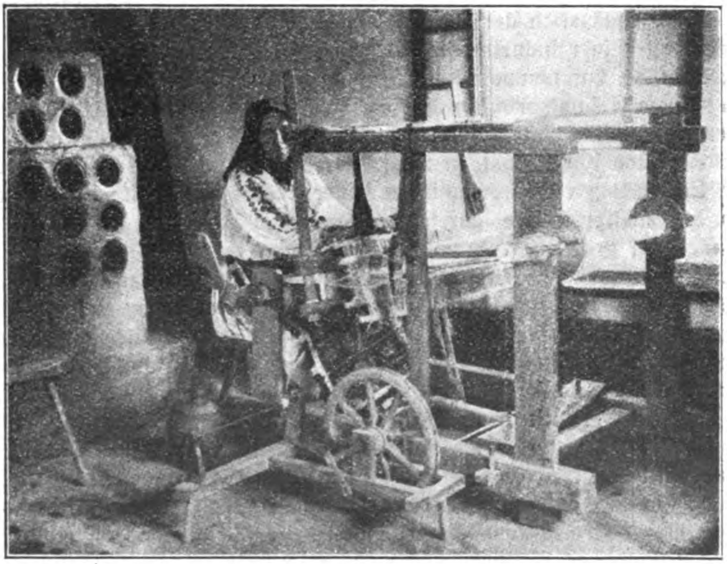

Sl. 16. **Izbijanje sjemena iz konoplje. Žitomir sr. sv. Iv. Zelina**

Umro je, a da nije završio svog životnog zadatka, da sprovede sistematsku organizaciju proizvodnje kućne industrije na veliko i prilagodi je za svjetske pijace. Ali nam je ukazao na put kojim se treba da pođe, pa da se ostvari i to, što je smatrao tim lakšim, jer je sada već postojao i Etnografski muzej, dok je on bio upućen, svojedobno, isključivo na sabiranje i na svoju privatnu zbirku.

Danas našem seljaku ide teško. Ubija ga kriza gotovine. Da mu se pomogne, da on i u zimi, kad sav ostali posao miruje, i kad njemu najviše treba gotovine, dođe do nje u najnužnijim količinama, važno je da se oživi i stručno organizuje seosko narodno umijeće na polju kućnog obrta i pučke umjetnosti na industrijski način. Uspjesi, koje polučuju banovinske prodavaonice Primorske banovine u Splitu i Dubrovniku, zasvjedočavaju, da Bergerove zamisli imaju i danas svoj puni „raison d'être", čak danas više no ikada prije. Naše selo može sve, samo mora da znade što se i kako želi da izvede.

Pedeset punih godina minulo je, otkako je Salamon Berger otvorio prvu industriju kućne umjetnosti, i otvorio joj put u građanske kuće i u

Sl. 17. **Žena kod tkalačkog stana. Rogulje op. Čaglić sr. Pakrac**

veliki strani svijet. Pružio je bezbroj svjedočanstava, da je ta narodna proizvodnja u primijenjenom stanju sposobna za konkurenciju na stranim tržištima, dakle, da je treba njegovati i potpomoći jačom opštom organizacijom. Nažalost, mi se još ni danas nismo primaknuli tim zamislima bliže, no što je bilo stanje, kad ih je Berger 1918 godine napuštao. Banovinske tkaonice u Sarajevu i Splitu rade stručno i zaposluju veliki dio radnog seoskog naroda. Kod nas još sve miruje. Manjka S. Berger, koji već punu godinu dana počiva na Mirogoju zasluženi vječni san. Legao je u grob, a da se nije pobrinuo za dostojnog nasljednika na području seljačke domaće industrije, koji bi pomogao selu sada, kad mu je najteže. Ali što nije, ne znači, da ne može još i da bude.

Kr. Vlada vodi mnogo računa i nastoji da se selu pomogne efikasno. Među te efikasne pomoći išao bi i projekat S. Bergera za unapređenje

naših kućnih radinosti na komercijalnoj industrijskoj bazi. Koliko znadem, mjerodavni činioci interesuju se živo za unapređenje ove grane narodne privrede, a najviše Nj. Kr. Veličanstvo Kraljica Marija, i Nj. Kr. Visočanstvo Knjeginja Olga koje imaju velikog smisla za to polje naše primijenjene rasne pučke umjetnosti. Sve su to lijepi izgledi za jednu novu budućnost našeg talentovanoga sela koje treba materijalnu ispomoć da dođe do praktične svijesti o vrijednosti svojih rukotvorina i svojih kućnih proizvoda, pa da ih i dalje njeguje, a u radu da se usavršuje prema zahtjevima današnjice.

S. Berger je pred 50 godina pokazao put i mi njime moramo da nastavimo, dok ne dođemo do konačnog uspjeha.

Ivo Franić

Resumé. — *S. Berger, Ethnographisches Museum in Zagreb und unsere Volkskunst.* Eine Bilanz anlässlich der Jahreswende seines Hinscheidens und des 50. Jahres seit der Gründung seiner Industrie in Zagreb.

Im Jahre 1885, vor nunmehr fünfzig Jahren, gründete S. Berger, welcher schon als Kind in seinem Heimatsorte Mnešice die Schönheit und den koloristischen Reichtum slowakischer Nationalkostüme schätzen lernte, in Zagreb seine erste Lade von Handarbeiten kroatischer Volkskunst. In Sisak war in ihm der Wunsch gereift der Volkskunst durch Einführung von Erzeugnissen bäuerlicher Hausarbeit in städtische Hauswirtschaften aufzuhelfen, sowie durch zweckmässige Anpassung der Volkskunst an den Geschmack der grossen Welt solche Erzeugnisse auch am internationalen Markt einzuführen. Aus diesem Wunsche entstand im Jahre 1885 zu Zagreb seine erste Lade von Brautkleidern „Oprema za nevjeste". Zwecks Propagierung seiner Idee organisierte S. Berger im Laufe der folgenden Jahre bis zu seinem Lebensende eine Reihe von rund hundert Ausstellungen. Als Gegner jeder Vernichtung origineller Unikate sorgte er, dass stets neue Ausfertigungen nach alten Originalen erzeugt wurden. Als Kaufmann sammelte er mit besonderer Hingebung alte Unikate von Erzeugnissen bäuerlicher Hauskunst, vornehmlich solcher die bereits damals ihrem Erlöschen entgegenging. Sein Verdienst ist es aus der Kroatischen Volkskunst eine Hausindustrie entwickelt und sie so wiederbelebt zu haben, wobei er ihr durch Anpassung an die Bedürfnisse weiterer Kreise auch ausgedehntere Verwertungsmöglichkeiten schuf. In diesem Sinne gründete er in Zagreb eine eigene Schule zwecks Veredlung bäuerlicher Tekstiltechnik und wandte ausserdem seine Bemühungen auch sonstiger Anwendung der Volkskenntnisse für verschiedene Zweige bürgerlichen Bedarfes zu.

Mir Beihilfe der Landesregierung in Zagreb ermöglichte er im Jahre 1919 die Gründung und Eröffnung des Ethnographichen Museums in Zagreb, dessen Sammlungen er durch Zuwendungen des von ihm aus eigenen Mitteln geschaffenen „Aushilfefonds" um Millionenwerte bereicherte. Dabei unterstützte er dauernd durch rege Propaganda innerhalb und ausserhalb der Grenzen unserer Heimat jegliche Betätigung der bäuerlichen Volkskunst und wusste als Kaufmann ihren Erzeugnissen auch Absatzmöglichkeiten auf städtischen Märkten und im Auslande zu erwirken. Es ist zu bedauern, dass er seine grossen Pläne hinsichtlich Hebung bäuerlicher Hausindustrie infolge seines im Jänner 1934 erfolgten Ablebens nicht zu verwirklichen vermochte.

Mirko Kus-Nikolajev

Seljačka ornamentika

Prilog sociologiji jugoslavenske seljačke umetnosti

(Crteži Zdenke Sertić)

Uvod

> Ekonomsko shvatanje istorije je novo stanovište u istoriji umetnosti, novi — drugi — ali jedini put, koji nam može pokazati stazu u umetnosti primitivaca.
>
> *HERBERT KÜHN.*

Ispitivanje seljačke umetnosti je mladjeg datuma. Mogli bi se deceniji na prste izbrojati otkada je nauka posvetila svoj interes tvorevinama seljaka. Ali i tu još nije do sada došlo do nekih odredjenih smernica rada, do opšte fiksiranog problema i do naučno izgradjene metodike u istraživanju. Moguće je tome razlog što su kvalitete seljačke umetnosti prema pojedinim geografskim i kulturnim područjima tako izdiferencirane, da za svako područje treba izgraditi posebni okvir i način ispitivanja. Drugi je vanjski tip i karakter seljačke umetnosti i seljačkih rukotvorina u Francuskoj ili Holandiji, drugi kod Jugoslavena ili Ukrajinaca.

Zato se u pitanju seljačke umetnosti i nameće pitanje, da li je ona staro, tradicionalno kulturno dobro zajedničko jednoj čitavoj etničkoj sredini ili je seljačka umetnost zaostatak kulturne gospodske umetnosti, koji se *„poseljačio"* i *konzervirao u narodu?* Nema sumnje — da se poslužimo samo primerom naše seljačke umetnosti — da u njoj ima mnogo tragova, koje su ostavile kulturne umetnosti. Poznati su uplivi antike, vizantijske, pa zapadno-evropske (napose barokne) umetnosti. Ali ti asimilirani uplivi kulturnih umetnosti ne mogu ni po čemu da služe kao merilo za odredjenje unutrašnjih kvaliteta seljačke umetnosti kod nas. U našoj seljačkoj umetnosti sačuvani su mnogi tradicionalni elementi, koji svedoče, da je naša seljačka umetnost u sebi sačuvala mnoge prastare forme, od kojih mnoge datiraju još iz preistoriskih vremena. U njoj se unakrštavaju i forme iz doba seobe naroda, dakle forme, koje su vezane uz stara, zajednička, praslavenska naselja. I u tim starim tradicionalnim formama, koje su se sačuvale od generacije do generacije, treba potražiti pratip naše seljačke umetnosti.

Kod nas se to do sada nije činilo u punoj meri, moguće i radi toga, što je naša seljačka umetnost postala teren za diletante, koji su upravo neverovatnom tvrdoglavosču odbijali sve, što je najmanje podsećalo na analizu i kritiku. Time je stvorena atmosfera predrasuda, patriotske osetljivosti i efeminiziranog oduševljenja.

Treba jedared da se uvidi, da je seljačka umetnost *primitivna umetnost* i da uslovi njenog života i održanja leže u primitivnoj ekonomskoj i socijalnoj organizaciji. Čim tih primitivnih životnih uslova nestane, seljačka umetnost ili obamire ili degenerira služeći se stranim umetničkim uzorima i kopirajući umetničke (naročito dekorativne) tipove, koji su njenom duhovnom raspoloženju potpuno strani. Na stepenu, gde je usled *izmene ekonomskih i socijalnih prilika* došlo do izumiranja tradicionalne seljačke umetnosti dolazi i do apsorbovanja i konzerviranja pojedinih umetničkih odlika kulturnih umetnosti.

Dok u narodu živi stara umetnička forma, dotle se on instinktivno odupire stranim uplivama, a ukoliko ih asimilira, razlama ih u svojoj duševnoj prizmi i utkiva, kao sastavni deo svoje umetnosti, u tkivo svog umetničkog uživljavanja. To dobro vidimo na primeni figure u seljačkoj umetnosti. Seljak — kao i primitivac — oseća i gleda kroz ornamente pa ukoliko je primio i figuralne kompozicije — naročito pod uplivom, hrišćanstva — on figure geometrizira i stilizira u ornamente. Ornament je tipična forma u kojoj se manifestira umetnički doživljaj seljaka; ornamenat je njegovo izražajno sredstvo.

Zato za poznavanje seljačke umetnosti nije dovoljna *deskriptivna metoda*, kao što ni *estetsko merilo* ne daje jasan uvid u njene životne forme. Već time što je seljačka umetnost vezana uz odredjene ekonomske i socijalne oblike, potrebno je, da se posveti pažnja i onim zasadama seljačke umetnosti, koje nisu u prvi mah vidljive. Potrebno je *sociološko ispitivanje*, isto tako kao i za svaku drugu umetnost, jer sve umetničke forme nose na sebi žig socijalne sredine iz koje su izrasle. Usled toga nije dovoljno, da se ispituju samo umetnički karakteri seljačkih rukotvorina, već treba ispitati i *uslove njihova postanja, razvoja i izumiranja*.

Narodne rukotvorine su po svom tipu kolektivna umetnost, t. j. umetnički izražaj jedne čitave etničke sredine, vezane uz tradicije, primitivne životne uslove i ovisne o estetskom shvatanju čitavih prošlih generacija. U njima se očituju najprimarnije estetsko-psihološke zasade čoveka i obrazuje prvi ritam umetničkog iživljavanja čovekova. U starom poreklu, ograničenosti umetničkih motiva — u kojima nema presudnog ličnog momenta, već vlada samo momenat zajednice, — i u primitivnoj tehnici leži osnova, baza umetničkog kriterija seljačkih rukotvorina.

Seljačke rukotvorine su vezane uz odredjene *ekonomske forme* zajednice u kojima se stvaraju i razvijaju, a koje forme opet nose na sebi tip ekonomskog kolektiviteta (skupne privrede). Samo taj tip svojom raščlanjenom deobom rada omogućio je stvaranje narodnih rukotvorina. Dakle duševno-

umetnički skupni izražaj jedne čitave zajednice bio je odraz *ekonomskog i socijalnog kolektiviteta.* Ova konstatacija je važna sa rasudjivanje o postan u i razvoju seljačke umetnosti kao i za razumevanje opadanja i izumiranja njezina. Čim je razvojem tehničkih sredstava, te jačom industrijalizacijom došlo kod nas do potiskivanja seljačkih radova, nastupila je već opasnost opadanja i obamiranja seljačke umetnosti. Ali definitivni udarac narodnoj umetnosti usledio je tek onda, kad je zapadnjački ekonomski val doneo sa sobom i izraženu duševnu i socijalnu dispoziciju za privatnu svojinu. Ta težnja za privatnom svojinom razorila je ekonomsku podlogu starog sela. a s njom i seljačke rukotvorine. Kada su se na pr. zadružna imanja raspala u mala gazdinstva, prestala je ona jaka deoba rada i pojedine male familije bile su prisiljene na obavljanje sviju poljskih i kućnih poslova, a naročito je to pogodilo žene, koje su u prijašnjim zadrugama bile pretežno okupljene oko kućnih radova, u koje je prvenstveno spadalo tkanje i vezenje.

Narodne rukotvorine bile su produkt *jedne posebne duhovne dispozicije, koja je proizlazila iz posebnih ekonomskih i socijalnih uslova.* Stare kućne zadıuge bile su zatvorena ekonomska područja, u kojima je zadruga namirivala pretežni deo svojih potreba sama. I to namirivanje stvorilo je opet posebne tipove kućnih zanata, kao neke vrste tehničkih izdanaka ekonomskth potreba čitave zadruge. Zadruga nije producirala za tržište. Razmerno veliki broj raspoloživih sila omogućio je, da se posveti naročita pažnja ukrasu, koji prvenstveno nije bio samo dekoracija, nego u kome su se iživljavale umetničke zasade našeg seljaka. U ritmici svojih motiva i ornamenta, on je unosio svoje idejno, pa i religijsko bogatstvo. Ta sitna ornamentalna umetnost je bila za njega ono, što je za kulturne narode bila monumentalna gradnja. Mesto goleme arhitekture on je stvarao onaj sitni, mali ornamenat u vezu, tkivu, rezbarijama i drugim radovima.

Treba držati u vidu, da što dalje ide proces moderniziranja našeg sela, to se sve više opaža izumiranje seljačke umetnosti. To je proces, koji je uslovljen izmenjenom ekonomskom strukturom sela i ne može se nikojim sredstvima zadržati. To izumiranje je posledica jedne istorijske nužnosti, jedne ekonomske transformacije. Uslovi života seljačke umetnosti vezani su uz ekonomske forme njegovog života. *Sa tim ekonomskim formama seljačka umētnost živi i umire.*

I.

Kad je reč o primitivnoj umetnosti, bilo to o umetnosti sadašnjih primitivnih naroda, bilo o prehistorijskoj umetnosti, u ogromnom broju slučajeva našoj javnosti ne dostaje razumevanja za tu pojavu. To konačno nije ni čudo. Naše današnje umetničko vaspitanje uokvirilo je samo umetnost naroda oko Sredozemnog mora, a i tu opet pretežno klasičnu umetnost. Retko kada prelazi poznavanje umetnosti na Indiju i Istočnu Aziju. Umetnost primitivnih neroda je do nedavna bila brisana u vidokrugu svakog istoričara ili teoričara umetnosti.

U vezi s time razvilo se kroz stoleća i posebno shvatanje o nutarnjim pokretnim snagama umetnosti i sve što nije moglo izdržati šablonsko merilo klasične umetnosti, bilo je odbačeno kao inferiorno. I ispravno je tvrdjenje *Wilhelma Worringera*[1]), da u poredjenju s gotskim čovekom, sa staroorijentalnim čovekom, sa čovekom amerikanske pradobe i t.d., naše današnje čovečanstvo, ima - pokraj sve diferencijacije i razvijenije organizacije - osnovne linije svoje duševne strukture zajednički sa čovečanstvom klasičnih epoha i da radi toga celom sadržinom svog obrazovanja počiva ua ovim klasičnim tradicijama. — Bez mnogo iznimaka, okosnica našeg umetničkog gledanja je stvarno još uvek klasična umetnost.

Nekim, čovek bi rekao organskim, nasledjivanjem tih klasičnih zasada, došlo je do toga, da se ustalio metod umetničkog posmatranja sa natraške okrenutim ocenjivanjem umetničkih kvaliteta. Trebalo je vremena i truda, dok su se probile naslage umetničkih tradicija i dok se proširio umetnički horizont.

Vezanje prehistorijske i etnografske umetnosti, koje se danas sve više proučavaju, nije samo od značenja za poznavanje ove posebne vrste umetničkog doživljavanja i izražavanja, već služi ujedno kao temelj za poznavanje umetnosti uopšte. Danas je potpuno preživljeno i zabačeno mišljenje, koje je još unazad par decenija bilo odlika sviju istorija umetnosti, da je antikna umetnost baza našeg prosudjivanja umetničkog izraza uopšte.

Ovakovo formalno istorijsko shvatanje nema danas više nikakove vrednostii na njegovo mesto stupa jedan širi umetnički kriterij, sa novim vidicima.

Što se tiče same umetnosti primitivnih naroda, treba držati u vidu, da umetnost primitivaca, kako tvrdi *Herbert Kühn*[2]), u istinu nije primi-

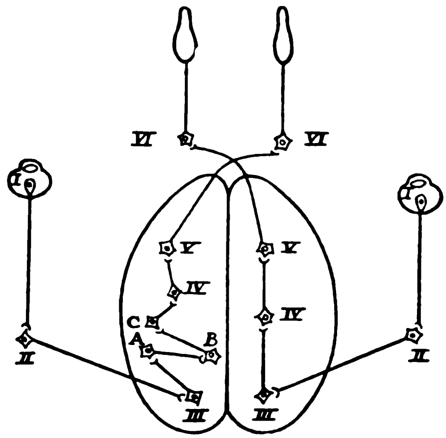
[1]) Wilhelm Worringer: Apstraktion und Einfühlung, München 1919.

[2]) Herbert Kühn: Die Kunst der Primitiven, München 1923.

tivna — čovek tog vremena živi primitivno, njegova privredna forma je primitivna — ali njegova je umetnost najčišći izraz sveta, koji nije nikada primitivan, već samo drugačije gledan i u drugim oblicima doživljen. Umetnost se još ne izdiže iznad ostalih duhovnih pojava, ona je vezana, isprepletena sa životom sa hiljade niti, ona je sam život primitivaca.

Na istinitosti ove tvrdnje počiva i celo naše saznanje o umetničkom stvaranju primitvnih naroda kao i preistorijskog čoveka. Jednako kao i stvaranje primitivnih grupa — seljaka — u kulturnim sredinama.

Već u *paleolitsko* doba nalazimo umetnine po špiljama, koje je stvarao čovek; i što je glavno te umetnine pokazuju svoj posebni, karakteristični stil, koji nalazimo posle sačuvan u celoj jednoj umetničkoj evoluciji, čije markantne ispone susrećemo docnije u kretsko-mikenskoj umetnosti, u umetnosti Tolteka i Maya (Amerika), u klasičnoj umetnosti Grka, u umetnosti Benina, u umetnosti renesanse i konačno u umetnosti impresionizma. Taj apsolutno prirodni stil, koji je neposredno vezan uz ćutila, nazivamo sa Kühnom — *sensornim*.

Sl. 1. Shema živčanih vodova i njihovih polaznih stanica, koji služe kod crtanja. Desna polovina mozga prikazuje najjednostavniju shemu za crtanje prema prirodi, a leva za crtanje prema pamćenju. I ganglijska stanica u oku, II ganglijska stanica u međumozgu, III ganglijska stanica u području vida na kori velikog mozga (osetno područje), IV ganglijska stanica u području pretstava pokreta, V ganglijska stanica motornog područja u velikom mozgu, VI motorna ganglijska stanica na ukrštenoj strani hrptenjače. Odavle vodi živac u mišić. A, B, C, su ganglijske stanice u asocijativnom području kore velikog mozga, koje se utiskuju medu osetne motorne stanice i oblikuju upliv pretstava na crtanje. (Prema Verwornu).

Sasvim je protivan *imaginativni* stil, koji se javljâ u mladje kameno doba i koji iz temelja izmenjuje odnos prema prirodi, a koji možemo pratiti preko brončanog i početka gvozdenog doba do romanske i gotske umetnosti, koji susrećemo u vizantinskoj umetnosti, umetnosti afričkih crnaca, naroda Oceanije i Indonezije i kod jednog dela Amerikanaca.

Kao što život obuhvaća i subjekt i objekt pojedinca i njihovu životnu sredinu (prirodu), tako i umetnost obuhvaća u vremenskom i prostornom strujanju i izmjenjivanju oba dela, stvarajući jednu višu izražajnu snagu.

Posebno je pitanje, koji momenti regulišu stvaranje tih umetničkih tipova, koje nazivamo sensornim i imaginativnim stilom, i koje pratimo kroz celu istoriju umetnosti uopšte.

U prvom redu treba držati u vidu, da je umetnost u svojoj celini refleks društvenog života. A taj život reguliše privreda odnosima produkcije i konzuma, koji nisu nikad uravnoteženi nego se trajno menjaju, bez obzira na to, da li je privredni sistem primitivan ili diferenciran. Radi

toga nije ni društveni život stabilan, već se nalazi u trajnoj pokretnosti i gibanju.

To znači, da su u razvoju istorije *samo* ekonomski faktori od isključivog značenja i da ideološke pojave *ne nastupaju nezavisno* od privrednih forma. *Ekonomska struktura je konačna podloga, na kojoj počivaju svi ideološki fenomeni.*

Na tačnosti ove tvrdnje počivaju i forme umetnosti. Sasvim drugim ekonomskim formama odgovara sensorni stil, a sasvim drugim opet imaginativni stil. Ako s tog stanovišta posmatramo umetnost primitivnih naroda, onda ona prima odredjeno obeležje i nužno proizlazi iz ekonomske sredine u kojoj živi čovek.

Tako već u počecima umetnosti jasno vidimo dva stila i njihovo se izmenjivanje odigrava na širokoj ekonomskoj pozadini, kojoj se u ocenjivanju umetničkog izražavanja posvećivalo do sada tako malo pažnje. *To znači, da je svaki stil vezan uz određene ekonomske forme.*

Moritz Hoernes[1]) postavlja u razvoju ekonomskih forma dva glavna tipa: *parazitski* i *simbiotički* način prehrane. Pod parazitskom „privredom" podrazumevamo onaj najniži ekonomski sistem u kome čovek živi od iskorištavanja prirodnih produkata bez brige za njihovo obnavljanje i podržavanje.

Protivan je tip: simbiotička „privreda" u kojoj čovek živi u zajednici sa biljkama i životinjama, koje održavaju čoveka, a čovek se brine za njihovo održanje i obnavljanje.

Zalazeći u poreklo umetnosti, mi na prvom stepenu susrećemo paleolitskog čoveka, koji živi u parazitskoj „privredi", t.j. od lova i sabiranja. Taj preistoriski čovek, kao i danas oni primitivni narod, koji se odprilike nalaze na istom stepenu, imadu u osnovima jednako umetničko izražavanje, koje je okarakterisano potpunim naturalizmom. Neposredni doživljaj u životnoj sredini, u koji se ne uklapa nikakovo izrazito moralno ili intelektualno doživljavanje, daje elementarni sensorni stil, koji smo unapred već definisali po njegovim kvalitetama.

Kod neolitskog čoveka, koji već živi u simbiotičkoj „privredi" susrećemo sasvim izmenjeni umetnički doživljaj. Neolitski čovek, kao i današnji primitivni narodi na tom stepenu, bavi se već stočarstvom, a susrećemo i početke poljoprivrede. Ovakav izmenjeni životni i privredni krug nagoni čoveka jače na razmišljanje o prirodnim pojavama, o ovisnosti od nepoznatih sila, koje odlučuju njegovim opstankom, održanjem njegove stoke, useva i t. d. Čovek u to doba počinje da razmišlja, da traži smisao dogadjaja „iza njih", da vezuje razne životne uslove i da formira pomalo jedno životno saznanje.

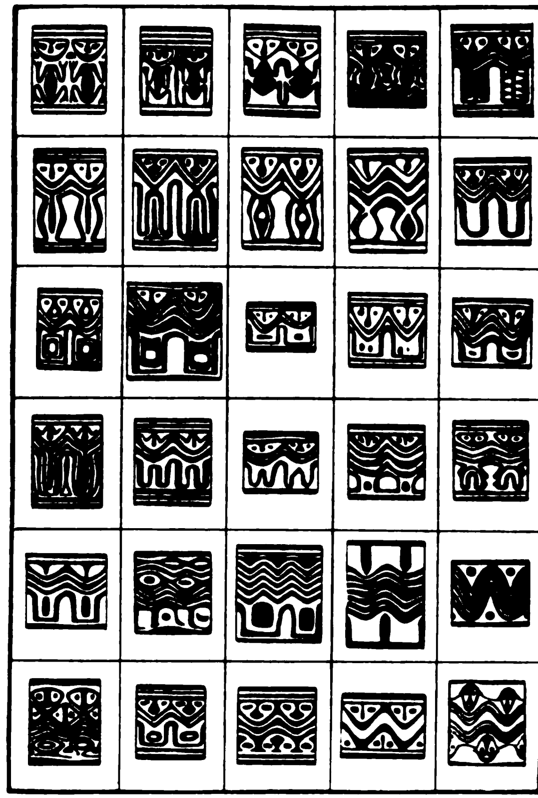
Van sumnje je, da je taj proces bio vrlo spor, kao što je i proces poljoprivrede išao veoma sporim tempom: prolazile su hiljade godina, nesigurno uz neprestane nutarnje potrese.

---

[1]) Moritz Hoernes: Natur- und Urgeschichte des Menschen, Wien 1909.

Time, što je čovek počeo da razmišlja o prirodnim pojavama, počeo se izmedju njega i prirode da uklapa jedan novi niz duhovnih kvaliteta, koje su uplivisale na umetničko doživljavanje i stvorile imanigativni stil. Ovde više nije umetnički doživljaj *neposredno* vezan uz prirodu, već se u umetničko doživljavanje unose nove vrednote, koje uplivišu na umetnički izraz.

Ako je paleolitski čovek živeo u *uskoj vezi* sa celom prirodom i naročito sa životinjama, koje su bile gotovo isključiva njegova hrana, a lov na njih jedina njegova briga, onda nije čudo, da je prikazivanje tih životinja bila glavna sadržina njegove umetnosti. Ta umetnost je bila figuralna, lovačka i muška. Muškarac-lovac je bio jedini stvaralac te umetnosti.

Sl. 2. Niz ukrasa na sulicama sa Salomonskih ostrva. Prvobitni ukras: dva ljudska lika, koja čuče i neprestanim prenašanjem se konačno pretvaraju u četiri lica i dva reda valova. (Prema Luschanu).

Umetnost neolitskog čoveka, koja je refleksivna, unosi više umetničkih objekata u vidni krug čoveka. Ona prelazi od figuralne umetnosti ornamentalnoj, dakle umetničkoj formi, koja ne počiva samo na geometrizmu, već u koju čovek unosi elemente lične duhovne dispozicije, *svoj lični umetnički doživljaj.* U toj umetnosti saradjuje *žena,* koja kod naroda sa simbiotičkom „privredom“ prelazi od biološkog individua socijalnom, bez obzira na to da li je njen odnos pravno odredjen i omedjen. Ona stvara nov *umetnički* tip sa novim materijaiom, a to je u prvom redu keramika i tekstil i njihova ornamentalna dekoracija.

Iz ovih osnovnih umetničkih tipova razvija se posle cela šarolikost umetničkog stvaranja čoveka, ali se svugde može iznaći osnovni stil. Da se do sada polagalo tako malo na jednu jaču analizu umetničkog karaktera, u prvom je redu kriva ograničenost dosadanje istorije umetnosti, koja nije uvažavala i uzimala u okvir svoga razmatranja preistorijsko-etnografsku umetnost.

Prema tome treba držati u vidu i kod ocenjivanja primitivne umetnosti, da je ona refleks života i životne sredine. I u kolikoj je to meri pokazuje

nam primer preistorijskih ženskih plastika naročito t. zv. Venere iz Willendorfa, kao i plastika životinja.

U iskopinama iz kamenog doba (Aurignac) u Willendorfu u Donjoj Austriji nadjeno je jedno malo žensko čudovište iz vapnenca sa gotovo paradoksno naglašenim opsegom grudi i bokova. Taj kip, koga je isekao pračovek, dobio je zvučno ime vilendorfske Venere. Ta vilendorfska Venera spada medju prve ljudske plastike iz paleotitskog doba i interesantna je sa više strana. Ne samo radi toga, što ovde susrećemo ženu kao objekt umetnosti, već i radi koncepcije, kojom taj objekt dolazi u okvir umetnosti.

I zato s pravom ističe *Moritz Hoernes:* „Sve divlje, nevezano i rešeno više kulture, po svojoj je prirodi u najvišoj meri slobodno, ali u najvišoj meri i ograničeno. To su i oba glavna poteza u karakteru lovačke umetnosti kvarternog doba; na njima počivaju njene velike odlike ali i njena duboka inferiornost. Njen duh je od veličanstvene nevezanosti, ali jednako i od začudnog siromaštva i tuposti. Kako se na svakom koraku može videti, izražavaju se u odredjenom pravcu pre karakter nego duhovne odlike"

„U svojim najkarakterističnijim delima nije kvarterna umetnost ni monumentalna, ni dekorativna, niti epska, niti dramska, već ako je hoćemo isporediti s jednom pesničkom vrstom, lirska. Ona je umetnost duševnog raspoloženja, veselja u raspoloženju. Ali najsurovijeg, najživotinjskijeg! Meso je njena glavna sadržina: meso ljudsko i meso životinjsko, prvo u formi erotičkog „idola" drugo u formi najčešće prikazivanih životinja, koje su služile za prehranu" [1]).

To je bitna sadržina paleolitske umetnosti, sve ostalo je ne samo sporedno, već od neznatne važnosti i vrednosti za prosudjivanje njenih temeljnih odlika. To su razne razvučene i groteksne ljudske figure, nešto divlje zvjeradi i bilja, nešto figuralne ornamentike na orudju i slično.

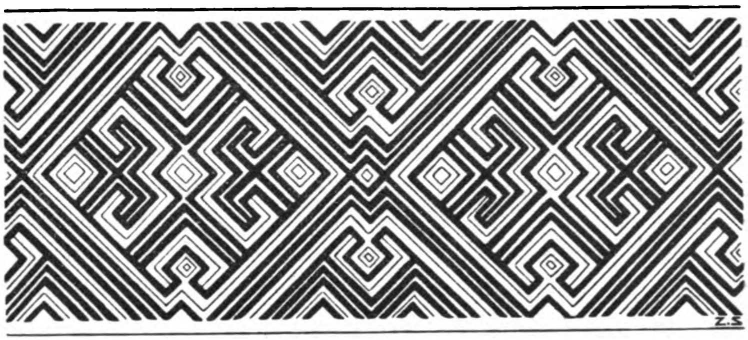
Umetnost, čiji je glavni objekt bilo meso, morala se u punoj meri i prvenstveno služili plastikom i reljefom, jer upravo njihovom upotrebom najvise odskaču odlike, koje je pračovek hteo da naglasi. Ali i u slikarstvu bilo je dovoljno sredstava, da se udovolji gladi za mesom i punoćom. Pračovek je razvlačio i rastezao konture i time dobivao likove, koji su izražavali njegovo duševno raspoloženje. Debele ženske figure u plastici, kao i slikarije prekrupnih mesnatih bisona imadu jednu tendenciju, što više mesa, što veći telesni volumen. Ta strast za punoćom, još tačnije debljinom, bila je usko skopčana sa celom životnom dispozicijom i postala vidni odraz jednog raspoloženja, koje su uslovljavali životni odnosi.

Već je francuski sociolog *J. M. Gyuau*[2]) postavio tezu, da je umetnost socijalni fenomen i to ne samo radi toga, što je njeno poreklo u društvu, čije pozitivne promene na nju dejstvuju, već i radi toga, što je nosilac i stvaralac idealnog društva, u kome život dosiže svoj maksimum intezivnosti i proširenosti; „Umetnost je" — veli Gyuau, — „čuvstvom izazvano pro-

[1]) Moritz Hoernes l. c.

[2]) J. M. Gyuau: Die Kunst als soziologisches Phenomen, Leipzig 1911.

širenje društvenog odnosa na sva bića prirode, što više i na bića, koji se shvataju van prirode ili na fingirane tvorevine, koje su nastale u fantaziji čoveka. Umetničko podražavanje je pretežno socijalne naravi". Ako se poslužimo ovom tvrdnjom, možemo se snaći u umetničkom životu preistoriskog čoveka. I on — primitivni lovac — nije bio samostalan u stva-

Sl. 3. Motiv vezen na poculici (Sela, srez Sisak). Karakterističan geometrijski motiv sa izrazitim neolitskim ornamentnim elementima. Geometrijski motiv je naročito karakterističan za tip seljačke ornamentike.

ranju i formiranju svojih umetničkih dela. I na njega pozitivno upliviše njegova sredina, — ne možemo je doduše nazvati još društvom — kao i način njegovog materijalnog života.

Što je moglo biti umetničkim objektom paleolitskog čoveka? Van sumnje samo ono, čime je pračovek dolazio u dnevni neposredni dodir, što je imalo za njegov život presudno značenje. Paleolitski čovek je bio lovac i njegova je egzistenca ovisila o uspehu njegovog lova. Životinje, koje su mu služile za hranu zaokupljale su ceo njegov duševni život i on ih je nebrojeno puta umetnički reproducirao. Ogromni deo njegovih umetnina su prikazi životinja, koje je lovio radi hrane, a tek kud i kamo manji, gotovo neznatni deo posvećen je zveradi. Tako je u punom smislu reči bila i za pračoveka njegova umetnička produkcija sretstvo izražavanja osećaja i pretstava, misli i čuvstava. Kao što je životni horizont pračoveka bio tesan i ograničen, tako ni njegova umetnost nije prelazila najuži krug duševnih i umetničkih manifestacija. U neposredni njegov kontakt sa prirodom nisu se, kako smo već spomenuli, uklapale nikakve posebne ili nove pretstave i asocijacije, i njegova umetnost, izgradjena u uskom pravcu, stvorila je umetnički tip, koji je po svom tipu realistički (sensorni).

Sl. 4. Motiv vezen na poculici (Staro Petrovo selo, srez Nova Gradiška). Biljni motiv (klas), koji pokazuje nastojanje za geometriziranjem.

I uistinu, ma kako nam to izgledalo i neobično, najstarija paleolitska umetnost je potpuno verna reprodukcija objekata iz prirode. Svet pretstava paleolitskog čoveka sastojao se u nizu igara sa neposrednim sećanjem na vanjske doživljaje. On nije tražio „uzroke“ pojava, niti mu je bilo poznato ma kakovo teoretisanje ili spekulisanje. On nije formirao nikakve ideje o stvarima koje je zapažao, već je živeo direktno pod uplivom pretstava, koje su u njemu ostavljali vanjski upečaci.

Mnogo kašnje, tek u neolitsko doba, uklapa se, kako je rečeno, u odnos čoveka sa prirodom niz sećanja i asocijacija, koje, prenesene u umetničko stvaranje, formiraju novi tip umetnosti. U čoveku se javlja pomalo bujan svet pretstava iz kojih se izvija težnja, da se tvorevinama fantazije dadne konkretni oblik, koji susrećemo u često bizarnim i groteskim umetninama toga doba. Čovek se više ne zadovoljava kopiranjem prirode, on više nije nespekulativan, već naprotiv, on traži vezu sa prirodom. On počinje donekle, da precenjuje svoj odnos prema svojoj okolini i da mu daje subjektivni karakter. U to doba već nalazimo i početke stvaranja trajnih zajednica i što je glavno početke neke izradjene koncepcije kulta duše, dakle početke dualizma, koji je sekao prirodu u dva dela.

II

Za naše izlaganje važno je i stanovište poznatog nemačkog fiziologa i preistoričara *Maxa Verworna.* Njegovo stanovište u odredjenju stilova srodno je Kühnovom samo sa tom razlikom, što u svom odredjenju Verworn polazi sa psihološke baze, a Kühn sa ekonomsko-materijalističke. Inače u glavnom odgovara Verwornov fizioplastički stil sensornom, a ideoplastički imaginativnom stilu Kühna.

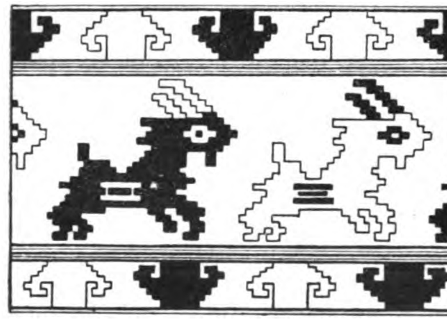
Kod likovne umetnosti uopšte radi se, po Verwornu, o reprodukciji optičkih oseta i pretstava. Najjednostavniji proces te reprodukcije nalazimo kod crtanja. Kod crtanja prema prirodi radi se o dve komponente: o sensornoj i motornoj. Proces od oseta pa do reprodukcije je *neprekinut* i sada naravno ovisi o opažanju i spretnosti, da se objekt tačno prenese na hartiju.

Medjutim, takve tačne *reprodukcije* nije lako postići. Redovno se u proces reprodukcije uklapa ceo niz momenata, koji onemogućuju tačni prikaz objekta. Postoji ceo niz asocijacija i pretstava, koji uplivišu na motornu inervaciju i na taj način izmenjuju sliku predmeta. Crtač u tom slučaju ne prikazuje predmet onakvim kakav jest, t.j. kakvog ga on vidi, nego ga prikazuje kako ga zamišlja.

Kod tačne reprodukcije objekta, kod fizioplastičkog izraza, je odnos posmatrača-crtača prema prirodi *direktan,* dok je kod ideoplastičke umetnosti *indirektan,* izmedju umetnika i objekta uklapa se niz pretstava, uslovljenih tradicijom, odgojem i t. d., koji objekt znatno izmenjuju, jer ga umetnik ne reproducira, nego doživljava.

Verworn zamišlja postanje ideoplastičke umetnosti kao rezultat koncepcije o duši i na njoj sprovedene podele ljudskog bića u telo i dušu. Iz

stanja naivnog teoretisanja i bizarnih tvorevina fantazije proizlazi ideoplastička umetnost. Naročito je religijska ideja pogodovala postanju i razvoju ideoplastičke umetnosti. Taj prelaz iz fizioplastičke u ideoplastičku umetnost odigravao se, prema Verwornu, verovatno na prelazu iz lovačko-sabiračke privrede u poljodelsku. Verworn naslućuje da psihološko tumačenje postanja umetničkih izraza nije dovoljno ali i koliko uzima u obzir event. upliv privrednih odnosa on ne ide do kraja nego pomoću njih nastoji samo usput dokumentovati svoje izvode.

Sl. 5. **Motiv sa ćilima (Slavonija). Životinjski motiv stilizovan.**

Verworn je još daleko od toga, da vidi, da su religijski, kao i svi ostali kulturni, izrazi vezani uz ekonomske odnose. Istina je, prelaz iz lovačko-sabiračke u poljodelsku privredu izmenjuje duševnu konstituciju čoveka, unosi u njegov život nove religijske, moralne i umetničke zasade. Ali taj proces je zamašniji nego što ga Verworn zamišlja. Upravo u tom prelazu iz jednog ekonomskog sistema u drugi odigrava se najzamašnija ekonomsko-socijalna revolucija: postanje privatne svojine sa svim njenim popratnim pojavama. Marx je sasvim tačno označio taj odnos materijalnih i duhovnih kvaliteta sa rečima: „Na raznim formama svojine, na socijalnim uslovima egzistencije podiže se čitava nadgradnja raznih i osebujno formiranih čuvstava, iluzija, način mišljenja i shvaćanja života.[1])

Sl. 6. **Ljudski likovi sa preslice „na križ" (Mali Bukovec, srez Ludbreg). Neobično značajan primer seljačkoga umetničkog primitivizma sa izrazito naglašenim imaginativnim (ideoplastičkim) osebinama.**

Kühn je išao dalje. Rukovodeći se metodima dijalektičkog materijalizma on je sve umetničke izraze primitivnog čoveka ispitao u vezi sa materijalnim uslovima njegovog života i na taj način prodro do suštine pitanja o poreklu i izrazu umetničkog života uopšte.

Verwornovo fiziološko tumačenje ide stvarno u prilog jednom ekonomističkom tumačenju umetnosti, jer jasno označuje sve momente u izmeni umetničkog izraza kao posledice izmene materijalnih odnosa. Sve one

[1]) Karl Marx: Das Kapital, Stuttgart 1922.

izmene u sferi duhovnog doživljaja nastaju istom izmenom produkcionih odnosa pa tako i umetnički izraz.

U ostalom Verworn se uglavnom ograničio u svojim istraživanjima samo na preistorijsku umetnost. Golemi materijal iz primitivnih umetnosti nije većinom ni uzimao u obzir pa mu je prema tome i nedostajao dovoljno jasan uvid u odnose izmedju primitivnih umetnosti i materijalnih uslova u kojima su nastale i razvile se. To je učinio Kühn.

Proces, koji Verworn[1]) opisuje kod preistorijskog čoveka analogan je kod primitivaca i kod seljaka. I pokraj sve ekonomske primitivnosti u kojoj seljak živi, njegov je *duševni život složen.* Kao i kod neolitskog čoveka, kod seljaka i njegovog umetničkog stvaranja ne postoji više direktan odnos prema objektu, već se u umetničkoj „reprodukciji" izražava ceo niz duhovnih procesa. To je naročito vidno u simboličkom karakteru seljačke umetnosti, koji je, kao i kod primitivaca, veoma razvijen.

Simboli u seljačkoj umetnosti ili tačnije — kako ćemo videti — u seljačkoj ornamentici, nisu gotove i završene tvorevine, već funkcije svesti. Simboli su nastali iz znakova, koji su, kako *Ernst Cassirer* veli prvi i potrebni korak za dobivanje objektivnog saznanja o nekoj bitnosti: „Znak je za svest prvi stadij i prvi dokaz objektivnosti, jer se njime najpre zaustavlja neprestani tok sadržaja, svesti, jer se njime ističe i odredjuje trajno".[2]) Sadržaji svesti se ne vraćaju u istoj identičnoj formi i znakovi im istom odredjuju trajnu vrednost. Time dolazimo i do bitne simboličke funkcije svesti u umetnosti: stvaranje bitnih, trajnih, temeljnih forma, koje imaju da sačuvaju izvesne sadržaje svesti i izvesna saznanja. Ali ni tu se ne radi i ne može raditi o apsolutno trajnim simboličkim formama, nego samo o delimičnim, sastavnim oblicima jednog neprekidnog procesa svesti. Apsolutno odredjivanje vrednosti simbola je prema tome netačno, jer je njihov kvalitet relativan, a vrednost vremenski ograničena. Nekad žive simboličke funkcije, bilo u govoru, bilo u umetnosti, postaju mrtve, beznačajne tvorevine, bezvredni rekviziti, koji se samo ustrajnošću održavaju u izmenama svesti.

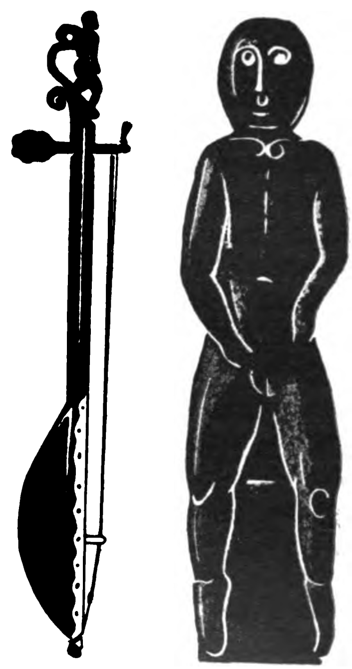
Karaker simbola je i održanje sećanja na jedan predmet i onda simboli ne prelaze okvir obične reprodukcije. To su paleolitske umetnine, osnovni i najprimitivniji simboli, koji označuju u sažetim oblicima jedan doživljaj ili deo jednog doživljajnog procesa. Simboli su nekomplicirani i bez idejnog značenja. Te simbole bi mogli nazvati i *reproduktivnim simbolima.* I sami simboli i način njihovog prikaza je reproduktivan, realan, sensorni. Simboli naprosto prikazuju stvarnu sadržinu objekta i evociraju stvarno sećanje na

[1]) Max Verworn: Zur Psychologie der primitiven Kunst, Jena 1917. Die Anfänge der Kunst, 1920.; Ideoplastische Kunst, Jena 1914.

[2]) Ernst Cassirer: Philosophie der symbolischen Formen, Berlin 1923. — U članku: „Das Ornament — die Aufgabe von Morgen", piše Paul Westheim: „Ornament jest i bio je u svako vreme simbol. Imao je, ako se tako može reći, neku heraldičku gestu, znak vlasti, znak vere, znak poseda..." (Kunstgewerbeblatt, Leipzig XXIII—1912).

jedan fiksirani sadržaj svesti. U paleolitskoj umetnosti na pr. prikaz bizona ili prikaz lova kao opsežnijeg sadržaja sećanja.

U seljačkoj (kao i u neolitskoj) umetnosti su ovakovi reproduktivni simboli veoma retki i slučajni. Kod njih je sadržaj svesti komplikovaniji, a sećanje izaziva niz duhovnih procesa uslovljenih novim diferensiranim odnosima života i društva. Uz reprodukciju prislanja se i refleksija i mi imamo sada pred sobom *refleksivne simbole*, karakteristične za imaginativnu umetnost.

Sl. 7. **Gusle sa karakterističnom glavicom (Zelovo, srez Sinj). Seljački primivitizam sa veoma naglašenim nastojanjem stilizacije.**

Refleksivni simboli su karakteristični za seljačku umetnost. Aktivitet reprodukcija duboko je usadjen u svest i ne označuje više samo odnos nego i značenje objekta. Refleksivni simboli radi toga ističu bitnost jednog sadržaja, odbacuju sporednosti i drugorazredne odlike i isključivo su subjektivnog karaktera. Koncentracija na jedan objekt sprovedena je većom ili manjom sigurnošću i o toj sigurnosti ovisi i trajnost značenja jednog simbola. Naravno, da i vanjski način izražavanja tog simbola znatno upliviše na njegovu trajnost.

Reproduktivni simboli su redovno naturalistički, što je i jasno, ako se uzme u obzir životna sredina u kojoj su nastali: lovačko-sabiračka privreda. *Refleksivni simboli su ornamentalni i nastaju ili klizanjem naturalističke kompozicije u geometrisku, to jest, neprestanim isticanjem sve manjeg broja bitnih odlika, ili nastaju samostalnim linearnim prikazivanjem izvesnih pojmovnih kvaliteta.*

Jugoslavenska seljačka umetnost je danas još prilično bogata refleksivnim simbolima; mnogi su od njih izgubili svoje značenje, izlučeni su iz opšteg procesa svesti i postale su prazne forme. Na mnoge od njih primenjeno je potpuno krivo gledanje, proizvoljna introjekcija, koja je sasvim pogrešno isticala neke simboličke kvalitete kod ornamentnih forma, koje su posvema prazne.[1]) Simboli žive u procesu svesti; ako je taj proces pomućen, ili iskrivljen uplivama socijalne sredine, onda su logično i simboli izgubili svoje primarno značenje i postali beznačajni.

[1]) Kod nas se u više mahova filozofiralo o našim narodnim simbolima, što je dovelo do konfuzije i netačnog izlaganja o duševnosti našeg seljaka. Proizvoljnim tumačenjem „simbola" tumačile su se i proizvoljno mnoge zasade duhovnog i društvenog života seljaka, koje sa realnošću nemaju nikakve veze. Naročito se favorizirala neka „erotska" simbolika, koja je tumačila pojave u spolnom životu seljaka, koje nisu nikad postojale.

III

Ovi opšti izvodi o preistoriskoj i primitivnoj umetnosti, njenim osnovnim tipovima i karakterima od odlučnog su značenja za razumevanje suštine i oblika seljačke umetnosti. Naročito se to odnosi na odnose figuralnih i ornamentnih motiva u seljačkoj umetnosti.

O tim motivima se nije vodilo dovoljno računa kod ocenjivanja seljačke umetnosti, jednako tako, kao što se nije vodilo računa o njenoj genezi uopšte.

Kriterij seljačke umetnosti je bazirao na čisto kulturno-psihološkim i formalnim faktorima, dok se nije svraćala nikakova pažnja na najbitnije uslove svakog umetničkog izraza a to su ekonomski momenti. Mi te ekonomske momente susrećemo u preistoriskoj umetnosti, gde odlučno uplivišu na izraz umetničkog doživljaja i umetničkog izraza. Ovi ekonomski odnosi stvaraju podlogu, na kojoj se jednakom nužnošću podiže umetnički tip kao i svaka druga duhovna manifestacija.

Izražajnu srodnost najprimitivnijih umetničkih izraza sa seljačkim imaćemo prilike upoznati na narednim stranama.

Čitava problematika seljačke umetnosti kreće se izmedju dva pola: da li je seljačka umetnost tradicionalna, kolektivna kulturna svojina seljaka, ili su umetnički elementi seljačke umetnosti zaostaci kulturnih umetnosti.[1])

Rešenje ovog problema povlači sa sobom i jasnije osvetlenje umetničkih zasada kod seljaka, kao i jasniji uvid u mehanizam umetničkog razvijanja i stvaranja. Ali upravo u tom pitanju sukobljuju se opreke sa najvećom žilavošću. I to verovatno radi proste činjenice, što se u ispitivanju seljačke umetnosti pretežno (katkada isključivo) upotrebljava ***horizontalna analiza*** njenih odlika, dok se izbegava ili barem ne upotrebljava i ***vertikalna analiza***, koja ima da seče u genezu i evoluciju umetničkih karaktera seljačke umetnosti.

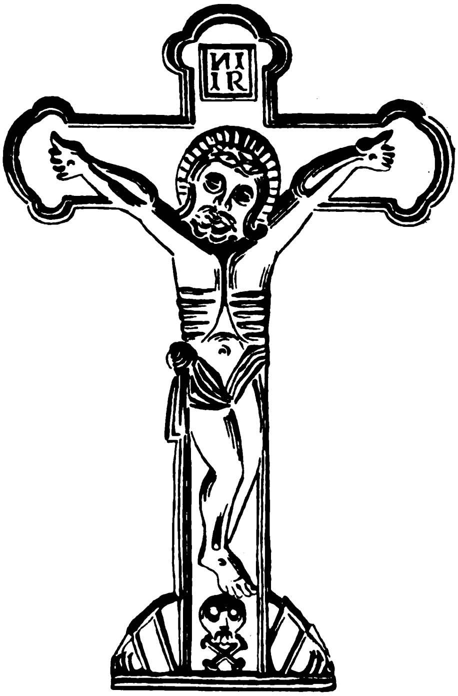
Rešenje problema o poreklu i sadržini seljačke umetnosti ovisi pre svega o ispravnom postavljanju samog tog problema. Moje je mišljenjè, da se taj problem može rešiti samo ***analizom*** ornamenta i to jednako u pogledu psihološkom, morfološkom i estetskom.

*
* *

Problem ornamenta u etnologiji je mlad. U prvo vreme etnologija nije uopšte posvećivala nikakve pažnje ornamentici. Starija škola: Waitz, Bastian, Lubbok, Tylor, Ratzel — dakle pretstavnici nekog „etnološkog

[1]) Hans Naumann: Primitive Gemeinschaftskultur, Jena 1921. Nauman tvrdi na pr. „da je jadikovanje radi nestajanja nošnje i seljačkog nameštaja i posudja kao i narodne pesme uslovljeno nepoznavanjem stvari. Ovde se ne radi o seljačkom dobru. I ako mi sami nemamo više te stvari, tako ne možemo ni od seljaka tražiti, da stane kod mode iz 17 ili 18 stoleća" (p. 15). Koliko i ima ispravnosti u ovoj opštoj tvrdnji, ipak ona ne zahvata u bitnost seljačkih rukotvorina, jer nošnja i nameštaj nisu sadržina seljačke umetnosti, već samo vanjske forme, koje mogu biti i kopirane, prenošene a mogu biti uistinu i ostaci kulturnih umetničkih dobara.

klasicizma" — smatrali su još ornamente kao karaktere od sporedne važnosti, koji ni najmanje ne uplivišu na postavljanje opštih etnoloških konstatacija. Istom mladji etnolozi posvećuju direktnu pažnju (tamo od 80-tih godina prošlog stoleća) i ornamertici i nastoje, da njihovu sadržinu i formu ispitaju u okviru same svoje nauke, ne posudjujući ni problematiku, ni metodiku od drugih nauka, naročito od istorije umetnosti i praktične estetike. Usput se može spomenuti, da ni u preistoriji, koja je genetički vesana uz etnologiju, nije bilo jasnijih odredjenja o problemu ornamenta. Ornamenat se upotrebljavao, da se postavi hronologija. Tako je nastao tipološki metod u izučavanju ornamentike, čiji su glavni pretstavnici Sophus Müller, Bernhard Salin i Moritz Hoernes.

Sl. 8. Lik raspetoga Isusa na licitarskom kalupu (srez Dugoselo). Primitivizam sa izrazitim ekspresivnim načinom prikazivanja.

Sam problem ornamenata, tumačeći njegovo poreklo iz tehničkih uslova gradnje, nastojao je samostalno izraditi Gottfried Semper.[1]). On govori o „tehničko-materijalnom poreklu umetničke praforme" i iz nje izvodi sve geometrijske ornamente. Po njegovom shvaćanju su tekstilne veštine „praumetnost", od koje su ostale veštine (najpre keramika) preuzele tipove i simbole. Stari stilski ornamenat je, prema Semperu, „u linijama oplemenjeni izraz primitivne fabrikacione tehnike". Nema sumnje, da tehnika i material ima odsudnu važnost za ornamenat već radi toga što uplivišu na sam ornamenat i što se usled njih ornamenat menja. Preslikavanje jednog ornamenta sa jednog materijala na drugi razne tehnike ograde znatno izmenjuju formu ornamenata. To se vidi i kod seljačke umetnosti, gde se često susreće presadjivanje ornamenata sa jednog materijala na drugi, na pr. sa tekstila na drvo. Ali te izmene nisu samo uslovljene izmenjenom materijom i tehnikom, nego imadu i svoje psihološko korenje. Verworn je pokazao takve izmene kod preslikavanja jednog crteža kod dece, a Balfour navodi primere kako se kod preslikavanja izmenjuje ceo tip na pr. od puža trajnim preslikavanjem postaje ptica[2]). Luschan je pokazao serijom ukrasa (30 komada) na sulicama sa salomonskih ostrva, kako se prvobitni ukras: dva ljuska

[1]) G. Semper: Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten oder praktische Aesthetik, München, 1878./9.

[1]) H. Balfour: The evolution of decorative Art, London 1893.

lika. koji čuče, neprestanim prenašanjem konačno pretvaraju u četiri lica i dva niza valovitih crta [1]). Kod preslikavanja nije odlučan samo čisto mehanički posao, nego u taj rad dolaze i duhovni faktori, doživljajna sfera crtača, koji izmenjuju jedan motiv u raznim varijacijama. Shvaćanje Sempera danas je zastarelo, i ako se neki etnolozi još uvek upiru na ovo tehničko poreklo ornamenta, znači da im bitnost, sadržina ornamenta, još nije jasna. Od starijih etnologa, zastupali su slično stanovište o tehničkom poreklu ornamenta: J. Ranke, A. Conze, A. Springer, H. Schafhausen, ali njihova shvaćanja nisu ni iz daleka bila od onog značaja, koje je imalo stanovište Sempera.

Za etnološko ispitivanje ornamenata, kao sastavnog dela osećajnog života primitivnog čoveka značila su istraživanja Hjalmara Stolpea [2]) velik korak napred. On je prekinuo sa starim metodima unašanja praktično — estetskih razmatranja u čisto etnološki problem. Stolpe, koga možemo nazvati upravo osnivačem etnološke ornamentike, ispravno zapaža razvoj ornamenata i naročito kod geometrijskih ornamenata upućuje na činjenicu, da se ovde često radi o rudimentima i prelaznim formama uzoraka, koji su preslikani iz prirode. Jednako su za etnološki metod ispitivanja ornamenata od značenja radovi Karl von den Steinena[3]): „Iz konkretnog preslikavanja nastala je - tradicijom - koja se neprestano odmicala u umetničkom smislu od originala, te uplivom radnog metoda i radnog materijala stilizirana umetnina, koja je u duhu Indijanaca još tesno vezana uz stari model. I tako jednostavne forme kao trokuti i četverokuti — o kojima se mislilo, da ih je slobodno konstruisao primitivni umetnik — nastale su tek stilizacijom uzoraka i održali su se tako u borbi za opstanak sa komplikovanijim tvorevinama, jer su se umetnosti, kao tipovi, preporučavali sami po sebi".

Slično stanovište zastupa i P. Ehrenreich[4]) kad tvrdi, „da često naoko proizvoljno namešteni, komplicirani uzorci imaju konkretno značenje i ako je ovo često zaboravljeno". Još jasniji je Ernst Grosse [5]), prema kome nema slobodno konstruisanih figura kod primitivnih naroda. Za njega „ornamentika crpe svoje motive, što se može mnogobrojnim primerima dokazati, iz prirode i tehnike." I dalje upire Grosse na činjenicu, da „primitivni ornamenti nisu prvenstveno i bitno zamišljeni i izgradjeni kao ukrasi, već kao smišljene oznake i simboli." I Heinrich Schurtz[6]) smatra da ornamenat

[1]) Felix von Luschan: Beiträge zur Völkerkunde der deutschen Schutzgebiete, Berlin, 1897.

[2]) Hjalmar Stolpe: Entwicklungserscheinungen in der Ornamentik der Naturvölker. Wien, Antrop. Mitt. XXII. 1892.

[3]) Karl von den Steinen: Unter den Naturvölkern Zentralbrasiliens (2. Schingu — Expedition 1887. — 1888.) Berlin 1897.

[4]) P. Ehrenreich: Zur Ornamentik nordamerikanischer Indianer, Etnologisches Notizblatt II./I. Berlin 1899.

[5]) Ernest Grosse: Anfäge der Kunst, Freiburg, 1894.

[6]) Heinrich Schurtz: Das Augenornament, Phil. — histor. Klasse d. klg. sächs. Akademie der Wissenschaften XV./2. Leipzig 1895.

„nije prazna igrarija, već svedočanstvo duhovnog života; on je usko vezan sa mišljenjem i osećanjem naroda, koji ga proizvodi.“ U punom smislu psihološko tumačenje ornamenta daje Wilhelm Worringer.[1]) Za njega stoji primitivni čovek pod uplivom spoznajnog tereta dualizma izmedju čoveka i prirode, za njega je umetnost izraz tajne madjijske sile... Ornamenti mu ne služe samo za kićenje ili igru, već su za njega simboli potrebnog, u crtačkim i plastičkim tvorevinama, za jedini mogući dohvatljivi zorni izraz.

Sl. 9. **Motiv sa pratljače (Slavonija). Infantilni primitivizam (madžarski upliv).**

U glavnom se u shvaćanju ornamenta, prema gore izloženom sukobljuju dve teorije, dva stanovišta: *I. tehničko-materijalno,* prema kome je ornamenat vezan u svom izrazu uz materiju i tehniku rada, dakle, živi usled njih, posrednim, sekundarnim životom. Na taj način se ornamenat tumači potpuno statički. *II. biološko-psihološko* shvaćanje, koje ornamenat tumači kao zasebnu organsku tvorevinu, elastičnu i varijabilnu, koja živi neposrednim životom, vezana uz kompleks oćutnog života čoveka. Ornamenat je izražajno sredstvo, manifestacija duhovne dinamike s kojom se menja u raznim varijacijama. *Prvo shvaćanje tumači tehniku ornamenta i daje samo njegov horizontalni presek, dok je drugo shvaćanje genetičko i daje vertikalni presek kroz ornamenat.*

IV.

Psihološko tumačenje ornamenta omogućuje nam, da razjasnimo ceo niz pitanja, koja su u vezi sa ornamentikom ne samo primitivnih naroda, već i primitivnih grupa u kulturnim narodima. Tako se ni seljački ornamenat ne može posmatrati samo sa tehničkog ili estetsko-praktičnog stanovišta, jer ga se time iskida iz organskog sklopa cele duhovne i umetničke konstitucije seljaka. I za seljaka je njegova umetnost izražajno sredstvo za njegove osećaje i pretstave, za misli i čuvstva.[2])

---

[1]) Wilhelm Worringer: Formprobleme der Gotik, München 1912.

[2]) Wilhelm Worringer: Apstraktion und Einfühlung, München, 1919.

U pitanju psihologije ornamenta svakako je interesantno shvaćanje Worringera: „U bivstvu ornamentike leži, da u njenim produktima umetničko htenje jednog naroda dolazi do najčišćeg i nepomućenog izražaja. Ona pruža pozadinu na kojoj se jasno mogu upoznati specifične odlike apsolutnog umetničkog htenja.“ Ako bi se izostavila reč „apsolutnog“, koja ima prekomplicirranu sadržinu za razumevanje odlika ornamentike, ovo bi opšte shvaćanje Worringera bilo prihvatljivo. Ali on, kao gotovo svi „filozofi umetnosti“ zapada u jednu fatalnu pogrešku, što psihičko nastrojenje i psihičke zasade

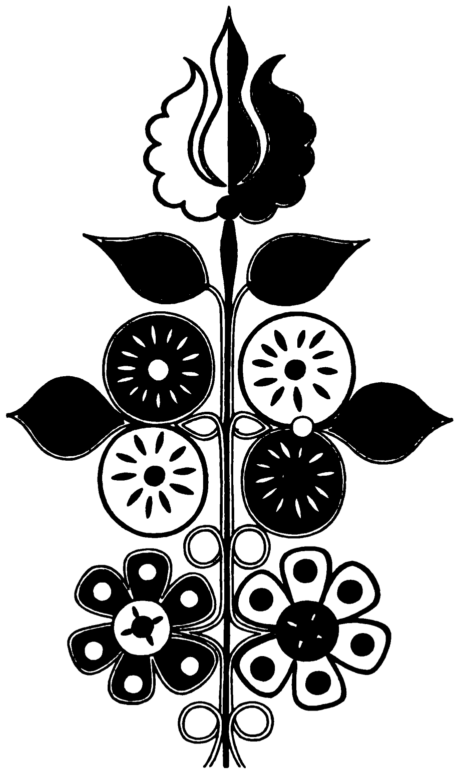
Ako psihološki posmatramo seljačku umetnost, onda će nam biti jasan ceo niz pojava u njenoj ornamentici. Ornamenat kao izražajno sredstvo seljaka, kao njegova umetnost kat eksohen živi usko vezana uz njegov duhovni život. U svojoj umetnosti — ornamentici — iznosi seljak sve pokretne snage svog umetničkog doživljaja, i zato se nikako ne sme seljačka umetnost posmatrati kao zaostala gospodska umetnost ili kao neki sklop derivata kulturnih umetnosti. Treba držati u vidu, da su prve forme seljačke umetnosti organski srasle i povezane sa životom seljaka, jednako kao i njegove rukotvorine. I ako je estetska podražljivost kod seljaka prilično malena, ipak njegove rukotvorine pokazuju visoku estetsku doteranost i gde se ne radi o čisto dekorativnim efektima. Trajna zajednica producenta i produkta neprestano doteruje predmete dnevne upotrebe i stvara od njih umjetnine. Naravno, da tome još pridolazi čisto duhovni motiv, da posed ovako umetnički izradjenih predmeta podiže ugled pojedinca u zajednici, što opet deluje u pravcu da se ovakove umetnine ne samo oponašaju, nego i nadmaše. Za seljačke umetnine u vreme, dok još zanat nije postao samostalno privredno područje, odlučno je i neekonomisanje sa vremenom. Primitivac, kao ni seljak, nema svesti o vremenu, pogotovo ne o njegovom ekonomskom značenju. Usled toga on neracionalno ulaže nesrazmerno mnogo rada u svoj produkt, čime mu diže umetničku kvalitetu. Čim nastaje samostalni život pojedinih zanata na selu, opaža se jasno opadanje umetničkih kvaliteta u zanatu. Nastaje psihološko iskretanje u duši seljaka, i na mesto čisto umetničkih pobuda dolaze, pomalo, na površinu čisto ekonomski. To je *prva etapa* u opadanju narodne umetnosti. *Druga etapa* dolazi iz vana: prodiranjem industrijskih produkata, koji vremenom posvema potiskuju seljačke veštine. U naturalnoj privredi ispinje se seljačka umetnost do svoga najvišeg

uzima kao isključivi faktor umetničkog iživljavanja. — I upravo zato, što je za njega samo ono umetnost, što proizlazi iz psihičkih pokreta i udovoljava psihičke potrebe, on negira umetničke kvalitete preistorijske i etnografske umetnosti. U tom vidu neke kulturne umetnosti on ocenjuje i ornamentiku i dolazi do tvrdnje, da „odgovarajuća psihička stanja nekog naroda moraju da vode njegove umetničke potrebe do linearno-organske apstrakcije."

Worringer postavlja geometrijski ornamenat na početak umetničkog života, naravno isključujući primitivnu umetnost i postavlja tvrdnju, da je umetnički proces počeo čistim ornamentom t. j. apstraktnom tvorevinom, koja je naknadno naturalizirana a ne da su prirodni objekti naknadno stilizirani.

Prema ovakovem shvaćanju bio je najprije geometrijski ornamentni motiv, koji je prelazio u naturalistički motiv, a to je netačno. Pogotovo je netačno, kad Worringer uzima, da su i linearni i vegetabilni ornamenti u istoj meri rezultati apstrakcije. Jednako tako smatra i životinjske ornamente kao završne faze jednog geometrijskog motiva. Nema sumnje, da su se mnoge ornamentalne forme proizvoljno smatrale i nazivale životinjskim i biljnim imenima i ako nemaju s njima nikakove veze, pa ni simboličke. Postavljanje tvrdnje, da je linearni ornamenat po svom tipu početna forma znači ne računati sa činjenicama, koje nam pruža primitivna umetnost, gde je proces bio upravo protivan: put je vodio od naturalističkog do geometrijskog motiva.

savršenstva.[1]) Zatvorena privredna područja pogoduju razvoju umetničkih kvaliteta seljačke umetnosti i daju kolektivnom nastrojenju seljaka najviše zamaha i elastičnosti. Duh zajednice vrši trajnu kontrolu nad umetnošću, koja postaje tradicijom i ostaje to i onda, kad te kontrole zajednice nestane, t. j. kad se primitivne privredne organizacije raspadaju. Psihološko korenje još je preduboko usadjeno u tradiciju, a da bi novi uplivi mogli naglo razvaliti stare umetničke forme: ornamente. Ali se dogadja nešto drugo: ornamenat, prelazeći iz jedne generacije u drugu, menja se sam u sebi i bez stranih upliva. Mi možemo mirne duše upotrebiti biološki termin *selekcije* ako hoćemo obeležiti razvoj jednog tradicionalnog ornamenta iz jedne generacije u drugu. Uporedjivanjem takvih ornamenata mi ćemo videti, da neki imadu veću životnu snagu od drugih, neki izumiru skoro, drugi ostaju nepromenjeni kroz generacije, dok se treći menjaju, variraju. Nove životne i ekonomske prilike, sve od naturalne privrede sela pa do razvijenih upliva industrijalizacije na selo, uplivišu u velikoj meri na ceo izražajni život seljaka, pa tako i na njegovu umetnost.

Sl. 10. Motiv sa „kožura rancaša" (Gušće, srez Sisak). Ornamentni oblici karakteristični za centralno-azijski nomandski upliv.

[1]) Lujo Brentano (Die Anfänge des modernen Kapitalismus, 1916) daje za naturalnu privredu narednu definiciju: „Karakteristika je naturalne privrede, da svako pojedino gazdinstvo sve što treba samo proizvodi i ništa ne izradjuje, što samo ne troši. Usled toga nema razloga, da se od drugih kupuju stvari ili rad, a jednako se tako ne mogu iskoristiti produkciona sredstva, sa kojima se raspolaže, na taj način, da se proizvode dobra, koja bi se drugom prodavala". — Naturalna privreda sa svojim ogradjenim i primitivnim privrednim zajednicama stoji u oštroj opreci sa trgovinom. Sve što se proizvodi konzumira se u zajednici. Nekih drugih pojedinačnih potreba nema, potrebe pojedinaca su regulisane potrebama zajednice. Ličnost još ne ulazi u privredni život kao aktivni faktor konzuma. Potpuno zatvorenu naturalnu privredu ne nalazimo danas ni kod primitivnih naroda. A i onde gde se kod seljaka moglo govoriti o naturalnoj privredi već se zapaža baratna trgovina iako o upotrebi novca, izgradnji zanata još ne može biti govora u vidu jedne naprednije privrede (novčane). Svakako su privredna područja starih seljačkih gazdinstva bila relativno zatvorena i konzum je bio ograničen potrebama i produkcijom zajednice. Baratna trgovina i počeci upotrebe novca kao sredstva razmene dobara još ne narušavaju tu primitivuost. Istom prodiranje kapitalizma i forsirano isticanje privatne svojine razbija primitivnu privrednu organizaciju sela.

Prema Lehmanovoj [1]) tvrdnji „može se odnos izmedju onto — i filogeneze do neke granice primeniti i na ornametiku t. j. mi možemo uzeti, da su se u jednom ornamentnom stilu — kao u pojedinom ornamentu — zadržali ornamenti prijašnjih razvojnih stepeni i da se kod variranja i novog stvaranja ornamenta umetnik žive generacije kreće istim putem, kojim su se kretali ornamenti odnosnog stila u svom razvoju." Van sumnje je ova tvrdnja ispravna. Ali, ako već prihvaćamo ovu biološku terminologiu, treba, da uzmemo kod tih relacija u obzir i cenogenezu t. j. da u razvoju jednog organizma ima, usled starih tvorevina, prekinuti raspored normalne geneze. I upravo ove cenogenetičke tvorevine važne su i kod ornamenata i zato je nemoguće postaviti neku tehničku genealogiju ornamenata, kako je to pokušao Crane [2]). Zajedno sa duhovnim životom čoveka formiraju se ornamenti, oni su izrazi njegove duhovne ontogeneze, i ako nisu nikad u svojoj genezi netaknuti i nastavljani, već se opažaju prelazi, skokovi, praznine, prekrivene forme, koji nas upućuju na činjenicu, da je život ornamenta prolazio kroz faze u kojima su karike njegovog razvojnog lanca ili brisane ili prekrivene.

Svakako imadu najveću životnu otpornost t.zv. simbolični ili ideografski i mitografski ornamenti. Kao izražajne forme ljudskog duha, kao oznake apstrakcija zadržale su i onda svoj život, kada se njihovo značenje izgubilo u strujanju novih upečataka u novim životnim prilikama. Naravno, da iz toga sledi, da današnje simbolične ornamente ne smemo uzeti kao dane činjenice, i na njima osnivati neke psihološke konstrukcije, jer se često, naknadno, u ispražnjene simbolične forme ulevalo drugo simbolično značenje. Simbol zamenjuje u stvari prvobitno naturalističko prikazivanje objekata. Vremenom se prešlo reduciranjem tog objekta u sferu abstraktnosti, gde se sada smestio i sam simbol. I kod simbola se može ispravno primeniti tvrdnja jednog starijeg etnologa što je bio Tylor [3]), koji tvrdi, da ono, što umetnik hoće da prikaže „nije tačno oponašanje jednog predmeta, nego izraz jedne ideje, koja osvaja posmatrača".

Na svaki način seljačka umetnost nije reproduktivna, već doživljajna ili, prema Kühnovoj terminologiji, imaginativna, a ne sensorna. Između umetnika i objekta uklopljen je niz duhovnih doživljaja koji objekt unose u imaginativnu sferu umetničkog doživljaja. Već prema duhovnoj dispoziciji umetničke sredine prima i ornamenat svoje životno obeležje. Dok na jednoj strani imademo *progresivne* ornamente, t.j. ornamente, koji se neprestano kombinovanjem svojih sastavnih delova ili elemenata usavršavaju, imademo na drugoj strani *regresivne* ornamente, kod kojih se jasno opaža disipacija ornamentnih motiva. Na pr. svastika je kod nas progre-

[1]) J. Lehman: Ornamente der Natur-und Halbkulturvölker, mit einem Beitrag zur Entwicklung der Ornamente und ihrer Verwertung für Kunstgewerbe und Architektur, Frankfurt 1920.

[2]) Walter Crane: Linie und Form, Berlin und Leipzig.

[3]) Edward B. Tylor: Einleitung in das Studium der Antropologie und Civilisation, Braunschweig 1883.

sivni ornamenat, koji neprestano varira, i upravo tom varijacijom pokazuje ne samo svoju životnu snagu, nego i niz kombinovanih forma. *Regresivni* ornamenat je na pr. životno stablo na nekim pirotskim ćilimima, gde je nekoć jedinstvena ornamentna forma rastvorena u fragmente. Općenito uzeti su geometrijski ornamenti redovno progresivni a biomorfni regresivni. To je razumljivo ne samo radi čisto tehničke mogućnosti variranja jednog geometrijskog motiva, nego i radi toga, *što je geometrijski motiv po svojoj sadržini najčišći izraz imaginativne seljačke umetnosti.* Geometrijski motivi su usto po svom psihološkom karakteru obično i ideografski znakovi ili mitografske oznake, što bioformni ornamenti obično nisu.[1])

Sl. 11. **Motiv sa tikvice (Slavonija). Karakteristični orijentalni vitičasti motiv unešen u našu seljačku umetnost.**

Regresivni ornamenti ne moraju nositi obilježja „degeneracije“, kako se obično nazivaju otkloni od ustaljene, tradicionalne forme seljačke umetnosti. U stvari je izraz „degeneracija“ loš, jer stvarno ovi ornamenti ne izumiru, već naprotiv pokazuju prilično jak vitalitet.

Sl. 12. **Ukras vezen na poculici (Gušće, srez Sisak). Tipičan primer primene evropske kulturne umetnosti (baroka) u seljačkoj ornamentici.**

Posebna je pojava izumiranje ornamenta. Ako na jednoj strani odlučuju izmenjeni ekonomski uslovi života, naročito prodiranje industrijskih produkata i apsorbiranje seljačkog pučanstva u industrijska preduzeća, na drugoj strani je za izumiranje ornamenata odlučna izmenjena psihička konstitucija seljaka. Ornamenat počinje da izumire onim časom kad *izgubi* svoju *funkciju* t. j. kad više nije izražajno sretstvo za umetnički doživljaj seljaka. Prema tehničkom tumačenju, mi za izumiranje ornamentike ne bi imali jasnog razloga, jer tehnički uslovi: materijal i rad ostaju nepromenjeni, naravno do onda, dok ne dođe do potpune upotrebe kulturnih produkata u

[1]) A. C. Hadon: Evolution in Art, The Contemporary Sciences Series by H. Ellis, London, 1895, izgradio čitavu terminologiju za pojedine ornamentne tipove. Tako govori o skenomorfnom tipu (forme preuzete iz tehnike), o physikomorfnom (nebeska tela i priroda), o phyllo-i zoomorfnom tipu, te antropomorfnom i konačno heteromorfnom. Za opću orijentaciju i tipiziranje su ove oznake podesne, samo što im se ne sme pridodati kakvo genetičko značenje.

nošnji[1]) i u pokućanstvenim predmetima. Izumiranje ornamenta počinje što više i onda, kada ornamenat prelazi iz područja duševne funkcije u područje ukrasnog objekta. Ne samo, da time lakše podleže stranim uplivima, već u sebi nosi klice sterilnosti i kreativne impotencije.

* * *

Vanjske oblike psihičkog doživljaja u ornamentu možemo označiti kao *morfologiju* ornamenta. Ona je redovno usko vezana uz svoje psihičke zasade, tako da nam se forme ornamenta pokazuju kao materijalizacija ideja, koje su rukovodile seljaka u stvaranju njegovih rukotvorina. U morfologiju ornamenta spada prvenstveno ispitivanje oblika, koji su urasli u seljačku umetnost bilo iz kulturnih umetnosti, bilo iz seljačkih umetnosti drugih naroda. Ovom prilikom je potrebno da se naglasi da nema naročitih „narodnih“ umetnosti, da nema umetnosti, koja je posebno vezana uz jednu etničku grupu. Ta tvrdnja je nastala upravo usled pogrešne horizontalne analize seljačkih umetnosti, dakle analize gotovih produkata, bez obzira na njihovu zajedničku genezu. Ovde je vredno da se zabeleži jedna ispravna tvrdnja Michaela Haberlandta.[2]) Da se u celovitosti u evropskoj seljačkoj umetnosti nalaze mnoge zajedničke crte, svodi Haberlandt na faktore, koji su odlučivali i kod stvaranja uniformnosti evropske kulture uopšte. Ovi su faktori prema Haberlandtu: 1. isto ili srodno kulturno nasledje iz arijevske pradobe. 2. rimski (zapadno i istočno rimski) kulturni sloj preko Evrope u vezi sa Orijentom. 3. hrišćanstvo i crkva. 4. evropski kulturni i narodni saobraćaj, koji je od zapada prema istoku, od juga prema severu (i obratno) trajno širio kulturne valove najrazličitije vrste.

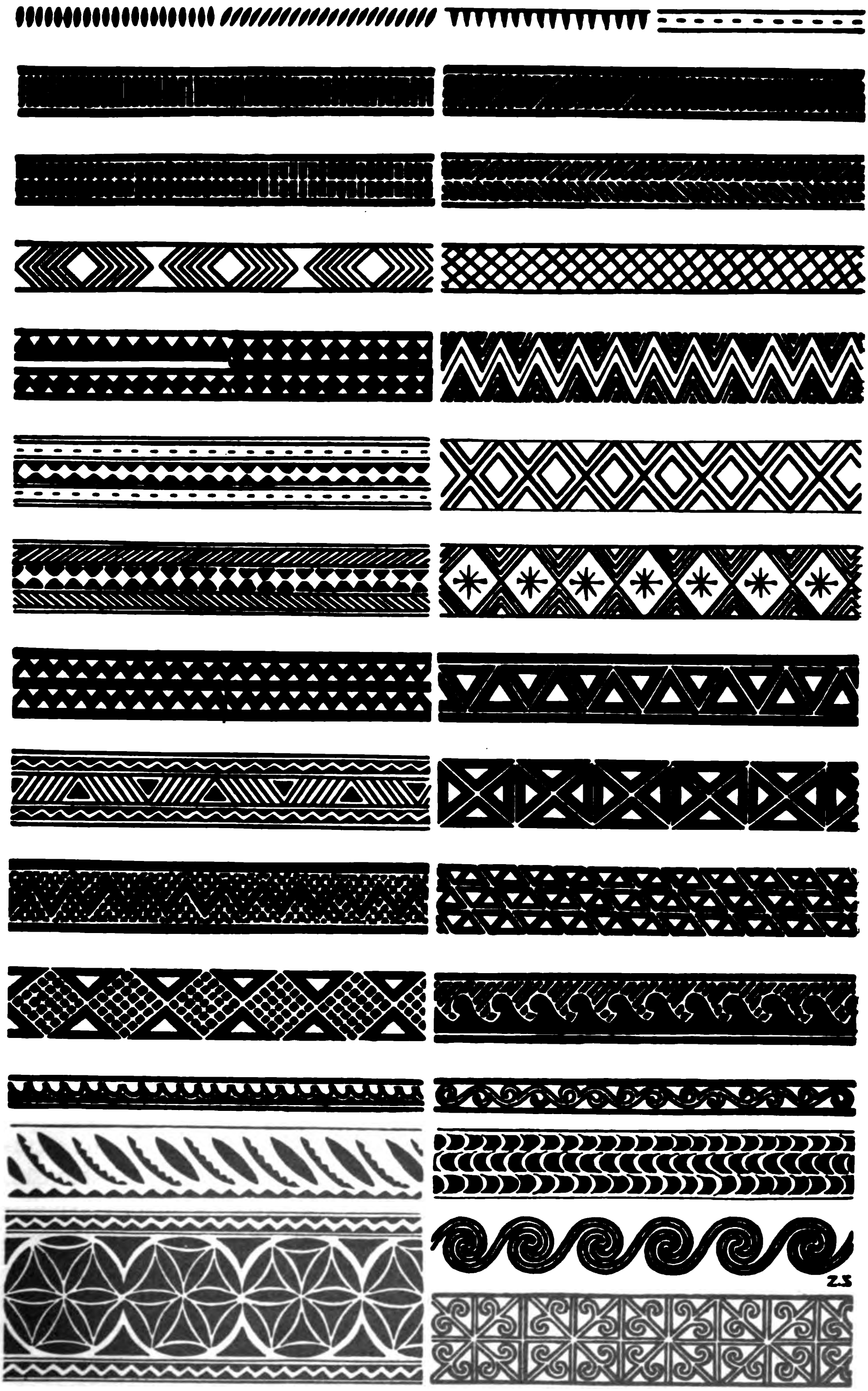
Usled toga nije čudo, da se niz forma ornamenata nalazi kod svih evropskih naroda, pogotovu kod onih, koji su živeli pod sličnim istorijskim odnosima i bez obzira na njihovu kulturnu kvalitetu. Jedan ceo nih ornamentnih forma susrećemo kod svih naroda, što više i u ornamentici primitivnih naroda. Ako se uzme u obzir, kolike su komponente doprinosile razvijanju i formiranju seljačke umetnosti, onda nije čudo, da se u njima nalazi mnogobrojnih sličnih umetničkih elemenata. Ono što sačinjava karakter seljačke umetnosti jednog naroda u prvom redu je za njega karakteristična kombinacija forme i boja.

U ispremetanju raznih upliva naravno, da je i morfologija varirala i to redovno prema onoj strani sa koje je dolazio jači podražaj. Nema

---

[1]) Interesantno je mišljenje M. Haberlandta o seljačkoj nošnji: „Narodna nošnja je uvek simbol; ona je izraz jedne životne zajednice u koju je pojedinac uklopljen kao sastavni deo. U boji, kroju, nakitu leži čuvstvo pripadnosti zavičaju, zajednici i rodu. U vanjskoj nošnji ima i mnogo nutarnje nošnje, duha i ćudi naroda. Sa dedovskom nošnjom gubi on i dobar deo svoje životne sadržine“. (Einführung in die Volkskunde, Wien, 1924). Psihološki je mišljenje Haberlandta ispravno ali samo ako se seljačka nošnja uzima kao sekundarni elemenat narodnog karaktera. Primarni elementi kao običaji, umetnost i t. d. manje su varijabilni od nošnje, koja, iako je zadržala mnoge praforme nošnje ipak lakše podleže, uplivima iz vana naročito podražavanjem (dobrovoljnim ili prisilnim) „gospodske“ nošnje.

[2]) Michael Haberlandt, Oesterreichische Volkskunst, Wien, 1911.

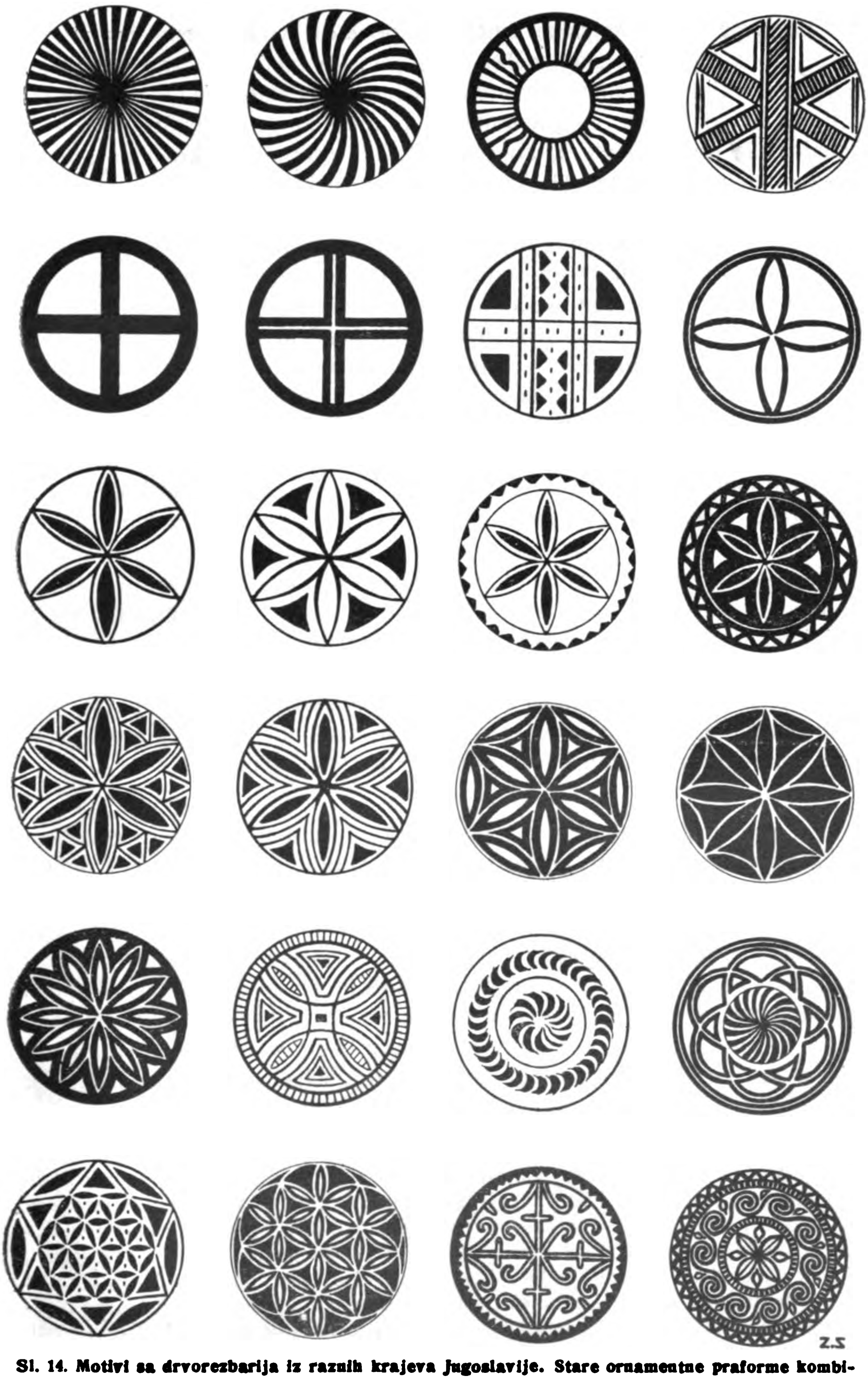
Sl. 13. Motivi sa drvorezbarija iz raznih krajeva Jugoslavije. Stare ornamentne praforme kombinovane u nizu varijacija.

sumnje, da je n. pr. umetnost seobe naroda, koja je po svom sociološkom i psihološkom karakteru kolektivna, a po umetničkom primitivistička, ornamentalna jače delovala nego koja kulturna, individualna umetnost.

Za morfologiju ornamenta dolaze u obzir tri faktora: ***euritmika ornamentalnih ploha***, ***simetrija motiva*** i ***harmonija boja***. Ovo troje daje karakter seljačkoj umetnosti. Ornamentni motivi sami po sebi su kulturno dobro celog čovečanstva. Još pre kratko vreme su se madjarski biljni motivi smatrali kao kopije sa naših seljačkih rukotvorina ili obratno, Madjari su smatrali, da su ih naši seljaci kopirali. Čisto patriotsko nadmudrivanje. Medjutim je poreklo tih motiva u centralnoj Aziji, i došlo je u Evropu jedamput sa valom seobe naroda, a drugi put sa zavojevačkim pohodom Turaka.

Kod morfologije ornamenata treba držati u vidu činjenicu, da je za variranje ornamenata od presudne važnosti, — pokraj psihičke dispozicije, — sam materijal na kome ili s kime se rukotvorina izradjuje. Seljak kao i primitivac nije izbirljiv u materijalu, koji mu služi za rukotvorinu. Ali i pokraj toga on ne će nikada pogrešiti, vršiti nasilje na materijalu i upotrebljavati ga za one ornamentne motive, koji se samom materijalu odupiru. A ako već dolazi do prenašanja, presadjivanja ornamenata, onda vidimo kako se ornamenat prilagodjuje materijalu i tehnici rada. Ovdje je ujedno tehnički momenat, ako i ne odlučnog značenja, a ono svakako od važnosti za prosudjivanje jednog presadjenog motiva. Medjutim i tu se ne može govoriti o nekim pravilnostima. Naše graničarske tikvice su navodno urešene motivima, koji su preneśeni sa tekstila: marama, šamija itd. Nema sumnje, da je sličnost tih motiva upadna, ali se nipošto ne sme sličnost uspostaviti pravilom i smatrati tekstil kao izvorni ornamentni rezervoar. Po mom mišljenju je na ornamentiku tikvica u kud i kamo većoj meri uplivisala orijentalna fajansa, koja je sa vreme Turaka bila rasprostranjena u Bosni. Već obzirom na euritmiku ploha je taj upliv verovatniji nego upliv tekstilija.

Morfologija ornamenta je usko vezana sa ***estetikom*** ornamenta. O kakvom estetskom kriteriju samog seljaka na njegovu umetnost ne može biti ni govora. Seljačka umetnost je tradicionalna i o njenom karakteru odlučuju besvesni motivi, koji su duboko usečeni u duhovni život odnosne zajednice. Primenjivati racionalističku ili formalističku estetiku na seljačke rukotvorine znači izobličiti njihovu umetničku fizionomiju i ceo jedan proces besvesnog umetničkog stvaranja šablonizirati. Seljačka umetnost izrasla je na psihičkim temeljima i rukovodjena psihičkim procesima izražavanja čuvstava i osećaja. Seljak-umetnik stvara besvesno, nešablonski, ali uvek u okviru kolektivnog umetničkog ideala svoje sredine. I asimilacija stranih upliva, — na pr. iz kulturnih umetnosti, — u prvom je redu psihički proces. Samo kopiranje stranih uzoraka, kako se to često praktikuje u seoskim školama, protivno je duhu seljačke umetnosti i atentat je na umetničku konstituciju seljačkog duha. Ovakovo kalamljenje vodi do apsurdnih kombinacija, do gaženja osnovnih principa seljačke umetnosti: euritmike, simetrije i harmonije.

Sl. 14. Motivi sa drvorezbarija iz raznih krajeva Jugoslavije. Stare ornamentne praforme kombinovane u nizu varijacija.

Osnovne odlike seljačke umetnosti povlače svoje korenje iz preistorijskog doba (neolitski „umetnički tip") jednako tako u ornamentima kao i u elementarnim formama (keramika). Seljačka umetnost je, — kako tvrdi P. C. Agustino Morán, — „umetnost u primitivnom i neprisiljenom stanju, baštinjena iz prošlih stoleća, koja se sačuvala tradicijom, koja je veže uz početke umetnosti kvartera" [1]) Ti stari, preistorijski motivi u našoj seljačkoj umetnosti nisu još dovoljno ispitani, ali koliko se može ustanoviti prostom komparacijom, oni su u mnogim krajevima Jugoslavije (na pr. Bosna) dobro sačuvani. Za odredjenje morfologije naših ornamenata je takva konstatacija važna. Ona u prvom redu svedoči o starosti pojedinih ornamentnih oblika, a drugom redu *o sačuvanom primitivitetu i u pogledu tehnike, a pogotovo u pogledu duhovne konstitucije*. Jer samo sačuvani primitivitet, — kolektivni duhovni i umetnički doživljaj, — mogao je sačuvati i te stare morfološke elemente.

Jednako tako nije dovoljno ispitan ni upliv umetnosti[2]) seobe naroda i ako je njen upliv morao biti velik, što se i sada, takodjer samo prostom komparacijom, može utvrditi. Do kakvog detaljnijeg morfološkog ispitivanja, kako su ga proveli madjarski etnografi, nije kod nas još došlo. A naročito ova dva upliva su važne komponente seljačke umetnosti upravo radi svojih posebnih socijalno-psihičkih odlika. A i radi svog kolektivno-estetskog karaktera, koji susrećemo i kod seljačke umetnosti. Morfologija prelazi u tradicionalni estetski tip, bez obzira na neke formalne estetske kvalitete ili estetsko merilo, koje služi kod odredjenja kulturnih umetnosti.

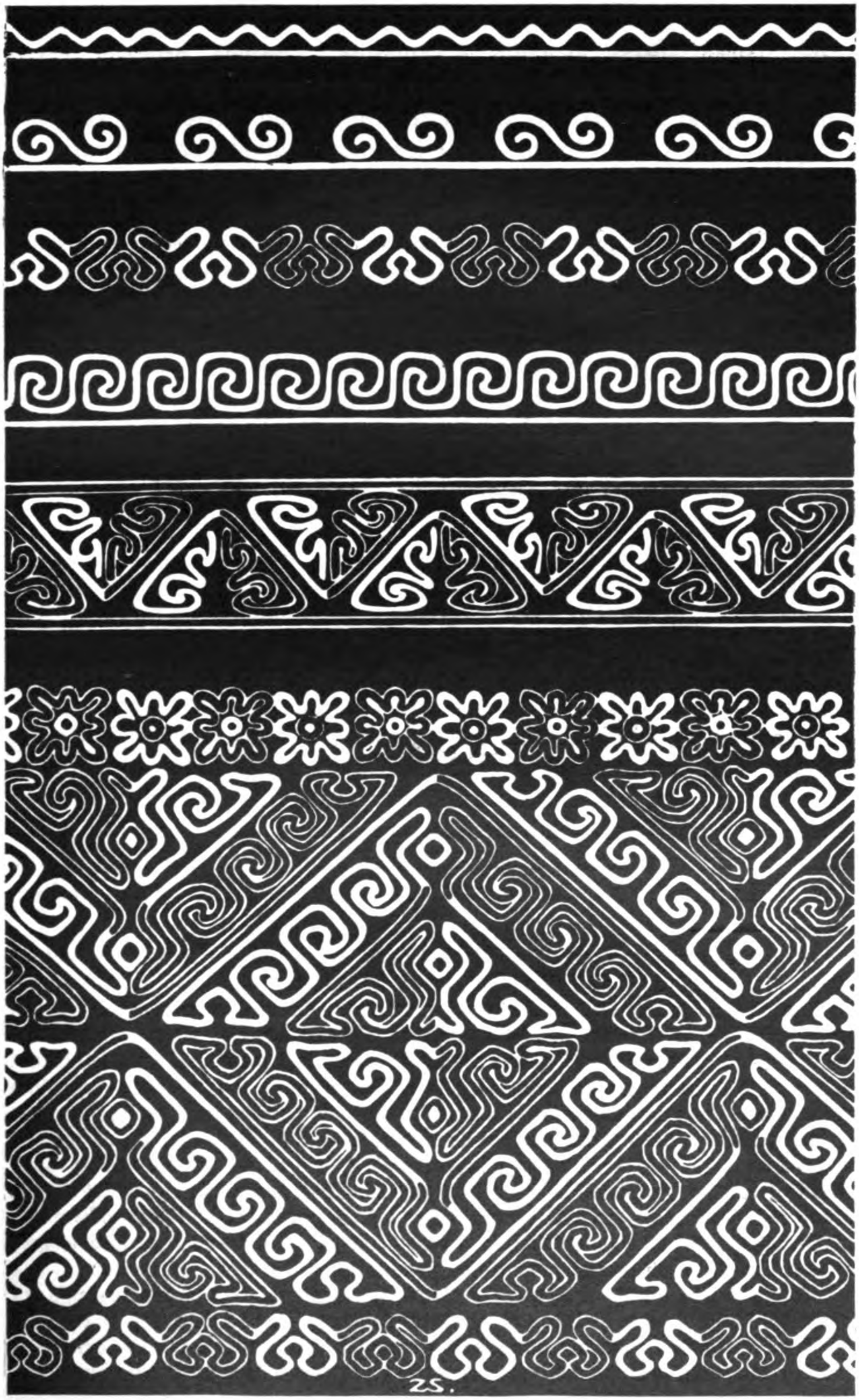
Estetski ideal za seljačku umetnost je kolektivan, neindividualan, jednako kao što je to i sama umetnost. Nutarnji otkloni u seljačkim rukotvorinama ne narušavaju zajednički estetski tip jedne zajednice.

V

Ni psihološko tumačenje, a pogotovo ne samo isticanje morfoloških odlika seljačke umetnosti, ne može se sprovoditi samostalno bez *sociološkog* odredjenja. Već smo spomenuli, da je duhovni život seljaka samo refleks ekonomskih odnosa u kojima živi. Ekonomska podloga odlučuje o formama njegovog mišljenja i čuvstvovanja. U svojoj umetnosti nalazi seljak adekvatni izraz za svoj socijalno-psihički život, koji je ukopčan u ekonomske temelje njegovog opstanka. Iznad ovih ekonomskih temelja podiže se umetnički (uopšte kulturni) svod u kome se obrazuje život i nastojanja seljaka. Sasvim je drugi tip mišljenja seljaka u vreme naturalne privrede i sasvim je opet drugi tip u vreme novčane. Spomenuo sam, da je za seljačku umetnost naturalno gazdinstvo najplodniji teren za raz-

[1]) Agustino Moran: Arte popular, Actas y memorias, Sociedad espanola de Antropologia, Etnografia y Prehistoria, Madrid, 1928-VII. I. Isti autor je ispitivao veze španjolske seljačke umetnosti sa kvarteruom umetnošću i dolazi do interesantnih zaključaka. I Moran zastupa psihološko tumačenje seljačke umetnosti. Za njega su i seljaci, — kao i stanovnici altamirske špilje — „vadili principe svoje umetnosti iz svoje krvi."

[2]) Ja sam pokušao ispitati neke elemente umetnosti seobe naroda u našoj seljačkoj umetnosti u radnji: Nomadski motivi u jugoslavenskoj seljačkoj umetnosti, Zagreb, 1931.

Sl. 15. Motivi sa nazuvaka (Petrovac, Bosna) Varijacije ornamentnih nizova u jednostavnim i složenim oblicima.

vijanje i usavršavanje njegovih rukotvorina. Novčana privreda razara seljački primitivni ekonomski organizam i time razara ujedno i umetničke manifestacije tog organizma. Na mesto *kolektivnog* privrednog, kulturnog (običaji!) i umetničkog života dolazi tendenca individualiziranja privrede (raspadanje naturalne privrede), kulture (izumiranja običaja) i umetnosti.

Seljačka umetnost je seljačka umetnost samo do onda, dok u njoj sudeluju odredjene komponente ekonomskog i socijalnog sadržaja. I samo te komponente daju umetničku rezultantu, kakvu vidimo u tradicionalnoj, t. j. *kolektivnoj, anonimnoj* seljačkoj umetnosti. Prema tome raste psihička dispozicija iz ekonomsko-socijalne podloge i kao njen izdanak sadržaje u sebi sve karaktere jedne u punom smislu reči socijalne umetnosti.

Vežući ornamentiku za duhovni život seljaka kao glavnu i jedinu njegovu manifestaciju, mi ujedno možemo *ornamentiku smatrati* kao tipičnu umetničku formu naturalne privrede uopšte. U naturalnoj privredi dolazi do punog izražaja i tradicionalni socijalni tip sela. Ta privreda daje mogućnost razvijanja kolektivnih umetničkih stremljenja, što novčana privreda (ekonomski individuum) ne daje.

Prema tome je za psihološko odredjenje seljačke umetnosti prvenstveno potrebna sociološka analiza okvira u kome se ta umetnost pojavljuje, živi, razvija i izumire.[1])

Sociološka analiza, daje nam mogućnost vertikalne analize seljačke umetnosti, koja je za tumačenje njenih forma i sadržina od odlučnog značenja.

Razumljivo je, da metafizičko i čisto psihološko tumačenje seljačke umetnosti, dakle prvenstveno ornamentike, nije moglo dovesti do ispravnih analiza, jer je polazna tačka tih razmatranja bio individuum, umetnička ličnost. Tek nakon socioloških metoda, koje su se počele primenjivati u izučavanju razvoja umetnosti i umetničkih forma moglo se očekivati, da će se rasvetliti i problem seljačke nmetnosti. Ali tu se pokazao fatalan prelom:

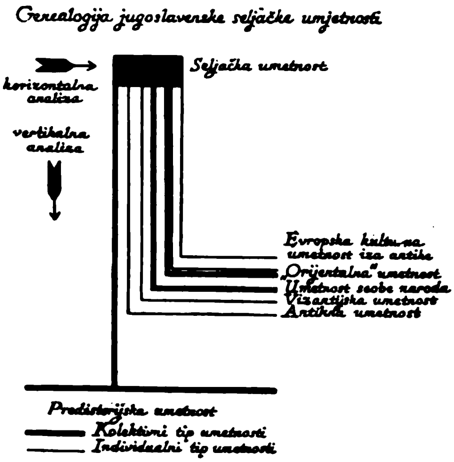
[1]) Interesantno je spomenuti mišljenje Ernsta Macha o eksperimentalnom metodu u etnološkim istraživanjima (Kultur und Technik, Stuttgart 1915): „Mi doduše poznajemo fino svileno tkivo Orijenta, kineski porculan, možemo da se uverimo o finim modelacijama starogrčkih skulptura i finom rezu antiknih kameja; ali mi znamo malo ili ništa o tehnici, koja se kroz generacije usavršavala, a i vremenski nam je blizu... Orudje i metodi su za nas za uvek izgubljeni. Tumačenje o onom davno propalom svetu mogla bi nam dati samo jedna eksperimetalna etnografija, koja nebi pronadjene predmete, prema arheološkom načinu konzervirala, već bi nastojala, da na temelju eksperimenta pokuša da nadje način njihove izrade i time bi bez sumnje našla propali svet rada i tehnike. Potpuno i tačno prikazivanje ljudskog nastojanja i razvoja, istorija ljudskog rada i spoznaje, počevši od prvih životinjskih početaka, koji se uopće mogu zamisliti, bilo bi cilj takvog istraživanja, i verovatno je, da bi ovako izgradjivanje preistoriskih i arheoloških nalaza pružilo nov psihološki uvid u davna vremena."

Koliko je god gornja pretpostavka Macha interesantna, ona je bez značenja za stvarno ispitivanje geneze ljudskog umetničkog delovana. Jer to delovanje nije samostalno i rezultat nekih duhovnih dispozicija i energija, već je rezultat odredjenih ekonomskih i socijalnih odnosa, koji su vremenski i prostorno uokvireni i ne mogu se veštačkim načinom obnoviti.

onde, gde su se počeli upotrebljavati sociološki metodi nije više bilo — seljačke umetnosti... Jer ono, što je preostalo od seljačkih rukotvorina u kulturnim zemljama Evrope, već je ili u potpunoj dekadansi ili su to derivati forma prijašnjih gospodskih umetničkih dobara. Time je seljačka umetnost bila postavljena u sasvim krivu projekciju: mesto slike autohtone seljačke umetnosti, dobili smo sliku kulturnih zaostataka, što su se još zadržali po selima.

Tako je nastalo odredjivanje seljačke umetnosti kao neke *zaostale* kulturne umetnosti. Time se, naravno, nije dohvatila bit seljačke umetnosti, a sociološki metodi su poslužili sasvim neispravnoj teoriji o zaostalosti kulturnog i umetničkog iživljavanja sela. Selo je postala neka stara garderoba gospodskih nošnja, a njegova umetnost „primitivno" i neizradjeno kopiranje kulturnih uzoraka. Tek onda, kad se omogućio uvid u stare tradicionalne oblike seljačke umetnosti, koji su naročito na Balkanu, a napose u Jugoslaviji, još prilično uzdržani, moglo se pristupiti jasnijem odredjenju sadržine ove umetnosti.

Svakako jedno stoji: *srodstvo seljačke umetnosti moramo potražiti kod primitivne umetnosti, a nikako kod kulturne,* kako se to pre činilo. Nebrojenim je nitima seljačka umetnost povezana s umetnošću primitivnih i poiukulturnih naroda preistoriskih i istoriskih epoha i današnjice, te se uporedjenje izmedju njih nameće samo po sebi.

Sl. 16.

Jedan od najvažnijih karaktera seljačke umetnosti (kao i primitivne) leži u njenom ***kolektivnom umetničkom iživljavanju.*** Estetski „ideal" je zajednički čitavim etničkim grupama i ne iživljava se individualno, nego kolektivno. Umetnička dispozicija pojedinca ne dolazi do izražaja u stvaranju umetničkih forma, već eventualno samo u njihovom jedva zametljivom razvijanju.

Seljačka umetnost, kao je preostala živa umetnost iz davno nestalog vremena kao neki estetski rudiment, prvenstveno je od etnografskog i kulturno-historijskog značenja, a onda tek od umetničkog. Često je kult narodne umetnosti vezan za modu, uz zasićenost s rafiniranim produktima moderne umetnosti, to je neko bežanje u čisti zrak, kao odprilike one naivne pastorale blazirane francuske aristokracije pre Revolucije.

Suština života jugoslavenske seljačke umetnosti leži u ornamentu, to je izražajno sretstvo umetničkog iživljavanja seljaka, umetnička ideja, u kojoj se koncentriraju njegovi osećaji i čuvstva, misli i pretstave. Radi toga je njegova umetnost uvek rezultat duhovnog doživljaja, a ne realnog opažanja.

Radi toga, što u ornamentu izražava svoj duhovni doživljaj, za seljaka je kao i za primitivca ***ornamenat od simboličkog značenja***, a ne od dekorativnog.

Već po tom što su ornamenti bili vezani uz duševni život čoveka i bili vanjska vidna veza cele zajednice, oni su zadržali svoju funkciju sve dok nisu vanski uplivi (bili oni geografskog ili ekonomskog porekla) menjali čitavu umetničku dispozicija čoveka. I Paul Westheim ističe značenje ornamenta: „Ornamenat je bio... odraz duhovnih snaga. Snaga, koje nisu bile vezane jedino uz ličnost, nego su kao masovna volja i masovni duh proizilazile iz vremenske zajednice" (l. c.). Tom konstatacijom se Westheim zadovoljava on ne ide dalje.

Duhovno poreklo ornamenta veže ga uz posebni način njegovog umetničkog izražavanja, a to je ***ekspresija***. Imaginativna, doživljajna umetnost seljaka je ekpresivna. Dok realistična, sensorna, impresivna umetnost koncentrira svoj umetnički život u objektu i preko njega prelazi u sadržinu i nutarnje bivstvo, idealistička, ekspresivna umetnost zadire u objekt tek nakon duševnog doživljaja nakon subjektiviranja vanjskog dojma.

Ekspresionizam u jugoslavenskoj seljačkoj umetnosti je evidentan, ako se njegova bitnost svede na doživljaj, na nutarnje procenjivanje objekta. Ekspresionizam nastoji da dadne vrednosni sud i zato je njegova okosnica redovito etična. Impresionista je neetičan ili kako Picard[1]) primećuje: impresionizam je rasteretio egzistenciju estetskog čoveka od etičke odgovornosti.

Već sam spomenuo, da je poreklo ornamenta vezano uz preistorijsku dubovnu transformaciju čoveka iz nevezanog života lovca uz vezani život ratara. Ornamenat je u sebi isključio i primitivnu religijsku manifestaciju čoveka, dakle bio i nosilac i izvesnih etičkih kvaliteta. Prema tome je jasno, da ornamenat nije bio nikada šuplja, dekorativna forma, već izražaj odredjene duševne dispozicije, nekog kolektivnog osećanja i da se je menjao zajedno s promenama socijalne i psihičke konstitucije čoveka. Već po svom ekspresivnom, doživljajnom karakteru ornamenat je bio od funkcionalnog značenja i nije nikad ukrućen, već se elastično prilagođivao novim emocionalnim kvalitetama čoveka.

Prema tome seljački ekspresionizam leži u duševnoj sferi u doživljajnom okviru njegovog „ja" odnosno tačnije, njegovog „mi". I tek u ovoj perspektivi daje nam sociološki kriterij mogućnost analizovanja pokretnih snaga seljaške umetnosti. Istom sociološko posmatranje ornamenata omogućuje ispravno shvaćanje njegove uloge u životu primitivnih grupa kulturnih naroda.

Pogotovo to vredi za jugoslavenskog seljaka, kod koga još možemo ispitati stvaralačke snage njegovog umetničkog života.

Mi smo videli, da se ornamenat, kao izražajno stretstvo javlja na prelazu iz starijeg u mladje kameno doba, kad novi ekonomski odnosi izmenjuju ne samo način života, već i način mišljenja i čuvstvovanja. Or-

[1]) Max Picard: Das Ende des Impressionismus, München, 1917.

namenat postaje vidnom oznakom jednog duhovnog razvoja, koji je izrastao na novim ekonomskim odnosima. Smireniji život ratara manifestuje se u težnji za smirenijim umetničkim formama, on izbegava prebujali naturalistički izraz.[1])

Ukoliko je u celosti realistička, sensorna umetnost lovačka, ratnička, umetnost trgovačkih naroda, dakle prema tome kat eksohen muška umetnost; ratarska umetnost je ženska umetnost. U ratarskim zajednicima ne ulazi žena samo u socijalni okvir, već i kao aktivni saradnik zajednice saradjuje na stvaranju kulturnog i umetničkog izraza. Zato u umetnosti ratarskih naroda, sve od neolitika pa do današnjih vremena, susrećemo ženu kao glavnog umetničkog stvaraoca. Upotreba biljnih izradjevina za nošnju, pa upotreba glinenih posuda daje širok teren ženi, da umetničke odlike svoje zajednice, da kolektivni umetnički tip realizira u svojim rukotvorinama.

U primitvnim seljačkim zajednicima bilo je podelom rada naročito omogućeno ženi, da bude nosilac umetničke tradicije svoje etničke grupe. Najživlji i najbujniji umetnički produkti su izradjevine ženskih ruku. Muškarci su pasivniji, i njihovi radovi su vrlo često kopije ženskih radova. Medjutim to ne znači, da je umetnički doživljaj muškarca pasivan: on je jednakao tako vezan uz kolektiv kao i onaj žene, samo je nastalom deobom rada umetnički život više odredjen po ženama. Jasno je, da je prema tome (na pr. na tekstilu) i jedan niz ornamentnih oblika i kompozicija pao vremenom pod upliv samih tehnika rada, gubio svoj nekadanji simbolički karakter vremenom postao prazan dekorativni faktor.

Seljak (kao i primitivac — ratar) živi umetnički u ornamentima i u nastojanju, da im daje geometrijski izraz, a ne u figurama koje prevladavaju i daju karakter na pr. u kulturnoj umetnosti. Ova nesvesna borba protiv figure pokazuje nam se u nizu primitivnih umetničkih manifestacija sve od neolitičke umetnosti pa do seljačke. Ona se zapaža i onde, gde primitivac ili seljak nastoji da prikaže čoveka. Bez obzira na to što plohe lica obično ispunjava ornamentima, on sa tipičnim naglašavanjem vertikalnosti i frontalnosti daje istome ornamentalni karakter. Gotovo sve figure primitivne seljačke plastike deluju ornamentalno, što još pojačava statičko prikazivanje. Isti je slučaj kod seljačkog slikarstva. Kako se ornamentalni način umetničkog shvatanja i gledanja manifestuje u svojoj genezi, pokazuje nam ornamentalno nizanje i sraštavanje figura na pr. na totemističkim stupovima severno-američkih Indijanaca.

Primitivizam u jugoslavenskoj seljačkoj umetnosti sačuvao se do nedavno, što usled spomenutih primitivnih ekonomskih odnosa, a što opet

[1]) Važno je praktično iskustvo Felixa Speisera: „Za urodjenike se mora crtati kao za decu, samo sa jednom linijom i po mogućnosti što veće. Jednako se ne sme zaboraviti ni jedan detalj niti se sme što netačno nacrtati. Što se god impresionistički obradjuje on ne može da razume. Senu rastavlja u pojedine crte, a da je kao takvu ne shvaća, (Südsee-Urwald-Kannibalen, Reiseeindrucke aus den Neuen Hebriden, Leipzig 1913).

usled geografske izolacije, koja je omogućila, da se tradicionalni tip umetničkog života zadrži. Ali svakako je od presudnog značenja sama duhovna konstitucija seljaka, koja je ovisna o gornjim momentima. Stvarno seljačka umetnost izumire već onim časom, kad izgubi svoju funkciju, to jest, kad više nije izražajno sretstvo jedne zajednice. Važna je činjenica, o kojoj je već bila reč, da ornamenat gubi svoj umetnički karakter onim časom, kada prelazi iz područja duševne funkcije u područje ukrasnog objekta. To jest, kada više nije organski vezan sa duhovnim životom čoveka, već naprosto postaje detalj njegovih rukotvorina.

Samo tako dugo, dok je ornamenat izražajni oblik umetničog života jedne sredine, dok je živi nosilac njegovih duhovnih vrednota, samo tako dugo on zadržava i svoj kvalitet.

Seljački primitivizam je rezultat odredjenih duhovnih zasada, koje su vezane ekonomskim okvirom i načinom života, u kome se odnos čoveka prema vanjskom svetu premešta iz vrednosti objekta u nutarnji doživljaj. Ratarski način života prvenstveno pogoduje „metafizičkom" raspoloženju čoveka. Privredna baza, na kojoj se odvija njegov život, neminovno izradjuje posebni duhovni život sa jakim refleksivnim elementima, koje ne poznaje realistični i aktivni život lovca, ratnika ili trgovca.

Taj refleksivni momenat u duši jugoslavenskog seljaka stvarao je sva ona bogatstva njegove poezije i njegovih rukotvorina. Ali on podnipošto nije neki rasni karakter, već je naprosto posledica njegovog ekonomskog primitivizma, njegove primitivne duhovne borbe sa nadiranjem tudjih i neprijateljskih sila ovoga ili onogâ sveta, koje je svladavao svojim zajedničkim doživljajem i čuvstvom grupe.

Iz ekonomskog kolektiva njegove primitivne privrede izrastao je njegov duhovni kolektiv, koji je u zajednici stvarao i u zajednici branio upravo zavidnom upornošću svoje tradicije i svoja kroz generacije ustaljena shvaćanja.

Otuda borba protiv pojedinaca, protiv figure. Oni su beznačajni za kolektiv. Ili ih se svladava stilizacijom ili oni svladavaju seljačku umetnost.

Seljački primitivizam je u svojoj suštini sveden na duhovnu konstituciju ornamentnog umetničkog iživljavanja, koje se izdiže na naročitoj ekonomskoj podini socijalne organizacije, u kojoj živi. Ornamentni umetnički život, koji je doživljaj kat' eksohên, formira i osnovne zasade njegovog umetničkog posmatranja. Primitivizam u figuralnoj kompoziciji seljaka je beznadni pokušaj, da svojom ornamentalnom umetničkom dispozicijom savlada figuru. Figura kao odraz kulturne umetnosti strana je seljaku, i on je nastoji svladati stiliziranjem. Onim časom, kad seljačka umetnost apsorbira u sebe figuralnu umetnost, prestaće ornamentika kao jedino izražajno sretstvo i kulturna će umetnost sa svojim manifestacijama potopiti i zadnje oaze neposrednog doživljaja ljudske duše, koje nam daje seljak: primitivizma će nestati u seljačkoj duši...

Résumé. — The study of peasant art is of recent date. One could count on one's fingers the decades since the day when science first took an interest in peasant handiworks. And even in this research-work of recent date so far there have been no definite tendencies, no generally fixed problems and no scientifically worked out methods of investigation. It is possible that the reason for this lies in the fact that the quality of peasant art varies so much according to single geographic and cultural areas, that a special frame and manner of investigation has to be worked out for each area. There is one type and character of peasant handiworks in France or Holland, and another among the southern Slavs or in Oukraina.

Now the question arises whether peasant art is an old traditional good, common to the culture of a whole ethnical unit, or whether it is a remainder of a cultured gentlemanly art which became countrified and was *preserved among the people? There is no doubt* that in peasant art — to take an example only from our own peasant art — there are many traces left by cultured arts. So, for example, influences of antique, byzantine and West-European (particularly baroque) art are well known. But these assimilated influences of cultural art can in no way be taken as standards for fixing the inner qualities of peasant art in our country. In our peasant art are preserved many traditional elements which testify that our peasent art has retained in itself several ancient forms, some of which date as far back as the prehistorical times. In our peasant art are also intermingled forms from the times of the migration of the peoples, namely, forms connected witch ancient, common old Slav settlements. And it is in these old traditional forms, preserved from generation to generation, that one must look for the archetype of our peasant art.

In our country this enquiry has not been so far conducted to the full, owing perhaps to the fact that our peasant art had become a huntingground for amateurs who rejected with incredible stubbornness all that even slightly smacked of analysis or criticism. It is thus that an atmosphere of prejudice, patriotic sensitiveness and effeminate enthusiasm was created.

It is high time that one should realize, that peasant art is a *primitive art* and fhat the conditions of its life and survival lie in the primitive economic and social organization. As soon as these primitive vital conditions disappear, peasant art either dies or degenerates and follows foreign artistic models copying artistic (chiefly decorative) patterns which are quite alien to its spiritual bent. At the stage when, as a result of *a change in the economic and social conditions,* the dying out of traditional art sets in, the absorption and preservation of single artistic traits of the cultured arts appears.

As long as the old artistic forms live in a nation, the nation instinctively fights all foreign influences, and in so far as it assimilates them, it splits them up in its spiritual prism and weaves them into the texture of its artistic life as integral parts of its very own art. This is best seen in the application of figures in peasant art. A peasant, being a primitive man, feels and looks through ornaments. As far as he accepts also figural compositions — chiefly under the influence of Christianity — he geometrizes and stylizes them into ornaments. Ornaments is the typical form through which the artistic life of the peasant manifests itself; ornamet is his means of expression.

Therefore to get acquainted with peasant art *a descriptive method* is not sufficient, nor do *aesthetic standards* give a public insight into its vital forms. In consequence of a relation between peasant art and definite economic and social forms, it is also necessary to bear in mind thoose elements of peasant art which are not at first sight visible. For this *a sociological research* is needed, just as for any other art, since all artistic forms bear the stamp of the social environment from which they have sprung up. Thus it is not enough to inquire only into the artistic character of peasant handiworks, but one also must examine *the conditions of their origin, development and dying out.*

National handicraft is a typically collective art, i. e., it is the artistic expression of a whole ethical *milieu,* attached to traditions, primitive life conditions and depending

upon aesthetic views of many passed generations. National handiworks express the primary aesthetic and psychological tasks of man, and build up the first rhythm of human artistic life. In the primitive technical skill and in the old origin of limited artistic motives — where no personal moment, but only that of the community dominates — lies the basis and foundation of artistic criterions of peasant handiworks.

Peasant handicraft is linked with certain *economic forms* of the community through which it originates and develops. These forms bear the mark of economic collectivity (corporate economy). Only this type of organization, with its dismembered distribution of work, made the production of national handiworks possible. Thus the common spiritual and artistic expression of a whole community was the reflection of *an economic and social collectivity.* This statement is important both for apparaising the origin and development of peasant art, and for comprehending the causes of its decay and dying out. As soon as the development of technical means and a stronger industrialization began to push aside peasant handiworks in our country, the danger of the decay and dying out of peasant art set in. But it is only when the western economic wave brought along a decided spiritual and social tendency towards private property that national art received the finishing stroke. This bent towards private property destroyed the economic foundation of the old order, and along with it, it destroyed also the peasant handicraft. Thus when the corporate estates were cut up into small properties, the above mentioned distribution of work ceased and single small families were forced to manage all agricultural and housekeeping labours. By this change were particularly affected the women who, in the former large estates, were primarily occupied with housekeeping, in the first place with weaving and needlework.

National handiworks were the product of *a special spiritual attitude which resulted from particular economic and social conditions.* The old home communities were closed economic areas in which the community itself supplied most of its needs. This self-sufficiency gave rise to special types of home crafts which were a kind of technical offshoot of the economic requirements of the whole community. The community did not produce for the market. Thanks to a comparatively large number of available hands it was possible to pay particular attention to ornament which at first was not merely a decoration but it also embodied the artistic ideas of our peasant. Into the rhythm of his motivs and ornaments he introduced his ideal and religious riches. To him this minute decorative art was that which for cultured nations were monumental buildings. Instead of huge architecture he produced his tiny little ornaments in needlework, weaving, woodcarving and other handicrafts.

One must bear in mind that along with the process of modernization of our villages goes also the decay of peasant art. This process is caused by the alteration of the economic structure of the village nor can it be stopped by any means whatsoever. This decay is the result of a historical necessity and of an economic transformation. The conditions of the prosperity of peasant art are linked up with the economic forms of the life of the peasant. *With these economic forms peasant art lives and with them also it dies.*

Obnovljena porodična zajednica (zadruga) Filipa Kraljičkovića u selu Palanjek, sreza Sisak, banovine savske

I

O zadrugama uopće

Zadruge su baština praslavenska. Dioba i razvrgavanje zadružnih kućanstava porok je novijeg vremena. U tome je i zametak pauperizacije našega sela. Zadruge su pretstavljale disciplinu, zapt, poredak, organizaciju rada, sistem u proizvodnji, specijalizaciju u radinosti, sposobnost u otporu protiv životnih nedaća, nepovredivost svetinje domaćeg ognjišta, umnažanje materijalnih dobara, socijalni red — (svi za jednoga, jedan za sve) — riječju: zadruga je značila blagostanje — dioba bijedu, raspad seoskih kućanstava — nemaštinu — propast.

Zadruga je bila osnovka praslavenskog društvenog uređenja, obitelj — pojam najsvetije zajednice, koja je okupljena oko jednog kućnog ognjišta, s jednim kultom pređa, vezana zajedničkim interesima za opstanak, skupnim žrtvama svojim bogovima, nastala iz jednog krvnog srodstva, iz jednog praizvora. Opseg ove rasprave odveć je skučen i ograničen, a da bi se mogli pobliže pozabaviti historijskim razvojem praslavenskih zadruga. Zato se moramo zadovoljiti s ovim sažetim konstatacijama i s onim što još o ovoj patrijarhalnoj formi slavenskog društvenog života možemo, radi boljeg razumijevanja stvari, da kažemo.

Iskonska zadruga nastala je iz krvnog srodstva, koje se, u toku vremena, ženidbama, množenjem, udaljavanjem od iskonskog prakorijena, rastanjivala, tuđila, dok se, u toku vremena, nisu i unutar same zadruge, zbog predaleke srodničke veze, mogli međusobno i da žene i udaju.

Zadruge su počivale na običajnom zakonu. Običaj je i određivao, što i kako se trebalo postupiti, kad se zadruga previše razgranala, ako je uprava njome postala, u ovako patrijarhalno uskoj zajednici, nemoguća. Iz historije znademo, da se prerazgranata zadruga cijepala podvajanjem u više zadruga, što je, u doba kad još nije bilo prenapučenosti na tada već nastanjenim područjima, išlo i posjedovno prilično lako. Nekako kao seoba roja iz matične košnice. Zemlje je bilo u izobilju dosta, a i drveta za

izgradnju novih selišta. Iseljenicima pomagali su oni koji su ostajali u matici kod krčenja šuma i šikara da dođu do što više ziratne zemlje, kod izgradnje novih nastanba ispomogli su ih pčelcima, stokom, spravama i alatima.

Tako je iz jedne praobitelji ovakovim podvajanjem došlo do novih, a sve su sizale do jednog iskonskog korijena. U njima se i čuvala svijest tog srodstvenog porijekla, a i državna organizacija vodila je o toj zajednici računa, jer su takove zadruge tvorile *„bratstvo"*. — Dakle, dok zadruga pretstavlja „obitelj" oko jednog ognjišta, „bratstvo" sačinjava nekoliko obitelji, s nekoliko ognjišta, ali bila su ona sva zapaljena s ugarcima s jednog te istog praognjišta. U ratovima služila su bratstva u jednoj bojnoj formaciji, i pod jednim vođom.

No s vremenom razmnožila su se i bratstva. Uvećavao im se broj, a proširivao i prostor na kojemu su stanovali. Dok su bratstva još često nastavala jedno zajedničko selo, makar i razasuto, nova cijepanja na dalnja bratstva obrazovala su nova sela i selišta, koja su s prvima ostala vezana zajednicom porijekla. Ta bratstva sačinjavala su novu društvenu formaciju „rod" — pleme. U našem narodu sačuvale su se izvjesne uspomene na tu društvenu pra-organizaciju. Na čelu zadruge stajao je „domaćin", „kućegospodar", a bratstva — sela — „knez." Pleme je vodio „župan". Bratstva, udružena u plemenu — rodu, obrazovala su župu, koja je, za slučaj opasnosti, izgradila plemensko pribježište u župskome gradu. Pretstavnik župe zvao se „župan".

Župan je, otprilike, imao spram župe onaj isti odnošaj, koji je imao domaćina spram svoje zadruge. No osnovica društvenog uređaja i dalje ostaje „zadruga — obitelj", a obranbena jedinica bratstvo s barjakom — (barjaktarom na čelu) — dok župan dolazi u obzir tek za slučaj rata i zajedničke opasnosti. Istom s vremenom, pod utjecajem germanskim, kad su opasnosti, uslijed neprestanih nadiranja novih naroda s Istoka i Zapada, postale svagdašnjom pojavom, radi uprošćavanja obrane, dobivaju župan i knez stalnu vojsku, koju drže u utvrđenom gradu, a sam se namiče od patrijarhalno izabranog pretstavnika srodničke zajednice vladaocem, koji uzurpira vlast, kroji pravdu, stvara zakone, ubire podavanja itd. Iz ovakovog stanja, u dugim razmacima vremena, pod utjecajima izvana, pa i po uzorima sa strane, formira se nova, jača, otpornija društvena zajednica — „država", s posve drugom organizacijom prava i dužnosti, no koje su postojale u patrijarhalnoj tradiciji malenih „obitelji — zadruga."

Ali i ovoj formaciji društvene zajednice zadružna je obitelj bila najsigurniji oslonac i najčvršća potpora. Očuvala se dugo. Sve do izmaka XIX stoljeća, kad se počeše da raspadaju u sitna individualna gazdinstva. Tada nastupa pauperizacija sela. Ekonomska snaga slabi. Selo postaje i ekonomski sve ovisnije o gradu kome šalje proletarizovane viškove, te propale egzistencije iz svojih gospodarskih i društvenih sredina. I dok je zadruga, uslijed obilja radne snage, lako odgajala i specijalizovane stručnjake

za pojedine grane svoje privrede i proizvodnje, — jer su velika zadružna kućanstva mnogo trebala, — ona je proizvodila odijevne predmete, alat, naprave itd. Takorekuć udovoljavala je najvećem dijelu svih svojih potreba. Pa je selo, ovakovo selo, kao ekonomska jedinica bila prilično neodvisna od grada.

Individualni diobeni posjedi trebaju manje. A i manje je radnih ruku; pa i te su odveć zaposlene u samome gospodarstvu, a da bi mogle intenzivnije da se bave i proizvodnjom odijevnih i drugih stvari. Lakše mu je da ih kupuje u gradu kod zanatlije, ili u dućanu. Zato mu treba puno više gotovine. Do nje dolazi samo unovčenjem proizvoda zemlje i stočarstva. A kako je udovoljavanje ovim vrstama potreba vremenski fiksirano samim uslovima života, to se i borba za gotovinom poklapa s tim vremenom. Tako ponuda premašuje potražnju, pa proizvodi sela padaju u cijeni. Ali su i nabavke sela velike. A ovdje se događa protivno: potražnja nadvisuje ponudu i cijene su u porastu. Za jednostranu proizvodnju sela novac postaje preskup, a za složenu grada prejeftin. I tako dolazi do krize. Sitna, rasparčana gazdinstva na selu nisu u stanju da se bore s organizovanim kartelima, sa složenom proizvodnjom grada. I selo podliježe. Ono se pauperizuje.

Zato su rijetki preostaci iz starog slavenskog patrijarhalnog života, — zadruge, — obično materijalno dobro fundirane i ekonomski uravnotežene, — znatna pojava za proučavanje etnografije, i pružaju nam dragocijeni materijal za nauku uopće, a za našu socijalnu i materijalnu kulturu napose.

II

Stare zadruge u selu Palanjek

Ima ih malo, pa i te su, obično, podlegle utjecaju gradske kulture. I one su prošle mnogo toga u svome razvoju, a popustile u onome u čemu im je bila glavna snaga — u zaptu, — disciplini.

Sam organizacioni sustav u zadrugama nije uvijek isti, ni jednak svagdje gdje ih još susrećemo. Ustanoviti što je u njima praiskonsko, analitički utvrditi što im je svima zajedničko, pa onda, proučivši razlike, istražiti im izvore i uzroke biće zanimiva, ali naporna studija kasnijih vremena.

Za sada se moramo zadovoljiti pojedinačnim studijem organizacija u svakom pojedinom slučaju, više deskriptivno, no istraživanjem samog kauzaliteta.

Tako ćemo i mi, prije no što uđemo u raspravu o novoj organizaciji zadružne zajednice Filipa Kraljičkovića, kbr. 36 u selu Palanjek, sreza Sisak, razmotriti sustav starih zadruga, koje su se već raspale, da uzmognemo pojmiti životnu snagu i postaviti prognozu na izglede nove zadružne zajednice koju je obnovio na razvalinama svoje djedovine vrijedni starina *Filip Kraljičkovic.*

Stara zadruga u Palanjeku mijenjala je svake godine na dan sv. Matije (24/IX) svoga starješinu. Taj starješina zvao se **„djed"**. U južnoslavenskoj historiji mi susrećemo dvije važne uloge državne organizacije čiji je nosilac nosio ime „djed". Na dvoru starohrvatskih vladara (kraljeva), djedom se zvao dvorski ekonom, upravnik civilne kuće vladareve. Kod „srednjevijekovne autokefalne bosanske crkve" — njezin poglavica „episkop bosanske crkve" zvao se i *„did"*. Zanimivo bi bilo ustanoviti vezu i odnos jednog i drugog naziva s imenom starješine obiteljskih zadruga, koje su se, po praslavenskom nazivu, očuvale pod imenom „děd."

Na sv. Matiju, prilikom izbora „djeda" za slijedeću kalendarsku godinu, raspodijelio se i ostali stalni rad na članove zadruge za nastupajuće godište (ko će biti kravar, ko konjar, ko svinjar itd.)

Djed, kome je izašao rok, položio je na tome skupu obračun o svakoj pari, kada je, na što i za što potrošio iz zajedničkoga imetka.

Važno je, da niko nije mogao da ostane „djedom" i poslije kako mu je rok izminuo, već je morao čekati, dok se svi izredaju, pa da opet na njega dođe red. Izborom za „djeda" nije, istovremeno, i njegova žena postajala gazdaricom zadruge. Ona se birala zasebno. Najrađe se uzimala za tu dužnost, ako se našla u zadruzi, udovica. Ako je bila marljiva i nije rastipala zadružnoga dobra, mogla je i kroz više godina uzastopce da bude birana za zadružnu gazdaricu.

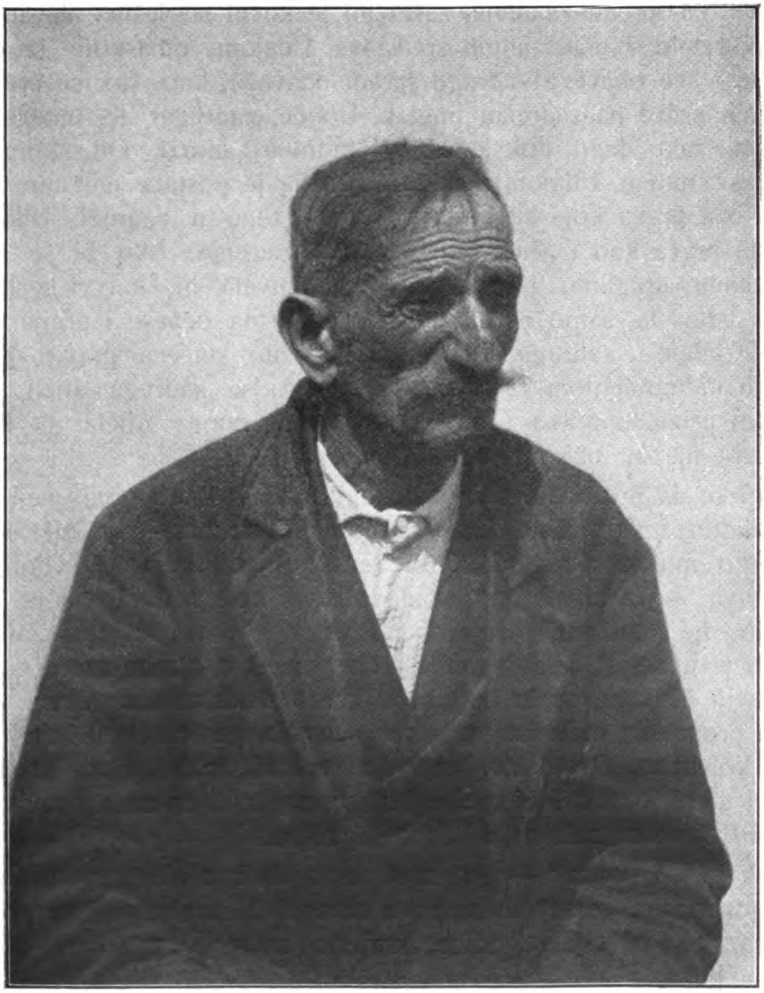
Prestankom uloge „djeda" — kućegospodara — dotadašnji bi starješina postajao opet običnim članom zadruge i dobivao, kao i svaki drugi, svoju raspodjelu rada, koju je u slijedećoj godini imao da obavlja.

Zadružni starješina upravljao je zadružnim imetkom — (u Palanjku nema zasebnog imena, negdje ga nazivaju „stožerom," negdje „korjeninom", a zovu ga i „skupščinom"). No u upravi nije bio neograničenim gospodarom. Tekućim poslovima upravljao je, doduše, sam. Ali ako se radilo o kupnji ili prodaji, uslijed koje se povećavao ili smanjivao zadružni imetak, morao se prethodno sporazumjeti sa svima punoljetnim muškim zadrugarima (koji su se oženili, ili, ako su bili neoženjeni, da su odslužili vojsku, t.j. da su postali punoljetni građani). U načelu gospodar kuće smio je da unovči sve pokretne stvari (i stoku) zadruge, ali samo ukoliko su bile, uistinu, suvišne i zadruzi samoj nepotrebne, a utržak je mogao da utroši, isključivo, za kućne potrebe zadruge. „Djed" kao kućegospodar morao je voditi brigu o svim potrebama zadruge i zadrugara (odijelu, podvoznim sredstvima, alatu, i o njihovim opravcima). Brine se o opremi zadružne udavače i o svatovima momka, ako se u zadruzi ženio.

Ako bi zadruga zapala u teške finansijske neprilike, dogovorom i pristankom svih članova zadruge, koji su imali pravo odlučivanja, mogao je „djed" da proda i koji dio od zadružnog nepokretnoga imetka. No to su bile vrlo velike iznimke.

Starješinu, koji bi očigledno rasipao zadružni imetak i svojinu, mogla je zadruga smijeniti i prije, no što mu je istekao rok njegove službe.

Djed je mogao primati goste, ugošćavati ih po vlastitome slobodnom nahođenju, pa i sam se s njima častiti. Obično ih je primao u svojoj komori — „*ižici.*“ I on sam i gosti pili su od zadružnog pića koliko su htjeli. Ako bi koji od „domara“ došao u tu gazdinu „ižicu“, ovaj ga nije trebao — (obično nije ni običavao) — ponuditi s pićem i jelom s kojim

Sl. 1. Filip Kraljičković obnovitelj zadruge u Palanjku

se častio sam ili dvorio gosta. Ostali zadrugari dobivali su pića, prema volji djedovoj, obično o velikim praznicima, godovnu (Božiću, Uskrsu, pokladama itd.), kad su dobivali i pečenja (svinjsku pečenicu, guske i slično).

Djed je, osim onima koji su o Matiji već dobili svoje stalno uposlenje za slijedeću godinu dana, raspoređivao zadrugarima njihov dnevni rad. Muškarci su orali, sijali, kosili; žene su okapale kukuruz, žele, uz ostale ženske kućne poslove. Muškarci i žene su zajednički svršavali zgrtanje osušena sijena,

branje vinograda, trganje kukuruza itd. Zanimiv je običaj da momak do ženidbe, ili dok nije odslužio vojske, dakle, dok nije zadobio prava glasa da odlučuje o imetku i životu zadruge, nije učestvovao ni u težim zadružnim poslovima. Jedino bi ispomagao pastiru kod čuvanja blaga, a kod oranja sa zapregom u četvero vodio je prednji par konja ili volova. Ni djevojka do udaje nije obavljala težih poslova. Glavna joj je zadaća bila da priprema svoju opremu za udaju, zašta joj je kućni starješina davao, koliko je bilo potrebno, i materijalnih sredstava. Udajom, odlaskom iz zadruge, utrnule su i sve obaveze zadruge spram udavače, kao što su prestajala i sva njezina prava na zadružni imetak. Uopće, zadrugar je imao izvjesna prava samo tako dugo, dok je živio i radio u zadruzi. Odlaskom iz nje gubio je sva prava. Udajom u zadrugu snaha je postala njezinim članom, i sticala ista prava koja su imale i ostale žene u zadruzi. Udovice su imale ista prava kao i žene živih članova zadruge. Ako bi se ponovno udala nekamo drugamo izvan zadruge, dobivala bi, kao i svaka druga zadružna udavača, samo opremu. A mogla je da odnese i prćiju koju je kod svoje udaje u zadrugu donesla. Sva ostala stečena prava spram zadruge tim bi momentom za nju prestala. Ako se zadruga dijeli, onda bi se udovici priznalo pravo samo na četvrtinu onoga dijela na kojeg je imao prava njezin muž.

Čini se da je do dioba i došlo uglavnom baš radi ovih nejednakosti žena u zadružnim pravima. Raznolikost u potomstvu — nekoji su članovi imali samo mušku, a nekoji samo žensku djecu koja su udajom gubila svoja prava, — izazivala je nezadovoljstvo kod roditelja, a ne samo u djece. Ko nije imao muške djece, njegov dio prava na zadružni imetak propadao je u korist ostalih muških članova. A u starim zadrugama bilo je i takovih članova, među kojima je krvno srodstvo već odavna prestalo. Tako su propadala individualna prava čitavih generacija u korist pravne jedinice kolektiva. Da, dakle, uzmognu spasiti individualna svoja prava i ženskoj djeci, ovakovi bi roditelji silom nagonili na zadružne diobe, čim su jednom ovakove zakonom bile omogućene.

Dok je još „tlaka“ — „rabota“ postojala kao obavezna u korist feudalnog gospodara, „djed“ ili zadruga odredili bi svake godine po jednog zadrugara, koji bi cijele godine, umjesto zadruge, vršio za gospodara rabotu — tlaku.

Starješina brinuo se da zadruga ima dovoljno hrane. S kuhinjskim gospodarstvom upravljala bi izabrana gazdarica. Pomagala joj je „reduša“ — udata žena u zadruzi, — koja je imala svoj određeni tjedan. U velikim zadrugama dijelila se „meljava“ — (brašno) svakoj obitelji u zadruzi napose, a oni bi tada sami pekli za sebe hljeb.

U zadrugama djeca su jela zasebno za svojim stolom. U velikim zadrugama žene su isto tako blagovale za posebnim stolom. U osrednjim zadrugama muževi su sjedili za stolom, a žene su jele nastoječke.

Kad su u drvenim zdjelama donesli meso na stol, „djed" bi ga rasjekao, a svaki „domar" — zadrugar — uzeo bi sam svoj dio i jeo.

Zadruga prema ženama nije bila baš, bogzna kako, obazriva. Dok se muškarcima slala u polje hrana, žena bi, odilazeć u polje na rad, dobivala svega jedno skuhano jaje i komad kruha. Danas u zadrugama žene imaju ista prava kao i muškarci, tek kod diobe zadružnog imetka ne dobivaju jednaki dio kao muškarci.

Svaki bračni par imao je svoju komoricu (ižicu) u kojoj je član sa ženom i djecom obitavao. Kad bi sin poodrastao i oženio se, dobivao je zasebnu „ižicu".

Za djecu brinula se u prvome redu majka. Dok se nalazila na zadružnom radu izvan kuće, na djecu bi pazila baba. Zadruga je ostavljala majkama dosta vremena da se brinu o svojoj djeci. Ako je dijete ostalo siroče, othranjivala bi ga i redila baba ili najbliža rođakinja.

O udovcu i udovici brinula se najbliža svojta po krvi unutar zadruge. Udovca i siroče oni su prali, redili i pazili da imade sve što treba. Za luđaka skrbila se braća, roditelji ili najbliži rođaci. Postupalo se s njime kao i sa svakim drugim bolesnikom u zadruzi. O sluzi vodile su brigu snahe; svaka je imala svoj tjedan. Sluga se nije smatrao članom obitelji.

Nekada, ako je koji član zadruge bio neposlušan prema kućnom gospodaru, na tužbu ovoga, mjesni sudac bi ga metnuo u „klade", svezavši mu u njima noge i jednu ruku kroz presuđeno vrijeme.

Snahe su morale svake subote oprati noge svima muškim članovima zadruge. Ako je došao u kuću na noćište stranac, čim se izuo, došla bi „sneha" da mu opere noge. Inače „snehe" bile su reduše i obavljale su i sve ostale poslove koje su vršili i ostali ženski članovi zadruge.

Pojedini članovi mogli su, pored svojih zadružnih prava, posjedovati i tzv. „osebušak" — vlastitu zemlju, bilo da ju je naslijedio od roditelja, bilo da mu ju je žena donesla kao prćiju. Osebušak bi obradila zadruga skupno, kad i ostalu zadružnu zemlju. Prihod od osebuška pripadao je njegovom vlasniku, i on je plaćao za taj posjed porez, a odijevala su se i djeca; pored onog što se za to dobivalo iz zajedničkih prihoda žene su za sebe kupovale materijal za tkivo i vezivo, podmirivale potrebe za svoja odijela, opreme za kćeri itd.

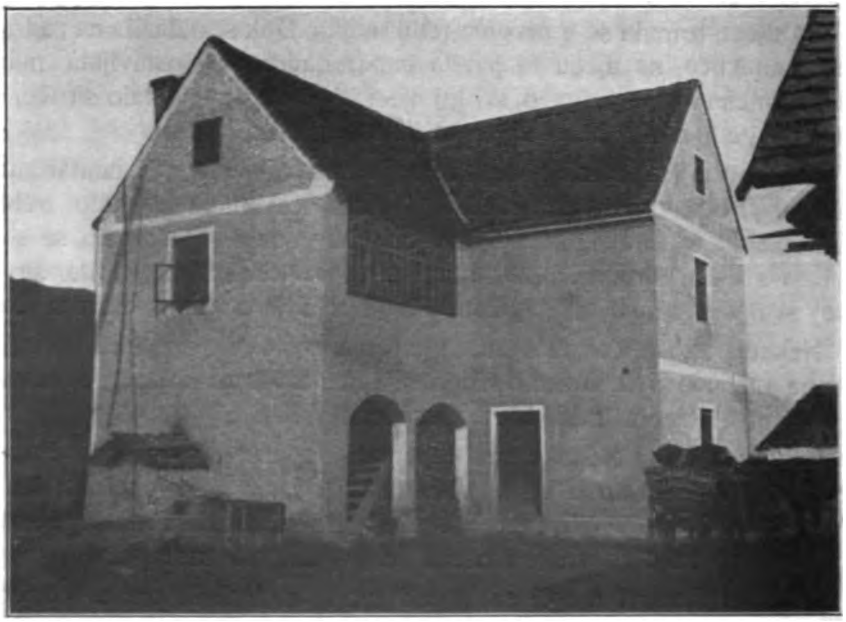
Muški član zadruge mogao je, kad je obavio svoju dužnost spram zadruge, da ode na rad i izvan zadruge, ili da načini nekome nešto za platu. Taj prihod, koji je stekao izvan zadruge, ostajao bi njemu i s njime je mogao slobodno da raspolaže, a da nije nikome polagao računa. To je naročito važilo za stručno izobražene (obrtnike) koje su stare zadruge uvijek dale napose izučiti.

Osebušak i mogućnosti zasebnih zarada ljudi koji su se izučili na zadružni trošak rađale su samo nezadovoljstvom, pa su i one skrivile što su se zadruge tako brzo raspale.

III

Obnovljena zadružna zajednica Filipa Kraljičkovića kbr. 36 u Palanjeku.

Historijat i smeštaj. Selo Palanjek udaljeno je od Siska 6·5 km izravno, a preko Tišine 15 klm. Tišine su dvije. S desne obale Save leži Kaptolska,— nekada vlasničtvo Zagrebačkog Kaptola — a Erdödska s lijeve strane, — nekad posjed gospoštije grofova Erdödy-a od Moslavine. Palanjek se ubrajao u kmetovsko naselje grofova Erdödy. Do sela vodi loši put po nasipu koji

Sl. 2. Nova kuća zidanica koju su sagradili zadrugari za 64.000 dinara za „ižice" svojih članova

brani ovaj kraj od poplava Save. Ali ga Sava nemilosrdno podgriza i uništava. Selo je poleglo uzduž puta.

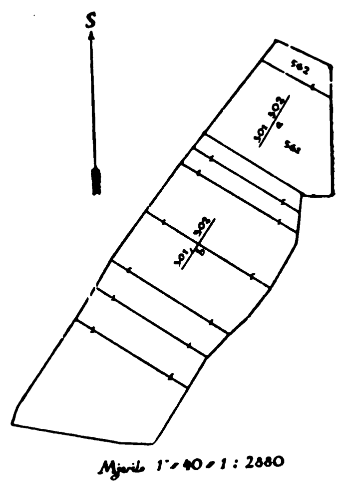
Narod je dobar i miroljubiv. Doseljenika nema mnogo. Nešto Zagoraca; inače su stari „korjenaši". Zadruga ima još samo po imenu, gruntovnom knjiženju, dok su stvarno izumrle. Ostalo je tek nekoliko izravnih nasljednika koji gospodare s posjedom. Većina zadruga zakonitim putem je razvrgnuto.

Iskonska stara zadruga Kraljičkovića imala je svoju nastanbu na današnjem zemljištu Margetića. „A razvrgnula se već oko polovine XIX stoljeća. Razdijelila se na tri dijela. Jedan je dobio polovinu, a drugu polovicu dijelila su još dva brata. Jednu od ovako nastalih četvrtina podijelila su konačno tri brata Andro, Ivan i Đuro. Ivan i Đuro imali su samo kćeri, dok je Andro imao sina Ivana. Taj sin bio je izučeni kovač, i u tome zanatu vaspitao je i sina i naslijednika svoga Filipa.

Ivan i Filip pregnuli su da što veći dio djedovine ponovno sakupe u svojem posjedu. Tako su od strica Đure otkupili njegov dio, dok je Filip dobio od Ivanova dijela potkućnicu na dar. Već 1850 godine kupio je Jandro Kraljičković od Tome Mihaljevića oranicu „za věk i prěk" za 100 for. srebra na kojoj je sazidana današnja zidanica.

God. 1868 od Erdödy-eve gospoštine Setuš kupili su Ivan i sin mu Filip zemlju Matačinku u površini od 2 rala i uplatili u „peneznicu gospoštinsku" 200 forinti srebra. Andra i Filip kupili su 1874 i „Veliku Matačinku" u površini od 3 rala i 100 hvati. Darovnim ugovorom Ane Margetić od 4/I 1898 imao je Filip Kraljičković da primi još jedan dio pradjedovske baštine. Ali se darovalac kasnije ustručavao da izvrši pogodbu. Zbog toga je došlo do parnice. Nagodbom Filip je došao u posjed darovanog zemljišta.

Na 31/X 1904 kupio je Filip od Joze Margetića $2^1/_2$ rala zemljišta. Filip je bio tada već samovlasnikom na baštinskom dijelu djeda Andre i oca Ivana (urudžbenom ispravom od 14/IV 1875). Sestru je isplatio s 450 forinti. Godine 1908 kupio je od Terezije Štrbecki oko 800 hvati vinograda. God. 1911 kupio je od Đure Königa $1^1/_2$ rali ziratne zemlje, a 1913 od Antuna Božićevića opet jedan komad. Za rata 1918 kupuje od Đure Königa 218 selišnog šumskoga prava, dok 1920 dostaje od Uršule Bručer 170 hvati vinograda. Slijedeće (1921) godine kupuje od Ivana Mučnjaka vinograd u površini od 1 rali i 800 hvati. Od Ivana Sabljaka (1923) uzima 215 hvati, a 1924 još 456 hvati obradive zemlje. Napokon kupoprodajnim ugovorom od 31 decembra 1928 kupio je od unuke djeda Đure tri gruntovne čestice (229/1, 227/1 i 329) u gr. ul. br. 31 por. opć. Palanjek. Time je Filip zaokružio svoj posjed na otprilike 30 jutara, što ziratne zemlje, što vinograda, što šikare (oko $^1/_2$ rala).

Sl. 3. Dio katastarskog plana Zadruge

Filip je bistra glava. A kao dugogodišnji lovopazitelj dolazio je u dodir sa školovanom gospodom, koja su simpatično pratila njegova nastojanja i rado ga posavjetovali, ako je kad gdje trebalo; a i ispomogli bi ga beskamatnim pozajmicama, kad mu se desila mogućnost da nešto prikupi. On nije propuštao, kako vidimo, nijedne zgode, samo ako je mogao da imanje proširi. Iskusan je bio. Rodio se u zadruzi i vidio njezine dobre i loše strane. Tim iskustvom nastojao je da se okoristi. Ima tri sina, a nijedne kćeri.

Vidio je nesreće u koje vode diobe i kako od gazdinskih kuća nastaju „bogčije", nesposobne za život, koje se jedva probijaju iz dana u dan.

Zato je nastojao da odgoji djecu sa smislom za zajednicu i skupno upravljanje s imetkom.

Do kraja svjetskoga rata upravljao je on samovlasno. Držao je strogi zapt. Neposlušne kažnjavao je nemilosrdno. Njegovo je načelo: *„na psa zamahni, ali dijete udari"*. I sinovi i snahe poštovale su ga. A danas ga poštuje i unučad, i praunučad. U kući se međusobno slažu. Oko gospodarstva zajednički se brinu, bez obzira na redovno dodijeljeni rad. Svaki je svijestan da su ta zajednica: i on, kao i braća mu, i stričevi.

Razgranjavanjem obitelji pojavilo se i pitanje, kako da se organizuje sam život ove zajednice. Poslije rata Filip je, naime, prepustio upravu

Sl. 4. Zadružna zajednica Filipa Kraljičkovića iz sela Palanjek, sreza Sisak, banovine Savske

imanja trojici svojih sinova, ali s time, da s njime upravljaju na načelu zadružnome. Kućanstvo vodila je Filipova žena do pred 4—5 godina, a ispomagale su je reduše. Onda je obolila. Sada se tri snahe izmijenjuju tjedno u gospodarstvu kao reduše, a ispomažu ih mlade „snehe".

Stanje zadruge: zadružna zajednica broji 18 članova. Od toga ima ih 10 muškaraca, a 8 ženskih. Djece ima 4 (2 muške i 2 ženske). Zanimiva je pojava, da od „djeda" Filipa nije niko imao (ni on, ni sinovi mu) ženske djece. Sada imaju unuci: 2 kćerke.

Zadruga je povezana krvnim srodstvom u neposrednoj silaznoj liniji: djed, baka, sinovi, unuci i praunuci. Jedan unuk izučio je bačvarstvo, drugi kolarstvo; jedan pohađa šumarski fakultet Zagrebačkog univerziteta,

a drugi je, nakon svršenog šestog razreda gimnazije, prešao za poreznog činovnika u Sisku. Ali stanuje kod kuće. Troškove školovanja snosi Zadruga, a djelomice pokriva se i iz „osebuška". I ovdje pretstavlja miraz udate snahe „osebušak" bračnog para i individualno naslijeđe njihove djece. I tu se obrađuje zajednički, istovremeno kad i imanje zajednice. Ali prihod ostaje u cijelosti onome koji mu je vlasnikom. Iz prihoda se najprije ima da podmiri porez i sva ostala državna i samoupravna podavanja, pa lične obaveze. Iz ostaloga kupuje žena sebi i djeci što treba za tkivo, pa odijevne predmete, dabome sve povrh onoga što im za istu svrhu pruža zajednica iz zadružnog imetka.

Sl. 5. Filipova praunuka

O veličini zajedničkog imetka govorili smo već gore. Nastanba smještena je uzduž velikog i prostranog dvorišta. Ulazna kapija nalazi se između dviju glavnih stanbenih zgrada. Jedna je, ona s lijeve strane, zidanica, nova, stilski sfušarena, a sagrađena pred kojih 4 godine. U katu i prizemlju su „ižice" (komorice) bračnih parova. U dvorišnom krilu prizemlja nalazi se krušna peć, te pecara s kacama. S druge strane ulaza ostala je stara brvnara u lijepom, ukusnom stilu posavskog tipa naših drvenih kuća, s dobrim, praktičnim rasporedom. Sprijeda se nalazi tipični atrij — „trijem" pod kojim ulaznici stresaju snijeg, kišu i obrišu blato. Iz njega vode stube u prvi sprat, gdje je kuhinja i gdje se nalaze zadružne sobe (ižice) pojedinih članova zajednice. U velikoj sobi, gdje spavaju djed i baba, spava i jedan neoženjen unuk. Tu ručavaju, i u toj se sobi održavaju i dogovori, vijećanja o zajedničkom upravljanju s imetkom i raspodijeli rada. U prizemlju je pivnica, mljekara, pa radionice za unuke zanatlije (bačvarija i kolarija). Rade za zadrugu, ali i za strane po narudžbi. Dužice su poređane u skladnome redu pored gospodarskih zdanja u dvorištu.

Vodu zajimaju na bunaru — „đeram". Tu napajaju blago iz dugog valova.

Stoke imaju za tamošnje prilike dosta: 16 krava i 5 teladi, 8 konja, 18 svinja i 9 prasadi. Šest dobrih svinja hrane za smok. Rogato blago i konji smješteni su u prostranoj staji brvnari.

Blago čuvaju zajednički pastiri čitavog sela. Na svakoga od pastira otpada određeni broj komada povjerene mu vrste stoke. Biti najamni pastir nije nikakova sramota.

Život u zadružnoj zajednici. Pretstavnikom zadruge spram oblasti i trećim licima ostao je i nadalje „djed“ Filip. Međutim s gospodarstvom upravlja svake godine drugi od trojice braće, Filipovih sinova. Bez izbora, automatski, po godinama životne starosti, vrši upravu svaki kroz svoju godinu dana.

Gospodareva je dužnost da vodi račune o prihodima i o utrošku zadružnoga novca. Ali sve nabavke i prodaje vrše se prema prethodnome dogovoru. Dužnost gospodareva leži više u pojačanoj odgovornosti, no u

Sl. 6. Zadružno zdanje. U pozadini vide se dvije stambene zgrade: s lijeva nova zidanica, s desne stara brvnara. U sredini: lijevo koci i kokošinjci, desno staja za marvu i blago. Sprijeda: lijevo kukaruzni koš, desno stogovi slame i naslagana drva

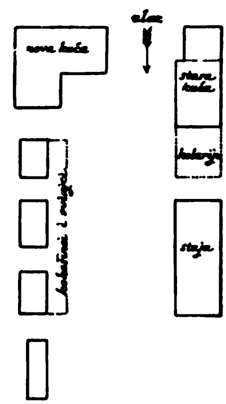
kakovim naročitim većim pravima spram drugih ukućana. On, doduše, može nešto da kupi i iz vlastite inicijative, ali je dužan da o tome obavijesti i ostale. Gospodar se brine da u zadruzi ništa ne manjka što je potrebno; da svaki dobije blagovremeno potrebno odijelo i t. d.

„Djedovina“, zadružna zemlja, zajednička je svojina svih članova zadruge, ali u proporciji sinova Filipovih. T. j. bez obzira na broj unučadi i praunučadi (muški i ženski su izjednačeni pravno), za slučaj diobe zadruga bi se dijelila samo na onoliko grana, koliko je bilo Filipovih sinova. Zato se baš oni, koji su brojniji po potomstvu, moraju u prvome redu da opiru diobi zajednice. Jer dok u zajednici svaki član njezin uživa jedna te ista prava i sve pogodnosti koje zadruga pruža, bez obzira na redoslijed i količinu potomstva, dotle bi, za slučaj diobe, baš ovi pali ravno na pro-

sjački štap: iz bogatstva i obilja u puku sirotinju. U djedovinu se ubraja zajednička zemlja i sve ono što se iz zajedničkog prihoda prikupi.

Ako neko nešto privatno zaradi, izvan zadružnog posla, dužan je tu zaradu predati u zajedničku kasu. Ako, međutim, treba nešto od te zarade za ličnu potrebu, dužan je to obrazložiti i zamoliti od zajednice da mu odobri da izvjesni iznos smije zadržati za sebe, a onda samo višak predaje gospodaru kuće.

Sve odluke donose se u kućnome vijeću, koje se održava u djedovoj sobi. Pravo odlučivanja imaju samo oženjeni mužkarci, i oni neoženjeni koji su odslužili kadrovski rok, — koji su punoljetni. Dogovoru pretsjedava djed ili gospodar kuće koji vlada za onu godinu. Žene nemaju prava odluke, iako su u pravu naslijeđa izjednačene s muškarcima. Odlučuje se o svemu što se tiče zadružne zajednice. Tu se određuje i posao, pa ko će da ide sa stokom na sajam itd.

Sl. 7. Tloris zgrada na potkućnici

Kućanstvo vode „reduše". Svaka imade svoj tjedan. Reduša s nastupom dužnosti preuzima smočnicu, kuhinju, živad. Ova kuha, peče kruh, doji krave, hrani živad itd. Dvije mlađe „snahe" održavaju isto tako svaka svoj tjedan. Ali ne kao reduše. Snaha donosi vodu, sprema sobe, pomete i pomaže reduši. Sama ne kuha.

O djeci žena koje su na poslu vodi računa baba. Ako nema babe, onda reduša. Zbog djece ne dolazi među ženama u zadruzi do svađe. Ako dijete što skrivi, kažnjava ga onaj koji ga na zlu uhvati. Ako je u kući bolesnik, njeguje ga reduša. Ako je potrebno, ostaje kod njega i žena mu. Ako je nema, odredi se druga iz zajednice koja će ga posluživati. Bolesnik se liječi na zadružni trošak kod liječnika. No postoje i vračare. Ali mlađe generacije više im ne vjeruju. Prigovaralo se protiv uroka, kod zmijskog ujeda itd.

I ženske kućne poslove obavljaju žene po prethodnom dogovoru.

Pored kućanstva u ženski posao spada: predenje pređe, tkanje platna, i dogotavljanje odijela i rublja, šivanje, „heklanje", „necanje", „štikanje na mašini" itd. Platno se tka od lana i iz konoplje, ali se kupuje u gradu: pamuk, svila za vezenje itd. U zimi se prede, a u proljeće tka. Šiva se za kišnog vremena.

Odijelo žene određeno je običajem. Sastoji se iz „menten"-a (kaputa), — po nazivu sudeć biće porekla velikaškog koji su baš tako nosili krznom optočene kapute „mentene", s gajtanskim vezom na grudima. Odozdol nose rubaču i oplećak, a preko rubače zastor (pregaču). Rubača, opleće i zastor ukrašeni su ornamentima. Oni koji nose o velikim praznicima vezeni su svilom, o korizmi nose se „pisani". Ornamenat je „pisanina" (šarna) tkana naopačnim preborom, ili na zijev. Starije generacije

na mlade nedjelje su nosile bijelim ornamentom ukrašeno odijelo (rubaču i zastor), tkano bez pamuka. Ako je Božić ili Uskrs pao na „Mladu nedjelju" nosile su se rubača i zastor žuto „pisani". Oko vrata imale su onda bijele *„kraljuže sekance"*. Za vjenčanje nosila se bijelo ornamentisana rubača i kraluži, danas dukati.

Odijela posjeduju mnogo. Za svaki veći blagdan propisano je drugo odijelo u odgovarajućim bojama, i s uobičajenim pismom. Odijela se baštine, dogod su uporabiva, od majke na kćeri, od kćeri na unuke, kroz

Sl. 8. **Stara zadružna kuća, posavska brvnara**

koljena. Tuga se izražava bijelim odijelom bez ornamenata (bez pisma), s bijelom pečom i bijelom poculicom.

Jedu, kad su kod kuće, svi zajedno u zadružnoj sobi. Žene i djeca sjede zajedno s muževima kod istoga stola. Žene sjede uz muževe, djeca pored majke. Ako su u kući gosti, a ima dovoljno mjesta, sjede kod stola i žene. Ako nema dovoljno mjesta, žene i djeca jedu obaška.

Stol prostiru reduše. Pribor za jelo ima svaki svoj, a nabavljen je iz zajedničkog imanja. Jede se iz tanjira, a hrana se donosi u zdelama.

Ženidbeni i drugi narodni običaji. Muškarci se žene po svojoj slobodnoj volji. Sami odabiru djevojku, a roditelji je onda isprose. Djevojka se kapariše (cekinima, dukatima). Ako se zaruke razvrgnu, kapara se mora da povrati. Ali ima slučajeva, da se povratak kapare utjeruje i sudskim putem.

Svatovi se održavaju najprvo u kući mladenkinoj, gdje znadu da se, ponekad, zadrže još i drugi dan do predvečer. Onda se ide mladoženjinoj kući. Mladoženja i mladenka odlaze u svoju komoru. Nekada ih je djever

Sl. 9. Gospodarske zgrade, s poredanom dužicom za bačvara

svlačio i gole vezao skupa, jedno uz drugo, ručnikom. Ulaz u sobu, i izlaz iz nje zakrčili bi kladama. Danas je taj običaj već napušten. Odmah kako su se mladi „smešali", mlada oblači „projutarku" ili „prvojutarku", da do-

Sl. 10. Svinje pred polazak na pašu

čeka, sada već kao žena, u poculici svoje roditelje i rodbinu koji im dolaze prvi put u posjete i na večeru.

Kada kum dođe po mladenkine stvari u njezinu kuću, mora ih otkupiti. Kod toga se cjenkaju. Prodaju rublja vrši mladekin najbliži rođak, koji ne smije biti oženjen.

Kada mlada uđe u momkovu kuću, dariva svekra jastukom, koji je ispunjen bosiljkom, i kojega će mu metnuti pod glavu u mrtvačkom sanduku, kada umre; svekrvu rubačom, pečom, maramom, djevera ručnikom itd.

Momak sazrijeva za ženidbu s navršenom 18 godinom, a djevojka sa 16. U starije vrijeme, kada bi momak odabrao djevojku, kazao je roditeljima, koji su onda išli u proševinu. Iza proševine momak je postao „obavezan" (zaručen). S vjerenicom nije se sastajao do jedino na igrankama. Tu su skupa plesali, ali ne bi izmijenili međusobom nijedne riječi. Danas je to popustilo. Mladi među sobom stvar dovrše prije, no što roditelji uopće o

Sl. 11. Staja — brvnara

tome nešto uspiju doznati. Novijeg je datuma danas već uvriježeni običaj da momak o Božiću dade djevojci jabuku i time joj nagoviještava prosidbu — (upliv Slavonije).

U koliko je moguće, nastoji se, da se djevojke udaju po redu: najstarija, pa tek onda mlađe. Ali ako naiđu prosci prije za mlađu, udaje se ona, koja ima prosce, bez obzira na redoslijed u godinama života.

Ako se iz zadružne zajednice udaje djevojka, svatovi i svi troškovi, pa i oprema idu na zadružni račun.

Ako je u zadruzi ostala udovica, pa se udaje iz zadruge, zadruga joj dade trošak za goste i svatove iz zajedničke imovine. Od odijela može da odnese sve što je u zadrugu donijela. Ako nema djece, može da nosi i svoj osebušak i prćiju.

Rodilje rađaju u svojoj sobi, a postelja im je zastrta čisto bijelim „plahetom", da ju čuva od „mraka i uroka".

„Dok je voće na stablu, svako uzima gdje i koliko ga hoće. Kad se obere sa stabla, porazdijeli se najednako među zadružne obitelji, koje ga čuvaju za sebe i za svoju djecu. Orasi i lješnjaci ne dijele se, već se kao zajedničko prehranbeno sredstvo zadruge pohranjuju u smočnici zajednice.

O *Božiću* pazi se na narodne običaje. U susjednom selu meću i sada, dok su u Palanjeku nekada stavljali, pod stol hamove i plug. Badnjaka (drveta) ne poznaju. Ali se unosi slama koja se meće pod stol. Za Božić se peče pečenica. Družina ide u crkvu na ponoćku. Kad se povrati, nahrani se blago sa sijenom. Još uvečer, kad se unosi u sobu slama, uzme se od nje jedna šaka i nosi u staju, da se dade svakom blaščetu „dio Božića", da ga okusi. Nemaju zasebnog božićnog kolača. Zapaža se upliv grada, jer se obilno ispeče kolača i finih kolačića.

Na prvi dan Božića ne ide se nikamo. Položajnik dolazi tek na dan sv. Stjepana. Posiplju ga žitom.

Prela ne poznaju. Isto se tako ne ide izvan kuće čihati perje. Ostaje jedino uzajamno ispomaganje kod „kominjanja" kukuruza. Tu se i šali, i pjeva, a domaćin ispomagaoce časti pićem.

O *Uskrsu* ne nose posvećenja u crkvu. Prema tome otpadaju i svi običaji prvog mrsa na prvi dan Uskrsa s jelom koje je blagosovljeno u crkvi. Bojadišu jaja.

Zanimiv je narodni običaj o *Ivanj-danu.* Prije su se palili krijesovi. No danas ih nema. Ostalo je „*ladanje*" (od staroslovenske „Lada").

Djevojčice od 14 godina i mladići obilaze po selu. Djevojčice su obučene u bijelo, a na glavama nose vijence (obično danas kupovne). Djevojke idu za sebe, pa vode kolo. Muškarci pobiru darove. Pri tome se pjeva:

Bog pomagaj tomu stajnu,
Tomu stajnu gospodaru.
Vi nam dajte kaj nas ide,
Sir, pogaču, v tikve vina,
V tikve vina, dva cekina.

Ako nama ništ ne date,
Mi ćemo Vam sinka zeti,
Sinka zeti i oteti. . . .

A kad dobiju dar, otpijevaju:

Fala, fála
Na tom Vašem lepom daru
Kim nas jeste darovali.
Mi Vam fali, Bog Vam plati. —

To obično dolazi mladež iz susjednih sela, a ne iz Palanjeka.
O Gjurgjevdanu nemaju sačuvanih narodnih običaja.

Župna crkva je u Sisku. U selu imaju kapelu Sv. Filipa i Jakova i toga je dana hram crkve — godovno. Ne radi se. A kako je to i imendan starog Filipa Kraljičkovića, to se u zadruzi malo bolje slavi.

Kućni patron se ne slavi. Nemaju ga. Ali se slave imendani. Onome, čiji je imendan, čestitaju, a svi dobiju čašicu rakije izjutra, da se kucnu sa svečarom, a u večer čašu, dvije vina. Inače se ide na posao kao i svakog drugog dana.

Starci se poštuju. Nekad su snahe prale noge svekru, danas pere sebi svako sam.

Nabožni su, i rado idu u crkvu, a i na proštenja, npr. k Majci Božjoj Bistričkoj. Na proštenje idu žene o vlastitom, ali i o zadružnom trošku.

Žene su obično uzroci razmiricama unutar zadruga, one su one koje ubrzavaju njihova razvrgnuća.

Ispitivao sam odnose u ovoj zadružnoj zajednici među ženskinjem. Odnos je pravilan, dobar i korektan. Mlađe slušaju starije. A kako se o svima važnijim poslovima prethodno skupa dogovaraju i slažu, do razmirica i podvajanja i ne dolazi. Zbog djece nema svađe. Bez obzira čije je koje dijete, ako se rasplače, dohvaća ga žena koja prva naiđe, tetoši ga, i umiruje. U poslu se drugarski ispomažu.

Na pitanje, da li je bolji život u zadruzi, ili kod samca, dale su odgovor: „ženi je bolje u zajednici, no na individualnom posjedu". Tu tvrdnju opravdavaju: „dok su na hrpi sve je lakše; svaki se posao lakše i brže sredi, pa i na nekoliko strana. Pa i kada neko oboli, lakše je. Posao zbog toga ne zastaje. Uvijek se lako nađe zamijena. Samcu je zlo. Svaka ruka manjka, a posjedovno mnogo je slabiji i s materijalne strane život je teži i lošiji. Napokon i starost je ljepša i lakša. Starci se u starosti odmaraju; živu bezbrižno kao djeca, dok zadrugari rade za sve, pa i za njih.

Lična opažanja istraživaočeva: važnost zadružne zajednice Filipa Kraljičkovića leži u tome, što se ona razvija iz individualnog posjeda, koji se srozao na niske grane baš uslijed diobe stare zadruge. Počiva na krvnome srodstvu najuže loze: otac, sinovi, unuci i praunuci.

Iz zadružne uprave odbačeni su svi zastarjeli patrijarhalni privilegiji kućedomaćina, koji je izborom ili naslijeđem postajao autokratom i „povlaštenim" nad ostalim „podvlaštenima". Ona se regenerisala na tipu kolektiva i punim pravom glasa, odlučivanja i raspolaganja nad imetkom i nad prihodima zajednice. „Osebušak" omogućava i individualne prohtijeve, zadovoljava one potrebe, za koje zajednica nema razumijevanja, a ni podloge da im jednostavno izađe u susret. Žene i djeca smatraju se kao ljudi i jednakopravni članovi zadruge s muškarcima. Obilje podstiče nastojanje za bogaćenjem kolektiva na korist cjeline, u čijem je napretku zaštićen, i u blagostanju unapređen i svaki pojedinac. Dobrim postupkom

s djecom nestaju uzroci za povredu osjetljivosti majka, a time se uklanja i velika opasnost koja bi mogla da ugrozi opstanak zajednice.

Za sada u zadruzi niko i ne misli na njezino razvrgnuće.

U Palanjku ima i cigana. Stanuju u primitivnim i trošnim kućicama. Muškarci rade, žene pomažu u poslu (peru, predu). Ne kradu. Vrše dužnost živodera. Crkotine odnose sa sobom, pa ih pojedu. Mirni su i pouzdani.

Uz Savu imaju Palanjčani dobar ribolov. Love ribu vršama.

Putevi su im slabi, promočeni, nenašoderovani. Nemaju mosta za prelaz preko Save. Bio je jedan „komp" (skela) kod samoga sela Palanjeka, ali je već mjesecima neupotrebiv. Ljudi se prebacuju čamcem, kola i konji moraju okolnim putem preko Tišine Erdödske, gdje se prevoze skelom u Tišinu Kaptolsku, odakle mogu priličnom cestom u Sisak.

U mjestu imaju osnovnu školu i općinu. Stari Filip potpredsjednik je „ribarske zadruge" i njezin aktivan član. Zadruga je ugledna i prilike su u njoj sređene.

Ivo Franić

Resimé. — In etwa 15 km Entfernung von Sisak im Savebanat besteht im Dorfe Palanjek noch eine aus 18 Mitgliedern bestehende Familiengenossenschaft des Namens Filip Kraljičković. Nachdem um die Mitte des XIX. Jahrhunderts die frühere Stammgenossenschaft durch Teilung des Grundbesitzes auseinandergegangen war, ist aus etlichen Morgen, welche Filip Kraljičković und seinem Vater zugefallen waren die obgenannte neue „zadruga" eutstanden, deren jetziges Vermögen etwa 30 Morgen Felder und Weingärten umfasst. Sowohl Filip als auch sein Vater waren nebstbei als Schmiede tätig. Filip hat drei Söhne am Leben, während vom verstorbenen vierten Sohne ein zurückgeblieben ist, welcher gegenwärtig, auf Kosten der zadruga, auf der Universität Zagreb Forstwesen studiert. Die Familiengenossenschaft zählt daher an Männern, deren Frauen, Kindern, Enkeln und Urenkeln 18 Köpfe, davon 10 männliche und 8 weibliche Mitglieder, darunter 2 Knaben und 2 Mädchen im Kindesalter.

Es war Filips Aufgabe aus den bisherigen individuellen Besitzteilen die alte Familiengenossenschaft durch Zusammenfügung wiederaufleben zu lassen, ohne hiebei wieder in jene Fehler zu verfallen, welche im Grunde zur seinerzeitigen Auflösung der alten zadruga geführt hatten. Vor allem gab er den weiblichen Mitgliedern Gleichberechtigung und begrenzte die ehemals unbeschränkte fast absolutistische Verfügungsmacht des Familienvorstandes und Wirtschaftsführers auf die blosse Führung der gemeinsamen Kasse und der Rechnungslegung. In allen wichtigeren Vorfällen und Entschliessungen ist er verpflichtet die männlichen volljährigen Mitglieder der zadruga zu Rate zu ziehen. Auch bei der jetzigen Familiengenossenschaft besteht separates Besitztum (osebušak) einzelner Mitglieder, welches in der Regel in der Mitgift eingeheirateter Frauen besteht. Diese Einrichtung führt jedoch zu keinen Zwistigkeiten zwischen den Mitgliedern, welche als Nachkommen von drei bzw. vier Brüdern verbunden sind und noch immer ein Familienganzes bilden. Somit hat jedes Ehepaar sein besonderes Eigentum, aus dem gewöhnlich die Frauen für sich und die Kinder ihre besonderen Bedürfnisse bestreiten. Dieser besondere Besitz wird jedoch, soweit er in Grundstücken besteht, gleich dem Genossenschaftsbesitz von allen Mitgliedern gemeinsam bearbeitet und kultiviert.

Als Wirtschaftsleiter wechseln jährlich nach dem Alter die drei Söhne des alten Filip ab, der noch nominell als Leiter und Repräsentant der „zadruga" nach aussen fungiret, aber seit Ende des Weltkrieges die Führung der Wirtschaft seinen Söhnen

abgetreten hat. Den Haushalt besorgt jede Woche eine andere der Frauen der Söhne welche als Haushälterin den Namen „reduša“ (die an der Reihe befindliche) führt. Die Frau ender Enkel, deren zwei, leisten abweschselnd ihren Wochendienst als Aushilfen im Haushalte, wo bei ihnen gröbere Arbeiten wie Wasser- und Holzzutragen u. dgl. obliegen.

Alle anwesenden Mitglieder der „zadruga“ nebst Frauen, Kindern und Enkeln nehmen ihr Essen gemeinsam an einem Tische aus Tellern mit Zuhilfenahme normalen Esszeuges ein, was bei den ehemaligen Familiengenossenschaften nicht der Brauch war.

Verwitwete Frauen geniessen in der „zadruga“ dieselben Rechte wie die in der Familie geborenen Mitglieder, insolange sie nicht aus der Familiengenossenschaft austreten. Heiraten sie wieder, so bereitet ihnen „zadruga“ auf eigene Kosten die Hochzeit und gibt ihnen die eingebrachte Mitgift frei.

Unter dem Einflusse der nahen Stadt sind in vielen Familingenossenschaften manche Volksbräuche in Vergessenheit geraten oder nur noch in abgeänderter Form erhalten geblieben, wie zum Beispiel Weihnachts,- Ostern,- Johannistagfeiern u dgl.

In der „zadruga“ herrscht volles Einvernehmen. In dieser Harmonie liegt die Bürgschaft für den Bestand der wiederaufgelebten „zadruga Kraljičković“.

Lončarstvo u Jerovcu.

Lončarstvom kao kućnim obrtom bave se gotovo svi Jerovčani i seljaci susjednog Bedenca i Dubravca osim onih, koji su obrtnici i imućniji seljaci ili gdje se još zadržao neke vrsti zadružni život, pa imade dosta zemlje za prehranu. Kako je ovaj sjeverni kraj Bednjanske doline dosta napučen, a zemlje imade razmjerno malo, to je kućni obrt važno vrelo prihoda. Jerovčani su od davnine lončari. Kameničani pletu rogoze i slično, a oni iz Jerovnice poznati su kao pečenjari po sajmovima.

Svoje lončarske proizvode prodavaju Jerovčani po sajmovima ili idu na „menu" u one krajeve, gdje ljudi sami ne prave lonce. Tamo zamjenjuju lonce za žito, ječam ili što već dobiju, a redovno zamjenjuju za toliko zrna koliko u posudu stane. Najviše idu u Podravinu i u Međimurje. Na „menu" idu sa jednim konjem upregnutim u kola, ako se vozi do 400 komada. U vremenima prije rata bilo je slučajeva, da su Jerovčani ovako putujući došli do Beča!

U toj jerovečkoj lončarskoj produkciji imade stanoviti broj raznih tipova lonaca i posuda, koje izrađuju gotovo svi manje ili više jednako. To su: „lonci", „pehari", „vrčevi", „čupi", „štuce", „maslenjaki", zatim „zdele", „tanjuri", „rajngle", „protvani", i „cimpreti", te nadalje: „vajdlingi" „kuglofi", „cedilke", „bidre" i sve vrsti i veličine „lonca za cveće",

Osim toga znadu mnogi vrlo spretno izraditi za svoju vlastitu porabu bilo kakve predmete iz zemlje — što im već u kućanstvu treba. Tako n. pr. „trakture", „lakomnicu" i slične stvari.

Zemlju iz koje rade lonce zovu „gnjila", a kopaju je u poljima oko Dubravca, gdje imade mnogo ovakovih nalazišta. Kolima dovezu gnjilu kući, gdje je drže na „dvorišću" na otvorenom mjestu. Pred zimu dovezu si po nekoliko vozova, da im traje dok je snijeg po poljima.

Svaki predmet izrađuje se cio iz domaće „gnjile", koja treba da je za to priređena ili „ščinjena". To priređivanje sirove gline sastoji se u tome, da se iz nje odstrane sve nečistoće, krupnija zrna kamena i pijeska — i slično. Ovo se obavlja rezanjem gnjile pomoću „rezača", koji nije ništa drugo, nego kakav stari srp, malo prenapravljen, tako da imade sa svake strane malu ručicu za držanje. Ovim „rezačem" — ili „srpom" reže se gnjila u tanke listove, koji se opet slažu na kup, te ponovno režu nekoliko. puta. Kod rezanja nailazi se na raznu nečistoću, koja se odmah odstrani

Kod toga se rezanja gnjila ujedno i posve jednoliko ispremiješa, da bude posve homogena. Nekoji namjesto „srpa" (ili „rezača") upotrebljavaju obični željezni okrugli štap (oko 1m dug a debljine cca $15^{m}/_{m}$) te njime „tučeju" gnjilu i tako posve izmešaju. Tako priređenu gnjilu drže ispod kakvog badnja (ili slično), da im se odviše ne suši za vrijeme posla.

Prirodna je boja te zemlje nakon pečenja crvenkasta, svjetlija od cigle, a kako je vrlo porozna, treba sve posude u koje dolazi voda ili tekućina ocakliti.

Svi Jerovčani peku ili „žgeju" svoje lonce dva puta. I to: „prvo žganje" ili „hajtanje" (u keramičkoj tehnologiji nazvano biskvit) obavlja se nakon što je gotova posuda na zraku posve osušena, da se žarenjem istjera cjelokupna vlaga. „Drugo žganje" ili „cinanje" ima svrhu, da predmeti dobe ocaklinu, koju Jerovčani zovu „cin".

Ma da je moguće samo jednokratnim pečenjem dobiti gotovu ocakljenu posudu, ipak to Jerovčani rade dva puta zato, jer tvrde da se na lonce, koji su već jednom ispečeni, treba mnogo manje metnuti one mase što daje ocaklinu, nego ako bi se sirovi predmeti poljevali tom masom. A osim toga kažu da je ocaklina „sjajnija" i bolja ako se peče dva puta. Uza sve to što palenje u dva maha zahtijeva gotovo dvostruko više drva, ipak Jerovčani potroše razmjerno manje drva nego n. pr. napredniji lončarski obrtnici, koji imadu lončarske peći sa t. zv. muflom. Ovaj veći „koeficent iskoristivosti topline" za jerovečke peći može se objasniti samom konstrukcijom peći i načinom izgaranja u njihovim pećima. Tu se naime gubi vrlo malo topline, jer je grijanje direktno gdje plamen i vrući plinovi izgaranja dolaze bez ikakvih zapreka do svakog predmeta u peći. Tako za jerovičke prilike vrijede pouzdano ovi podaci: za jedno žganje pune peći — cca 400—600 raznih predmeta treba poprečno $^1/_2 m^3$ drva. Istina je, da za ocaklivanje treba nešto više nego za „hajtanje", no sigurno je, da se sa $^1/_2$ hvata dobrog drva dade jedna puna peć robe posve dogotoviti i to: prvi puta ispeći — i drugi puta ocakliti. Prema tome mogu Jerovčani sa 1 hvatom da ispeku 2 peći ili cca 1200 komada.

Ocaklinu ili glazuru zovu „cin", ma da njihova ocaklina uopće ne sadrži „Zinnoksida", nego joj je glavni sastavni dio olovna gleđ (Bleiglätte), koju oni zovu „farba".

Čista bezbojna prozirna ocaklina — ili kako ju Jerovčani jednostavno zovu „čista farba" radi se po ovom receptu: Na *1 kg olovne gleđi* dolazi *2—3 žlice tučenog stakla* „glaževine" i malo *bijele lončarske zemlje* iz Bedekovčine. Ovaj dodatak bijele zemlje služi, da „farba" bolje drži. Sve ove tri sastojine samelju se u „mlinu" sa vodom i tako se dobije kašasta, tekućina crvenkaste boje kojom se onda nakon „hajtanja" posude „polevaju" i ponovno slažu u peć. Kod drugoga žganja rastali se ova masa u žaru i daje na posudi ocaklinu.

Mlin za meljavu „farbe" je posebni mali ručni mlin namijenjen jedino toj svrsi, a izgleda kao žrvanj za mljevenje kuruze.

Predmeti izrađeni iz Jerovečke gnjile i ocakljeni čistom farbom imaju crvenkastu boju cigle. To je naime naravna boja gnjile.

Ova naravna boja toliko je intenzivna, da bi ona prevladavala makar da se u (glazuru) ocaklinu metnu i tvari koje obojadišu ocaklinu — jer je ocaklina prozirna. Zato se ove obojadisane prozirne ocakline moraju „polevati" na bijelu podlogu, ako želimo da se istakne boja cakline. Ova bijela podloga dobije se najjednostavnije na taj način, da se uzme bijela zemlja, kako to rade lončari iz Bedekovčine, koji imadu takovu zemlju, što nakon pečenja dobiva *bijelu naravnu boju.*

No jer je Jerovčanima ova zemlja iz Bedekovčine preskupa da iz nje izrađuju cijele posude, to oni nju upotrebljavaju razmočenu kao gustu bijelu tekućinu za „polevanje" lonaca, koji su izrađeni iz njihove domaće gnjile. Tako dobivaju na predmetu od „gnjile" tanak sloj bijele zemlje, koja daje predmetu bijeli osnovni ton, te izgleda kao da je cijela posuda izrađena iz bijele zemlje. Poradi toga zovu oni bedekovčansku bijelu zemlju „bajsa", jer im ona služi samo kao preliv (Beizen — Engobieren). Ovo „polevanje" predmeta „bajsom" obavlja se još prije prvog žganja, dok su posude još malo vlažne. Kad su predmeti ovako „bajsom" poliveni, mogu se na njima jasno dobiti boje obojadisanih ocaklina.

Ove se priređuju ovako:

Žuta ocaklina — ili „žuta farba" (i „žuti cin") dobije se, da se u mješavinu za 1 kg bezbojne ocakline („čiste farbe") doda 12 dkg kovačke okujine, koju oni zovu „hameršlag".

Zelena ocaklina ili „zelena farba". Na smjesu za 1 kg „čiste farbe" doda se 5 dkg „kufrnog praha" t.j. bakarnog praška.

Crna ocaklina („crna farba") — na 1 kg čiste „farbe" dođe 7 dkg manganovog dioksida ($M_n O_2$), kojeg oni nazivaju „branštajn", „branštolin" i slično (dolazi od njem. Braunstein).

Sve ove obojadisane ocakline daju na bajsi svoju boju, dok se na „gnjili" dobije neka rezultirajuća boja, jer je caklina prozirna.

Olovnu gleđ, kao i sve ove dodatke za obojadisavanje kupuju Jerovčani kod svojih seoskih trgovaca.

Na ovakav način omogućeno im je da dobiju svoje lonce obojadisane cijele u bilo kojoj od navedenih boja. No mnogi jerovečki lončari ukrasuju lonce i ostale posude šarama, ornamentima i natpisima u raznim bojama. Jer se sa obojadisanim ocaklinama to šaranje ne dade izvesti, a da se ne bi kod žganja u žaru ocaklina jedne boje prelijevala u drugu; zato kod toga postupaju na slijedeći način. Oni pomoću svojih keramičkih dodataka obojadišu bajsu (slično kao što su ovim dodacima obojadisali i ocaklinu), te tako dobiju osim bijelog preliva (čista bajsa) još i druge prelive (bajse), koji onda služe kao keramička boja (Engobe).

Crna boja — zapravo jako tamno smeđa — dobije se, ako čistoj bajsi dodamo „bronštajna"; *zelena* se dobije dodatkom bakarnog praha,

žuta boja nastane od „hameršlaga“, a *crvena* se boja dobije, da se jednostavno pečena gnjila samelje s vodom u gustu tekućinu.

Ako se sada lonac od gnjile polije ovako bojadisanom bajsom, to ćemo kod ocaklivanja *čistom caklovinom* dobiti stanovitu boju kako je bajsa obojadisana. Budući da se ove boje nalaze u „bajsi“, to se one ne prelijevaju, ma de su jedna tik do druge — ili jedna na drugoj, nego se pokrivaju, ako je jedna na drugoj.

Šaranje, pisanje i risanje ornamenta izvodi se tako, da se bajsa čista ili obojadisana drži u maloj jabučici (od pečene gline) te kroz usku cjevčicu od gušćeg pera izlazi van. Perom se crtaju i rišu linije i ornamenti po loncu. Ova mala jabučica zove se „štučkica“ ili „cecka“.

Osim ovoga načina, ukrašuju Jerovčani svoje posude i pomoću t.zv. „drukera“. To su neke vrsti pečata koji su izrađeni iz drva, a imade ih najrazličitijih oblika. Najjednostavniji „druker“ je okruglo drvce. Ako se to umoči u „bajsu“, te njime takne po predmetu od gnjile, to ostane na tom mjestu na posudi okrugla kaplja od bajse — i na tome će mjestu onda nakon pečenja biti bijela točka, odnosno točka onakove boje, kako je bila bajsa obojadisana. Ovim najjednostavnijim „drukerom“ izrađuju se razni točkasti ukrasi. „Drukeri“ su nadalje izrađeni u formi raznih paralelograma i krugova, te se time dadu kombinirati razne figure i ukrasi. No imade i kompliciranijih drukera. Tako je n. pr. jedan lončar izradio za cijeli lik ptičice druker iz drva.

Motivi, koje šaraju po loncima i zdjelama i drugom vrlo su jednostavni. To su paralelne linije, valovite linije i točkice. Više puta napišu po predmetima, i to naročito u zdjele i na lonce za cvijeće imena „Mara“, „Kata“, „Boža“ i druga uobičajena ženska imena da si mušterija može odabirati prema svom imenu. Mnogo raširen je ukras grančica i ptica. Neki mladi lončari, koji imaju crtačke sposobnosti umiju vrlo lijepo ukrasiti najrazličitijim ukrasima svoje proizvode. U tom se u zadnje vrijeme ističe Ivan Vusić, koji je osobito lijepo ukrašavao vrčeve za vodu.

U prijašnja vremena mnogo je bio raširen još jedan način ukrašavanja predmeta, koji se nažalost danas sve manje upotrebljava. To je šaranje pomoću nazubljene kožice. Ono se sastoji u tome da se predmet koji se želi ukrasiti polije sa bajsom, a onda se ovom nazubljenom kožicom odstranjuje jedan dio preliva, gdje se onda pokazuje donja površina gnjile. Ovaj nači ukrasivanja osobito je efektan kod tanjura i zdjela, gdje se njime mogu na dnu tanjura ili na zdjeli izvesti lijepi zvijezdasti i valoviti motivi.

Lončarsko kolo, na kojem se rotacijom izvode gotovo svi predmeti, zove se „kolombar“, a sastavljeno je vrlo jednostavno. To je od drva izgrađen „rušt“ (Gerüst), na kojemu je otraga daska za sjediti, a napred daska za potrebni pribor kod posla. „Rušt“ je prislonjen na zid uz prozor da lončar ima dovoljno svjetla. U sredini nalazi se željezna osovina „štanga“, koja imade dole „veliko kolo“ o koje lončar desnom bosom nogom udara

i stavlja osovinu u okretanje. Ležaji za osovinu jesu jednostavne udubine u drvu, a da osovina dobro pristaje, zadržava ju komad kože. Gore na „štangi" je „šajba" kamo se postavi komad „gnjile" iz koje se onda rotacijom izmodelira posuda. Ako se izrađuju naročito velike posude ili „cimpreti", metne se na „šajbu" još jedna veća, jer ona što je čvrsto spojena sa „štangom" ima diametar cca 25—35 cm.

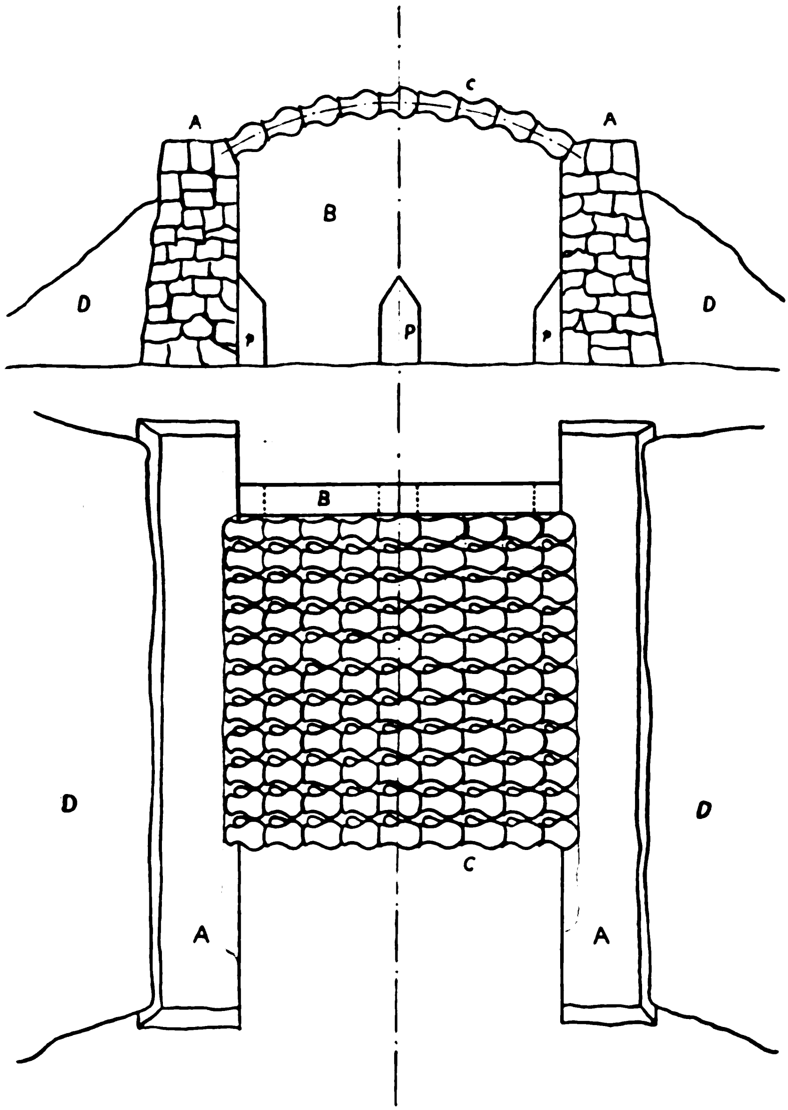
Samo formiranje posuda na „kolombaru" izvodi se na slijedeći način. Za modeliranje „ščinjena" zemlja postavljena je uz kolombar, te iz tog kupa uzima lončar, već prema predmetu kojega želi izraditi, određeni komad gnjile, te ju prije nego što ju metne na „šajbu" nekoliko puta rukama ispremiješa — i ako je potrebno vodom okvasi. Zatim iz ovog komada učini kuglu, koju metne na šajbu i nogom potjera kolo. Sada šakom udara po zemlji, te ju pričvrsti što bolje moguće uz šajbu i uz to pazi da je centrično postavljena. Tek sada, kada gnjila ovako čvrsto i centrično sjedi na šajbi, počinje formiranje posude. Kolo se od sada dalje neprestano okreće, a sav posao modeliranja obavlja se golom rukom. Dapače i ono prvo formiranje, koje nazivlju „vlečenje" i ono se u cijelom Jerovcu obavlja rukom i prstima. Svojedobno je naime u Jerovcu bio neki lončar stranac („Pemec"), koji je sve lonce „zvekel" pomoću „kožice", a mnogi su i sami to kušali tako raditi, ali su odustali, te sada sve rade rukom. (Ovako pomoću kožice formira lonce i u Bobovju kraj Krapine tamošnji seoski lončar. On zove ovu kožicu „rep").

Kao pomoćni materijal kod modeliranja služi im — osim prstiju — „špriklja". To je komadić drvca u obliku trokuta ili slično, a njime glade i ravnaju veće plohe. Osim toga dobro im dođe bilo kakvi komadić šiljatog drva ili kakova šipka, kojom rade razne udubine i ureze. Rupe na „cedilkama" buše običnim šiljastim drvcem, a zovu ga „prepikač". Svaki dodatak kao „ručke", „cecke" i slično meće se na predmet dok je još mekan, kako bi što jednoličnije i čvršće držao uz posudu.

Gotovi se predmeti odrežu sa šajbe pomoću žice, koju zovu „šik" i oprezno polože sušiti na duge daske koje vise o stropu sobe, ili se odnesu za lijepog vremena van na dvorište. Veće stvari i „cimpreti" kad se skidaju sa kombara meću se na dvije daščice, koje zovu „šiglini", jer bi se moglo dogoditi, da se kod prenosa veliki predmeti dok su još mekani pretrgnu u ruci.

Peć koja služi za žganje lonaca i ostalih predmeta zove se „pećnica". U jednoj pećnici pale svoje proizvode više lončara, jer svi nemaju svoju vlastitu pećnicu, nego obično dva tri susjeda zajedno upotrebljavaju jednu. Redovno se nalaze te pećnice na travnicima, uz voćnjake, neke i u dvorištima, a sve su od reda gotovo istog oblika i jednake veličine. U ljetu godine 1933 bilo je nabrojenih u samom selu Jerovcu 47 ovakvih pećnica. Može se dakle otprilike naslućivati da se na cijelom području svih triju lončarskih sela Bedenec, Dubravec i Jerovec nalazi oko 120 pećnica.

Slika prikazuje primjer jedne izvedene pećnice (od Tome Vusića iz Jerovca na travniku iza školske zgrade u Jerovcu).

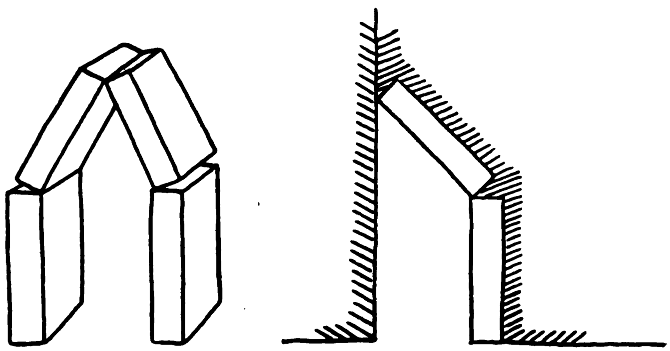

Nacrt jerovečke lončarske peći: „Pećnice". — Mjerilo 1:40

A-A su „Zidi", B je „Začeljek", C su „Redovi", D je nasuta zemlja, P je srednje „Prelo" p-p su postrana „Prela".

Glavni dio su masivni „zidi" ili „stene" koje su sazidane od kamena a često i od cigle. Jakost (debljina) zida je dole nešto veća nego gore, a iznosi poprečno oko $^1/_2$ metra. Redovno su pojačani još i nasutom zemljom. Razmak zidova iznosi oko 1,5 — 1,75 i time je određena širina pećnice.

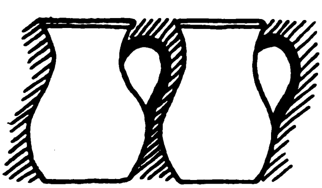
Stražnja strana ili „začeljak" izrađena je od cigle ili od starih lonaca, a iznosi oko 20 cm debljine. Dolje na začeljku sa obe strane uz zide i u sredini nalaze se „prela", t. j. otvori za loženje. Srednje „prelo" je nešto veće od postranih a sva su prela, i kod začeljka od lonaca izvedena iz cigala prema slici.

Srednje prelo Postrano prelo

Svod pećnice izveden je *uvijek* od lonaca, bilo novih, bilo starih „črepaka" i to tako, da se počevši od „začeljka" nižu t. zv. „redovi" sastavljeni od 8—10 lonaca, koji zahvatajuć jedan u drugoga idu u luku od jednog zida do drugog. Ovakvih redova ima oko 10—12 — već prema količini robe koja se meće u peć. Redovi su međusobno dobro zamazani zemljom i pljevom, a isto tako i na mjestima gdje se upiru o zidove. Samo se ostave otvori, što ih između pojedinih redova čine ručke lonaca. Ti otvori služe kao niz dimnjaka za odvod dima, a zovu se „preduške" (neki ih zovu i „prelošćice").

Ova četiri glavna dijela pećnice: začeljek, oba zida i svod od redova stalni su dijelovi pećnice i oni se ne ruše — osim u koliko se koji red ne ošteti kod otvaranja pećinice. Prednja strana ili „prednji zazid" treba da se uvijek iz nova načini kada se peć napuni robom, jer se time pećnica zatvori, a opet ga treba razrušiti, kada se roba vadi van iz peći. Taj „prednji zazid" sazidan je uvijek od lonaca i starih „črepaka" i zamazan sav glinom. I on imade kao i „začeljek" prela za loženje, samo su ta prela kao i cijela prednja strana načinjena od lonca.

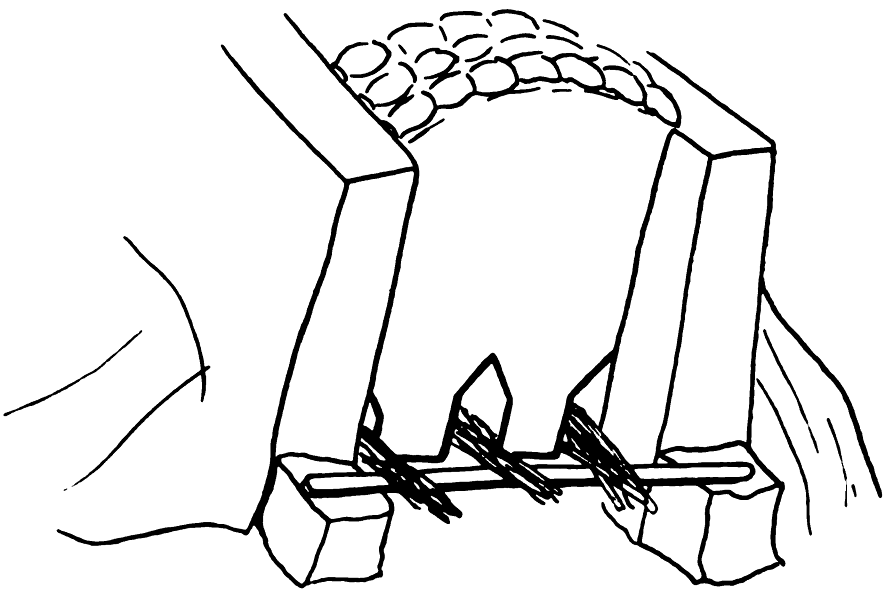
Preduške na svodu.

Kako kod žganja treba da plamen i vrući plinovi izgaranja dođu što je više moguće do svakog predmeta i da svi predmeti budu jednolično užareni, to je loženje izvedeno na ovaj način.

Komadi drva — „sukovi", kojima se loži, među se u pećnicu kroz sva prela sa prednje i sa stražnje strane tako da dijelom izgaraju u peći, a da su dijelom izvan peći. Zato ih se položi o željezne prečke „zglavnike", koji su postavljeni povišeno od zemlje na kamen tako, da drvo imade dovoljno zraka za izgaranje. Promaja povuče plamen unutar u peć kroz kanal koji spaja prednje i odgovarajuće stražnje prelo,

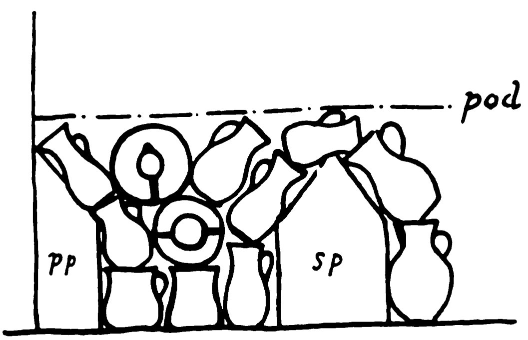
a dalje idu onda vrući plinovi i plamen između lonaca gore, te izlaze na preduške — rupe na svodu — van.

Poradi ovakvog načina loženja treba izvesti od jednog prela na začeljku do odgovarajućeg prela na prednjem zidu kanal, da se može sukove

Kod loženja postavljaju se sukovi na zglavnik.

djelomice staviti u peć i da plamen dosegne sve do sredine peći. Zato se dakle ne može robu kako god poredati u peć, nego je treba metnuti i poredati na stalan i određen način, kako bi se najjednostavnije stvorili ti kanali.

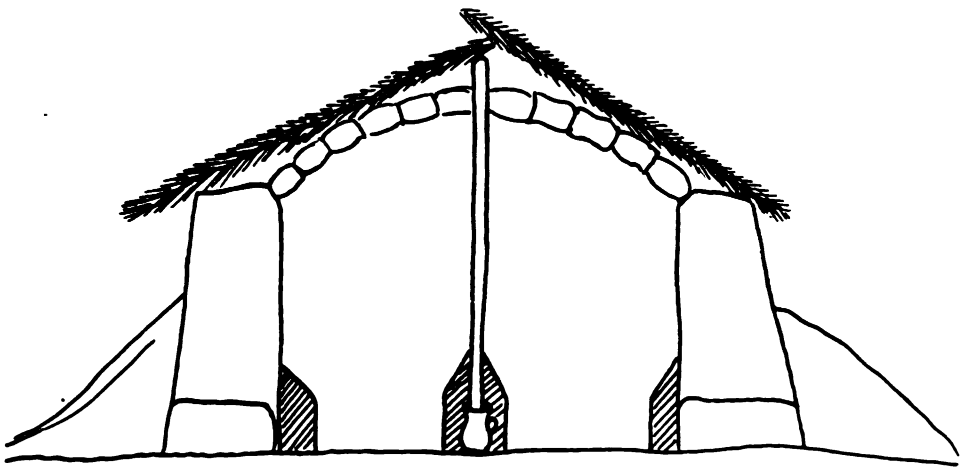
Slaganje lonaca u pećnicu: sp srednje prelo, pp postrano prelo.

Ovdje se Jerovčani posluže samim loncima u čupovima koje treba ispeći, te njih slažu u obliku svoda u najdonjem sloju između prela i time načine taj potrebni kanal. A dalje slažu predmete tako, da se dobije prilično ravni niveau, koji nazivaju „pod". Na taj se „pod" onda slažu redom ostali predmeti, jedan na drugi: tanjuri, zdjele, protvani i cimpreti i t. d. sve do gore i to tako, da vrući plinovi što više obilaze oko svih predmeta prije nego izađu na preduške van.

Kad je pećnica puna — a stane u nju 300—600 komada — zatvori se sprijeda kako je rečeno zazidom, koji se dobro zamaže zemljom.

Samo pečenje „žganje“ obavlja se obično pred večer, kako bi se cijela peć do jutra ohladila, da se mogu drugog dana prije podne stvari izvaditi van. Najprije se polagano loži sa malenim sitnim komadićima drva, da se peć i roba pomalo ugrije ili „zatopi“, jer bi mogli lonci popucati, ako bi se odviše naglo naložila jaka vatra. Tek nakon nekog vremena naloži se velikim komadima drva t. zv. „sukovima“ jaka vatra. Da je prvo pečenje gotovo prepoznaje se po tome, što prestane na preduške izlaziti dim. Tada se posve jasno vidi kroz preduške žar posudâ, a oni tome kažu, da „treba kuriti dok preduške prebele“. Ovako prvi puta pečenu robu nazivaju da je „ophajtana“.

Sutradan kad se pećnica ohladila, izvade lonce van i onda ih „polevaju“ „farbom“. Farba se drži u ovećoj „zdeli“ ili u kakovom „škafu“, a poleva se sa „šeflom“. Zatim se opet sve slaže natrag u peć isto kao i kod prvog

Krov i soha.

pečenja. I opet se isto tako obično pred večer naloži peć, samo ovo drugo pečenje traje nešto dulje. Da je ocaklina dobra i da sa loženjem treba prestati raspoznaje se tako, da se slamkom ide kroz preduške. Ova se slamka u žaru zapali i rasvijetli unutrašnjost, pa ako jesu već i najgornji predmeti u peći sjajni od ocakline, onda je pečenje dovršeno.

„Sukovi“ za loženje su ne debele, oko 80 cm do 1 m duge cjepanice (slične onima za loženje štednjaka samo veće). Redovno je to borovo ili grabrovo drvo, a oni kažu da su ovi sukovi od „šmrekovine“. Sukove spreme već nekoliko dana prije loženja i slože ih u unakrsne kupove da se suše. Ove kupove zovu „vuzelnica“, jer su složeni slično kao uskrsni krijes „vuzelnica“.

Dok se pečnica ne upotrebljava te stoji prazna, meće se na nju slamnati krov da ju štiti od kiše i nevremena. Taj krov sastavljen je od dva jednostavna dijela, koji se polažu na svod pećnice, a u sredini dva jaka drvena

stupa: „sohe“ drže sljeme. Za vrijeme „žganja“ postave se obično oba dijela krova pred pećnicu da vjetar ne raznosi žar.

Za vrijeme lijepih ljetnih večeri znade se okupiti oko pećnice, kada se lonci peku, mnogo ljudi žena i djece. Tamo se onda na žari peku krumpiri, kukuruz ili jabuke, a muškarci prepričavaju svoje doživljaje ili aktuelne novosti.

Kod jerovečke lončarske produkcije valja posebno spomenuti Jožu Rudničkoga. On, doduše izučeni postolar, počeo je pred desetak godina izrađivati razne figurice i posudice, te igračke za djecu i ostale predmete koji služe samo za ukras, te prodaje to okolo po sajmovima i prošćenjima. Lonce i ostalu robu za kućnu porabu ne izrađiva, ali zato je vrlo spretan i vješt bilo kakovom modeliranju. Budući da nije sposoban crtač, to ne ukrasuje svoje stvari šarama i bojama, nego više rezbarenjem, a uglavnom se ovdje služi drvcem ili nazubljenim kotačićem od ure. Njegovi „zajci“ kao „mužakanti“, te „golubinjaki“ i ftičeki“, a i sve ostale stvari vrlo su popularne postale, te ih često nalazimo u kućama u našim krajevima.

Viktor Pinter

Psihologija naše pučke muzike

Od sviju tvorevina umjetnosti muzički su produkti svakako *najneposredniji* izražaji stanovitog doživljaja. Ova neposrednost muzičkog izričaja najočitija je kod pjesnika-pjevača pučanina. Spomenuli smo pjesnika-pjevača, jer je u puku to uvijek jedna osoba. Karakteristično je, da pjesnik-pjevač pučanin nikad — ne „izmišlja...“ On naime uvijek kroz jedinstven i nedjeljiv izraz — poeziju (tekst), i muziku (melodiju) — ispoljava vanjski, u svojoj nutrini duboko proćućeni doživljaj. I tako u puku niče „pjesma“ — spoj poezije i muzike, nesvijesno i instinktivno, da čiste onako, kao što se bez naročitog razmišljanja izražavamo, a da ne tražimo pojedine riječi u običnom govoru,

Neposrednost muzičkog izraza, kao odsjeva doživljaja, u odnosu spram drugih pučkih vještina n. pr. vezenja, rezbarenja, i sličnog, proizlazi iz fakta, da jedini pučki umjetnički izraz, koji ne pretstavlja stanovitu tehniku, koji najedamput i umjetnički potpuno izradjen navire u momentu samog doživljaja, jest „pjesma“, spoj primarne poezije i primarne muzike. Poznato je, da izrađivanje ma bilo kojeg pa i najjednostavnijeg vezilačkog i rezbarskog predmeta u puku pretpostavlja izvjesnu tehniku, a i razmak vremena. Pučka pjesma naprotiv niče bez ikoje stvaralačke tehnike.

Pa kao što je jednostavna tehnička procedura u pučko-muzičkom tvorenju, tako se pučki pjevač ističe sposobnošću, da uživa u samom tonu kao primarnom sredstvu, kojim se u muzici izražavamo. Naše pučko „ojkanje“ i često pjevanje bez logički određenog teksta (n. pr. „trana nina ni nena“ of...“ i t. d.), bez sumnje su plod instinkta našeg pučanina, da se naužije u samom tonu, neovisno od ma bilo kojeg drugog umjetničkog sadržaja.

Jasno je, da ton sam za sebe ne bi mogao da trajno udovolji stvaralačkom instinktu kulturno i najnižeg pučanina. Zato on nizanjem duljih i kraćih, viših i nižih tonova stvara prvotnu tonsko-arhitektonsku formu, stvara melodiju. Ova je ili strogo vezana uz recitaciju teksta kao n. pr. pri pjevanju deseterca uz pratnju gusala, — i prema tomu genetički na razini gregorijevskog „accentusa“, ili je muzički, da se tako izrazimo, slobodnija i izrazitija kao n. pr. u lirskim pučkim popijevkama i prema tomu genetički na razini gregorijevskog „concentusa“. Odstranimo li od lirske pučke popijevke, n. pr. sevdalinke, tekst, ostat će nam apsolutna melodija koja kao takva podnaša izvedbu i na instrumentima. Prema tomu je jasno, da u muzici,

kojom puk izvodi deseterac, kompozitor pučanin dava oduška u prvom redu svom instinktu dramskog interpretiranja izvjesnog teksta, dok se u pučkoj muzičkoj lirici u kompozitoru pučaninu ispoljuje njegov apsolutno muzički instinkt.

Pa kako su tonovi pojedinih melodija raznoliki, ne samo po trajanju nego i po jačini naglaska, jasno je, da je u svakoj pojedinoj melodiji uklopljen i elemenat ritma.

I tako dolazimo do zaključka, da se od tolikih komponenata, kojim se ističe umjetnička muzička tvorba, pučka muzika može da ponese samo elementom melodike i ritmike.

Uporedimo li pučku popijevku s većom tvorevinom umjetničke muzike, kažimo operom ili simfonijom, primijetit ćemo ogromnu distancu, ne samo u vremenskom opsegu, ne samo u broju pojedinih muzičkih elemenata, već i u metodi i u načinu samog stvaranja. Jer dok je pučka melodija složena samo od elementa melodike i ritma, umjetnička se muzička tvorba, pored ovih, ističe još i elementima harmonije, zvečne boje i arhitektonike. Pored navedenog pučka melodija niče bez onog, što poznajemo pod imenom kompozicijske tehnike, dok naprotiv i najjednostavnije umjetno muzičko djelo pretpostavlja i zahtijeva, da autor svlada zapravo vrlo složenu kompozicijsku tehniku. Konačno, pučka popijevka je neposredan izlijev osjećaja, dok umjetničko muzičko djelo traži saradnju i autokritike, intelekta.

Sve ovo vodi do zaključka, da je pučka melodija rezultat primarne muzičke kulture, dok je artistička muzička produkcija plod evolucije i više kulture.

Ukratko, dva odijeljena i svaki za sebe samostalna muzička svijeta.

Nakon ovoga po sebi nam je jasan psihološki odnos između našeg muzičara-pučanina i muzičke prakse u našim gradovima i varošima. U ovom je pogledu karakteristična ova anegdota:

— Oli da pjevam, oli da kantam — primijetio je u svoje vrijeme neki seljak iz Brštenika u Dalmaciji Ljudevitu Kubi na nagovor ovoga da mu „nešto zapjeva".

— Što je pjevanje, a što je to kantanje — kao nevješt zapita sabirač slavenskog pučkog muzičkoga blaga.

— Nu, — odvrati seljak — u gradu se kanta, a u selu pjeva...

Epizoda ova, bolje od ma bilo kojeg podrobnog razlaganja, upućuje na pravi izvor iz kojeg treba da crpimo pobudu i na osnovi kojeg treba da stvaramo našu rasnu muzičku kulturu. Neosporno je naime, da je naš puk svoje rasne muzičke odlike, svoj muzički govor vijekovima iskristalisao kroz svoju pučku popijevku. Šta više, mnijenje je jednog od najboljih poznavaoca osobina našeg naroda, psihologa Vladimira Dvornikovića, da se naš narod u svom melosu daleko istinskije ispoljuje nego u drugim ograncima pučke umjetnosti. „Pjesma je" — veli — „najneposredniji i najkarakterističniji izraz. Ali tu su i drugi dokumenti, uz najjasniji govor te pjesme i melodije. Tu je i naša narodna lirska i junačka epska pjesma,

narodna priča i pripovijetka, produkti narodnog humora, ironije i satire". Tu je i „narodna filozofija" poslovica, aforizama i sentencija; u jednu riječ, „narodno blago" i narodna tradicionalna „književnost". Uz to dolazi sav religijozni i tradicionalni duševni život, praznovjerje i vjerovanje.

Od svega toga govori nam najotvorenije naš narodni melos. Nema umjetnosti i umjetničkog izraza, koji bi nam toliko golo i razotkriveno saopćavao izravno nečiju duševnost, kao što to može da učini muzika. Ona izravno daje osjećaj i izazivlje osjećaj. Posredstvo uma, uopće svako posredstvo tu je najneznatnije. Psihološki uzeto, „prava" je muzika samo narodna „neumjetnička muzika".

Potrebno je da i nešto pobliže uđemo u suštinu ove naše „prave muzike".

Geografske i političke prilike, u kojima se razvijao naš narod, djelovale su, da je naša pučka muzika poprimila obilježja nekog prelaza i mosta, koji spaja evropski s istočnim muzičkim sistemima. U glavnom možemo da kažemo, da se u zapadnim i sjeverozapadnim krajevima našeg etnografskog područja (Slovenija, Primorski krajevi, Gradišće, Međumurje i Hrvatska) razliježu pučke melodije satkane po obrascu evropskih ljestvica (dur i mol), koje su po obliku (arhitektonici, formi) ponajvećma periodične i simetrične. U ovoj, da se tako izrazimo, evropskoj zoni naše pučke muzike važno je lučiti tri zasebna muzička dijalekta. Prvi takav dijalekt nalazimo uopće u slovenačkim stranama, izuzev Belokrajinu. U slovenačkoj pučkoj muzici uopće jasno je, da treba dobro razlikovati stariju od novije satkane po uzoru izvana unesenog kalupa. Današnja je slovenačka pučka popijevka izvedena ponajviše iz rastavljenog akorda (na pr. c-e-g; do-mi-sol). Ovo je međutim obilježje pučke muzike alpinskih krajeva uopće. Razlika je ipak da se popijevka alpinskih Nijemaca ističe mnogim melodijskim zavojima (jodlanje), dok su slovenačke melodije jednostavnije, a prema tomu i bliže napjevima ostalih naših krajeva. Slovenačke su pučke popijevke po tekstu kao i melodijama uopće vedrije i radosnije od pučke muzike i tekstova iz ostalih naših krajeva. Očito je, da je stara i samonikla pučka popijevka u slovenačkim našim stranama malo sačuvana, i jasno je, da se nameće zadatak, da se posredstvom školstva, muzičkih udruženja i štampe slovenačkom životu, u slovenačkim našim stranama u području pučke muzike zadrži i postepeno odstrani tuđinski val, a uspostavi vlastitu staru i zdravu svoju i slavensku muzičku tradiciju, tradiciju koja je u glavnom, kako je to dokazao Vurnik, do danas uščuvana u Bjelokrajini.

Protivno novijim slovenačkim, stare pučke melodije iz naših primorskih krajeva vrlo su skučenog ambitusa i većinom vrlo kratke. Ovakove melodije imaju mnogo elemenata t. zv. naturalističkih tonaliteta. Njihova jednostavnost i ozbiljnost potpuno je u skladu sa siromaštvom i čestitošću naroda ovog kraja. Novije pučke popijevke u ovim stranama šireg su daha, spadaju dur tonalnom sistemu i jasno je da su nastale uslijed djelomičnog upliva susjedne lake talijanske muzike.

U okviru naše pučke muzike satkane na principu evropskog muzičkog sistema spadaju melodije iz Gradišća, Hrvatske, i Međumurja. U ovim je stvarima tuđa muzika ostavila manje tragova nego u ostalim našim krajevima. Zato je pučka popijevka iz Podravine, hrvatskog Zagorja i banske Hrvatske, a donekle Međumurja i Gradišća, iza istarske, najčišća naša muzička svojina. U ovim melodijama razmjerno vrlo često dolazi razmak (interval) male terce (na pr. c. -es, do -mio), stoga je izražaj ovim melodijama sjetan. Ovaj muzički izraz potpuno je u skladu s blagom ćudi stanovnika ovih naših strana.

Kao gotovo kontrast navedenim karakteristikama popjevaka iz navedenih zapadnih i sjevero-zapadnih strana, popjevke iz naših srednjih, južnih i istočnih krajeva ističu se obilježjima istočnih muzičkih sistema. Ovi su krajevi tijekom vremena potpali uglavnom pod utjecaj istočne kulture, a ova je djelovala, ne samo na sav život u ovim stranama, nego i na pučku muziku. Uslijed ovog utjecaja u pučkoj muzici ovih krajeva nadjačava mol (meki) tonalitet, koji je često ispremiješan raznim neobičnim (egzotičnim, kromatičkim) razmacima, a među ovima osobito prevladava povećana sekunda (na pr. f -gis, fa -sol diesis). U spoljašnjoj formi (arhitektonici) opažamo periodicitet i asimetriju t. j. uglavnom se svaka pjesma sastoji od nekoliko manjih dijelova, koji nejednako traju. Melodije su ili nadasve jednostavne, ili su pune ukrasa (melizma).

Kao u zapadnim, tako i u krajevima koji su potpali pod upliv istočnih muzičkih sistema valja razlikovati pojedine muzičke dijalekte, U popijevkama slavonsko-vojvođanskih krajeva spajaju se obilježja jednog i drugog prije navedenog sistema, zapadnog i istočnog, koje nalazimo u našoj pučkoj muzici. Stoga su ove popijevke u muzičkom pogledu prelaz između naših zapadnih i istočnih pučkih melodija. Karakter ovih melodija odaje lagodno i vedro raspoloženje ljudi, koji osjećaju blagodat bogate prirode. Melodije su većinom široke kao i plodne ravnice u ovim stranama.

U popijevkama iz bosansko- hercegovačkih i crnogorskih krajeva već se jasno opaža utjecaj istočnijeg muzičkog sistema, što proizlazi ne samo iz česte upotrebe egzotičnih intervala, nego i iz naročito ukrašenog pjevanja. Osobito su u ovim popijevkama krasni tekstovi koji su vezani uz pojedinu melodiju. Pjevaju većinom o ljubavi. Tako su nastale sevdalinke, poseban, i za lirsko nastrojenje naroda u ovim stranama nadasve karakteristični odvjetak naše pučke lirike.

U popijevkama iz srbijanskih i makedonskih krajeva opažamo još jači utjecaj istočnjačke muzike, a naročito arapske, koju je unesao turski živalj. I u samim tekstovima ima turskih riječi. Karakter ovih popijevaka odaje ne samo meke osjećaje, nego i vanredno junaštvo stanovnika ovih krajeva, kojima je uvijek, i u dnevnom životu i na bojnom polju, pjesma bila pratilicom. Kako je i sama borba za najkrući opstanak u ovim krajevima vezana ne samo uz muziku, već i čisto uz lirsku melodiju i lirski tekst, ponajbolje svjedoče mnoge komitske pjesme.

Čitaocu nemuzičaru činit će se gotovo nevjerovatno da svaki pojedini naš kraj ima vlastitu muzičku fizionomiju, zaseban muzički dijalekat. Međutim i muzički lajik može da se uvjeri kako je stanovita pučka melodija na jednom te istom tekstu, time što se nije širila i iselila iz jednog na drugi naš kraj poprimila obilježja onog kraja u koji je nadošla. U nadasve ozbiljnoj studiji „Jihoslovanska pisen" jedan od najboljih poznavaoca našeg pučkog muzičkog blaga, Ludvig Kuba, donaša u notama primjere takvih varijanata nastalih uslijed unutrašnjeg postepenog seljenja, iz kojih se jasno i očigledno može da vidi kako svaki pojedini naš kraj, svaki rajon pojedinog našeg pučko-muzičkog dijalekta asimilira pučke melodije koje nadolaze iz kraja, koji se ističe drugim pučkim muzičkim dijalektom.

A baš ova sposobnost svakog pojedinog našeg kraja, da strane muzičke elemente sebi prilagođuje i absorbira, dokaz je muzičko vitalne snage naroda našeg uopće.

S ovog je gledišta još karakterističniji slijedeći autentični slučaj. „Poznata je priča — koju iznaša prof. Stanoje Stanojević — kako je jedan naš učitelj obrazovao u jednom selu u Pomoravlju pjevačko društvo i oduševljen francuskom borbom za slobodu, naučio svoje društvo da pjeva Marseljezu, i to sa francuskim tekstom. Kada je uskoro učitelj premješten iz toga sela, on je ostavio u amanet svome društvu, da ne zaboravi ariju i tekst pjesme slobode. Poslije nekoliko godina pao je taj učitelj slučajno na prenoćište u to selo i imao je prilike da se uvjeri kako su članovi njegovog pjevačkog društva sačuvali i njegovali njegov amanet. Pokraj njegovih prozora prošla je grupa seoskih mladića pjevajući Allons enfant, ali je arija, koju su oni uz te riječi izvodili, mnogo više ličila na pjesme Ječam žela Gružanka djevojka, nego na ariju klasične pjesme slobode. Tako se borbena pjesma revolucije u šumadijskim lugovima u toku od samo nekoliko godina rasplinula u epsku mirnoću i širinu, i prilagodila se ukusu i sklonosti šumadijskog muzičkog talenta."

Vrijedno je istaknuti i daljnja razlaganja pomenutog historika u pogledu stranih upliva na našu pučku muziku, „Još u pradomovini," veli, su na prve osnove samostalnih muzičkih narodnih tvorena dolazili razni utjecaji sa istoka i sa zapada. Za vrijeme seobe u današnju svoju otadžbinu naši su pretci došli u vezu sa novim narodima, koji su u svakom pogledu vršili na njih kulturni utjecaj u raznim pravcima, pa bez sumnje i u muzici. Kad su se naši pretci stalno nastanili u svojoj otadžbini na Balkanskom poluostrvu u zemljama u kojima mi sada stanujemo, oni su tu zatekli staro stanovništvo, Ilire, i poromanjene starosjedioce. U njihovoj novoj otadžbini bilo je krajeva, gdje je interes i smisao za muziku bio vrlo razvijen.

Ja sam jednom prilikom — nastavlja uvaženi historik — pitao pokojnog Mokranjca, u kome je kraju muzički smisao i talenat našeg naroda za muziku najviše razvijen. On mi je odgovorio, da — po njegovom mišljenju — u tome pogledu na prvom mjestu stoji kraj: Vranje, Tetovo, Peć, Mitrovica. Grčki pisac Strabo (63 god. prije Krista do 19 god. poslije Krista) piše u

svojoj Geografiji, kako su stanovnici baš toga kraja (Dardanije) odani muzici i da stalno sviraju u frule i druge muzičke instrumente. Mislim, da se Strabonovo pričanje i Mokranjčeva izjava ne poklapaju slučajno. U najmanju ruku mora se pretpostaviti, da su stari Dardanci sa svojom muzikom znatno utjecali na naše pretke.

Na srpsku narodnu muziku — zaključuje navedeni naučenjak — uticala je, dakle, prije svega muzika naroda sa kojima su Srbi dolazili u dodir još prije dolaska na Balkansko Poluostrvo, u prvom redu Avara, pa onda starosjedioca, koje su zatekli u novoj otadžbini, pa onda tokom srednjega vijeka grčka, arnautska, talijanska, njemačka, madžarska muzika, i vrlo vjerojatno rumunjska, bugarska i tatarska. Od dolaska Turaka i njihove vlasti u srpskim zemljama osvježen je i silno pojačan utjecaj orijentalske muzike."

Jasno je, da se svi ovi orijentalni utjecaji u hrvatskim, a naročito u slovenačkim našim stranama postepeno gube, ali da zato u ovim stranama nadjačavaju utjecaji evropske muzičke tradicije Romana, Germana, a djelomično i Madžara.

I tako je, držimo, dovoljno dokazano, da naša pučka muzika sliči mostu, koji u dubljini spaja sadašnjost s najdrevnijom prošlošću, a u širini — zapadne s istočnim muzičkim sistemima. U ovoj raznolikosti, u ovom šarenilu muzičkog izričaja sastoji se naše muzičko bogatstvo, kojim — to mirno možemo da kažemo — ne može da se ponese ni jedan drugi narod. Fakat je, dakle, da naša pučka melodija sa čisto naučenjačkog muzičko-folklorističkog gledišta spada u red najinteresantnijih pojava u svjetskoj literaturi pučke muzike.

Nadasve je važno podvući, da, iako naša pučka melodija kao cjelina u svojim skrajnim granicama između Gorice u Italiji i okolice Soluna u Grčkoj u svojim spoljašnjim obilježjima predočava dva sasvim različita muzička sistema, zapadni i istočni, dva različita muzička svijeta, ona je za sebe ipak kompaktna muzička cjelina. Fakat je naime, da se elementi ovih oprečnih muzičkih sistema u našoj pučkoj muzici, uzetoj kao cjelini, međusobno unakrštavaju, iz jednog kraja uvlače u drugi tako, da nije moguće odrediti točne granice između ovih naših krajeva koji su potpali pod utjecaj raznovrsnih muzičkih sistema. Neosporno je naime da elemenata naše muzike, prožete sistemima istočnjačkim, nalazimo u našim primorskim, pa čak i u nekim slovenačkim krajevima. Isto se tako i neke makedonske melodije često ističu elementima koje karakterišu pučku muziku iz naših hrvatskih pa čak i iz naših slovenačkih strana.

Sve ovo vodi do zaključka, da smo, unatoč raznolikim stranim utjecajima, još više nego u jeziku, i u samoj pučkoj muzici kompaktna cjelina, da smo i u pučkoj muzici kroz vijekove do danas sačuvali jedinstvo.

Uvjereni smo, da se čitaocu iz gore navedenog razlaganja samo po sebi nameće pitanje, ako je u našim pučkim melodijama prodrlo toliko stranih muzičkih elemenata, da što je onda u svemu tome isključivo naše. Potrebno je, da na ovo pitanje odgovorimo konkretnom činjenicom, koju je autor ovih redaka iznio i drugom prilikom.

Zaslužni sabirač naših međumurskih melodija, dr. Vinko Žganec, u svoje je doba harmonizirao dvije sveske ovih melodija. Prva, koja je izašla, bila je obrađena pod utjecajem učitelja iz kompozicije Franje Dugana starijeg. Nakon ove izašla je zbirka „Jugoslovenske pučke popijevke", koje je za muški zbor obradio pisac ovih redaka, a koje obradbe su nesumnjivo uplivisale na način kojim je dr. Žganec izradio svoju drugu svesku. Podrobna analiza može svakoga da uvjeri, da je muzičko-nacionalni sadržaj u prvoj svesci Žgančevom harmonizacijom naprosto atrofiran, dok se u drugoj, kroz Žgančevu obradbu ispoljuje namjera, da se muzičko-nacionalni izraz istakne i naročito podvuče.

Sve ovo vodi zaključku, da spoljašnji elementi ritma, intervala, harmonije i arhitektonike, koji su nam zajednički s drugim muzičkim kulturama i koje smo od ovih kultura uglavnom i preuzeli, u našoj pučkoj muzici nije ono glavno i bitno. Ono glavno i bitno što tim iz tuđine preuzetim elementima u našoj pučkoj muzici daje posebni izričaj, zaseban karakter, jest sam nutarnji sadržaj, duh koji smo iz naše rase u tim melodijama utjelovili. A ovaj duh baš i jest onaj elemenat, koji izmiče spoljašnjoj muzičko-naučnoj analizi; ovo je naime ono što se zapravo može samo da osjeti.

Promotrimo li pobliže psihički sadržaj naše pučke muzike, primjetiti ćemo, da je ova u ovim našim stranama, koji su potpali pod utjecaj pretežno istočnih muzičkih sistema prožeta bolju i pesimizmom, i to, što je gotovo paradoksno, konstruktivnim pesimizmom, dok je ona naša pučka popijevka, koja se razliježe po onim našim krajevima, koji su u glavnom potpali utjecaju zapadne muzičke kulture, zadojena vedrinom i optimizmom, i to podlegli, što je također paradoksno, pasivnim optimizmom. Ova općenita psihička obilježja naše pučke muzike su potpuno u skladu i sa cjelokupnom našom historijom.

Ali, ma da se psihička amplituda naše pučke muzike kao cjeline stere između dviju opreka, vedrine i bola, optimizma i pesimizma, ipak kroz svu ovu oprečnu muzičku liriku izbija zajednička jedna psihička odluka koja te skrajnosti čvrsto spaja u nerazdruživu cjelinu. Zajednička ta nutarnja odlika naše pučke popijevke je primarna tvorna snaga, nutarnja dinâmika, ali, što je tâkodjer gotovo paradoksno, spojena nekom nutarnjom rezignacijom.

Veliki je ovo plod mladenaštva jedinstvene rase.

Baš zato treba da se ovdje upozori, kako se ovi najjači dokazi zasebnih odlika naše rase, naše pučke melodije, uslijed prodiranja kulture izvana i iz naših gradova u naše selo, postepeno gube i kvare.

Zadnji je čas da ovo naše pučko blago sakupimo, pročistimo od korova, kojeg je također u dovoljnoj mjeri, kritički objelodanimo, a time, dok je na vrijeme, otmemo sigurnoj zaboravi. Jer samo tako ćemo muzički govor naše rase oteti skoroj sigurnoj zaboravi.

A. Dobronić

Contents: The Yougoslav popular music is first of all the product of the instinct of the Yougoslav country-man, that be may, on a purely physiological basis enjoy in the tonc as a primary means of the musical expression. In this regard a characteristical kind of singing is known as „oykanye" (the singing on the syllable „oy"). From this primary stage the Yougoslav popular music evolved in two directions: the dramatic (being the recitation of the epic poetry) and the other, the apsolute musical one. Thus the popular music attained the pure melody. Owing to the geographical position and the historical conditions, the Yougoslav melody forms a bridge which is combining the European (major and minor, and architecturally symmetrical) with the Eastern (tonically exotic and architecturally assymetrical) system. Within this frame, in each part of the Yougoslav country a peculiar local musical dialect is perceivable. In comparison with the popular music of other nations, the wealth and the advantage of the Yougoslav popular music consists in the abundance of the musical expressions. Ontward characteristics of the popular music, which the Yougoslav countryman bas taken from the music of other nations through yars and yars in his history, as regards the psychical moment, he has completchy assimilated to his peculiar racial capacity for musical expression. It is owing to this fact, that he still clearly distingnishes his rural „singing" from the „chanting" (lat. cantare) in the cities, introduced from the foreign countries.

A nearer psychological analyses of the Yougoslav popular music, as a musically etnographic totality indicates that the popular music in those parts of the Yougoslav country which were influenced mastly by the Eastern musical systems is full of pain and pessimism and, what seems almost a paradox, with constructive pessimism, while that which can be heard in those parts of the Yougoslav country which were influenced by the Western musical culture, expresses serenity and optimism, and which is also a paradox, the pasive optimism. Although the psychical amplitnde of the Yougoslav popular music is extending itself between two contrasts, the serenity and the pain, optimism and pessimism, there is still distinguishable throughont these two contrasts, as a common characteristic: the primary creative power, the dynamics, and which again is almost a paradox, combined with an inward resignation. In a word, the Yougoslav popular music is the product of the youth and the unity of the Yougoslav race on the crossing of two contrasting musical cultures.

Stara hrvatska ognjišta uzduž Drave

Stára, šimeska županija, u Mađarskoj

Po nalogu madžarskog narodnog Etnografskog muzeja bavio sam se u ljetu 1934 godine proučavanjem materijalnih etnografskih prilika u Ormanšagu[1]) u Podravini južnog dijela baranjske i šimeške županije, (otprilike između Šikloša i Lakoče); uporedo pozabavio sam se i s materijalnom kulturom podravskih Hrvata. S jedne strane, moja proučavanja Ormanšaga prisilila su me na to, jer sam utvrdio, da u materijalnoj kulturi Hrvata i Madžara imade mnogo zajedničkih elemenata; a dao ih je Hrvat. S druge strane, ranija proučavanja Vilima Seemayera (stari ložački uređaji u južnoj Zali i unutrašnjem Šimegu, Magy. Nemz. Néprajzi Tárának Értesitöje, XXIV. 1933:49—63) nametnula su mi brojne probleme, čija sam dalnja istraživanja smatrao važnima u interesu rasčišćavanja narodnih kultura koje se protežu s teritorija Madžarske dalje na Balkan.

Po raspoređenju koje je načinio Sigismund Bátky to područje obuhvaća južno mađarski tip kuće ili područje donjodunavskog tipa kuće, gdje je *„vrsta ognjišta i kuće istovjetna, odnosno srodna s južnoslavenskom „kućom" koja ima otvoreno ognjište"* (Madžarska ognjišta i tipovi kuća, Magy. Nemz. Muz. Néprajzi Tárának Értesitője, XXII. 1930: 128). Postoje li tragovi ovog tipa nastambe, kojeg južni Slaveni nazivaju „kućom", u Staroj i u okolici?

Stariji ljudi još pamte, da su stanovali u kući s jednim odijeljenjem. No taj tip mora da su istisnule, najkasnije sredinom minula stoljeća, kuće koje se sastoje iz sobe i kuhinje, dakle iz dva odijeljenja. Najprimitivniji način ovoga tipa vidimo na slici 1, 2 i 3. Sastoji se iz jedne kuhinje bez dimnjaka (kuinja, kujna) i iz sobe, (kuća, iža). Nazivom „kuća" označuju i čitavu kuću, a „iža" specijalno obilježuje sobu; no u Staroj ne naročito; bolje poznaju tu oznaku u susjednom Podravskom sv. Martinu (Drávaszentmárton). Iz kuhinje možemo da dođemo u sobu jedino preko jednog propusta (ganjak), koji pretstavlja sa stupovima koji podržavaju krov produženi dio, a nalazi se sučelice od sobnih vrata, i uporedo s kuhinjom (sl. 1—3). Taj osnovni plan je općenit i tipičan u Staroj. Pored dvodijelne

---

[1]) Ormanšag znači šuma, šumsko područje, a izvorno u madž. jeziku označuje besenyő ili úz. Magyar nyelv, XXIV. 1928. 23.

prostorije gradili su u dvorištu („u dvoru") komore koje su se sastojale iz svega jedne jedine prostorije, kamo su se povlačili mladi ženici (oženjeni parovi) — sl. 4. — Uloga ovih komora danas je većinom već prestala. Kod novijih gradnja grade komoru neposredno uz kuhinju (sl. 5). „Kuća" i „kuhinja" u planu smještaja ostaje i dalje na sličan način, a prema ovim dvima ravna se „komora", jer i njezina se vrata otvaraju na „ganjak", kako se to jasno može da vidi na 5 slici. U zadnjih 10—20 godina podignuli su kuće u kojima su sagrađene „kuhinja", „komora" i „soba" tako da se otvaraju jedna u drugu; — a gdje kuhinja — zadržavši karakter otvorenog ognjišta — leži već u istoj liniji s ostale dvije prostorije.

Kuhinja je prostorija bez dimnjaka. Dim odilazi kroz otvor iznad vrata. U novije vrijeme sagrađeni dimnjaci nose ime „odžak". Oni potpuno zapremaju stražnju stranu stropa kuhinje, a prolaze kroz krov tako da se postepeno prema gore sužuju.

U stražnjem uglu kuhinje, koji se nalazi sa strane sobe, susrećemo jednu izgradnju iz blata, visoku 20—30 cm., a dugačku 100—150 (sl. 6). Kako vidimo na sl. 8 ne dodiruje se uvijek sa stražnjim zidom kuhinje. Tu izgradnju iz blata nazivaju imenom „ognjište i banak", „banak ili ognjište" (sl. 6—9). Iznad ognjišta, s jednim krajem pričvršćen na „gredu" (tram, trema), s drugim krajem sa motke (sleme, sljeme, drug), koja je utaknuta u zid, vjesi lanac (sl. 6). Na „kariku", koja je na njegovom kraju, objese bakrač iz bakra, kojeg nazivaju „kotao" ili „bakrena". Stari bakrači imaju tipičan balkanski oblik: to su posude, koje se prema gore suzuju, a koje su nabavili s one strane Drave u Slavoniji (sl. 7). U novije vrijeme prave ih iz željeza. Jedan noviji način kako se montiraju bakrači vidi se na slici br. 10. Najjednostavniji način kako se objesi lanac koji drži bakrač jest, da pričvrste lanac na čavao koji je zabijen u zid (sl. 7).

„Sleme", „Sljeme", čiji se smještaj tu i tamo može slučajno i da izmijeni, služi, da se na njemu suši vlažno i mokro drvo. Zato ih obično nalazimo po dva iznad ognjišta (sl. 6).

Na ognjištu nalazimo „pokluk" („crepnja", „crepnjak"), na čijem se vrhu vidi 1—2 cm. velika rupa za zračenje (sl. 7, 11). Ponajviše je providen ukrasima koji su poput vrpce utiskani prstom. Pravi se iz gline, blata, a u blato umijese sitnu ciglu, komade kamena, da bi „crepnja" bila trajnija. Ispod nje peku kolač, neke vrsti pogače, kruh, a peče se u „tepsijama" (činijama) koje su načinjene iz pečene gline ili bakra; no upotrebljavanje tepsije nije općenito. Danas već dosta malo susrećemo u upotrebi i „crepnju".

Na ognjištu nalazimo još željezni tronožac („noge"). Pred njim su dvije „cigle", postavljene jedna uz drugu uporedno (sl. 6 i 9). Na ove su metali posude za kuhanje. Napadno je, što nisam u Staroj naišao na prijeklad (Feuerbock, tüzikutya); ovdje ga, navodno, nisu ni upotrebljavali. Čini se da to nije lokalna karakteristika, jer je Seemayer isto tako i na području drugih hrvatskih naselja zaladske i šimeške županije utvrdio pomanjkanje prijeklada (v. ranije navedenu studiju, 53 str.). U Staroj su

namjestili za podupiranje drveta koje je gorilo deblje, kvrgaste drvene zaglavke; nazivaju ih „zglavnjik".

S tri noge providenu tavu („tiganj") upotrebljuju za pečenje mesa i za kuhanje (sl. 12 i 8). Za pečenje služio im je i željezni „ražanj". Vatru su potpirivali cijevima iz bazgovine (Sambucus nigra l.) tzv. „puvalom".

Današnji se starci još sjećaju, da se ložilo s ogromnim cjepanicama, čiji se jedan kraj nalazio vani na kuhinjskim vratima, a drugi na ognjištu.

Ognjištu pripadaju još i niski stolići na tri noge s polukružnom sjedalicom (stol, stolić, naslanjač), na kojima su sjedjeli uokolo ognjišta (sl. 13/8).[1])

Osim ognjišta nalazimo u kuhinji posudu za pranje u obliku škafa („šćavnjak") sl. 7, 14), policu za posuđe, posudu za držanje octa („sirčenka" — sl. 14) „ambar" za žito koji se načinio iz izdubljenog okruglog drvenog trupca (debla) — sl. 7, — a i u ostalim krajevima Madžarske rasprostranjene škrinje ili ormare (v. Magy. Nemz. Muz. Néprajzi Tárának Értesitője, XXVI. 1934 : 33) koje ovdje nazivaju „ladica". Ove u Staroj imaju isti oblik kakove priopćuje A. Haberland iz Slavonije (Buschan: III. Völkerkunde, II. 2. 1926 str. 494). Još i dandanji prave ih u Podravskom sv. Martinu, ali im ornamentiku više oslikavaju živim bojama, no što ju dubu (režu). U novije doba dolazi u kuhinju nešto jednostavnija „kasli" ili „škrinja" koja ima vrata na krila i pretince. Ove označuju i „ladicama". Iz kuhinje pomoću ljestava („lojtra") uzlaze na tavan kroz nenatkriveno ostavljeni dio stropa (sl. 5).

Za grijanje sobe služila im je krušna peć („banja peć") oblijepljena blatom. Ne sjećaju se više na točnu njezinu formu; mogla je biti više manje uglata, jer su, navodno, i spavali na njoj ili barem na klupama koje su uz nju načinili iz blata. Otvor za loženje otvarao se u kuhinju, na ognjište. U njoj su ložili s drvom. Prazan prostor između krušne peći i stražnjeg zida nazivaju „zapećak" (5 sl.). Klupa okolo krušne peći iz blata nosi ime „banak" — „bánák". Bogatiji, a kasnije i siromašniji puk — umetali su u tu peć pećne crijepulje u obliku tanjura, „pećne oči" („pećnjak") a kasnije oblagali su i čitavu krušnu peć ovakovim crijepuljama (sl. 15). Na mnogim mjestima i oko ove bi načinili banak. Ovu napravu za grijanje krste isto tako „peć", ili se služe sasma madžarskim nazivom „káljha". (U hrvatskom govoru često se čuju u Staroj nazivi „banja kamencze", „banja kaljha"). U ovim „banja pećima" i „kaljhama" nisu pekli kruh. Danas „banje peći" zastupaju „šparheti" (štednjaci), a ovaj u zimi služi i za kuhanje. Krušne peći bile su u stražnjem dijelu dvorišta, šta više u ovoj općini i danas ih možemo još nekoliko ovakovih da nađemo. Po sjećanju današnjih staraca gradili su krušne peći i prema ulici. Ove krušne peći, koje su stajale slobodno (sl. 16), tvorevine su iz blata, više manje okrugle ili odugoljaste, a izvorno stoje na drvenim stupovima ili gredama. Po mome mišljenju uz „crepnje" one nisu bile potrebne, i izvorno

[1]) U davnini nekada su na tim stolicama rađale žene.

nisu ni služile u svrhu (da se peče kruh) — već kao pušnice, za sušenje kukuruza, konoplje i lana; zato su na mnogim mjestima još i danas smješteni u vrtu koji sačinjava nastavak dvorišta. Nemaju ništa zajedničkoga sa starim sobnim krušnim pećima, ni u kome slučaju to nisu krušne peći koje su iz sobe premještene u dvorište, jer iz ovih se, kako smo vidjeli, razvila „banja kemencze", zatim „kaljha" (peć), a ovu zadnju istisnuo je i konačno uklonio „šprahet" (štednjak).

U novije vrijeme krušne peći koje stoje u dvorištu unilaze opet u kuhinju, gdje, u starini, izim „ognjišta" nije bilo drugog mjesta za vatru. Tu stoje slobodno i odlučno čuvaju svoje oblike koje su imali na svojim izvornim smjestištima (sl. 17—19 i osnovni plan br. 2). Priborni alat za krušne peći jest slijedeći: „ogreblica", „omela" i komušina (kukurozovine) privezana uz jednu motku, pa „ožeg" ili „popećak". Na strani krušne peći smještena rupa za zračenje zove se „žarnica" ili „prelo" (sl. 17).

Ima nekoliko godina što u bogatijim mjestima sjevernog i zapadnog područja s one strane Dunava grade na sredini kuhinje ili u kojemu uglu i dobro poznate četverouglate krušne peći u obliku stola, iznad koje na mnogom mjestu vjesi još na lancu bakrač (kotao), pa svod krušne peći zapravo zamijenjuje ognjište (sl. 20). Na slici 21 i na 5 osnovnom planu predočavam jednu ovakovu uglatu krušnu peć, čiji se stražnji dio nalazi oko 70 cm. još u sobi i tamo mu se na zaglavku smjestio štednjak. U stranice onog dijela koji se nalazi u sobi umetnute su pećne ploče: preostaci jedne stare „kaljhe".

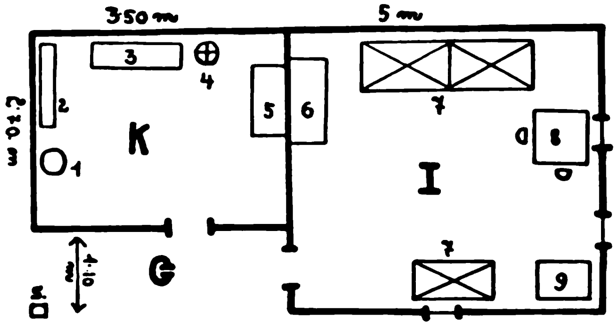
Pored naprijed gore napomenutog namještaja u kuhinji ukratko ću da nabrojim i sobni uređaj. I u sobi nalazimo „ladicu"; ponajviše tamo je u uglu „stol", oko kojeg poredaju „klupe", daske koje su gdjegdje još pričvršćene na drvene klinove, umjesto na noge; a u novije vrijeme ove zamijenjuju stolcima („naslanjačima"). Oko stola sjede i na već napred spomenutom polukružnom stolcu, no ovi su veći, prave se s dužim nogarom (sl. 13). — Čim je obitelj brojnija, tim susrećemo veći broj „postelja". Djeca leže na sasma niskim krevetima (posteljke).

Na 22 slici prikazujem jedan zanimivi „zasun" kojeg se može da vidi u kuhinji Jovana K. Gergića, kućni br. 25. Zasun jest: jedna dugačka motka, koju utaknu kroz rupu, koja je udubljena u zidu koji dijeli sobu od kuhinje, u zapor koji se nalazi na kuhinjskim vratima i na zidnom stupu kuhinjskih vrata.

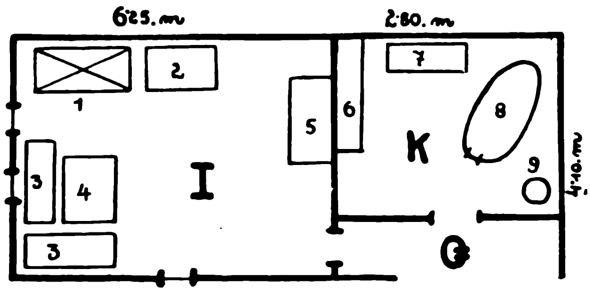
Ovo staro stanje koje sam ovdje predočio naglo se mijenja, pa se i pučki način gradnje podravskih Hrvata sasma ravna po madžarskom načinu građenja. Naprotiv pred 70—80 godina i madžarski se način građenja podudarao s hrvatskim.

Sa madžarskog izvora preveo:
Ivo Franić

Gunda Béla
Budapest

Sl. 1. — **Osnovni plan kuće Br. 137.: K. kuinja, I iža, G ganjak, 1 sirčenka, 2 polica, 3 ládica, 4 šćávnjak, 5 ognjište ili banak 6 šparhet, 7 postel, 8 stol, kraj njega naslonjač, 9 ládica, s. stup**

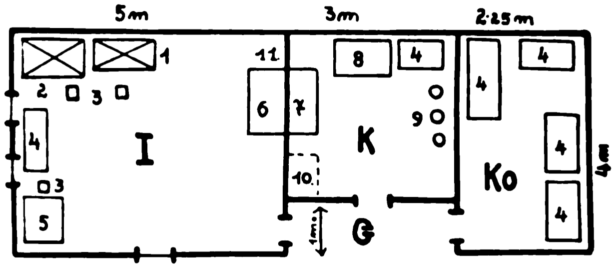
Sl. 2. — **Osnovni plan kuće Broj 25.: K kuhinja, I iža, G ganjak, 1 postelja, 2 posteljka, 3 klupa, 4 stol, 5 šparhet, 7 ladica, 8 krušna peć, 9 ambar**

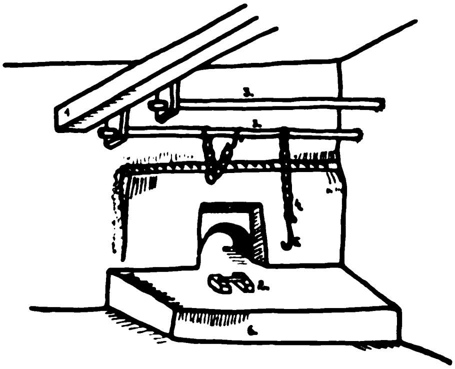
Sl. 3. **Kuća u Staroj** *Photo: Gunda Béla*

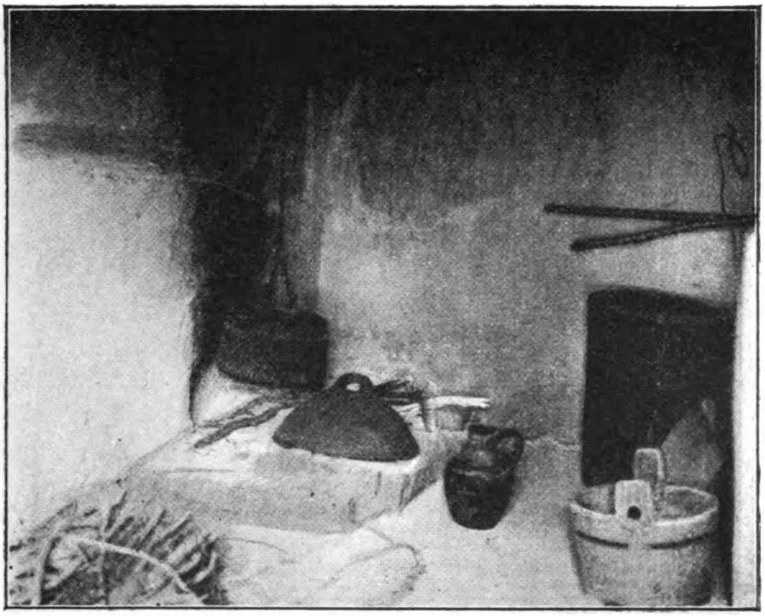
Sl. 4. Spavaća komora u dvorištu
Photo: Gunda Béla

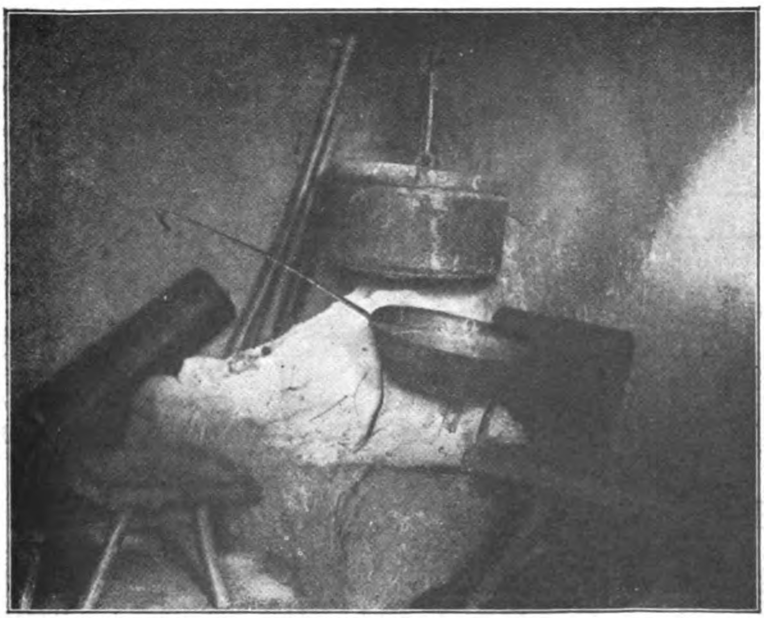
Sl. 5. — **Osnovni plan kuće. Br. 85. K kuinja, I iža, Ko komora, G ganjak, 1 posteljka, 2 postelj, 3 nasljanač, 4 ladica, 5 stol, 6 šparhet, ispod njega krušna peć, koja se dosiže iz kuhinje, 7 krušna peć, 8 kasli, 9 šćávnjak, 10 uzlaz na tavan, 11 zapećak**

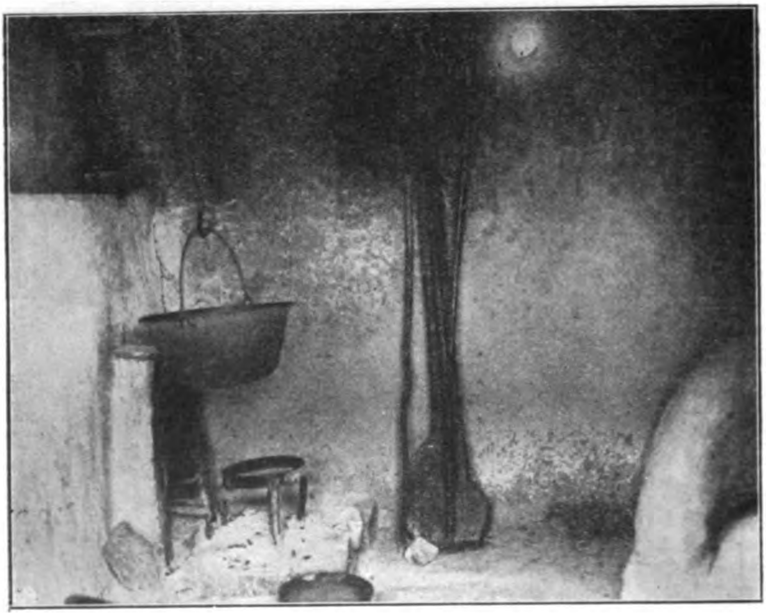
Sl. 6. Kućna peć u Staroj. Br. 25. 1 tram ili greda, 2 cigle, 3 sleme, 4 lanac, 5 karika, 6 ognjište

Sl. 7. **Ognjište u kuhinji. Na ognjištu crepnja, poduprta jednom ciglom, pored nje noge; desno čup za sirće, ambar i šćavnjak**
Photo: Gunda Béla

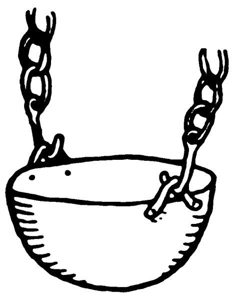

Sl. 8. **Ognjište u kuhinji. Br. 137. kuća. Na ognjištu tava, pokraj nje „stol" ili nasljanač**
Photo: Gunda Béla

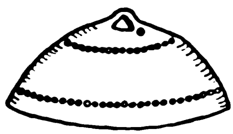

Sl. 9. Ognjište u kuhinji. Na ognjištu su „s desne strane pribor za peć i jedan dio od one peći“ koju možemo da vidimo na slici 18. Na stijeni rupa koja služi za odvođenje dima

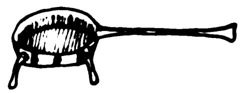
Photo: Gunda Béla

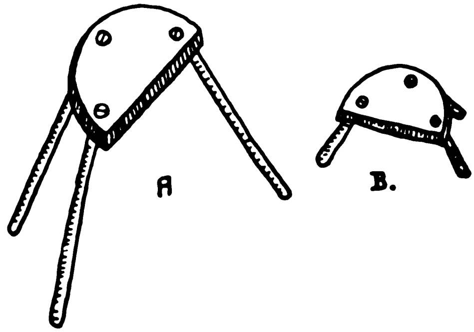
Sl. 10. Jedan novi način kako da se objesi kotao

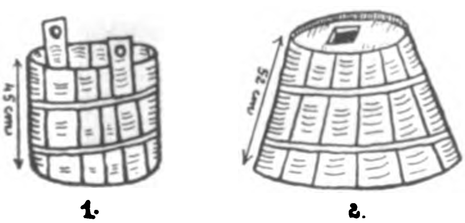
Sl. 11. Crepnja (Backteller, poklук)

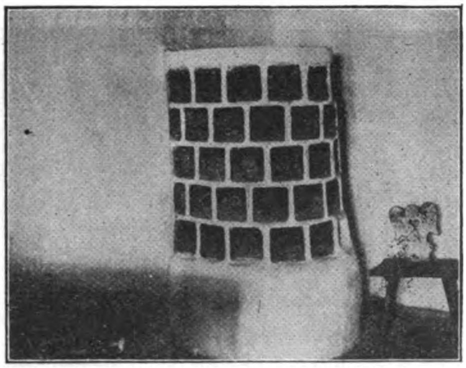
Sl. 12. Tava

Sl. 13. Stolice razne veličine A. oblik koji se upotrebljava uz stol. B. Oblik koji se rabi pokraj ognjišta

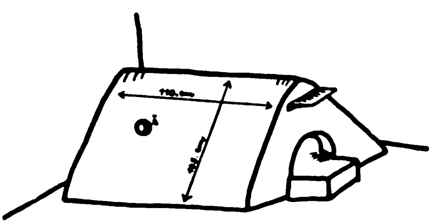
Sl. 14. 1. ščávnjak, 2. sirčneka

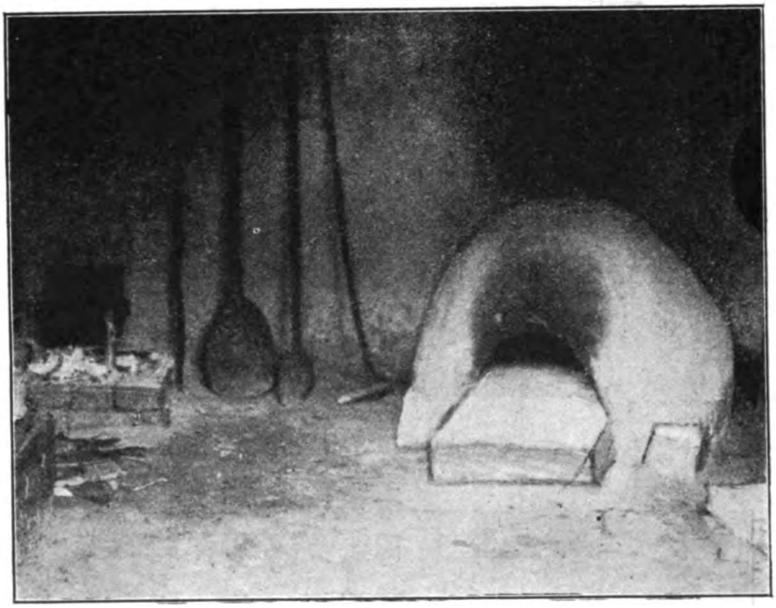
Sl. 15. **Peć (kaljha) koja je načinjena iz pećnjaka**
Photo: Gunda Béla

Sl. 16. **Krušna peć u dvorištu**
Photo: Gunda Béla

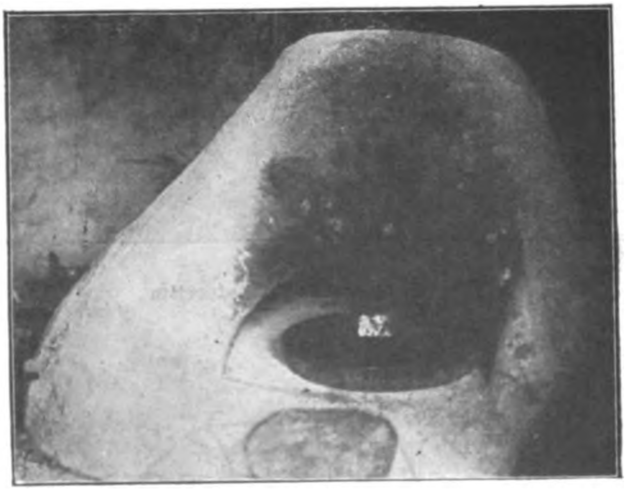

Sl. 17. **Krušna peć u kuhinji, ž = žarnica**

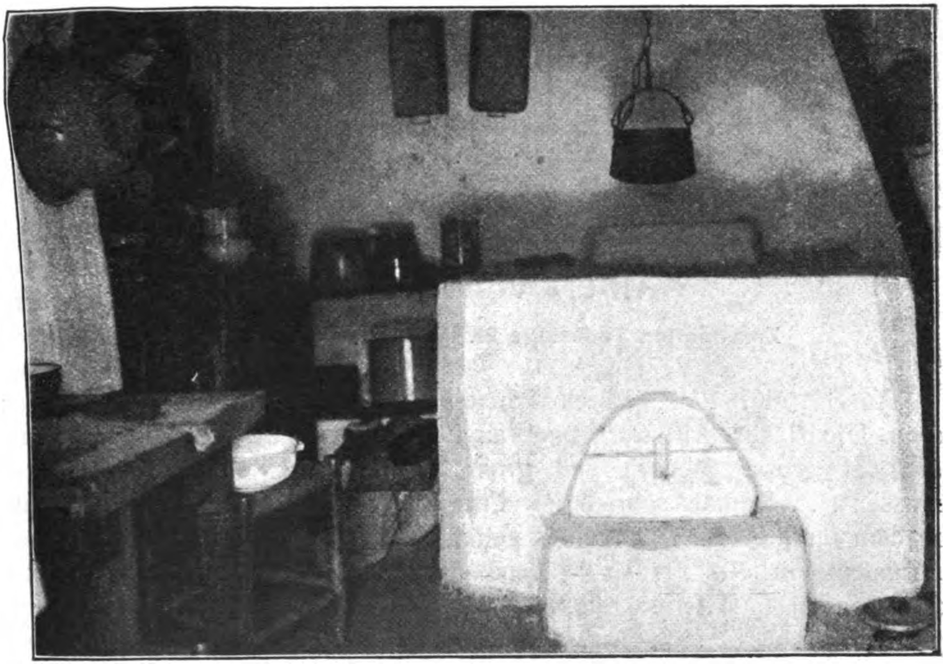
Sl. 18. Krušna peć u kuhinji. S lijeve strane razni pribor za vatru (ogreblica, lopata, ožeg, noge)

Photo: Gunda Béla

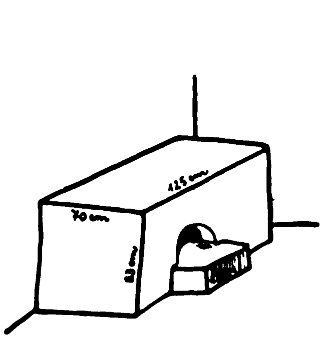

Sl. 19. Krušna peć u kuhinji u kući br. 25

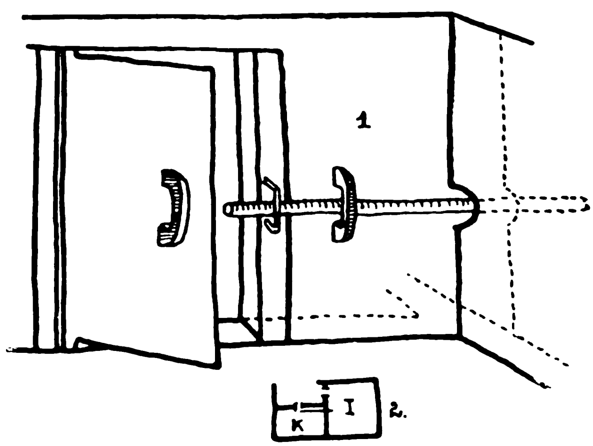
Photo: Gunda Béla

Sl. 20. Noviji tip krušne peći u kuhinji. Iznad nje na lancu vjesi kotao
Photo: Gunda Béla

Sl. 21. Krušna peć u kuhinji. Stražnja strana krušne peći unutri je u sobi (vidi sl. 5)

Sl. 22. - 1. Zasun u kući Jovana Grgića. Zasun se u zapor može turiti iz sobe. - 2. Pogled odozgor na smještaj zasuna

Albert von Le Coq

Zum fünften Todestage 21. IV. 1930. — 21. IV. 1935.

Am 17. Mai 1930. erhielt ich einen schwarzumränderten Brief aus Berlin. Die Handschrift war von Frau Elinor von Le Coq. Es war mir klar: der grosse Mensch und grosse Forscher hat seine Arbeitsstätte verlassen . . . Damals schrieb mir Frau von Le Coq: „Die traurige Kunde von dem furchtbaren Tod meines geliebten Mannes wird ja auch zu Ihnen gedrungen sein! Am 21. April, abends 10¹/₄ Uhr ist er an einem entsetzlichen Leiden — Arterienkrampf — in einen Anfall erlegen".

Albert von Le Coq war schon längere Zeit leidend doch niemand konnte ahnen dass es doch so rasch zu Ende gehen wird. Die letzte Nachricht von ihm bekam ich am 4. April; die Stimmung ist ziemlich niedergedrückt. Damals schrieb er: „Ich bin sehr krank gewesen — es geht eben besser". In diesem „eben" lag der schwere Unterton. Er hate doch recht wenn er in qualvollen Stunden sagte, er würde den 70 Geburtstag nicht mehr erleben . . .

Doch eins erlebte er: sein grossartiges Lebenswerk hatte er doch im Ganzem und Grossen beenden können. Und der Nachruhm ist im sicher. Auf ewige Zeiten ist sein Name mit Ost-Turkistan verbunden und aus seinen Werken werden Orientalisten, Kunst- und Kulturhistoriker, Ethnographen, Religionsforscher usw. ausgiebig schöpfen können.

Unter den Expeditionen die nach Ost-Turkistan geleitet wurden, waren die erfolgreichsten diejenigen, die der Berliner Professor und Museumsdirektor *Dr. Albert von Le Coq* führte.

Es ist eine Tatsache, die auch von Le Coq bestätigte dass überall dort wo die Antike mit einer barbarischen Religion zusammentraf eine neue Kunst entstand, An solch einer Reibungsfläche im Westen entwickelte sich die früchristliche Kunst, während im Osten, bei der Berührung mit dem Buddhatum die frübuddhistische Kunst ihre Geburtsstunde feierte.

Grünwedels Verdienst ist, dass er nachwies, wie v. Le Coq selbst meint „wie die Typen der hellenistischen Kunst in Nordost-Afganistan, dem alten Baktrien und in Nordwest — Indien (Gandhara) von den Buddhisten in der Zeit etwa von Christi Geburt zur Schaffung ihrer Heiligen- und Göttergestalten unter Umdeutung verwendet worden sind. Der Budd-

hismus ging dann über Pamir und, später, über den Karakorum-Pass nach Ost-Turkistan und erreichte allmählich China, Korea und Japan. Grünwedel folgerte ganz richtig, dass die Verbindungsglieder zwischen den hellenistischen und ostasiatischen Typen in Chinesich-Turkistan zu suchen seien..."

Eben diese Erwägungen des Berliner Gelehrten führten zu den Expeditionen nach Ost-Turkistan, um diese Verbindungsglieder ans Tageslicht zu schaffen. Lassen wir uns die Sachen von v. Le Coq, der dazu am berufensten ist, selbst erklären. Wir folgen seinen Worten. Die Kunst von welcher hier die Rede war: „ging mit der im ersten Jahrhundert nach Christus besonders lebhaften buddhistischen Propaganda nach Turkistan... Die Ansiedlungen der buddhistischen Missionare in Turkistan waren zahlreich und befanden sich entweder in auf steilen Klippen oder in der Ebene angelegten, befestigten Klöstern aus Luftziegeln oder aber in grösseren oder kleineren, in die senkrechten Wände hoher Hügelreihen eingeschnittenen Tempel- und Klosteranlagen... Von diesen Klöstern aus strahlte das Licht des Buddhismus nach China aus, welches Land auf diese Weise durch die Religion erleuchtet wurde, genau, wie erheblich später der germanische Norden aus den Klöstern Irlands das Licht des Christentums erhielt. So gelangte der Buddhismus, und mit ihm seine Kunst zu den Völkern Ost-Turkistans und zog auf den berühmten Seidenstrassen, die im Norden dem Tien-schan, im Süden dem Kwen-lün folgten, stets weiter nach Osten. Die Seidenstrassen kreuzten sich in der Oase von Turfan, wo die alte Stadt Chotscho der wichtigste Umschlagplatz war. Unterwegs erlitten die hellenistischen Typen fortwährend neue Beeinflussungen durch die indogermanischen Bewohner der durchquerten Gegenden. Dieser Zug des Hellenismus von Westen nach Osten ist eine der vier grossen Kulturströmungen, die unsere Expedition feststellen konnte". Hier wollen wir ein bischen v. Le Coq verlassen und diese Kulturströmungen betrachten.

Die Menschheit ruht nie, wie ein Pulsschlag der Ewigkeit, ohne Rücksicht auf Raum und Zeit, überflutet sie in grösserem oder kleinerem Umfange die entferntesten Gebiete. Besonders in Eurasien waren diese Völkerverschiebungen sehr oft. Schon in prähistorischer Zeit fanden Wanderungen von Westen noch Osten statt. Die Völker der damaligen Wanderungen brachten die skythische Kunst vom Pontus bis in die Mongolei hinein.

Gut bekannt ist die s. g. Völkerwanderung welche viele Kulturelemente von Mittelasien nach Europa brachte. In der jugoslawischen Volkskunst sind auch noch viele Kunstelemente dieser Völkerwanderung aufzufinden. Die letzte grössere Strömung von Osten nach Westen war der Einbruch der Mongolen. Obwohl man sie gerne als wilde Völkerscharen bezeichnet, waren sie doch die Übermittler vieler Kulturgüter aus dem fernen Osten, besonders aus China.

Alle diese Völkerströmungen gingen durch Ost-Turkistan und man kann sich leicht denken, welch' klassischer Boden unter der jetzigen Sandwüste begraben liegt. Der Verdienst v. Le Coqs, der diese alten Kulturgüter aus Licht schaffte und so der Wissenschaft zuführte, steht in keiner Weise den Grabungen Schliemanns in Troja nach.

Unzählige Völker wechselten in den einst fruchtbaren Gauen von Ost-Turkistan; viele kennen wir nur dem Namen nach, vielen von ihnen hat auch die Geschichte den „Taufzettel" noch nicht ausgestellt. In dieser Hexenküche der Völker scheinen die *Tocharer* ein besonders interessantes Volk gewesen zu sein. Professor v. Le Coq bringt die Europäerköpfe mit blauen Augen und roten Haar auf den Wandgemälden von Bäzäklik (Oase Turfan) in Verbindung mit diesem Volke, ebenso die europäische Sprache, von der eine Menge von Handschriften Beweis liefert.

Die Tocharer scheinen ein Ueberrest der *Yüe-tschi* zu sein, eines indogermanischen Volkes, dessen Erscheinen in Turkistan man auf die prähistorischen Wanderungen von Westen nach Osten zurückführen kann.

Erst im 8. Jahrhundert wurde das Land von den *Uighuren*, einem türkischen Volke erobert. Ihr Zentrum war die schon genannte Stadt Chotscho bei Turfan. Zur Zeit der Herrschaft der Uighurenkönige blüht in Ost-Turkistan auch das Manitum. Die Religion des Mani ist auch für uns von besonderem Interesse, da die Religion der Bogumilen, die besonders in Bosnien tiefe Wurzeln schlug, ein westlicher Ausläufer des Manitum ist. Und gerade in dieser Beziehung haben auch die Forschungen v. Le Coqs eine spezielle Wichtigkeit für unsere Kulturgeschichte.

Wir wollen jetzt wieder den näheren Erklärungen v. Le Coqs folgen, da sie für das Problem „Turfan" von besonderer Charakteristik sind. „Die Manichäer hatten die Uighuren vertraut gemacht mit der religiösen Malkunst des Mani, für die diese Religion in so hohem Masse berühmt war. Diese Malkunst geht auf eine sassanidische, hauptsächlich auf antiker Grundlage entstandene Malweise zurück. Wie es bei religiösen Darstellungen üblich ist, werden auch die Uighuren sich bemüht haben dem Stil ihrer persischen Vorbilder in der religiösen Malerei möglichst genau treu zu bleiben.

„Die Mongolen nahmen nach der Unterwerfung der Uighuren deren überlegene westliche Kultur an, und mit ihr übernahmen sie auch die Malweise der Manichäer. Sie brachten sie nach China, als sie dieses Land eroberten und hier wurde diese Malkunst ostasiatisch beeinflusst. Als dann die Mongolen Persien eroberten und dort angeblich in kaum glaublicher

Weise die frühere Bevölkerung vernichteten, brachten sie auch diese ursprünglich persische, aber durch die Uighuren und durch sie selbst weiter abgewandelte Kunst nach Persien zurück, und hier wurde sie dann eine Hauptquelle der späteren persischen und indischen „islamischen" Miniaturmalerei".

Und das Ergebnis der Turfan-Expeditionen?

Nun, von besonderer Wichtigkeit ist die Erkenntnis, „dass die indogermanischen Bewohner des Landes dem fernen Osten mit der buddhistischen Religion auch die buddhistische Kunst überliefert haben. Diese Kunst, von Baktrien und Nordwest—Indien ausgehend, beruht aber auf der hellenistischen Spätantike und unsere Forschungen haben den Beweis erbracht, dass die berühmte buddhistische Kunst des Fernen Osten in letzter Linie in ähnlicher Weise von der Spätantike abhängt, wie es bei den Kunstübungen der westlichen Nationen der Fall ist". (v. Le Coq.)

Das Angeführte ist in den kürzesten Worten das Werk des grossen Forschers. Und der Mensch der voll Humor und Lebensfreudigkeit Alle hinriss die ihn kannten?

Das Leben jedes Forschers ist ja die beste Illustration seines Werkes. In seinen Leben finden wir schon Ansätze, Elemente die sich in seiner wissenschaftlichen Laufbahn weiterentwickeln und weitergestalten. Das ist auch in vollem Masse der Fall im Lebenslauf v. Le Coqs. Ich will seinen Lebenslauf mit denselben Worten wiedergeben wie er ihn mir bei einer Gelegenheit mitteilte. Kurz und bündig. „Mein Lebenslauf ist seltsam — mein Vater war Grosskaufmann in China (v. Carlowitz & Co.) — später in Berlin. Ich war sieben Jahre lang sein Spezialagent für die Vereinigten Staaten, mit Sitz in New-York und Louisville Kentucky. 1887. kam ich zurück und übernahm die Leitung des Darmstaeter Hauses. 1900. sattelte ich um und ging zu meines Vaters Freund dem alten Bastian (der berühmte Bahnbrecher der deutschen Ethnologie A. d. V.). — Volontär im Völkermuseum: Arabisch, persisch, türkisch am Seminar für orientalische Sprachen. 1901. Reise in Syrien, studiere Kurdisch bei den Stämmen von Nordsyrien. 1904.—7. Turfanreisen. — 1907.—13. Auswertung die Funde, speziell der türkisch-manichäischen Manuskripte in der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Aufstellung der ersten grossen Wandgemälde aus Turfan. 1913.—14. wieder nach Turfan, grosse Ausbeute. — Rückkehr im Feber—März, entgehe durch freundliche Winke eines Engländers der russischen Gefangenschaft. Während des Krieges mühsame Arbeit an den Gemälden und literarischen Funden. Ohne die grossartige Unterstützung privater Freunde wären die Gemälde nicht ausgepackt und montiert worden. Jetzt ist die gesammte Ausbeute restlos konserviert und ausgesteltt. Sie füllt im ganzen 24 Räume (im Museum für Völkerkunde A. d. V.). Freilich war meines Vaters Haus ein Rendez-vousplatz für alle Gelehrten sowohl als sonstige prominente Glieder der Berliner Gesellschaft. Ich war von Kindheit an vertraut mit China, Indien etc. und eine ausgezeichnete Bibliothek war mir immer zugänglich. Sonst wäre mir vieles nichtgeglückt".

Ich will dieser autobiographischen Skizze nichts zugeben. Man liest ja zwischen den Zeilen wie reich an Erfahrung, Kenntnisen und Tatkraft dieses Leben war. Die Resultate der wissenschaftlichen Arbeiten v. Le Coqs sind von bahnbrechender Bedeutung. Geschichtsforscher, Orientalisten, Kunsthistoriker und Ethnographen werden noch lange, wie gesagt, in seinen Werken Anregungen für ihr engeres wissenschaftliches Gebiet finden. Ich persöhnlich habe Albert von Le Coq für viele Anregungen in meinen Studien über die jugoslawische Volkskunst, und zwar in jener von ihren Abzweigungen in der die sogenannten „orientalischen Motive" zum Ausdruck kommen, zu danken.

Wie stark bei von Le Coq das Wissenschaftliche mit dem Menschlichen durchwirkt war möge einer von den zahlreichen Briefen beweisen die er mir schrieb. Der Brief ist von 2. November 1928.:

„Sehr geehrter Herr Doktor!

„Was werden Sie von mir denken?! Ich bin untröstlich, so lange gezögert zu haben Ihnen für Ihren freundlichen Brief und die schönen Illustrationen zu danken — aber! meine Frau wird Ihnen geschrieben haben, dass ich im Juni Alles habe stehen und liegen lassen müssen, weil ich einem körperlichen Zusammenbruch nahe war — Herz und Nerven versagten und ich habe mich in der Schweiz nur etwas erholt.

„Kaum zurückgekehrt, musste ich wieder in den Dienst statt 8 neuer Turfan-Säle haben wir nunmehr deren 14 aufgestellt. Der Herr Minister hat sie am Sonnabend inspiziert, morgen soll die Eröffnung stattfinden und damit findet auch eine dreijährige, erschöpfende, museale Aufstellungsarbeit ihr erfolgre iches Ende. Erfolgreich, insofern als nun unsere Ausbeute restlos montiert, konserviert und aufgestellt ist. Leider hat diese praktische Arbeit aber mein Studium schllmm unterbrochen: ich habe nur genug Kraft gehabt, um meinen Dienst zu tuhn und musste dann suchen, im Bett meine Kräfte für den folgenden Tag zu sammeln.

„Aber es ist nun vorüber und ich benutze den ersten freien Augenblick um Ihnen meine Bitte um freundliche Nachsicht mit einen Vielgeplagten zu unterbreiten. Ich halte mich für Ihren Schuldner und werde mit Freuden mich bemühen, irgendwie diese Schuld zu verringern.

„Sie müssten wieder einmal nach Berlin kommen und unsere Sammlungen studieren und wenn ich es wagen darf, Ihnen für denn Fall unsere bescheidene Gastfreundschaft anzubieten — ganz à l'anglaise — so würde Ihre Zusage meine Frau und mich erfreuen.

„Das Studium aller europäischen Völker — ich schäme mich es zu sagen! — ist in Berlin unmöglich. Es giebt keine Sammlung „Europa" — der alte Bastian hatte seinen geistreichen Blick einzig auf die Naturvölker gerichtet und daher fehlt Alles, aber auch Alles, was den so wichigen Kulturen aller unserer Nachbaren, Nord, Süd, Ost und West, angehört.

„Ich habe mit Befriedigung und Bewunderung die Bilder aus Ihrem Museum angesehen — man hat bei Ihnen gut gearbeitet und bei uns nicht Vorhandenes kann dort studiert werden.

„Ihre Ausführungen — Kürbisse — Kopftuch — Lederrock — interessieren mich brennend, aber Sie ahnen nicht wie viel Dinge in den letzten drei Jahren praktischer Arbeit in meinem alternden Kopf sich verdunkelt haben — seit 1916 habe ich nur noch „Turfan" im Kopf! Jetzt — endlich hoffe ich wieder zu einem durch täglichen Ärger, Aufregung etc. mit den Bauarbeiten unbeeinträchtigten Studium zu kommen,

„Ich muss noch eine Rede präparieren für die Inauguration — ich wollte Ihnen aber endlich selber danken — nehmen Sie diese Zeilen einstweilen gütig auf! Eilig Ihr sehr ergebener

A. v. Le Coq

So herzlich, bescheiden und entgegenkommend konnte nur ein geistig hochstehender Mensch schreiben: Ein Gelehrter der das Menschliche durch seinen Ruhm nicht abgelegt hat. Und so war er auch in seinen Leben.

Mirko Kus-Nikolajev

San Bl. Djevice Marije

Veoma raširen apokrif u našeg naroda katoličke vjeroispovijesti

U religiji našega naroda od prelaza njegova na kršćanstvo vrlo važnu ulogu igraju apokrifi. Oni su i sačinjeni da dejstvuju neposredno na ćuvstvo, a stavljaju maksimalne izglede na minimalne uslove, koje vjernik ima da obavi, pa da bude dionikom izvjesne milosti. K tome apokrifi, od nikog ne kontrolisani, potkrepljuju svoju vjerodostojnost najvišim auktoritetima, najčešće da su donešeni ravno s neba, predani od samog Isusa Hrista, ili nađeni u Njegovome grobu itd. Pisani su lagano, s primitivnim jezikom, tako da ga narod lako razumije i shvati. Obično nisu dugački. A sadržina im je iznešena tako uvjerljivo, da primitivni i potišteni duh naroda, obično onih najnižih slojeva, žedno ga upija i slijepo mu vjeruje.

Jedan od najraširenijih apokrifa koji se sačuvao, unatoč svih zabrana crkve, sve do današnjega dana, jest *„San Majke Božje"*. Malena je to, neugledna knjižica. Pisana je nemogućim jezikom i prastarim pravopisom. Prodavao se, nekada, na sajmovima, na istome mjestu, gdje su se prodavale i sv. slike, ikone. Porijeklo mu je nepoznato. Ali se nalazi u svakoj seljačkoj kući. Obično za gredom u sobi; a žene ga nose i u molitvenicima. Za vrijeme rata nosili su ga vojnici ušivena u bluze i kabanice, da ih čuva od kuršuma i nenadane smrti. U čudotvornu moć njegovu stariji seljaci ni najmanje ne sumnjaju. Ako pak posumnja, griješi i gubi njihovo povjerenje.

Donosim ga bez komentara u cijelosti:

U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Amen.
San Blažene Djevice Marije.

Sin Isus Kristus, Sin Bog Djevice Marije neka ostaje pri vami; zaspala je Djevica Marija na gori Kalvariji u Betlehemu; došao je Isus k njoj i rekao je svojoj Majci: „Majko moja predraga, spavaš li ili čuješ?" Odgovorila je Njemu: „Zaspala sam Sinak moj predragi i čudan sam sanak sanjala, da sam Te uhvaćenoga vidjela u vrtu, pak sam Te vidjela speljanog pred Pilatom, od Pilata k Kaifi, od Kaife Anašu, od Anaša Herodošu svezanoga, pak da su te pljuvali i da su Tvoju svetu Glavu tukli i med Tvoje svete oči pljuvali, i da su Te na smrt osudili i stupu privezali, te s' krbači i šibami bičevali,

i da su Tvoju svetu Glavu pljuskali, i na Tvoje sveto lice pljuvali, tako da se je Tvoj sveti obraz promijenio: Tvoju svetu Glavu krunili, tako da je s Tvoje svete glave krv, iz tijela pako voda išla; da su Tvoje sveto lice i usta žuhkim ćemerom i octom pomiješane napajali; Tvoja sveta rebra prebili, te je krv i voda išla, i na mene Tvoju tužnu Majku ustavila se. Nadalje, da su Tvoje sveto tijelo s križa skinuli i Tvojoj tužnoj Majci na krilo metnuli; žalosno Srce i tijelo moje jest se preplašilo; te su Te križevanog, krunjenog i umotanog trnovom krunom u grob položili!"

Ja Isus odgovaram svojoj Majci dragoj: „Majko moja predraga, pravi si ti sanak sanjala. Tko gođer ovu sanjku pametio ili kod sebe nosio, i u svemu pobožan bude, on s naglom smrću neće umreti i veliko junaštvo obdržavati hoće, to jest duševno uzveličanje, te da se ima ispovijedati, kad god je dan moje predrage Majke i upravo će doć u kraljevstvo nebesko, gdje će se veseliti sa svimi kori anđeoskimi na sve vijeke vijekah. Amen!"

O Isuse Nazarenski, kralj židovski! Ove moći poslao je Leo papa svomu predragomu bratu, kralju kraljevstvah. Ove moći jesu Leo papi dane pod dva reda; tkogoder postupao, a zapovijedi obdržavao bude, hoće imati takove moći, da od puške, niti sablje takvi čovjek neće moći umrijeti i njegova djela hoće uslišana biti. Ove moći počinju se ovakovimi riječima: „Jezus Kristus pomozi mi, Jezus Kristus pomozi mi proti neprijatelju paklenom, na vodi i na gori, kudgog se okrenem!"

Jezus Kristus smiluj mi se! Kralju nebeski, u pomoći mi budi proti neprijatelju paklenom i smiluj se meni griješniku! Jezus Kristus sačuvaj me od svakojakog grijeha za muke Tvoje, Jezus Kristus, i krv, koja se iz tijela Tvoga prolila. Emanuel kralj je iz groba ustao, mene je sačuvao i moje griješno tijelo od svakakvog grijeha i vraga paklenog. Taj dan je sveti Ivan Krstitelj posvetio, koji je našega Isusa Krista u Jordanskom potoku krstio, da me očuva od mojega griješnoga tijela i ognja paklenoga; svaki dan pomozi mi Otac, Sin, Duh sveti i presveto Trojstvo. — Ovaj list našli su u Betlehemu, kojega je Gospodin Bog u svojem kipu poslao po Svetom Mihailu Arhanđelu i napisao u Rimu sa zlatnimi slovi u jednoj crkvi, i nijedan čovjek nezna, na čemu stoji, niti može dotaknuti se, niti doseći. Ja Isus Isukrst zapovijedam vam i na znanje dajem, da bi dan nedjeljni svetili; ja sam vam dao na ovom svijetu bogatstvo, da imadete u ime moje, a na uzveličanje dušah vaših, ubogom ljudstvu davati; to mi stanovito vjerujte, da sam vam dao 6 danah u nedjelji, a Ja Isus jesam sebi nedjelju odabrao koju imate svetit na uzveličanje dušah vaših.

Ja Isus zapovijedam vam, ako nećete vjerovati, hoću vas kaštigovati s gladom, pomorom, velikom vojskom i vjetrom, te ako se ne budete poboljšali, hoću zbluditi jednog kralja s drugim, da vas kaštiguju gladom pa dankom, da bi Ime moje odičeno spoznali i milošću za grijehe vaše, i opominjem vas, da se od grijeha čuvate u dane, koji su od matere crkve zapovijeđeni i na dan svečani hodite k svetoj misi stari i mladi, da se

imate čuvati od grijeha vaših, i onda nemojte misliti na zlato i srebro, jer takova su pri Gospodinu Bogu prepravljena, krivično zaklinjati, te za moja uda mene natezati, koji sam vaš Stvoritelj i s mojom krivnjom otkupio od vraga paklenog na križnom drvetu.

Ja Isus Isukrst, milostivni Sin Blažene Djevice Marije, pisao sam ovo u zapovijedima svoga Serafina za mojom stolicom obdržavati Oca mojega nebeskoga, jer Ja vam hoću nebo dati, crne ptice hoće nad vami s velikim vjetrom strahovito letiti.

Ja Isus zapovijedam svetiti svetu subotu od pol dana za volju svete Matere moje, jer da se ona za vas ne preporučuje, kruto svojimi suzami jako naplakala, davno bi veće poginuli, naglom smrću pomrli, a koji god ovaj list ima, te ga kod sebe nosi, imade ga od kuće do kuće posuditi, te ako bi on grijeha imao, koliko je u moru pijeska i na drvu lišća, hoće mu svi grijesi oprošteni biti; koji ga ima, te ga drugom ne dade, smrtno griješi. Koja žena ovaj list kod sebe ima i kod sebe nosi, lahkog poroda hoće biti i ono dijete hoće pred Bogom i pred ljudima zagovorno biti. Ovaj list treba u čistoći držati, jer je ovdje Gabrijel koji je nosio svetu vjeru k svetoj crkvi. Odgovorila je Marija, koji bi to izmolio u petak 5 puta, u nedjelju 3 puta, oslobodio bi 3 duše, naime: očevu, materinu i svoju ponajbolje. Amen.

U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Amen.

Najsvetiji Isuse Isukrste, Spasitelju moj propeti, ja te opominjem na presveto čovječansko tijelo, koji s dopuštenjem Oca Boga i od Duha Svetog u tijelo prečiste Blažene Djevice unišao jesi.

O Isuse, Spasitelju moj, koji si za ljubav moju do jedne kapljice svoju presvetu krvcu iz presvetoga Tijela svoga prolio.

O Isuse, Spasitelju moj, koji si veliko siromaštvo i progonstva od neprijatelja tvojih 33 ljeta na svijetu ovom dragovoljno za naše spasenje podnašao.

O Isuse moj, koji si svojom presvetom i gorkom smrću vrata nebeska otvorio.

O! Isuse, Spasitelju moj, ja promišljavam onu Tvoju veliku žalost, koju si imao, kad si od ljubezne Majke odlazio!

O! Isuse, Spasitelju moj, ja promišljavam onoga potoka krvnoga, kojeg si iz Tvoga presvetoga čela na vrtu klečećemu prolio!

O! Isuse, Spasitelju moj, ja promišljavam, kako si Ti od nevjernih Židovah uhvaćen, smućen, oštro vezan, od jednoga suca do drugoga peljan, i kako je Tvoje presveto tijelo s biči nemilostivno bičovano, tako da je Tvoja presveta krv po svem tijelu tekla i potlem toga jesu Tebi nesretni Židovi trnovu krunu na Tvoju svetu glavu nabili tako, da je jedan trn kroz Tvoju svetu glavu prošao, i u Tvojoj svetoj glavi ostao.

O! Isuse, Spasitelju moj, ja promišljam kako si Ti izmučen i preteškim križem opterećen bio, i takvog na goru Kalvariju nositi morao!

O! Isuse, Spasitelju moj, ja promišljam, kako si Ti izmučen cijelu uru na križu visio, viseć 7 riječi milostivo progovorio, posle toga presvetu dušu Ocu svojemu milostivno izručio.

O! Isuse, Spasitelju moj raspeti, molim Te za onu presvetu i pretešku muku i smrt gorku, koju si za naše spasenje na križu dragovoljno podneo, smiluj se meni griješniku i primi dušu moju po smrti u ruke Tvoje i nek bude moje zadnje govorenje, kada bude iz ovoga svijeta preminuti: Isus, Marija i sveti Josip, smiluj se meni griješniku!

Pomoć ove molitve.

Vi bogabojeći i pobožni kršćani raspetoga Boga, poslušajte pomoć veliku i jakost ove molitve, koju jedan čovjek pobožni od svoga Andjela iz neba dobi, te kad je taj pobožni čovjek umirati počeo, tada je on jakost ove molitve papi Klimentu dvanaestom pripovijedao, da koji čovjek ovu molitvu kod sebe nosio bude, i u kojoj kući ova molitva ležala bude, prepisana, pročitana ili naštampana, u onu kuću strijela udariti neće, i ona kuća je od svakoga ognja oslobođena, i ako je jedna ženska glava u teškim porodima, nek uzme ovu molitvu i takvu na svoju glavu postavi ili na prsa, hoće sretno i brez velike boli poroditi.

Ova je molitva u gradu probana kod jedne ženske glave, koja je već 5 mrtvih djece porodila, kad je sa 6-stim u porodu bila, dali su joj ovu molitvu, te je 6-sto dijete sretno bez svake boli na ovaj svijet porodila; nadalje je ova molitva kod jedne muške glave probana, u kojoj je 8 nečistih duhovah bilo, te kad je jedan pobožni redovnik k tomu čovjeku došao i nad njim ovu molitvu molio i ruke mu na glavu postavio, odmah je ono 8 nečistih duhovah iz toga čovjeka izišlo i od njih je oslobođen bio.

Koji god čovjek ovu molitvu kod sebe nosio bude, hoće mu Gospodin Bog osam danah pred njegovu smrt na znanje dati, i ako jedan čovjek ovu molitvu 7 svetkovina jednu za drugom molio bude i nju alduje za duše svojih starijih, te ako je ona duša u mukah purgatorijanskih, hoće takovi odmah oslobođen biti, i takovoj kući nikakvo zlo naškoditi ne može. Tko pako ne bi znao čitati, neka svaki dan izmoli 7 očenaša, 7 zdravih Marija i jedno vjerovanje na poštenje i muke i smrti predragoga Isusa Isukrsta, spasitelja našeg, kojega želimo svi vidjeti u kraljevstvu nebeskom na sve vijeke vijekovah. Amen.

U ime Oca i Sina i Duha Svetog. Amen.

Nekoja očitovanja, koja Isus Isukrst svetim 3 ženam: Elizabeti, Brigiti i Melkisi očitova.

Reče Isukrst: „Znajte, drage kćeri, da sam ja 102 pljuske od Židova primio.

Pa sam od njih u vrtu 39 put na usta šakom udaren.

Pa sam u Anaševoj kući 7 puta na zemlju padao.

Na glavu, prsa i ruke primio sam 40 udaraca.

Za vlasi moje jesam 30 puta od zemlje dignut.

Od srca sam 199 puta uzdahnuo.

Za bradu sam 75 puta povučen.

Primio sam jedan smrtni udarac tako, da sam s teškim križem na zemlju pao.

Primio sam 6666 bičevah.

Na glavu primio sam od trnove krune 1000 ranah.

Na križu primio sam 3 smrtne spice, koje su mi glavu probole.

Na lice mi je pljuvano 73 puta.

Na svem mojem tijelu napravilo se je 5466 rana. Bilo je židovskih soldata koji su me uhvatili 508, razbojnika pako 38, i oni koji su me nosili bilo ih je 3.

Kapih krvi, koje su iz moga tijela istekle, bilo je 3043.

Svi oni, koji svaki dan 7 očenaša, 7 zdravih Marija i jedno vjerovanje izmole, toliki broj, koliko je kapljica isteklo, onom ću ja na slavu moje gorke smrti 5 slijedećih oproštenja grijeha i milost dati.

Izvršiti sveoproštenje njihovih grijeha.

Muke purgatorijanske neće mučiti.

Kada bi umirali prije nego što je vrijeme ili neg se godina svrši, tada ću ja brojiti, da se cijelo vrijeme svrši.

Hoću ih ja prispodobiti sa sv. mučenicima, kao da su i za moju vjeru krv prolili.

Na njihov zadnji čas doći će po njihovih Anđela čuvara u nebo sa svom svojom rodbinom do posljednjeg koljena, koji bi još muke purgatoriuma trpiti morali.

Ovo očitovanje je u Jeruzolimu u svetom grobu nađeno i koji ga kod sebe nosio bude, onom ne može neprijatelj naškoditi, hoće od nagle smrti oslobođen biti, neće nesretno umrijeti, i ako bi ga noseća žena kod sebe nosila, hoće lahki porod imati, po Isusu Isukrstu Gospodinu našem. Amen.

U ime Oca i Sina i Duha Svetog. Amen.

Filip iz Franderna imao je unuka, koji je pogubljenje glave zaslužio, i on nije htio njega suditi, nijedan Skrot ne može ga sjeći; na to se Grfo i suci začude, ter veli: „Kako bi ja to razumio, kaži ti to meni dugovanje, ja ti hoću tvoje življenje otpustiti. Onda sluga je ovaj list gospodinu dao, koga on odmah prepiše, a njega bez kašti,ge pusti.

Nadalje koji hoće na kakav sud ići nek uzme ovaj list k sebi na desnu stranu, te kad bude ispitivan, ili govorio bude pred sucem, on neće

ti suprot stati niti te odbiti, te ako imaš neprijatelja, koji se s tobom pravda, on te neće moći predobiti.

Isus Isukrst, koji Čovjek i Božji Sin jest, očuvao mene u ime Božje od svakog zla i pogibelji; od puške i sablje, s jednom riječju od svega, koji siječe, strijelja i kolje, koji se zla dotiče, u ime Božje budi od mene odlučeno, ali budi protimba srebru i olovu, da ja stalno blagoslovljen budem, kao što je pravi nebeski kruh, koga je Gospodin Bog svojim dvanaestim apoštolom dao, u ime Božje olova zadržanje, kako je Marija Majka Božja zadržana po naređenju Isusa Isukrsta; Isus preveo je sve preko Crvenog mora. Plemenite zemlje moraju se rastrgati, svi zatvori potrti, sve puške i jakosti zavezane jesu; Isus Isukrst, budi pri meni u ime Božje! nedaj me pogubiti; još manje prorok tomu biti.

Gospodine Isuse Isukrste, budi pri meni u ime Božje u i izvan zemlje, u varoši i selu, u šumi i u polju, oslobodi me od puškinog i svakojakog olova strijeljenja, suzdržite od mene po vašoj velikoj moći i milosti, neka moraju predamnom u ime Božje pognuti, neka pofale sve puške i sablje na me potegnute, i neka svu jakost olova od puške proti meni pogube, neka zadrži sveto tijelo Isusa Isukrsta; i sve pogibelji od mene u ime Isusa Isukrsta rastjeraj, ko što je oni Čovjek, koji je ob desnu ruku poginuo mu na križu: Isus Isukrst blagoslovi i prekine pogibelji u ognju neprijateljskom, gdje se preporučujem s duhom i tijelom u Tvoje svete rane i u ruke i tako ovdje govoreć molim Tvoje predičeno Ime, Isuse Isukrste, i Tvojoj svetoj obrambi klanjam se i zovem istim plačem; kud god budem išao, iskazat ću moju prisegu na hvalu i diku, da mi budeš milostivan i siguran u svih mojih poslovih, te da mi dadeš uvijek poleg volje vojevati, sretno iz ovog ognja izići, kod koje prilike uzimam moje vjerne, izabrane i junačke drugove i zagovornika sv....... sv. Pavla, sv. Matiju kralja, sv. Jurja viteza, sv. Nikolu brodara, sv. Mihaela Arkanđela, sve svece i svetice, sv. Anđela čuvara, koji mi neka bude najvjernije na svakom mjestu prilike i neprilike proti mojim neprijateljem, naime pako ondje, gdje budem suprot olovu, sablji i suprot drugim neprilikam i pogibeljim; i proti malom i velikom zrnju, granatu i sablji kroz pet ranah Isusovih oslobođen budem, i neka onda pred mene stane na očuvanje pravo tijelo presveto u svetom oltarskom Sakramentu i u presvetom kaležu prava presveta krv Gospodina našega Isusa Isukrsta.

Koji ovaj list kod sebe nosit hoće ili držati, mora svako jutro i u večer 5 očenaša, 5 zdravih Marija i vjerovanje na slavu i diku 5 rana Isusovi moliti. Amen.

Molitva.

Isus se je rodio u Betlehemu gradu, stvorio je nebo i zemlju, dao je čovjeku tijelo i dušu. To su Židovi začuli, te su za zlo primili. Isusa su primili i uhvatili, te su ga peljali po tom glatkom putu, koji je Isusu pripravljen bio, s čavli je prikovan, gdje je krv i voda tekla.

S biči su ga bičevali, s korbači i šibljem bičevali, jako su ga psovali, ter su ga peljali kod slavne vode, gdje je križ 37 godina stajao. Židovi se smejahu, što ćemo početi, hoćemo li križ presjeći, ili Isusu navući, na Njegov sveti Križ Njegove svete ruke s čavli prikovati, Njegovu svetu glavu trnjem kruniti, Njegova sveta usta s octem napajati. Došla je Njemu Njegova sveta Majka, ter mu rekla: O predragi Sinko moj, pretešku muku ti trpiš. „O predraga majko ja radije tako tešku muku trpit hoću jedan put, već da jednu dušu u pakao pustiti moram. Prostri Tvoj sveti plašt pod Moj križ, te ću ti pustit tri kaplje krvi: jednu na ono ravno polje, gdje bude rasla bjelica pšenica, s kim će se griješnici krepiti i hraniti i svete Mise slušati na oltaru aldovano: svet, svet, svet tijelo Isusovo! Drugo nosi na onu goru visoku, gdje bude raslo crno grožđe; iz njega bude vino, s kojim će se svete Mise služiti na oltaru aldovano; svet, svet, sveta krv Isusova! Treću nosi na onaj griješni svijet, da ne budu griješnici nego Božji nasljednici, neka se znadu spominjati.

Kako je strašna i teška muka i smrt Isusa Isukrsta. Amen.

II

Molitva od uroka za glavobolju.

Žena koja prigovara protiv glavobolje najprvo izmoli:

1 Očenaš i 1 zdravu Mariju za Gospu za glavu; onda jedan očenaš i jednu zdravu Mariju za srce, a jedan očenaš i jednu zdravu Mariju za čisto tijelo, žile i krv.

A onda se moli Majka Božja da pomogne bolesniku. Kod toga se daje bolesniku da okusi, a onda mu se maže glava (sljepočice i oči) vodom u kojoj imadu tri ugljena. Voda se ne smije baciti ma kamo, nego na ognjište. Smatra se svetom.

Molitva protiv crvenog vjetra (Rotlauf).

„Sveta Majka Božja ide iznad zemlje; u ruci nosi vatrenu šibu!“

To se ponavlja triputa, i kod toga načini znak križa i dahne preko onoga za koga se moli. A izgovara se:

„Neka pomogne Bog Otac, Bog Sin i Bog Duh Sveti! — I ovo se ponavlja triputa.

Iza toga se izađe pod vedro nebo i ondje izmoli sedam očenaša i sedam zdravih Marija, te jedno vjerovanje. Bolesnika se preporuči dragoj Gospi. A moli se prije izlaza i poslije zalaza sunca. —

Kult sunca i vjera u duhove prastara je tekovina našeg naroda. I ne samo našega, već svih Arijevaca. To vjerovanje nije mogla da iskorijeni ni crkva kršćanska, bila ona ma kojega naroda. S mnogima se morala i ona šutećki da izmiri. Drugi su se očuvali i mimo crkve u samome narodu

do današnjega dana. Samo praiskonska poganska obilježja nadomješćena su kršćanskim oznakama. Najobičnije: Sv. Trojice, i Bl. Dj. Marije, koja je u našem narodu dobila najveću moć i najdublje poštovanje (Mlada nedjelja, razna „prigovaranja", zavjeti, postovi, ikone itd.).

Vrlo teško pribavio sam ova dva „prigovaranja" od uroka protiv glavobolje i crvenog vjetra. Nisu potpuna. A u narodu je uvriježeno vjerovanje, da molitve gube moć, ako se odadu nekome izvan kuće, gdje je molitva sačuvana. Pa i ta se saopćava samo jednome članu, od oca na sina ili od majke na kćer.

Ima ih još i drugih: protiv groma, suhog vjetra, a među najpoznatije spada prigovaranje protiv bjesnoće, koje, nažalost, nisam mogao da dobijem.

Ivo Franić

Tisuću i jedna noć našega naroda

Kajkavske priče i anegdote iz Lupoglava (srez Dugo Selo)

Sabrao

Stjepan Dokušec

Napomena. — *Za govor ovih priča treba da ovo napomenem: koliko sam god mogao, bilježio sam vjerno govor; kojiput sam karakteristične osobine kojega pripovjedača metao i ondje, gdje takove osobine pripovjedač iz bilo kojeda uzroka nije upotrijebio.*

Kako sam sâm rođen u mjestu odakle su ove priče i kako sam neprestano od rođenja, a i za svojih srednjoškolskih nauka uvijek bio u tijesnom doticaju sa svojim rodnim selom, to se nisam nikad odvikao od njegova narodnoga govora, pa zato i one priče koje nisam neposredno iz usta pripovjedača bilježio, nego sam ih sâm poslije po sjećanju sastavio imaju ipak iste govorne crte kao i one koje sam bilježio po pripovijedanju.

Što se tiče samih jezičnih osobina, one se vide iz teksta, premda glasovi nisu iz tehničkih razloga vjerno reproducirani kako bi to bila filološka potreba; no za bolje razumijevanje spomenuću ovdje ovo: na mjestu staroga glasa **jat** *(ě) ima ovaj govor zatvoreno* **e**; *na mjestu nazalnoga* **o** *(ǫ) i na mjestu nekadašnjega samoglasnika* **l** *ima ovaj govor obično* **o**. *Na pr.* **sosed** *mjesto* **sused, vok** *mjesto* **vuk** *od staroga* **vlk**; *samoglasnik* **o** *na kraju riječi izgovara se često kao* **e**. *Na pr.* **dečke** *mjesto dečko; suglasnik* **đ** *sačuvan je u ovom govoru i ne mijenja se u* **j**. *(Na pr.* **međa**), *samo se izgovara tvrdo.*

Ostale govorne crte nisu takove, da ih onaj koji poznaje donekle kajkavsko narječje nebi mogao razumjeti, jedino još treba da napomenem da štokavsko **što** *glasi u ovom govoru* **kej**, *a štokavsko* **tko**, *inače kajkavsko* **gdo** *glasi u ovom govoru* **što**, *a negacija* **nitko** — **nište** *i* **ništi**.

---

1. Dekla jaši z mrtvikem

Bili so negda dečke i dekla teri so se imeli jakoj radi. Kad so se štoli pobrati, pozval je car dečka mej soldate. Onda so se obodva plakali, ali kad je došle negve vreme on je moral otiti. Onda ji je rekel, da naj nejde za nikoga, nek naj nega čaka.

Prehađala so leta jene za drugem, ali nega nigdar domom od nikod. Kad je prešle sedem let ona ni više mogla čakati, pak je očila pitat jeno staru babu — nekakvu coprnicu, da kak bi zoznala de je on i kak bi se on nazaj vrnul.

Onda je veli ta stara baba: „Ti otidi na grobije, po noči, pak skopaj kosti mrtvečke i deni je kuvat, on bo ondak došel otkut god ili je živ ili je mrtev (U jednoj varijaciji iste priče mora ona još da šije na uglu stola pregaču „fertun").

Ona ondak tak naredila kak jo je ta baba navčila i skopala kosti i dela je kuvat, a nekak oke pol noči dojašil nejm dečke na belci kojni, ona mu rasprla vrata, a on mam ne z vrat veli, da po ke(j) ga zove, jeli ide ž nim, a če ide naj se mam pakuje.

Ona je bila mam gotova pak so seli skupa na kojna i odjašili. Za jen cajt kak so jašili rekel je te dečke :

Mesečina kano beli dan
Sad potuje živi z mrtvim sam.
Moja draga, jeli tebe z menum stra?

Ona je nato odgovorila:

Kej bi mene bile s tobum, s Bogom i Marijom stra.

U drugoj varijaciji iste pripovijesti glase ti stihovi

Mesečina svetli kao beli dan
Jeli tebe živi z mrtvim stra

nato djevojka odgovara:

Kej bi mene dragi bile s tobu stra"

I pak so čkomeli i jašili i pak je on nu iste pital, a ona jenak odgovorila. Sad so nu pričeli strahi pretrgavati, a kad ju je iste i po trejti pot pital več se je ona tresla kak šiba na vode, a lasi so ji same rasli, ali je ipak rekla da se nike ne boji.

Mejtim so došli i do grobija. On je zjašil z belca, a onda nu sadil dole. On cajt je postal z kojna les v grobe. Onda on ne veli da naj vlezne nuter, ali ona ni štola, nek veli, nek on ide prvi. On je ondak skočil v nuter prvi.

Na ovom mjestu imade raznih varijacija u pripovijedanju. Dok jedni kažu, „da je ona itila svoje „cule"-„rubije" (rublje) — v grob, a ov se nate zaprl, a ona pobegla v mrtvilnico"; *kažu drugi*, „da je ona imela na sebi fertun teri je onu noč šivala, ali da te fertun ne bil zvezan nek zateknen, pak kak je mrtvik skočil v nuter prijel je za fertun i pričel ga drapati, a grob se je mejtim zaprl, a dekla je pobegla v cirkvico ka je bila na grobiji. Same ke je ona zaprla za sobu vrata več je doletel nejn mrtvi dečke za jnom i štol na vrata v nuter, ali ni mogel.

Onda je počel kučiti i zvati i kumiti jenoga mrtvika ki je bil na skolki. Zval ga je tri pot, a ov se počel digati, da ga pusti. Dekla je pak mam kak je vlezla v cirkvo klekla pred oltar i molila se svetem trem Kralom ki so bili na oltare. Kad se je ov mrtvig počel digati da pusti

onoga drugoga v nuter, genuli so se sveti tri Krali na oltare, pak zlezli dole i vudrili onoga mrtvika z šibu, a on se je smiril.

U drugoj varijanti iste pripovijesti, gdje djevojka bježi u mrtvačnicu moli se ona svome anđelu čuvaru koji opet umiruje mrtvaca i tako nju spasava.

Kad je jutri dan svele, našli so ludi deklu nutri, a bila je sa seda. Za par so ji dani si lasi z cureli (zopozli). Onda se je ona otpravila domom, ali ti je pot prek doge trajal. Išla je navek tri leta.

Prema pripovijedanju *Mate i Marije Dokušec.*

2. Krajnec z lopatu

Bil je negda jen krajnec ki je kopal grabe. Pogodil se je on z jenim grofem da dela na dani. Dela on, dela, ali mu računi nejdu nikak dobre. Ne slažu se dani v grofovem i negvem prtokuli.

Kak je bil poni mesec, bile je videti i po danu i dok bi morala biti noč. Tak se je on močil dok se ni jeno noč jakoj rasrdil pak je vudril z lopatu po meseci. Kak je god zamanul i vudril prijel se je za mesec i mi ga vidime navek kad je pon mesec, kak na jnem grabe kopa.

Pripovjedao *Mato Dokušec.*

O mjesecu sam našao još jednu varijantu ispričanu. — Negda je jen čjovek jutri išel prek rane kosit sinokošu. Kak je bil pon mesec i jak — mesec ga je povlekel k sebi, pak ga je sad navek gore videti kak kosi.

Pripovijedala *Anica Piščenec.*

3. Kola

Negda se je vozil jen bogec z dvemi voli čez veliko šumu. Najempot je z šume skočil vok pak zaklal jenoga vola i pričel jesti.

Kad je bogec došel od straa k sebi, počel je toči voka, a vok se je, kak je jel čreve od vola spel v ham i ni mogel pobeči. Tak ga je Bug kaštiguval zate kej je bokcu vola zaklal, da je moral voziti skupa z drugim volem.

To je prava i živa istina i mi moreme videti na nebi kak su pred koli vuz rude dve zvezde. Ona velika je vol a mala je vok.

Prema pripovijedanju *Josipa Dokušec*

Kažu da imade na nebu uspomena i na to kako je vuk s volom orao.

Pripovijedao *Mato Dokušec.*

4. Kak je kum od kuma slamu kral

Živeli so negda dva kumi vu veliki slogi. Navek je jen drugomu dal se kej je imel. Dogodile se je pak jene lete da je žite jenomu lepoj vrodile a drugomu ni.

Sad je bil ov kum onomu nenaviden pak je po noči kral negve žite z stavice. Kut je god on te žite i slamu nosil curela je ona duž po zemli, tak, da je bile poznati, što je kral.

Kak je veliki grej krasti kej od kuma vidime stoga, kej je te trag kak je te kum nosil krajdena slamu čez cele nebe poznati.

Pripovjedao *Josip Dokušec.*

---

5 Lastari

Bile je negda pet bratov ki so imeli radi jeno deklu. Onda je to deklu kral jen zmaj ki jo je zaprl vu svuj dvor.

Sad so štoli brati deklu osloboditi, ali ni ni jen mogel. Kad so oni to vidli, išli so (v)si skupa, da bi jo oslobodili.

Jeden je mej brati znal pot do dvora, drugi v teri je ona iže, a trejti je bil jak pak je same on mogel kamen z vrat odneknuti de je bila zaprta. Četrti je pak bil nevidliv i on ju je moral krasti i predati petomu teri je bil navek tu i tam. On je mogel poslati nam de je god štol, on ju je odnesel domom.

Si so se oni onda živi i čestiti povrnuli domom i sad je bile pitajne teroga bo ona zela. Ona je na te rekla, da se ona ne more za nikoga odločuti kad so jo si jenake spasavali i za jnu se jenake žrtvuvali, nek veli, da bo ona niva sluškina.

I zbilam moreš i denes videti kak je na nebe 5 zvezdi veliki ke so kakti brati i jena mala šesta ka navek skače oke ne i poslužuje je.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

*

Bile je negda — sad ne znam — jeli pet, jeli sedem bratov ki so imeli jeno deklu radi. Došli so oni po redu k ne, najprve najstareši pitat oče li mu biti žena. Ona je sama zdenola i rekla da bo vidla. Sakomu je ona tak rekla.

Najzajnem je došel najmlajši brat i poleko rasprl vrata. Čem ga je ona opazila znala je zaki je došel pak je sa srečna skočila k nemo i kušnula ga.

Kad je on povedal za ki je došel rekla mo je da ga ona ima najrajši, ali kad jo drugi tak jake lube da bo ona se jenake služila.

Tak je i bile. Od onoga so dana si navek bili veseli i srečne živeli a mej nimi i lepa deklica.

Na spomen te srečne lubavi je Bog na nebi stvoril „lastare". Velike so zvezde brati a mala ka navek skače okol nih — to je ona dekla ka je je služila na zemli.

Pripovijedao *Josip Dokušec*

---

6 Kak su Jadan i Jeva zagrešili

Negda su bili same na zemlji Jadan i Jeva, ali to je bile dok so oni bili još v raji. Onda je došel vrag da je bo kušal, pak se je zlekel na 'ne dreve ke jim je Bog zabranil da od nega ne smeju jesti, a bil je kak kača.

Onda se je Jeva špancerala po raji sim, tam, dok ne nabasala baš pred te dreve. Ni se bila nigdar ni ogledala na jne, ali so ju nekak joči

kanile i itile i ona opazi na drevi lepa jabuka. Mam si je poželela da bi si jene otrgla, ali se je preplašila same sebe, pak štola da se reši napasti i da otide, ali je onda opazila đavola ki se je popel na dreve, a bil je v priliki kače.

Onda ji je đavol rekel da si naj otrgne jenu jaboku, da kej ne vidi kak so lepe. Ona mu je nate odrekla da bi otrgla, ali da se boji, da bi jo Bog, — ali se je na zajnem ipak dala nagovoriti, pak si je otrgla jeno.

Zagrizla ona i baš te cajt došel Jadan. Ona je svoju mam pojela i pregotnola, a onda je dala i nemo, pak si je on takaj male zagrizel. Ali on ni sve (= svoje t.j. jabuke) pojel nek mo se prepréčila v grli.

I tak si moži imajo v grle jaboku, ku je zabil Jadan pregotnuti dok je Bog onda bil kričal na jni da kej greše.

„Ne veruj ženi, ona navek prva napela čoveka na gre. Tak je i Jeva napelala Jadana. Dok čovek greši onda ne misli, ali, kesne je iti k meše kad pop veli — amen!

Pripovijedao *Mato Dokušec*

7 Kak je od grešnika postal svetec Matej

Bil je jen kapelan i došel je pred jnega sv. Matej da bi se spovedal i kapelan mu je zadal pokoru, da ima v šumi posaditi dreve od suve oblani (jabuke) i pod jnu ima navek nositi vodu v brente i podlevati, dok se ona ne omladi i dok ne ocvete i dok na jni ne zrastu jaboke i dok ne zozrele. Onda je rekel kapelan, da ga bo odrešil od greja.

Sv. je Matej tak naredil i navek nosil vu brenti vodu i podleval dek (dok) je bil tak star da ga je več i mešina (mahovina) zarasla.

Jempot se je vozil ov kapelan, ki je bil več prek star pop, čez to šumu, a vozil ga je jen foringaš. Onda je foringaš opazil jeno lepu oblan, ka je bila pona lepi crleni jabok pak gledi i vidi nekakve čude ke se zaraščene v mehu nosi vu brenti vodu i kak podleva pod tu oblan, pak veli popu, da kej je one, se zaraščene, a nosi vodu i podleva pod oblan ka je pona lepi crleni jabok.

Nate veli pop foringašu, da naj stane; on se je setil, da je zadal pokoru nekakvomu čoveku još dok je bil mladi kapelan. I mam zide s kol i otide k sv. Mateju, da bi ga odrešil od greja.

Onda ga je spovēdal.

Kak je god sv. Matej povedal teri grej, pak je opala jena jaboka na zemlu. I to je bile tak doge, dok, niso sa (jednako se kaže i „se") jaboka scurela na zemlu, osim treh, ka so još visla.

Onda veli nemo pop, da nek se seti i da ima još tri greje, pak kad je se povedal nek i ne reče.

Kad je onda na zajnem i ne rekel — scurela so i ona tri jaboka, a sv. Matej je, mam na meste mrl i postal je od nega prah i pepel.

Onda ga je pop blagoslovil, a z praha se je zdigel beli golub i odletel v nebe.

Pripovijedao *Mato Dokušec.*

8 Kak je Isus navčil babe coprijam

Bile vam je to još negda, dok je Ježuš odil po 'vem svetu. Kad so ga jemput štoli židovi vjeti, bežal je pred nimi potem.

Na jemem so se zafrgi trefile tri babe, ke so se spominale i one so ga skrile mej se.

Kad so židovi odbežali dale, pital je Ježuš te babe, kej oču da jim da zate kej so ga skrile — Kej bi? — kej bi...? misle si one dok se najstareša ne raskuraži pak veli Ježušu, da je naj navči coprije.

On si je nasmejal i rekel: „E, kej če vam t'. Recite neke druge kej očete!" Ali kad one nisu nike druge prosile, nek same naj jih navči coprije, premislil si je Ježuš i rekel: „Pak naj bo!" i navčil je te babe coprjnat. Odonda vam se navek stare babe bave coprijami.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

9 Sveti je Juraj vođ i gospodar vokov

Negda je bil na Zmajni jen čovek z voli i sedel pod rastem, kad ti na jempot zakukurikal pevec na raste. Čovek se ogleda, pak opazi kak odsekot beže k nemo i k rastu sami voki, a on ni pet, ni šest, nek se popel na rasta. Cele je pole bile pone vokov.

Onda je došel sv. Juraj, pak je postavil voke v red i onda išel delit sakomu, nemo negov del, dal je sakomu negvo pečenku. Još je sakomu zapovedal koga ima ov mesec pojesti.

Kak je god bil teri vok nadelen, mam je očel na svu stran.

Sv. je Juraj se voke nadelil, ali za jenoga ni imel više mesa ni pečenke, onda veli tomu voku: „Zate više nemam pečenke, ali tva je one na raste", pak pokaže na 'noga čoveka (volara) ki je bil na rasti.

Čoveka je spopal takov stra, da je skorem opal dole. Nate je sv. Juraja nestale, a vok pričel kopati oko rasta. Kad je od se stran otkopal korejnije, prejtil se je rast, a vok čapac i zgrabil onoga volara pak ga pojel. Kej čeme, sodbina je sodbina.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

10 Sveti Janton vrača devetostruku ruku

Negde je bile Jantonske proščejnije (13-VI) onda je pop v cirkvi pripovedal kak je dobre dati svetomu Jantonu darec, kej ti on devetrostruke vrača i naplačuje.

Poslušal je tu prodiku jen bogec, pak si premislil da bi on svoju kravicu dal sv. Jantonu na dar, kad baš nema nek jenu, kej če mu i ona, si je mislil.

Dobre, — zatiral on kravu popu, a ov lepoj zafalil vu ime sv. Jantona. — Bile je to tak morti jene tijeden dana, a najempot se gojnila ona krava, ku je popu dal siromak. Sad (v)se krave oko ne, pak skači, a ona bež. — Kut, kam, nek bokcu domom kam je bila navčena, ali (v)se krave za jnu.

Videł bogec kak sv. Janton nemu devetrostruke vrača, pak zaprl se devet popovi krav v svoju štalu.

Došel pop po krave, ali bogec neda.

Zake? —

— E vi ste, gospon prebanuš, rekli, da sv. Janton devetrostruku ruku vrača.

Je kej če pop. Ni si mogel pomoči. Bogec si je zaoptal da je te krave nemu poslal na dar sv. Janton i neda popu negvoga blaga.

I tak je pop ostal prez krav, ali je na dale pazil kej govori v cirkvi, da mu se pak kej ne dogodi.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

11 Bog zna kej dela

Negda je Bőg poslal smrt da naj zakole jenu ženu. Smrt na vrata, a to pona iža dece, pak sa za materju kam ona, tam i deca pak se još i plaču.

Onda se je smrti ražalele, pak ni te žene zaklala, nek je očila i zaklala jeno drugu. Došla je onda k gosponu Bogu, a on ju pita da jeli negvu zapoved zvršila.

Onda je ona rekla da je i ni, pak se je počela spričavati, da je pona iža dece, pak kam ona. Onda je Bog poslal i zapovedal smrti da naj otide i naj donese z morija jen kamen ki je na deni (dnu).

Kad je ona tu naredila, zapovedal ji je da ga naj raštoče. Kad je i to naredila našla je nutri jenoga črva.

Onda veli Bog: „Vidiš, ja znam i brigujem se za toga črva i dajem nemu ranu. Ti se naj nike bojati, da bodo deca pomrla od glada".

Sad je očila smrt po drugi pot, na v svet da zakole ženu.

Još je žena bila na skolki več su došle kume, sosede i kojekakva rodbina, pak su pobrale i otpremile decu sobu (sa sobom).

Pripovijedao *Mato Dokušec*

12 Kak je išel Bog, Isus i sv. Petar po svetu i kak su iskali kvartira

Jempot je sv. Peter išel po svetu s gosponem Bogem i z Kristušem. Došli su v jen grad, ali nigde da dobe kvartir.

„Je kej", veli sv. Peter, „ideme dale". Još je bila same jena mala ižica. Štoli su otiti dale, ali so se itak navrnuli još tu prosit da bi prespali.

Oni v nuter, a sama žena i pune dece. Veli, — „bili mogli si počiniti", a ona nem, da „zake ne", ali same nema ništa kaj bi im dala ni slame kej bi pod nje dela". „Nike zate", vele oni i rasprave se.

Kad so si seli, veli g. Bog nek im neke donese za jesti, ali ona veli da nema. Nate ji on veli naj same ide v podrum moti (možda) (g)de kej najde.

Ona v nuter, a to ti se diši, tu same mese i kruv. Žasnula se je, ali je same zela i onesla im.

— Naj im popravi de bodo legli, — veli pak Kristuš, a ona — A kej bi vam dela?

— Moti de kej najdeš.

Ona v štala a tu se pone sena. — Naredila im je i postel.

Onda no pita g. Bog da tere ji je dete najbole za volu, a ona veli: „najmenše." Nate iti g. Bog sv. Petru noš pak veli: Na, zakoli je, to bu naša pečenka.

Žena se je zabila na mesti i okamenela da ni mogla ni reči nike, a sv. Peter prijel dete i zaklal.

Dok ga je raspravlal rekel je Kristuš ženi da naj krušnu peč raskuri. Je, ni druge, morala je.

Deli oni dete pēč, i one se pekle moti jenu vuru. Pečejnka je same čvrčala a žena se za pečiju plakala. Onda veli g. Bog ženi, da naj pogleda kej niva pečenka dela.

Nagleda se žena v peč, a to ti dete sedi v protvajni pak se tritra zlatnu jabuku. Žena je vesela došla nazaj i povedla kej je vidla. Onda je sv. Peter očel i donesel nazaj ženi dete, ke je imale po sebi zlatne žilke.

Sad veli g. Bog ženi da se naj nike ne preplaši kej se god dogodi sutra, nek bůde same mirne duše.

Sutra dan se žena prebudi, a ludi ni v iži, obloki zaslojneni. Skoči s posteli pak pogleda brže po iži: deca so v redu. Gledi čez oblok a to sekod — same morije, same je nejna iža na suvem.

Zate kej je ta bogica prijela svete potnike na kvartir dal je Bog da jele i pile ide navek v nejno ižo same. Navek je iža sega pona, a celi grad i zemla je zbog grehote prepala v morje.

Prema pripovijedanju *M. Dokušec*

13 Kak su svetoga Petra dečki tri pot natukli

Išel je negda gospon Bog z svetim Petrem po svetu. Tak so došli v jen grad podvečer pak iskali kvartir. Našli so ga v jeni bertiji — ali tu se je igrale i tancale — kak bodo spali?

„Ništa, mi bome same legli", rekel je sv. Peter. I raspravili so se i legli na nekakvo postel v bertiji. Kad so najlepše zadremali, dogovarjali so se dečki ki so tancali da bi natokli ovoga ki spi skraja.

I ni pet, ni šest, vudri oni z batinami pak sega sv. Petra spretukli, da je se skočal. Onda je sv. Peter prosil Kristuša da li se premenili. I Kristuš ga je pustil da si legne v sredini. Ni prešel jen cajt, a pak dečki: „Ideme sad pak male naprašiti srejnoga. Zaki bi spal".

I pak oni natokli sv. Petra.

Mislil si je onda sv. Peter: „Pem k steni. Tam me valda ne bodo tokli. Pak se je premenil z gosponem Bogem ki se je nate same male nasmejal.

Kad su dečki onda stancali jen tanec, vele: Tri pot Bog pomaže, ove več jesme natokli, sad pak bome onoga trejtoga pri steni. Pak vudri i po trejti pot po sv. Petri.

Kad so ga natukli ni mogel više ni govoriti, same je skočal a gospon Bog mu je rekel: „Je Peter ja ti nisem kriv, zaki si se štol mejnati".

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

14 Kak je sveti Peter teknul celi roj čeli vu vodu

Dok so negda išli po svetu gospon Bog i sv. Peter, opazili so kak jena žena čisti svoje dete z koru kruva. Dete se je bile zagadile.

Kad je to opazil g. Bog štol je mam kaštiguvati celi svet, z gladem pak je prijel za jeno lat pri zemli (kejti so negda lati bile do zemle doge) pak je počel preklinjati i trositi šenico.

Opazil je to i sv. Peter pak zgrabil gosp. Boga za roku i rekel: Holt oče, ostavi barem nek lat raste kak šaka duga. To naj bo za cucke i mačke.

I Gospon se je Bog dal nagovoriti, ali je zapovedal ludem da onda morajo raniti cucke i mačke.

Ondak so oni dva išli dale prek pola kad ti na jempot svetoga Petra grizla jena čela; a bil je na grani celi jen roj.

Svetoga je Petra to tak rasrdile da se prijel granu pak ju z celim rojem teknul vu vodu. I tak so se (v)se podušile.

Sat se je gospon Bog obrnul sv. Petru i rekel: Peter, Peter — jeli vidiš, kakov si ti, pak si za jeno čelu celi roj vništil, a mene si prosil da ne zakònem žite, kej ti, da bi bile prevelike zlo zbog glada.

Prema pripovijedanju *Mate Dokušec*

√ 15 Kak je židov prevaril svetoga Petra

Sv. je Peter moral mreti po Buži odredbi, ali ni tam sedel za badave, moral je čuvati da nebi štu god vlezel v nebe.

Dok se je jempot Peter šetal s klučmi pred nebeski vrati došle je tam pone ludi ki so pomrli. On im je pregledal pašuše i se po redu pustil nuter v diku nebesku.

Sad je došel na red jen čifut ki ni imel pravoga pašuša, štol bi i čifut v nebe, ali ga Peter ne pusti. Najempot veli on svetomu Petru: „Čuj Peter, mi sme rođaki, ja — kad nesmim, nejdem nuter, ali ti meni male otvorazni vrata da se nagledam. Ja sem ti pošten i ne bom vušel v nuter, a če mi raspreš, bom znal bar povedati onde kam zajdem kak je ovde.

I sv. Peter kak je bil dobričina poveruje čifutu i zeme kluče da vrata raspre. A mislil si je sv. Peter tak: „Pak zaki da mo male ne rasprem, em on zgleda baš kak ti pravi židov, a i pasmine je moje a još k semo tomu mi je ponudil da si male gotnem rakije, a bil sem baš jakoj žeđen."

I dok si tak misli sv. Peter, rasprl je vrata ali male preširoke. Čifut je pak opazil nutri svoje lače ke je negda dal jenomu bokcu pak brže skok v nebe i sede si na svoje lače.

Dodrčal je za jnim v sveti Peter pak ga je tiral van, ali se čifut neda, nek veli, da je na svojem.

Mislil si je sad sv. Peter kaj bi naredil, ali ni bil dosta spometen pak si je od jada pukal lasi z glave. Onda se je setil, da bi apoštole pozval na skupčino, da se bo valda nekteri neki spometnoga setil.

Ali je moral još male pričakati kej ti so apoštoli poslušati, dok je Kristuš spitaval mladiče ki so mrli prede zakona pak niso bili ne vem svetu na ižameni.

Kad je ižamen bil gotov i mladiči venčani, zaigrala je anđelsko banda da so se sveci od miline same digali. Židov je pak na svoji lača se potancuval od veselija.

Sad je sveti Peter namegmul apoštolom i oni so se po mučičke dorevali do jnega, kej ti je na nebi velika stiska. Niso oni duge večali. Dogovorili so se, da bo jen apoštol zel stari kotel, pak bo bobnal pred rajskemi vrati da bo licitacija.

Kak so se dogovorili, tak i naredili. Čim je čifol čul boben mam on beš k vratam i van. Kad je videl da ni nikakve licitacije štol se je vrnuti v nebe ali so mu se vrata zaprla pred nosem.

E sad ni bile druge nek naš čifut pot pod opajnke i ejt kam je bil određen.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

16 Kak je sveti Peter vlekel svoju mater vun s pekla

Sv. Peter je imal jakoj hudu mater ka ni nigda štola nike bokcu dati. Kad je jenpot konople trla, skundračila ji se jena ročica, a ona je jakoj klela. Nate je došel nekakav bogec pak jo je počel prositi, nek mu neke da. Onda se ona na jnega zdrli i iti mu onu skundračenu ročicu: „Na, nosi se" veli i da te nisem više nigdar vidla pred nosem.

Znale je to cele sele, zoznali so si bokco i ništi se više ni vufal k ne, da jo kej prosi.

Lete je išle po leti i ona je preživela svega sina Petra. Kad je mrla Peter je več vlekel duše z čistilišča i puščal v nebe.

Nu je zapala čistilišna moka, ona je bila nad peklem i gledela kak ide jena duša za drugu v nebe, onda je ona počela kričati: „Sine Petre, veži lakne, na do lakne pak me puči z toga zla — pekla vun".

Ni Peter doge toga čul, ali kad več ni mogel poslušati prijel je ročicu, pak je vezal jene lakne na druge. I kad je zajne lakne privezal bile je najlepše do matere sv. Petra. Sad se je stopram ona prijela a on počel vleči. Ali kak je no vlekel, fatale so se i druge duše za lakne, morti bi sv. Peter i ne zlekel. To je bile materi sv. Petra krive, ona je mislila kak i na 'vem svetu da same ona ima prav živeti i ona je vikala sv. Petru

„Sine Petre, scukaj z laknem, nek ove duše nejdu gore, nek scure. One tebe, sine Petre, niso rodile i ranile“. Ali sv. Petar ni toga čul, on je same vlekel. Kad je ona tak po trejti pot kričala, onda je on same male scukal z laknem. Lakne se je pretrgle, a ona je opala još 9 pot glipši v pekel nek je bila prede.

Sad več sv. Peter ni imel nike s čem bi jo zvadil pak je rekel: „Je mati, ja nisem kriv, ja sem naredil kak si rekla. Kej ču, sad ti več ne mrem pomoči.

Odonda je začkomela mati od sv. Petra, a on je mireu kej ti ga nište ne bantuje pri posli.

Pripovijedala *Marija Dokušec*

---

17 Kak je sveti Peter imel gosli na pleči

Išli so Isos, Bog i sv. Peter po svetu, pak je je noč zastigla, pak so došli v jeno bertiju. Onda so totuka (tu) prosili stana, a bili so tu pijanci pak so pili.

I onda je Bog stvoril sv. Petru gosli na pleči, a ov to ni ni znal, a pijanci odovde, odonde: „A igraj, a igraj, a igraj“!

Sv. se je Peter ogledaval, sad sim, sad tam. Komu to vele, da naj igra. A pijanci, kad so vidli da sv. Peter neče nikak početi igrati, vudri po jnem.

On ni bogec ni znal, kej íma na pleči, pak je ni kriv ni dožen bil ves pretočen.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

18 Kak je z sv. hoštije išla krv

Čul sem pripovedati, kak je, negda, nekakov čovek snel hoštiju, dok je išel na sv. pričest zobi, pak jo je donesel domom. Onda da je doma zel iglu, pak da je pikal po te hoštiji, a ž ne da je išla krv.

Pripovijedao *Mirko Grgošić*

---

19 Kak je z kruva išla krv

Negda je jena žena snela pričest zobi, pak ga je zamotala i donesla domom. Onda je ona tu spravila nekam na najže v žkrijno.

Prešle je pone let, a ona je zate i zabila. Onda je jempot bila vu te škrijni šenica, a ona ju je grabila vu vreče, da bo poslala v melin. I tak je ona z šenicu vu vreče dela i hoštiju.

Kej če stoga biti. Onda se je to zomlele i ona zamesila kruv, pak ga dela v peč, a kruv se lepoj spekel. Snela ga ona s peči i donesla na stol, zela nož i prerezala, a to z kruva potekla krv.

Čul sem pripovedati, da je to prava i živa istina i da se je to dogodile.

Pripovijedao † *Josip Dokušec*

---

20 Suđenice

Negda se je rodila jenomu kralu či, a pri jnem je bil jen bogec na kvarteri i spal za pečijo.

Kad so došle suđenice zdigal se je on od peči, pak došel k stolu. Sođenica je saka sela za jen vogel stola, a on takaj za četrtoga.

Onda so sođenice sodile. Saka je neke rekla, a nazajnem so se složile se, kak je rekla trejta. Dekla bo živa i zdrava, ali kad bo zvršila osemnajst let bo se v zdence topila.

Sođenice so očile, a bogec je jutre povedal kralu kak je negve čeri sođene. Kral je onda dal po celem kralevstvi zavoziti jame i zazidati se zdence.

Kad je dekla onda zvršila osemnajst let priredil je kral velike veselije i gozbu i si so se veselili kaj se ne bo kraleva či topila.

Došle je ona minuta i on cajt da se je bila dekla rodila, zdigla se je ona od stola i zišla z iže van.

Si so pak ludi gledeli kak se je ona otpravila na ne meste de je bil negda zdenec. Čem je došla tam, opala je mam ko da bi jo strelil.

Prema pripovijedanju *Mate Dokušec.*

---

21 Kak se je štol Lucifer podeliti z Bogen

Prvi je bil negda rat na nebi

Negda je bil na nebi rat, dok so se mej sobu svadili Buži janđeli. Kad je onda one zločeste Bůg itil dole z neba cureli so oni v pekel navek tri dane.

Onda se je jempot spomijnal Lucifer v iže z drugemi i govoril kak se je sad Bůg ž nim podelil; da kej je god na nebi, to bu Bogu, a kej na zemli, to nemu. „Ali, to bi Bůg", pripovedal je dale Lucifer, „ipak mogel popraviti". Pod vrate je to se poslušal Mikal arkanđel, pak je onda povedal Bogu, ke je čul. — Onda ga je Bug poslal da naj ide pitat Lucifera, da kak bi to treba narediti.

Očel je Mikal, ali mu Lucifer ni štol povedati. Išel je on i drugi dan, kak mu je Bůg rekel, ali pak nike.

„Trejti pot ti bo moral reči", veli Bůg. Kad se je Mikal pak pokazal pred Luciferem, ovomu je več bile dosta, pak veli:

„No dobre, kad baš moram reči, ja bom i povedal. Bog bi same mogel svet spasiti kad bi dal, da žena rodi, ali bez čoveka. Te onda čovek ki bi se rodil od te žene mogel bi svet osloboditi od greja".

Onda je Bůg štunderal kak bi to bile, pak se je setil i odredil da se tak i dogodi.

*

Prvi je bil negda rat na nebi. Lucifer je vodil janđele protiv Boga, a Bug je dal Mikalu žargoči mač s kem je je on tiral doli z neba. Onda su oni cureli tri dane. Za jnimi je došel na zemlu Mikal pak je poslušal pod vrate (peklejskemi) dok se je Lucifer s drugemi spomijnal kak se je Bog

ž nemi podelil, ali da bi se to dale ipak popraviti i da (j)ne nebi dopala cela zemla, ali Bog ne zna. Onda je mam Mikal brže bole očel k Bogu i povedal kej je čul. Itd.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

22 Kak je vrag stvoril melin

Negda je vrag stvoril melin. Onda je on očel pred Boga i tak mu povedal kej je naredil. Onda mu je Bog rekel da melin mora predati ludem, (ovi onda još nisu znali za melin, nek su žitek z batni tokli), ali vrag melina ne dal, nek, da je melin negov. Onda veli Bog: „Dobre, naj bo tvoj, ali onda dok sa listina opane z dreva.

Došla jesen. Vrag se potancuval od veselija. On bu skorem gazda; bu gospodar od ludi.

Čaka on, čaka — bo li već jempot se listije scurele, ali na jempot opazi da se je dreve počele nazaj mladiti i puščati perije.

Sad je vrag, stopram, došel k sebi, pak si zoštondiral, kaj je na stvari, pak je zarul i pobegal i ostavil melin.

Onda je Bog pozval ludi i dal jim melin i navčil je kak se mele.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

23 Kak je vrag stvoril tamburu, a onda i lulu

Dok je negda Bog stvoril svet, mislil si je vrag, zaki da i ja neke ne naredim. Onda je prijel jene dreve i počel delati dok ni složil prvu tamburu. Kad je tambura bila gotova del jo je na zglavije jenomu pastiru, pak se je skril. Pastir se je prebudil i mam spetil tamburu. Najprede jo je od sekod ogledal, a onda zaigral vu jnu. Došli so i drugi i pričeli tancati.

Tu je opazil vrag, pak se je počesal za vuvem i rekel: „Nisem dobre naredil, — meste da greše, oni se vesele. Tak ne bom nikoga dobil za se!“

Pak si je vrag razbijal glavu kej bi naredil, dok mu ne dojde na pomet, da naredi lulu. Brže je sel i delal.

Kad je lula bila gotova vteknul jo je v žep jenomu čjoveku. Ti jo je prigledal a onda nametal vu jnu nekakvoga perija i del v zube. Sad je štol prižgati, ali mu se goba ni nikak štola pripeciknuti. Vrag je na te brže bole naložil jogen i grel se. Čim je ti čjovek opazil kak se nešti greje došel je da si lulu zapuši.

Mam je prijel s prsti voglen da ga dene v lulu, ali se je spekel pak neki preklel. Onda je skočil brže vrag k nemu i rekel: „Ti si moj!“

Se je tu videl Bug i neki štunderal. Nate je kimnul z glavu, zmegnul s pleči i zmumlal: „Tu mi se ne dopada“, pak očel da veča svojemi apostoli.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

24 Kak je vrag vudril z jajci dok je štol goru prezidati

Ima tomu morti kakvi sto let i više kad je vrag štol prezidati bistričku goru. Bile je nemu krive, kej tak pune ludi ide k Majki Bůži na proščejne,

a ni jen ne kune potem makar se i stoče na teri kamen koga mu on iti pod noge.

Jen dan kad je pak išla velika prošecija po gori, rasrdil se je vrag pak je vudril svojemi jajci v kamen. Mislil si je da bo tam mam morije postale ali se je prevaril. Same je male skresal kamejnije, a poznati je još i denes meste kam je cupnul z jajci.

Sad navek dok idu ludi z prošeciju k Majki Bůži itaju vu on jarek kamejnije si ludi, a deca ka so čista (nevina) poslušajo teri bu čul kak vrag nariče.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

25 Skorem dobil vraga

Ja sem pak jempot, dok sem još bil mali i pasel goske — išel s paše več po mraku.

Na skrižajni je bil nekakov mali dečec v crleni kapici i dogi robačici ki je digel robačicu i vrtel se na mesti. Ja ni pet, ni šest — štol ga šibu po goli („r.ti"), ali me je zgrabil za šibu pokojni stari Vragovič ki je išel s pola za demlu, pak mi veli: „Same ti dečec odi domocek"!

Da me ni presenetil morti bi vlezel v kakvu tentacijo, a Bog zna morti je baš to i bil negov vrag ili pak pokojnoga Toma Krašiča. Krašiču je negov vrag, morti kakvoga pol leta kesni, obrezal poržake.

Pripovijedao *Mato Zvonar*

26 Od samohodne konople beži i sam živi vrag

Mislim da se je ove dogodile za popa Barabaša, ki se je pri Brcki v svoji iži strelil na Veliki petek.

Premil je on mrtvika (nekakvu baba ka je bila gazda) z Prikraja. Mrtvika je vozil pokojni Blaž Kutičin, ki je to znal sto i sto pot pripovedati. Kad so deli tu babu na kola niso je mogli četiri konji z mesta genuti. Onda je i pop dal još svoje dva, ali ni nike bile, lesa niso genuli ni šest kojn.

Onda ti je te Blaš rekel popu da naj otkapče negve kojne nazaj, a on je sam zlezel z lesa kak je gore sedel, pak je došel k sakomu kotaču i pustil vu sakoga po tri zrna konoplenoga samohodnoga semena. Onda je on sel nazaj na les i potiral kojne, a ovi so tak leke genuli i odleteli z lesem, da je se domele.

Kak je mrtvik bil zakopan, pozval je Blaža pop pred se, kejti su vu no doba baš bile z cirkve moči krajđene. Onda nega pop pita, da kej je on delal oke kotačov. On je rekel: A kej vas briga. Onda mu pop veli: „Ne, ne, Blaž, znate kej. Ja sem videl kak je pri sakem kotači držal po jen vrag, a čem ste vi došli k kotaču, pobegel je on na kraj. Da sme baš imeli deset komadov kojn nebi bili genuli z mesta".

Note veli Blaž, da je on čul još negda od svega joca da od samohodne konopline i sam živi vrag beži. „Onda" veli on „kak sem baš ja toga imel navek pri sebi setil sem se pak sem baš probal, jeli pak to istina".

Pop je onda išel po stare knjiga pregledat i našel zbilam da je to zapisane i da je istina.

Ispripovijedio *Mato Dokušec*

---

27 Kak je razbojnik Tomaš postal svetec

Bil je negda jen čovek ki je očel mej soldate. Dok je jempot bil na straži dal mo je vrag veliko žuđu, a onda je došel pak rekel: „Dam ti kupicu vode, a ti meni dej one zaki neznaš".

„Zaki neznam" misli si čovek „ke bi to bile zaki ja ne znam, ja znam za se. Dobre dej mi vode". I vrag mo da vode a on je popije i ni znal da je za tu kupicu prodal vragu svega sina ki se ti dan narodil.

Kad je zoznal da se je dete rodile, male se je grizel, ali si je ipak mislil da stoga ne bo nike.

Mejtim je dečke rasel i vučil velike škole, — a vrag je počel atagirati na jnega. Kad mo je to več bile prebedaste otpravil se je on na pot i to ramle v pekel.

Bil je nekak na pol pota kad je došel v jeno ižu de je stajnuval razbojnik Toma. Toma je imel same staru mater, ka je toga dečka nagovarala da nek ide dale, a če ostane de ga bo nejn sin ki je jakoj zločest moril i odsekel mo glavu pak jo bu del na stobor de je več drugih 99 glavi.

Dečke se ni dal nikak odgovoriti nek je ostal.

Toma je došel za cajt domom i mam osetil da je v notri krščajnska duša. Mati je bila dečka skrila i rekla da ni nikoga, ali kad je on zapovedal. da mora mam znati što je, ona mo pokaže toga dečke.

Sad ga je Toma pital se po redu. Na zajnem je doznal da ti dečke ide v pekel. Sad je rekel Toma: „Dobre kad ideš v pekel, ne bom ti glave odsekel, ali se ti popitaj tam, nek ti pokažú moju postel i kak bi se ja mogel ne rešiti.

Drugi dan je dečke očel dale i tak putoval dok ni došel v pekel. Kad je vlezel v pekel prijavil se je i rekel nek ga vode k Lucifero. Nate so ga vragi prijeli i otpremili staromu. Lucifer je bil jakoj kosmat, tak da ni nike ni videl. Dvanajs je vragov morale ščipami nemo obrvi digati. Kad je pregledel zapital je on toga dečka poki je došel v pekel. Na te mo povi dečke, da ga jen vrag navek napastoje, pak je došel da bi se ga rešil.

Čem je Lucifer to čul, da dozvati svega ornista i veli nek zatrobi. Kad je ornist zatrobil to so doleteli toliki vragi nuter, da je skorem jogen v pekli gasel.

Gledi dečke se vrage, ali ni bile mej nimi pravoga. „Ni ga" veli on Lucifero.

Lucifer pak da zatrobiti onda jih doleti dvanajest. Pet jih još ni čule trombete. Onda so još došli dva i tri. — Zajni ki je došel bil je pravi.

Čem ga je dečke opazil da ide veli: „E ide pravi". Sad je Lucifer pital toga vraga kej ima s tem dečkem. On je jedva zrekel — „moj je" — i več so ga „vragi kovači" prijeli i deli na železe pak kovali. Skovali so ga na šile i pak nazaj na vraga.

Pak ga je Lucifer pital: „Jeli tvoj?" a on je pak rekel da je. Onda so ga vragi skovali na iglo i pak na vraga, ali se vrag ni još štol dečka odreči. Sad so ga skovali na las. E to mo je več bile dosta, pak kad so ga nazaj prekovali na vraga je rekel da ni više negov. Da ni toga rekel bili bi ga kovači morili.

Lucifer je na te dečku rekel da more otiti, a dečke nemo nate: „Pem mam, ali bi prede štol videti Tomovu postel".

„E toga ne boš videl" vikali so si vragi ali jih je Lucifer ošinul z jokem pak su si začkomeli a on je rekel du mu ju morajo pokazati čez klučenicu.

Dečke je onda videl v jeni iži postel a na jni so bili nasađeni noži i britve. Po tem so se pak spijnale same kače i žabe. Kad je dečke to videl još je zapital bili se mogel Toma toga rešiti.

„Bi" prepotekel se je i rekel jen vrag, „ali bi moral dati si skovati na sako nogu cipelu devet funti žmehku od železa i onda se tak doge moliti v cirkvi, dok nebi te cipele popucale.

Kad je dečke tak vredil se posle očel je svojim potem nazaj domom. Toma ga je spazil več zdalekoga i mam je dočel k nemo i pital ga, kak je i jeli kej čul.

Dečke mo je povedal se po redu i sad je Tomu bile nekak močne dok je čul kej ga čaka.

I zbilam drugi dan da Toma skovati za sako nogu cipelu devet funti žmeku i otide v cirkvu da se moli Bogu.

Ni se ufal vlesti celi cirkvu več je stal na vrati i tak se molil.

Na jempot dojde jen mladi dečke v cirkvu pak se ogleda okola i kad ni videl nigde nikoga otide i raspre rako. Onda je otkril jen les i počel vleči mrtve tele jene dekle van pak je po čkomaj govoril: „Draga moja, mi sme se imeli zakoj radi, a ti si mrla. Kad nesem bil s tobu dok si živa bila, bom sad kad si mrtva."

Toma ni mogel dale gledeti mrcvarejne mrtvoga tela, niti poslušati kej ti dečke govori, nek je zgrabil železnu štajngu, s ku se je cirkva zapirala i rekel: „Če baš bom devedeset i devet pot glibli v pekli i če bom tam za naveke gorel, ja toga ne bom gledel" — pak je vudril toga dečka po glavi i mam jo raskolil (rasekel) na dva komade. —

Tomu su pak ti čas popucale železne čižme i on je postal prost. Sad je pozval v cirkvu popa i nemo povedal se ke je naredil.

Onda ga je pop pričestil a Toma je mam v cirkvi lepoj leke mrl i postal je tek sv. Toma.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

— — —

28 Vrag si zapiše sakoga ki ni v cirkvi na miru

Bil je negda jen pastir ki je bil jakoj pobožen. On se je navek molil pod jenim trnem a blage mu se je lepoj na miru pasle. On se ni nigda, nigde zgazil, makar je bile kak velike blate.

Kad je bila jempot nekakva parada, otpravil se je i on da bo tu videl i da pe jempot k meši, kejti ga još ni nigda bile v cirkvi.

Došel je on v cirkvu, pak si mam stal v jen kůt da nebo nikomu pačil pak gledel odonut po cirkvi. — Mam pod zvonmi je sedel jen vrag i zapisaval se ki so vlezli v cirkvo, ali nega ni zapisal, kad ga ne imel zaki.

Drugi so se (ludi spomijnali, smejali i komedije delali, a vrag si je se same lepe zapisaval. Zapisal si je i popa, dok se je z predikalnice nasmejal jeni snešici.

Kad je vrag i popa zapisal ni bile više mesta za nikoga na koži, ali se vragu ni nekak još dale otiti z svetoga mesta, dok nebi moti i pastira zapisal.

Sad je vrag očel pod predikalnicu pak začel natezati onu volovsku kožu. Jakoj se je mučil da mo je se slima curela zubi, ali ni nike pomagale, pastir se ni nate ni ogledal. Onda se je vrag jakoj rasrdil pak prijel zobi kožu i tak jake nategnul da je mam pokla, a on đipil na kamen.

Pastiru so se na te vusnice same male nadale na smej, ali vrag je to spazil, pak si ga brže zapisal i nestale ga z cirkve.

Skorem je onda bila i meša gotova. Kak god pastir van z cirkve — a negda je pod mešu opal mali dešč — mam se je zgazil v sakem jamički.

Onda je očel nazaj na pašu, pak si ovak premislil — E, nejdem ja više nigdar v cirkvu, kad sem tam zagrešil. Ja se bom rajši molil pod svojim trnem de me si puste na miru i nište me ne bantuje.

Pripovijedali † *Josip i Mato Dokušec*

---

29 Vragi muče grešnu dušu

Negda se je stari Zverek vozil Zeline, kam je išel na pajtlin. Bila je več kmica, a on se je baš dovažal k Jeleni.

Da se bo imel ščem zabavlati zvadil je lulu i duvan pak je nametal i štol zapušiti. Išče šibice, ali ni jih nigde. Prekaple po žepi, ni pak ni, da se na glavu postaviš, zabadave i kune kad jih ne more najti.

Na jemput on opazi kak se ludi greju na bregu. On ni pet, ni šest, nek: „Eha", pak skoči s kol, popne se na breg i ejt ramle k ludem ki so grejo.

„Dober večer!" — "Dober večer", vele takaj oni nemu, a on nem, da bi si zapušil lulu. „O same si zapuši" veli jen, a stari Zverek čapac za voglen pak ž nim v lulu.

Stol je sad stari da ide, ali opazi na jemput kak se na jogni žari debeli lanc. Ogleda se okola i sad stopram opazi da je na jelenskem grobiji. Obrne se na ludi, a oni ti imaju roge.

E ni šale, mam je stari zrasel kak rast, a lasi so mu se zdigli kak šaš. Počele so ga prehađati i mravlice. Nate se obrne k nemo jen vrag i veli: „Kume ne boj se nike, sedi si male boš neke videl. Sad si je stari je ova žena male odenul i sel.

Za jen zajt se je digel jen vrag pak očel k jenomu grobu de je zlekel ž nega jenu ženu, pak jo je dopremil k jognišču.

Zätoga (za to vrijeme) je pripovedal staromu Zvereku drugi vrag, da na vem svetu decu tirala.

— E, ke če stoga biti, zeli so vragi onda lanc z jognišča, pak so ga začeli te ženi zamatati oko droba. Kulike su oni god pot lanc ofrknuli, tulike je je ona dece zrodila. Pak kad je tere dete zgodila morala ga je pojesti.

Stari Zverek ni toga već mogel gledati pak se je zdigel i očel na sva kola da pe domom. Kak si je god sel na kola i rekal — „Ejt" — poleteli so kojni. Vozil se je, kak Ilija po nebi, tak jake da ni nike videl, ni kot, ni kam. Same na jemput je spazil da so kojni stali i da je pred našo cirkvu na skrižajni.

To je znal pokojni Zverek kulike i kulike pot pripovedati. Znal je reči: „Ja sega ne verujem, ali to, kej se je meni dogodile, to je prava i živa istina to bi mogel priseči.

Pripovijedao *Mato Dokušec* a čuo svog oca.

---

30 Vrag v priliki sneje

Ne tomu preveč zdama dok so živeli dva brati jake dobri. Oni so se vu sem slagali dok je bil ožejnen same stareši. Ali kak so išla leta zrasel je i mlajši i našel si deklo pak se oženil. Mlajša je štola biti mam gazdarica, pak je stoga delala svađu pri iži ne bili se kak podelili, ali ni išle.

Bile je to mislim v zimi dok je stareša jetrva tkala platne. Jene jutre najde ova se platne porezane na falate — „Ke je, ke je", pitaju si, ali ništi ne zna kej bi bile dok se ne seti mlajša i veli: „E to ni z pravico, tu je vrag imel prste."

I tak je bile. Vrag je prste pomešal vu stvari stareše jetrve, a za mlajšu je i zabil. Stareši je vrag čejal oprave, trl tajnere i zdele, rasital grah i kukurizu i se ji je znal pomešati kad je kam očila.

Zoznali so tu susedi, zoznale sele, a onda fara dok na zajnem i popi. Križali se ludi i z dalekoga gledali vu jokol de je vrag prste pomešal.

Kad ni se svectve pomagale kej so babe znale, otišla je stareša k popu, moti bi je on kej povedal.

Bil je vu te fari jen stari pop a imel je i kapelana, feš dečka crlejnka. — Odvezli so se popi za pajdaš vu te sele da zamalaju vraga da pusti mir krščajnskem ludem.

Stari se je pop molil celim potem, da bi mo Bug dal moč da bi molitve negve hasnele, a mladi se je same smejal pak si potem fučkal. Došle je i drugih popov pak so si sad počeli šlabekuvati i kaditi oko iže.

Kad so bili gotovi deli so na vrata pečut i svectve i rekli: „Če je nečistoča, ne bo je više", ali so se i dale sačkove huncmotarije događale Bile je ludi ki so počeli šeptati, kak je rekel i kapelan da to ni nište drugi nek mlajša sneja.

Došla je nedela a stareša se je oblačila da ide k meši, ali na jempot ni ropca — „De je?" Išču, dok ga ne opazi stareša jetrva na plotu. Kad je to poklam pripovedala, rekel je mož od mlajše da kak bi nestale ropca i kakav bi ga vrag nosil kam, kad je on videl svojo ženu kak ga je znesla z iže i dela na plot.

„Nesem, nesem — strela Buža" — klela se je mlajša. „Joj Bug me čuvaj i brani če to ni vrag v moji priliki". Mejtim se je se više govorile da to nište ne dela nek mlajša sneja, kejti se ne ni nike dogodile. Robača ji je i blazina bila razdrapana po ševi, a to se da nazaj narediti.

Da se mlajša opere, veli, da bo otišla mej škapolarce, da nebo vrag smel dale iti v nejni koži.

I ona se je spovedla pri starem gosponi prebanuši, a štola je baš prijeti i škapular kad je došel v cirkvu kapelan. Čem jo je videl počel je vikati na jnu (i na staroga). Rekel ji je da če se bo još same jenpot kej dogodile da bo poslal žandare po jnu.

Od onoga dana je bil mir v oni iži, jer vrag ni više valda imel pristupa.

Čuo sam pripovijedati, ali se ne sjećam od koga *Stjepan Dokušec*

31 Vrag se nameče

Išel je negda, prede par let, Franc Glišov večer domom pijan z goric. Kad je došel na skrižajne, zlezne pred nega nekakov mali dečec z lampašem i z crlenu kapicu.

Franc je se (sve) kosal jezik, da bi neke rekel tomu malomu ili da bi mu stal na glavu i pogazil ga, ali mu neke ni dale, i tak je dečec nemo presekel pot i očel potem na jenu stran,a Franc na drugu talaneč.

Franc bi bil kej to rekel malomu, ali mu je itak i na pijanem došle v glavu, da se to valda nameče nemo čiji vrag.

To sam čuo pričati u razgovoru, ali se ne sjećam ko je pripovijedao.

Stj. Dokušec, student

32 Kak je stari Lavič imel sedem let vraga

Pripovedali so meni pokojni čača, kak jim je negda pripovedal stari Lavič, kak je on išel čakat đavla na skrižajne.

On je pripovedal: „Kad je mene zobrala družina v zadrugi za gospodara (gazda) otpravil sem se ja na skrižajne mladi petek čakat đavla.

Tak sem ja došel oko pol noči i čakal v koli de sem se okrožil.

Prvi je došel nad me raspeti Kristuš i stal pred kolem morti kakve fertal vure. Ja sem same čkomel i čakal, a on je pak vane čkomel. Kad

je to prešle obrnul se je on, pak rekel: „E, čoveče, kad ne veruješ vu me, veruj vu nečistoču“ i očel.

Onda so na me leteli sačkovi strahi, žargoče brane i plugi i sačkova zver, ali se ja nesem nike bojal, nek same notri stal v kole.

Prešle je i to, a onda so dohađali đavli. Oni so ti mene prosili sega. I moje duše i me žene i deteta i ja ne znam čega se, ali jim nesem nike štol obečati, nek same mačka.

Mi sme ti se pogađali, kak se i ludi na pijacu pogođajo i na zajnem je jem pristal, da me bo služil sedem let za mačka.

Onda sem ga ja zapremil vu štalu, pak mu rekel. „Na, tu je tebe na brigi sedem let“.

Ondak ti ja nesem sedem let nikakve brige imel z blagem. Moji so ti voli biti debeli da ni takvi bile vu celem kraju. Oni so se po noči pasli sekod. De god či lepi žitek, a vrag ne v nuter i oni so tak navek pasli po kvare ali je ni, nigde nište našel.

Za te sedem let se pri cebi družini ni mogel otraniti ni jen maček. Čem sme ga odkod nabavili več ga je za dva dane nestale.

Tak ti je to bile sedem let, a onda sem ti se ja štol toga rešiti.

Nabavil sem nekakvoga mačka pak prijel vraga i otpremil ga na skrižajne, tam, de sem ga i našel.

Onda sem ja rekel vragu. Na ti maček za teroga sme se pogodili. Sedem let je prešle i sad moreš iti kam očeš.

Štol sem se ja sad od toga spovedati, pak ejt pred popa. On me je prek doge sprovedal i na zajnem sprovedal.

Zadal mi je prek žarku pokoru. Ja sem ti moral sebe peči na jogne od sačkovoga žitka.

Ja sem ti tak pretrpel se dok sem gorel na sačkovem jogne, ali najžarčeši ti je bil jogen šenični.

E, pak falo Bogu, se sem pretrpel, a glavne da sem se zla rešil. Tak je znal, pone i pone pot, stari Lavič, kad je bil dobre vole, pripovedati.

Prema pripovijedanju *Mate Dokušec*

33 Kral Matijaš

Jempot je išel jen čovek v mladu nedelu v šumu brât drv. Ide on, ide, pak pobira suvalke, kad ti najempot opazi pred sobu soldata kak stoji aptak ko da je na straži. Male se je prestrašil, ali mo je rekel sòldat, da se naj nike ne boji, nek naj same ide dale, ali si naj zapamti, kej bo što rekel.

I tak je on išel dale i našel pak jenoga soldata ki je pak stal na straži. I te (taj) mo je rekel da naj same ide dale. Išel je on, išel i tak došel do jenoga grada, vlezel v noter kak mo je jen soldat rekel i hodil sim tam dok ni došel v jeno ižu de so bile tri vrpe zlata. On je zel, kak mo je rekel soldat zo sake vrpe po jenu šaku, ali je pazil dobre, da se nebi vu ke zadel. Vu te iži je bil i jen stari gospon ki je navek sedel za stolem i neke pisal,

pak kad ni te stari ništa nega pital, ni ni on nike staromu rekel, nek je same zel zo sake vrpe po jenu šaku zlata i vrnul se nazaj.

Vani je pak našel na straži soldate, a jen mo je rekel, da naj dojde i drugu nedelu vu iste vuri sim.

Došel je on i drugu nedelu i se je našel kak i prvu i soldate na straži i on zakleti dvur i tri vrpe zlata i staroga ki je pisal za stolem. Pak je on zel, kak i prvi pot zo sake vrpe po jenu šaku ni se vu nike zadel i srečne zišel van.

Došel je on onda i trejtu nedelu, ali sad mo je rekel soldat na straži, da nebo tak glatke prešel kak saki pot do sad, da nebo mogel zlesti, a da se ne bi vu ke god zadel, ali sad nek dobre pazi kej bo on stari ki piše rekel.

Dobre!

I zbilam, zel je on zo sake vrpe zlata po jenu šaku, pak se otpravil van, ali ni mogel. On na jena vrata, a pred nega nekakva kuvarica. On na druga, a ona pred nega, pak ga ne pusti. On beš na trejta, a ona skočila pred nega baš kad je več bil skorem vani i on se je vu jnu zadel.

E, majka Boža, on ti se cajt tulika vojska prebudila, da ji je bile kak črvi na siru. Tu jeni soldati vežbajo, drugi se kefajo i čizme pocuju, trejti se toču i tak je tu bila takova zdrka da je on bogec štol mam od straa na mesti mreti.

Onda se je zdigel on gospon ki je sedel za stolem i navek pisal, pak je rekel: „Mir vam bodi, još ni došle naše vreme."

I v jen cajt, kej bi z jokem zmegnol, se se je nazaj smirile, si so soldati postali nazaj kamejnije, a te se je čovek našel vune. Sad je on povedal onem soldatom ki so bili na straži, kej se je dogodile i kej je videl. Kad so ti stražari to čuli, nestale ji je.

On čovek ki je navek pisal za stolem bil je kral Matijaš a ono negva zakleta vojska. Kad bo on zlezel na v svet, onda bo zajni rat i konec i kraj sveta.

(Rečenica u govoru kad se govori o kakovom ratu).

Kej so denes si rati, nike soprt onoga, dok kral Matijaš zlezne svoju zakleto vojsku. Onda bo pravi rat dok se bodo živi z mrtvemi tokli.

Pripovjedao *Mato Dokušec*

---

34 Kak je jen prigorec skorem Medved-grad rešil prekletstva

Išel je negda jen prigorec prek gore v Zogreb. On krej Medved-grada, a to se celi grad sveti, se v jedinem jogni. Nemo se to činile nekak čudne, pak je došel male bliše da vidi kej je to. On tam, a soldat stoji aptak pak mu veli: „Znaš kume kej, ti moreš postati kral. Ti same odi vu grad pak pitaj nekoga de bi mogel najti kralico.

On v grad i tam je našel drugoga ki ga je napotil kam mora iti. Vlezel je on vu jeno ižu vu teri je bile jakoj kmica.

Onda nemo veli jen glas z te kmice da je on jedini ki bi mogel grad rešiti proklestva, ali se mora zuti da mo crna kralica kušne petu na noge. Kad bo to naredila ona bo postala nazaj lepa dekla, kejti je zakleta kak kača, pak se bodo skupa oženiti.

No pak dobre, veli on i počne si zuvati jen opajnek. Kad se je zul, a on opazi kak se s kota vleče nekakva doga i debela kača ka je se z jezikem mecala. On se je držal da ga ne nike stra, ali kad je kača več blizu dopuzala ni mogel zdržati nek bež van z iže.

Vu on cajt je nazaj celi grad postal v kmici i porušan kada je zaklet, kak je i prede bil. On pak prigorec da se ne prestrašil i da ne pobegel, bil bi postal kral, pak bi zavladal z celu zemlo.

Sad več bo teške da došel cajt, da bi se pak mogel Medvedgrad rešiti, proklestva. Če bo morti za 300 let, ali teške.

Nigdar na bodo više išli valda krali od zgora hodnikem pod zemlo k meši k sv. Marko, kak so negda išli.

Po priči se, dakle, vidi da postoje podzemne veze između gornjega grada i Medvjedgrada. Verziju o tom podzemnom hodniku sam čuo često još kao dijete i izvan ove priče pripovjedati.

Zabilježio po sjećanju iz dijetinstva.

Stjepan Dokušec, student

---

35 Kak je Kralevič Marke postal jak?

Bili so pastiri, a bil je i Kralevič Marke pastir. Svijne so pasli. Onda tere goj otkud dete, sake ga je tokle. On im je moral svijne vračati, vodu nositi i se delati, a kad ni kej bile dobre, pak so ga tukli.

Jeden pot u letne doba bile je jake vroče. Onda so išli pastiri na zdenec pit vode, išel je i on Kralevič Marke. Onda je on videl deklu, lepu belu, žote lasi ima, de leži i spi na sonci, a same teče ž ne voda, kak ji je bile vroče. Onda mu je ona bila lepa, pak mu se smilila, a on je natrgal grajna i naredil ne lat.

Očel je nazaj k drugem pastirum, a ona je ostala speč, ali za kratek cajt je on pak išel na zdenec i najde deklu sedeč v ladu.

Onda ona negapita: „Čuj ti mali, a štu je meni ovdi lat naredil"? Veli: „Jesem ja....“!

A kej ti iščeš od mene zate, da ti dam, kej si mi lat naredil...“?

„E kej bi mi dala, kej imaš, - ništa“.

„Znaš ti mali, ti si najslabeši, tebe si tuku, odi boš ti mene male cical, to ti bu plača“.

Sad je on došel k dekli, pak jo je cical. Dekla mu je rekla da naj ide probati spuknuti jenu bukvu. Probal je, ali je nemogel ni cenuti.

Onda mu veli dekla i po drugi put: „Odi, boš me još cical“. Pak je onda probal iti pukat bukvu. Onda ju je male popuknul, ali ju još ni mogel spuknuti. Onda ga je dekla zvala, da ide i po trejti pot cicat. Išel je pak k bukvi i kak ju je god prijel, tak ju je mam spuknul i itil s korejnijem na pleča.

Sad mu veli ta dekla. Sad si dosta jak, ali kad boš god v tešnovini, pozovi mene, ja ti bum došla v pomoč, de god bila.

Onda se je Kraleviča Marke vrnul mej svoje pajdaše, a oni si na na jnega da de je tak doge bil, da mu oni moraju vračati svijne, pak so ga štoli i toči. On pak zgrabi jenoga, pak, ž nim sakoga ki k nemo, vudri. Prijel onda jenoga, za drugim i ital ž nemi kak z mački. A oni si da okot nemu tak na jempot tulika jakost.

Onda na jnega si kulike ji je god bile a on zgrabil bukvu i spuknul. pak udri po jni, a oni se vuplašiše pak bež, same da nekam vujdu.

Odonda se nesu više ni ufali ni z blizoga k nemu.

Pripovjedao *Mato Dokušec*

36 Kak se je Marica bertašica itila z vretenem za Markem Kralevičem

Odil je Marke Kralevič po svetu pak iskal bili se namenil na koga jakšega od sebe. Tak je došel v jeno bertiju. Tu je bila bertašica Marica krčmarica, luta ciganica.

Marke se ne prepovedal pred jnom, a ona mo je pripovedala i ove i one kak bi rada videti Kraleviča Marka i kak bi se štola ž nim male metati.

Marke ni štol ni jeno rečiju žugnuti niti se prepovedati pred jnom, kejti se bojaj, da bi mo ona, da ga pograbi se kosti zomlela.

Ona je tak koje kej pripovedala i prela. Najempot se ji je zmeknole vretene i pokoturnule pe pode pak i Marka male dosegle po noge.

Hu! — mislil je mam da mo je kost pokla, kak ga je zabolele. Platil on brže račun, sel na svega Šarca, pak bež.

Več ni bile nigde ni videti Marka, kad je Marica zoznala da je on to bil pri jni. Rasrdila se je, pak zletela pred ižo, ali kak ga ne nigde vidla itila je za jnim svoje vretene.

Marke je jašil na svem Šarci kak strela i vila ali kad ga je vjel same slap od vretena, ke (tere — koje) je itila Marica, mam se je on našel na zemle.

Onda si premislete kakva je to morala biti dekla — kak zgorna —, kad je ona itila same z vetrem od vretena Marka dole z kojna, a Marke je mogel celo bukvu s korejnejem spuknuti i nositi.

Pripovjedao *Mato Dokušec*

37 Kak neso tri čete Turčinov mogle nametati Marku lule

Sedel je jempot Marke Kralevič na čoršiji. Onda so išle tri vojske sami Turčinov. Marko se je štole pušiti pak veli vojnikom da mo naj nameču lulu. Si so zvadili svoje duvajnkese, ali lula bila još prazna.

Pak što bi jo i bil nametal, kad je ona bila velika da bi dvanajst veder sod z vinem bil stal vu jnu.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

38 Joco Udmanič kak biškup

Joca je Udmanič bil pravi čovek. On je robil same bogataše ki so imeli penez a pomagal je sirotijno.

Jempot se je tak čule da jen pop ima čudaj penez.

„A kej če popu penezi, em nema on zakonske dece“ mislil si je Udmanič, i zaki da te peneze denes, zutra, dobije popova kuvarica, bole da ja to razdelim sirotini da nebo kruva glana.

I Joca mam zeme arkuš papira i napiše pisme popu, da naj pripravi peneze. On bo te i te dan, vu tu i vu tu vuru došel po jnih.

Kad je pop prijel pisme pozval je ludi na dogovor. Si so se zrekli da bodo čakali Jocu i da ga bodo morili i posekli s kosami.

Osvel je i te dan, došel je i poldan, a Joce ni odnikot. Najempot se zdalekoga pokaže kučija. „Ide“ vikne nešti, a si se brže nagledali i zamomlali. „Sad ga bome, dok same dojde.“

Gledel je kučiju i pop s farofa, videl je on belce kak voze pak si misli „Što bi to bil? — Ništi drugi nek biškup, kejti same on ima takve kojne.

Kad je kučija došla bliže, bili so ludi na miru. Opazili so oni da se to vozi nekakav gospon, valda je biškup rekli su drugi i brže klekli pak se križali dok ji je Joca blagoslavlan.

Pop je brže dobečal dole i kušnul prsten svemu gosponu biškupu, ves srečen kej je baš sat došel biškup, pak morti Joce ne bo.

Joca je s popem vlezel vu farof a ludi su vani i dale čakali dok Joca dojde. Kad so vlezli v jeno ižu, brže je pop ponudil Jocu zo sem ke je imel same pri roki. Kak je bil vesel, ni znal ni kak bi se držal. Pripovedal mu je i ove i one, prezvišeni sim, — prezvišeni tam, dok se Joca ni najel i napil.

Kad je bile se v redu zdigne Joca halu, a pop se je mam smrzel kad je videl štu stoji pred jnim. Joca je bil ves omotan s puškami i nožmi pak se je sad nasmejal popu i rekel da če bo vikal, mam mo je smrt, a če oče biti živ nek brže vadi peneze i meče je na stol.

Ni bile drugač, moral je pop tancati kak je Joca igral. Kak je pop peneze del na stol, rekel mu je Joca, da se bodo sad skupa male prevezli, a ludi nek stoje.

I zlezli so oni s farofa, a ludi su još stali i spomijnali se. I odvezli so se, a ludi so kimali kak g. biškup nivoga popa zvisava, kejti skupa sede.

Kad se je za pol vure vrnul pop domum ludi su još čakali Jocu. — Pop je stal, pak se je nasmejal i rekel: „Sad ga morete čakati do zutra, više ne bo došel kad je očel“. Ludi so onda popa same gledeli, kimali z glavu i otišli. — V nedelo su stopram se razmeli dok im je pop povedal se s predikalnice i niso se si mogli načuditi kak je Joca moder.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

— —

39 Od popa ki je Lupoglav obranil od tuče

Bile je to negda dok je još bil zvonar stari Hozek. Na samo Veliko Mešu je odvezel popa[1]) Kůtica v Klošter (Ivanić kloštar) na proščejnije.

Kad je meša zvršila, žišli so popi z cirkve pak da pejo na jobed, ali naš opazi v babinem kotu mali dim. Mam se nate on ogleda okola, pak veli: „Upoglavski kočiš brže zapreži."

Si so ondak popi oko našega skakali i govorili mo nek ostane na jobedo ali on ni toga ni poslušal, nek same „ejt brže", tiral on svega kočiša.

Ni rekel nikomu ni z Bugem, nek je same skočil na kola. Kad so zlezli na pot veli on kočišu: „Tiraj Đuka, niso tvoji kojni ni kola. Tiraj! Upoglav ti bo druge kojne kupil."

E majka Buša, oni so se vozili kak slop i nebe. Za sako glaku na kojni je bila prst debela pejna. Ludi so mislili da so se kojni poplašili, kak su jake bežali.

Dok so se oni tak vozili, zdigel se je v zrak vekši i crni oblak ki se je same valukal. Kad se je pop prevezel čer Pričec došel je oblak nad našo cirkvu, ali so se nate zvoni javili. Digel se je i slop.

Sad je sam pop zgrabil za vuzde i potiral kojne tak jake da so mam postali pred cirkvo. Ni pop imel čas ni da se presleče na farofi, nek je same itil vuzde kočišu i rekel mo nek špancera kojne oko cirkve. Sam je pak brže vlezel v cirkvo i itil na se halu i štolu i zel šakrment pak je došel na cirkveni pocek i počel šakrmentem križati po zraku. Ondak so se i zvonari stali na pocek i još bole zvoneli.

Vetri so se na te v zraku pričeli tak jake metati i frkati da se je trgale meter debele rastije v sredini. Mislil si da se bo se porušale.

Za pol vure je se preletele i pop je spravil šakrment nazaj v cirkvo, a onda zišel van pak veli kočišu: „Đuka, dobre sme trefili. Da nas ni bile za pet minotuv, nebi se znale za nikakve dreve ni ižu, se bi očile v luft, a za Upoglav nebi više bile ni spomena".

Đuka je na te same neke zmumlal i još navek kojne španceral pred cirkvo. Onda, pak veli pop: „Đuka, sad so si valda kojni male otušili, otpremi jih v mojo štalu pak jim nameči sena, a ti dojdi na farof, peme jest, kej ti sme več jakoj glani.

„Tak vam je to bile, prava živa istina" znal je to Đuka sto i sto pot pripovedati. „Znaju popi, em niso oni za badove vučili trinajst školi. Zajne se lete same bave s coprijami". Denešni popi nek se skriju pred staremi. Ovi ne znajo nike, a kej i znaju neče čoveku pomoči, nek se drže kak židovi. Same se za peneze.

Pripovijedao *Josip Dokušec*

---

[1]) Stj. Rihtarić, župnik lupoglavski od god. 1868—1874.

40 Kak je frater jašil na zmaji

Bila je jene lete velika suša, pak so male vode i zdenci presušili. Kad je onda naš pop jempot bil v Kloštru pri fratri, španciral se je z jenim starim fratrem po vrtu.

Spomijnali so se oni dekej, dekej, po male, ali ji je poslušal jen čovek ki je neke plil po grmiji i pritajil se i tak čul celi spomejnek.

„Ni dežđa", veli naš pop, „ja ne znam ni sam kej bi čovek naredil".

„Hm, nekak, zlo je. Nebo kej jesti, se se je zosušile na korejniji".

I tak so se oni po čkomoj spomijnali dok jempot ne veli frater: „Znaš kej, ja pem na jezere zvat pozoja, pak buš videl jeli bu dežđa. —

Kej če stoga biti, dan za danem išel, prešel je i tijeden ali dežđa ni, pak ni. Svele je i Kralove[1]). Sonce je tak jake pripekale da je ludem se dohađula mučnina.

Najempot okrej pol dana zdigel se je jen mali oblak. Ni prešla morti ni vura, a več je sekot po nebi bile same oblačiji crne kak voglen. Musikale se je a i grmele jakoj, a zvoni su navek same zvoneli.

Sad ti je dojašil frater na zmaji, i skočil je takov vijor, da se je se štole potrgati. Cele je sele gledele kak se pozoju rep frluže.

Ni ga hejd frater pustil nad selem, kejti bi onda naredil prevelike zlo, bi vuništil pole i porušal iže, nek je išel nad šumu. Za jnim, kut je išel pucale su same strele, pak su ludi mislili da je pokle v sake dreve najmejne sto put. Onda je v „čretu" jalšovina meter debela spretrgana v polovici i sprejitana, a cela je šuma bila sklačena ko da je čež nu premaširal Turčin svoju vojsku.

— Jen je čovek onda pri Brcki[2]) podobiral grozdije, pak je pobigel v klet, dok je počel vijor, a škaf je ostavih z grozdijem na redu. Vijor je prijel te škaf i onesel ga čak Moslavino. Čovek je bil za te onda i zabil, ali kad je druge lete došel k svemo rođaku v Moslavino jakoj se je začudil kad je pri jnem opazil na stoli ti noš. Onda ga je pital, de je ti noš našel, a on mo je se povedal kak je lani na Kralove (z) slapem, opal škaf z grozdijem i vu jnem zapiknem noš pred negvo kletiju gorica.

Još je pozoj spuknul jeno slivu na bregu i onesel ju v Posavinu, de je opala na jen jokol. —

Onda kak je preletel te slap, opal je takof dešč, da je do Male Meše[3]) zrasla segde otava za kositi.

— Fratri so još jakši nek popi, oni mogu svoju knigu zmoliti pozoja zo sake vode. Onda kad se pozoj vleče van oni zažvale i jašu kam oču.

Pripovijedao *Mato Dakušec*

---

[1]) 20-VIII.
[2]) Brckovljan
[3]) 8-IX

41 Od grabancijaša

Bil je negda v moji kompaniji jen dečke, ki je zvršil trinajst popovski školi i postal grabancijaš. — Kad je služil prvo mešu kak je pripovidal, onda so mo se skazali sačkovi strahi i on je pobegel od (joltara) jantara. Onda je iskal službe pak je tak došel vu vojsku.

Jempot so ga dečki nagovarali, da naj naredi toču ali ga nisu nikak mogli dobiti. Ali je jempot, kad je ni mogel više preposlušavati rekel: „Dobre, ja bom naredil toču ali same v iži, i najte za Boga teri od vas zaspreti obluk ili vrota, kej ti bi toča vušla van i se li potokla.

Dečki so se nate same smejali i sedeli na posteli. Te je pak grabancijaš sel k stolu, zel šako soli v jen tajnir i rasprl svoj nož i knigo. Onda je levu roku zdigel male v zrak a z desno je prijel nož i počel ž nim grnjužati po soli i štrmenkovati.

Najempot je postala pona iža dima, za cajt je počele i cureti, najprede kaplač dešč a onda toča se vekša dok ne bile jedrna kak joreji. Bež nate dečki pod postel, a toča same curi i curela je jene pol vure, tak, da je bile po iži do kolena.

Oficeri i unteroficeri ki su vušli pot postel bili so si zasipani, a mi sme imeli vražoga posla dok sme je otkopali kad je prešla ta halabuka. Od dve vur po pol dan, pak do večer sme imeli posla i nosili toču van z iže.

To sem videl, prava živa istina, na svoje joči i onda mi ne more nište dokazati da ni toče moči narediti.

Pripovijedao *Avgust Ivković*

Priča o graboncijašima imade više, a sve su više manje slične. Razlikuje se ona, gdje se pripovijeda kako je otac nagovorio svoga sina u vinogradu da načini „toču“ *i sin je to učinio, a tuča je potukla vinograd. Na to je otac uzeo sjekiru i ubio sina rekavši:* „Kad sem otranil sina ki zna ludem delat kvar ni vreden da živi“.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

42 Proročtve

Male predi nek je zbetežal moj sin došel je jenu večer domom s paše i pripovedal kej mu se je pripetile.

On je bil s kravami i ležal pod jenem rasti. Najempot je opazil nad sobu kak se na rasti cuče lipa vila, žutemi lasmi.

On je za cajt zadrimal, a ona ga je triput prebudila i govorila mu: „Mato, lepi sinek, naj spati, buš si glavu pogubil“. On je itak posle nazaj zaspal, a coprnjaki so ga, dok je spal, obrali i on je zbetežal.

Dok je tak betežen bil znal mi je pripovedati da bo mrl. Jempot mi je pak rekel: „Mamek, ja bom za skorem mrl, a za dvi leta bo mrla i ma dekla. Ona je bela i lepa, a ima žote lasi. Predi nek merne ona bo ležala na moji posteli, a kad merne onda dojdite vi mamek kad bo za njo meša v cirkvu. Kad bo pod mešo podigajne prešle, onda bote vidli, ali same vi, — mene i nu, kak bome došli k jantaru na zakon i prisego“.

I prava živa istina, jena dekla je ležala na ti posteli i mrla kak je rekel sin. Ali ja nisem išla v cirkvu dok je bila za njo meša, neki me ni pustile. —

Pripovijedala *Ana Dokušec*

---

43 Kak su coprnjaki fondali negda mega pokojnoga Mateka

Najstareši mi je sin Matek bil betežan, pak so ludi rekli, da ga je veda P. skončala.

Onda je moj stari otišel k vujcu, jer je on bil vroč, da bili morti mogel Mateka zvročiti. Vujec je mega starega navčil kej mora delati. Rekel mo je da obere devet valuv[1]), onda devet zdencov i onda nek s staroga melina de so splavnice donese pol litra vode.

I stari je se po redu naredil i zel vode splavnice. Kad je se nesel domom, onda je za jnim navik od cirkve letila vrpa pruđija, ali se on ni nike ogledaval kak ga je vujec navčil.

Kad je stari došel domom, onda je Mateka s tem zo sem nakadil i poškropil a onda sme obrnuli postel naopak (glavu dole, a noge gore).

Drugu noč je stari postavil železe i vu jne se je vjela nekakva kokoš. Tu je kokoš moral stari toči z mičejnakem, kej ti je rekel vujec, da nek mori če se baš i pop vjeme v nuter.

Ja sem pak bila bedasta pak sem govorila na staroga da nek pusti to kokoš jer da je valda susedova, a če jo mori bo pak greja.

Stari jo je na te pustil a ona je otišla potem do skrižajna i tam je nestala. Čim je vujec to čul mam je rekel: „Sad z Bugem, više ja ne mrem ništa pomoči.“

Matek je bil se slabeši, hodili su ga i doktori gledet, a i pop teri ga je jakoj rat imel, kej mo je navek domištruval.

Jen dan je očel moj stari v cirkvu i dal za Mateka mešu služiti. Mogle je biti oko podigajna kad je Matek mrl. Ja sem očila nate po susedu i počele sme ga priređuvati za skolke. Kad ga je ona otkrila da ga bu prala on je rasprl joči i rekel: „Mamek, najte nigdar nikomu delati kvara. Oni ki so meni krivi bodo več plačeni. Čjovek bo zaklan a žena se bo skrčila!“ Kak je god to rekel mrl je nazaj ko da bi ga strelil.

Pripovijedala *Ana Dokušec*

---

44 Kak je baba poplašila Turčina pak je pobegel z Moslavine

Kad so turčini, negda, več celo Moslavinu pohalakali i štoli još na jem brežajnek de so bile kleti z vinem, naredila jim je nekakva baba da so se prestrašili i pobegli.

Predstavili so si oni da ide na jne silna vojska i da se same puške nišu, a prav za prav, ni bile nike. Veter je puhal pak se je trsije v gorica s kolijem nijale (a oni so mislili da ide vojska.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

[1]) Čime se kukuruza valja.

45 Od babe ka je coprala i poslala sršene na Francuze

Bili so negda v naše zemli Francuzi pak so štoli da pejo prek Turovoga pola na Zagrob.

Onda je nekakva baba dala dovesti na pole dvanajst vaganov peska. — Kad so ludi to naredili, zišla ona gore i počela štrmenkuvati.

Copruvala ona morti jeno vuru kad ti na jempot z onoga peska počeli se sršeni leči. Od sakoga je zrna peska postal po jen sršen, a baba onda ne poslala na francuza.

E majka Buža, kad so sršeni počeli klati vojsko, bile je dobre bežati. I bež — ki je kak i ki kam mogel.

Nigdar više neso odonda Francuzi bili v naše zemli.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

46 Proroki.

Negda so bili dva proroki, jen je bil naš Ilija, a drugi turski Muhomet. Onda so oni išli jempot spomijnajoč nekod, nekam, pak so se počeli i pregovarjati, teri je jakši.

Ni jen ni dal, ni jenomu za prav. Onda vele, da bodo oni išli jen drugoga plašit. Veli Muhomet, ja pem tebe prvi plašit

— Dobre, dej, veli Ilija i otide na velike pole, a Muhomet pokupil nekakve stare kotle i lonce, pak počel po tem lupati da bi poplašil Ilija, ali ov ni nikam pobegel, nek je same stal na poli.

Onda kad je bil Muhomet gotov, došel je k Iliji, pak ga pital, da jeli se jake poplašil. Veli ov, da ne nike.

No dobre, sad odi ti mene plašit veli našemu turski prorok. Ilija je onda naredil tak strašnu grmlavinu da se je se zemla stepala, a Muhomet se poplašil, pak kot, kam pobegel v konople i tam se ves zadr.stal. Odonda si si turčini kad idu srat moraju prati r.t.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

47 Kak je moš lečil ženu po recepisi

Bila negda možu žena betežna, a on doktoru i povedal se kak ima žena vručinu.

Doktor napisal recepis, ali ni imel bugačice pri roki pak stal k zidu i strugal male vapna da se prede posuši tenta, pak govoril čoveku: „Jeste li razmeli. Držite se recepta. Ovoga saku vuru jenu žlicu".

„Dobre"!

Mož domom, pak dal ženi saku vuru 2 žlice nastruganoga vapna pojesti. Strugal je on tak dok ni ostrugal ižu su z nutra i pol z vana, a žena mrla.

Došel on doktoru. „Gospon doktor žena je mrla"!

„A kej ni lek nike pomagal"?

„Ne! Vi ste rekli jenu, a ja sem ji i dve žlice daval"!

„A čega"?

„Ja sem strugal kak ste rekli i držal se recepisa“!

„O, Isuse nebeski, počel se smejati doktor pak ste vi ponoreli im sem ja rekel one medicine teru sem prepisal na recepis saku vuru jenu žlicu“!

„A, če bi tak — zake vi meni niste tak i rekli“.

Pripovijedao *M. Zvonar*

---

48 O starem Rbajsi

Stari je Rbajsa bil prek komedijast, a znal je tak pripovedati, da so ga na gosti si ludi i stari i mladi v zobe gledeli, tak da so i mužikaši zabili igrati.

Jemput mu se, kak je znal pripovedati, kotač podrobil, dok je vozil, mislim, sene s pola. Onda je on ostavil kotač tam de je bil, pak je prijel z jeno roku za jos, meste kotača, z drugu vuzde, pak se zlekel na kola i tak se dovezel domom.

Drugi je dan bil svetek, a on si sel na kobilu, pak po kotač. Kotač je našel ves rastepen, pak kak mu se ne dale da ga drži na roka, složil je kotač kobili oko vrata i tak je jašil nazaj domom.

Kak je išel čez Zočije, zdrčali so se cigani oko nega, pak ga pitajo kak je to naredil i kak je del kotač kobili na glavu.

„Ješ, kak, im je to najlekše“, veli on ciganom. „Otsekel sem kobili glavu, nateknul kotač na vrat, del glavu na jnene meste i v redu“.

Ciganom se je nekak zvidle i oni mam (z) naramlico sekiru, otsekli kobili glavu, nateknuli kotač na vrat, ali se glava više ne štola prijeti, nek je kobila crkla mam na mesti.

Sad cigani naredili graju, pograbili ki je kej imel pri roki, pak digli hajku i potiru za jnim.

Čul je on halabuku, a kad je videl da so mu cigani za petami i da da vrag šalu jemle, potiral je on brže kojna. Zvonec je na vratu kojnu same celinkal, a cigani so bežali za zvoncem. Jašil je on baš čez Tečali (šuma) i videl, da ga bodo cigani vjeli če se nike ne seti, kejti mu kojn ni baš mogel preveč jake drčati.

Sad je on snel remem pak vudri kojna, a kojn vr.t petami pokel tak jake i odletel, da je mam stari postal na jenem rasti. Cigani su pak mislili da je stril odjašil kak slap pak so odbežali za kojnem.

Stari se je onda popel na vrh, pak gledel kej bo. Ni ni opazil da rast ima luknu. Dok se je naprčaval da bole vidi najempot mu se posmeknula noga a on se načel v zgorni (= šuplji hrast). Dok je curel nuter, zakapčile so mu se gače za nekakov štrček, a on je v nuter opal gol.

Bil je on tak nutri jene tri dane i ni mogel van, a nište ni znal de on je da bi ga došli ludi zvaditi.

Onda se je popov stubel porušal, pak so išli po šumi iskad dreva za stubel. Kučili so oni od jenoga rasta do drugoga i tak došli i do ovoga. Nutre je domele, valda je šupel, vele i počeli so ga seči. Kad so pri jeni strani opsekli veliko luknu videl je stari Rbajsa da je pri rasti nekulike

lagvi vina i da se peče cela šujnka, a on ni pet ni šest nek da poplaši ludi opuči golu r.t na luknu.

Težaki vidli čude kej se nagleda van, pak se poplašili, ostavili se i pobegli. Stari je onda zižel van čez luknu, najel se i napil do mile vole, pak hejd za živicami po skrivce čez pole prema domu.

Došel je stari do Gajeca i ni se ufal dale, kad je čudaj ludi na poli sušile sene. On lepe i pomale pak se popel na jen kupčec sena i tam čočal.

Onda je došel tam pod te kup nekakav dečke z deklo, pak so dole neke delali i mrmlali. Na jempot veli dekla: „Je, a če se kej dogodi, što po kriv?"

Stari je to čul pak napel vuva i poslušal kej bo dečke rekel. Dečke je onda rekel: „Čkomi i ne boj se nike. Valda bo on kriv ki je gore". Stari se je nate štol nasmejati, ali ga je rasrdile tu da bi on bil zake kriv, pak veli: „O joca vam i... kej bi mam preklel i mater, a zaki bi bil ja kriv?"

Dečke i dekla su se tak jake preplašili, da so nam pobegli, a nesu ni pobrali svoje stvari. Dečke je v bržolici gače zabil i zeti kad več ni imel čas da je zaveže; nek je onak gol pobegel v nekakve vrberije.

Stari je onda zlezel s kupa, oblekel si dečkove gače i zel celu bagažu zo sem ke je sad imel hejd domom.

Prema pričanju *Tome Harabajsa*

---

49 Zvonarov vrag
(Ciklus priča o porodičnom vragu)

Zvonari su imeli sedem let vraga, a te je vrag znal delati sačkove bedastoče.

Jempot so mi majča pripovedali kak se je mlada sneja česala, da si dene poculicu na glavu, a vrag zgrabil skalu (polovinu) tikvače pak sneji na glavu meste poculice.

Kad je pak družina išla jest za stol došel f ižu vrag pak mam na stol prestrl kober meste stolnaka.

Ni vrag ni gladen štol biti, znal je on jesti, pak če neso žene pazile na kuvajne snel je on z lonca mese pak mam del opanjke kuvat v lonec meste ribice.

Onda so to javili v opčine i došli so žandori. Žandor je za stolem sedel i držal roku na stoli a vrag v ižu pak zel goruči ogorek z lule ili s peči pak teknul žandoru v roku.

A jempot je tesal posvet stric pokojni Šimun, a vrag na vrata vlezel, zgrabil paščico i buf strica mej pleča s paščico.

A kak so mi znali majča pokojni pripovedati, zgrabil im je jempot na drvocepi vrag sirnu košaru, pak ju prijel i odnesel na slivu mej trjnije.

A kad je v zimi bil sneg, pak kad se je družina razlezla po klete spat, onda je došel vrag pak je s pretakatnim rešetem sneg po jni sejal.

Još so mi i to majča pripovedali, da so oni pogubili kluč od kleti. Prešle je lete dana, a družina sedela za stolem — kad na jempot zvadi vrag kluč za grede pak puf ž nim sred iže.

Znali so moji pripovedati da je te vrag bil strine Šofe. Kad je znal male dojti k ne domom delal ji je kojekakve zlo.

Jempot ji je itil širočku z rok, pak ji je odsekel srejni prst na noge.

A kad so ji se znali pak piščenci poleči — znal je vrag sem sporezati noge v kolenci. Tak je štol znakaziti i teliče kad so ji se zlegli.

I tak je to trajale sedem let i družina se je razbegle, ki po štala, — ki kam, ki kam. I onda so si ižo morali porušati, ali se ni nište ufal iti prvi rušat da ga ne bi vrag.

Onda se je raskuražil nekakov strajnski čjovek, pak prvi počel rušati ižo.

Pripovijedao *M. Zvonar*

---

50 Kapelan

Bil je negda jen lepi dečke, ki se je zvučil za popa i postal kapelan.

Kad je jenput bil na balu, zvale so ga sneje toncat, ali se ni nikak dal — veli da neče, da nesmi, itd. Ali kad se je male ponapil, počel je jukati, a onda je i halu slekel i del jo na klin. Kad su onda zaigrali mužikaši zdigel se je od stola i rekel: „Pop nek visi, a ja bum tancal. — Barica de si, odi sim".

Kad je stoncal jen drmež, kušnul je lepoj Baricu i rekel — „Ej, ja imam rajši moju Baricu, nek celu faricu".

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

51 Kak je bil Koren kovač moder

Bil je negda Koren kovač. Onda je on več prek ostarel, a navek je delal kak črv. Veli jempot Bog smrti, da naj otide po Korena.

Ona se mam otpravila, itila kosu na pleča, sela na kojna i ode. Došla ona Korenu, a on same kej je sel za stol, pak reže deci kruv. Veli nemu smrt: Koren ejt! „Kej je bile, bile je, sad peš z demlu, tebi je 'mreti".

„Je, mam", veli Koren, „same dok se najeme". A bila je tam nekakva tikva, a smrt je bila, valda, žeđna, kad se je vu jnu nagledala. Koren to spazil, pak veli, da si naj same vlezne nuter.

Ona nuter, da se napije, a on zgrabil brže batinu, pak ž nu luknu zatrdil. Onda je jel, dok se ni najel.

Sad je obesil tikvu gore na rušku, da mu ju tere dete ne raspre i da tak smrt ne vujde. Onda je lete za letem prehađale, a na svetu ni nište miral, a i Bog se je več počel česati, kejti se na svetu pone zrodile, a mrl ništi i tak on ni imel nikomu soditi.

Jen dan se digel vijor, pak kak je jake puhale, opala je tikva dole z ruške pak se potrla, a smrt bež i došla plačuč pred Boga.

Pita on nu, da de je bila, a ona mu se po redu povi. Onda veli on ne da mora iti mam zaklati Korena, da je on preveč duge živ, ali — „A... a, a“, ona se neda. Nejde, pak nejde!

Onda Bog pozval vraga i veli mu: Koren je tvoj, odi si ga otpremi. On je se potancuval od veselija. Došel Korenu, a ov baš sekiru na laket, pak da pe na jokol drv deci cepat.

Veli vrag Korenu: „Kej je bile, bile je! Koren, pusti posel, pak ejt z demlu“!

„Mam“, veli Koren, „ali čuj! Bome male drv nacepali, da bodo deca imela š čem kuriti. Odi mi pomozi, bome predi gotovi, pak peme“.

I vrag se dal natentati. Koren vudri po furki sekiru, a ov se male raskolil. Nate veli Koren vragu, dej primi ščepci, boš mi pomogel razvinuti.

Vrag se prevaril, teknul prste, Koren snel sekiru, a klada vraga prijela, a Koren vudri, pa vudri po vragi i sega ga pretokel. Na zajnem je vrag ostavil svoju ruku na kladi pak pobegel prež ne.

Povedal je se pri Boge, a ov se (v)se česal i ni znal kak bi Korena vuništil. Onda se je setil i poslal na jnega zimu. Kad ga je ona male zmučila, došla je smrt, pak ga zaklala. I tak je Koren ipak moral mreti. Odonda saki čovek prede nek mira ima zimu.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

52 Kak su Kutici Kristušu roku trgli

Bile je to prede pone let dok so coprjnaki imeli veliko muč i dok je pokojni Hajna bil još dečec, a bil je sam Božič.

Videl je Hajna da mu se joča i stric nekam otpravla — valda k polnočki, a dete kak dete, oče i one, da ide.

„Ne“ veli mu joča, ali kad se je Hajna počel cmizdriti veli stric „Nu pa naj ide“. I maloga oni zeli sobu. Vlezli v cirkvu, rekli so malomu da nek nejde nikam z mesta i nek bo miren, a oni so jen za drugim smuknuli z cirkve van.

Kad je Hajna spazil da jih ni nutri, zišel je i on van, a kak so mo se nekakve tejne potem presmeknole podrčal je naprve. Onda je čul v kmici da mo idu joča i stric naprve, a on poskrivce za jnimi i tak se do grobija. Oni so vlezli v grobije, a mali je vani stal. Sad so se oni spomijnali teri bi zišel na križne dreve i Kristošu roku ftrgel.

Probal je najprede stric ali se ni mogel speti, onda je zišel gore joča i strgel roku Kristošu pak je itil i rekel brato „Na drči ju“ Roka je pak tak žmeke opala da jo stric ni mogel zastaviti nek je opalo na zemlo i prepala v nuter.

Kad se je Hajnin joča spustil s križa dole, onda mu je brat stopram povedal, da ne roke i da je prepala v zemlo.

Zazvonele je onda podigajne pri (meši) polnočki; a Hajna je čul još same kak je jen rekel: „To sme mi“ — i više ni poslušal, nek mam brže beš v cirkvo, da ga oni najdu v nutri dok dojdu.

Druge je jutre pripovedal Hajna pred celu družinu da je to sejnal, ali kad so mu se joča i stric zagrezili da ga bodo morili če nebo čkomel, mali je rekel da se je se zmislil.

Trejti dan mrl je jen brat. „Kaj mo je, kej mo je" pitali so ludi „He ništa, zožrl se je pak je crkel" rekli so ludi a nište ne znal da je to dobil na coprija na grobiji.

Prešla so odonda dve leta kad je jene jutre ob zoriji zlezel drugi brat van s iže da obavi nuždu. Dok je on čepel na mosteci dojde na jempot k nemo pokojni brat, pak veli: „E brate, došla je i tvoja vura, ti boš mrl za tri dane. Dosta sem te doge čekal više mrem. Prez tebe ne morem na Buži sod".

„E brate" veli drugi „čakaj još male, dok neki naredim i dok posle činim, još male pričakaj".

„Ne više ništa" veli drugi „došel je i tvoj cajt i nestane ga".

Onda ov živi vlezne f ižu v štol je pređo vijati ali ni mogel kej ti ga je zgrabila zimica. Jutri dan veli on svoji ženi: „Žena ja bom mrl. Se bo gospodarstve ostale na tebi i deci. Daj ti poruči po šurjaka pak nek dojde bo otiral svijne Ivaniče i nek proda bile po čem".

Žena ni verovala mam ali kad je on to i dale zateval, pošle ona po svega brata. I nemo je šurjak povedal iste, a onda rekel nek mo dopreme popa. Onda je on pred semi i pred popem povedal da je mali prav povedal negda da so on s bratem išli trgat Kristošu roke za coprije i da sad, veli, mora i on mreti kad brat namre prež nega na sod Buži.

Ludi so se križali ali i veruvali. Svåk je pak otiral svijne na pijac i baš se je vračal domum kad je čul kak so zvoni zazvoneli. Nate veli on dečků ki je išel ž nim „To je — mrl je moj šurjak" — a on zbilam i je mrl trejti dan kak mu je brat povedal.

Ispripovijedio *Mato Dokušec*

---

53 Kak je grubar postal srečen

Bil je negda jen veliki v bogati gospon i gospa a oni su imeli samo jeno deklu ka je bila prek lepa, a imeli so ju jakoj radi. Pazili so na jno kak na joke v glavi i niso je nikam samo pustili.

Jempot se je ona preladila i mrla. Gospon so se i gospa jakoj plakali kej ti im je mrla nina draga jedinka. Dok so jo zakopali nametali so po jni same zlate i drage kamejnije.

To je se videl grubar, pak je po noči kad so jo zakopali došel i otkopal grob da pobere ž ne zlatnino. Kad jo je otkopal, jemal je se po redu prstejnije i lanceke ž ne ali jenoga prstena ni nikak mogel sneti, a žal mo ga je bile ostaviti.

Najempot se on vudri po čeli, ko da se je neki setil i onda zvadi nož z žepa pak zariže v prst. Mislil je da bo prst prerezal i tak snel prsten.

Kak god je on zarezal v prst zdigla se dekla z lesa, zide z groba i otide. Kad je to grubar opazil skorem je mrl od straa. Ostavil je grob onak raskopan i brže pobegel domom de ga je prijela zimica.

Dekla, pak ni pet ni šest nek mam domom. Došla je domom i na vrata zazvonela. Sluškina je došla da raspre vrata pak se je jakoj presenetila i reč ji je zabegla, brže je vušla gore reči gosponu i gospi kej je vidla, Za jno je došla i dekla i pripovedali se svemo jocu i materi.

Drugi dan je bil on grubar betežen i ležal. Najempot je opazil čez oblok kak staje kučija pred negdo ižu. On se je smrzel od straa. Onda so vlezli vus obu gospon, gospa, i dekla a grubar je mislil da je več gotov (mrl).

Prvi je pregovoril na po lud grobar: „Milost, milost, nejte me"! Kad je videl da oni lepe nega glede ni znal kej li dale rekel. Onda ga je gospon pital, da kej oče on mo bo dal zate, kej mo čer snel z groba.

Nate zlezne naprve dekla i veli: „Ja imam moj život same zafaliti nemo i da ni nega ja li ostala mrtva. Zate, tatek, ja dajem svojo roku nemu, a ti nas blagoslovi".

Ov je gospon bil sprva jakoj protiv toga ali je najzajnem pustil na volu svoji jedinki i mladi so se pobrali. Bili so jakoj srečni i pone dece so imeli a postali još bole bogati, živo pak još morti denes če niso mrli.

Pripovijedao *Mato Dokušec.*

---

54 Od dve kumov

Bili so si negda dva kumi jakoj dobri. Jempot veli kum kumu: „Kume, znaš kej, ja imam jakoj rad mega kumiča. Kad se bo on ženil ti moraš mene pozvati na gosti. Če ja baš mernem ti dojdi na moj grob pak me pozovi a ja bom došel". „Dobre, pak je prav", veli drugi.

I tak su leta išla, a oni so se saki dan neke zospomijnavali pod lipu na skrižajni. Jen dan je mrl kum ki je rad imel maloga kumiča.

Išla so leta jene za drugim i prešle ji je mislim 9, a dečke si je našel lepu deklu i onda su priredili gosti. Žene se mladiči, a si gosti piju i popevaju. Najempot se seti joča dečkov, a bil je male kresen, da bi moral i kuma pozvati na gosti. Mam otide poprečki čez pole do grubija i kad je došel na kumov grob veli: „Ke je kume, kumič se ženi, jeli pak ideš onda na gosti." Kak je bil male pijan ni ga bile nike stra. Najempot čuje on z groba: „Čekaj kume idem mam". Nate se raspre grob, a z nutra zlezne van mrtvi i oni hejt skupa na gosti.

Pokojnoga ni videl nište osim kuma ki ga je dopremil. Oni su se dva sami navek spomijnali i jen drugomu nazdravlali dok nisu gosti prešle.

Kad so gosti prešle i svati se pričeli rasađati, veli pokojni kum živomu: „E kume, sad me moraš otpremiti nazaj otkut si me dopremil." „Ide v redu, jesi li fertig, ideme", veli živi pokojnomu. — Potem so se spomijnali, dok se na jempot ne obrne mrtvi živomu i veli: „Kume zapamti si pot, da boš znal domom pogoditi". "Naj kume biti bedast, em nisem pak tak pijan da ne bi znal domom dojti" rasrdi se živi, a mrtvi zmumla same — „dobre".

Kad so došli pred grobije, dal je mrtvi živomu takve spale, da je štol mam opasti. Nate veli živi: „Kume, al bi si legel i male počinul. Se

mi se joči sklapaju od spala. „No, pak dobre“ veli mrtvi. „Lezi si do mene pak si male počini“. I živi je legel i zaspal i spal je prek duge.

Kad se je onda prebudil veli kumu: „Kume, ja sem se male predrmel, a sad idem domom bum videl kej delajo naša deca (mladenci.)“ „Odi, kume, odi, ali si zapamti otkud boš očel, pak mi dojdi povedati kej boš našel v kakvem redu“.

I zišel je živi z groba, ali mo se je se činile na opak, zate je očel najprede k cirkvi. Kad ti on tam dojde, a to ni znati za cirkvu. De je bil cirkveni pocek tam je bukva kak rast debela. — Prejde po seli, ali nigde tora ni stvora, nigde ni žive duše, sekot sama šuma.

E kej bo — vrne se on i se po redu povi kumu, kak je kej. — Čem ga je mrtvi spazil z dalekoga mam mo je vikal: „Onda, kume, kej delaju naši mladiči“, a živi nate nemo: „Je kume, ja neznam ali se se tu meni čini prek opačne, im je sekot šuma a na cirkvenem je poceku bukva kak rast.“

Nate mo veli mrtvi: „A kej ti kume misliš kak si doge spal?“

„A kej bi mislil, najviše jene dve vure i se se je tak jake preobrnule v tak kratke vreme, ili pak ja morti dobre ne vidim.“

„Vidiš kume, vidiš“ veli mrtvi „dobre. Ti si spal ramle tri stu let“.

„Ejt z Bugem, naj mi kej god govoriti, nek mi poveč de bom koga našel“. „Naj se kume močiti, več so si mrtvi, a i ti si več zdamla moral v mreti. Najbole ti bo, lezi si do mene pok merni.

I kum je legel do kuma, obadva so se pretvorili v pra i pepel i začkomeli za navek.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

55 Kak su vragi čoveka zavezli v pekel

Išel je jeno večer jen mož o somčanem zahoti na pole gledet kukurize.

Dok se je vračal domom, več se je i zmračile, a kak je ta zemla male dale od sela nemu je baš kak sekira v med opala kej ti se vozila nekakva kočija z četiremi kojni. Kad je kočija došla do jnega stane, a gospon ga pozove naj se ide vozit.

A on — „pasja dreta, zaki se nebi povezel kad mu se baš lepa prilika nadala“ — pa hejt na kola. Voze se oni, a bile je več jake kmica i on ni videl ni kod, ni kam, same na jempot so postali vu nekakvem jogni.

Zide on z kučije i sad stopram opazi da je v pekli. Špancera se on sad po nutri sim, tam, nike ga ništa ne pita, a i on nikoga i on ide z jene iže vu drugu.

Najempot speti on kak vise v jeni iži popi za jezike nad jognem. Gledi on bole i opazi mej nimi i svega ki je mrl prede tri dane.

Ide on tak dale i najempot stane. Prebriše si joči i gledi i neveruje. Negva kuma neke dela. On mam v nuter pak kumi: „Dober večer“ — a ona nemo takaj i mam ga pita: „A kej je to kumič s tobu, kak si ti došel sim v pekel?“

Sad on ne povi kak je išel gledet na pole kukurize i se dale dok ni došel do jne.

Onda ona nega brže vučit: „Znaš, kumič, tak i tak. Tebe bodo sad tu pitali kej očeš delati. Ti se naj ničega prijeti jer tu je jena minuta duge kak na nem svetu jene lete. Ti same zatevaj nek te vode k Luciferu, i kad te oni ne bodo više mogli preposlušavati onda te bodu k nemo otpremili kej ti si bodu mislili da boš nemo povedal kej očeš delati.

Kad dojdeš onda pred jnega a ti zatevaj da te postave tam otkud so te i zeli, ali mam jer če boš ovde jeno minutu na nem svetu je to jene...“ i još mu je štola kuma neke reči, ali je dobižal jen vrag ki ga je sekod iskal da mo bo pomogel voglen nositi.

I ti je čovek sad očel van z vragem i ni dospel ni kumi reči „z Bogem“ kak ga je vrag reval, ali kad so došli tam de je bile voglejnije ni se čovek štol ni prijeti posla nek je rekel, nek ga otpreme k Lucifero. Sad so ga vragi premili sim, tam, ali nikak da dojde do Lucifera nek vele, da, kej bi staroga bokca mučili, da več ne vidi, a i ne čuje kad so mu vuva kosmata. Kad je čoveku bile več te bedastoče dosta zagrezil se je vragom da če ga ne bodo premili k Lucifero da se bo počel križati.

I vragi so ga brže bole zapremili k Lucifelo ki je zbilam zgledal kak vrag ili krastača kej vam ja znam. Dvanajst je vragov nemu ščipami raspirale obrvi da bi videl toga čoveka.

Kad je čovek se povedal Luciferu i rekel da on neče ovde ostati, nek, nek ga postave tam, otkut so ga zeli, zapovi Lucifer da tak naredi. I oni so ga deli vu kočiju i nazaj na iste meste odvezli.

Baš je dvanajst vur vudrile, a žena je več bila v strahu za jnega kad on pokoči po vrati. Ona mu raspre pak se zdrli na jnega, da kej ga ni tak doge, ko da je očel v pekel.

Nate on ženi: „A glej, ja pak i jesem bil v pekli“, pak počne pripovedati ženi se po redu kak mo se dogodile.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

56 Kak je vrag ogulil pokojniku kožu

Bili so negda dva soldati ki so živeli lepše nek brati. Kad je jen zbetežal rekel je drugomu. „Čuj brat, kad ja mernem ti me dojdi tri noči čuvat na grobije.“ „Dobre“, veli drugi, „ja bom.“

Ni prešle par dani a on je zbilam mrl. Kad so ga zakopali, došel je živi da čuva grob. Naredil je svojo pušku kole i stal v sredini.

Prešla je morti poldruga vura, a dojde ti jen vrag z lopato pak kopa grob. Kad je skopal pokojnika zel je nož i ogulil ga. Kožu je onda itil na stranu, a tele nazaj zakopal v grob. Živi je soldat se to videl pak je poleko povlekel pokojnikovu kožu v kole.

Kad je vrag bil s poslem gotov itil je lopato na pleča pak se prignol da zeme kožu ali je ni videl kad je bila v koli. On se rasrdi pak vužgi

kopati i nazaj otkopa mrtve tele kej ti je mislil da je zakopal i pokojnikovu kožu.

„Ke je to — kože ni ni (v) nutri“ — misli si vrag. Nate se je oglasil soldat s kola i vrag je znal de je koža pak rekel da mo ju naj da, da ke če nemo a on (vrag) bu vu jni okola odil pak bo ludi plašil. Ludi budu mislili da to hodi pokojnik. Če mu da kožu rekel je vrag da mo bu donesel vreče zlata.

„Dobre naredi tak“ rekel je soldat pak boš dobil kožu. — Vrag se je štol narediti prefrigan pak je donesel vreče voglejnija, ali se soldat ni dal prevariti, on je mam znal kulike vur toče.

Mislil si je vrag sekak, kak bi prevaril soldata ali se je on cajt zažarila zorija — ni bile cajt, pak on brže bole i donesel zbilam vreče zlata.

I soldat je videl da so tu sami cekini pak mu je itil kožu a vrag drč vesel v pekel. —

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

57 Kak se mož delil od žene

Negda se je mož podelil z ženo, pak je ne dal pevca, a sebi ostavil kokoš, kad več neso imeli pri iže nike drugoga kej bi delili.

Onda je žena prepravila pevca po svetu. Prešle par dani a on se vračal domom, i mam kričal s pota: „Kukuriku — nosi baba kober i gujn.“

Baba zlekla brže s postele dva kobere pak bež s tem van i prestrla jih. Pevec se je onda otepel na kobere. Za sakoga je pera opal po jen cekin.

Videl to mož, pak poslal i on svoju kokoš po svetu. Kad se je onda ona vračala domom tak je jake kokodakala da se je cele sele zbučile. Ona je kričala: „Kokodak, nosi dede kober i sak.“

Mož brže van, vesel, kej bo i on sad imel pone penez, pak je donesel i prestrl još više koberov. Kokoš se je onda gore stepla a to — za sakoga pera po gruđa zemle i treska.

Mož se je ondak jakoj rasrdil i skorem moril kokoš, ali ga je baba potažila. „A zaki bi jo — veli ona — moril? Im jo ti same pusti k memo pevcu, pak bo ona nesla jajec i mam bo penez!“

Mož se je posasil a kad mo je kokoš znesla nekulike jajec videl je da ga žena na dobre poti (= uči), pak se je ž nu nazaj pomiril.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

58 Kej je ded pripovedal o svoji smrti

Delali so negda naši zidari vu...., je, bome se ne mrem setiti kak se zove one meste, ali sejene — naj bo kak je, je.

Onda kak sem štol povedati oni so delali nekakov štoglinec i navek so zo sega delali komedije kak več i je mladež, rekli so: „Ni Boga, ni vere, ni nike!“

Jempot veli nem gazda. „E' dečki, najte kej god govoriti, pitajte vi mega joca. On vam naj povi, jeli kej.“ I dečki zbilam pri večeriji pak

počeli ove i one dok na jempot ne veli jen: „Kej ne, dede, da ni nikakvoga Boga.“ Nate se stari zdigne pak veli: „E, deca moja, je, je. Je Bug, bodi mo fala i dika. Znate, ja sem vam mrl. Tak se dovedam (čini mi se) koda sem legel i zaspal i mam se zdigel i očel. Ja nesem znal kam, ja sem same išel naprve a ni me nište premil.

Na jempot sem vam ja došel v jenu veliko ižu. Ja sem same kad sem vlezel čkomel i stal pri vrati. Bil je vu ti iži jen stari gospon. Prekapal je on i listal po jeni knigi sim, — tam, odovde — odonde, ali mu se valda neso nekak računi slagali, kad se je česal za vuvem. Onda je ostavil knigo na miru pak se je, jene dva pot prešpanceral po iži, neki nate zmumlal i pak išel listat po oni knigi.

Najempot on zdigne glavu i kada me je stopram sat popetil, zdrli se na me „Kej si ti smrad sim došel..Dok te ja ne pozovem z ove knige. nemaš mi dojti!“

I deca moja, same kej mi je to rekel ja sem postal doma i zdigel se s kulkov. Baš so me on čas štoli deti v les i zabiti kajti je pop došel, I vidite ja sem još i sad živ a moj sin več ima preko 60 let.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

59 Bile vam je negda!

Jakop — joča staroga Vragoviča je pripovedal jempot, kak je, dok je bil v Pančevi videl na Solane pribitu dolnu čoveču loloku, ka je, kak je čul pripovedati zvađena z Dunaja, a zvadili so ju fišari (ribolovci) i vagnoli, a imela je 90 funtov (45 kg.)

(Priča razjašnjuje gornje navode:) — Bila vam je negda jena dekla ka je išla saki dan vu pole da se prešeče. Išla je tak jen dan ona vu šetnu i prela i na jempot opazi kak neke po nejne zemli ruje. — Prijela je ona v šaku jorača i gojniča, jornice, plug i četiri kojne, pak se dale v krile i zosem domom.

Kad je došla domom, pokaže ona tu materi pak veli: „Glej, mame, našla sem na našem poli nekakve vrlce ki so rovali.“

Onda ji mati veli: „Znaš, čerek kej! Ti to se nazaj deni v krile i onesi tam, odkod si i zela. Takvi ti bodo sad za nami došli ludi!“

I ta je dekla to nazaj onesla na pole i ostavila de je i zela. Ona je ostala zajna od svega roda, od veliki ludi i onda se je ona topila v Dunaji.

Kad mi pak si pomerneme, bodo došli takvi ludi na zemlu da bi ji mirne duše mogle 12 v naše krušne peči zob toči.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

60 Kak je car Franc Joze bil velik kurviš

Franc Joze vam je bil vragometan več kak dečec. Mati ga je znala špotati kad ni nigda dal mira onem frajlicam na dvuru. Kad je pak odrasel nisu mogli više niki ž nim skončati. Ni štol biti nigda doma, navik se je skital po seli ili varoši a negda i po gora.

Jempot, dok je tak putuval zoznal je da gazda ki ima bertiju v jenem seli da ima i čer, ali prek lepu. „E ta bo moja“, veli Franc Joze svemo ministru. Mi peme tam. Ti se boš naredil kak veliki gospon a ja bom tvoj sluga kak i drugi. Ti dej preglasiti da se naj ludi skupe vu tu bertiju da bi rad videl kak se oni zabavlaju i kak tancajo. I još reci da naj dojdu si sloboda[1]), da bo dobil saki jesti i piti kej bo štol.“

Kad su se oni tak dogovorili poslal je minister vu te sele svega jenoga sluga z tim glasem. I skupile se je pone ludi, pona bertija i jokol. Si tancajo, piju i juču. Gazda toči vine i ima pone roke posla, ali se dela sam.

Vidi to Franc Joze, pak mu je čune – nigde nikakve dekle ka bi gazdi pomagala i on povleče jenoga čoveka na stranu, tekne mo vu roku cvancigu i veli: „Ej kume, ja sem čul da ti gazda ima lepu deklu, pak jeli to istina.“

Mož tekne cvancigu v žep, plune na stranu pak osprdlive pogleda Franc Joza i veli: „Je je. a kej je tebe to briga.“

„Je kume, same da znam“ i pak zgrabi car cvancigu i pusti čoveku v žep.

Sad je ti čovek več bil jeftineši. Povedal je on caru da je dekla zaprta v jeni klečurki, a stari da nosi kluč od te kleti za pojasem. Još je rekel ti mož da je ta dekla navik nutri zaprta.

Franc Jozi je bile dosta. Tekne čoveku v žep još jenu cvancigu, pak ajt do gazde. On pomučičke prigl̄edal kak gazda toči vine dok mu se ni nadala prilika i on prerezal špagu na teri so kluči visli. Kluči so opali na pod, gazda se ogledal, prijel je, neki zmumlal i del na jen klin.

Za cajt je več Franc Joze imel kluče v šaka, rasprl klet, vlezel k dekli i z nutra nazaj zaprl. Dekla je spala a on jo je prebudil i ostal ž nu do jutra.

Jutri ji je dal jenu vuru i rekel: „Na ti ovu vuru, ali jo nemoj raspreti dok ti ne bo velika nužda, ali kad jo raspreš zavikni tri pot „Josipe pomozi mi!““

Onda je ona kak je bila jakoj zmočena zaspala, a on je očel van, klet zaprl i male kasni očel vu svoj carski grad.

Prešle je nekolike mesecov a bertaš opazi da mo je či neseča. On se je štol pojesti od sramote ali ni nike mogel. Dekla je pak navek čkomela i ni mo ništa povedla kej se je dogodile.

Kad je dekla rodila, stari ni znal, kej, pak je mrl, a ona je i onda čkomila. Nejn mali je lepoj rasel a bil je fleten i spometen. Kad je išel v pučko školu, si so se čudili kak mo se ide lepe v glavo.

Onda veli jempot vučitel negvi materi da bi bile škoda da nebo mali išel dale v školu kad mo ide tak dobre v glavu. Ona si je i sama tak mislila, pak je prodala se i očila v carski grad.

Za te je vrime več i on minister imel dete i to čer ka je lepoj rasla. Mali pak nok[2]) bertašov je bil prvi dijak v školi, ali same tri leta. Jen dan

[1]) Adv. slobodno.

[2]) Unuk, vnůk, nok.

veli on meteri da on više neče iti v školu nek da se bo vučil za cukorpekara i to baš pri nem gazdi ki trži kolače pred carskim dvorem.

Mati mo je pustila na volu, a gazda ga je prijel vu posel. Za kratke je vreme znal on lepše i fineše kolače peči nek mo i gazda. Tomu se je gazda čudil i na same svojo ženu spomijnal, a negda so se, negda, spomijnali i o tem kak je niv šegrt sličen caru, kak jajce k jajcu.

Kad je od ovoga gazda kalfa očel na rajzajne, onda je mural ti mladi šegrt nositi kolače v carski dvur. Dok se je tak po nutri smicaril, svidla mo se ministrova či i oni so si počeli z jočmi nažmikavati.

On je znal ne i neke pisati, pak je papir zamotal v teste i se spekel kak kolač. Ti je kolač ona kupila a odgovor mu napisala na peneze ili na kakvem paperiči. Dok so se oni jempot tak skupa spomijnali, zapazil je tu Franc Joze pak je nemo zabranil nositi kolače vu dvur. Sad se je on sprijatelil s stražari.

Vu te je nekak vrime obolela mati toga dečka. Prve nek je mrla dala je sino vuru i rekla: „Sinke, če boš da v kakvem zlu onda raspri to vuru i reci tripot „Josipe pomozi mi.“ To je meni ostavil tvoj joča kad je očel vu svet, ali meni ni bile nigdar tak zlo, pak morti bo tebi treba.“ I dečke si je spravil vuru, a mati je mrla.

Jempot se je dosetil dečke kak se bo stajal svoju dragu. On bo vlezel v carski vrt prek zida a dva vojniki mu budu saku večer zdigli lotru do deklinoga obloka, kud pe on v nuter. Jutri pak prede zorije, mu budu oni nastavili lotru kud pe dole. Kakti znak, če je se v redu bu visel na obloku beli robec, a če ni ropca onda nek nejde kejti ni neke v redu.

Jeno noč se ni dale Franc Jozi spati pak se je očel špancerat po vrtu. Najempot vidi ti on komedijo kak ide dečke po lotri gore. Broji on obloke v trejtem katu i seti se da to mora biti iža — klet od ministrove čeri. Videl je kak je dečke vlezel nuter čez oblok, pak se je nasmejal i sel si vu vrtu pak čakal do jutra da vidi kak bo dečke dole zišel.

Videl je Franc Joze jutri i drugi del parade ali je same čkomel i nikomu ni nike povedal a ministrovu je čer više pot čez dan pogledal i pomuderce se nasmejal. Drugu večer zapovi Franc Joze da bo alarm se vojske zvan grada baš vu tu vuru kad se lotra diže da ne bi vojniki mogli dojti.

Franc Joze je ministro same rekel da se mora obleči kak prosti soldat i nike druge. Došli su oni skupa tak oblečeni ali kad se je minister setil kej to je, nekak ni štol lotre digati, ali se je itak bojal cara ki mu je rekel da mora se delati kej i on. I tak so oni zdigli lotru a dečke je očel k dekli. Minister si je se jezik kosal od lutosti, ali ni smel nike reči.

Dečke je pak ostal celu noč pri negvi čeri ali jutri ni mogel dole. Oni su vojniki ki so mu navik digali lotru mislili da on ni gore ni zišel i da mo ni nište lotre pomogel digati. Oni niso znali da je car z ministrem digel lotru i tak je dečke ostal z deklu do jutra.

Kad so jutri rasprli vrata od kleti ministrove čeri našli so no i nega kak leže skupa zagrleni v posteli.

Minister se je skorem pojel od jada i zateval da se dečke mam vubije, ali se Franc Joze obrnul i rekel: „Poleko, poleko, ja ga bom sodil.“ I car ga je sodil da ga imajo zapreti vu jeno ižu de same kače i žabe gmažu. Ni zajne vole mu niso spunili kad ni dal minister, kej ti je štol dečke videti ministrovu čer.

Tak so toga dečka zaprli vu to ižu de so bile same kače i žabe. Na vrati je pak moral stati jen soldat ki je poslušal jeli bo kej ti dečke govoril.

Kad je dečke videl kak gmažo k nemo kače, seti se kej mo je rekla mati, raspre brže vuru, a to v nutri negva slika, ali mu mam dojde na pomet da bi to mogel biti car. I on brže zaviče „Josipe pomozi mi.“ On pak soldat javi to caru, a car ga da dopremiti pred se i počne ga spitavati kej je on to govoril.

Sad mu dečke spripoveda se, kak ga je mati navčila. Car nate da dozvati svega ministra i veli: „Jeli vidiš, da sem ja imel prav, da vu jnem teče moja krv, ali kak si ti preveč nagel ja sam mogel svege sina dati moriti. Valda pometiš dok si ti bil a grof ja tvoj sluga vu oni bertiji prede kakvi dvadeset let.“

Minister je same gledel v zemlo, a car da pozvati pred se ministrovu čer. Ona je došla sa zaplakana i ni se štola ni nakloniti. Na te veli car ministru: „Moj sin i tvoja či nek se žene, a ja jim dam za dar celu grofiju — imaš li kej protiv toga“, ali je minister same čkomel.

Na te je dekla skočila k dečku pak mu brže odvezala lanc z roke i mam so se objeli i lepoj kušnuli i ni jih bile sram kej jih vidi car. Onda so zafalili caru i srečni otišli van.

Kad so se oženili lepoj su živeli i se im je išle lepoj od roke, a morti još i sad živiju tak srečne kak i negda.

Neznam jeli niv sin bil tak vragometen kak mo je bil joča i ded.

Ni same to, ima još pone primerov de se je Franc Joze pokazal kak pravi sodec ki zna kej dela.

Pripovijedali: *Mato Dokušec* i *Franjo Piščenec*

61 Kak su postale bule

Živel je negda jen jagar ki je imel jenoga sina. Kad je stari mrl prijel je negvo službu sin pak je pazil šůmu.

Dok je jempot bil doma štola ga je mati napremiti na gri(h), ali se (je) on čuval pak je očel vu lov po šume. Dok je on hodil po šume setila se je mati kak ga bo prevarila. Ona se je oblekla kak mlada dekla i sa se našminkala pak dela na glavo jen robec tak do je pokrila i lice.

Kad je išel sin ji domom, ona je to pazila pak je očilo v šůmu i tam čakala za jenim drevem. I vidla je da ide dečke a ona se je pritajila i čočala za rastem. On je to opazil pak je išel k ne a ona je pričela bežati.

On za njo i tak doge, dok jo ni vjel. Ona se počela ž nim metati i trgati po jnem odile dok se ni on raspalil i strgel ž ne robače i pritisnul jo na zemlo.

Odondo je Bug zaklel to ženu pak su od nejnoga roda si moži turčini a žene bule.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

62 Mož i žena

Bili so negda mož i žena. Mož je delal ves posel, a žena nike. Jempot so se nemo spodrapale se robače i gače a on ženi nek mo škrijne druge zvadi. Kak jo je bile stra povedati da nema ni jene cele, pak je brže rekla da se suše tam v sinokuši, do naj otide pak si donese.

Mož si ni nike do toga dal, mislil je do je istina, pak je same odglumal a ona je gledela za jnim. Kad on bliže a opazi da se tů pasu guske pak počne kričati ženi: „Em se pasů guske!" Kak ga žene ni prav čula i zazmela ona vikne: „Donesi same če su i voske, ja je bom več preredila".

Prešle je odonda lete dana a mož si je več odečů zaslužil, a žena nike, podrla je i one kej je predi imela. Onda je bil nekakav got, a ludi so išli gledet na pijac i pripovedali kak je tam se lepe. Čula je to i žena pak veli do bi i ona štola neke videti.

Mož je zmomlal neke i nasmejal se pak rekel, da jé turjačé i kodele dosta pak se nek ona omeče ž no, a glavů nek ostavi vani. On bo pak rekel da jo vozi doktoru. Žena je mam bila za te pak se brže bole zamote v kadelo i legne na koli.

Mož se vozil čez pijac a žena se sekot ogledavalo i gledala kak je se lepe a ni opazila kej dela mož. On je mejtim podožgal za jnu turjaču a ludi su opazili kak jogen gori na koli. Spekle je i no, a ona skočilo s kol i bež.

I dok je se bežale kolam i kričale: „Jogen, jogen" drčala je ona gola čez pijac. Mož je pak začel kričati: „Glejte ludi moje čude" — i ital turjačo s kol da se i ona ne vužgu.

Odondo se je prijela ta žena posla, tak da nebi nište veruval da je bilo negdo lena.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

63 Od grofice Mukijice

Negda se je pokojna grofica Božakovečka Mukijica spravila z nekakvim popem, i onda mu je navik govorila da se je lepše zvati grof nek pop i to tak doge dok i ni on slekel halu i odustal od popije.

Kad je on to naredil kaštiguvali so ga popi pak so mu spukali novte zate kej je ne ostavil. I onda ni več doge poživel.

Kad je mrl došel je nad groficu pak ji je zapovedal da mora navik dok bo živa jene stajne delati, a druge rušati.

I to je prava, živa istina. Ona je tak delala čez pone let. Naredila je se nove i pak dala se podreti i delala druge.

Po sjećanju iz djetinstva zabilježio *Stj. Dokušec*

64 Kak je cigan namazal popa

Išel je pop jempot potem po zimi pak se stal s ciganem ki je bil ves podrapan.

Pop je se drktal od zime, a cigan vesele gledel i se tancal. Onda veli pop ciganu: „E cigo, kako je?"

„Pa dobro gospodine", veli cigo.

„Kako dobro kad je zima?"

„Ma ko ti, gospodine reče da jezima, kad nije!"

„Nemoj cigo, da tako govoriš. Eto ja drščem od zime."

„Gospodine, neznaš ti kako je to. Dok meni zima čez jadnu luknju nuter, čez drugu če van, a tebi kad jednom dođe nutra više ne može van".

„Nemoj, cigo, da tako govoriš!"

„Ali gospodine kažem ja tebi, veruj. Da ti obučeš moju robu vidio bi kako je u njoj toplo!"

„Ma ne verujem kako bi to moglo biti."

„Al je, veruj kad ti kažem! Ja te neču nagovarati ali znaš dam ti priliku da vidiš da je istina. Obuci moju robu pa češ sam vidjeti".

I prevaril popa cigan i pop oblekel negvu prnjavu, a cigan brže popovu onda celu. Sad je stopram pop počel drktati od zime, pak se obrnul da bo neke rekel ciganu, ali nega više ni bile. On je pobegel s celu popovu robu.

Prema pričanju *Mate Dokušec*

65 Nekulike pripovesti o proklectvi

Veli se: „Kad jajnđeli vele — amen — onda je moči zakleti".

1); Negda je mati zaklela svoju čer dok je ova išla na zakon z dečkem teroga mati ni imela rada.

Mati je rekla: „Da bi Bog dal postali kamenem v cirkvi pred oltarem:" To se je i dogodila. Čez pone let je bile videti i mladiče i svate v cirkvi kak kleče, a onda ji je najempot nestale. Valda so je nekam spravili. To se je vidle v jeni cirkvi blizu Majke Bože Bistričke (valjda u kapeli sv. Ladislava u Podgorju.)

2) Mladenovi su bili moži na glasu od negda kak jakoj zločesti. Tak je bil jen Peter, ki je zaklel svoju ženu. Rekel je „da bi ju nevola" i mam ji je došle zlo. Onda su ju poklam jedva fratri i kapucini od toga odmolili.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

66 Kak je došle do prezimen Debak i Brezak na Lupoglavi ili Kak su Lupoglavci tirali Turčine z (šume) Žotic, a onda i z Horvatske

Bile vam je to zdamla, kad je još Turčin halakal po naše zemli. Kad je videl on da mu več nejde jakoj dobre, zapremil je vu šumu ka se zove Žutice svega boga ki se je zval Brezan. To vam je bil veliki bik. Onda su Turčini rekli da oni nejdu z ove zemle tak duge dok bo niv bog štol se vu ti šumi pasti, kejti je po te šumi bila prek lepa paša.

Zoznali so to ondak Lupoglavci, pak so se spomijnali kak bi Turčinu negvoga boga morili. Onda je rekel jen čovek da bo očel vu tu šumu pak bo débal de se tî bog najrajše pase. On je débal i zadébal nivoga boga.

Je, a što se sad ufa rekli so ludi da otide tam i da toga bika vubije? — Što bi, što bi, dok na zajnem ne veli jen čovek da bu on očel.

I on je očel v Žutice i strelil bika i boga Turčinovoga Brezana. Onda so se Lupoglavci raskuražili pak so počeli vikati po šumi. Turčini vidli da jim je bog crkel i da jim ni više vu ti zemli opstanka pak se preplašili da jih bodo lupoglavci se potokli i poklali pak so pobegli mam prek Save i odonda se niso više povrnuli nazaj v našu Horvatsko zemlu.

Prema pričanju pokojnog djeda Josipa zapisao

Stjepan Dokušec, student

Negda, dok so Lupoglavci tirali Turčina z Žotic, gledeli so kak bi mo krali boga Brezana, kejti so Turčini rekli da nejdo z Horvacke tak doge dok im boga ne nestane.

Onda je Debak debal; Brezak ga strelil, a Mateak kral i onesel domom na pleči.

Kad so Turčini vidli da je nestale nivoga boga mam so pobegli prek Save.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

67 Potkavajne coprnice

Bila je negda jena žena coprnica pak je jašila na mužovem brati; na svem brajeke i to več tri leta sako nuč. Ti je čovek več tak oslabel da je bil kak sama kost i koža, — kak tejna.

Onda je nega navčil jempot jen čovek kak se bo toga oslobodil. Rekel mo je ovak: „Kad ona na tebi dojaši tam na Klek, a ti toči z prvu nogu tak doge, dok ti se vuzda ne osune z glave. Čem bo vuzda opala na zemlu ti boš mam nazaj postal čovek. Onda ti pazi dok bo ona išla nazaj. Ona pe prva kejti je mej veščicami gospodarica. Čem je onda opaziš, a ti ji iti na glavu oglav, a ona bo postala mam kobila. Ti onda skoči na jnu i reci „saki k sebi“, kejti, veli ti čovek, ona tak navek veli. Onda se bodo si rasađali, a i ti odi domom. Onda boš došel do jenoga kovača, a ti ga prebudi, da ti se kobila obosila, pak da ti jo naj potkuje. On se bo odgovaral, ali ti ju bo sekak potkoval za dobre paneze.

Onda bo ona mrla za tri dane, a ti odi tri noči nu čuvat na nejnem grobi. Sako noč se okroži z jenoletku šibu da te ne bodo našli, kejti te bodo coprjnaki sekod iskali. Trejto nuč bodo za te zoznali, ali ti ne bodo mogli nike“.

I zbilam te čovek još istu večer je zajažil na jetrvi i dal ju potkovati.

Jutri dan, tira nu nejn mož da se zdigne, ali mo ona veli da ne mre i da je betežna. Kad je još došel jene dva pot, a ona se ne digala on se je rasrdil, pak ju otkril i videl čude. Ona je bila potkovana na obodve roke i noge.

„Tak te i tak“, počel je on nu sad kleti. „Za druge i nesi. Ti si sako nuč otađala, a meni si ostavlala meklu da sem spal sako nuč z meklu.“

Onda je brat povedal se bratu, kak se je kej dogodile, a ov mu veli: „Nike zate naj si naredil tak!“

Za tri je dane mrla ta coprnica, a te čovek ki jo je dal potkovati, kad so je zakopali otpravil se je z jenoletku šibu na nejn grob da jo bo čuval.

Došel je na grob, pak se okrožil v kole i čakal. V neko dob noči došle je pone coprnic i coprjnakov pak so počeli na nejnem grobi cviliti i plakati i to tak doge dok jo nesu prebudili. Onda jim je ona rekla da naj idu iskat nejnoga zlotvora v sakem trni i grmi, v sake špili i pod kameni, pak kad ga najdu naj ga sega rastrgajo. Kad se je k jutru nekak pričele razviđavati vrnule so se one nazaj i rekle da ga neso nigde našle.

Onda jim ona rekla daj dojdu i zutra.

Večer pak došel te dečke na nejn grob i pak okrožil oko sebe kole. I pak so v neko dob noči došli coprjnaki i pak so nad njo cvilili, a ona jim onda kad se prebudila rekla da ga naj pak idu iskad i naj ga išču na sakem mesti i pod sakim listem i drevem, jer da ga morajo najti pak makar de. Pak so se jutri vrnuli, ali ga pak nesu našli. Rekla jim je da naj dojdu i trejtu noč, kejti da ga sad bodo našli.

Trejtu noč pak se je on ogradil z jenoletku šibu i pak so došle se coprnice i cvilile na nejnem grobi. Kad se je ona prebudila rekla jim je da naj sad idu pitat staroga coprjnaka ki je najduže v grobiji da jim bo on povedal kam se je skril.

Sad oni si na grob staroga, pak so tam cvilili i plakali se na se fele. Kad se je on prebudil i zdigel onda jih on pita da kej mu ne dajo mira da si počiva. Oni mu nate povejo zaki ga trebajo i da jim naj pove kam se je skril on ki je kriv, ke je mrla niva gospodarica.

Onda se on nasmeje pak im veli: „A kej ste ga tulike iskali, im je on na nejnem grobi, ali mo ne smete nike“.

Sad su se si nazaj povrnuli na nejn grob, pak su se si ž nu počeli skupa plakati. Tak je to trajale se do jutra, a onda so se razlezli saki k sebi.

On je pak takaj očel mirne domom i ni mu više nigdar nište nike mogel.

Prema pričanju *Mate Dokušec*

68 Kak je moš kušal ženu

Negda je muž štol svoju ženu skušati, da bo videl jeli zna čkometi, pak je v gorica vjel dva stakore i moril, pak je je del pod pod, a zakrvaril si je i male robače.

Došel je večer domom pak je povedal ženi da je dva potokel v gorica. Kad je ona to čula jakoj se je preplašila i ne mogla čkometi nek mam druge jutre povedla svoje kumice.

Baš nekak vu te vreme so bili zbilam potočeni dva čoveki (ludi), a kumica jena druge povedla kej je te i te kum naredil dok ni to se zlezle van.

Došli žandori po toga čoveka, on se prestraši i pita: „Kej oču ž nim", a oni nemo, da se čuje da je on potokel dva.

I ti je čovek imel itekakvoga posla dok je zlezel van i dok se je obranil. Srečen je bil kej je one dva stakore ke je potokel spravil pod pod.

Onda so ga pitali, da zake je to naredil a on veli — da je štol videti jeli mu žena zna čkometi. Pripovijedao *Mato Dokušec*

69 Od ježa i zajca

Jempot je pak došel vu priliku ješ i zajec pak da se podele, ali nikak da se nagode. Nijen se ni štol odreči jene zemle, nek saki da je negva.

Onda veli jež zajcu: „Znaš kej, ideme se mi kladit, pak bome drčali. Što bo prede dobežal z jene glavic na druge naj bo zemla nemo.

„Dobre, ja sem za te" — veli zajec, kejti si je mislil da on more ipak bole drčati nek ješ. Još so se dogovorili da saki kad dobeži na glavice vikne: „Ja sem to"!

Kej če stoga biti. Dogovoril se je onda ješ z ježico, da bo on na jene glavica, a ona naj čaka zajca na druge. — Tak je i bile.

Zutra dan kad je došel zajec da bi se išli natiravat za okladu, našel je več ježa na glavica. Stali su onda skupa, odbrojili, a zajec, — bež, ko da je ponorel.

Još ni on ni dodrčal prav na gravice, več se je ježica javila: „Ja sam tu"! Zajec se mam obrnul nazaj, pak beš još bole, ali ga je ješ več tam dočakal.

I tak je to bile jene za drugim nekulike pot, dok se zajec ni ves zmočil i dok ne opal i crkel.

Zemla je pak, onda ostala ježu, kak je znal pripovedati stari R'bajsa.

Pripovijedala *Ruža Harabajsa*

70 Kak je cigan prevaril popa

Bil je jen cigan ki je znal sakoga segde prevariti. Tak so se ludi tužili popu na toga cigana, a veli pop jenomu čoveku da bi on štol videti toga, ki bi nega prevaril.

E, pak je to barem lake, veli on drugi čovek. Ja vam ga pošlem čem ga de spazim.

Za jene dva dana došel je cigan. Veli nemo pop, da bi on štol da ga on prevari. — Ti je pop imel dva lepe kojne!

E ne to same tak, veli cigan. Ja sam varalicu doma pozabil, a to je daleke.

Ti donesi da te vidim, veli pop.

E, gospon, ne m're mi se iti. To je prek daleke. Moral bi baš jašiti, a nesem na te računal, pak sem kojne ostavil doma.

A bili ti, pita nega pop, mogel na mem kojni jašiti. — Bom gospon probal, veli cigan i zajaši na popovoga kojna. Onda ga on tira i pak ga ne pusti z mesta.

Gledi to pop, pak ga pita, kej dela i za ke nejde? — Ma, gospon, kej me pitaš, veli cigan, kej ne vidiš da se ov jen tvoj kojn neda sam prez drugoga. Ja ga zabad tiram, ali on nejde.

No, dobre, veli pop. Spelaj k tomu i drugoga, pak je poveži skupa, pak se žuri.

Dobre, gospon, dobre. Mam sem nazaj. Zajahal cigan kojne kak turčin i odjahal da se je se prašile.

Idu cajti, a pop gledi z grada i čaka, čaka jeli se bo skorem cigan vrnul i jeli bo donesel varalico.

Došel je i večel, a onda se je pop tekar setil kakva je to varalica i kak se je dal od cigana nasamariti.

I tak je pop ostal prez svoji kojn.

Pripovijedao *Ivan Dokušec*, stariji

---

71 Kak je sejnal bistrički zvonar

Negda se je tak pripovedale, da je zvonar pri Majki Buži Bistrički sejnal, da ga je budil Isus i da naj ide v cirkvo zvonet.

I zvonar se otpravil v cirkvo i prijel da bo potegnul za štrik. Vu t' cajt je zlezla Majka Buža z oltara i poklekla pred Isusem i molila ga, da naj oprosti ludem, da se narod morti ipak pobolša.

Da je zvonar zazvonel, bil bi sprevod celomu svetu i bil bi sodni dan. To je nuč navek, z večero do beloga dana grmele i totmele, strele so pak same pucale, tak, da su se deligram štajnge od Zagroba do nas bile spotrgane.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

72 Od popa prez glave

Ivajnščaka je meseca[1]) mrl naš pop a to se je dogodile v jeseni. Imel je pop lepe jabuke, a zvonaru ji se je štole, pak se je on dogovoril jempot šikutrem da pejo skupa krast jobuk.

Bila je mesečina kak dan i oni so se prevlekli čez živico v popovo ogradu. Mladi pop je spal pak se niso oni nike bojali.

Kad je zvonar zlezel na jaboku i počel trgati, opazi na jempot kak se pokojni pop — ali prez glave špancera — v beli hali oko cirkve i moli s knige. Makar so mu lasi očili v zrak on toga ni povedal šikutru nek se je tak batril da se je spomijnal šikutrem.

Najempot opazi šikuter kak je ti pop vlezel v ogrado, a šikuter mam beš, zgledal se je onda i zvonar, opazil i on popa ali več blizo. Mam je od straa opal z joboke i počel bežati. Za jnim se je neke same rušale, a živica je pocalo ko da po jni voze kojni.

Kad je došel domom, to se zna, prez jabok mam so ga do dana tri zime strle.

Pripovijedao *M. Dokušec*

[1]) Lipanj.

73 Od materini sozi

Bila je negda jena žena ka ni imela nikakvoga deteta a to ji je bile jakoj teške. Ona se molila da bi imela bar kakve, pak če mam mrle.

Jempot se je Bug ne smiluval i ona je imela deklicu. Po noči so došle suđenice i odsudile da bo mati tu deklicu imela jakoj rad ali da bo dete v sedmem leti mrle.

I zbilam kad je ta deklica zvršila šest let zbetežala je i za nekolike tijenov mrla. Sad ni nejna mati znala kej bi naredila. Bila je jakoj tožna pak je navek plakala. Prešle je i više mesecov a ona se ni mogla nikak smiriti.

Jeno nuč se te ženi pričini na sejni, da nejna mala sedi za stolem i plače. Mam mati prijde k stolu da jo pita kej ji je ali nate opazi da je mala gola i da svoju golotu skriva z rukicami. Fertunec ki ji je zakopala bil je ves moker. Kad je to žena opazilo, počela je na sejni na glas kričati. Onda je veli mala čez plač: „Mamica, mamica, a zaki plačeš. Tvoja me saka soza peše kak žarki jogen, i kad god plačeš tak mi je ko da me polevajo z mrzlo vodu.

Kad je to mala rekla, nestale je a žena se je prebudila i počela moliti za svoju pokojno čerčicu. Odonda ni više ni jene soze stočila ta žena za svojim detetem.

Prema pripovijedanju † *Josipa Dokušec*

U drugoj varijaciji iste priče moli dijete majku da dođe na Svi Svete u crkvu pa će vidjeti kako ono ne smije sa drugim dušama ići u procesiji u crkvu. Ako prestane plakati, ono će to smjeti.

Žena je uistinu išla na Svi Svete u crkvu i vidjela kako njezino dijete ide sve zaplakano za procesijom.

Otada ona prestaje plakati i druge godine na Svi Svete vidi svoje dijete gdje ide sa drugima i kako veselo u koru pjeva.

Stjepan Dokušec

---

74 Kak se je mati plakala na grobi

Živela je negda jena žena sinem teroga je jakoj imala rat. Kad je on na jempot obolel i mrl, štola se je ona od plača dokojnati. Saki dan je narekala i rula na grobe, makar so ji si rekli da nek ne dela toga.

Kad je jempot tak plakala opazi na grobi jeno luknico vuz križ. Ona je mam začela muliti to luknica ali je onda čula v grobe glas svega sina i momlajne — „da kej mu več jempot neda mira“.

Ona se je tak toga žasnula da ni više nigda narekala, a retke da i plakala.

Prema pripovijedanju † *Josipa Dokušec*

---

75 Jogen

Pogubil je negda selski svinar svijne staroga Jakšiča a stari se je zabadove srdil i klel ali svin ni bile. Onda se je vu večer spomijnal svoju babu, sinen i z demlo kam bi svine dospele, da ji je nešti kral, itd.

Najempot, kak je stari sedel zapečki, opazi kak se jogen sveti v senokoši. „Dečki“, vikne stari „zgrabete sekire — ideme na tate.“

E majka Boža, bežime mi proti jognu, dok nam se na jempot ne prenemli da jogen ni tam nek na jugi. Sad mi beš pak tam, i same kej sme prebežali komad pota več je jogen na drugi strani. Bežime mi pak za jognem i spomijname se što bi to kral i smodil svinče.

Dok se mi tak spomijname a mi opazime jogen zdesna na Proščici. Hejd tam ali prek kanala ne moreme, pon je vode. A mi, bome si seli i tak stražili morti opazime tate ki bodu svinče vozili na čonu.

Kad sme mi seli, a jogen je postal v šumi. Iskre lete kak je rastije visoke. Saki je trn videti kak je velik jogen. Mi se nate brže podigli pak bež tam a jogen postal pak drugde.

Sad je stoprom došel k sebi stari Jakšič pak stal. „Križajte se“ veli, dečki. To ni čisti jogen. On bi nas otpremil Bug zna kam. Mi ideme domom.

I mi domom a jogen za nami i navek, navek istim potem. Kad sme došli domom, vidli sme same na sinokoši mali jognec de so se greli ili cigani ili pastiri. — Pripovijedao *Mato Dokušec*

76 Od vraga i soldata

Bil je negda veliki rat pak su naši ludi očili v soldačiju i onda v drugu kralevinu.

Jempot je jen soldat stražu čuval na jenem mostu. On se je pred nim španciral sim, tam — dok ni opazil kak si na drugi strani mosta jen čovek buhe trebi i kak ide k nemo vok da ga poji.

Kad je vok več došel blizu onomu čoveku, vikne ti soldat: „Čoveče, bež — bo te pojel vok.“ Kak je god to viknul, on je čovek skočil vu vodu i topil se. — Sad se je soldat sam mučil. Bile mo je teške na duši kej se je čovek topil, ali dok on još tak misli stvori se pred nim čovek i pita ga, do kej išče zate kej mu je život spasil. Soldat se je nate nasmejal i rekel: „Naj kej god govoriti. Ja sem onoga čoveka istina opčuval od voka, ali sem još gore naredil dok sem viknul a čovek se topil.

Oni so se tak spomijnali, a ti je čovek se navijal da mo se mora odužiti. Onda je rekel soldat da mo se nek oduži kak zna. „Dobre“ veli ti čovek. „Doma se je raširil glas da si ti pal na ratišči i tvoja žena ide zamoš. Če očeš ja bom tebe onesel domom i onda tva žena ne pe na zakom“.

„Dobre naredi kak god znaš!“

I tak drugi dan dok je pak ti soldat bil na straži dojte čovek pa ga zgrabi i odbeži ž nim. Onda ga iti v zdenec a i sam skoči za jnim nuter. — Cela se je vojska presenetila i zbunila, ali kej so si mogli pomoči. Zdenec je bil glibok pak so oni mislili da so se obadva topili.

Vo isto minotu kad je žena od toga čoveka zlezla s praga ižnoga, zlekel je toga soldata čovek, ki je bil prav za prav vrag ž negvoga zdenca van. Onda je žena ostala ž nim dale srečne na životi.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

77 To ni prez vraga

Bile je to za sveckoga rata a ja sem bil begunec. Jempot sem išel cestu s karabinku i na jempot mi dojde na pomet: „Čekaj bom ja videl jeli pak ima moja svest švogara." Ja sem došel po grabi do nejnoga plota, bile je kmica da nisi videl prsta pred nosem, a dešč je curel.

Bil sem ja tak v grabi ščučen jen fertal vure ali nisem nike čul ni videl. I ja sem zlezel na cestu i juštrin korakem išel naprve. Kad sem prešel vuz svestinu ižu i vuz sesedovu čul sem na jempot kak se za demlu kotura pruđ z susedovoga krova kada bi ga štu itil šaku.

Ja sem očel dale, a onda se čez vrte vrnul na jakol drugoga soseda, na drugi strani ceste i tam sem stal na dežđu morti pol vure da sem već do kuže premočil.

Kad mi se več ni dale stati, zišel sem na cestu da idem dale, i pak je letila za demlu šaka pruđa s krova. Sad sem ja dal dva šuse s karabinke v zrak i vrnul se potem. Prešel sem se one jokole i oko iž, ali nigde nikoga.

Sad sem si mislil nešti je bil pak je pobegel ali kad ja pak cestu dale i pak je i po trejti pot letila za demlu šaka pruđa s krova.

Te mi je slučaj ostal navik kak zagonetka. Ludi so govorili da je ti čovek z čije je iže letel pruđ coprjnak i da ima vraga. Neki je bile sekak kej god je.

Pripovijedao *Stjepan Čabrajec*

---

78 Od dve kalfov

Bil je negda v Kloštru krznar ki je imel dva kalfe, ki so se imeli jakoj radi.

Kad je jen otađal v svet rekel je drugomu: „Brate, teri god od nas prvi merne, mora dojti povedati drugomu kak je tam". „Dobre", veli drugi. I oni so se kušnuli i razišli. Jeden je ostal pri gazdi navek, kej ti so ga si imeli jakoj radi, a on drugi je očel vu frent, po svetu. Prešle je pune let od toga i več je on pri gazdi zabil na svega pobratima.

Jen dan je očel gazda v Zagrob i ne ga bile domom, a več je bila noč. Gazdarica je rekla kalfi da idu spat jer da se ne oče jakoj spati. Nate ji kalfa veli: „Vi ote, pak si počinete, meni se baš lepe dela ja još nejdam.

Gazdarica je i očila spat, a kalfa je dale delal pri lampi pak si popeval i fučkal vu verštati. Kesne po noči čuje kalfa kak škriplu vrata i da nešte ide po pragu, no ni si ništa do toga dal, kej ti je mislil da se je gazda vrnul iz grada.

Najempot se raspru vrata a vu verštat vlezne negov pobratim. Kalfi su očili lasi v zrak a roke so mu zamrle i vu jnega je vlezel vôk (jeza) kej ti je osetil da je to mrtvik.

Nate reče pokojni: „Brate jeli se sečaš, kak sme se zrekli da mora ki predi merne dojti drugomu povedati kak je tam".

Kalfa je same kimnul z glavu da se seča, a pokojni je dale govoril: „A ja sem mrl i došel da sponim reč, da ti povem kak je tam!"

Onda je živoga kalfa jakoj stra prevzel a on je i brže rekel: „Znaš brate, ak' je dobre, poveč, a ako zlo onda same čkomi".

Mrtvi reče: „Zlo je" pak kimne z glavu i otide van.

Više ni štol kalfa nigdar odonda delati po noči jer ga je bile navek stra.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

79 Od Ferka Galečičevoga

Stari je Galečič imel sina Ferka a Ferke je bil volar. Kad je mrl stari i kad so ga zakopali Ferke se je pri tepoli pred koču grel pri jogni, a voli so se pasli.

Najempot opazi Ferke jer je bila lepa mesečina da ide nešti k nemu, no on si ni dal ništa do toga kej ti je mislil da ide teri negov pajtaš. Sad je Ferke male jogan nadigel i joči so ga itile i on opazi da ide negov joča. Mam se je smrzel od straa, a glas mo je zabegel.

Kad je joča došel, sel si je protiv nega i itil jene dreve na jogen pak se je počel lepoj spomijnati. — Kad so se naspominjali digel se je stari i očel. Tak je bile nekulike večeri, jene za drugim, a Ferke je saku noč očel drugam ali ga je stari segde našel.

Nazajnem se seti Ferke pak sneme na kočenjaki jen ritek i zavleče se pod krov. Mislil si je — „nuter ni moči vlesti", ali najempot eto ti staroga a on Ferku: „Sinke, sinke — jesi ti bedast, pa kej ti misliš, da se boš ti meni nekam skril i da te ja nebom našel. Da se zapreš i z železnemi vrati i ona bi se meni otprla, ja morem sekam, kam god oču. No sad se više ne moraš skrivati, ja pem v svetojelensku šumu i tam bom sedem let drva vozil.

Odonda ni više nigda Ferke videl svega joca.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

80 Prikaza pokojnoga joca

Prije pune let vu proletji je mrl moj joča i sa sme deca mu bila oko skulkov a podvečer je mene i dvi sestrične moj stari (muž) dopremil domom.

V iži so pri meni svitile tri lampe jer je mene bile jakoj stra. Predi nek je stari očel čuvat mrtvika zaslomil mi je obluk s fertunem.

Ja sem ležala i imela ruku na joče ali nisem mogla spati, deca so pak spala. Na jempot se raspru i zapru vrata, a ja sem zaviknula, ali se deca niso prebudila. Moj je joča nate raslonil obluk i skitil ferton na četiri tale pak mi ga del pod vajnkuš. Onda me je podragal po levem obrazu, a ruka mu je bila mrzla, i rekel: „Čeroj, nisem dobre naredil z gruntem!" Ja sem drktala kak šiba na vode i rekla: „Dobre je čaček, nek bo vu jme Bože kak je".

Nate so me čaček same podragali i otišli van. Ja sem pak deco prebudila, a ona so naložila jogen pak sme se celu noč greli.

Dok je došel jutri moj stari domom nisme mu se ufali niti raspreti vrata, kak nas je bile jake stra.

Stari nas je male obatril.

Pripovijedala *Ana Dokušec*

81 Kak se je neki vu me trknule

V jeseni je mrl kumin moš, a tu se je dogodile v zimi pred jene 39 let, kad sem ja jenu večer išla s preslicu svoji kumi, a bila je mesečina kak dan. Kumin je most jene deset korakuv daleke od mega mosta. I kad sem ja išla, neki se je vuz me osmeknole, ali vidla nisem nike. Ja sem se note prekrižila, a lasi so mi otišli v zrak pak sem se pužurila v kumino ižo.

Kad sem došla v prag, onda mi je male dite kumine držale vrata od iže, a ja nesem mogla v noter.

Ja sem čula, kumu kak veli: „Naj sinek, d(e)ržati vrata, bo kumu stra v pragu!" Ja sem note vlizla f ižo i rekla: „Ni mene tu stra, ali me je bile na mostecu."

Onda mi veli kuma: „Sedi, sedi — bome prele" —, ali se meni ne dale presti i koda me je štola zimica od straa.

Za čas me je morala kumina svekrva nazaj premiti domom, a ja sem legla na postel i do dana me je zimica strla.

Odonda nesem ni po danu štola iti na niv mostec jene mesec dana če ne i više.

Pripovijedala *Ruža Harabajsa*

82 Od mrtve matere

Imela je negda žena dete a nejni je moš delal na potu. Onda je ona na jempot mrla pak so ju zakopali.

Drugi dan je išel moš na posel pak je ostavil dete z nevesto. Kad se je večer te čovek vračal s posla, čul je viko na grobiji, pak je vlezel v nuter i išel tam otkud je čul zapomagajne.

Tak je došel do groba svoje žene i pričel z lopatu kopati. Otkopal jo je i dopremil domom. Drugi dan je on očel na posel a ni nike povedal nevesti. Ona je došla da pogleda kej dete dela — i f iži opazila nevestu. Skorem se je smrzla od straa pak je pobegla domom i se povedla možu.

Nejn je moš očel k popu, a on se je oblekel i del štolu pak došel da vidi kej je. Vrata su od iže bila rasprta, a pokojnica se je skrila za vrata, ali jo je pop opazil kej ti je videl kak stoji v beli štumfi za vrati.

Pop je vlezel nuter pak jo blagoslovil sv. vodu i itil na jnu štolu. Sad je ona tekar postala prav živa, jer je donda bila mrtva.

Ta je žena živela još poklam 9 let i rodila dvoje dece, ali ni bila nigda vesela nek navek tožna i zamišlena.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

83 Kak su pokojni mamek odili

Ovomu more biti dvadeset tri leta. Kad su moji mama bili na smrtni posteli spomijnale sme se mi dve skupa.

Ja sam rekla: „Joj, mamek, kak bum ja dok vi mernete?" Note so mi oni rekli, da lake meni, ja bom ostala skupa svojo decu, ali sestra Marica kak bo ona. Ona je sad neseča, štu bu pri jni? — Ja sem tebe oprala i priredila, a što bu nu?" Note sem ja rekla, da bu ž nu nejna svekrva, ali mi oni nesu dali za prav.

Mi sme se tak spomijnale o Brckovi, a o Katalejni so oni mrli. Sestra je pak Marica imela dete nekak maloga travna *(ožujak)* po danu i onu noč ni spala.

Mogle je biti oko pul noči, kak mi je ona pripovedala, kad je na jempot oblok zadrndal i v iži je zasmrdele, a veter je oko ne punul. Ona je nad svojim licem osetila čoveču priliku naše pokojne mameke. Mamek su prislonili lice na nejne, a sestra ji je objela *(zagrlila)*. Note su ju mamek podigli i otkrili ji poplun, pak ju ogledali kak je opasana, i nazaj pokrili i otišli k stolu. Sestri se je nadale da mamek sad ploču i lipču i du su dva pot plunuli na pot.

Za cajt su se nazaj zdigli i došli k sestri, pak ju pomiluvali po lici i male nad detetem nunali. Onda su podigli odeču sestrinu i podmetali ji pod noge. Note je veter male popunul po sestri, obluk zadrndal i nazaj je se čkomele.

Sad je sestra budila svega moža ki je spal na podi: „Luke, Luke, dej se stani!"

Luke se je stal i prižgal lampo, a sestra mu je povedla se po redu. Sad je stopram on spazil na podi dve velike silne, kakti dva račke od stari ludi.

V istu so minutu dospeli mamek domom, pak su na najži nad postelo svega sina počeli nabijati tak jake, da se je prebudil. Moj je brat bil jakoj zločest, pak su ga mamek još za života kurili i obečali su mu da ga budu, dok mernu plašili.

I tu je prava živa istina, tak su moji mamek odili cele lete dana.

Pripovijedala *Ruža Harabajsa*

---

84 Kak je žena rasla kak jelva

Išel je negda stari Ruške i šest naši moži z goric de so delali.

Kad so došli k belem stupom i jelvam opazi stari Ruške da vuz drugu grabu ide nekakva žena. Ni si on nike do toga dal, ali ga na jempot joči ite i on spazi kak žena raste. — Raste žena, raste kak jelva, rastu i nemo lasi; štol bi viknuti, ali nemore; bežati, nemore — mrtve so mu i noge i roke.

Najempot je žena postala nazaj mala i onda je pak pričela rasti. Sad več ni on mogel čkometi pak veli: „Dečki, dejte male pogledite širem."

Kak su god oni pogledali k grabi i opazili kak žena raste, si so se zmotali v klupke pak so se od straha počeli drapati i počejali so si kapute.

Nisu mogli dale pak so stali — stala je i žena. Sad oni bež — drči i žena ali vuz drugu grabu i tak se do grobija.

Kad je došla do grobija vlezla je nuter i onda je je nestale. Oni so pak na pol mrtvi kak je pripovedal stari Ruške došli domom i do doma so sakoga strle tri zime potem.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

85 Bile je neki

Bil sem vam ja negda mračnak, pak sem išel z drugemi dečki po seli oko oblokov dekel i snej kem so moži bili v vojski.

Mej nami (dečki) je bil jen plašlivec i nega sme morali premiti z doma i nazaj domom. Jempot sme mi išli pak nam se ni dale iti domom rane i mi sme ostali na skrižajni pak sme se tam spomijnali i popevali.

Naš strašlivi Ivek je cele vreme navijal da bi ga teri prepremil domom kejti je te dan crkla sosedova kusica. Kad sme mi sad pričeli delati ž nega norca on se je sam na kuraž otpravil domom.

Onda nam je pokle pripovedal on je išel do pol pota i dale ni mogel. Tu je bil sredini pota plot. On se je štol i popeti ali ni mogel. Kak se je god on spinjal tak je i plot rasel.

On se je na te male vuplašil pak se je vrnul po nas. Pripovedal nam je se po redu, a mi si ejt da vidime kej bi to bile.

Kad sme mi došli do toga mesta i prešli prek on ni sekak mogel dale. Mi sme ga sad si vlekli ali ni išle. On se je same v zrak popinjal to sme vidli, ali na ki je stajal to nisme znali.

Sad so nam počele po teli prehađati mravlice i mi sme se vuplašili se od šale.

Onda sme se si vrnuli i očili čez jen jokol pa otpremili Iveka domom.

Nam se je mladem dečkom štole još iti po seli, ali nam se nekak ni dale i mi sme se razišli. Saki je očel na svoju stranu.

Ja sem čul još negda pripovedati dok sem bil mali da ti čovek, pred čijim nam se je jakolem to dogodilo, ima vraga. Saki cajt se je čule po seli da je pak nešti takvoga kej tam doživel pred tu ižu.

Pripovijedao *Stjepan Čabrajec*

---

86 Cigan — pop

Bile je to mislim negda na Dravi, dok se je došel vlaški pop da kuple na vodu. On se je slekel i skočil vu vodu i vu vodi topil.

To je videl jen cigan z šibija pak si misli kej bi naredil. Doge je mislil dok se ne seti da bi se on mogel obleči v popovsku halu pak bi meste popa mešu služil. Tak je i naredil.

Ke če stoga biti, ludi so mam opazili da niv pop sad drugač mešu služi nek prede, bile jim je čudne pak so to pisali vladiki, da neke ni v redu ž nivim popem, — morti je ponorel — kejti ne služi dobre meše.

Doznal je to vladika pak hejd sam vu te meste da vidi kej je. Česel se je cigan i mislil kak bo kej spelal dok dojde vladika i onda da prezvati da kad ov dojde da bo služil popevanu mešu.

Došel je vladika a cigan brže v cirkvu — več se je bil male popotil kak se meša služi i kej se moli pak je tak delal. Kad je počel popevati jevanđelje napel je vladika vuva male bolje, — a cigan je popeval: „U one vreme veli Isus svojemu apoštolu: „Zaisto, zaisto ti kažem ti idi u tu i tu kuču i nači češ tri vreče dukata. I doči če vladika a ti nemu podaj dve, treču pako možeš da sebi zadržiš. I po malom vremenu dođe vladika, a apoštol naredi se kako mu je kazal gospodin. Tada vladika dade nalog da narod štuje apoštola jer on dobru veru naučava."

Za vreme jevanđelja je vladika kimal z glavu, a ludi so šeptali da je valda došel drugi zakon.

Po meši je pak rekel vladika ludem da kej oču od popa, kej niso čuli da se dobre moli, a kak je same jevanđelje lepe otpopeval. Ludi so nate kimali i sami mislili da je dobre, a da se je nem same prenemlile.

Vladika je pak očel k popu na jobed a onda so delili ona tri vriča dukatov. Kad so dukate podalili, i to dva tale vladiki a jen popu, potvrdil je vladika cigana za popa a on je tak lepe ostal na fari za celoga svega života.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

87 Od dve bratov

Bili so dva brati, jen je bil spometen a drugi bedast. Onda jim je joča mrl, pak so se delili.

Sa delba je prešla v redu, ali komu bo dopala krava? Oče ju saki i ni čuti da bi bila drugomu.

Onda so se brati zrekli da bo saki naredil štalu, kak bu znal i mogel, pak v čijo štalu krava vlezne, naj mo bu.

Ke če stoga biti, pokupil je on spometni foringaše, pak po cigel. Delal on, da bo štala čem lepša, a bedasti se same smejal.

Kad je došle vreme, da se nagode i za kravu dovezel je bedasti z šume pona kola grajnija, pak splel nekakov obor.

Cele se je sele smejale i gledele kej bedasti dela. Onda so pustili kravu na jakol. Hodila ona sim tam, prešla i vuz zidanu štalu, na vugliču se očesale, a spometni je mislil da je krava več negva.

Najempot opazi krava onu štalu z grajnija, pak tam. — Prijela je objedati, odovde, odonde — dok ni na zajnem i v štalu vlezla.

Bedasti se je onda nasmejal pak štalu zaprl, a sem ki so gledeli to, pokazal je dogi nos. Tak se je bedasti domogel krave.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

88 Od vili ke zovu

Bile vam je negda mračnakov kak jih ima i denes, same kej sad idu same dečki po noči a negda so išli i stareši ludi.

Mož se je več znal zgovoriti i če je same veter zanijal oblok i šajba zazvonela on je rekel: „Joj žena muram da idem zove me posestrima vila". Žena bi ga onda lepoj podragala i požalovalo. „Bogec moj — kad moraš pak odi", a on bi itil prek sebe suknico i zišel van.

I žena je znala leči i zaspala, a morti je i sejnala „kak se nejn dragi možek moči i kak leti s posestrimu" dok se je on močil pri tuđi iži ili spal v tuđe posteli.

Tak se je jempot dogodile da je čez noč zapal snig, a moš je jutri moral domom po sniga. Žena pak poklam gledet kam trag vodi i baš tam kam je ona sumlala. Onda je znała biti prava parada f iži, kad se je zaznale što je pak ta vila ka zove.

Prema pripovijedanju † *Josipa Dokušec*

Dok je vila pokočilo po obloku, pak če je baš bila večerija na stoli, ostavil bi vilejnak = *(Vilovnak)* družinu za večeriju i očel van za jnu.

Mato Dokušec

Ljudi koje su vile uzimale kao pobratime bili su bijelih vlasi i obličja bljedog, valjda blond.

---

89 Kak se je poplašil Ščrbak arambaša

Negda je bil arambaša Ščrbak a imel je pod sobu dvanajst hajdukov. Onda se je on jempot otpravil da ide, da bo orabal nekakvoga čoveka za teroga se je pripovedale da ima pone penez.

On pod oblok, pak posluša, jeli morti što pri tem čoveki, a on počuje nutri spomejnek. Veli ti čovek nutri: „Sad sem ji povezal pet, pem sad pak drugi pet, a onda se bom prijel staroga Ščrbaka".

A ti arambaša kak je čul da je stari pet povezal i da sad pak bo pet i da pe onda na jnega, a on bež i vušel vu drugu zemlu. Mislil si je, a bole da se čem prede meknem, kejti, če dopanem v negve roke, se bi mi kosti spotrl.

On pak čovek, ni se ni dovedal da se je bil Ščrbak arambaša na jnega otpravil, nek se je po noči prebudil pak se obuval i spomijnal i šalil sam sobu, kak je pet prstov zavezal, pak da bu i drugu nogu obul, a onda, da se pe oblačit.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

90 Kak je stari Rbajsa ludi svadil

Bil je negda pri Rbajsi jen stari ded prek komedijast, ali je navek same ludi svadil. Če je bila skupčina, a on tam, ludi so se svadili, če gosti ludi se tokli i tak nigdar mira.

To je znal saki i cele sele, ali kak dą se tomu dojde na kraj, to nište.

Jempot so pak bile gosti pak so se spomijnali, kej bi naredili. Jeli bi staroga pozvati na gosti. Onda veli dever: „Znate kej, če očete mene poslunuti, najte staroga zvati. Nek, nek mu same jena sneja onese jesti, da ne bo gladen".

„V redu! Tak i bo najbole", rekli so si i staroga niso pozvali na gosti.

Došel je poldan, a jena sneja nametala ponu korbu gibanice, kulačov i sačkovoga jela, pak hejd k staromu.

Stari je sedel pri obloku i stožal (gledao žalostan) bo li što došel da ga pozove na gosti. Došla sneja, pak razmetala jele bo stoli, a on same pri obloku, pak gledi van.

„A kej je dede, kej gledite," veli ona.

„Je čerek gledim pak si študiram, jeli ima ona sraka više beloga ili crnoga perija?"

Došla sneja nazaj mej svate, a si pitajo. Kej stari dela, a ona, da štondera kakvoga ima sraka više perija.

Kad so ludi to čuli, jeni so rekli da ima više beloga, a drugi da crnoga perja. I tak za jen cajt počeli se oni si na pomes svaditi, a onda i toči. Ni nijen štol pustiti da nema prav pak so se potukli.

Kad je to vidle sele, rekli so ludi: „Ni dobre, kej nisme staroga pozvali, On bi bar povedal istinu. Če se i bi jene dva potokli, ali nebi bile tulike krvavi glavi".

I odonda su staroga Rbajsa nazaj zvali na sake gosti.

Po pripovijedanju *Ruže i Tome Harabajsa.*

---

91 Jeste vidli tak?

Došla je negda jena prigorka z jojci v Zogreb. Koš ju je jakoj tiščal na pleči pak je rekla jenomu gosponu naj ji neke podmeče.

Gospon pak, ne bodi len, prime se robače i podoblačke pak ji natišče pod koš, tak da je bila odzačna gola i ondo ju pita „jeli dobre".

„O je lipoj, sad me nimale ne tišči. — Gospon dok prodam jojca, bom vam kupila piti, a de vas bom našla?" — Na te se gospon nasmeje pak veli: „Vi same pitajte sakoga — „jeste vidli tak". Ki vam bo rekel da je videl ti mene pozna pak vas bo naputil k meni".

„Dobre" veli ona i otide. Kak je išla pitala je mam sakoga „Jeste vidli tak". Stra ju je bile da ne zabi -- a ludi su ji rekli da nesu vidli, pak so se smejali. Kad ni nište videl tak, ni jo znal ni napotiti onomu gosponu komu je štola kupiti piti zate kej ji je lepoj podmetal da jo ni nike tiščale.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

92 Peter, Peter, kej je rekel Pavel?

Poslal je pop svega sluga Petra v nedelu k mesaru Pavlu da bi dal mese na veru. Kak se sluga ni duge vračal, očel je pop i v cirkvu pak počel prediku.

Pripovedal je pop na prodiki neke o sv. Petri i Pavli. Sluga je došel od mesara i vlezel v cirkvo pak je stal pri vrati. Pop je baš ti čas rekel: „Peter, Peter, kej je rekel Pavel?" Sluga je mislil da to pop nega pita pak je mam odgovoril: „Rekel je da prede treba stari dog platiti i da neda više mese na vero".

Pop se je itak brže znašel pok veli: „Daklem jeli onda vidite kak bi došle kralestve nebeske na zemlo kad više nište ne veruje nikomo ništa" i tak je dale pripovedal o tem.

Pripovijedala *Ruža Harabajsa*

---

93 Sedi, babo u kolesa.....

Bil je negda jen mladi zvonar, ki je bil prek vragometen. Nemu je bile duge čakati saku večer jenu babicu, ka se je saku večer pokli „zdrave Marije" molila prek duge v cirkvi.

Setil se je on jempot, pak je splel košaru, pak da se male našali z babu, pustil je tu košaru na štriki v cirkvu. Onda dok se je baba molila počel je on na jempot popevati pobožne pesme, a onda je zaviknul: „Sedi babo u kolesa, da te vozim u nebesa"!

Babici se još ni dale mreti, ali kad ji se je baš nadala prilika, da se na nebe odveze, pak zaki nebi i ona vlezla v košaru, da se odveze v nebe i da nebu morala tam iti peški.

Zvonar je onda košaru povlekel pod cirkveni strop i tak babu ostavil do jutra. Jutri dan on v cirkvu, pak pusti košaru dole, a baba vu jni zbilam mrtva leži.

Prema pripovijedanju *Josipa Dokušec*

---

94 Kak je žena skrila popa v perije

Nosila je, negda, soseda navek od popa vodu, a on jo je navek jutri pozdravlal: „Dobre jutre duša belonoga."

Pop se je tak onda navek sosedu dogovaral da bi došel k ne, ali navek se je neke dogodile, ili je sosed bil doma, ili kej druge i tak ništa.

Jempot je ona dok je došla po vodu pripovedala popu da naj dojde k večeri, i da mož pe iskat posla i da ga ne bo doma.

Mož se je otpravil v zidariju a pop čem se je zmračile pre k sosedi.

Kad so išli skupa spat veli pop sosedi da se oču namazati z medem da im bo slajše dok se bodo kušuvali.

Namazali se oni z medem i legli skupa a na jempot nešte koči po obloku.

„Što je“, pita žena.

„Ja! Ja sem se vrnul“, veli moš.

„Kej?“ veli pop. „Kej je došel sosed“.

„Joj, je, je!“

„Joj, a kej bome sad naredili“, pita pop.

„Znaš kej“, veli žena popu. „V ove ti je škrijni perije, vlezni ti v nuter“.

Pop nuter, a moš nestrpljiv kriči: „Kej delaš, dej raspri, jeli boš skorem?!“

„Ješ, čekaj dok se oblečem“, veli žena a onda je išla pak pustila moža v ižu, pak ga pita, da kej je to, kej se je vrnul.

„Je znaš“, veli moš — „premislil sem si da zabadove pem okola, da sekak ne bom nigde našel posla, pak kad več ni nikakvi penez pri iže namislil sem da bi ovu škrijnu s perijem dal odvesti sutra na pijac, pak morti bi čovek i otod teri groš zvadil“.

„Ješ, moš, naj biti bedast“, veli žena — „kej si se kej god zmislil“.

Ali se moš ni dal odgovoriti, nek još rekel ženi da mu naj da ključ. Žena ni dale, ni — ali je na zajnem morala, onda je on zaprl škrijnu i spravil ključ.

Jutri dan je očel k popovomu slugu i pital ga bili mu štol svu škrijnu na pijac odvesti. Sluga veli: „Zaki ne, same da neke zaslužim“.

Nametali so škrijnu na kola a sluga potiral kojne. Zvezli se na pot, a moš veli: „Ješ stani, zabil sem si lulu, idem po jnu“.

Otide moš po lulu a pop pokoči v škrijni pak zove sluga. — „Sluga, sluga čuj“.

Sluge se ogleda sim tam, ali ne vidi nikoga pak veli „de ste (pri) vrage?“

„V škrijni“ veli pop, „čuj kupi ti škrijnu“.

„Dobre!“

Kad se je vrnul moš, pital ga je sluga, da za kulike bi štel nemo prodati škrijno.

„Pet forintov“ — veli moš.

„Te najte kej god govoriti. — Znate kej, ja vam dam dva“.

„Nedam!“

„Dam vam tri!“

„Emhm“. Vadi moš lulu da bo zapušil ali nema duvana. Čekaj veli i glej pak sem zabil duvan.

Dok je očel sosed nazaj domom, rekel je pop slugu da nek da i pet forintov.

Vrnul se je sosed, a sluga veli do mu da za škrijnu pet forintov ali ov ni štol ni čuti, nek veli da jo neda jeftineše od deset.

Još se je jempot sosed vrnul domom po neke a pop navčil sluga da naj plati kulike god sosed bo iskal.

Onda sluga sosedu — da da 10 forintov da mu je baš treba takva škrijna za robu.

Sosed neda, nek veli 15 forintov.

Znate kej veli sluga: „Kad ste baš takvi, a sad sem baš blizu doma ja vam dam i petnajst".

Ali sosed veli da neda za nike. Kad se je več otpravil na pijac da sad i ide.

Dovezli so se na pijac, a kad se je pone ludi skupile dal je sosed prebobnati da nek saki da krunu da jim bo pokazal živoga vraga, ali — veli — naj si saki zeme neki š čem ga bo klopil.

Za cajt je imel sosed pon škrilak kruni, a ludi so same zevali i čakali jeli bo skorem rasprl škrijnu i pustil vraga van.

Sad je sosed zvadil kluč i rasprl škrijnu, a pop mo se pričel, moliti i zaklijnati, da ga naj ne moči.

Onda veli te čovek ludem: „Jeli vidite sad se ne da van". A ludi ni pet ni šest nek kolam da ga bodo v nutri zatokli.

Videl je pop da je skrajni čas i da vrag šalu jemle, pak skočil i bež.

A ludi? — Ki z drevem, ki s ciglem, ki s kamenem, pak vužgi po pope.

I jedvaj je pop vušel, male živ pak se skril v nekakvo šumu. Onda je došel, onak po noči kak je bil gol i spretočen i pon perija domom i do drugoga je dana mrl.

Pripovijedala *Marija Grgošić*

---

95 Pričec

Dok so se negda naselavali Prečani, delali so stajne, a niso znali narediti lotru. I oni ejt po jnu v Lupoglav, de so ju i dobili.

Kad so išli nazaj domom niso mogli z lotru čez šumu. Ni druge, prijeli oni naramlice sekire pak vudri po rastiji. Kak su lotru nosili poprečki tak so na širokem i sekli šumu i tak naredili proseko.

Zate kej so nosili lotru poprečki postali so Prečani a nive sele Pričec.

(Ne znam dali je ta priča vjerodostojna. Ne sjećam se ko mi ju je pričao, biće da sam ju čuo u razgovoru).

Stjepan Dokušec

Prečec je valda zate dobil ime Prečec kej je bil prek šume.

Mato Dokušec

---

96 Kak su Prečani prali crnoga bika

Imeli so negda Prečani crnoga bika, pak ga niso mogli nikak prodati na pijaco.

Jempot se oni dogovore da ga bodo oprali. I otprimili ga na kanal i počeli prati. Prali ga oni i sopunili ali za badave. Bik je bil crn kak i prede a još se je bole svetil i glancal.

— „E to ni bez vraga“ rekli so oni i sopunili dale dok nisu potrošili cent sopuna. Bik je onda zgledal još bole crn, kajti mo se je glaka jakoj glancala.

Sad su Prečani vlezli vu se pak se počeli križati i bež saki domom od nečistoče ka se ne da oprati.

Odonda oni sake lete na Pepelnico objarjajo sele da se nebi kuga ili kakva druga nečistoča na jnih namerila.

Prema pripovijedanju *Agate Mladen*

---

97 Kak su Tredovčani taplali gosku

Ne znam kakov je goska naredila kvar kej so jo Tredovčani odsodili da ju tope v zdenci. Bil je delaten dan ali se je cele sele skupile na cintoromi ko da je svetek. I oni itili gosku v općinski zdenec, a onda se si prijeli nositi v lončički vodo v noter da bo vekša, morti bi se goska prede topila. Kad so nanosili pon zdenec vode do stubla sprne goska van i odleti.

„E kakvi sme mi“ rekli so oni. „Ona je čisto, i duša ji je odletela v nebe, a mi grešnike sme jo topili“. I počeli se si žalovati za svoje greje.

Prema pripovijedanju *Agate Mladen*

---

98 Kak su Vrbovčaki pluli po hajdi

Sele Cerje je pri Vrbovci a pripoveda se da so negda ti ludi skupa delali se posle. I tak so jempot delali neke v gorica nekok v leti a male so se pripili. Dok su onda išli domum a sonce je zahađale opazili su kak se hajda niše. I jen veli: „Voda ludi, voda se razliva, glejte talase kak se nišu“, a si ni pet ni šest legli na drob pak zaplavali po hajdi.

Motali se oni po hajdi i dušili od moke pak mislili da se vtaplajo, ali itak za dve vure preplavali su oni srečne te morije ke se je razlejale. Kad so se našli na suvem vidli so da nisu si.

Ni se ništi ufal po noči iti iskat, če baš i soseda po tak veliki vodi. I oni otišli domom, pak povedali što se je se topil.

Jutri dan zišle je cele sele plačuč na pole. Jeni so nosili kolke i raseje a drugi deske i korita na pleči.

Kad oni tam a ni nikakve vode, nek pole hajdine se povalane. Hejd oni sad iskat one ki so se potopili. I našli so je. Saki se je zamotal mej hejdu ili se ni mogel zleči z jarčeca pak je nutri zaspal i sejnal kak se je vtopil, pak kak je bil na sodu i onda došel v diko nebesku ili v pekel.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

99 Kak su Zagorci vlekli vola na turem

Bile je to več zdamla kad je v Krapini zrasla na turmi trava. Kej če stoga biti — spomijnajo se ludi, dok ne veli jen da li najbole bile de zleku jenoga vola gore pak nek travu popase.

Kad je bile jempot proščejnije, a došle je tam pone ludi, prijeli so oni bika, zavezali mu vuže za vrat pak ga vlekli gore. Dok so ga vlekli on je sprvokraja bečal a oni so male brže povlekli kad mo se baš tak jake oče trave.

Zvekli so ga oni tak gore i mislili da se on pase. Nate jen opazi do bik puli jezik van, pak veli: „Dosta se je napasel. Očeme ga dole spustiti nek se napije vode". Kad oni s volem bikem dole, a on crkel.

„E" veli jen „vidte, morali sme ga prede pustiti dole. Sad se je preveč napasel i napunul i onda crkel.

Pripovijedio *Mato Dokušec*

---

100 Kak je Zagrob dobil ime Zagrob

Negda je bila velika suša v celem kraju, pak je jen biškup molil po zagovori i tak je voda pretekla.

Onda čez pone let išla je tud vojska a si so štoli pokrepati od žeđe a i Sava se je bila presošila. Onda so se soldati namerili na to vodu i si so se šáku s toga zvirnaka znapili.

Onda so se spomijnali da kak bi nazvali te meste dok ne veli na jempot jen stari: „Nike, dečki, naj se zove", Zagrob i tak je došle do toga imena.

Zvirnaka po kem je Zagrob dobil sve ime ni denes videti, valda je zazidan i zarušan dok se je podrla o potresi ona velika biškupska cirkva sv. Krala.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

101 Huj, huj — Bogek!

Lupoglavci su odvajkado poznati na daleko kao zidari a ne manje su na glasu kao psovači. Danas je u tome nešto malo bolje, ali do toga da bi se moglo kazati da su se popravili jest vrlo daleko.

Kako je Lupoglavcima u razgovoru tako reći svaka druga riječ psovka i spominjanje Boga to su im susjedi a i drugi ljudi koji i sami nisu ništa bolji počeli stavljati primjedbe, kombinirati anegdote dok napokon ne bijaše sastavljena ova priča:

Štoli su vam negda Lupoglavci delati cirkvo, ali nikad da se narede de bi jo delali. Da se nebi pak svadili dogovore se v nedelo na cintori da bodo Boga zvali, pak de im se javi v bile kakvi priliki da ga bodo vlovili i zozidali mo cirkvu.

Tak so i počeli vikati „ Bogek, bogek". Ta larma i vika je prebudila sovu na drevi i ona zafučka „Huj, huj". Da vide, kej to gore kriči popel se je jen na dreve, a sova brže odletela na druge.

I oni tak za jno išli i vikali „Bogek, bogek" a ona z jenoga dreva letila na druge i fučkala „Hui, hui".

Prečani so pak štoli svoje bedastoče drugem prifleknuti pak so rekli: „Hui bogek, nosi lotru se poprek!" I oni so rekli, da so Upoglavci dok so Boga lovili sekli drevovije da mogu nositi lotru kak je široka.

Tak so vam pripovedali naši sosedi, ali so se pričeli i druge spominjati pak so zabili povedati jesme li Boga našli.

Prema pričanjima više ljudi, ali niko ne zna čitave pripovijesti.

Stjepan Dokušec

Pripovedajo još da so Lupoglavci Boga lovili, da so sem rastom pod Krnadem prisekli vrhe da ne bo Bug preveč visoke letel.

Pripovijedao *Ljudevit Piščenec*

102 Ruca na kormani

Još so ludi zmislili o nami jeno malu pripovest da sme negda vozili karol v Zagrob, pak kak sme podvodnem kraju, da se je obesila jena ruca[1]) i prisošila na korman. Pol je te ruce opale v Sesveta a pol da sme dovezli v Zagrob.

I onda kad se je teri Lupoglavec vozil na koli navek su ludi rekli: „Idu Upoglavci! Bome vidli jeli voze rucu na kormani".

Prema pripovjedanju *Mate Dokušec*

103 Delajne cirkve

Bile je tu predi stu i više let, dok su negda još naši stari cirkvu zidali. Niso oni fondamente bitunirali kak se to danes dela, oni su dovezli na cintor pone kul mlade jalšovine pak so nu pri jeni strani zašpičili i nabijali so jeden komad do drugoga.

Kad so bili tak gotovi z fondomentem počeli su zidati. — E bila so onda huda leta, kad se je car Napalion španciral po celem svetu.

Ludi pri nas niso imeli kej jesti pak su batinje mleli i stoga pekli kruv. Bila je tak velika suša da ni ništa štole roditi i bili bi si pomrli kak je i blage počele crkati da niso došle ribe.

Najempot se je pustila plajda i Struga (Lonja) se je razlejala i raširila prek jake blizo do cirkve. Z dežđem so z neba curele i ribe, a ludi so je lovili. Tulike so čez tijeden danov vjeli rib, da je cile sele po jnemi smrdele.

Onda, kej če stoga biti, ludi su ... a je iprave kak sem rekel, oni so zidali cirkvu i zidali više dani ali niso nike naredili. Kej so god oni po danu zozidali se se je po noči same porušile.

[1]) Vrsta pijavice.

To im se je več činile prebedaste, pak so se zidari dogovorili da bodu v cirkvu zazidali kriščemu dušu. Kak so se zrekli, tak so i naredili. Oni so prijeli jeno nemu deklu Ivkovičevo dok im je večer donesla obrok (jelo) pak so jo v kotu od sunčevoga shoda zazidali. Odonda im niso više duhi posla znemiravali i tak je cirkva došla za tri leta pod krov.

Tak je pripovedala memo dedo negva strina ka je dvorila zidare dok so cirkvo delali. Oni so obadvoje pokojni i če ne verujete meni ote pitat nega i no, kej ti su na blizem zakopani.

Prema pripovijedanju *Josipa Dokušec*

---

104 Bez Buže vole ne opane čoveku ni las z glave

Narodil se je bogatašu sin, a sođenice su mu dosudile, da kad bo 18 let star, da ga bo strela vubila.

Onda je te bogataš počel sredini svega jokola zidati jenu kulu. Sin mo je pak rasel i vučil se, išel velike škole i postal prek moder i pobožen, da je navek nosil pri sebi knigu.

Pone je pot pital on joca da kej to dela, ali mo ov ni štol nigdar povedati.

Kad je došel on cajt v teri je bile dečku sođene da merne veli nemo negov joča: „Došel je sinke tvoj cajt. Odi sad da te zaprem v ovu kulu da te nebi strela morila kak so sođenice sodile".

Onda veli sin: „E, tatek ja nejdem v noter. Če je meni Bog odredil, da mernem, mene bo stigla Buža roka de god bom, a če mi ni sođene ne bo mi se nike dogodile".

I dečke ni poslušal joca, nek zel knigo i očel ž nu v pole i tam se molil Bogu.

Mejtim se je digel oblak i takov slap da se je štole se potrgati. Strele so pak tak pocale da se je se zemla stepalo.

Kad je to se prešle i preletele vrnul se je dečke živ i zdrav domom. On domom, a ona kula na jokulu sa do fondomenta rastepena. Tri so strele vu jnu pokle i se razrovale, da ni ostal ni kamen na kameni.

Onda veli dečke jocu: „Jeli vidiš tatek. Sad sem živ i zdrav, a da sem se držal tvega saveta ne bi me bile više mej živimi.

Sad ti je gospon Bog pokazal, da se pred nim, ni moči nikam skriti ni pobeči i da bež negve vole ne opane čoveku ni las z glave".

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

104 Ke je komu suđene ni ni zamuđene

Negda je jen soldat nosil poštu i tak je došel v jene sele i iskal kvartir. Dobil ga je pri jeni iži, baš de je te dan rodila žena dete.

Soldat si je po noči legel na klop za stolem, ali ni zaspal, nek je same čufel (drijemao). Onda so na jempot došle tri žene pak posele oko stola. Bile so tu rođenica ke so sodile detetu.

„Naj bi te dete mam mrle“, rekla je jena, ali druge neso dale, nek so rekle da naj bo te dete beteguvale do šesnajistoga leta, a onda naj bo tu veli trejta „cura kakve ne bo para v cele okolice“.

A teroga je bome čoveka dosodile pitala ji pak jena. „Ovoga soldata“ rekla je trejta i one so se mam skupile i otišle.

Ondak si je te soldat štonderal pak kak bi to bile. Ove je dete stopram zibače, a on je več sad tak star, pak da se bo dočakal žene.

Nike, premisli se on, kad je se več ne mrem prede dočakati ni mi treba nikakve. I on se odlučil da bo još po noči kral dete, pak zišel van z iže, dete nateknul na prostec i tak zaklal pak pobegel. Toga ne bo nigda nište zoznal, pak nikomu nike.

I zbilam. On rasprl oblok, itil van svoje stvari, zel dete pak zišel čez oblok van. — Vani je bile zima kak sečna meseca a i sever je jakoj puhal. Soldat je pak dete nateknul na prostec, zel stvari svoji i očel.

Za mali cajt prebudila se mati, prebudil joča a deteta i soldata nigde v iže. Moš brže van, pak čul kak se negde na ograde plače. On gledet, a to dete nateknene na prostec. Poleko ga je prijel i snel pak onesel v ižo. Odmotali so onda puvoj a detetu fala Bogu nike same je male bile na pleče odraplene. Soldat je mislil da je dete zaklal dok ga je nateknul, ali je kolek same zadel za povoj. Joča so i mati onda nazaj dete previnoli v drugi povoj i nikomu nike.

On se je pak soldat pone pot ženil ali se ni nigda oženil. Nasnolil je on pone pot deklu i gosti pripravil i pak se je se rasteple.

I tak so leta prehađala, a soldat je i zabil, kej so sođenice sodile.

Jem pot ga je, kad je več mislil da se ne bo nigda ženil, nagovoril jen negov prijatel da naj ide v negde sele, da je tam lepa dekla. On došel da vidi od komedije deklu, ali mu se zdopala, a on ju snubil i mam nasmebil.

Spravili se oni, goste skupili i oženile se. Dok je onda on jeno nuč spal svojo ženu, nadale mo se i on je prešel z roku po nejnem pleči pak osetil pod prstem nekakvo znamenku. On nate pita ženu kej ji je to, a ona mo povedla kak je čulo pripovedali i kak je znala, kak jo je negda, dok se je još rodila, nateknul nekakov soldat na prostec i kak so ju nejni našli.

Dok je ona tak pripovedala, on je same poslušal i čkomel i onda se setil kak se je to negda dogodile, i da je bil on ti soldat ki je to naredil.

Žasnul se je sam sebe, pak počel predijavati. Ona ga je nate pitala, da kej mo je, da jeli ga kej boli, ali on je same čkomel i predijaval.

Ni mogel strpeti nek je jutri dan čem je svele očel on k ženinem starcom i povedal jim se po redu; kak je on bil te soldat, pak kak je čul celi nejn život i kad je zoznal da bo niva či, negva žena i da on ne bo imel prede žene, kak so sođenice sodile, rasrdile ga je i on ju je štol vuništiti.

Onda so ga oni tešili, da se naj nike ne grize i ne trva, kej je bile, bile je.

To je prava i živa istina, a znal je to sto i sto pot pripovedati stari Kožunec, komu je ta ženjska to pripovedala i kazala onu drapivu de jo je bil odrapil nejn moš.

Ispripovijedio *Mato Dokušec*

106 Predi su ludi znali da im je suđene mreti

Negda je jen čovek gradil plot z šešligo, a išel je baš gospon Bog krej nega, pak ga pita: „A čoveče, a kej delaš?“

„Vidiš gradim“, veli čovek.

„A čuj“, pital ga je dale gospon Bog, „a kak bo doge toga?“ — „Jene tri dane bo držale, kak god bile teške“, veli čovek.

Gospon Bug je očel dale, pak si misli; „Čekaj, čekaj! Ne bodo ludi više znali, kak jim je doge živeti. Ov zna da bo još živel same tri dane, pak si i ne stara kej bo poklam.“

I odonda ne znaju više ludi da jim je sođena skrajna vura.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

107 Ne veruj cucku

„Na proletje bom delal ižu“, veli cucek u zimi. „Zima je, a nu je teške podnašati. Više se ne bom nike tak patil i kuburil!“

Došle je proletje, a onda i lete, a on se rastegnul f ladu. Onda ga je pital negov sosed, da kej je zabil na one kej je rekel.

„— Nesem“, veli, „nesem, ali sad još ne mrem delati. De bi našel tak duge poceke“. (Odviše mu je vruće pa se je rastegnuo kako je dug.)

I pak je došla zima, a cucek iže ni naredil.

Ne veruj nigda cucku. Cucek je cucek i ostane cucek.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

108 Od ježa i lisice

Stari je Rbajsa znal sto i sto pot reči da je ješ mudreši nek lisica. „Negda sem ja“, pripovijeda on imel v Huste jeno jamu. Onda je vu jnu opala lisica i ješ. Onda so obodva štonderali kak bi zišli van.

Veli na jempot ješ: „Jesi li se tecek kej setila“?

„E, nejde ti to tak nagle. Znaš ja imam sedemdeset sedem misli pak ne mrem mam na pravu dojti, čekaj male“!

„A znaš kej“ veli ješ, „ja imam same jeno misel“, ali ga lisica ni štola ni poslušati ali kad ji je več bile štonderajna na vrh glave, veli ona ježu: „A kej bi ti svoju jenu misliju kad ja ne mrem na kraj niti z svojemi sedemdeset sedem, ali dej da čujem, kej si si ti to premislil“!

„Znaš“, veli jež, „ja si mislim ovak. Ja bi se zlekel na te i prijel bi se za tvoje vuve, a ti bi me itila gore i tak bi ja morti ipak postal gore. Onda bi pak ja tebe zlekel gore“.

„No, naj ti bo“ veli lisica „kad si tak bedast“.

I ješ se je zlekel na nejno glavo i prijel za vuve, a ona ga onda itila gore na brek. Kad je jež videl da je nâ zemle veli onda on lisici; „Tecek, nemam ovde pri roke nikakvoga štrika. Ja idem sad k onomu čoveku čija je ta zemla da mi neke da s čem bi te zlekel“.

„Nu dobre, odi, odi, same se žuri“, veli lisica.

I tak je ješ došel k staromu Rbajsu, a on baš v pragu i otpravla se da bi nekam očel. Onda pove nemo ješ se po redu i prosi ga da bi mo dal komad štrika, da bi ž nim snel lisicu ka je opala v negve Huste v jamo.

Onda ga je stari potapšal po pleče pak mo veli da se naj nike ne trudi da pe on mam pak jo on zvadi več van. Onda mu je ješ lepoj zafalil, poklojnil se i očel dale za svojim potem.

Rbajsa pak stari sekiru na laket, pak v Hustu. Lisica je još bila nutre, a on ju moril pak lepoj ž no domom. Tri se je dane ž no gostil, a bile mo je kak na Božič.

Prema pripovijedanju *Ruže Harabajsa*

Husta jest ime jednog predjela u šumi. Tako je zove narod.

109 Ipak se i mene nešti poplašil

Štol se je, negda, zajec topiti, kad se je on bogec sakoga bojal a nega nište. On je moral pred sakim bežati i to mo je bile krive.

Kad je onda on došel pred jeno vodu pak prigledal da bi i dé bi skočil, kejti mo se je činile da je voda preplitka, a on je imel velika vuva, pak bi ga bile van videti z vode. Najempot ga je spazila žaba ka je bila na sepe (= obali) pak se preplašila i skočila vódu.

Onda se je zajec zagledel vodu, pak si zdenul i veli: — „Ha, kakva hasen da se ja sad topim. Je itak još stvorejn na svetu ka se i mene bojiju!„

Onda se je premislil i očel dale po svetu i ni se topil.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

110 Kak se more razmeti životijnski govor

Jeden je čovek pogubil negda vole, pak ji je onda išel iskat. Iskal je on ne tri dane i več se je ves zatrajal i vumoril ali je ne mogel najti. Onda si je legel na zemlo da si bo male počinul i da se bo prespal. Najempot on, kak leži, čuje, kak se negvi voli spomijnajo.

Veli jen drugomu: „Još, još, kak se naš bogec gospodar moči i ne mre nas nigde najti“.

Onda je te čovek metal glavo sad sim, sad tam i tak je našel travu takvo da je čul i razmel se živine kak se spomijnajo. On sve tajne ni smel nikomu odati kejti bi mam mrl, i on je s to travo našel svoje vole.

Bile je onda neke nekolike, a on je jempot jašil odnekot na kojne, a negva žena na kobile. Oni tak jašo, ali je najempot kobila male priostala. Veli kojn kobile da kej je priostala, da kej nejde bole kej ne vidi kak ide on brzem.

Veli onda kobila: „Lake tebi, ti same nosiš dve glave, a ja četiri". (Kojn je nosil same svoju i gospodarovo glavo, a kobila je imela vu sebi žribe i pak gospodarica je bila noseča).

Kad je čovek čul te spomejnek, se je nasmejal, a žena ga mam počela zmučlavati, da kej se je on smejal. On ne nate da je nesme povedati, da bi mam mrl, ali mo ona ni dala mira, nek same naj pove.

Onda ji je on rekel da ji bo več povedal doma. Kad je došel domom mam si je delal les, da kad ga naredi, da bo ženi povedal svoju tajnu, pak da bo legel i mrl.

Nate je on čul, kak sosedov pevec kriči negvomu, da kej se on drži tak nadodurjene i kej je tak tožen pak neče nike popevati a on popeva cele jutre. Čovek je onda čul kak negov pevec veli sosedovomu, da kak nebi bil tožen kad mora sad negov gospodar mreti.

Vidiš, veli onda sosedov pevec, kak je tvuj gospodar bedast pak on ne mre jeno ženu v stra natirati. Ja ji glej imam trideset i se je mam s stra natiram, a on bi jene za volu mrl. Kad je tak bedast ni ne za druge, naj merne. Im da on prime tojago, pak vudri po žene, nebi ga ona nigda više nike pitala, a on ne bi moral mreti.

Možu je sad bile dosta, obrne se, pak zgrabi za vrât nekakov matrag, pak ž nim po babe: „Boš li me još da kej pitala?"

„Joj, joj, naj me, naj toči dragi moš ne bom te više nigdar nike pitala". Odonda je baba bila dobra i ne se više tikala i pančala v možove posle.

Pripovijedao *Mato Dokušec*

---

111 Zaki je zajec kurtast

Negda so vam zajec, lisica i vok kopali v šumi korejnije, onda so otkopali pone, mislim tri koše meda. Onda so rekli — kej bome s tim, očeme to mam pojesti!

Vuk gledi pak si štundira kej bi naredil, a onda veli znate kej, nečeme mi toga sad pojesti, bome si čuvali to za zimu. Pak dobre, vele si i sprave med v nekakve trjnije.

Kopajo oni dale, kopajo, kadli se najempot lisica počne javlati: „Oj?" Za čas pak: „Oj!" I pak: „Oj!"

Onda veli vok: „A kej se javlaš što te zove?"

„Pa kej striček vi nike ne čujete, im me zovu v kujnstve!"

„A če bi tak", veli vok, „onda odi, deca morajo iti na krst".

I lisica se pobrala i mam očila pak očila v grmije de je bil med.

Pojela ona jen koš meda i ni više mogla. Vrnula se ona nazaj na posel, a vok ju pita da kak je ime detetu? Ona se mam setila pak veli: „Pričetek!"

Ni prešle morti ni fertal vure, a ne se je pak zoštole meda i pak so ju zvali v kujnstve. Sad se je kumče zvale „Osredek".

Ali si je mislila lisica da tri pot Bog pomaže i da ni dobre ostaviti posel na pol gotov, pak je išla i po trejti pot v kujnstve. Sad se je dete zvale „Dolizek".

Prošle je več pol dan, a zajec i vok so bili jakoj glani i več niso mogli ni delati. „Kej bome jeli? Kad nemame nike drugoga bome pojeli med", veli vok.

Kad so došli ondak tam de je bil med, a koši prazni.

„Što je pojel med, što"?

Najempot se seti lisica pak veli: „Znate striček kej, mi bome legli na sonce i oprčili r.ti, pak komu bo z r.ti curel med ti je kriv, toga bome držali.

Dobre, vele vok i zajec, pak mam legnu na sonce i kak so bili jakoj zmočeni mam zaspijo. Lisica je se čula, a kad ji se je počele pod r.tiju mastiti namazala je ona stem zajca, a onda brže prebudila voka: „Striček, striček, glejte zajec je med pojel, nemo se masti". Nate se je i zajec prebudil pak kad je videl kak stvari stoje mam beš. Vok je videl vu tem da je zajec kriv pak ga zgrabil za rep i odrizel mu ga i tak je zajec postal kurtast.

Onda je več dohađala i večer, a lisica se naredila kak jakoj betežna, pak veli voku, da bi ju nosil. A vok bogec ki je bil i sam jakoj zmočen naprtil je nu na pleča, pak ju nosil.

Onda so došli do jene jame, a lisica opazila v nutri mesec pak veli voku: „Joj, striček jesem ja glana, ali bi jela sir."

„E čkomi", veli ji nate vok, „a kej misliš da ja nesem".

„Znam ja striček da jeste, a mi bi mogli sad lepe jesti sir".

„De je", pital je dale vok.

„Pa kej ga ne vidite one vu vodi. Znate, dejte ločite vodu pak ga bome onda sneli".

I vok je poveruval i počel lokati vodu. Več se je bil ves napunul i ni mogal više, ali mo veli lisica: „Joj striček dejte još same male pak bome sneli on sir". I vok je pak lokal, a več mu je voda britzgala na r.t. Nate se je lisica počela smejati, a vok je videl da ona ž nega dela bedaka pak je štol da zajno skoči i da jo, zagoti. Ali kak je god štol skočiti tak mo je čreve pokle i on crkel i opal na zemlo mrtev.

Prema pripovijedanju *Mate Dokušec*

Podatci o pripovjedačima

Mato Dokušec, seljak-ratar, rođen u Lupoglavu, star 50 godina, nepismen, a nije izučio nikakvog zanata radi siromaštva roditelja, te radi izbivanja braće koja su se razišla, da nešto zasluže, a on je kao najmlađi ostao kod kuće. Za vrijeme svjetskoga rata kroz četiri godine nalazio se je u vojsci, a prošao je u glavnom zemlje bivše Austro-Ugarske monarhije, te Rusiju i Srbiju. Inače putovao nije, ako ne ubrojimo okolišnje krajeve i susjedna mjesta.

Dio — veliku većinu pripovjesti i anegdota koje mi je pripovjedao, čuo je još kao dijete od svoga pokojnoga oca Josipa, dok je drugi dio čuo pripovijedati kao pastir staroga „Šimeka Čabrajcovoga", nadalje od svojih „pajdašov i pajdašic" s kojima je

zajedno polazio na pašu. Pripovjeda dosta jasno, prilično je uščuvao svoj mjesni govor premda tu i tamo upotrijebi koji književni izraz. Takove književne izraze ja nijesam metao nego ih zamijenio narodnim. Pripovijedao mi je sljedeće pripovjesti: 1, 2, 6, 7, 8. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 20, 21 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 35, 36' 37 38, 40, 41, 44, 45, 46, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 72, 75, 76, 78, 79, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 91, 95, 98, 99, 100, 102, 104, 105, 106, 107, 109, 100, 111.

Marija Dokušec, seljakinja rod. Harabajsa iz Lupoglava stara 41 god. Svršila je pučku školu i opetovnicu, a izučila je za krojačicu. Putovala nije mnogo, tek pozna dio Posavine i dio Hrv. Zagorja; kraj između Zagreba, Križevca, Čazme i Zlatara. Pripovijedanje joj imade dosta književnih izraza, a pripovijedala mi je pripovijesti broj 1 i 16.

Josip Dokušec, seljak-ratar, roden u Lupoglavu, umro prije tri godine u 82 godini života. Svršio je pučku školu i opetovnicu. Po zvanju je bio tesar „cimerman". U vojsci je bio tri godine po raznim mjestima Mađarske. Poznavao je inače okolišnja mjesta od Zagreba do Križevca, Bistrice i Vojnoga Križa. Bio je jedan od najpoznatijih pripovjedača u selu, tako da ga se mnogi sjećaju. On mi je još dok sam bio dijete pripovijedao gotovo sve ove priče, ali sam ih kasnije zapisao i prema pripovijedanju drugih. Prema njegovom sam pripovijedanju zabilježio pripovijesti broj: 3, 4, 5, 19, 28, 39, 73, 74, 88, 93, 103.

Anica Piščenec rod. Matujec, seljakinja stara 29 god. Svršila je pučku školu, opetovnicu, te domaćinsku školu u Božjakovini. Putovala je kao učenica domaćinske škole, a bila je na Plitvičkim jezerima, Ljubljani, na Bledu, na Bohinju, Mariboru, Celju, Postojni. Inače joj je poznat kraj od Zagreba do Križevca i do Vojnoga Križa, Kod pripovijedanja upotrebljava mnogo književnih izraza. Pripovijedala mi je pripovjest broj: 2.

Mirko Grgošič, seljak-ratar, star 40 god. Svršio je pučku školu i opetovnicu. U vojsci je bio za svjetskog rata, a nalazio se je po raznim mjestima Srbije, Crne Gore, i Albanije. Bio je u Ljubljani, a pozna razna mjesta u okolici Lupoglava. U govoru su mu dosta uščuvane osobine narodnog govora. Pripovijedao mi je više pripovjesti, ali ovdje se nalazi samo legenda broj 18.

Mato Zvonar, seljak, star 39 god. iz Lupoglava. Svršio je pučku školu i opetovnu školu. Za svjetskoga rata boravio je tri godine kao kuhar u vojsci po Mađarskoj i u Galiciji. Pripovijesti je čuo pripovijedati od svojih starijih. Kod njega se gotovo najbolje uščuvao narodni govor, premda već i on upotrebljava neke književne izraze. Od njega sam čuo pripovijedati pripovijesti: 25, 47, 49.

August Ivković, seljak star 76 godina. Po zvanju je zvonar: a u školu nije išao, pa je nepismen. Za vrijeme okupacije Bosne služio je vojsku, a bio je po raznim mjestima Bosne i Dalmacije. Inače putovao nije. Narodni je govor dobro zadržao. Za zapisanu anegdotu broj 71 kaže, da je istina i da je on na svoje oči vidio da se je to dogodilo.

Ana Dokušec, seljakinja nepismena, stara 85 godina. Poznaje kraj između Zagrebu, Vrbovca, Ivanić grada i Marije Bistrice. Pripovijedala mi je pripovijesti: 42, 43, 80.

Tomo Harabaisa, seljak iz Lupoglava rodom, star 73 godine. Svršio je pučku školu i opetovnicu. Po zvanju je bio zidarski majstor i „cimermanski paler". Vojsku je služio u Zagrebu i Trebinju. Za vrijeme vojne dužnosti putovao je morem od Trsta do Rijeke, a bio je u Dalmaciji i Hercegovini. Radio je i bio u Karlovcu, Zagrebu, Križevcu, Koprivnici, i Čazmi. Pripovjedao mi je pripovijesti broj: 48 i 90.

Franjo Piščenec ml. Jakšić, seljak star 60 god. Išao je u pučku školu i opetovnu školu. Po zvanju je zidarski pomoćnik. U vojsci je bio u Sisku, a za svjetskoga rata po raznim mjestima Rusije, Češke, Poljske i Mađarske. Bio je u Americi u USD u državici Kansas. U Hrvatskoj je radio po raznim mjestima kao u Petrinji, Glini, Krašiću, Jaski, Dugoj Resi, Karlovcu i drugdje. Pripovijedao mi je pripovijest broj 60.

Ruža Harabajsa, rođ. Ivaniček iz Lupoglava, seljakinja stara 61 god. išla je u pučku školu i u opetovnicu. Bila je i u Čazmi, Varaždinu i u Zagrebu. Pripovijesti: 69, 81, 83, 90, 92, 108, je čula pripovijedati od svoga „tece staroga" Josipa Harabajsa.

Ivan Dokušec, seljak rodom iz Lupoglava, star 62 god., nepismen, a po zvanju zidarski pomoćnik. Vojsku je služio u Koprivnici i u Češkoj. Bio je i u Americi u USA (državici Kansas) te po raznim mjestima Hrvatske. Pripovijedao mi je pripovijest broj 70.

Stjepan Čabrajec, nadziratelj pruge drž. želj. Rodom iz Lupoglava. Star 38 godina. Svršio je pučku školu te tri tečaja zimske zidarske škole. Vojsku je služio za svjetskoga rata tri godine, a bio je po raznim krajevima bivše Austro-Ugarske monarhije. Osim toga poznato mu je Hrvatsko primorje, a osobito Sušak, Kraljevica i Selce, pa Split, Sinj, Šibenik, Trogir, Drniš, Knin i sva Kaštela u Dalmaciji. Osim toga kraj između Zagreba, Koprivnice i Ivanić-grada. U govoru upotrebljava mnogo književnih riječi i izraza. Pripovijedao mi je svoje doživljaje od kojih sam dva uvrstio ovamo kao anegdote, broj 77, 85.

Marija Grgošić, rođ. Ivaniček iz Lupoglava, stara 37 god. Svršila je pučku i opetovnu školu, a izučila je za primalju. Poznaje Zagreb i njegovu okolinu. Pripovijest je čula pripovijedati od starijih ljudi. Od zapisanih sam ovdje uvrstio jednu, broj 94.

Agata Mladen, rođ. Dokušec, seljakinja stara 32 godine. Svršila je pučku školu i opetovnicu. Bila je po raznim mjestima od Zagreba do Križevca te u Vojvodini. Pripovijesti — 96, 97 — je čula pripovijedati od svoje tetke. Govor joj nije posvema narodni, nego imade u njemu izraza i književnih i izraza koji se upotrebljavaju u raznim okolišnjim mjestima

Ljudevit Piščenec, zidarski pomoćnik, star 28 god. Rodom iz Lupoglava. Svršio je pučku i šegrtsku školu. Vojsku je služio u južnoj Srbiji. Pozna Zagreb i okolicu. Bio je u Ljubljani. Pripovijest 101 čuo je pripovijedati od svojih starijih.

Ostale pripovijesti: 30, 31, 34, 63, 66, 73, 95, 101 sam zabeležio ili prema sjećanju iz djetinstva ili sam ih pak čuo u *razgovoru*, a ne sjećam se tko ih je pripovijedao.

* * *

Zahvaljujem svima onima koji su mi kod ovog rada bilo savjetom ili inače čime pomagali kao i samim pripovijedačima.

Stjepan Dokušec

Život i običaji jugoslovenskog naroda

Uvod

Vrijeme, prilike, religija, kultura i utjecaj grada sustavno, polagano, ali tim sigurnije brišu narodne običaje, koje je očuvao naš narod kroz vijekove svoje istorije. Pa ipak u tim običajima i pučkome životu, koji su bili tako tipični za naš narod u svima krajevima, sa svom onom šarenom, dobroćudnom, naivnom, toplom preostavštinom iz poganske religije praiskonskih vremena, sadržano je ono naše karakteristično rasno što nas od ostalih naroda Evrope vidno odvaja. U njima se ističe karakter narodne duše, njegova filozofija, i njegovo zasebno shvaćanje u objašnjavanju mnogih pojava u svijetu i viših u njemu samome.

Mlađi svijet se počinje stiditi tog „praznoverja". Težnja za izjednačenjem, nastojanje oko prosvijećenosti, sve to potiskuje te lijepe običaje i pučka vjerovanja u zaborav.

Vijesnik će, kolikogod mu mogućnosti dozvole, i pored Akademijinih nastojanja, da ih sabire, a one iz starijih izdanja, možda već i zaboravljene, osvježi i upotpuni.

Započinjemo sa svatovskim običajima.

I

Banići (općina Slano — južna Dalmacija)

Kad momak zagleda curu, to po starome običaju saopći majci, bilo sam ili preko posrednika (sestre, brata i dr.). Majka reče ocu i oni dogovorno pretresaju kojega je roda i dr. Onda ugovore dan prošnje.

Prositi djevojku ide otac (koji se nazivlje i „starim svatom") i to u subotu na večer,

Kroz svoje selo prolazi pješke, dok kroz tuđe selo jaše na konju. Kad dođe do djevojčine kuće ne sjaše s konja nego nazove: „Faljen Isus! Jeste li se meni nadali?" Pred kućnim vratima obično čeka otac i majka djevojke i odgovore: „Vazda Isus faljen! Mi se vazda dobrim prijateljima nadamo." Stari svat nastavi: „Ima li u ovome poštenome domu za mene večera i konak, za mog konja jasli i zobnica, za moju kuću prijatelj, a za mog sina djevojka?"

Domaćin odgovori: „ Sjaši sa konja, biti će ako Bog dâ!" Uvede ga u kuću, ponudi da sjede, ali ovaj neće prije nego vidi djevojku. Onda

jedan od braće ili rodbine izvede djevojku. Stari svat je uhvati za ruku, okrene 2—3 puta i kad se uvjeri da nije šepava ili grbava tad je daruje.

Izvadi prsten i jabuku a u jabuci obično bude dukat. Djevojka kad primi dar, poljubi budućeg svekra te mu za uzvrat daruje bječve od vune, svilene podveze, šipkov ubrusac[1]), tobolac od svile s kitama, ćesu za duhan od veluta[2]) navezena svilom. Sjednu zatim na večeru, poslije se dogovaraju kad će se staviti zlato. „Staviti zlato" to je posebni ceremonijal. Zet valja da kupi najmanje 7 prstena, iglicu (broš) i nevjesti zelene papuče a svakoj njezinoj sestri ubručić[3]) i ogrnjač[4]) a to se mora obaviti u nedelju. U predvečerje ugovorene nedjelje, mladoženja dolazi u dom nevjeste. S njim ide i njegova sestra ili rodica. On ide prvi a sestra (ili rodica) sa češćelom[5]) na glavi, u kojoj je zlato i darovi za nevjestu i njezine domaće. U nedjelju idu u crkvu sa prstenima na rukama i ostalim zlatom. Nevjesta nosi pun ubrusac jabuka, pa daruje prijateljice i svojtu koji joj čestitaju. Iza mise idu na objed.

Na objed su pozvani svi oni, koji će biti i na piru. Osam dana poslije toga je objed u mladoženje i kod njega su svi oni koji imaju doći na pir. Od nevjestine obitelji idu: otac, majka, brat, sestra a nevjesta ne dolazi. Njezine darove nosi sestra ili rodica. Na ovome se objedu ugovara dan vjenčanja.

U nedelju (8 dana prije vjenčanja) u jutro rano đuveglija[6]) iznosi barjak, postavi ga na kuću i pozdravi sa pucnjavom iz kubure. Tad se opremi, natoći bukliju[7]) vina te ide pozivati na pir. Najprije ide u susjeda koji mu je najbliži. Pred kućnim vratima oglasi se pucnjavom iz kubure, uđe u kuću i nazove: „Faljen Isus! Jeste li se meni nadali?"

Domaćin odgovara: „Vazda Isus faljen! Mi se vazda dobrijem prijateljima nadamo."

Na to đuveglija nastavi: „Došao sam vas zvati da mi dođete na veselje u nedjelju koja prva dođe, da dođete svi, malo i veliko i da sobom „nosite i gonite."[8]) Ovi mu se zahvale na pozivu, prime od njega nakićenu bukliju, napiju se i nadoliju drugim vinom; ovaj ide dalje i tako vrši kod ostalih jednako poziv. Kroz cijeli razmak od nedjelje poziva do nedjelje vjenčanja u jutro rano iznosi se barjak, pozdravlja pucnjavom a na zalazu sunca skida se i opet pozdravlja pucnjavom.

U četvrtak poslije podne uputi se đuveglija domu nevjestinu sa nekoliko djevojaka, koje će nositi robu nevjestinu i sa 2 momka koji će nositi skrinju. Kad dođu u kuću dočeka ih svojta nevjeste, koja pomogne pripraviti robu i mijesiti kruh. Đuveglija meće sitnog novca u naćve u kojima

[1]) šipkov ubrusac = crveni rubac za glavu.
[2]) velut = (od tal. veluto) baršun.
[3]) ubručić = rubac
[4]) ogrnjač = pregača
[5]) češćela = pletena korpa, košić
[6]) đuveglija = mladoženja
[7]) buklija = boca nakićena cvijećem
[8]) nositi i goniti = nositi kolač, goniti ovna na konju.

se mijesi kruh. Kad nešto založe, priprave se na odlazak, te dođe punica i dade zetu ključ od „skrinje", gaće (hlaće) od raše, košulju, bječve, ubrusac, podveze, tobolac, ćesu, a on punicu daruje novcem. Kad je to gotovo. tad donesu đuvegliji bocu vina i čašu. Ovaj se popne na skrinju polije vinom sva 4 ugla skrinje i razbije čašu o jedan ugao. Zatim se upute pješke s robom nevjestinom. Od nevjestina roda ide sestra ili rodica i prate robu. Kad nose „skrinju" pirnice pjevaju:

„Evo skrinja nevjestina,
„puna ruha do pokriva,
„a najviše blagoslova,
„blagoslova baba svoga,
„blagoslova majke svoje
„blagoslova braće svoje,
„blagoslova sele svoje,
„blagoslova svega roda.

Kad roba prispije u dom đuveglije, dočekaju je pucnjavom pušaka i pjevaju:

„evo skrinja nevjestina,
„puna ruha do pokriva,
„i prtena i suknena,
„a najviše blagoslova,
„blagoslova baba svoga i t. d.

Poslije sjedaju za sto. Tad majka đuveglije dariva ženskima (koje su nosile robu) po jedan ubrusac, a muškima bječve i ubrusac.

U subotu u jutro donese jedna djevojčica od nevjeste darove i slatko (obično pandišpanj)[1]) kojim će darovati svatove. Pred samu noć dolaze svatovi. Svaki jaše na konju, nose odrta ovna na sedlu. U zube ovna stave jabuku, rog nakite cvijećem, pod repom kita masline. Jedna ženska nosi češćelu na glavi nakićenu granama maslina i raznim vrpcama, obično narodnog tkiva, u češćeli kolač pšenični (kruh 4—5 kg.) i pandišpanj.

Kad se dođe pred vrata, zapali se iz puške te nazove: „Dobar večer! Jeste li se nama nadali?" oni odgovore: „Dobar večer! Mi se vazda dobrijem prijateljima nadamo".

Harčija[2]) primi češćelju i odnese u podrum. Kad se pozdrave i čestitaju domaćinu veselje, sjednu da popiju kafu i rakiju. Kad dođe doba od večere, tad kućni domaćin razređuje svatove i imenuje npr: „ti ćeš biti stari svat, ti ćeš biti kum i t. d.". Kad je sve to uredio, tad predaje vlast starom svatu; ovaj preporuči družini da se dobro vladaju, da se ne opiju, da paze na oružje; legnu na počinak da u jutro budu čili i jaki.

U nedelju jutro diže se sa zorom svak na noge. Svatovi urede konje, obuku se: košulja sa zlatnim pucama, đečerma, na nogama crvene papuče, bijele bječve i zlatne dokoljenice, a na glavi crvenu kapu sa cvijetom, oko pojasa kožnati silah nož srebreni i pušku malu, na lijevu stranu fišeke u šipkovom ubruscu. Kad se urede i ručaju, stari svat naređuje barjaktaru da iznese barjak i da se svati upute. Barjaktar jaše najprvi, pirnice ga dočekaju sa zdravicom (vinom ili rakijom) i pjevaju:

„Svi recimo u ime Boga:
„da nam bude u čas dobar,
„po našega mladoga x. y.
„po njegove mlade x. y.

---

[1]) pandišpanj (pan di Spagna) = vrst slatkoga

[2]) harčija=kuhar

pak onda:

„Svatovi nam u plijen pošli,
„prije podne u grad došli,
„lijepa plijena zaplijenili,
„mladu x pod prstenom,
„pod prstenom zlaćanijem,
„pod vijencem zelenijem.

od svatova najprije zapjeva stari svat:

„prva riječ pomozi nam Bože!
„veselite se moji junakovi,
„na putu vam dobra sreća bila.

Tada pjeva jednu narodnu pjesmu koju zna (obično Majku Jugovića ili Konja jaše Janković Sekula). Tako se pjeva sve do crkve; ako je put dalek, pomažu i ostali svatovi. Najprije jaše barjaktar, prvijenac, stari svat, kum, đuveglija, gjeverbaša a mjesto nevjeste vodi gjever mazgu, i buklijaš. Ako ima više svatova, ovi nemaju imena i zovu se „somnjaši", ovi jašu između buklijaša i zastave. Barjaktar jaše uvijek 50—60 koraka ispred svatova, ostali svatovi u razmaku 10—15 koraka, a zastava 50—100 koraka otraga.

Kad svatovi prolaze kroz selo, svak ispred čije kuće prolaze, iznosi zdravicu (vino ili rakiju) i ponudi svatove. Po mogućnosti svaki svat se malo napije i daruje jabukama (koje nosi u bisacima). Stari svat napija sa nekoliko riječi. Kad dođu pred crkvu sjašu i privežu konje, te nazivljući sakupljenima "Faljen Isus!" ulaze u crkvu. Malo se pomole i izađu iz crkve. Sad dolaze svatovi nevjestini, koje predvodi domaćin, a nevjesta ide zadnja sa bratom ili kojim od roda. Kad nevjesta dođe blizu, svatovi đuveglije stave se u red i nazovu dobro jutro. Barjaktar izvije barjak više nevjeste; ova se pokloni barjaku i sa svojim svatovima uđe u crkvu. Svatovi đuveglije sa starim svatom na čelu čekaju pred vratima. Kad ovi izađu, pred njima njihov domaćin, stari ga svat dočeka i oslovi: „Dobro jutro! poštovani! da ti se nije što klapilo, što sanjalo, kakva svađa, kakva krađa, otimačina, pucanje pušaka, zveket handžara ili što slična". Domaćin odgovori: „Meni, Bogu fala, nije ništa, spavao sam mirno kao janje, nego se začudih đe ti meni dobro jutro nazivlješ i đe me za zdravlje pitaš, pak neznam radi čega sve to, pak bi rado znati jesi li ti rano ranio i za čim si ovdje došao?"

Stari svat: „E, vala ću ti, moj poštovani, sve po istini reći. Sinoć taman na zalaz od sunca dođe mi jedan moj lefer[1]) te mi donese naredbu od mojeg bana domaćina, u kojoj mi naređuje da u jutro rano poranim sa svojom četom i pođem u lov u planine ne bi li đe što zarobio ili ulovio, jer je čuo da je negdje u ovoj šumi utva zlatokrila, pak da mu je gledam pod svaku cijenu uhvatiti i neranjenu njemu donijeti. Ja odmah dao haber[2]) mojim leferovima i legô spavati. Okretô se, obrto se ali mi se spavati ne dalo. Podigô se na prozor i vidio da je brzo mjesec na zapadu i tad se ustao. Krstom se prekrstio, Bogu se pomolio, obuko se i pritego na kajiš opanke, premetnuo diljku[3]) preko krila, pa niz kulu, kad

[1]) lefer — drug iz čete
[2]) haber — vijest
[3]) diljka — puška kremenjača

pred kulu bana domaćina; kad svi leferovi na okupu pod puškama i pod handžarima. Ja im nazvô Boga, pak poćero konja brdom i planinom; kad svanulo, sunce granulo a mi zapali u gustu šumu, vukovi zavijaju, međedi urliču da te strah obađe ali moji momci od oka junaci, pak se ne boje vuka ni međeda. Preko naših glava nadvila se jela, bukva, kruška, jabuka, sve se smješalo zajedno. Moji momci beru jabuke i stavljaju u bisake, pa i ja jednu malu dohvatio pak je stavio u džep (vadi jabuku) misleći mogla bi mi vàljati.

Kad jašući dalje poleće sa jedne jabuke utva zlatnokrila i odleće ovim pravcem. Moja četa pohitala za njom, ali nje nestade. Kad u tom trku čuh gdje negdje zvono zvoni; pođosmo onim smjerom i dođosmo ovdje pred ovu crkvu Božju.

Uljegosmo, pomolismo se Bogu, izađosmo kad vidim tebe s tvojom četom đe vodiš utvu zlatnokrilu zdrava tijela, nepolomljenih krila. Moji momci htjedoše je ugrabiti a ja rekoh: ostavite, nećemo ovdje pred ovom crkvom razbojište činiti, već ćemo o tome kasnije divaniti. Ja vidim Tebe priličnijega tijelom i odijelom i mislim da si i ti čete četobaša, pak sam zato došao tebi da te za zdravlje upitam i da ti radi našeg današnjeg znanstva i poznanstva darujem ovu malu jabuku". (pruža mu jabuku).

Domaćin ne uzimlje jabuku već mu govori: „A zašto ti meni tu jabuku davaš? je li to za mito, ili za kakav strah?

Stari svat odgovori: „Ne davam ti je za mito ni još manje za strah, jer se mogu braniti i imam koga da me brani, nego ti je dajem radi našeg znanstva i poznanstva i radi toga što ću danas tebi o desnu sjediti, s tobom vino piti i naposljetku te porobiti."

Domaćin primi jabuku, stavlja je za pas i govori: „Hvala ruci i jabuci kad mi je radi prijateljstva davaš, pak evo i ja sam negdje jednu malu jabuku našao, pak ću i ja tebe da s njom darujem da nam bude zalog prijateljstva".

Stari svat prima jabuku, zahvaljuje i uzimlje od buklijaša bukliju govoreći: „Pomozi Bože! a veseli Bože! u ovi dan današnji, a u svaki dobri čas, u ime našega znanstva i poznanstva, po naše birne i sabirne, po naše kućne prijatelje, po naše doma domaćine, koji nas za ovaj put uputiše, da im bude u svaki dobar čas; po nas i naše leferove, i cijeli puk i narod koji se je pred ovu Majku Božju zakupio, da se bude uvijek ovdi kȕpiti, Bogu se moliti i Božje ime slaviti ako Bog dâ! da se i mi dva budemo i unaprijed na ovakovu djelu i ovakome odijelu budemo susretati, među sebe častiti i za zdravlje pitati ako Bog dâ! Sad zdrav si mi, sve u zdravlje i moje i tvoje a najviše u zdravlje ovog junaka koji će te danas časno porobiti a isto ti prijateljem biti." Stari svat uzme buklilju, napije se te daje domaćinu a ovaj redom svatovima. Zatim ulaze svatovi u crkvu. Čim svrši obred vjenčanja najprije izlaze nevjestini svatovi

za nevjestom. Domaćin pjeva na mahove a ostali puškaraju. Svatovi đuvegije odlaze malo kasnije. Stari svat zapjeva:

„Vesel' te se junakovi
„pred vama je sreća došla,

te nastavlja sa kojom narodnom pjesmom. Kad dođu pred dvor nevjeste, domaći svatovi (koji su već prije došli) dočekaju svatove đuvegije pucnjavom. Barjaktar pojaše konja u trku 3—400 m. pred svatovima i dođe do kuće nevjeste, gdje ga dočekaju pirnice pjevajući:

„eto nama barjaktara,
„mustalugjie,
„nosi nama dobre glase
„od sve družine,
„a najviše staroj majci
„od đuveglije
„i vino i čelo
„sve nam zdravo veselo!
„zdravo veselo!

Majka nevjeste mu skine sa barjaka jabuku, te stavi drugu i veže uz barjak šipkov ubrusac. On tad u trku odjaši natrag i jaše pred svatovima. Kad dođu svi skupa pred kuću, sjašu i ulaze u dvor istim redom kojim su došli. Na vratima čekaju 2—3 djevojke sa košaricom punom svezanih cvjetova. Svakog zakite i pjevaju:

„ova kita barjaktara,
„dobri ste došli svatovi,
„ova kita prvijenca,
„dobri ste došli svatovi
„ova kita starog svata i t. d. sve do najposljednjega.

Kad svatovi uđu u kuću, gdje je prostrt stol dočeka ih domaćin, nudeći da sjednu i odlože oružje, ali ovi stoje svi na okupu a stari svat veli: „Niti sjedam, niti oružje davam, dok ne vidim utvu zlatnokrilu, rad koje se ovde zamučismo.“ Tad domaćin izvede jednu djevojku i reče: „Evo vam je, je li ova?“ Stari svat je uhvati za ruku, okrene je 2—3 puta i reče: „Dobra je i ova, po ovu ćemo kašnje doći, ali ovo nije ona koju tražimo.“ Izvede tad drugu a postupa se isto. Napokon treći put bude nevjesta. Stari svat joj pogleda ruku i kad vidi burmu i prstenje reče: „E, ovo je naša“ Okrene je 2—3 puta i onda sjednu za stol. Poslije kafe i rakije počinje objed. Za stolom sjedaju ovim redom: u vrh stola domaćin, desno od njega stari svat, desno od starog svata prvijenac, đuveglija, kum; na lijevo od domaćina gjever, nevjesta, gjeverbaša, barjaktar, buklijaš i ostali na dnu stola zastava. Najprije dolazi na stol pirinač, govedina, bravetina, kokoši. Kad se jede pečeno meso, domaćin mora da napija i to 3 puta, no pošto bi to trajalo vrlo dugo (jer napijaju i domaćin i stari svat skoro jednako), to ovaj preda sve starom svatu da izvrši.

Stari svat uzme čašu u ruke i napija: „Zdravi ste mi s ovom prvom zdravicom a u veliku slavu Božju. U ime Boga i Presvetog Trojstva. Ja ću napiti ovu prvu zdravicu, a u zdravlje ovog kućnog doma domaćina, koji je ovu sofru postavio, da je bude postavio u svaki dobri čas, ako Bog dâ; po nj, po njegov rod, po njegove kumove i prijatelje, po njegovu na moru mornare, na putu putnike, u polju težake, u gori čobane, po njegovo kućno šljeme i žitno sjeme, ako Bog dâ. Da mu bude šljeme šljemenom, a sjeme sjemenom; da mu bude šljeme tvrdo, a sjeme beri-

ćetno ako Bog dâ! da mu Bog dâ junaku široko polje, oštro gvožđe, jake volove a uputne težake; da bude rano raniti, na ravno polje slaziti, k istoku se okretati, krstom se krstiti a Bogu se moliti, desnom rukom mahati, rijetko sijati, a često mu nicalo da mu Bog dâ. Da mu bude u busu busato, u trsu trsato, u klasu klasato, a na guvnu mnogo, a u srcu berićetno ako Bog dâ! Da mu Bog dâ u brzu konju, a u tvrdu volu, u punoj kesi, u veseloj sreći. Kudgod svojom nogom stupao, svud na sreću nastupao! Da se bude njega junaka držati svaka dobra sreća kô pjesak mora, zvijezda neba, brštan drva, a anđeli raja nebeskoga, ako Bog dâ! Da mu Bog dâ da u njegovom toru i oboru budu krave mukati, konji hrzati, ovce blejati, koze meketati ako Bog dá.

Da mu Bog dâ više dobara nego ima u Jakinu bokara. Da mu bude Bog dao sve ono što od njega želi.

II. zdravica: „U zdravlje onoga onamo doma domaćina.

III. zdravica: „U zdravlje moje i mojih leferova. Da ovaj naš sastanak bude u svaki dobar čas po nas, po naš parod“ i t. d. kao u prvoj zdravici.

Kad dovrši zdravice tad zapjeva:

„Koji mi junak napio zdravicu,
„napio je u čas dobar,
„komu je napio i
„on bio zdravo i veseo!“

zatim pjeva pjesmu „Konja jaše Janković Sekula“ ili o Kraljeviću Marku. Zatim se pripjeva svakome:

Domaćinu: „Veseli se brate, pošten domaćine
„poštena ti sofra, a i svijetal obraz,
„i pred braćom i družinom. Amen.

Domaćin ili koji bio svat kome se pripjeva odgovori:

„Fala, fala, vazda pjevao, zdravo bio i veselio se!

Domaćici: „Veseli se ti pirova majko,
„veselja ti ne manjkalo,
„ti sinove poženila,
„svoje kćeri udomila,
„to bi bilo u čas dobar.

Starom svatu: „Veseli se brate, stari svate,
„veseli se ti junače dobri,
„ti se vazda veselio,
„bome ti je i pristojno.

Đuvegliji: „Veseli se, brate đuveglija,
„veselje ti u čas dobar bilo,
„a mili ti Bog pomogô.

Djeveru: „Veseli se ti ručni djevere,
„ti djevere, ti zlatni prstene
„s nevjestom te Bog pomogo
„poštuj jedno drugo, a
„oboje će Bog veliki.

Zatim pjeva čitavoj družini a i po dvojici zajedno npr.:

„Veseli se brate Mato,
„a s Petrom ti Bog pomogo,
„poštuj jedan drugog
„a svijeh će Bog veliki.

na svršetku:

„Vesel' te se sestre i nevjeste,
„na saboru ovom junačkome
„gdje junaci vino piju,
„a kršćani Boga mole,
„poštuj jedna drugu,
„a svijeh će Bog veliki.
„Ovo koga nijesam dozvô po imenu
„dozvala ga slava Božja!"

onda svi ustanu s čašom u ruci i govore:

„Slava nas Božija vazda pomogla!"

Zatim dolaze 2 devojke sa čašom i bocom vina te pjevaju:

"Koji nas junak obeseli,
„obeselio ga Bog
„a i njega i vas njegov rod.
„Domaćinov vinograd
„vas je paprom posijan,
„i pšenicom bijelicom,
„i vinovom lozicom,
„i poštenom besjedom,
„i vino i čelo,
„sve nam zdravo, veselo:

starom svatu: „U našega starog svata,
„vite previte, srebrom ovite,
„nit su banove nit su kraljeve
„neg našega starog svata
„družbe njegove.
„i vino i čelo i t. d.

ocu: „Što no u dvoru žamor stoji,
„Što no u onemu,
„ono babo kćer udaje,
„i veselje čini
„i vino i čelo i t. d.

majci: „Majko, majčice, božja crkvice
„hitno te pretekoh, ne poklonih se,
„povratit ću se, poklonit ću se,
„blagoslovi me, ne prokuni me,
„i vino i čelo i t. d.

prvijencu: „Pod prvijenca konja vode,
„od vojevode,
„konj se meće, sedla smeće,
„timara ište,
„puštite ga, ne drž'te ga,
„za njega bolje je,
„i vino i čelo i t. d.

Kumu: „Kuma je s kumom bosilje brala,
„najljepšu kitu svilom ovila,
„kuma ga kumu na mač privila.

ili „Jezdio kume konja niz polje
„pod njime konjic vila od gore,
„na njemu sedlo, sve živo srebro,
„u sedlu kume kô žarko sunce,
„kuma ga gleda, preda nj izšeta
„drûge je vide, pak joj zavide
„nek je vide, nek zavide
„kuma bô mu je i t. d.

Đuvegliji: „Polećela utva ptica
„iza planine,
„i donjela đuvegliji
„kitu masline,
„čestito ti đuveglija,
„i to veselje i t. d.

Barjaktaru: „Barjaktaru barjak vije,
„mimo Budim grad,
„pošten mu je glas
„mimo Carigrad i t. d.

Djeveru: „O gjevere, naš gjevere,
„vele ti nam znaš
„na rukama ti rukavice
„a pozlaćeni pâs.
„Skini s ruka rukavice,
„stavi ih za pâs,
„ostat će ti pune ruke
„drobna bisera i t. d.

Djeverbaši: „Tekla rijeka potocim,
„a nevjesta s djeverom,
„blago rijeci s potocim
„a nevjesti s gjeverom i t. d.

Buklijašu: „Malen junak na konjica sjeda,
„i on nosi buklijicu vina,
„koga sreta svakom piti dava.

Nevjesti: „Sokolove oči, ne spite noći
„rano ranite, kasno kasnite,
„čudne su ćudi u muškoj kući.

ili Prevrgla se kupjenica preko puta
„nije ono kupjenica preko puta,
„neg je ono mlada Mare Ivu preko skuta.

kojem starcu: (koji je na piru a nije u svatovima)
„Sijeda ti brada, rusa ti glava,
„svaka ti dlaka dukata valja,
„a rusa brada tri bijela grada i t. d.

ili „O ti ćaćko, ćaćko naš, ureži nam kruha kraj,
„prireži nam sredine, poštene ti sjedine.

intelektualcu: „Gospari ste vi, sluge smo vam mi,
„što neznamo mi, svetujte nam vi,
„dobra sv'jeta i nauke kao što ste vi.

ili „Gospodin sjedi u zlatnome stolu,
„pustio noge u hladne vode,
„nit vode muti, nit zla govori,
„neg Boga moli da ga pomože,
„pomogo ga Bog, i vas njegov rod i t. d.

Popu: „Pao listak topole, više čaše popove,
„kad bi znala topola, što je čaša popova
„ne bi ona panula, da bi ona sahnula.

Mladićima: „Svi junaci oženjeni, samo nijesam ja,
„i ja ću se oženiti kad mi i Bog dâ.
„djevojčicu seoskinju, koju dobro znam,
„ljubio sam tri godine, majka joj nezna,
„ljubit ću je i četvrtu nek joj obazna.

ili „O junače, mlad junače, što se ne ženiš?
„djevojka ti dvore šeće te mimohodi.
„tebi mladu i zelenu srce zanosi.

ili „Konj junaku govori,
„kuj mi nove potkove,
„ja ću tebe nositi,
do velike radosti,
„gde devojka sama spi,
„u njedrim joj dunja zri.
„a za glavom ruzmarin.
„da ja s njome povjećam,
„da joj crevlje obećam.
„kad bi više povjećo,
„više bih joj obećo.

ili „Ženi me majko mlađahna,
„dokle mi brada pronikne,
„da mi se ljuba obikne.
„Grize junak jabuku,
„ugrizo se za ruku,
„ajme meni vučice
„djevojčina dušice
„jeda iđe itko moj
„sastavi me s njom,
„sam bi znô višnji Bog,
„što bi činio s njom.
„Na onoj gori ponajvišoj, crveni plami,
„tu đevojka oganj loži, od zime se brani,
„ja umoran s konja sjahah, pak se k njome svratim,
„poljubim je, zagrlim je, život mi se vrati:
„Sokoliću najljepši ptiću
„utve su pale u sinje more,
„a prepelice u ravno polje;
„uzmi sokole, što je za volje,
„što je za volje a bez nevolje
„al' ćeš utvice, al' prepelice.

bratu: „Imam dunju jabuku
kome ću je dat?
„volim brata jedinoga
neg tuđina dva.
„Tuđin će me zaboravit,
a brat nikada.

ženama (koje su na piru):

1). „Šipkova svila po moru pliva
„šipkova svilo, ne kvasi mi se,

„majko, majčice ne karaj mi se,
„jer si lijep rod rodila
„pomladi mi se i t. d.

2). „Svijetla hodila među drugama,
„kao danica među zvijezdama,
„nigda svijetla od sebe ne svrgla,
„kao maslina lista zelena i t. d.

3). „Baba djecu gojila,
„za njih Boga molila,
„kad je rekla ću, ću, ću,
„svi se kupe u kuću.

4). „I ova je vila nekadara bila,
„a biti će vila dokle god je živa.

5). „Ti si, Mare, dugačkoga vrata,
„nazvala se devet sina majka
„i desetog popa redovnika,
„što bi bio svemu rodu dika.

udovici: „Udovica Boga moli, a da đegod zvono čuie
„a da kome žena umre, e da njoje bolje bude.

udovcu: „Porasla je oskoruša pokraj potoka,
„pod njom sjedi udovčina, crnji nego vran,
„na djevojku namiguje, kako da je mlad.

ženi (u trudnom stanju):

1). „Na ruci joj zlatan prsten,
„junak joj ga dô,
„pod pojasom malo čedo
„Bog joj ga je dô.

2). „Koja majka djecu ima
nek ne prede lan,
„dok povije i previje
iziđe joj dan.

Djevojkama: 1). „Oj djevojko pod gorom
„pokrij kose koprenom.
„da ti na kose rosa ne pane,
„jerbo se kose s poštenjem nose.

2). „O djevojko pod grmom,
„sapni puce pod grlom,
„da se grlo ne bijeli,
„da me srce ne boli.

3). „U djevojke navezene grudi,
„čime mami siromahe ljudi.

4). „Djevojčice, narančice, đe ti je kuđelja,
„za vratima od kamare ima neđelja,
„drûge su joj govorile: ima i dvije.

5). „Djevojčice, narančice, čigova si ti,
„ja sam mlada iza grada, trgovačka kći,
„volio bih te obljubiti, nego druge tri.

6). „Prosula se škatuljica
drobna bisera,
„kupila ga sele naša
uvijek vesela.

Poslije svih tih napitnica nevjesta i mladoženja pristupaju na molitvu. Mladoženja stavi svoju desnu nogu na nevjestinu desnu; na trpezi je nož i na držak noža stavi nevjesta desnu ruku, a mladoženja također stavi desnu ruku povrh njezine. Poslije dava molitvu otac pak majka, ako oni ne znadu onda ih tko drugi zamijeni.

„Što pitate mladi mladijenci?"
„Božju molitvu u tebe ćako (majko) i t. d.

To se ponovi tri puta.

„Ova vam molitva od Gospodina Boga, pak od oca duhovnoga, pak od gospodara zemaljskoga, pak od mene velikog grješnika

1). Da budete postupili iz ovog stana u ovaj stan, a u svaki dobri čas, ako Bog dâ.

2). Da budete ugodili prvo Gospodinu Bogu, pa u kući svojim starješinama i ukućanima, pa oko kuće svojim komšijama i mještanima ako Bog dâ.

3). Da se budu s vama vaše starješine dičiti i ponositi kao što se ponosi i diči soko visinom, riba dubinom, vidra modrinom, junak dobrijem konjem na ravnu polju, ako Bog dâ.

4). Da budu k vašoj kući dolaziti tužni i nevoljni praznijeh ruka a punijeh odlazili ako Bog dâ.

5). Da vam se bude svijet diviti i govoriti:„ u dobri ti se čas ova dvojica sastadoše, po ovo pleme, po ovo šljeme, po ovaj rod, po ovaj plod ako Bog dâ

6). Da budete rano raniti, na ravno polje slaziti, krstom se krstiti, Bogu se moliti.

7). Da vam Bog dâ odasvud dobara a najviše sa nebesa, odakle dobri Bog dava i pomaga.

8). Da vam bude u busu busato, na trsu trsato, u klasu klasato, u srcu berićetno.

9). Da vam budu ispred kuće kobile hržati, a za njima se mazge prometati, krave mukati, a teoci mikati, ovce blejati, janjci blekati, da vam budu više kuće pčele zujati, a u kući se muške glave rađati, ako Bog dâ.

10). Da vam Bog dâ lijepi cvijet na ovaj svijet; prve kćeri a posljednje sinove, ne koliko bi vi htjeli nego koliko bude volja Božja, ako Bog dâ.

11). Da vam Bog dâ više dobara nego ima u Jakinu bokara. Planine vam rodile sirom, maslom i svakijem dobrom.

12). A tako vam rodilo žito i ječam, i tako vam ovog oltara nemojte se karati; ako imate komad kruha podijelite ga zajedno.

13). Sad neznam dalje. Bog vam dao svima zdravlje. Sad postupite s desnom naprijeda, sve vam naprijeda pošlo kako ide sunce i mjesec!"

Poslije molitve djevojka klekne pred ocem i majkom i ovi joj dadu blagoslov. Tad mladoženja uhvati nevjestu za ruku, izvede je iz kuće do mazge. Otac je posadi na mazgu.

Po kazivanju: Iva Milića i Mare ud. Đenero. — 1933. Iz etnološkoga seminara u Zagrebu.

Lucija Storelli

II

Smiljan (Lika)

Prije su obično roditelji ženili i udavali svoje sinove i kćeri, a da ih nisu pitali mnogo, jesu li zadovoljni njihovim izborom ili nisu. Sad se to već izgubilo, pa se postupa tako, da mladić najprije zagleda djevojku i onda, ako hoće da se ženi, saopći to svojima ili roditeljima ili nekome drugom, tko mu je svakako najbliži i najstariji. Sad se radi u sporazumu. Momak puno pazi, a još više stariji, kakova je ta djevojka, od kakve je familije, je li poštena i prāva, je li marljiva, na kakvom je glasu, sve se to ispita do u sitnice, čak, kako naš narod kaže, pazi se na deveto koljeno. Momak i djevojka se moraju prije poznavati, a za to imadu dosta prilike. Tu je prelo zimi, tu je kolo pred crkvom u nedjelje i blagdane gdje se sva seoska mladež skupi i poslije sv. mise igra kolo, pjeva i zabavlja se, a osim toga ima i drugdje prilike da se upoznaju. U kolu se na pr. mladić uhvati do one djevojke, koja mu se dopada, pripovijeda s njom i njoj poklanja više pažnje nego ostalima, ali joj o ženidbi ne govori još ništa. Kad je već momak odlučio da se ženi u dogovoru sa svojima i uz njihov pristanak, nastoji saznati što misli ta djevojka o njemu i da li se on njoj dopada. Zato on pošalje jednu povjerljivu osobu, a to može biti koja starija rođakinja, kući te djevojke, da onako iz daleka vidi i iz razgovora ispita što njezini roditelji misle o samom mladiću i kane li skoro svoju kćerku udavati. Kad je to ispitala, kaže momku. U većini slučajeva stvar je za nj povoljna, a takovom je moramo i sada uzeti ako hoćemo, da dođe do ženidbe. To još nije dosta; momak šalje sada opet jednu drugu osobu, sasvim stranu, s istom zadaćom kući one djevojke. Sad ona govori sa samom djevojkom na samu i pita je hoće li ona za tog i tog momka poći. Ako dobije pozitivan odgovor, onda je stvar u redu. Momak kaže svojima i oni se imadu da pobrinu za ostalo. Oni naime moraju najaviti djevojčinima, da će doći u prošnju.

U prošnju se ide neko vrijeme poslije toga, a ide obično otac, mati, momak i još tkogod od rodbine. Oni su najavljeni za određeni dan, odnosno večer. Lijepo se urede i došavši pred kuću kucaju na vrata. Domaći im otvore. Prosci ušavši u kuću pozdrave: Dobra vam večer! Mi smo došli k vama, a sad neznamo i pitamo vas je li volja vaša za odlazit ili naša? Ako je vaša onda mi odlazimo.“ — Ukućani ih zadrže, ponude ih da sjednu i počaste s vinom. U razgovoru provedu neko vrijeme, a onda otac momkov prijeđe na stvar. U glavnom on prosi djevojku za svog sina i govori: „Po namirki i nagovoru ženio bih sina s divojkom u ove kuće t. j. tvojom kćerkom, koju bih rado da vidim.“ Djevojku sad izvedu i nju isto pita otac momkov bili ona za njegovog sina pošla. Obični odgovor kako se i dolikuje jest: „Što kažu otac i majka“, a kad oni dadu svoj pristanak onda i ona kaže „hoću.“ Momak sad dade djevojci jabuku nabitu novcima i uz to prsten, to znači odmah je zaruči. — „To ti je od

mene kao mali dar ti novci, a prsten znači, da si već kaparana i moja zaručnica". Mladi se sad poljube, i onda ona se ljubi s njegovima, a on s njenima. Kad je djevojka zaručena opali se puška pred kućom·

Sad se istu večer djevojka isprosi i zaruči; dok je prije „u prvi zeman" kako narod kaže — bilo drugačije. Iza onih izvida i pregovora slijedila je *prošnja, prstenovanje, pa zaruke* i to u razmaku od 8 dana, od nedjelje i nedjelje. Tada bi od druge napovijedi poslije zaruka djevojka išla s jednom drugom djevojkom i momkom, koji će joj biti djeveri u svatovine, u kolo k crkvi: Djevojka je, nekada, bila u sredini među djeverima, preko nje su bili vezani rupci; koje oni drže i tako igraju u kolu. Toga sada više nema.

Prosci donesu sobom jela i pića i to punu torbu i bačvicu vina. Poslije zaruka dođe večera, jede se, pije, veseli, nazdravlja do zore.

Istu se večer udesi pitanje miraza devojčinog, a uglavi se dan vjenčanja. Što se tiče miraza taj je raznovrstan prema prilikama. Gleda se, da ima djevojka novaca i to danas najmanje 10.000 Din. jer se teško bez novaca udaju devojke. Koje nemaju novaca idu obično *bez zakona*, budu kod mladoženje tri tjedna, onda se obavi pir u njegovoj kući radi manjih troškova, a zovu se samo najbliži. — Osim novaca dobije djevojka *datu* (miraz), i to: škrinju punu robe (kićeni biljci, plahte, jastuci šarenice) postelju, ormar i 4 stolice. To dobije sada, dok je prije dobivala samo škrilju i postelju. Imućnije dobiju kravu i 4 ovce. Osim toga mora djevojka donijeti sobom novu kablicu za vodu, posudu za umivanje i novi koš, u kom će nositi jelo težacima do ljeta. To nose one koje bolje stoje. Na zarukama daruje odmah buduća svekrva djevojci biljac i jastuk ili šarenicu i jastuk. Ne mora to biti baš istu večer, može kad hoće, ali većina dariva na zarukama. Vrijeme od prošnje do zaruka provodi djevojka u kući i sprema se. Onaj novac koji je dobila na zarukama upotrijebi u korisne svrhe tako, da si nabavi što joj treba.

U oči vjenčanja obdržava djevojka t. zv. *vinac* kao oprosno djevojačko veče od svojih drugarica, pozvanika i rodbine, a uglavnom zato, da je uzvanici darivaju. Kad su se već svi sakupili, onda momci sjednu na jednu stranu, djevojke na drugu, imaju pred sobom puno sito pavenke i pletu od nje vijenac pjevajući pri tom:

> Lipa seka vinac plela
> a od pave li, e trave
> od tratura zelenoga
> i od cvića primorškoga,
> svoga ćaću ostavljala
> tuđeg ćaću ćaćom zvala,
> oj dragane moj —
>
> svoju majku ostavljala,
> tuđu majku majkom zvala,
> oj dragane moj

svoga brata ostavljala,
tuđeg brata bratom zvala,
oj dragane moj
svoju seku ostavljala,
tuđu seku sekom zvala,
oj dragane moj.

Kada je vijenac opleten, onda uzme jedna djevojka svu darovanu robu pred sebe, obično stane na stolicu da je se bolje vidi, uzme svaki pojedini komad u ruku i kaže tko ga je darovao a potom ga metne u sito — „pratak". Muškarci daju obično novaca za dar udavači. Taj novac pripada njoj i ona ga može upotrijebiti u što hoće, može ga dati ocu za troškove oko pića. Darovi (naime roba) se zamotaju u jednu plahtu i to se vozi kući mladoženjinoj s ostalom robom — „datom" — kad pođe. Dok je roba još u protoku mlada i brat joj uzmu okrugli kolač (kao kolo) i lome ga preko te robe za bolju sreću. Taj je kolač spečen od domaćeg brašna, gore namazan jajima, okrugao je i šupalj u sredini. Za te svatovske običaje moraju biti tri takova kolača, a peku se kod udavačine kuće. Prvi se slomi na „vincu". Na „vincu" daruje i djevojka svoga zaručnika *(h)aljincem* i k tomu mu dā još i *brvenake*, a on njoj vjenčano ruho. Kad je darivanje gotovo večera se. Tu se večer vesele i pjevaju sve na račun mladih. Njoj se pjeva i ona pjesma:

Oj ti seko dušo moja pitaj svoji(h) blagoslova
Da ti otac (majka) blagoslovi
Oj ti seko dušo moja pitaj Boga blagoslova
Da ti Bog blagoslovi.

Poslije večere vozi se oprema kući mladoženjinoj na kolima. Sad se većinom vozi po danu, di se vidi što mlada vozi. Na kola se metne najprije drvenina, zatim slamica i jastuci, biljci i drugo što ima. U kolima se još vozi i jedna starija žena. Gosti se zabavljaju do ponoći, a nekad i dalje, onda se raziđu.

Mlada mora sve pripraviti prije za vjenčanje. Tu su u prvom redu darovi, kojima će ona darovati rodbinu muževljevu, grančice ružmarina ili pavenke za svatove. Kuća se lijepo uredi, pripremi se dosta jela i pila, kolju se svinje ako je zimi ili janjad ljeti, pilići ili što drugo. Sve što je najbolje pred goste se iznosi.

U jutro dolazi mladoženja sa svatovima po mladu. S njim dolaze *kumovi, djever, stari svat ili čauš*, roditelji, druga rodbina ili po koji prijatelj. *Stari svat* ili *čauš* je počasna osoba među svatovima. To je obično koji stariji rođak mladoženjin, ugledan seljak, šaljivdžija, koji će goste i cijelo društvo zabavljati. Do njega mnogo drže i mnogo mu toga dozvoljavaju što drugome ne bi: „On vodi kolo na pinc" — kažu za nj.

Mlada si skupi 2—3 djeveruše, ne pazi se, hoće li svaka djevera imati, samo mlada ima djevera svagda, on joj je pratilac svuda. Djeveruše zataknu grančicu ružmarina, pavenke ili bijelog cvijeća u kosu, dok mlada

mora imati vijenac od bijelih cvjetića a ti su obično od povoštenog platna. Prije je mlada nosila kosu niz leđa, a u nju upletenu pavenku i vrpce crvene, bijele i drugih boja. Mladenka je svečano obučena, ali ne u narodno ruho već se i tu povodi za gradom, pa nosi obično suknju i bluzu. Svatovi dolaze po mladu u kolima i s barjakom, koji ima na vrhu kiticu cvijeća i jabuku. Konji moraju biti okićeni rupcima za glavu, koji onda pripanu onom koji je vlasnik kola. Pazi se puno na to, tko će kod polaska prije pušku opaliti, da li oni koji dolaze po mladu ili oni koji čekaju. Gataju, da će onaj sa čije strane puška prije opali biti pod papučom, a negdje, da će umrijeti dotični. Zato se često popne netko na drvo, ako ga ima, pred kućom, da vidi idu li. Mlada je zatvorena u kući sa svojima, da mladoženja ne može unutra. Ukućani su naoružani protiv tobožnjih stanaca, koji su vani. Svatovi vani čekaju, da im otvore. Oni iznutra pitaju što žele, a oni odgovaraju; „Nama se je izgubila ovčica i mi smo došli njenim tragom u ovu kuću, pa molimo, da nam je dadete.“ Domaćin se ljuti što su radi jedne ovčice svi došli „Mogli ste“ kaže „poslati jednoga čoveka pa bih Vam je dao, a ne da svi dolazite“. — „Najbolje je da odmah dadete ovčicu da ne bude gore komedije“. Sad izvedu jednu djevojku, obično djeverušu, i pitaju, je li to. „Slična joj jest, ali nije prava, premda i ta k nama pripada, dajte nam i nju“. Druga isto tako ode k njima pa i treća takva (nekada je to bivala koja baba), a onda izvedu tek mladenku. „Ha, to je ona prava, dajte nam je“. Otac pita, ali ne dā još kćeri: „Tko se prima ovog djeteta ovdje?“ -- „Bog pa ja“, odgovara mladoženja. Sad otac pokaže polomljenu sjekiru i kaže: Ova je ovčica ovdje kvara napravila, evo vidite, a gdje je još i drugo!?“ Mladoženja plati taj kvar i to je kao neka otkupnina. Kad svatovi pođu u crkvu, onda ih posipaju pšenicom ili cvijećem sa bolju sreću.

Svatovi idu u crkvu sada, upravo voze se u kolima. Mlada sjedi s djeverom, a drugi kako tko. Stari svat ponese sobom *tovariju* ili čuturu punu vina, i s tim nudi svakoga koga sretne na putu. („Tovarija“ je okrugla posudica od drveta višnjevog izrađena, visoka na pr. četiri prsta, plosnata je i na vrhu otvorena). Sam obred vjenčanja dugo ne traje. Na koncu obreda mladenci se poljube, a zatim nastane čestitanje od prisutnih i međusobno ljubljenje. Pazi se tko će prije kleknuti na klecalo u crkvi, da li mlada ili mladoženja, a gata se s tim isto kao s paljenjem puške na polasku svatova. Mlada mora prvu djevojku, koja joj čestita u crkvi, za nos povući, jer će se, kažu, te godine dotična djevojka udati. Na izlasku iz crkve dočeka svatove opet radoznali svijet a djeca i drugi viču: „Kume, izgori ti kesa!“ Kum se tada mora mašiti u džep i baciti po narodu ili sitna novca ili kakvih slatkiša. Na povratku iz crkve mlada sjedi s mladoženjom u kolima. Na putu ih dočekaju rođaci ili prijatelji zaustave kola i počasti ih s vinom. Kod kuće ih dočekaju oni koji nisu išli u crkvu i domaći svatovi. Kad odu svatovi u crkvu onda mlađa sestra mladenkina uzme staru zemljanu posudu s police i baci je na pod, da se razbije. To znači: jedna se je udala

i ustupila mjesto drugoj, koja je sad *skočila na policu*. Taj se običaj još i sad održava.

Kod mlade se piruje do neko doba noći, onda se spreme svatovi na polazak kući mladoženjinoj. Na polasku podjeljuju roditelji blagoslov djeci. Mladi kleknu, a drugi okolo njih stoje. Za vrijeme blagoslova dobiju svi čaše u ruke pune vinom, nazdravlja se mladencima, kuša se vino i preko leđa prolijeva za bolju sreću, mladencima, a s istim značenjem, da mlada sad mora sve u roditeljskoj ugodne časove zaboraviti i spremiti se za novi dom. Od mladenkine kuće ide i jedna starija rođakinja s njom.

Kad pođu svatovi pjevaju se pjesme,

> Otrče se grana od jablana
> lipa seka od ovoga stana
> ode seka priko polja ravna
> kao zvizda priko neba sjajna.

Šale se zbijaju i puške se pale.

Kad dođe mlada svekrvi, ova je dočeka na pragu s čašom vina, koju mladenka mora uzeti, kušati malo vina i proliti preko sebe, a onda u čašu spustiti dukat ili nešto sitnog novca. Mlada pozdravi svekrvu s riječima: „Faljen Isus i Marija! Kako ja priko praga prišla, tako sva dobra srića sa mnom prišla, srića priko praga u kuću, nesrića ispod praga van iz kuće". Čim mlada stupi u kuću ponude joj stolac, ona sjedne, tada joj metnu *nakrilče* na krilo. To je malo muško dijete, koje će joj sreću donijeti, a ona ga mora darovati *robicom* (haljinicom) *i kolačem* okruglim šupljim, koga mu na ruku natakne. Djever uzme zatim mladu za ruku pa je vodi oko ognjišta, a ona mora vatru potaći, da bolje gori i da pokaže kako će biti vrijedna. Potom uzme u šaku *lješnjaka*, *oraha i enkrica* i to baci van po narodu, a djever baca kolač preko kuće; to je treći šuplji okrugao kolač. Slijedi večera, obilna — pravi pir i tu. Mlada sjedi s djeverom za stolom, oni imaju posebne tanjure i čaše kao i pribor za jela, dok se drugi služe zajedničkim. Zbijaju se šale, „orca" se i pjeva dok kum i djever ne zakukuriču i rukama ne zaplješću, a to je znak da mladi moraju ići spavati. Oni idu ili u podrum ili na štalu ili tavan, kako gdje, jer nema za njih posebne sobe. Prate ih djeveruša i djever. Ona skida mladenki vijenac. Kad tamo dođu, sjednu na stolice, koje su im pred postelju postavljene. Mlada na jednu, a mladoženja na drugu. Mlada izuva njemu desnu nogu, a on njoj. On obuću poslaže na jedno mjesto, a ona razbaca. Kroz pola sata (u sobu) nose im djever i djeveruša jelo i piće: pečenku, vino i crnu kafu. Često mladoj razbacaju krevet žene, a to zato, da je odmah tim uposle. Drugi svatovi se zabavljaju i pjevaju dok ih san ne savlada.

Ujutru ustane mlada, umije se i počešlja i ide svekrvi u kući. Ljubi se sa svima, velikim i malim, mete kuću, loži vatru, budi djevera da ide s njom na vodu. Isto jutro mora oprati noge svekru i svekrvi i *djeverima* t. j. braći muževljevoj (za razliku od „djevera," koji to ne mora da bude). Ponizna je, poslušna, služi starije. Na vodu nosi djever barjak, jabuku i

komad kruha. Kad se vrate, s vode gdje ostave jabuku i kruh, nosi mlada vodu, a djever nosi ručnik preko sebe prebačen. To je opet za *polivačinu*, a ta se slavi prvo jutro boravka mladenkinog u kući muževoj iza svadbe. S tom vodom peru ruke svi ukućani i svatovi koji su ostali, a isto i tkogod strani dođe kući. Kad tko opere ruke mora nešto novaca sitnog spustiti u posudu — taj se običaj stalno održava, dok ovaj s pranjem nogu iščezava. Kad dođe mlada, mora sve ukućane redom darivati počam od svekrve i svekra pa do najmlađeg člana. Svekrva dobije, ako je mlada imućna, tiljac, kićeni, jastuk i košulju, a ako nije, onda plahtu i ručnik. Svekar dobije košulju, obuću i jastuk. Obuća se sastoji od „navlaćaka" „natikača". Djevera ili divera, ako ih ima, daruje snaha košuljama a zaove rupcima ili čim drugima.

Isti dan dolaze *pođami* a to su punica i tast i rodbina mladina, po koju ide mladoženja s kolima i barjakom. Pođami donesu *prije* punu torbu: *pogaču ispod peke*, janje ili pršut i vina. Ovi ih lijepo dočekaju i ugoste, zabavljaju se i piju do navečer, onda idu kući. Da ne nose praznu torbu, napune im *prijatelji* za uzvrat.

Darivanje mlade ukućanima obavlja se negdje dok su pođani i to s večera. Mlada, djever i još netko s njima nose robu na štapu, kucaju na vrata. Kad oni iznutra pitaju, tko je vani, oni govore: „Evo ide novi kramer i nosi robu svake vrsti na prodaju". — „Neka on odlazi, jer je bio jedan već prije pa nas je prevario, ne ćemo ništa uzeti", kažu ovi. Ali se oni iz vana ne daju otjerati, dok im ne otvore, a kad im otvore, onda ih tobože prepoznaju „pa to su naši ljudi, ajte, ajte unutra" i tada započne darivanje na isti način počevsi od svekra i svekrve.

Nakon 8 dana idu mladoj u posjete njezine prijateljice. Za dar joj nose zajednički kao mladoj domaćici pogaču i vina, a ova ih ugosti.

Poslije svadbe mladi par ide tazbini u posjete i to kad prođe 15 dana, za taj posjet, kažu, da *idu u rod*. Tu također moraju darivati bar kakvim malim darom svakoga člana familije, zato ponesu sobom *miloštu*. Tim su ceremonije svatovske gotove.

Na mladu snašu pazi svekrva, ona ne radi puno; ispočetka je upućuje u posao, dok se ne uvede, a kasnije, kad već zna samostalno da vodi gospodarstvo, preuzme svu brigu na sebe i izmijeni svekrvu. Nema govora o tom, njoj svi pomažu, ali na njoj kao *planinki* stoji cijela kuća.

Po kazivanju Milke Zorić i Franjke Kovačević. — 1932.

Iz Etnološkoga seminara u Zagrebu.

Marinka Japundžić

III

Bušević (kod Bosanske Krupe)

U ovom kraju sklapaju brak mladić i djevojka u najranijoj dobi svoga života. Mladić, obično, sa 16—18 godina, a djevojka 15 i dalje. Vrlo često, povod je braku radna sila; momkova naime kuća treba radnu silu

za obrađivanje zemlje ili da zamjeni muža, kad ode da odsluži vojni rok. Događa se, da mladić, koji hoće da se ženi poslije odsluženog roka t. j. sa 21 godinom, nemože naći ni jedne djevojke u selu, jer ga sve smatraju suviše starim.

Momak i djevojka obično se upoznaju na crkvenim zborovima, koji se održavaju oko velikih svetaca (Spasov-dan, Velika Gospojina, Božić, Sv. Sava i t. d.). Osim ovoga momak sazna za djevojku „po čuvenju", te se događa da ga djevojka nije nikada ni vidjela, a on je zaprosi.

U najnovije doba, radi opće novčane krize, učestale su u ovom kraju *krađe* djevojaka. Ovo se događa iz dva razloga: ili jer je roditelji neće da uopće udaju te godine ili, što je obično glavni uzrok, što ni momkova ni djevojkina kuća nije kadra da materijalno podnese svatove, pa se onda sporazumno odluče na krađu.

Ja ću ukratko prikazati krađu, onda ću prijeći na redovni način prošnje.

Mladić, koji je odlučio ukrasti neku djevojku, odlazi ranom zorom sa svojim najbližim rođakom (obično ujak) na izvor, s kojega ta djevojka nosi vodu. Kad djevojka priđe vrelu on joj ponudi jabuku i rakije, a ona pod tim razumijeva da je prosi; ako to uzme, znači da je pristala, te se onda mogu da dogovore, kada će se krađa izvršiti.

U dogovoreni dan (obično noću) djevojka pobjegne od kuće i sastaje se s prosiocima, poslije toga odlazi u momkovu kuću.

Svaka ukradena djevojka ostaje u momkovoj kući 8 dana, a u to vrijeme mora da se izmiri sa svojim roditeljima, poslije čega može da se obavi vjenčanje.

Vrlo je često, kako je to i prije rečeno, ova krađa i pomirba obična formalnost radi svijeta, a uistinu su te obje kuće učinile sporazumno.

Kad momak djevojku prosi redovnim putem, onda odlazi sa svojim ocem u njenu kuću. To je obično u jesen, poslije branja kukuruza, 8 dana prije svadbe. Momak ponese veliku jabuku (mora biti lijepa i po objamu velika), a njegov otac „plosku" (čuturu) rakije. — Pošto su stigli u kuću djevojke, momkov otac ponudi njenom ocu plosku rakije — prva se rakija obično svagđe prima. Nakon toga obraća se ocu riječima: „Moj je momak štimo vašu kćer, bil vi bili za to da se oni sastaju". Otac nikada ne odgovara sam, nego se obraća djevojci, kojoj momkov otac ponudi rakiju, te ako je ona prihvati, znači da je pozitivno odgovorila. U tom slučaju momak joj dâ jabuku, novac (100—200 din.) i čašu rakije. Ona uzme jabuku i novac, a rakiju dâ svome ocu. Nakon toga dogovore se kada će doći na prošnju.

Prošnja. — Momkova kuća spremi redovno za prošnju pečenu ovcu i druga jela, te 10 l. rakije i plosku, kojom će častiti sve one koje susretnu na putu do djevojkine kuće.

U prošnju idu samo momkovi roditelji i bliži rođak, naročito momkov ujak; odlaze na kolima okićenim đulom i bosiokom. Djevojkin otac izlazi pros-

cima u susret i s njima zajedno vraća se kući. Momkov otac dâ djevojci novac (200 din.) i čašu rakije, koju ona da svome ocu, a on tada svoju kćer blagoslovi: „Da Bog da ti iz ovog doma iskoračila s velikom srećom, a i tamo našla veliku sreću i bila sretna i čestita". Nakon toga očevi se sprijatelje i ugovaraju svadbu.

Svadba. — Momkov otac skuplja svatove, ugovara popa i kumi kuma (obično dijete od 13 godina). Na određeni dan skupe se svatovi kod momkove kuće i to: kum, prikumak (otac kumov ili stric) i đever te ostali ljudi.

Mladoženja (đuvegija) jaši na „dobrom" konju (paripu), jer on mora prvi dojašiti do djevojkine kuće. Ostali svatovi jašu na konjima, a jedna se posebna kola voze za mladino ruho. Kada svatovi stignu u djevojkinu kuću i nakon što su se pogostili, brat izvede svoju sestru pred svatove i kaže: „Dobro jutro svi svatovi", a oni odgovaraju: „Dao ti Bog dobro". Na to brat kaže tri puta: „Ko se prima ove moje sestre od volje i nevolje?" A momkov mu otac odgovori: „Ja i Bog".

Zatim đever dâ djevojci jabuku, a ona ga ogrne peškirom. Poslije đevera kite djevojke mladoženju peškirima, pa vijencima od kestenja, orasa i sitnih jabuka. Svaki peškir mora momak otkupiti (sa 20—30 din.). Nakon toga kočijaš (koji je dovezao kola za mladino ruho) iznese kovčeg, a na kovčeg sjedne malo dijete (4—5 godine staro) i ne silazi dok se ruho ne otkupi. Tada kočijaš odnese ruho u kola, a u dvorištu uhvati prvu kokoš na koju nailazi. Jedan od ukućana okiti kola peškirima, u njih sjedne mlada, kum i đever, a ostali svatovi jašu konje. Mlada rasplete kose i poveže djevojački rubac (žuti), a onda svatovi kreću crkvi, gdje se obavi vjenčanje; kod vjenčanja mlada odriješi rubac. Nakon što se vjenčanje obavilo u crkvi, svatovi odlaze mladoženjinoj kući.

Kad svatovi stignu do kuće, zaustave se mladina kola, a neko od ukućana iznese joj malo dijete (1—2 godine), koje ona dariva jabukom, maramicom i novcima. Zatim iznese drugu jabuku i baci je preko kuće. Iza toga izlazi iz kola. Pred kola se stavi vreća pšenice ili zobi i prostre se platno (tkanje pamučno ili laneno s pamukom dugo do 20 m., koje spremi momkova majka za mladu). Mlada stane na vreću pa preko tkanja ide do kućnog praga. Momkova majka (svekrva) stavi svoju ruku na prag, mlada je (ruku) poljubi i pređe prag (ranije mlada direktno ljubila prag) i uđe u kuću.

U vrh kuće sjedi svekar, kojemu prilazi mlada i poljubi ga u ruku, zatim prilazi ognjištu i sjedne uz vatru ili podigne verige, pa obiđe ognjište. To sve čini tri puta. Poslije toga odlazi u svoju sobu (zgradu) gdje joj kuma skine djevojački rubac, počešlja je, splete joj kosu i poveže bošču.

Za to vrijeme ostali svatovi sjedaju za sofru. Mlada dolazi s đeverom među svatove, đever nosi lonac (limu), mlada fildžan s kojim polijeva svatovima ruke, najprije kumovima, pa onda svima redom, pri tome starije ljubi u ruku, a mlađe u obraz. Iza toga slijedi gozba. Svaki od svatova

donese svoje jelo, a najviše se cijeni kumovo. Jedan naročiti čovjek (zvan u selu „vikar") viče: „Pomozi Bog, oženi sina N. N., kumi kuma N. N., došao kum kumu na veselje i donio veliko poštenje, po strani na konji je, po ravni na koli je, pomoz' te pojesti i popiti, ako nećete ja ću vratiti". Na to svi svatovi odgovore: „Hoćemo". Zatim kum daruje mladoj „bukliju" (to je mala zdjela sa kolačićima, $^1/_2$ l. rakije, razne boje vunice, češalj, ogledalo, safun, žlica i vrpca).

Do nedavna kupili su se za vrijeme jela novci i prvi je morao platiti mladoženja, obično 100 dinara.

Iza toga mlada i đever iznose darove na moši ili oglagiji i prvo darivaju mladoženju. Pri tome vikar viče: „O viđaj đuvegije, kako je njemu njegova mlada donjela košulju, peškir, torbu, čarape, naretke, živa i zdrava bila". Poslije se darivaju kumovi i ostali svatovi. Dar mlade svekrvi, (obično košulja), svatovi pogaze ili bacaju na drvo, sa ruglom i smijehom.

Nakon veselice odlaze kumovi kući, a poslije i ostali svatovi. Mladence odvodi u njihovu sobu (zgradu) đever. Mlada razveže mladoženji cipele i pojas, a onda on njoj. Zatim legnu, a đever ih pokrije, pa se povalja preko njih i vraća se među ukućane.

Ovaj dio svadbe, nakon što se je đever vratio, zove se „vukovi".

Ukućani napadaju đevera i pitaju ga gdje mu je mlada: „zar mi se svi truditi, a ti je sam izgubiti, sad ćemo te vezati". Zatim ga hvataju vješaju na verižnjaću, gdje on tako dugo visi dok ne obeća da će im dati 3 l. rakije. Ukućani se onda još vesele do kasno u noć.

Rano ujutro prvo ustaje mlada i ide s đeverom na vodu, pospremi kuću, naloži vatru. Taj posao vrši cijelu godinu ili dok ne dođe u kuću nova mlada.

Kroz cijelu godinu ne idu mladenci u crkvu ni na pričešće.

Poođani. — Poslije 8—15 dana, nakon vjenčanja, dolaze mladoj njeni roditelji, to su t. zv. „poođani", a te poođane vraća svojim roditeljima mlada sa svekrom.

Mladoženja posjećuje mladine roditelje istom poslije pola godine, oni ga goste a posljednji put ga okite peškirom,

Po kazivanju Stojana Stankovića i Luke Tuvića. — 1933.

Iz Etnološkog seminara u Zagrebu.

Vjenceslava Hnilička

IV

Banjaluka (okolica — muslimanska svadba)

Negda se djevojka sa 14 do 15 godina morala pokriti i iz kuće nije smjela nikuda sama izlaziti, tako da je veoma teško bilo doći u ma kakav doticaj s muškarcem. Pače prije su se djevojke i udavale, a da im nije bilo dopušteno ni da vide mladoženju prije svadbe. Dakako da je ta tradicija već davno napuštena.

Momci se s djevojkama sastaju ponajviše, za vrijeme komušanja kukuruza, hatmi, svatova i t. d. Tu se upoznaju i poslije dolazi momak djevojci

u ašikovanje. Ašikuje se obično samo petkom i blagdanom poslije podne. Djevojka se obično lijepo obuče te sakrivena čeka iza demira, vrata u bašći, ili iza plota, gledajući tko će ulicom proći. Mnogi momci prolaze, a ona se javlja samo onome koga voli. Tipično je pri tom ašikovanju obostrano darivanje: smokava, limuna, cvijeća, marama, čavrma, jabuka i t. d.

Kada se jedno drugome i obeća i vjeru zada te hoće da se uzmu, a roditelji se protive, rješava se to otmicom. Tih je otmica bivalo vrlo mnogo, danas su međutim vrlo rijetke.

No dobiju li pristanak roditelja šalje momak njezinim roditeljima prosce. U Banjaluci i njenoj okolici (i u svima odličnijim begovskim i aginskim kućama) muškarci idu u *prošnju.*

Otprilike mjesec dana prije prošnje šalje momak jednu ženu u kuću djevojčinu, da je ona bolje vidi i osmotri, da li je čista, valjana, okretna, jer je on lično malo poznaje. — Ta se žena zove *uhodnica.* A uobičajeno je slanje uhodnica i u momkovu kuću od strane djevojačkih roditelja.

Prosci, koji su obično bliži rođaci momkovi, nose za djevojku prsten ili nizove dukata ili bisera. Djevojka ne izlazi pred njih nego daje svoj pristanak majci u pokrajnoj sobi. Ako je djevojka primila prsten, onda ona ulazi u sobu i donosi šerbe i kafu. Na prsten daje djevojka svekrvi i svekru *boščaluk,* a ako je bogatija i ostalim ukućanima momkovim. Boščaluk je obično domaće tkanje: gaće, košulja, čavrma, učkur — sve — zamotano u jednu svilenu maramu. —

Tu se ugovori dan svadbe — *pir* — obično 10—15 dana iza prošnje. Za to vrijeme djevojka ne izlazi nikuda, sprema se, a dolaze joj mnogi rođaci i prijatelji i hvale joj kuću, u koju će ući.

Prije vjenčanja potrebno je da se uredi *nićah* — t. j. pismeno dopuštenje, koje se dobije od kadije da nema nikakvih zapreka vjenčanju. Osim toga *nićah* znači i svotu, koju mladoženja polaže, da će je eventualno, ako svoju ženu pusti (što je moguće), isplatiti. To je uobičajeno zato, jer po šerijatu mora momak kupiti djevojku. Ako musliman pusti ženu bez njezine krivnje, mora joj platiti nićah, i kroz 3 meseca 10 dana davati *idaru,* t. j. mora je odjevati i hraniti.

Mladenci moraju u prvom redu imati svoje svjedoke, to su *većili* i *šahite,* — tek tada se počnu sazivati svatovi. Određenoga dana t. j. kada misle ići po djevojku, kod *đuvegijine* kuće sastanu se svatovi. Glavni su *kum* i *kuma* te još nekoliko žena, zvanih *jengije.* Jengija je žena, koja za cijelo vrijeme svadbe bude uz mladu, te je upućuje, kako će se vladati. Otuda pođu po mladu.

Kod mladine kuće ženske se smjeste u jednu sobu, zvanu *haremluk* — muškarci u *selamluk.* Mlada časti kafom i šerbetom (slatko piće, obično od meda). — Prvo se šerbe zove *umorno šerbe* i pije se odmah po dolasku. Zatim se pije kava, pa onda t. zv. *plaćena kava* i *plaćeno šerbe,* koje iznosi jedna siromašna žena, a svi je darivaju novcem. Iza toga jedna starija žena izvodi mladu. To je t. zv. *obikuša,* koja je plaćena da ide uz mladu.

i da je čuva do *krne*. Tu joj tada obuku odijelo, koje su jengije sa sobom donijele — obično *feredžu* svileni pojas, *duvak* (ili *alduvak)*. Djever opaše mladu pojasom, duvakom pokrije preko glave i baci u jednu ćasu (zdjelu) punu vode prsten. Zdjelu pokrije čavrmom, a potom otkrije mladu, koja vadi iz vode prsten, iza čega joj ga djever natiče redom na sve prste. Ostavi ga na srednjem. Iza toga primi mladu za ramena, okrene je prema suncu, pospe šećerom i srebrnim novcem te je odvede do kočije. Tu je opet posipaju bonbonima i sitnim novcem, a ona postavlja boščaluk na kočiju — taj pripada kočijašu. Konji su okićeni čavrmama. Tada krenu domu mladoženjinu. Kad stignu pred njegovu kuću, opet je posipaju bonbonima i novcem. Na kućnom je pragu dočeka siromašna žena, skida joj obuću s nogu, a mlada je dariva. Malo dalje čeka je svekrva sa kuranom i pogačom u rukama i sa 2 krčaga vode. Pogaču joj stavlja pod lijevo, a kuran pod desno pazuho, dva krčaga u obje ruke. Mlada ode do ognjišta, kuran daje ženama, vodu i pogaču stavlja na ognjište. Kaže se, da mlada tim donosi nafaku (sreću, sudbinu) u kuću.

Na ognjištu je još lonac sa rastopljenim maslom, negdje i medom, to sve po ognjištu (— kao simbol sloge u kući.) — Puni ibrici i pogača simbol su blagostanja, a kuran pobožnosti i pokornosti.

Od ognjišta ide mlada u sobu, gdje je mladoženjina rodbina, ljubi sve u ruku, a oni je posade da sjedne na fes, ili joj metnu muško dijete u krilo, a ona ga daruje. Tu mladu časte kavom i šerbetom. Sada se postavlja večera.

Neki vjenčaju djevojku još iste večeri, a neki čekaju i po više dana. Bogati obično piruju i po 10—15 dana. Poslije večere noći mlada s *obikušom*, koja je čuva. Sutradan se obavi vjenčanje i nastaje *mobareć*.

Hodža vjenča mladence, mjesto kojih na sva pitanja odgovaraju *večili i šahiti*. Poslije dobivaju potvrde i vjenčanje je gotovo. —

Sada dolaze znanci na gledanje mlade, koja ne boravi uvijek u sobi za goste, nego samo ulazi, ljubi starije u ruku i opet izlazi. Njeni su ručni radovi izloženi po zidovima također za gledanje. Od nedelje do četvrtka traje *mobareć*. U četvrtak je *pir* — dolaze znanice i svatko donosi dar mladoj. Za vrijeme pira mlada nije među gostima, nego ide na *krnu*.

Djevojku *kriju* u momkovoj sobi *(halvatu)*. O podne se prostre dušek, a pokrije se sa čaršafima i peštemanjima (finim stolnjacima). Na tome dušeku provaljaju najprije jedno muško dijete, daju mu čavrmu i ono onda odlazi. Sada izvode mladu odjevenu u *anteriju* (od svile sa dugim rukavima s prišivenim gajtanima) i pokrivenu *čatkojom* (crveni duvak — koprena). Obično se prvo donosi šerbe, koje pije mlada a poslije nje svi svatovi. Prije *krne* uniđe u sobu mladin kum i njegova žena. Kumova se žena naziva *drugom jengijom* ili *kinavskom jengom*. Kum donosi posudu s vodom, u kojoj je prsten pokriven čavrmom. To je *kumovski* ili *vjenčani prsten*[1]),

[1]) Običaj je da se prsten uvijek nosi na ruci. Izgubi li se, vjeruje se da će to donijeti veliku nesreću.

Djever, koji dolazi poslije kuma, okreće mladu 3 puta za suncem, meće joj prsten na ruku, čavrmu uzima sebi, posipa je bonbonima i sitnim novcem i odlazi. (Izvan Banjaluke to radi uvijek kum). *Krnu* počne kuma miješati pred akšam i miješa je do iza akšama (prve tame). Zatim posadi mladu na dušek, po kojem se prostru mnogi čaršafi — često i 40—50 komada. Lice joj pokriju zlatnim papirom, kojemu krajeve drži jedna žena sjedeći iza leđa mlade. Operu joj ruke i noge. Na dlanove stave po dukat. *Kinavska jenga* oknije najprije djevojci desnu ruku do belenzuka (narukvica) i desnu nogu do gležnja — zatim lijevu ruku i nogu — osim tabana. Ruke zamotaju pamukom, uvuku u svilene kese, koje oblože lanenim platnom (zvanim „aspura") i svežu zlatnom vrpcom da „aspura" ne bi spala. Dok se mlada „knije", drži troje muške djece iz njene rodbine svako goruću svijeću. Kraj mlade metnu muško dijete. Svijeće se ove djece trnu o štrop ili šiše. Te se svijeće poslije čuvaju — a vjeruje se da ublažuju bol.

Za cijelo to vrijeme stoje po dvije djevojke više glave a po dvije više nogu mlade, drže duvak, mašu njime nad mladom i obično pjevaju:

Zlatni to i u grad upucaše,
Našoj mladoj krnu postaviše.
Naša mlado, jel' ti žao majke?
(pjevaju 2 djevojke)
— Što će meni žao biti majke
U mog dragog bolju majku kažu
(pjevaju druge 2 djevojke)
Naša mlado jel' ti žao babe? itd.
a završe: — Boj se vojna kano li ti groma. —
slično za ostale članove obitelji.

Tu mlada leži po cijeli sat, zatim je operu, po redu joj skidaju platno kako su joj metali. Platno s desne ruke metnu djevojci u jastuk, a s lijeve razdijele siromašnim ženama.

Kad je krna gotova, mlada ih daruje čavrmama. Duvak, kojim su djevojke mahale, prikače joj za glavu, a skine joj ga uveče mladoženja. Dušek se obično nabode iglama da bi mladenci bili što sretniji.

Sada se postavlja ručak. Prije nego se počne jesti jedna djevojka nosi krčag vode, pere svakome ruke i daje mu po peškir za brisanje ruku, koji mu je mlada otkala za dar. Postavi se *sofra-bošča* t. j. sofra je pokrivena platnom, koje je mlada otkala. Mlada se pojavljuje tek kada se iznosi „baklava"[1]) nudi je, a kad se ona pojede, opet izlazi. Sofre se postavljaju par puta. Pri zadnjem postavljanju sofre izlazi mlada i jede skupa s gostima. Taj ručak, i naveče večera, a osobito — posljednja sofra — nazivaju se *pir*. Na ručku su prema običaju samo žene, na večeru dolaze i muškarci. Na svakoj sofri stoji po jedna mala posuda zvana „keške", u koju gosti daruju sitnim novcem kuhara.

[1]) Vrsta slatkoga jela.

Pred kraj večere muškarci idu u džamiju i poslije molitve prate mladoženju kući. Zatim dolazi hodža i učini „dovu"[1]) (zaželi sreću). Pred kraj večere odvodi *obikuša* mladu u spavaću sobu, stavi je u jedan kut i pokrije je svu duvakom i čatkijom. Tako dočekaju mladoženju, koji dolazi praćen urnebesnom vikom drugova. On skida mladoj duvak i čatkiju,[2]) dariva „obikušu" i ona odlazi.

Kada mladoženja uniđe u „halvat", prestaju svatovi. Svatovi ispiju još po jedno šerbe i kafu i razilaze se.

Ujutro mlada ustaje prije sviju, pospremi sve i priredi „boščaluke". Poslije odlazi mlada u kuhinju. —

U svatovima su glavni svjedoci kum i kuma. Oni spremaju bonbone i sitan novac, odijelo, duvak, krnu, prsten, sve za mladu. Zato ih mlada daruje sa dva „boščaluka"; jedan za kumovluk — drugi za dar. — Bogatiji muslimani i poslije vjenčanja i višednevnoga pirovanja priređuju različne zabave: trke konja, djece, mladića, teferiče, a često se peče kava u jednoj kavenici badava za sve i svakoga za dobro i sreću mladenaca. —

Po pričanju majke banjalučkog kadije Maglajlića — 1933.

Nevenka Divić.

V

Donja Dolina (kod Bosanske Gradiške).

Momak i djevojka „ašikuju" u kolu, na sijelu ili kod rada. Naročitih sastanaka nema.

U *prošnju* idu momkov otac i mati te kao pratnja još po koji rođak ili dobar prijatelj. Oni nose sa sobom dvije košare pune darova. Jedna se košara, napunjena svakojakim jelom, daruje djevojčinim roditeljima. U drugoj se košari nalazi redom jedno na drugom: „kovrtanj (osobit svadbeni kolač), pita, tanjur pečena mesa, cijela pečena kokoš, oko 1 l. vina i nešto novaca. Ova se košara daruje djevojci. Otac i mati djevojčini, pošto su saznali zašto su im gosti došli, dozovu djevojku i pitaju je, pokazujući na košaru, njoj donesenu: „Je li ti volja to primiti?" Ako pristaje, ona poljubi svoje roditelje u ruku, uzme dar i ode iz sobe. Malo kasnije se vraća, postavlja „siniju" i ljubi momkove roditelje u ruku kao i sve ostale koji su s njima došli. To je znak, da je voljna poći za njihovog sina i da primljeni dar ne smije više povratiti. Na tome se sastanku ugovori dan svadbe i sve ostalo, kao na pr. koliko novaca trebaju dati mladoženjini roditelji djevojci za njezinu opremu. Tu postoji običaj: ako djevojka primi novac za opremu ona onda mora svakom mladoženjinom ukućaninu izvesti po košulju, ali ako ne primi, onda ne mora. Iste noći sastanu se seoski momci i razruše

---

[1]) Molitvu. —

[2]) Ta se čatkija čuva, a za nju ima vjerovanje, da ublažuje kaznu, pa ako tko ima da bude za prestupak kažnjen, pokrije se njom te će biti manje kažnjen.

plot oko kuće devojčine. To je znak ostalom selu da je djevojka isprošena u toj kući. Tako razrušen plot stoji nekoliko dana, razrušit će ga makar koliko to branili.

Obično je svadba nedjelju dana iza upisa kod župnika. *Kum* je gospodar svatova. Uz njega dolaze kao važnija lica još *prikumak*, *djever*, *i djeverica*. *Stari svat* nema velikog značenja i može izostati.

U oči svadbe okupe se pozvani kod mladoženjine kuće na večeru. Neki tu i prenoće, a neki idu kući tako, da se sutradan svi rano sastanu kod kuma i pođu po djevojku. Kao njihovi glasnici idu prvi *djever* i *djeveruša* do djevojčine kuće. Oni pitaju djevojčine roditelje, gdje je djevojka, a ovi im pokažu na vrata djevojčine „zgrade" (sobe). U „zgradi" je djevojka sa sestrom ili drugaricom. Vrata su zaključana i na kucanje drugarica odgovara „Srebrn ključ vrata otvara!" Koliko?" pita djever. Ona na to kaže, koliko novaca traži da otvori-i on daje. Taj novac pripada djevojčinoj drugarici. Kad se vrata otvaraju djevojka ljubi djevera u ruku, zatim mu za desno rame pričvrsti jedan omanji peškir (ručnik) dok mu jedan veći da u ruke. Sama se također drži za jedan kraj „peškira" i tako je djever vodi do njenih roditelja, koje ona ljubi u ruku. Zatim se izljubi s ostalim ukućanima i odlazi sa djeverom i djevericom u njegova kola. U to su stigli i ostali svatovi pa idu svi skupa u crkvu gdje se izvrši vjenčanje. Poslije vjenčanja idu djevojčinoj kući na ručak. Tu se ređaju pjesma, svirka i igranje kola. Iza ručka natovari se oprema mlade na kola pa svi idu mladoženjinoj kući na večeru. Tu se uz pjesmu i kolo provede do neko doba noći.

Običaj je da sutradan *mlada* ustane vrlo rano i ide sa djeverušom, a gdjegdje i sa djeverom, kroz selo. Mlada nosi peškir i „stucku" ili „testiju" (posudu zemljanu) s vodom, a djeveruša malo koritance, u novije doba „lavor". Idu od kuće do kuće, polijevaju svakome da se umije ili ruke opere, a ovaj ih zato daruje bilo novcem, bilo peškirima, maramom, jabukama, čašama i sl. Kad tako obiđu cijelo selo, vrate se kući, gdje su se već iskupili: kum, prikumak, stari svat i pozvani gosti. Mlada govori kumu:

„Mi smo, kume, sretno selo obašli".

Kum: „Jeste li mirno prošli?"

Mlada: „Hvala Bogu, svi su nas fino dočekali".

Kum: „Hvala Bogu!"

Sada mlada odlazi u svoju „zgradu" i donosi darove, koje je kao zaručnica spremila, stavi ih pred kuma, a jedan grlat čovjek, zvan *ćaja*, naročito izabran za tu zgodu, uzima svaki pojedini dar i viče:

„Hvaljen Isus, kume i prikumče,
Ova snaša daruje svekra i svekrvu,
Donela im je po košulju.
Nije spavala, nego je šarala,
Nije krkala nego je zvrkala
I svi joj kažite: hvala i pomogo joj Bog!"

Na to svi prisutni viknu: „Hvala i pomogo joj Bog!" „Ćaja" predaje dar svekru i svekrvi. Zatim na isti način predaje dar svakom mladoženjinom ukućaninu.

Kad se svršila predaja mladinih darova, tada svaki po redu darovani ukućanin prilazi mladoj, ljubi je i predaje joj ono, što je za nju spremio, netko maramu, netko košulju, netko čarape i sl.

Poslije toga „ćaja" stavlja na stol košare s jelom, koje su donijeli svatovi. Najprije kumovu (obično pečeno prase, različne pite, pogača i oko 10—15 l. rakije).

„Ćaja" viče:

„Hvaljen Bog kume i prikumče!
Došao je kum kumu na veselje
i donio dobro poštenje.
Pomozte nam svi popit i pojest,
i svi recte: hvala i pomogo ga Bog!"

I tako redom pokazuje šta je tko donio. Od toga donesenog postavi se „sinija". Prije nego počnu jesti, djevojka uzme stucku (testiju) i korito, te polijeva najprije kumu, a zatim svima po redu da operu ruke. Pred njom ide djeveruša i nosi trubu „resača" (platna, koje je djevojka otkala), daje jedan kraj kumu i odmotavajući trubu „resača" daje svakom gostu da prihvati dok opet ne dođe do kuma. Tim platnom brišu ruke. Tkanje mora biti toliko veliko, da pođe od kuma idući svud naokolo i opet se povrati kumu.

Mladenci ručaju zasebno u svojoj zgradi. Poslije ručka igra kolo. Mlada i mladoženja igrajući kolo baca u kolo svaki po jednu jabuku izbodenu novcima. Kolo se prekida, mladež se jagmi za jabukama, a mlada i mladoženja iščezavaju. Na to odlazi par djevojaka u kuću i stanu kraj kuma pjevajući:

„Hoćeš, kume, da ti zapjevamo,
sve imenom pod ovim šljemenom,
svima redom sve pod ovom gredom;
čuješ, kume, zelena jabuko,
u džepu ti banka hiljadarka,
deset nama, a ono je vama."

zatim pjevaju prikumku:

„Oj prikumče, grano-jorgovana,
u džepu ti dvadeset forinti,
pet nama, ostalo je vama."

I tako dalje pjevaju svakom po redu. Jedna djevojka pristupa kumu sa jednim fildžanom rakije, koju ovaj popije, zatim ga natoči pa ga sama popije i opet stavi prazna pred njega, našto on turi novac u fildžan i zazveći njime, opominjući ostale svatove da slijede njegov primjer. Ovi to i čine darujući koliko koji može. Dotle ostale djevojke pjevaju:

„Sve pjevasmo, kumu predadosmo,
kućni gazda tvoje je veselje,
nam djevojkam jedna krumpa (burence) vina,
i debela pečena svinja.
Na čast pjesma svima naokolo,
od nas pjesma, a od Boga zdravlje,
i u zdravlju svakom po djevojka
kumu dvije, da mu krivo nije."

Dobiveni novac djevojke između sebe podijele. To su djevojke t.zv. „pjevačice", naročito pozvane samo da pjevaju. Plaća im je: svakoj po marama od momkovog oca i darovani novac od svatova.

Treći dan je dan časti i gošćenja žena i ljudi, koji su sve to spremali i svatove dvorili. Zovu ih *muće*.

Kako se vidi svadba traje tri dana. I danas se ona gotovo uvijek održava tri dana, jer mnogo pomaže doneseno jelo pojedinih gosti. Jedino vrlo siromašni obave sve to u jedan dan.

Prve nědjelje po vjenčanju dolaze mladini roditelji kćeri u pohode. Oni donose zetu na dar čarape i „kovrtanj", a kćeri „fertun" pregaču i „kovrtanj". Kad polaze kući, kći zakiti oca peškirom, majku maramom, a kola i konje peškirićima i cvijećem.

Druge nedjelje po vjenčanju ide mlada u pohode svojima sa mladoženjom i njegovim roditeljima. Običaj je da mlada ne ide kući svojih roditelja prije nego je prvi pohode.

Po kazivanju Ive Kneževića, Mije Kovačevića, Ilije Matkovića i Jose Musića. — 1933.

Iz Etnološkoga seminara u Zagrebu.

Ruža Rakić

VI

Jamnica (Pisarovina — Pokuplje)

Djevojkina rodbina pregovara s momkovom o mirazu. Pogodivši se dolazi na večer u goste s crnim kupovnim rupcem, koji se razastre po stolu, da se u nj polože obećani novci. Taj su pohod t. zv. *snuboki.* — Idućega dana dolazi k djevojci momkova majka, da mladencu kroji rublje od mladenkina platna, u svemu osam do deset pari. Djevojka sašije i naveze te čuva u škrinji do vjenčanoga dana.

Zapis u crkvi zove se *pismene zaruke.* Nakon oziva iza zapisa određuje se dan samih zaruka. Za taj dan daje mladoženja sav potrošak u naravi: meso, začin, kruh, vino, gibanice i t. d. Njegova pak majka kuha i priređuje. U goste dolazi samo djevojčina rodbina i njezini pozivači, koje poziva njezina majka i otac ili ona sama. Od njegovih ne dolazi nitko osim *svatova.*

U *svate* se broje: *mladoženja, djever, zastavnik, zastavnikovo dijete, posnahalja i starješina* te seoska muzika.

Na zaruke dolazi mladoženji uveče muzika — dok se saberu *svati.* Goste se do pola dvanaest u noći, a onda polaze mladenki. Cijelim putem svirači sviraju različne „nofte" (tako zovu plesne komade), pjeva se, viče i ijuče da bude življe i veselije — da svi čuju, da idu *svati.* Vrata mladenkine kuće nađu zatvorena. Tu se razvija prepiranje i razgovor. Rođaci mladenkini pitaju *svate:* „Pošto ste došli? — Gdje su vam putnice? — Koga tražite?" i t. d. — a svati im na pitanja različno odgovaraju, dok ih na kraju iza duga pogađanja puste u kuću. Tu već sjede gosti i opremljena i nakićena mladenka bez vijenca. *Djever* donosi tada iz „komore" pogaču i na njoj „peharec" s vinom, *posnahalja* vijenac i prstenje na tanjuru. U sobu ulazi najprije zastavnikovo dijete, pa onda zastavnik, djever, mladoženja, mladenka, posnahalja i starješina. Za stol ne sjedaju sve dotle, dok se ne održi običaj, da djever sve prisutne pozdravi sa „Hvaljen Isus"! i svima zaželi sve dobro, a mladenka uzima od mladenca *pogodbeni rubac* (u kojemu je on u snubocima

dobio novce) te ga što brže može tri puta provuče kroz rupicu svoga prsluka. Iza trećega puta sveže ga na uzao, zataknuvši jedan kraj u džep prsluka. Momak joj daje prsten i ona njemu svoj, on joj tada stavlja vijenac na glavu, a „posnahalja“ ga veže. Djever reže pogaču, dijeli je svima, pozdravlja sve po redu i poziva k stolu nudeći svakoga čašom vina, a u prvom redu domaćina i domaćicu. Sve se to vrši stojeći i tek nakon tih ceremonija dopušta domaćin kuće da se sjeda za stol. — Tada dolaze na stol: juha s rezancima, juha s rižom, juha s ječmenom kašom, pa govedina. Pije se po miloj volji: tko čašom, tko „peharcem,“ tko staklenkom. Djever diže svatove, „guci“ (svirači) zaigraju a „svati“ započinju ples „drmeš“, iza čega se i drugi hvataju u kolo ili pak plešu po dvoje ili po četvoro zajedno. Sve zavisi o raspoloženju. Tako to traje čitavu noć, pa se prema jutru svatovi krijepe rakijom i kruhom. Oko 8 sati u jutro je „rani ručak“.

Ako su zaruke na blagdan, onda mladoženja, mladenka, posnahalja ili tko već želi od svatova idu u crkvu na misu. Vraćaju se na objed i gozba traje dalje do naveče. Ponestane li mladenčeva „potroška“, imućnija mladenka daje svoje i zabava i goštenje se produljuje do zore; ako ne traje dotle, onda se razilaze gosti oko 9 sati. Zaruke bez muzike nazivaju se *vere*, i te traju samo od 4 sata u jutro do iduće ponoći. — Od dana zaruka ili „vera“ svakoga blagdana i nedjelje polazi mladenka pod vijencem s mladencem i „posnahaljom“ u crkvu sve do dana *poruke* (vjenčanja.)

Iza trećega oziva u crkvi biva vjenčanje obično subotom ili nedjeljom. Na urečeni dan *poruke* dolaze mladenci sa dva svjedoka rano u crkvu. Ispovijedaju se i pričeste, i onda vjenčaju. Gdjekoji idu iza toga u gostionu da pojedu, što su sa sobom donesli, dok se drugi vraćaju odmah mladenkinoj kući. Idu pješice ili se voze kolima, a u tom slučaju konje okite rupcima, ručnicima, trobojkama — već kako tko hoće. Kad u mladenkinoj kući malo založe raziđu se. Mladenka ostaje cio taj dan pod vijencem. Oko 9 sati uveče dolazi mladoženja kao i kod zaruka po mladenku. I tada budu vrata mladenkine kuće zatvorena, pa došljaci s mladencem moraju da pregovaraju s mladenkinim ukućanima slično kao prije zaruka, dok ih konačno puste u sobu. Mladoženja ne nalazi odmah mladenke već je mora tražiti. Izvode i pokazuju mu sad muškarce, preodjevene u žensko s kudeljom na glavi, sad stare bake pitajući ga: „Jeli je to mlada?“ — Kad iza tih šala i pokušaja mladoženja ipak konačno nađe mladenku, poljube se i svi se pozdravljaju, sjedaju za stol istim redom kao i na zarukama te se goste. Jede se i pije te pleše bez oduška. Svadba traje cijelu noć i čitavi idući dan naveče do 10 sati. Poslije podne toga dana skupljaju se darovi za mladenku. Pri tome „guci“ sviraju i pjevaju osobitu žalostivu pjesmu, a djever redom poziva darivače: oca, majku, sestru, brata mladenke te ostalu rodbinu po redu srodstva i druge, da predadu dar. Daruje se platno, plahte, ručnici, rupci, a sada ponajviše novac. Mladoženja spremi novce, a ostali se darovi spreme u škrinje. Tada se prirede kola da se odveze mladenkina oprema i darovi. Na jednim se kolima vozi posve uređena

postelja, prekrivena lijepim natkanim („pisanim“) plahtama i ručnicima, a povrh običnih jastuka položen je lijepo tkan manji jastuk. Udaje li se mladenka iz plemenitaške kuće, onda je taj manji jastuk svilen. Nasred te postelje baci se muško dijete da djeca mladenki budu muška. Na drugim su kolima dvije do tri škrinje okićene pretkanim („pisanim“) ručnicima, a u trećima dva ormara. Kola vuku ili volovi ili konji, a njihove goniče, *škrinjare*, koji se također goste, mladenka okiti kao i sve druge svatove kiticama. Mladenci se popnu straga na kola, u kojima se vozi postelja. Mladenka uzme bič i pucne preko volova ili konja. Tada se pazi, sa čije će strane blašče prvo povući — pa će taj prije umrijeti, kako se vjeruje. Kola odlaze od mladenkina doma uz pratnju svirke, zastavnika i drugih nekih svatova. Ako je mladenčeva kuća blizu, idu svi do nje, a ako nije, onda isprate kola samo jedan dio puta.

Oko 8 sati bude tu u mladenkinoj kući večera. A kad na stol donesu kiselo zelje, znak je, da se svatovi moraju spremati na odlazak. Svatko od stola treba da ode oprezno, pazeći da ne bi povukao „rub“ (stolnjaka), jer bi to značilo, da će sa sobom odnijeti prirod žita, t. j. da žito neće više roditi domu, otkuda je mladenka otišla. Dogodi li se ipak, da tko povuče „rub“, moraju svi svatovi tri puta za redom obaći oko stola da se spriječe zle posljedice te neopreznosti. Kad je to sve prošlo, prostre se nasred sobe ručnik, pa nanj mladenci kleknu. Otac mladenke ili domaćin donese čašu vina i pita ih: „Što tražite od Boga“ — a oni odgovaraju: „Rosicu“. On nastavlja: „Od gospode?“ — a oni odvraćaju: „Pravicu“. Napokon on pita: „Što tražite od ljudi?“ — a oni odvraćaju: „Poštenje“. Tada on svakome od mladenaca da popiti polovicu vina iz čaše, a nju onda baci preko njihovih glava u krilo „posnahalji“, koja stoji iza mladoženje. Sada ustanu mladenci, opraštaju se i odlaze. Roditelji mladenke pozivaju koga hoće i idu u goste mladoženji. Ti pozvanici zovu se *pohodi*. Kod odlaska iz mladenkine kuće bude redovno plača, premda ona i ne odlazi daleko. Mladenki privežu tada ili oko vrata ili preko vijenca prozirnu maramu *(„šlajernu peču“)*. Kad su izišli iz njezine kuće, otvori se mladencima nov crn kišobran, te se vjeruje da ih on štiti od uroka. Mladenci se drže za ruke, a te su im omotane domaćim lanenim koncima, i to zato, da ostanu za cijeloga života vezani jedno uz drugo. „Posnahalja“ nosi iza njih u krpi zamotano: plahtu, ručnik, pogaču i u krpici svakovrsnoga žita te vina. Mladenka nosi u cipeli i u džepu novaca. Kad putem dođe do prve njive mladenčeve, posipa desnom slobodnom rukom nešto žita u obliku križa po tom polju i želi mu blagoslov.

Stigavši u dvorište mladenčeva doma dolazi pred mladence dijete zvano *nakolenče*, i ono mladenci izuva cipele, a novac, koji dobije za to, pridrži za sebe. Iza toga mladenka ide u staju u čarapama i to stoga bez obuće, da ne navuče zla na blago, jer se vjeruje, da bi se moglo dogoditi, da joj je obuća od kože živinčeta, koje je crklo a nije utučeno, pa bi u tom slučaju i stoka pogibala. — Iza toga došavši u kuću mladenčevu

moraju mladenci kleknuti na ručnik i izvršiti običaj kao kod odlaska iz doma mladenkina. Zatim se sjeda za stol, večera se, a poslije večere mladenci polaze na počinak. U staji je spremljena postelja, koju su *škrinjari* dovezli od mladenke. Preko te postelje prostrt je ručnik; mladenci sjednu na nj, „posnahalja" im daje u ruke pogaču, koju djever reže nožem po polovici, a mladenci uzimaju svaki svoj dio; potom im daje suhi sir, koji djever takodjer reže po polovici, a koji od mladenaca dobije veći dio sira, vjeruje se, da će biti sretniji. Svako od njih meće svoj dio pogače i sira pod jastuk pod glavu, iza toga legnu a „posnahalja" i djever ih vežu onim ručnikom.

Iza dva do tri sata, kad ukućani čuju da dolaze gore spomenuti *pohodi*, bude mladence. Kad se ovi dignu, odijevaju se u drugo rublje. Mladenki „postahalja" udešava na glavi i pričvršćuje *kobasicu* (ili *roge)*, na nju priveže *kapicu*, sašivena prema obliku tih rogova a preko kapice stavlja *poculicu* (veliku kapu). I inače cijela oprema glave udesi se mladenki kao ostalim udatim ženama, tek je većma ukrašena *kraljušem* (zrncima) i *iglicama* (trepetljikama) te je obilno izvezena vunom. Mladenka obuče modri *lajbek* (prsluk) i tako ulazi među svatove. Svoje *pisane* (šarene) ručnike vješa na zidu po čavlima oko stola. — Njezina joj rodbina donosi tada na dar živu kokoš nakićenu kiticama.

Kad su se svi sakupili, i mladenčevi pozvanici i rodbina te i mladenkini *pohodi*, sjedaju k stolu. Prvo jelo biva tu hladetina, pokrivena ručnicima — pa onda slijede ostala jela. Igra se i pjeva, pleše i prave šale do ranoga jutra. Jutrom rano red je mladenki da pođe na zdenac po vodu. Obuče tada crveni „lajbek", a na glavi nema rupca (bijeloga), već samo poculicu. Pri tome je prate svi svatovi i svirači. Djever ima privezan veliki ručnik, zastavnik ijuče i vije zastavu na sve moguće načine. Iza toga obreda nastavlja se gozba, ples i pjesma. Oko tri ili četiri sata poslije podne daje se dar mladoženji. Daruju ga svi po redu, i „pohodi" i ostali svatovi. Pri tome mladenka daruje darovima njegov rod: oca plahtom, jastukom i ručnikom, majku platnenim rubljem, sestre „svilnjakima" (svilenim rupcima), a ostale crvenim končanim rupcima. (U današnje vrijeme ovoga darivanja pomalo već nestaje).

Gozba traje još cijelu noć a pred jutro odlaze „pohodi" i ostali gosti. „Svati" i mladenčeva rodbina ostaju još čitav dan i tek se naveče razilaze. Ovu gozbu kod mladoženje nazivaju *mirni pir*, jer tobože nema mnogo gosti; ali zbog toga ima više mjesta šali i veselju.

Par dana iza toga ili prve nedjelje polazi mladenka na *upelj* u crkvu. Ona ostaje tu kod vrata, dok je svećenik uz molitve ne povede u lađu crkve. Poslije mise vraća se s pratnjom svojem domu u goste. To su *povrati*. Istom od toga dana smije mlada snaha ići i u druge kuće.

Po kazivanju seljaka u Jamnici — 1926.
Iz Etnografskoga muzeja u Zagrebu. **Zdenka Sertić**

VII

Mekušje (kod Karlovca)

Prije je djevojka već sa 15 godina bila dorasla za udaju. I danas se još udaje u toj dobi, ali već manje, dok je djevojka od 18 god. već sasvim dorasla za udaju. — Momak pak mora imati otsluženu vojsku.

Kao uvjet za sklapanje braka danas već igra ljubav na selu veliku ulogu, a ta se rađa u zimi na prelima a ljeti u jarcima pred kućom. Uz cestu je naime pred svakom kućom jarak; preko nje vodi mostac u dvorište. Na tom mostacu i po grabi pred curinom kućom sjede večerom momci i djevojke i zadirkuju jedni u druge. Tu se doznaje i iznaša među „cure“ i „dečke“, tko se kome sviđa.

Snuboki (prosci) su danas rijetki. Samo ako je djevojka u drugom selu, onda moraju doći prvo snuboki, a to su onda: brat momkov, sestra ili svak. — „Snuboki“ dolaze obično u jesen. Na kvatrene ili mlade dane (za mladog mjeseca) nije dobro ići u snuboke. —

Kad snuboki dođu u djevojčinu kuću, ponude ih rakijom i razgovara se koješta. Na koncu ipak pitaju oni bi li htjela djevojka njihovog momka. Nikad se sigurno ne odgovara već: „Promislit ćemo i poručiti“. — Dok su snuboki u kući djevojka se ne pokazuje — ona se srami i zirka samo kroz kakav prozorčić, a otac ili mati vani je pitaju, hoće li momka ili ne će. Ako šuti znak je da pristaje.

Danas ne moraju baš doći „snuboki“, već roditelji doznaju za ljubav svoga sina ili kćeri i onda na sajmeni dan, kad se sastanu u gostionici, počnu sami razgovor i ako su jedni i drugi za to, da se uzmu, počne pogađanje. — Kravu mora djevojka donesti, a danas je vrlo važna i šivaća mašina: bez šivaće mašine momak ne će djevojke.

Vrijedno je pripomenuti, da sada često otac nudi svoju kćer. — Tako je jedan bogati seljak iz Kamenskoga nudio svoju kćer u Mekušju u četiri kuće, jer je to velika čast udati se iz Kamenskog u Mekušje — isto kao da se u grad udaje — ali su ga svagdje odbili. — Jednako su odbili jednoga momka iz Mostanja, koji se usudio sam ići u prosce. —

U gostioni odluče očevi i kada će biti zapis. Mati pak djevojčina poslije toga obilazi rodbinu i pita za savjet, bi li udala svoju kćer za tog mladića. — Sva rodbina mora pristati na udaju; ako nije tko od rodbine za to, onda, ako ga mati ne posluša, uskrati dar i ne dolazi na svadbu. — Na *zapis* se ide subotom. Prije se išlo — i — srijedom, pod večer. S momkom ide brat, sestra i svak ili ujak. S djevojkom samo jedna žena — sestra ili nevjesta. — Prije su išli po danu i pješke, a putem se ne bi ni pogledali; danas se voze. — Poslije „zapisa“ vrate se u curinu kuću i tu se sada gosti cijelu noć — vele, da se bolje goste poslije zapisa, nego na svadbi. — Za koji dan poslije „zapisa“ dodje mati momkova u djevojčinu kuću i dogovori se s njezinom majkom, što sve treba mlada da spremi — darove za rodbinu.

Mladoženji (mora mladenka) sašiti nekoliko gaća i „rubača", za oca njegova takodjer gaće i rubaču ili pokrivač za krevet, za majku njegovu debeo rubac, svilen pas i „glavnji" rubac (to je malen rubac crvene boje sa resicama na dvije strane; u njega se smota kosa straga i tako se raspoznaju udate žene od djevojaka), za braću, strica i ujaka također pokrivač za krevet, za njegove sestre — neudate — rubce, a za udate „glavnje" rupce. —

Mladoženja je mladenki prije kupovao čizme ili opanke; danas kupuje prstenje ili naušnice ili cekine i to joj daruje na dan „zapisa". — Sve to što treba za svadbu, kupuju matere u gradu. —

Od zapisa do svadbe svake je večeri kod djevojke prelo. — U njezinoj se kući sabere više djevojaka i momaka. Cure vezu, a dečki pjevaju i zadirkuju. Nedjeljom dolazi momak sam te ostaje i na večeri.

Dan pred svadbu mladenci se ispovjede i pričeste.

Po stvari djevojčine — a to je prije bila: ladica, škrinja, krevet, blazina i 3 jastuka, danas pak: krevet, 2 ormara, blazina, jastuci, stol, stolice i šivaća mašina — dolazili su nekada dan pred svadbu i ostali bi tom prilikom u njenu domu gosteći se cijelu noć. Danas dolaze na dan same svadbe. Po njih dolazi *posmikalja*, a to je momkova sestra ili „nevjesta" i dok stvari odvoze ona pjeva na škrinji.

> „Alaj mi je i po volji mi je,
> Sad se ženi jedinac u majke!"

Sama se svadba danas održaje u nedjelju; prije se držala više srijedom, pa bi trajala osam dana.

Na dan svadbe ide prvo u jutro *pozovič*, od mladine i od mladoženjine strane po jedan, i to se obično uzimaju oni, koji su to već prije bili. — Oni idu sa štapom i popisom onih, koje treka pozvati od rodbine. „Pozovič" poziva:

> „Blago otpeljajte u senik,
> Kokoši na naižu,
> A oni neka sednu na branu
> I nek dojdu na svadbu.
> I to svi, a hižu zaklente!"

Svadba je poslije podne, a svati se sakupljaju — u mladoženjinoj kući njegova rodbina, a u mladinoj njezina.

Mladu udešuje za vjenčanje jedna rodjakinja. Rasplela bi joj kosu i stavila otraga na kosu široke vrpce i vijenac na glavu, a oko vrata čim više redova cekina, (četiri reda moraju biti, pa se posude, ako nema toliko, od rodbine). — Haljina je nova. — Prije je mladenka nosila čizme, danas ih više ne nosi, a tako ni vrpce i vijenac, već koprenu.

U mladoženjinoj su kući sakupljeni njegovi svati i tamburaši, ili kako ih tamo zovu „guci", — ali on ide po mladu sam, da idu na vjenčanje s onima, koji su s njime bili na „zapisu": bratom, sestrom ili ujakom ili pak svakom. Sa mladom ide na vjenčanje ista ona žena s kojom je išla na „zapis".

Kad mladoženja dodje s kolima po mladu i dok je još vani, mati djevojčina dade joj sito da kroza nj gleda na mladoženju. Što to znači, danas više ne znaju. Prije nego pođu na vjenčanje, mladoženja još malo sjedi kod njih, a kad se spreme da podju, stave mladoj pred noge čašu vode i ona je nogom prolije. A to za to, da bi lakše rodila. Zatim pođu u crkvu na vjenčanje. Danas se voze, prije se išlo pješke.

U crkvi idu mladenci jedamput oko oltara i to od desne strane na lijevu, pa mlada iza oltara traži od mladenca da joj dade dinar. To znači da ne će nikada sakrivati novac pred njom.

Poslije obreda vjenčanja mladoženja dovede mladenku natrag njezinoj kući, a on ode svojoj po svoje svate i vrati se s njima oko 10 sati. U tim su njegovim svatima sada prvi na čelu *zastavnik*, za koga se kaže da se „keri kaj oklasak" (od kukuruza), što znači da je veseo, razuzdan, za njim idu „guci" svirajući i poskakujući, pa ostali svati.

Kad dođu pred mladenkinu kuću, zatvori njezina rodbina prolaz kakvim dugim drvetom. — Sad nastane pregovaranje među mladoženjinim svatovima i mladenkinom rodbinom. Rodbina mladenkina traži od njih isprave, da vidi po što su došli, jer da im se čine sumljivi. Pitaju ih takodjer, da nisu možda zalutali i šalju ih dalje, jer da im ovdje nije mjesto. — Tada svati opet traže mladu, a njezini ogrnu kojega muškarca plahtom i pitaju ih, da li je to mlada, po koju su došli, ako je to, neka je slobodno vode. Ali svati odgovaraju, da to nije i da prava mora biti među njima. Sada mora najstariji od mladoženjinih svatova jamčiti mladenkinim rođacima, da su oni na pravom putu i da će im dati isprave, koje traže da im ne budu sumljivi (ako ima u džepu kakova papira, pruži im ga sada). — Nakon toga tek puste ih u dvorište, a otac mladenkin dovede mladu.

Ona se sada pozdravi sa svima svatima, koji se postave u red (a zovu ga „svinjski red"). Nazadnje se pozdravi s mladoženjom. S njim se sada i poljubi te se uhvate za male prste i vode u kuću.

Kad dođu u kuću, zapravo u glavnu sobu „jižu", svi sjednu za stol, samo se mladenci „premišljavaju", jer koje prvo sjedne, znači da će prije umrijeti. Obično mladoženja popusti. Za stolom sjede ovim redom: mladenci u sredini stola pod zrcalom, koje visi izmedju prozora pod „slimenom" („slime" je glavna poprečna greda kroz čitavu kuću). Do mlade sjedi *posmikalja*, kraj mladoženje *starešina — kum*, (a to je njegov brat ili svak), do „starešine" sjedi tzv. *debeli svat*, (a to je takodjer koji od roda), dalje oko stola ostala rodbina, Kad svi posjedaju, dolazi jelo: prvo su juhe i to tri vrste: prva „župa" s rezancima, zatim „župa" s rižom, pa „župa" s kruhom. Poslije tih juha govedina. Kad to pojedu, oko pola noći dijeli mlada *sresnicu* — a to je kruh umiješen s paprom, da se bolje pije. — On se razreže na komadiće i donese pred nju, a onda ona sve redom poziva i dijeli viljuškom. Najprije redom rodbini, pa ostalim svatima. Svatko mora dati za to nešto novca u tanjir, i te novce mladoženja spremi u džep.

Svadba se dalje nastavi cijelu noć, pjeva se i pleše „drmeš“ do jutra.

Ujutro se svati raziđu po selu. Sa „zastavnikom“ se skiću po drugim kućama i prose slanine i kobasica. — Mlada i mladoženja ostaju kod kuće i razgovaraju se u kuhinji s njezinim ukućanima. Mati njezina sad već počinje plakati za kćerkom.

Oko 9 ili 10 sati „svati“ se vraćaju, jer će sada biti *dar*. — Kad su se svi skupili stanu oko stola, a „guci“ zasviraju i zapjevaju pjesmu „daru“:

„Pomoz Bog, Marija,
Kate naša mima,
Kad si onda bila,
Kad si vijenac svila.
Sad je tebi znati,
Kud ćeš putovati,
Kroz visoke gore,
U Jankove dvore.

Sad je tebi znati,
Ko su tvoje ćaćki
I premile majke.
Svi se približujte,
Kese razdregnjujte,
Katu nam darujte
S onim malim darom,
S čim ste premogućni!“

Kod te pjesme mlada plače. — Kad su odsvirali i otpjevali, donesu na stol pečenje i vedro vina, pa sada počne darivanje.

„Starešina“ ustaje, uzima čašu, zagrabi iz vedra vina i poziva prvoga mladenkina oca:

„Ćaće, evo te daruje tvoja kćerka s malim darom, a Bog sa velikom srećom!“ — Otac plačući ispija vino i daruje im novac.

Iza njega istim načinom daruju braća, pa ostala rodbina. — Tu daruje samo rodbina. — Kad je dar gotov, nastavi se jelom i zabavom do podneva. Oko podneva se sprema mlada na odlazak u mladoženjinu kuću. —

Rodbina njezina plače, a prije nego krenu, netko ih od rodbine blagoslovi i uz to joj daje upute, kako treba da se vlada prema mužu i u njegovoj kući, prema njegovoj rodbini. — Poslije blagoslova i opraštanja polaze svi svati sa mladom mladoženjinoj kući, da dovrše svadbu. — „Zastavnik“ opet vodi, za njim „guci“, pa mladenci, držeći se za prste, i za njima ostali svati, ali to su sve samo njegovi pozvanici.

Kad stignu pred njegovu kuću, izidje pred njih na „mostac“ njegova mati s „naratkama“ („kopicama“ vrstom čarapa) i preobuje mladu. — Svati idu onda u kuću, a mlada najprije u kuhinju. Tu joj dadu da pije malo napoja, da bi sve rado jela kao prase, onda joj stave na koljena malo muško dijete zvano *nakolenče* i to zato, da bi prvo sina rodila. Konačno joj dadu *vrtanj*. To je okrugao kruh, vrlo papren, a dijeli ga mlada poslije kad skine koprenu.

Poslije toga dolazi ona k stolu, gdje opet sjede istim redom kao u mladenke. Kad dovrše s jelom, mora mlada zaplesati „drmeš“, da se vidi da nije „šepava“, pa da ne bi svate psovali, kakovu su mladu doveli. — Iza toga, a to je rano poslije podne, mladence pošalju spavati. —

Dok su još bile velike zadruge i mladenci nisu dobivali posebne sobe, bio je njihov krevet u staji; danas im se odmah odredi posebna soba. — Tu u sobi skida mladoženja mladoj vilicom vijenac, odnosno

danas koprenu. — Ostali svatovi još se neko vrijeme zabavljaju, a onda legnu i oni spavati.

Naveče oko 9 ili 10 sati bude mladence. Jedna žena od rodbine udesi joj „glavnji rubac“ i sada je ona i po tome žena. — Svatovi se opet sakupe, kao da svadba iznova počinje, a sada je tu sakupljena i mladenkina rodbina, pred koju su izišli „guci“, čim su ih čuli kako pjevajući dolaze. Oni se ovdje zovu gosti. — Mlada sada dolazi u sobu noseći u rupcu razrezan „vrtanj“ i dijeli ga svima po kući, ali ne prima za to ništa. Kad je podijelila „vrtanj“, sjeda sa mladoženjom opet pod zrcalo.

Svadba traje do jutra, kad dolazi na red drugi „dar“ i to oko 3 ili 7 sati ujutro. Pjeva se ista pjesma kao kod mladenke, samo ona sada ne plače. Opet dolazi pečenka i vedro vina, a „starešina“ sad zove onim istim riječima najprije mladoženjinog oca, pa ostale. Mlada — tu — vadi svoje darove i dijeli ih svakome, što je za njega pripravila, a to su pokrivači za krevet, „glavnji“ rupci, debeli rupci, pa za svaki prima uzdarje u novcu.

Kad razdijeli dar vode mladu — „zastavnik“, „guci“ i drugi, „svati“, — na bunar po vodu. Kad zahvati i donese odatle vode, vrate se u sobu, ali mlada više ne sjeda za stol — ona je sada postala član te kuće. — Skoro poslije toga svati se pomalo razidju.

Druge nedjelje polaze mladenci u posjet mladenkinoj kući. Obično idu sami, a mogu ići s njima i „starešina“, „posmikalja“, a i „zastavnik“. Tu se opet znadu gostiti cijelu noć. To su t. zv. *povratni gosti.*

Zadnjih par godina, od kada su ekonomske prilike seljaka slabije, ne piruje se ovako tri dana, već se svatovi obično već drugi dan po podne razidju.

Ali dok dodju opet dobra vremena, vele seljaci, da će se opet i osam dana pirovati. —

Iz etnološkoga seminara u Zagrebu.

Dora Drganc

Stjepan Dokušec

Svatovski običaji

Lupoglav, srez Dugoselo

I Uvod

Upoznavanje momka i djevojke počinje vrlo rano. Već u četrnaestoj godini prati mladić pogledima djevojku, ali to neće nikome da oda. On što više najodlučnije poriče, da išto misli za dotičnu djevojku, ako se njime stariji našale ili, ako ga bockaju.

To upoznavanje mladeži se najčešće još i danas događa, kao i u staro vrijeme na paši. I momci i djevojke provode prve dane nakon svršene škole na zelenim pašnjacima i tu počinje prvi puta, da se razvija ljubav među njima. Mladić baca oko na djevojku, s njom kadkada razgovara a ona ne izbegava njegovo društvo. I za kratko se čuje, „što za kim ide“ i u čijem društvu krati časove. Sada počinju zli jezici izmišljati o mladima anegdote i pričati mnoge stvari od kojih često nije ni jedna istinita.

Mimo svega toga udavali su se odnosno ženili, u staro vrijeme, mladi, a da se međusobno ni poznavali nijesu. Eto što priča R. H. „Moji so se pokojni ded ženili, a neso ni poznali dekle. Kad se došli k ne s kaparo bila je pri jni jena nejna pajdašica. Ded so sad mislili, da bodo ovu zakaparili, kejti je ova bila lepša. ali se ipak neso ufali. Kad so im čaček i mamek rekli, da naj kaparo zvade, onda so oni, kak so sto i sto pot znali pripovedati, pitali čačeka, da tera bi dekle dali. Onda so jim si rekli, da one tan i pokazali na pokojnu majču. Oni so onda gledali jeno jedinco one lepše, a onda pak, sad jeno, sad drugo, pak so zmegnuli z glavom, kejti jim se pokojni majča baš neso dopadali, bili so crnomajnasti, ali so ded sekal morali narediti onak, kak so rekli starci i cela družina“.

Roditelji bi se eto i ne pitajući, dali se mladi imadu radi i dali se vole, sporazumjeli međusobno, odabrali djevojku koju bi momak morao da uzme. Dakako, da je momak reagirao protiv toga, navodio sve moguće razloge protiv njihovog zaključka, zauzimajući se za onu, na koju je on već duže vremena mislio, s kojom je često o tome govorio, ali svi prigovori u večini slučajeva bijahu uzaludni.

Riječ je roditelja bila sveta. Ta svejedno je poći za ljubljena ili neljubljena, jer ljubav traje dan, dva — prvih časova opojnosti, a poslije se pita „što kej ima i ki kej zna".

U prepirci sa roditeljima u koje su se vrlo rijetki upuštali uspio bi mladić tek onda, ako mu je uspjelo, da uvjeri roditelje, da bilo tko u rodu djevojčinu boluje na kakovoj bolesti. Odmah bi tada roditelji odustali od namisli, da žene sina iz kuće gdje se kroz koljena vuće u rodu kakova „falinga" (mana). Tada je roditeljima bilo jošte na srcu zdravlje potomaka. Danas se više pazi na materijalne prilike, — danas se žene za miraz.

Nekada nije bilo toga, da bi se mladež javno sastajala, da bi zajedno išli na „bal" (zabavu), na proštenje i sl., vidjeli su se na blagdane i to je bilo sve.

Danas pak djevojke love mladiće, zato jer se boje, da ne ostanu usidjelice. One često jedva ispadnu iz školskih klupa i već polaze sa mladićima na zabave, sataju se javno s njima, te hodaju i razgovaraju bez ženiranja.

*

Djevojčice od trinaest i četrnaest godina počinju se interesirati za mladiće. Već tada im mnogi udvaraju, a one bi nekako krišom htjele, da doznadu koji je onaj pravi, kojemu bi se dotična smjela da povjeri.

Čule su među starijim svojim drugaricama pripovijedati, kako treba dan prije sv. Andrije postiti; čule su sve što treba da učine, da u snu vide dragoga i one željno očekuju spomenuti dan. Sada one poste, ali to ne odadu niti majci, a ako ih ova pita, da, što ne jedu, da možda nijesu bolesne, one se veselo nasmiju, pa kažu: „neće mi se jesti". Uvečer djevojčica legne u krevet, pa čeka dok ne usnu roditelji, a tada se lagano ustane, ulije vode u kakovu zdjelu pa je stavi pod krevet. Zatim uzme ručnik, gače od oca, pa češalj, zrcalo i sve turi pod jastuk, pa brzo u krevet i u noći gleda dragoga u snu.

Svoju sada tajnu ljubomorno čuva i ne otkriva nikome, ali dotični brzo opazi, da mu je djevojka sklona više nego drugima. Ako djevojka vidi da mladić ne posvećuje njoj pažnje može ona to brzo i lako postići. Ona mora nastojati, da dođe u takovu priliku, da njemu daje čašu vode. Tom zgodom neka „srčeni prst" malo zamota crvenim koncem svile pa ga neka na vrhu malo ubode iglom i tri kapljice krvi pusti u vodu koju njemu daje da ispije.

Od tog vremena mladić zalazi po češće u kuću djevojčinu, a njezini roditelji to ne osuđuju, nego što više paze, da mu se ne zamjere. Sada to dočuju i njegovi roditelji, pa ga na sve moguće načine grde i odvraćaju od dotične djevojke. Da se to ne dogodi, najme, da mladić prestane zalaziti k djevojci mora se ona sama postarati. Ona odnosno njezina majka otputiće se do vračare, da im ova pomogne i da se mladić ne odbije od njih.

Vračara se pošto sasluša njezinu molbu, zamisli, pa će važno: „Teške bu to išle“ i „bili si ti“, kaže djevojci, „mogla sama pomoći. Bili ti znala i mogla narediti, kak bi te ja navčila“. Ako ova kaže da „bi“, onda je vračara uči sve što mora da učini. Ona će joj pregovoriti[1]) vodu i dati parekovoga meda[2]).

Ponajprije treba uzeti parekovoga meda koji je bio devet puta na „zakoni“[3]), zatim na sudu[4]) i napokon, taj med mora biti svake godineo Božiću na stolu.

Sl. 1. Svatovi pred crkvom u Lupoglavu
Foto: Stj. Dokušec

Taj med koji joj dade vračara uzeće djevojka na mladu subotu u večer i u nj zamočiti kažiprst desne ruke, dok govori: „O premili Isus i Marija i denašna mlada subota, pristopite k meni, da bi me imel ... jakoj rad i prerad i da bi me oženil. (Sada se križe tim prstom) Vu ime oca i sina i duha svetoga, Amen“.

Iza toga ponovo zamoći prst u med i njime načini znak križa na prsima, ali bez riječi, a zatim na dlanovima lijeve i desne ruke. Nakon toga uzme sav med kojeg je dobila u ruku, pa njime maže čitave ruke, zatim lice prsa i među nogama. Iza toga stavi bocu sa pregovorenom vodom koju joj je također dala vračara pod jastuk i ide spavati.

Na mladu nedjelju ujutro mora se djevojka ustati vrlo rano, prije nego drugi ljudi, da je ne bi tko presenetio[5]), pa uzeti bocu sa pregovorenom vodom i ići „pred vustije krušne peći“.[6]) Tamo postavi na zemlju loparku,[7]) na nju korito u kojem se mijesi kruh i napokon strugajnu[8]) u koju nalije pregovorenu vodu.

---

[1]) Pregovarati vodu reći će, bajati nad njom (izgovarati neke osobite riječi) Drži se da pregovorena voda ima u sebi neku osobitu moć i da ona pomaže.

[2]) Parekov med, je med od pčelca koji se prvi puta roji.

[3]) „Zakon“ ovdje znači vjenčanje. Med moraju nositi na vjenčanje redom mladić, pa djevojka, udovac i udovica i tako redom najmanje devet puta.

[4]) Na sud mora nositi med onaj koji se parniči i prisiže, ali „po istini“, koji dobiva parnicu.

[5]) Presenetiti može svaki čovjek, ako kaže što dotičnome ili, ako ga pozdravi, a ovaj odzdravi. Presenetiti se nadalje može i tako da se dotičnome ne kaže ništa, ali da se izgovori poluglasno: „Hasne, basne, nikej ti ne hasne!“

[6]) „Vustije“ jesu vratašca kroz koja se peć loži, te kroz koja se meće unutra kruh.

[7]) Loparka je neka vrsta lopate od drveta kojom se kruh meće u peć.

[8]) Strugajna je posuda poput velike zdjele, a načinjena od drveta. U strugajni se kruh, prije nego se meća u peć, malo „zgroše (zgruhati)“.

Tom se vodom mora djevojka najprije da prekriži, a zatim se umiva i pri tom govori: „Križi Bože i Marija Boža. Bog mi pomozi i denešna presveta mlada nedela. Kak ide sonce gore i mesec gore, tak pojde lubav... gore. Kak ide sonce i mesec gore, tak negva lubav i žela ide navek k meni gore. Kak se n'oti loparki kruv v peć nosi, tako on mene bo v srci nosil. Kak se vu tem koriti kruv gore diže, tak se negve srce bo k meni gore navek digale". Dok govori dovle uvijek umiva lice s pregovorenom vodom, ali tako da rukama vuće i preko prsiju. Sad se pere rukom između nogu i govori: „Kak mi ne mreme prez kruva živeti, tak i on nebo mogel nigde biti prez mene". (Nakon toga ulije vodu ponovo u bocu, pa se vrača u sobu, gdje se tri puta obira)[1]).

Jednu od trih hrpica koje načini dok se obira mora djevojka da saspe u pregovorenu vodu u kojoj se je ona malo prije oprala i umila. Čim dođe ujutro k njoj mladić mora ona nastojati da se on u toj vodi umije. Tom istom vodom mora djevojka da poškropi mladiću ručnik u kojega će se on trti kroz čitav tjedan, zatim plahtu i krevet na kojem on spava, njegovo odijelo i obuću, pa šešir njegov i rupčić.

Drugu hrpicu mora djevojka da pusti za vrat mladiću govoreći: „Če buš hodil i brodil leta, kak šišmiš — slepomiš, ne boš imel mira ni pokoja dok ne reknem da sem tvoja."

Treću hrpicu mora djevojka da dade dečku, da pojede. Pri tom govori: „Ječ, ječ! Če buš hodil i brodil leta, kak šišmiš — slepomiš, ne boš imel mira ni pokoja, dok ne reknem da sem tvoja."

Povrh svega toga mora onaj dotičnik, da pije onu vodu u kojoj se je djevojka, a poslije i on prao i to najmanje jedanputa na samu mladu nedjelju, a i dalje kroz čitav slijedeći tjedan uključivo do subote. Mladiću ne treba reći, što mu se daje, to može ostati tajnom. Te iste vode dobro je da djevojka ulije mladiću u svako jelo i u piće, da uspjek bude osiguran.

Tako je eto djevojka saznala sve, što joj valja učiniti, „da ji se dečke ne sponta i da ju ne ostavi, nek da ju bu imel još bole rad," i ona učini sve po redu onako kako ju je učila vračara.

Dogodi li se slučajno, da mladić primjeti, da ga djevojka želi, da začara, pa neće da je sluša i da radi kako mu ona naređuje, nego je što više ostavi, tada ona sva zaplakana trči vračari, da joj se izjada, da joj

---

[1]) Obirati znači čupati po jednu vlas, po jednu obrvu, trepavicu „migic", po jednu dlačicu ispod pazuha i drugdje. Iza toga se odreže svakoga nokta sa prstiju lijeve ruke mali komadić, pa opet nokta sa prstiju desne noge i mali komadić kože sa pete desne noge koju valja namazati sa blatom izvađenim iz lijevog uha. Povrh svega toga stavi se komadić krila od „šišmiša". Tako je gotova jedna hrpica, prvo obiranje.

Nakon toga se djevojka obire drugi puta. Radi jednakim redom kao i prije (t.j. vlas, obrvu, trepavicu, te razne vrste drugih dlačica) samo što sada reže nokte obratno nego prvi puta, najme najpre na desnoj ruci, pa na lijevoj nozi iz koje odreže i malo kožice na peti. Ovu pet maže blatom izvađenim iz desnog uha. K svemu tome dana kao i prije komadić krila od „šišmiša".

Iza toga se obira i po treći puta, ali radi sve jednakim redom kao i prvi puta.

možda ipak kako pomogne, ali ova pere ruke i kaže, da ona nije kriva. Zašto nije ona (djevojka) zapamtila i učinila onako kako ju je ona učila.

*

Međutim prolaze godine i mladić je navršio osamnaestu.

Roditelji njegovi počešće, kad on ode kuda u selo sjede sami u sobi, pa razgovaraju: „Kak leta idu i kak bi sina treba ženiti". Ovaj je navršio osamnestu, sa župnikom su pak na dobroj nozi, pa će im i on, valjda, ići na ruku. Žena će eventualno odnijeti „gosponu plebanušu lopaticu (šunku) ili pak gosku, če on morti misli, da sinek ni dosti star i da ga onak na ižemeni ne pita kej kod, kej ne bi znal...."

I tako roditelji naklapaju o svemu i svačemu, pače i o samoj svadbi, dok najednom pitanje: „Tera bi dekla bila za našega sineka" ne smete oboje. E izbor je teška stvar. Žena bi najrađe ovu ili onu koja joj je rekla toplu riječ, ali se ne usuđuje pred mužem, jer on se uvijek svađa sa dotič nima radi međe. Muž redom nabraja ovu i onu, a žena redom kudi: ona nije bogata, ona je lijena, treća bi htjela odmah da gospodari, četvrta, peta i deseta jest svadljiva, grda i t. d.

Sl. 2. **Lupoglavsko tamburaško društvo „Tomislav". Tambure Rohrnbacherovog sistema**
Foto: Stj. Dokušec

Rešetaju tako, dok ne dođu do one koja će i ženi biti po volji, kojoj ona neće da prigovora.

Ne raspravljaju oni sada, jeli ona poštena, jeli zdrava, znade li kuhati, peći i druge poslove obavljati, nego više o tom, jeli jedina i po kakovom će djedu ili rođaku što postići, „koliko grunta i koliko krav dopremiti."

Zakratko se posvema slučajno sazna, da roditelji toga i toga kane ženiti. Sada dolaze razne kumice, tece i rođakinje ove i one djevojke, da je onako uzgredno pohvale, da ponude sa svojom Katicom, Baricom...., da iznesu njene vrline, da kažu „kak je lepa, kak dobra i bogata", — da onako došapnu i što će dobiti za miraz, kako dovesti lijepu kravicu, dobiti šivaći stroj i odmah ovu ili onu sjenokošu, oranicu i t.d.

To su sve kao neki preduvjet i pripreme za snubljenje.

Roditelji se mladićevi kroz čitavo vrijeme „nuđenja" drže malo po strani. Oni šute i neće da i što iznesu ili da kažu svoju namisao. Oni samo čekaju zgodno vrijeme da se upute u čiju kuću kao prosci.

II Snub°uštvo — Prošenje.

Snuboci su bilo roditelji ili rođaci mladićevi, a idu obično bez njega. Najprije se prigodom snuboštva rešetaju svi važniji događaji sela, a onda istom uprave pitanje na djevojku na pr. „jeli bi štola (v)zeti mega sina". Ona, dakako, šuti pogođena nanadanim pitanjem, a snuboci nastoje da spretno upotrijebe momenat, te hvale mladića, ističu njegovo vrline i zasluge, govore da će djevojci kod dotičnika biti lijepo, biće joj svi dobri i t. d.

Djevojka zamišljena šuti, misli „bi", pa opet „nebi", rado bi pristala ali se ne usuđuje pred ocem, pa šuti, dok najednom začuje riječ očevu, svraća plašljivi pogled na nj. On pak odgovara, obično nejasno, jer nezna što bi učinio. Nabraja sve moguće razloge koji su obično samo „tak, da se neki veli", dok na koncu ne kaže, da za sada ne može da dade odgovor, nego „nek se dojde za jene dva dane pitati". Dok idu snuboci snubiti deklu, dobro je da uzmu prašine koja se je nakupila u kući ispod grede. Ovu valja djevojci sasuti za vrat, pa će ona imati odmah volju da pođe za dotičnika.

Kad prođe zakazano vrijeme ode netko od mladićevih rođaka, da „zozna, kak so naredili".

Odgovor, ako je nepovoljan obrazlažu djevojčini roditelji na razne načine. Sada je još ne dadu, jer premlada, pak nek čeka ljeto dana, a nije još spremljeno ni sve ruho i t. d.

U slučaju nepovoljna odgovora otišao je kadkada sam mladić, te mu je uspjelo da nagovori roditelje djevojčine na pristanak. Ako je pak odgovor bio povoljan, t.j., da djevojka pođe za dotičnika, onda bi ugovorili dan kapare.

Imade primjera da snuboka i nije bilo, nego je sve to učinio nudioc, kojeg su djevojčini roditelji poslali, da on zapravo nasnubi dečka. On je hvalio kako je dotična djevojka najljepša, kako dobra, bogata i t. d. Roditelji mladićevi, da se ne trebaju mučiti, niti snubiti, nego neka dođu odmah sa kaparom.

III Kaparenje.

Na ugovoreni dan u večer, sakupili bi se pozvani bliži rođaci djevojčini u njezinoj kući, da budu na kaparenju. Za neko vijreme došao bi mladić sa svojima. Oni su donijeli sa sobom gibanicu, pečenu gusku ili kokoš i lagvu vina.

Nakon kratka razgovara, obraća se mladić pitanjem na djevojku, dali ga hoće uzeti za muža. Ona odgovara „oću" i prima kaparu koju joj mladić pruža. U staro je vrijeme djevojka tom zgodom darovala mladića sa rupcem punim oraha.

Nakon toga slijedi večera koju veselo zalijevaju svi čašicom „gospona derektora". Tu se nazdravlja mladima i pričaju razne doskočice.

Odsada posjećuje mladić djevojku gotovo svaku večer.

IV Zapis. Ozovi.

1. Ižamen.

Međutim prolaze dani, a doba t.zv. pod kaparom može trajati kraće ili dulje vrijeme.

Jedne subote pođu mladenci do veleč. g. župnika na t.zv. „ižamen". Župnik ih pita propisane molitve, da vidi, dali znadu svoje kršćanske dužnosti. Nakon svršenog ižamena ih zapiše, te kroz slijedeće tri nedjelje (odnosno dvije, ako to vrijeme iziskuje. Na pr. pred korizmu) oglašuje u crkvi.

Sada se pokazuju razne struje u selu. Jedni kao obično šute, drugi mlade hvale, a treći najmarljiviji imadu pune ruke posla. Hoće da rastave mladence, da pokažu „da s te mele ne bo pogaće". Oni ogovaraju, lažu i mažu, izmišljaju sve moguće anegdote da djevojci ocrne mladića, kaljaju djevičanstvo djevojčino, gledaju, ne bili se ovo dvoje rastavilo. Jedni to rade iz zavisti, drugi iz probitka, jer možda bi dotičnik uzeo koju rodakinju dotične koja kudi. To je najgadnije doba koje se teško prolazi, pa sretni mladenci, ako ne slušaju što se o njima govori.

Sl. 3. Mlada „sneja" sa „oplečem" i „poculicom"
Foto: Dr. B. Širola

Za vrijeme ozivanja t.j. dva tjedna pred samu svadbu, ima mladenka pune ruke posla da svrši posljednje pripreme za svadbu. Njezin je otac dao načiniti ormare.[1])

Mladenac, pak uređuje sobu, nabavlja novi krevet, stol i stolce. Ima zadaću, da nabavi mužikaše,[2]) te sebi svatove. Ide u grad, da pokupuje nešto odijela za sebe i mladenku. Kod mladenca, a isto i kod mladenke vidimo veliku žurbu. Imadu pune ruke posla, htjeli bi oboje da imadu sve po modi, sve svršavaju, a ništa nije gotovo.

Roditelji mladenaca skrbe se za podvorbu gostiju. Idu na sajam, pa kupe kravu, zatuku je i podijele meso međusobno, da ne trebaju kupovati govedine. Kupe vina, obično „derektora" i drugo što je potrebno.

[1]) Pod ormarima se razumijeva ormar, ladica, pa „kajslin i stekleni kajslin".

[2]) Mužikaši bijahu nekada dva jeguduša, a poslije tri, i to: jegeduš, kontrebaš i bajsaž. Priča se, da nekada davno prije nije bilo ni toga nego su mladenku „dopremili k iži" uz dvojke. Danas sviraju većinom tamburaši četiri do šest vidi sl. 2, katkada uz pratnju violine.

2. Ižamen u staro vrijeme.

U prijašnje su se vrijeme prigodom zapisa događale često vrlo zanimljive stvari:

Jednom je na pr. djevojka takovom zgodom, primorana da pođe za mladića, otkrila župniku, da ovoga i ne voli, da ga mrzi, jer je od nje mnogo stariji, možda i udovac sa djecom. Kod kuće se nije usudila suprotiviti roditeljima i od straha pred njima ona je došla na zapis, ali osokoljena sada župnikovim toplim glasom, ona je rekla pravu istinu i on je nije zapisao. Vesela se vračala kući, ali u kući jao. Svi na nju, nagovaraj odavle i odanle, ali ne pomaže. Oni joj prijete, da će je ubiti, jer što ona misli, ostaće uvijek djevojka, njima na brizi, a sad je baš lijepa prilika. Istina, čovjek jest nešto stariji, ali što to smeta. Mladost brzo prolazi. Veća je stvar što su susjedi, žive uvijek u miru, ne svađaju se, a što je najviše „grunti su skupa"... i tako nakon dugog nagovaranja djevojka je popustila pa ide ponovno na zapis, te kaže župniku, da hoće dotičnika, makar joj sve nešto iz nutra viče: „Ne, ne!"

U to vrijeme vidimo veliku razliku prema danas. Vrijeme ozova (t.j. dva tjedna iza zapisa, a prije vjenčanja) nije vrijeme da se mladi spremaju za svadbu. Tome će posvetiti samo dva dana pred samu svadbu, a sada moraju na ižamen.

Dnevno idu mladić i djevojka vlč. gosp. župniku na rabotu. U ljeti rade u polju, a zimi djevojke „čehaju perje", a mladići spremaju drva. Tko je htio biti oslobođen od posla morao je platiti priličnu otkupninu.

Taj rad koji je se ubrajao u ižamen bio je vrlo interesantan. Mladenci rade od jutra do podneva kao volovi, a onda hajde k svojoj kući na objed. U jedan sat po podne su morali već opet biti kod g. župnika. Subota je slobodno. Molitve ih pita župnik istom druge subote.

Ako mladenci ne zadovolje na ispitu neće ih vjenčati, ali ovo se neće lako dogoditi. Zato se je već pobrinula majka mladenčeva, te je odnesla „popovi gazdarici" puru, gusku ili šunku, dakako, da joj je prišapnula u koju svrhu.

V Pozivanje na svatove.

Kad su mladenci treći puta ozvani, pošalje mladoženja jednog od svojih rođaka k djevojci, da ga ona okiti da mu dade popis svih rođaka i prijatelja koje on mora da pozove na „gosti."

Tog t.zv. „pitača" kiti djevojka ovako: Metne mu na desno rame ručnik kojeg zaveže na lijevom boku. O lakat desne ruke pričvrsti mu crveni rubac, a u ruku mu dade palicu nacifranu cimerom, vunom i šarenim papirima. Na prsa mu također zakopča t.zv. „cimer".[1]) Jošte mu zatakne za šešir lakat dugu granu ružmarina.

Taj pitač obilazi, kako spomenuh, rođake i prijatelje djevojčine, a ujedno i prima darove.[2])

[1]) „Cimer" je grančica bušpana i čemprese, rjeđe ružmarina, vezana ljubičastom ili crvenom vunom u male kitice.

[2]) Danas sitni novac, a nekad lan i konoplju.

VI Voženje ladica.

Mladoženja nađe nekoliko prijatelja koji će mu voziti ladice (nekada škrinje) od mladenke.

Pošto se svi sakupe kod njega u nedelju oko pet sati po podne, nakite konje, metnu na njih bronce,[1]) te se voze još sa nekoliko snaha k mladenki. Kad su došli pred njezinu kuću, ne dobiju oni ladice badava, nego ih moraju kupiti.

Ladice prodaje muško dijete, rođak djevojčin. Mladoženja nastoji da na svaki način dobije ladice čim jeftinije, pa bi i prevario mladog trgovca, da si ovaj nije već prije odabrao „fiškala" koji posreduje.

Nakon dugog pregovaranja se stranke konačno sporazumiju i ladice budu prodane. Ako prodavalac nema pašuša, mora da plati globu. Odmah mu se odbroji stanoviti dio dobivenog novca.

Sl. 4. Tipični narodni ples „drmeš" u okretu
Foto: Dr. B. Širola

Kad je tako trgovina sklopljena i stvari kupljene, pristupe kočijaši da tovare ladice na kola. Ladice su obično dvije do tri, a ako je djevojka bogatija i više. U ladicama je spremljeno ruho[2]) djevojčino. Kad su ladice natrpane na kola, pokriju ih šarenim ručnicama i vanjkušima, na koje opet sjednu snahe i juškaju čitavim putem.

Ladice ne smiju biti zaključane, dok se voze, jer bi mladoj bio porod zatvoren. Pocneš (podsneš) i druge snahe koje se voze na ladicama i „juču". moraju paziti, da se ladice nebi putem rasteple t.j. da se slučajno ne otvori koji „ladl" (ladica) i da ne ispadne. Ako se to dogodi, t.j. da se ladice putem rastepu, to je zao znak. Među mladencima neće biti sloge i života i oni će se razići.

Nekada nije bilo „ormarov i ladic" kako je to danas. Bile su dvije „ladičke" zvane „škrinje", ali i te su bile prazne. Kako mladenke nijesu imale rublja, natrpale su pokrivače t.zv. kobere koje su također posudile po selu, samo da ladice ne budu lahke „i da ne bi domele dok se voze".

---

[1]) Glasne zvonce.

[2]) Pod ruhom se razumijevaju, tekstilni proizvodi. To su: bluze, robače, fertuni koperte, prezlanice, plaftići, stoljnaci i t. d.

Jednom su se takovom zgodom, dok su se vozile prazne škrinje i dok su „domele“, splašile nečije krave, pak su pobjegle.

Kad stvari dovezu k mladoženji, istovare ih. Svaku postave na njezino mjesto i načine krevet. Međutim se prikupljaju svatovi.

VII Zapuji i zaruke.

Bliža se večer, došli su i mužikaši, pa se malo zabavljaju i u prvom mraku kreću svi k djevojci.

Pošto su došli k djevojci, uđu u kuću, redaju se oko stola, a mladenka stoji postrance. Sada „česnik“ kupuje mladenku. Kad je ova kupljena, izađe mladoženja iza stola, pa „ofrkava“ tri puta djevojku. Mladoženja je zapravo stajao na miru i držao djevojku za ruku, a ona bi se sama oko sebe okrenula tri puta na desno. Drugi opet kažu, da je djevojka stajala na miru, a on, da se je tri puta okretao na desno. Nekada je djevojka tom zgodom stajala na raširenoj vreći.

Kad se to svrši, uzima česnik tanjur na koji je stavio novce čime je platio mladenku, te na nj metne veliki rubac. Mladenka postavlja gore prstene i zaručni novac, koji obično iznosi koliko i kapara.

Česnik uzme sada prstene, te ih provlači tri puta kroz taj rubac i svaki puta ijukne.

Pošto su prsteni prevučeni treći puta uzimaju ih mladenci i stavljaju na prste, a zatim se ljube. Novac sa tanjura saspe česnik mladenki u krilo, a zaručni rubac spremi mladoženja u džep. Nakon toga slijedi večera a iza nje se zabavlja do ponoći.

Posljednjih godina imademo sve manje primjera ove večernje zabave. Zaruke se obavljaju odmah prigodom voženja ladica.

VIII „Gosti“ — Svatovi.

Svatovi su danas jedan dan i to najobičnije u ponedjeljak. Dogodi se ali rijetko, da se protegnu i na dva dana.

U staro su pak vrijeme svatovi ili gosti trajale tri dana i to od srijede do petka. Tada je bilo dosta vremena za svakakove šale. Običaji su bili vrlo duhoviti i zanimljivi, ali danas tih starih „navada“ nestaje jedne za drugom.

*

Prva dva dana nakon trećeg ozova, u staro doba, bila su, kako već prije spomenuh zato, da mladenci urede posljednje stvari za svatove, jer su prije toga kroz dva tjedna morali na opisani već ižamen.

U utorak popodne su mladu ukućani počešljali „za poculicu“, pa su je domaći izveli „na zrak“ t. j. van iz kuće. Tu ju je mladenac, a ako ovoga nije slučajno bilo kod mlade, drugi koji muškarac, ofrkavao tri puta jednako kao i kod zapuja. Van iz kuće su tada vodili mladu zato „da ju prime predi zrak, nek ju ludi vide i da ju ovi nebi vrekli.“

1. Sakupljanje svatova i sv. ispovijed mladenaca.

U ponedjeljak sakupljaju se od rana svatovi kod mladoženje, dolaze mužikaši, a i čitava rodbina mladićeva. Svi se oni redom časte rakijom iz flaše, da se ne vidi koliko koji ispije.

Dok se ovi zabavljaju u mladenčevoj kući, ode on sa djevojkom u crkvu „na spoved i pričest". Nakon sv. pričesti se vrate natrag k djevojci i tamo ostaje mladoženja na „ručku" (zajutarku). Kod djevojke se je medjutim sakupila njezina rodbina, te sada jedu svi zajedno. Jedu se obično pareni mlinci, a zatim kuhano mlijeko i dr.

Kad prođe zajutrak, ode mladoženja kući po svatove koje kod mlade svi nestrpljivo očekuju. Svi gledaju hoće li se tko odakle pokazati, kad li najednom opaze, da ide „poklojnić". On je vjesnik svatova, a vozi na saonama ili tačkama „kvočku" koja je nakićena vunom i papirima. Tu kvočku donosi on u zamjenu za mladenku.

Kad je poklojnić ovršio svoju misiju mora da se preda kuharicama na raspolaganje. Njegova je zadaća, da sluša što one narede i jao njemu, ako se zamjeri kojoj, moraće čitav dan često i na zimi cijepati drva, a to nije baš najugodnije.

Sl. 5. „Špic polka" Foto: Dr. B. Širola

Prošlo je možda pola sata otkako je došao poklojnić i nam dopre do ušiju veselo juškanje svatova. Čujemo mukli glas „bajsa", veseli cijuk gusala, te buku i smijeh koji se bliža.

„Idu, idu" viče se ulicama. „Tu su" vikne netko dotrčav u kuću mlade i svi na vrat, na nos turaju glavu kroz prozor, nagledaju se na vrata i istrče u dvorište.

Mladenka, pak ostaje u sobi, uzima koru kruha koja je izrezana na vrhu hljeba i na njoj načini mali otvor kroz koji gleda svatove. Ako opazi prvu koju ženu, onda joj je mladoženja bio dosada nevjeran „imel je šocu", ako pak opazi najprije kojeg svata ili pak samog mladoženju, bio joj je tada ovaj uvijek do sada vjeran. Pri tom mora da govori: „Ja te gledim čez ov Boži dar, kak duša raj".

Ako pak mladenku ne zanima kako se je mladoženja do sada ponašao tada neka uzme „zrcalo" (ogledalo), pa se okrene od prozora i gleda koga će od svatova prvog opaziti u ogledalu, ako opazi muškoga svata, a poglavito, ako opazi mladoženju, onda će uvijek među njima vladati mir i biti ljubav nepomućena.

2. Dolazak svatova po mladenku

Pošto su svatovi došli pred kuću mlade, pita ih netko „kej išču i zakej su došli?"

Nato odgovara česnik: „Po mladenku!"

Domaći se čude i pitaju kakovu mladenku.

„Pak onu, teru sme čera kupili", odgovara dalje česnik.

Domaći sada pitaju kakova je, a česnik opisuje redom stas, veličinu ljepotu i t. d. Domaći mu pak izvode djecu, stare babe i djevojke. Kad se već čini jednima i drugima, da je komedije bilo dosta izvedu djevojku.

„Ha, to je prava", kaže česnik, pa je prihvati za ruku i povede k mladoženji. Sada svatovi dobiju rupce na lakte i nakon toga ulaze u kuću. Jošte valja okititi svatove „cimerom" koji donosi jedna snaha na tanjuru, a djever ih mora da iskupi i da okiti svatove. Kad su cimeri kupljeni dobije svaki po jednoga, a mladoženja dva.[1]) Sve je spremljeno da se ide na „zakon" (vjenčanje).

Mladenka je obučena u bjelinu, a počešljana u „punt". Glavu joj resi vijenac od bijelih ružica i „šlar" (veo).

U starije su doba imale mladenke osim vijenca na glavi i veliku kitu ružmarina. Vlasi su tada imali raspletene ili pak spuštene u pletenicama preko leđa. Vela nijesu imale, nego im je glavu resila množina raznobojnih „privezalkov i pantlekov."

Ako djevojka nije bila spremna i gotova, kad su došli svatovi, onda su mužikaši svirali i pjevali:

„Češljaj me, češlaj mamice,
Ne buš me dugo češlala..."

U ono pak još starije doba nisu mlade nosile nikakova vijenca, nego im je glavu resila „parta" koja je bila kupljena ili načinjena od svakovrsnih „kralužof". Mladenka je tada, dok se je pripravljala za „zakon" i dok se je češljala uplela svilenu nit u kosu. Sa tom je niti ona „išla na prisegu i prisegla".

U to doba nijesu sve mladenke imale niti svojega odijela. One su posuđivale od snaha „robače za zakon i za gosti". Bilo je tome, jamačno, krivo siromaštvo, a još više lijenost, te mlade nijesu bile ni izdaleka tako opravljene kao danas.

I mladići su u to doba posuđivali međusobno odijelo, a još više obuću. U jednim čizmama ženila se po trojica, a katkada i više. Onaj koji je bio bogatije „lumere" (kuće), mogao je da si sve priušti, dok drugi nisu, pa im je ovaj posudio. Osim čizama posuđivali su najviše „sukne".

Dok se je mladenka češljala brisale su nekoje žene mladoženju bijelim rupcem t. zv. „zadajanim"[2]) kojeg bi poslije spremila mladenka i metnula pod uzglavlje dok su išli mladi zajedno u krevet. To je radila zato da bude imala sa svojim mužem sretan i dug život.

---

[1]) Jednoga na prsa, a drugoga za šešir.

[2]) Zadajani rubac je onaj koji žena, dok prvi puta rodi dijete (mučko) polije mlijeko iz prsiju.

3. Vjenčanje

Pošto je mladenka uređena, primi u ruke pušlec cvijeća, (koje je obično načinjeno od papira), te stane zajedno sa mladoženjom na čelo stola. Mladencima se drži sada „napitnica" (zdravica), a zatim njih kao i svatove poškropi domaćica sa svetom vodom, da ih nitko ne urekne.

Mladenci se prije, nego idu u crkvu ljube preko „poceka" t. j. tako, da jedan stoji u kući, a drugi vani.

Mladenka dok ide na vjenčanje nosi u njedrima, kadkada jabuku od koje jest polovina namazana sa medom. Ovu polovinu dade mladenka pojesti mladoženji, dok druga polovina koju sama jede nije namazana ničim. To rade mladenke zato, da im muževi budu dobri.

Mladoženja pak nosi sa sobom dok ide na vjenčanje „svetstva"[1]).

Tako svi spremljeni idu prema crkvi. Napred ide vojvoda sa zastavnikom. Obojica plešu čitavo vrijeme. Iza njih idu mužikaši udarajući u svoje žice, zatim česnik i starješina, pa mladenci, djever, pocneš (podsneš), deverovo dete („barinoša") i ostali ljudi. Ta svatovska svita pjeva i juška tako, da odjekuje čitavo selo.

Kad mladenci idu na vjenčanje, treba da svi svati, a poglavito da djever pazi, da nitko ne pređe između vjerenika, jer će se, ako ko prođe uvijek svađati u životu.

Ako pak tko prođe i baci između mladoženje i mladenke krvi od psa i mačke, živjeće mladi međusobno kao pas i mačka.

Mladenka može učiniti i da ne rodi, ako hoće. Tada mora dok ide na vjenčanje imati sa sobom jedan lokot kojega idući u crkvu nosi otvorenog a kad uđe unutra i kad dođe pred oltar mora ga zatvoriti.

Kad dođu svatovi pred crkvu ulaze unutra mladenci, te pocneš, djever i česnik, a svi ostali svrate u krčmu gdje se pije i pleše, dok svećenik ne svrši oprede u crkvi.

Mladenka mora ulazeći u crkvu gledati u pod sve dok ne dođe pred oltar, tada mora dignuti pogled gore uz riječi: „Lepi so sveci, još so lepše svetice"!. To mora da učini, ako hoće da je muž uvijek ljubi i smatra lijepom.

U staro vrijeme išli su svi u crkvu, dapače i mužikaši i zastavnik. Mladenci su sve do tada bili na tašte, te su istom sada bili „na spovedi i pričesti", a nakon mise odmah vjenčani.[2])

Poslije svršenog obreda vraćaju se svatovi kući, ali danas to čine samo siromašniji, jer se gotovo svi svrate malo u krčmu.

Dok se svatovi vraćaju kući vidimo na svačijem licu veselo raspoloženje. Svatko poskakuje. viče, ijuče i galami. Čitav niz mladeži slijedi povorku svatova do mladenkine kuće, međusobno se guraju, jer bi svaki htio biti prvi.

---

[1]) Zrnce od tamjana, komadić luka češnjaka i par zrna konoplje.

[2]) Vjenčanje moraju danas platiti djaier i česnik prije samog obreda.

4. Povratak sa vjenčanja. Darovanje mlade. Objed.

Kad „mlâdići“ dolaze sa vjenčanja ne smije nitko izaći pred njih sa vatrom, kuhačom i dr. i ne smije nitko dirati u vatru koja je u peći, jer bi mladi bili proždrljivi kao i vatra.

U staro su vrijeme postavili domaći pred kućom prije dolaska svatova jedan lončić u kojem je bila voda, a iza lončića jedno jaje. Taj lončić sa vodom je prevrnula mlada, a zatim zgazila jaje zato, da joj porod bude lak. Sada su mladenci jeli kuhano mlijeko iz jedne zdjele, ali to danas vidimo rijetko gdje. Mladoženja je pokriven (t. j. imade šešir na glavi) za vrijeme jela, dok su ostali svati gologlavi, to zato, da se zna tko je mladoženja.

Budući da objed još nije gotov, a da se vrijeme valjano upotrijebi, prestane ples i zabava te slijede „dari“.

Jedan od mužikaša prima darove na tanjur i daje ih česniku, a ovaj to opet obznanjuje svim nazočnima sa riječima: „Falen Isus i Marija. Bog pomozi, gospon česnik!“.

„Bog pomozi“, odgovara ovaj.

„Ove daruje“, nastavlja mužikaš, „našu mladu mladenčicu nejn tatek, ili nejna mamica, stric, tetec, kum, sosed.... Z ovim darem, poštenim glasem, da ovi dari ne bodo razdeleni, dok bo jena i druga strana živa životem“.

Nato će česnik: „Naša deca lepo zafale svemo tateku, svoji mamici“...

Daruje se novac, rjeđe rupci, poculice i sl.[1]).

Novci koje mladi dobiju na dar nose sa sobom sreću, jer će sve, štogod se za takove novce kupi, kod mladih uspijevati.

U staro su se vrijeme darovale peče i poculice.

Pošto prođu darovi, dolaze šale koje se rade na račun raznih događaja posljednjega vremena. Na pr., daruje taj i taj, a zaslužio je dok je zajedno sa nekom snahom kuda išao, šta radio, ili mu je dala ta i ta devojka, da daruje mladenca koji je na nju zaboravio....

Kad svrše i ti najmanji prinosi, uzme česnik tanjur te ga kotrlja po podu. Ako se tanjur zaleti pod noge muškarca biće djeca ženska, a ako pod noge žene biće muška.

Već je i vrijeme objedu, treba da se sada plaćeno uživa. Hitno pospremaju stolove, ređaju se oko njih, dijele tanjure, žlice i t. d., a tada se buka stišava, čuje se samo zvonjava tanjura i žlica.

Mlade snahe nose zdjele sa juhom, varivom, mesom i kolačima, te uvijek kod dolaska ijuknu povikov: „Bog pomozi, gospon česnik!“ „Bog pomozi“ odgovara on, a svaka digne zdjelu malo u znak i nosi onamo gdje je potrebno. Vino se pije i razlijeva tako reći bez razloga.

U staro vrijeme išli su za stol samo pozvani, a danas svatko, kao da nemaju ljudi stida. Dok se jede jedu mnogi, ali kad se mladu daruje nema

---

[1]) Ako mladenka dobije na dar odijelo, rubac poculicu i sl., onda to preda česnik pocneši koja čuva takove stvari i poslije odnese mladima u njihovu klijet.

ih toliko. Dogodilo se je jednom zgodom, da su stanovite osobe prigodom objeda i večere nametale u krilo mesa, kolača i dr. Mladež pak sve vidi, pa i to, te je dotičnima otpustila, „žnoricu od fertuna" tako, da se je sve rasipalo po podu, a ove bile isvrnute ruglu kroz neko vrijeme.

Pošto svrši objed nastavlja se svadba. Mužikaši stanu u jedan kut da ne smetaju nikome, a i nitko njima, mladež iznese suvišne stolove van, da ne smetaju kod plesa i sad se nastavlja, zapravo počinje pravi ples.

Plešu se stari plesovi kao na pr. „drmeš,[1]) dučec, ciganica, staro sito, kolo, kozetuš, pa razne vrste polki,[2]) te moderne plesove kao valcer i dr. pleše se tako mahnito da se drma čitava kuća, a osobito u staro doba dok su se svadbe držale u zadružnim črdacima.

5. Rastanak od rodne kuće.

Kod djevojke se danas zabavlja do predvečera, a tada potraže svatovi poklojnića koji se negdje u kuhinji odmara, dakako uz bocu vina. Njega siromaha trgnu u času odmora i užitka i upozore na novu misiju. On mora da bude odmah spreman da kao glasnik javi kod u kuću mladenca da će naskoro stići i svatovi sa mladenkom.

Kad on ode spremaju se za njim i ostali svatovi, osim mladenkinih rođaka koji još ostaju u njezinoj kući.

Na odlasku se mladima drži napitnica Na pr.

Hvaljen Isus i Marija.
Dobro nam pošli veseli svatovi,
Zdravi nam bili mili mladenci.
Rodilo vam polje pšenicom bjelicom,
Rodila vam puna gora vina,
A do danas godine,
Ne bila vam zipka bez sina. Amen.

Obično djever zahvaljuje domaćinu u ime sviju, a zatim govori par riječi o rastanku mlade od roditelja. Ona dakako plače, jer se rastaje sa kućom u kojoj je proživjela četvrtinu svojega života.

Pošto djever sve nazdravi, spremni su svatovi da odu. Mladenka se trgne iz naručja roditelja, a mi preko suzice vidimo u oku veseo njen pogled dok prihvaća za ruku svoga dragoga, dok dopušta da je on vodi u svoju kuću, u nov život, gdje će je grijati do tada nepoznato sunce bračnoga života i ljubavi.

Svatko gleda taj rastanak sa nekom neprijatnosti, starice puste i po koju suzu, ali se ta brzo osuši, jer svi slušaju živahan razgovor gusala i bajsa, svi čuju kako gusle cijuču: „Nebu borme nigda dobro", te kako njihovu tvrdnju pobija bajs svojim mumnjanjem: „Bu, bu, kada, tada!" Povrh toga gledaju vrtežne plesove vojvode i zastavnika, dok povorka kreće.

Prijes amog odlaska svatova izaberu si ovi između „goščenikov" jednoga debeljka za „pečenka". Taj će pečenko biti predmet šale u kući mladenčevoj.

[1]) vidi sl. 4.
[2]) vidi sl. 5.

6. U kući mladenčevoj.

a) Dolazak i današnji običaji.

Pošto je došao poklojnić kući mladenčevoj i upozorio njegove sakupljene rođake da će naskoro stići svatovi, čekaju oni i izgledaju njihov dolazak.

Mumljanje bajsa i veselo juškanje svatova čuje se izdaleka i svatko trči na ulicu, da vidi „jeli idu".

„Idu, idu", viče dječurlija. „Idu, idu", izgovara svatko sa nekim uzbuđenjem. „Idu", trgne unuče svoga djeda koji se je naslonio na ruku kao da razmišlja o vrlo važnoj stvari i sve pokreće riječ — „idu".

Svi se uznemire, lukaju glave kroz prozor, jedan za drugim trče van iz kuće, pa na ulicu, jer bi svatko htio da vidi „kak zgleda i kak se drži mladejnka". Nitko i ne pomišlja da je to ona s kojom se je nebrojeno puta razgovarao i zabavljao. Tako svima u živoj debati prolazi vrijeme. Svatko gleda samo mladenku kad ona dolazi, a drugih gotovo i ne vidi.

Mladenka idući k mladoženji nosi sa sobom povijesmo lana („prediva") koje rasipa putem dok se približava njegovoj kući. To čini zato da joj predivo bude uvijek lijepo i čisto.

U staro je doba išla mladenka k mladoženji sa raspletenom kosom, da bude sretnija u kući.

U kući mladenčevoj ne smije nitko ostati osim djevojčice koja otvara vrata pred mladencima, svi idu van i paze da nebi tko pred njima plesao sa posvjetom ili kuhačom, da im što ne naškodi. Ako je tko pokušao da im presiječe put tjerali bi ga i kleli tako dugo dok nije otišao na stranu.

Neki drže da je dobro izaći pred mlade, ako dolaze u večer do vratiju koja vode iz dvorišta na ulicu sa svijetlom, da im tko ne nabaci kakove coprije. Drugi pak to što više zabranjuju kao škodljivo.

Mužikaši su nekada, dok su dolazili bliže kuće mladoženjine svirali i pjevali:

„Stanite se stari majka
Pelamo vam vraga Marka
Vraga Marka devetaka.
Ide kosa, brus ju čaka..."

Dok svatovi vode mladu u njezin novi dom nosi djever na leđima „pogačicu"[1]) koja je zavezana u „peči".

Tako napokon dođu svatovi u dvorište i pred kuću mladoženje gdje im netko „napija" iliti drži napitnicu. Na pr.

„Hvaljen Isus i Marija!
Bog pomozi kumovi
i sva gospoda svatovi.
Eto tu su došli
naši mili svatovi,
izabrani i odabrani,
i od Boga poslani,
u ovaj dom
i pod ovaj krov,
I nazvali „pomoz Bog!"
Oni će tu imati
kruha i vina.
Bog dao našim mladima
zdravlja i mira.

[1]) Ovu će pogačicu mlada sipati oko bunara na dvorištu kod mladoženje.

Na konji donosili,
na koli dovozili.
Širokim putem odlazili,
a još širim dolazili.
Bog dao našim mladima
vilaste volove,
zlatoroge ovnove,
lijepe praščiće
i debele kravice.
I vrane konje
za bijele groše
i žute dukate,
pa se oni time ponosili,
kao sokol svojom visinom,
zec svojom brzinom,
lija svojom mudrinom
i vidra svojom repinom,
i junak na ravnom polju
na vranom konju.
Bog im dao ravno polje
i visoke gore.
Rodila im
svaka granca pet vaganca,
svaki trsak pet vedarca.
Oštro gvožđe, jake vole
i lijepe težake,
pa oni neka siju
na ravnom polju
žutu kukuruzu
i bijelu pšenicu.
Oko nje sveti Petar pošao,
sa milom kišom poškropio,
pa od dragoga Boga molio,
da pšenica rodi:
po duvnu basuto,
po sredini pernato,
po vrhu klasato.
Bijeli klasi ko đaci
snopovi ko popovi.
Na tom polju zlatan stol,
na njem sjedi gospodin Bog
pa nekom dijeli kapom,
a nekome šakom,
a našim mladima
punom vrećom
i od Boga u naokolo
sa lijepom srećom.

Dakle, kumovi,
i sva gospoda svatovi,
ova kuća u koju budu
sada stupili naši mladi
neka bude
Božja kuća i Božji stan
i sa njima Isus Krist
neka bude stal.
I život njihov
neka bude njima mil,
kako je Isus
sa svojom majkom bil.
I da se nikad
bijeda, žalost i grijeh
ne navrati pod njihov krov,
a ako bi i to došlo,
što ne dao Bog,
neka oboje zajedno
složno podnesu.
Ako bude što i gorko
neka bude njima milo i veselo.
U srcu se voljeli,
očima pak gledali,
ustima se ljubili,
uvijek sebi vjerni bili.
Isus Krist im bio u pomoći
i u danu i po noći.

(*Mladencima*)

U najvećoj pak radosti
sjetite se evo mene
koji vam danas čestitam
na najmili,i vaš dan.

Dakle, kumovi,
i sva gospoda svatovi.
ako li je ovo vince
iz ove čašice
želja izvor čist,
svaka im se sreća
oko kuće vijala,
ako li je rakija žganica,
Bog dal
rodila im proha i pšenica.

Ja nit znam bolje
nit znam više.
Tko zna bolje
rodilo mu polje.
Tko zna više
rodile mu još bolje višnje.
A sada svi skupa
zdravi i veseli
i ja s vama
i naši mladenci.
Bog im bio u pomoći
u svakoj poteškoći.
To im želim ja
iz cijeloga srca svog,
a dragi im neka to
podijeli gospod Bog!

(nazdravičar nato digne čašu i poviče:)

„Bog bio s vama i Marija!“ [1])

te je ispije na dušak. Nakon toga nalijeva čašu te daje mladencima, a oni ispiju zajedno, svaki polovinu. Iza toga toči ostalim svatovima, a onda ulaze u kuću.

Vrata od kuće otvara pred mladenkom mala djevojčica kojoj ona baci na rame crveni rubac kao dar. Svatovi odmah ulaze za stol i sjedaju, mladenki pak doda netko preko stola nakoljenče[2]) koje ona stavi na krilo te ga dariva jabukama, lješnacima, orasima i kolačima. Sve je to zamotano u šarenom rupčiću.

Nakon par časaka vrati mladenka nakoljenče natrag, pa ide u svoju klijet. Svatovi se nesmetano zabavljaju, dok mužikaši sviraju, a mladež pleše. Pocneš sada otkopča mladoj vijenac i veo, a mladoženja to skine. Nakon toga češlja mladenku jedna snaha „za poculicu“.[3]) Kad je počešljana ide u prvu sobu da pleše.

Prvi ples, što ga ona mora da otpleše sa mladoženjom očekuju svi napeto. Sve utihne, ljudi se razmaknu i kad mužikaši udare u svoje žice svodi svatko oko na mladenku. Svi gledaju „kak tanca i jeli šepava“.

Nakon toga plesa nestaje mlade iz „hiže“, ona ide u svoju klijet da se preobuće u drugo odijelo i da metne na glavu drugu poculicu. Kad se ponovo vrati, pleše sa zastavnikom i sa drugima. Za neko vrijeme ide opet da se presvuće i tako nekoliko puta.

Pošto su otplesani obligatni plesovi, te nakon povratka mlade sa bunara kuda su je vodili da joj ga pokažu, (ali to danas rijetko gdje čine) spremi se mladoženja te ode zajedno sa djeverom po „darovnike“.

Kad oni dođu izlazi pred njih mladenka, praćena mužikašima i svatovima do vratiju. Tu se s darovnicima redom rukuje i ljubi. Svaki joj tom zgodom metne u krilo kakav dar.[4])

Nakon toga slijedi večera, a iza večere „naklajnajne vajnkuša“. Mladenka „naklajna vajnkuš“ (jastuk) najprije svekru, a zatim bližim rođacima svojega muža. Svi stavljaju na taj jastuk opet svoj dar, a ovoga obično ne uzimaju. Ako koji uzme naklonjeni vanjkuš daje nešto veći dar, ali to se vrlo rijetko događa.

Naklajnajne ne traje dugo, a kad je gotovo nastavlja se svirka i ples do jutra. Odsada obično do jutra ne pita nitko za mlade te se njih dvoje povuče u svoju klijet, da samo od vremena, do vremena zavire u vrtlog plesača, da se ne kaže, da su pomrli.

b) Običaji u staro doba

U staro je vrijeme običaj nakon dolaska pred kuću mladoženje bio posvema drugačiji.

---

[1]) Ova je napitnica naučena iz neke knjiga

[2]) Nakoljenče je muško dijete od roda mladićeva.

[3]) vidi sl. 3.

[4]) Sitni novac.

Pošto je napitničar ispio čašu napitnicu, nalio je drugu i predao mladoženji. Mladoženja je ispio polovinu, a ostalo dao mladenki. Ona malo gutnula, a zatim bacila čašu sa vinom preko svoje glave na zemlju. Čaša se ne smije polupati, jer, ako se polupa, neće mladi imati sreće.

Iza toga uzme napitničar čašu sa zemlje, pa natače vino ostalim svatovima. Pošto je svršila napitnica, donijeli su mladenki dva hljeba i jednu pogaču. Ona je hljebove uzela svakog pod jednu ruku, a pogaču na glavu. Pogaću je zapravo (da tobože ne padne) držala pocneš mladenki nad glavom i tako su svi svatovi jedan za drugim ulazili u kuću. Djevojčica koja je otvorila vrata mladenki dobila je na dar rubac.

Svatovi su međutim ulazili i redali se oko stola, dok mladenka sa mladencem bijahu u sredini. Mladenka je ulazeći u kuću odložila hljebove na prvom stolu do kojeg je došla i sada je sjela. To su učinili i ostali, a njoj su preko stola pružili nakoljenče koje je ona darivala jabukama, orasima, lješnicima, te kolačima i za čas vratila natrag.

Nakon toga bijehu pred nju postavljena dva tanjura. U jednom bijaše meso, a drugom kiseli kupus. Mužikaši su tada zasvirali i zapjevali:

„Kud god dojdem
Kud god zajdem
Segdi je (v)se
Dobro najdem...“

Nato su svatovi ustali, a mladenka bi uzela tanjur sa mesom te je obilazila oko „rodova“ i rijedom dijelila svakom komadič mečeći ga viljuškama dotičnima u usta govoreči: „Nate čače, nate mamek, brajek, dever....“ Mesa je bilo obično toliko, da je svaki od domačih dobio po jedan zalogaj.

Tanjur sa kiselim kupusom dobio je več naprijed spomenuti „pečejnke“. On to mora tobože jesti, da se čim prije pomogne jer će ga zakratko klati.

Mladenci idu sada u svoju klijet na t. zv. „porajnuvajne.“ Mladenka je morala da načini krevet, te da ide zajedno sa mladoženjom u nj. Tom zgodom daje pocneš mladoj u usta vode koju ona dok legne pusti mladoženji u usta, a ovaj je mora ispiti. To čine zato da budu uvijek složni i da žive u miru i ljubavi. Pošto su mladenci legnuli u krevet, uzeo je djever „bijelu žnoricu“, te je njome zavezao mladence oko bokova, a zatim je uzeo groš, t. zv. „srečni penez“ i pustio ga među njih. Tada ih je ostavio same otprilike četvrt sata, katkada i dulje, a sam je pak držao na vratima stražu.

Zato se vrijeme nije smjelo svirati, nego su se „zbijale šale“. Mladež je nosila „klade“ (panjeve) i htjela da zatrpa vrata od kleti, a djever nije htio da to dopusti. On je, kako je čuvao vrata, morao tjerati batinom mladež koja je htela da uznemiruje mlade. Ostali se „gošćeniki“ zabavljaju „f iži“. Pečenko je utovljen, pa ga sada kolju. Povale ga najprije na stol, uzmu posvjet i njime mu tobože sijeku vrat. Iza toga ga omeću svega sa slamom kao da će ga smuditi. Kad je i to gotovo, onda ga paraju i vade svakojake predmete ispod njegova kaputa koje je on pojeo.

Kad je prošlo vrijeme „porajnuvajna" išao je djever da probudi mlade, ako spavaju. Morali su se sada obući i kad su bili obućeni vodio je djever mladenku u staju. Ona je nosila srečni *groš* i u staji ga je morala zataknuti u stijenu, da bi tako bila sreća za kuću osigurana.

Pošto se je mladenka vratila iz staje, slijedilo je „spravlajne kujđa". Mladenka je obučena u vjenčanom odijelu morala da sjedne na naopako okrenutu korpu usred sobe i sada joj je mladoženja skinuo vijec sa glave. Ona si je pak sama izvadila svilenu nit koju je uplela u kosu dok se je spremala za zakon, te ju kasnije spremila u škrinju. Sada ju je jedna žena češljala za „kujđ". Među vlasi joj je uplela malo parekovoga meda, da je tko ne bi vrekel.

Dok mladu češljaju, donosi svekar kruha, mesa i kolača koji su namočeni u napoju,[1]) pa hrani mladenku. Ona mora da to jede „da bu zaživna, kak pujcek" (t.j. da joj sve prija) i da bude debela.

Time jošte ne bijaše sve svršeno. Mladenka se je morala da podvrgne ispitu zrelosti. Morala je ponajprije da otpleše sa mladoženjom tri „tance", da se vidi „kak zna mladenka tancati i jeli šepava". Kod plesa su je svi kritizirali, „da kak se drži, da je grbava, šepava...."

Ples se sada nastavlja, a mladenka ide u klijet da se presvuće. Odložila je vjenčanu opravu te se obukla u narodno „prebirane ruhe", metnula na glavu drugu poculicu, pa išla opet plesati.

Tako je to trajalo neko vrijeme, a onda je opet mladenka morala da mete sobu, da svatko prosudi, dali joj se može povjeriti gospodarstvo. Dok bi mladenka na jednoj strani mela, sipali bi joj svatovi na drugoj slamu po sobi, tako, da je morala pokazati osobiti spretnost da bi joj uspjelo pomesti sobu. To je metenje sobe kadkada trajalo vrlo dugo i kad su svi vidjeli da je već mladenka umorna dopustili bi joj da svrši posao.

Bila je sada slobodna, ali samo nekoliko minuta, a onda su se domaći sjetili, da bi je treba odvesti i pokazati joj bunar. Ona bi uzela stolnjak u kojem je bio narezan suhi sir, pogačica i repa te je išla za svatovima i mužikašima. Iza nje su išli mladići imitirajući prosjake i sakupljali otpatke koje je ona bacala oko bunara po zemlji.

Drugi su se pak mladići sakrivali iza plotova ili iza bunara pa bi polijevali ove vodom tako, da su gdjekoji bili mokri do kože. To su sve radili da se mladež, a i svi svatovi što više razvesele i nasmiju.

Kad se mladenka vratila u kuću, nastavio se je ples, a mladoženja je pošao sa djeverom po „darovnike".[2])

Kad su darovnici dolazili išla je mladenka pred njih „v šarenini"[3]) praćena od svih svatova i mužikaša. Ona bi svakoga poljubila, a ovaj bi

---

[1]) Napoj je hrana za svinje.

[2]) Darovnici su rođaci djevojčini koji su i nakon odlaska svatova ostali kod njezinih roditelja da ih tješe.

[3]) To je odijelo prebrano (pretkano) sa raznobojnom vunom.

joj pustio u krilo dar.[1]) Sada je slijedio objed.[2]) Za objeda su padale uz sladak zalogaj često i masne šale, vesele nazdravice i dr.

Poslije objeda je slijedio ples do večera. Vina, dakako, ipak ne manjka. Boca za bocom ide iz ruke u ruku, dok najednom ne opazimo, da su boce prorijeđene. Za stolom sjedi koja bakica, pa se boji da ne ostane žedna i zadrži bocu kod sebe, metne je u krilo, da drugi to ne primjete i ona od vremena do vremena gasi svoju žedu koje je sve veća.

Nakon večere je u staro doba bilo naklanjanje „vajnkuša". Mladenka bi naklanjala svekru jastuk, a svekrvi čitavo odijelo.[3]) Oboje (svekar i svekrva) metnu na taj naklonjeni dar opet svoj koji je najčešće bio novac. Bogatije su svekrve darovale snahama na dar čitavo odijelo, te svileni rubac i poculicu. Osim svekra i svekrve naklanjala bi mladenka jastuk još i djeverima.

Sve darove što je tom zgodom dobila mladenka uzimao je u ruke česnik, te je sve zamotao u peču i predao djeveru koji je te darove odnio mladencima u klijet.

Veselje traje nesmetano dalje. Niko ne odlazi kući jer vince svakoga zadrži. Gdjekoji malo drijema, ali se brzo otrijezni kad dođe red na njega da nagne iz pune boce. Pa zar bi imalo smisla da ode dok je zabava „a gosti su gosti, — samo se jempot za života ženi, a onda treba to dobro zapamtiti", kaže narod.

7. Bijeg mladenke od kuće.

Osvanulo je međutim jutro[4]), a mladenke je već svima na vrh glave. Mnogi su se s njome zabavljali i plesali i najbolje će biti, da je sad protjeraju po svijetu. Sada donesu sa tavana košaru punu perja, zatim metnu unutra cigle i kamenja, pa će mladoj staviti na lakat i tako je protjerati sa metlom u svijet.

Mladoženja se je naslonio na vrata i prati sve te pripreme sa veselim smiješkom. Sad je sve gotovo, ali gdje je mladenka? Nje nema! Vide je kako bježi od kuće pa ulicom, da se navrati kojoj od svojih prijateljica. Što će na to svatovi? Nije im uspjelo da je protjeraju nego je pobjegla. Ne preostaje drugo, nego hajd po nju.

Barinoša puni brže bolje svoju lagvicu, zastavnik pak uzima zastavu, mužikaši instrumente i svi svatovi kreću po mladenku. Težak je sada put. Barinoša ima pune ruke posla, jer svakih deset metara, pa opet koji svat ne može dalje. Valjda je žedan, treba mu vina i barinoša lijeva u grlo. dok se ovaj ne osvijesti. Teda, negda, dovukli se svatovi i do kuće kuda

---

[1]) Sitni novac.

[2]) Treba imati na umu, da je stara svadba trajala obično tri dana, pa su imali vremena za svakojake šale. Prvi i drugi dan do poslije zajutarka su se gostili u kući mladenkinih roditelja, a tada su išli k mladoženji gde je sada slijedio objed.

[3]) Opleče, robače, poculicu i peču.

[4]) Danas drugi dan svadbe, a u staro vrijeme treći.

se je sklonula mlada. Oni se odmah ukorijene, ne daju se iz kuće, ali kad ponestane vina u lagviću spremni su svi na odlazak.

Uz veseli cijuk gusala i mumljanje bajsa, te juškanje svatova i snašica vode mladu kući. Ukućani je rado primaju u svoj krug, daju joj stan i sve pogodnosti, pa je zovu da dijeli s njima i radosti i žalosti.

Nakon toga slijedi zajutrak, a tada se počinju svatovi razilaziti. Ima ih koji se jedva drže na nogama, ali neće još da ostave veselje, još se hvataju u kolo te plešu i pjevaju:

„Staro sito i korito, zakaj to, zakaj to.
Stara baba i karaba, „ „ „ „
Stari dedek i medvedek „ „ „ „
. . . .

Najrađe bi ovi, da je još svadba gdje u susjedstvu, pa da se onamo makar i nepozvani odvuku.

Mladenka je morala nekada još isti dan prije večere isplesti jednu nit „lakna“ i to što je dulju mogla.[1]) To zato, da joj predivo raste tako veliko. Tu je nit ona kao i svilu koja joj je bila zapletena među vlasima dok je išla na vjenčanje spremila u škinju[2]).

Mladoženja je pak u isto vrijeme morao tesati posvjet na peči[3]), a da je ne presiječe.

IX Prviči.[4])

Kroz čitav tjedan nakon svadbe ne ide mladenka nikamo od kuće. U nedjelju ide u crkvu, pa je „na napelavajnu“, a zatim kod mise. Nju prati pocneš. Pošto ju je svećenik uveo u crkvu i pred oltar odvede mladu pocneš na mjesto gdje će odsada stajati u crkvi.

Poslije mise idu svi na „prviče“. Kod mladenkinih roditelja se sastane uži krug rođaka i nekoji svatovi, kao zastavnik, pocneš, djever i česnik, pa se tamo svi zabavljaju. Mladenkini roditelji priprave tom zgodom nešto bolje jelo i piće, da ta obiteljska veselica što bolje ispadne. Tako se zabavljaju od podneva do večera, a tada se svi razidu.

*

Sastavljeno prema pripovjedanjima: *Ane Dokušec, 85 god. stare; Pepe Grgošić, 64; Kate Zvonar 60; Tereze Mladen, 57; Mate Dokušec, 50: Marije Dokušec, 41; Mate Zvonar, 38; Anice Piščence, 28.*

Napitnice: *1) Mate Zvonara; 2) Marije Dokušec.*

---

[1]) Koliko može rastegnuti ruku dok njome okreće vreteno.

[2]) O sv. Josipu, dok su muževi išli orati i sijati predivo, morala mladenka uzeti svilenu nit, kao i ovu koju je sada isplela, te ih je metnula pod prvu brazdu kad su muževi počeli orati.

[3]) peča jest rubac od domaćeg platna.

[4]) Prviči jest prvi sastanak mlade sa roditeljima nakon svadbe.

Stari svatovski običaji u Andrijevcima

Prije šesdeset i više godina držali su graničari u bivšoj brodskoj pukovniji (br. 7) svadbene svečanosti više dana. Narod je živio u zadrugama, bavio se ratarstvom, stočarstvom, pa kad bi došao bilo koji dan na koji se pozivala rodbina, prijatelji i susjedi, nisu žalili potrošiti ni iz hambara ni iz podruma, a klalo se od blaga i rogato i šušato. Svaka zadruga a i samci hoće da se pokažu, hoće da su prvi. Bolje da izgine selo, nego običaji — govorili su stari i u ovom našem kraju. Za mobu, krštenje, svadbu ili karmine naš se čovjek pobrinuo, da su mu gosti i uzovnici i siti i liti.

Najviše se trošilo kod svadbe. Tu nisu koristile ni naredbe[1]), da se troškovi smanje. I preko naredaba i pouka[2]) prelazilo se i gotovo do najnovijeg doba svatovski se običaji nisu mnogo promijenili.

Graničari su se ovdje ženili najviše iz svoga sela. Ako su uzimali djevojku iz drugoga sela, i ta je bila iz Granice. Rijedak je bio slučaj, da bi se graničar oženio iz Paorije t. j. iz civilne Hrvatske, gdje nije „sablja gospodarila", nego gospoštije i ban. U granici (Krajini, na turskoj međi) nije međutim bilo kmetstva, ali se danak plaćao vječnim vojnikovanjem. I tako je sistem stvorio, da je svijet iz Granice kao nekakav vitez poprijeko gledao kmetove u Paoriji*). Stari su graničari govorili, da se ne žene s „paorašima", jer oni imaju drugi život i običaje. Naše su djevojke i snaše — kazivali su — obučene i počešljane drugačije, nekud ljepše od paorkinja, za koje kažu graničari, da su „drljate". Djevojke graničarke nisu htjele da se udaju u Paoriju, nego u selu, a ako već nema prigodna momka počekat će, dok dođe momak iz drugoga graničarshog sela. Koliko su graničari držali do svojega kraja, običaja i svojih pravica neka posluži pjesma, koja je nastala u vrijeme razvojačenja Krajine:

Došlo pismo od cara
Paorija nastala
Paorija bila, što si nam donila
Donila nam puno duga
Posto gazda sluga.

Kako su se u zadnjim decenijima opće prilike promijenile, od velikih zadruga nastale su samačke kuće, bit će ovdje prikazani svatovski običaji,

---

*) Od njemačke riječi „Bauer"

kako su se vršili u Andrijevcima, a gotovo su jednaki bili u svakom selu „brodske regimente“, koji je teritorij poznat još iz turskih vremena i pod imenom „Šokadija“.

Dok još djeca idu u školu, biraju i pregovaraju matere o ženidbi i udaji svojih sinova i kćeri. Znade se u selu, koje su kuće bogate, gdje se ukućani slažu, gdje ljudi nisu pijanice, gdje žene ne gazduju, gdje u glavnom vlada mir, ljubav i sloga. Od dobrih otaca i čestitih matera bit će i valjani momci i djevojke. Ima doduše u svakom selu svakakvih ljudi i žena, a tako je i sa djecom. Ima kuća gdje je mnogo ukućana, a malo zemlje, a svaka mati nastoji. da joj kći dođe u bolje, jer će joj u takvoj kući biti život lakši i ljepši. Često međutim sva pregovaranja i obećavanja propadaju. Kad djeca dorastu do momkovanja i djevovanja, traže, ko im je srcu mio. Zato i pjevaju:

Nije blago ni srebro ni zlato,
Već je blago što je srcu drago.

Na eventualni prigovor majke, djevojka će zapjevati:

Sve ću kleti, samo sreću neću
Jer sam sama sreću izabrala.

Iza svršene osnovne škole djevojka se pomalo bolje oblači, drugačije se češlja, dobiva u crkvi mjesto u djevojačkom redu, povezuje po koji dukat, a gdjekada se hvata i u kolo. Dječaci idu za svinjama i drugim blagom. Rezuckaju i šaraju sitne stvarce, koje kradomice darivaju svojim izabranicama.

Uvečer kod povratka od koleba (saloša) u selo ima mladež prilike da se naužije svoje mladosti uz svirku tamburice, dvojnica ili duduka, i uz pjesmu i jujuškanje. Ma da su noge koliko umorne, osvježit će ih kolo uz dikinu pjesmu.

Pjesmom se mladež razgovara, pjesmom kara — njome ne krije od nikoga ništa. Pjesmom izražava milovanje, željkovanje i bol. U pjesmama je mladenačka ispovijest.

Tri sam dana čuvala goveda,
I ljubila kog mi mama neda.

Nisam znala, nisam virovala
Da je tako, poljubiti slatko.

Rascvao se muškatli,
Mene prosi bogati —
Al je neću ni za koga,
Već za diku svoga

Kad ja igram, pa uz diku nisam
Čini mi se da u kolu nisam.

Moja diko, moje milovanje,
Milovanje, slatko spominjanje

Od kad sam se rodila
Nisam brigu vodila —
Sad se brinem i po noći,
Za koga ću poći.

Diko moja ne slu'aj zlotvora,
Zbog zlotvora neću biti tvoja.

Bezbrof je takovih pjesama, koje očituju čuvstva i osećaje mlade duše.

Da i kletve i rugalice imaju u kolu svoje mjesto neka posvjedoće slijedeće pjesme:

Ko' nas dvoje diko rastavio
Taj zelene trave ne gario.
Koliko je na nebu zvizdica
Toliko ga 'vatalo groznica.

Oj Marija, Marija —
Da si malo starija

Al si seko hude sreće
Pa te nitko neće.

Cura se je češljala
Naprid kosu rezala,
Da znaš curo što j' od tebe
Izgledaš k'o ždrebe.

U kolu se hvata momak do svoje djevojke. S njom igra i pjeva, a kad se kolo raziđe prati je do njene kuće. Putem joj pripovjeda o simpatijama koje ih vežu, objašnjavaju se o zlotvorima koji žele da ih rastave.

Sl. 1. Djevojke iz Andrijevaca

Konačno je momak jednom zgodom ipak još pita, hoće li poći za njega. Možda momak to baš i nebi pitao, ali su njemu njegovi ukućani rekli da je vrijeme da se oženi. Djevojci udavači nije ovo pitanje novost, ona to pitanje očekuje, jer se po selu već govori, da je molbenica za ženidbenu dozvolu već poslana. Graničari su se ženili odmah iza navršene 18 godine, a zato im je trebalo dopuštenje od vojnih vlasti[3]).

Ide jesen, ide Mala Gospa,
Moga dike molbenica došla,
Mila majko, bi l' za njega pošla.

U zadruzi kod jela, kod posla i inače govorilo se samo o ženidbi i o djevojci. Momak je već i sam govorio o tom svojim roditeljima, a ovi ukućanima, koju bi djevojku i da će biti svatova. Treba samo odrediti

dan i kako će se svatovi „otračiti". Svaka kuća ima svoje kumstvo, a zna se i tko će biti stari svat. Rijetko se dogadja, da koja kuća mijenja kumove. Kumstvo je svetinja, kojoj se iskazuje najveće poštovanje. Pripovjeda se, a ima i danas još po koji slučaj, da kum prolazeći kraj kumovske kuće, pa da i nikoga nema pred kućom ili na prozoru, skine šešir i pozdravi: „Hvaljen Isus, kumova tarabo".

Premda je poznat dogovor i obećanje medju momkom i djevojkom, ipak se sve formalnosti i seoski običaji provode do svadbe i poslije vjenčanja.

Momkova će mati povjeriti svojoj rodjakinji ili susjedi, s kojom i inače prijateljuje, svoju odluku i odluku kuće o ženidbi njena sina, pa će je umoliti da ona ide prva djevojčinoj materi i da je pita, bili ona mogla doći i donijeti „milošće". Razumije se, da će susjeda, kao dobra prijateljica hvaliti momka, momkove roditelje i kuću. Bit će i zavidnika, koji će slati poruku sasvim protivnu. Tu je momak ljenčina i svakakav nevaljalac, otac pijanica, kuća gladna i štošta drugo. Kako je taj način grdnje i objeđivanja za momka i djevojku uobičajen, mnogo se na to i ne obaziru. Ako djevojka ima u isto vrijeme više prosaca, dešava se, da mati ne daje odmah odgovor, pa će „provodađinica" morati i po nekoliko puta ići hvaliti i pokušavati dok se udavačina mati ne odluči da pošalje povoljnu poruku. Za svoj trud dobiva „provodađinica" rubinu.

Prošnja. Dobivši povoljan odgovor, sprema mati momkova „milost". Ispeći će „peretak" (kolač od brašna i jaja), spremit će u bijelu košaru sitnih kolača, suha mesa i „kulina", svježeg sira, kajmaka, pečenih jaja i jabuka. Sve će to pokriti lijepim ručnikom i u subotu poslije podne će odnijeti djevojci. Kako se već nadaju, da će djevojka primiti „milost", mati djevojčina dočekuje svoju priju i uvodi je u sobu. U kratku razgovoru ona objašnjava svoj dolazak, a mati djevojčina zove udavaču i pita je hoće li da pođe za toga momka. Kad djevojka izjavi, da hoće, dolazi djevojčin otac i kao da se čudi toj prijinoj posjeti. I kad prija objasni dolazak momkove majke, pristaje i otac „u ime Božje, kad je suđeno, nek se djeca uzmu". Momkova mati daje djevojci pozlaćenu jabuku sa ružmarinom pa se iza toga kaže za djevojku, da je „primila jabuku".

Na rastanku poljubi udavača budućoj svekrvi ruku i isprati je kroz selo, da selo vidi, da je primila „milost" i jabuku i da će biti svatova.

Kolač, nošenje novaca. — Iza toga se sprema momkova kuća da prikupi novac, koji će darovati djevojci.[4]) Starješina kuće zna, koliko su dobivale dotadašnje mlade u njegovoj kući, pa će toliko dobiti i ova „nova mlada". Za taj novac mlada će kupiti pamuka i drugih potrebština, od kojih će satkati darove za mladoženjine ukućane i svatove. Mladoženjin otac, stari svat i svekrva idu obično na kolima. Uz novac nose djevojci kolač „u kiselo" i sitne kolače. Svekrva od svoje strane daruje joj dukate — prema mogućnosti. Ovo je prava prosidba i na nju dolaze prijateljice djevojčine. Kad gosti pođu kući, isprati će ih djevojka sa svojom prvom drugaricom. Ako su došli kolima, onda mlada i njena prijateljica stoje u sredini kola.

Konji, upregnuti u kola, imaju privezane „otarke" (ručnike). Tako isto dobivaju otarke i svi, koji su bili u prošnji. Otada zovu već udavaču „nova mlada", a ukućani mladoženjini „snaša". Ona svekra zove „dādo" a svekrvu „māma".

Kad je devojka primila novac za tkanje darova, nastaje briga za drugo darivanje mlade. Za prvi marveni sajam mladoženjina će kuća odrediti marvu, koja se ima prodati, da se pribavi dalji novac, jer je rijetka zadruga koja bi imala veću svotu zajedničkih novaca. Na robni sajam odlazilo bi više kola od momkove strane — gotovo svi svatovi — sa udavačom, da je nakite. Kupovali su joj cipele, ćurak, ćepe, „kožušak s ogledali", čarape, ogledalo, a ako je kuća moguća, kupili bi joj i drugih stvari. — Konjima, upregnutima u kola privezani su „otarci" baš kao u svatovima. Stari svat nosi u kolima na vašar pečeno svinjče od dvije godine, „akov" vina i kolača. On drži mladu za ruku i vodi je od šatre do šatre da nabavi robu. Rodbina, s otarcima oko vrata ih prati. Kad je sve kupljeno, pođu svi u koji šljivik u selu ili izvan sela, prostru stoljnjak i na njega narežu suho meso, pečenku i kolače. Svi sjede na razastrtim „ponjavcima" te se tako goste. Poslije ručka svi se vraćaju sa sajma mladoženjinoj kući na večeru. To je naravno onda, ako se roba kupuje na vašaru u drugom selu. Ako je sajam u selu, sabire se rodbina kod mladoženjine kuće. Premda je vanjski izgled takve povorke svatovski, sve se odigrava bez pjesme i gajdaša.

Spremanje za svatove. — Darovi. — I ovdje je narod obilatu jesen izabrao iz ekonomskih razloga za držanje svadba. Udavačina je majka pak godinama spremala ruho svojoj kćeri, a od ljeta sprema udavača sama svatovske darove. Mlada mora sve na svadbeni dan „poznat". Koliko god ima ljudi i žena u mladoženjinoj kući, koliko god djece, ukućana i rodbine, mlada ih „poznaje". Nekoga rubinom i gaćama, nekoga samo rubinom, žene oplećkom a nekoga stanom. Bliža rodbina dobiva rubinu i gaće, dotično samo rubinu. Uz rubinu je na „jačicu" (ovratnik) prišiven otarčić, da se čovjek kod rada može od znoja obrisati. Na „stanu" mora biti toliko otarčića, koliko je djece u tog svata.

Svatovi su bili uvijek srijedu, a ne kao mađarski u ponedeljak, a švabski u utorak.

Popit kuma. — Naši su graničarski svatovi trajali po više dana. Kad bi se točno uzelo, svatovanje je trajalo i više tjedana. Od žetve, kad djevojka primi jabuku, donosi svekrva svake subote kolač, svježega sira sa kajmakom, suha mesa, kulina, pečenih jaja. Na nedjelje kad se udavača prvi i drugi put navjesti, sastaju se kod nje „mali" i „veliki gosti"[5]). Već sedam dana prije vjenčanja u četvrtak ide starješina kuće i stari svat kumu na večeru, a taj se pohod zove „popit kuma"[6]).

Tim povodom ga zazivaju na svatove i javljaju mu da će svatovi biti u srijedu.

Od četvrtka do nedjelje sprema se po kući, određuje marva za koljivo peče se pita i kolači, dolaze tuđi ljudi i rodbina pa treba da je svega u pripremi.

Nedjelja. — Zazivanje. — U nedjelju ide mlada s bocom vina, koju nosi u marami i poziva svoju rodbinu i svoju najbolju prijateljicu. Poziva riječima: „Dete nazdravite, drage volje na ručak". Udavaču darivaju orasima, jabukama i suhim voćem. Isti dan polazi mladoženjina sestra, a ako ove nema, onda najmlađa snaša momkovoj rodbini i poziva u svatove riječima: „Drage volje u svatove". I nju također rodbina dariva voćem.

U ponedjeljak se zaklalo jedno ili dvoje junadi. dvoje troje krmadi, dosta živadi, već prema tome s koliko se svatova računa.

Sl. 2. Gajdaš

Nosit ruvo. — Donit ćereg. — U utorak se opremaju kod mlade kola, u koja se stavlja njezino ruho, da ga mladin otac, brat ili tko drugi od njene rodbine sa „kolauzom" odveze prije podne mladoženji. Za „kolauza" se uzima obično susjed, koji je šaljivdžija. On i za vrijeme svatova zamjenjuje gazdu u udavačinoj kući. — U kolima je velik sanduk sa mladinim rubinama i odjećom i krevetom. U drugom sanduku su darovi. Na sanducima je „šuškarica". perina i ćepe, a na ćepetu jastuci pa sve povezano dugačkom tkanicom.

Na mladoženjinoj kapiji dočekuje kola gajdaš i uvodi ih u dvorište. „Kolauz" pozdravlja: „Hvaljen Isus prijatelji — evo mi smo došli i donili ruvo". — „Dobro nam došli!" — odgovara mladoženjina mati prima ruho i namješta ga u kućaru. — Taj dan je ručak kod mladoženje kod kojega se „pritelji", t.j. oci mladoženje i mlade pa „kolauz" i stari svat dogovaraju o sutrašnjem rasporedu. „Kolauz" pita starog svata „sa kolikom će vojskom doći" da se prema tomu pogodi za „ćereg." Domaćin mladoženjin otac, a tako ni djevojčin otac ne vodi nikakvih pregovora ni pogodbe. Tu dužnost vrše stari svat sa mladoženjine strane, a „kolauz" sa udavačine strane. Obično je kao „ćereg" stari svat davao obuven govetski but sa čitavom nogom t.j. morali su biti i papci, koji su bili ulašteni Osim toga davao je oko 20 kg svinjetine, pet hljebova, pola akova rakije, akov vina, pet do sedam lojanih svijeća, što su ih sami salili. Ako je mladoženji bilo previše, da toliko da, onda se „kolauz" zadovoljio i sa manjim „ćeregom". „Ćereg se tobože uzimao

za užinu, koja će biti kod djevojke. Međutim se ćereg pripravljao za susjede „zvanice“ sa lijeve i desne strane.

Dok su gosti u sobi „čavo“[7]) sa kuvačicama nastoji da na kolauzovim kolima učini kakovu šalu, stavljaju mu u kola poginulu kokoš, a na uzde navješaju papira. Na šaraglje će mu objesiti naduvena prazna crijeva. Neoprezan „kolauz“ će to odvesti mladinoj kući, a „čavo“ je kadar, da sam izvadi kokoš i pokaže te rekne, da ju je „kolauz“ ukrao. Predvečer se vraćaju gosti kući, a do kapije ih prati gajdaš.

Svatovac

Kod mladoženje se sabiru svatovi u utorak na večeru. Za prvu večeru je spremljen kiseli kupus i svinjsko kuhano meso. Kum dolazi poslednji. Kad on ulazi, opali djever pištolj, gajdaš svira, a svatice pjevaju i prate kuma u sobu. Tu se veli „ide kum, otvori se sud“. I kuvačice su vesele i javljaju se pjesmom:

Stari svate i debeli kume
Peče vam se od godine june.

Kad se prva večera svrši, gajdaš zasvira kolo, a mladež pjeva i igra. Za večerom kao i za vrijeme čitavih svatova pjevaju se pjesme po osobitoj melodiji. Stari svat se dogovara, koliko će biti svatova, koliko mora biti kola, jer nitko nesmije ostati da nema mjesta i da ne mora ići pješke. Djeveri se dogovaraju pošto će biti vijenac (30 krajcara).

U isto vrijeme „kuvačice“ su priredile drugu večeru: Lučevine, svinjsko i govedsko meso. Pred kuma se stavlja „sudžuk“.[*]) „Sudžuk“ je pečen na ražnju. Vino i rakiju je spremio stari svat.

Vinci. — U utorak na večer pozvane su udavačine drugarice, da joj ispletu vijenac, a za ostale svatove da prirede ružmarine. Biva da uzimaju i bobice rutvice i bršljana, koje pozlaćuju. Zabilježio sam i jednu od starih pjesama, koja se već davno više ne čuje:

Čija je žurba u ovom dvoru — čije veselje?
— Mili ćako ženi sina — pa se vesele
Čija je žurba u ovom dvoru — čije veselje?
— Mila majka ženi sina — pa se vesele.

Upit je uvijek isti, a dopijeva se dalje:

— Mili dida ženi unuka — pa se vesele
— Mila baka ženi unuka — pa se vesele
— Mila braća žene brata — pa se vesele
— Mile sestre i t. d. dok obređaju svu bližu rodbinu.

---

*) *Sudžuk* je vrsta kobasica od govedskih pluća, jetara, kapure, srca, vimena sa bijelim i crvenim lukom.

*

Crljeno cviće i plavo
Tko li ga bere, pribire?
Ana ga bere, pribire,
Meće ga ćaki na krilo,
A ćako s krila na zemlju,
Nit moja Ana, nit cviće....

Opet se ponavlja s tim da se u četvrtom stihu govori o majci i dalje o svoj bližoj rodbini, a svršava ovako:

Crljeno cviće i plavo,
Tko li ga bere, pribire?
— Ana ga bere, pribire,
Meće ga Ivi na krilo,
A Ivo s krika u njedra,
moje je cviće i Ana.

Poslije „vinaca" razilaze se gosti kućama[8]).

Vjenčanje — Kod mladoženje se u jutro skupljaju svatovi. Djeveri i djeveruše ih dočekuju pjevajući a gajdaš svira. Kola se sabiru pred kućom na cesti, a pred svima je *dobrokonjic* s upregnuta 4 konja, ako su svatovi bogati, a inače sa dva konja. Kad su svatovi sabrani u kolima „uleti" *dobrokonjic* prvi u dvorište, okrene kola i vrati se natrag pred svatove, da pred svim ostalim kolima uvede svatove u dvorište. — U kolima „dobrokonjica" je prva mladoženjina rodbina, braća (djeveri) i sestre. Dok svatovi ne odvezu mladu, mora ih biti neparan broj.

Poslije ručka (doručak) dobiva mladoženja roditeljski blagoslov. Na to kum poljubi roditelje u ruku, a iza njega poljubi mladoženja takodjer svoje roditelje u ruku.

Kad svatovi posjedaju kola, opet su „dobrokonjici" prvi. U kolima pjevaju djeveruše, a tako i u svim drugim kolima ostali svatovi. U drugim kolima sjedi kum sa mladoženjom, a pred njima su svatice. Kumovim kolima upravlja *prikumak*. U kolima starog svata sjede dvije mlade snaše, koje će mladu staviti na krilo, kad je budu vozili na vjenčanje i mladoženjinu domu. Stari svat vozi u kolima malo prase, pečeno na ražnju — što mlađe — može biti i od dva dana. U bijeloj torbi nosi kolače, ispečene od prostog brašna, vode i soli. U zadnjim je kolima „čavo" i gajdaš. Kad stari svat dođe u udavačino dvorište prosipa one kolače po dvorištu da ih djeca kupe.

Još prije odlaska iz mladoženjine kuće već je mladoženjina mati povezala otarčiće na konjske oglavine.

Kroz selo se pjevaju svatovske pjesme po napjevu svatovskom. Kad dođu do mladine kuće, stane „kolija". Svatove dočekuju „pritelji" i „kuvačice". „Kuvačice" su iza kapije sa svetom vodom pa škrope sve svatove kad zađu u dvorište. „Dobrokonjici" dolaze prvi, tu ih podvore rakijom i vinom, našto ponovno „izlete" na cestu i obiđu sva svatovska kola, da ih honačno sve dovedu u dvorište. Svatice u kolima „dobrokonjica" pjevaju:

Seko Ano (ime mlade) otvori kapiju
Da uleti Ivo (ime mladoženje) u avliju.

Mlada je zaključana u „kućaru“ ili sobici. Svatovi predvođeni kumom i starim svatom polaze u sobu. Pred kućnim vratima je položeno korito s vodom — zvano „Sava“, a preko vrata drži kuvačica „čabrenošu“ i veli: „Nemožete unutra, dok ne platite!“. Svatovi pitaju: „Šta košta preko Save?“ — „Dukat“ (bakreni novac od jedne krajcare) — odgovara kuvačica. Mladoženja ide ravno u „kućar“ k mladoj da se pozdrave, a zatim ide i on u sobu. Kum sjedi u pročelju stola na jastuku i čeka mladožnju. Djeveri idu k mladoj u „kućar“ i pitaju, pošto će biti „vinac“. Rodbina mlade se pogađa s djeverima, i kad se pogode, djeveri isplate „vinac“ i uđu sa djeverušama u „kućar“. Mlada redom ljubi djevere i djeveruše i veže im „otarke“ (ručnike) oko vrata. — Sada dolazi stari svat u „kućar“ i mladoj koja je do tada bila bosa, obuva cipele. Mlada obuva cipele na djeverovoj kabanici i u njima dobiva od staroga svata sedam „dukata“ (krajcara), tobože za kabanicu. „Čavo“ je kod mladoženje privezao živa pijetla za svoju torbu i sada po dvorištu lovi kokoši, dok jednu ne ulovi, jer veli, da i on „ženi svojeg pitla“.

Dok su djeveri sa djeverušama i starim svatom u „kućaru“ kod mlade, ode „kolauz“ na dvorište i nađe nekoliko žena te uvodi po jednu pred kuma i „pustosvate“ pa pita:

„Hvaljen Isus kume i stari svate! Pošto ste vi došli?“

„Izgubili smo košutu i trag nas je doveo do vaše kuće, pa nam je dajte“ — odgovara kum.

„Kolauz“ pokaže iza sebe staru ženu i pita: „Jeli to“?

„Nije to naša košuta, Naša je košuta mlada i lipa.“

Onda „kolauz“ pokazuje tako više žena i djevojaka, ali kum uvjek odgovara isto: „Nije to naša košuta!“.

„E, kad nije ni to, onda ću pokazati drugu“ na kraju će kolauz.

Mlada već čeka pred vratima sa djeverima i djeverušama, a „kolauz“ je predvede pred kuma i svatove i pita:

„Jeli ovo vaša košuta?“

„To je naša, to je — to je“ odgovaraju svatovi.

Sada mladenku uzme jedna od najbližih snaša za ruku i vodi je do kuma. Tu kuma poljubi najprije snaša, a onda mlada. — „Kolauz“ stupa sada kumu i mladencima i prikazuje mladencima ružmarin u jabuci. Na ružmarinu su povezane crvene i modre vrpčice. Ružmarin i jabuku pripremila je mladenkina sestra ili bliža rođakinja (od 14 godina). Djevojčica izvadi ružmarin iz jabuke i pribode ga mladoženji za šešir ali tako, da mladoženja sa glave ne skida šešira. Običaj je, da mladoženja uopće ne skida šešira osim u crkvi kod vjenčanja.

Za mladom je njena rodbina donijela „otarke“. Ona ljubi redom kuma, prikumka, starog svata i redom ostale svatove, a iza poljubaca objesi svakom otarak oko vrata. Za otarak daje kum mladenki dar u novcu koliko može, a tako isto i ostali svatovi. — Pred kumom je zdjela čorbe bez rezanaca, a u čorbi je komad govedskog mesa (oko 1 kg).

Kad su „otarci" podijeljeni stane mlada kraj kuma i više se ne miče od njega, dok se ne prikažu darovi, koje joj namjenila njena rodbina. — Darove prikazuje „kolauz" ovim riječima: „Hvaljen Isus, kume i stari svate! Evo baba priznaje zeta sa rubinom, gaćama i tkanicom" — pa pri tome dodaje te darove mladoženji, a ovaj kojoj od nazočnih žena da ih spremi, da mu ne smetaju. — Ako ima baka, „priznat će i ona", čim može, a bude kada kadgod i po koji pravi dukat. Onda dolaze na red braća, sestre i dalji rod. Udavačine drugarice i susjede prikazuju od svoje strane po koju maramu. Zna se, da će se to u prvoj prilici kod njihove udaje njima vratiti. Sve se to napose naglašuje i „priznaje". Netko „priznaje" maramu, netko kecelju, suknju i t. d. Sve te darove nanižu na jedan jak konac i objese mladoženji na leđa preko lijevoga ramena. Bude kadkada i po dvadeset do dvadeset i pet marama, koje mladoženja po čitav dan nosi na sebi u crkvu i svojoj kući.

Ako su mladenci iz istoga mjesta, idu odmah iza „prikazivanja" u crkvu na venčanje. Prije odlaska svatovi se odmaknu od stola, a bliže kumu i mladencima prilaze mladini roditelji i rodbina, da se sa mladom oproste i da mlada dobije roditeljski blagoslov. U ovom dirljivom momentu nema pjesme ni veselja, nego suza mladenke i njene rodbine.

Sl. 3. **Svatovska jabuka s ružmarinom**

Ako je mladenkina kuća blizu crkve, ići će svatovi pješke, a ako je udaljena, voze se kolima. U kolima sa kumom sjedi mladoženja, dok mlada sjedi na krilu snašama, koje se voze u kolima starog svata. Kad svatovi sadju sa kola, idu u parovima: Mlada sa mladoženjom držeći se oboje za „otarčić" ili maramicu, a za njima idu kum i stari svat. Tada podje kum u župni ured, gdje plaća vjenčanje i nosi „paroku" torbu sa govedskim jezikom i okom vina. Gajdaš i „čavo" ne ulaze u crkvu, nego čekaju pred crkvom, dok se svatovi povrate.

Iz crkve sa vjenčanja vraćaju se svatovi po istom rasporedu domu mladenke. U sobu ulazi najpre „čavo", zatim kum sa mladoženjom, stari svat sa mladom pa ostali „pustosvati". U čelu stola kod mladenke sjedne kum i mladoženja na jastucima. Svi muškarci poskidaju šešire samo mla-

doženja sjedi pod šeširom. — Dok se „užina“ (ručak) nosi na stol, pjevaju svatice različne pjesme, koje se odnose na jelo i svatove. I za vrijeme jela se pjeva — dakako da „kuvačicama“ najviše pripijevaju. Kuvačice i mlade snaše nose jelo: čorbu sa rezancima, „ajmokc“ kuhano govedsko meso sa hrenom, „sarmu“ i pečenku s ražnja. Kad se donese kupus, čuje se pjesma:

> Sve kupusa, a kad ćemo mesa?
> Oj kupuse, da ti tvoje meso.
>
> Kuvačice tako ti nebesa,
> ne nosi nam kupusa bez mesa.
>
> Kuvačica skuvala je muvu,
> Da je barem ugodila kumu.

Kad prestane žamor i nastane tišina, opet će zapjevati:

> Oj svatovi, što ste pošutjeli,
> ko da niste već tri dana jeli.

Nova mlada stoji iza kuma a ne jede, osim što malo ako izađe napolje. Otuda ona poslovica „drži se ko nova mlada“.

Ako su svatovi za daljim putem, dić će se prije i krenuti mladoženjinu domu onim redom, kako su otišli iz crkve. Kroz selo se pjeva i puca iz pištolja do mladoženjina doma.

Na mladoženjinoj kapiji dočekuju svatove vinom i rakijom. Stari svat pritjera svoja kola pred kuću. Kad stari svat siđe sa svojih kola, skida „novu mladu“. Mlada poljubi svekrvu, koja je razastrla „trubu beza“ (balu platna) od kola do kuće, da mlada po njemu prijeđe u kuću[9]). U trijemu dočekuju mladu i dadu joj čitav hljeb, soli i vina. Kruh ona drži pod rukom, u jednoj joj ruci sol, u drugoj vino, pa kaže: „Evo nosim kruha, soli i vina, da nam bude naša kuća mirna“. Tada poljubi svekra i sveže mu otorak oko vrata pa mu sjedne na krilo, a on joj daruje po mogućnosti pravi dukat.

Kad se svatovi smjeste oko stola onako kako je bilo u mladenkinom domu, zabavljaju kuma, a jetrve odvode mladu u njen „kućar“. Kad mlada sjedne, jer je već zaista umorna, stavljajuje joj na krilo muško dijete, a ona tada izvadi iz njedara pozlaćenu jabuku, ljubi dijete i dariva ga jabukom.

Kod mladoženje dočekuju djevojke iz sela, koje inače nisu u svatovima, goste, igraju kolo i pjevaju. Negda su se pri tom dolasku svatova dok je mladoženja jašio na konju, pjevale pjesme od kojih bilježim ovu:

> Evo idu svi svatovi,
> Zdravi, veseli,
> Podigrava zelen konjic,
> Pod đuvegijom,
> vije mu se kita smilja,
> konju za grivom.

Druge su pjesme tom prilikom

> Dajte nama našu drugu — u naše kolo
> prošeći se, drugo Ano — sitno, gizdavo.
> Tebe glede mili ćako — stojeć na nogu,
> Dajte nama našu drugu — i t. d.

Tebe gledi tvoja majka — stojeć na nogu,
Dajte nama našu drugu — i t. d.
Tebe glede mili dida — stojeć na nogu

I tako pjevaju dok u stihovima obredjaju čitavu bližu rodbinu. Ta pjesma svršava:

Daruj kolo, mili kume — i vrime vam je —
Ako nećeš darovati — sramota vam je.
Daruj kolo stari svate — i vrime vam je,
Ako nećeš darovati — svamota vam je.
Daruj kolo svi svatovi — i vrime vam je
Ako nećete darovati — sramota vam je.

Svi svatovi daruju po nešto u rešeto, koje stoji na stolu usred kola.[10])

Kod mladoženje su svatovi oko stola, na kojemu ima kuhana mesa, od živadi i suhoga mesa, pa tko hoće — jede. Svatice pjevaju i šale se, zabavljaju se nevezano, kako tko hoće. Dakako da „ćavo" ima najviše posla. Njemu je dopušteno sve. Može ako hoće sjesti baš i kraj kuma, a ne zamjera mu se, da uzme i iz zdjele koja je pred kumom. Mlada je za vrijeme večere također u sobi. Pleše sa djeverom za kuma. Poslije se ređaju drugi, da s mladom zaplešu. Taj se ples plaća „dukatom", koje sabire djever za mladu. „Ćavo" zapovjeda gajdašu, koju će vrstu kola svirati. Vele, da se nekada najviše tom zgodom plesalo „pargara".[11])

Polaganje. — Mlada i mladoženja idu u određeno vrijeme u kućar, i to oni naprijed, a gajdaš, svatice, djeveri i ostali svatovi za njima. Mlada je na svojoj pletenici imala pričvršćen pozlaćen vjenčić ružmarina, a preko vrata i prsa prekriženu crvenu ili ružičastu vrpcu. Mladoženja skida mladoj najprije vjenčić, a onda vrpcu. Djeveruše skidaju sa mlade gornje haljine do pregača i košulje[12]). — Iza toga se svatovi vraćaju u sobu, a onda se „rasipaju" polako svojim kućama. — Kad se pred kuma donese „sudžuk", znak je da je taj dan pirovanja završen.

Svatovi u četvrtak idu po selu. — Kad mlada ustane, povežu joj „šamiju" oko glave. Nešto se svatova tada već sabralo. Mlada ide na bunar po vodu, a prate je gajdaš i svatovi. Mlada uzima vode i lijeva je u „koršov" (glinenu posudu), ali objesni djeveri joj posudu izmiču. Kad je ipak posuda puna, nosi je mlada ispred svatova i polijeva im ruke da ih operu. Djever im daje „oplatni otarak", da obrišu ruke. — Tada mlada poveže svatovima otarke, pa svi sjedaju za „ručak" (zajutrak). Poslije ručka idu svatovi po selu. Naprijed ide mlada snaša sa najbližom mladoženjinom rođakom a za njima ostali svatovi, pa na kraju gajdaš. Navraćaju se u rodbinske i prijateljske kuće u pohode. Svagdje ih malo pogoste. Snaše — svatice nose sobom košare i torbe i prose za mladu darova — kudelje, oraha, jabuka i suhoga voća. Djever nosi u „koršovu" vode i na ruci debeli „oplatni otarak" da umije darovatelja, ako se nije umivao. Selom idu tako, da kumu dospiju na užinu.[13]) Na tom pohodu kroz selo pjevaju različne pjesme po svatovskoj melodiji, pa i šaljive, kao na pr.:

> Naša snaša nezna očenaša
> Mladoženja nezna pozdravljenja.
> Naša snaša nezna očenaša,
> I što znade, to joj nevaljade.

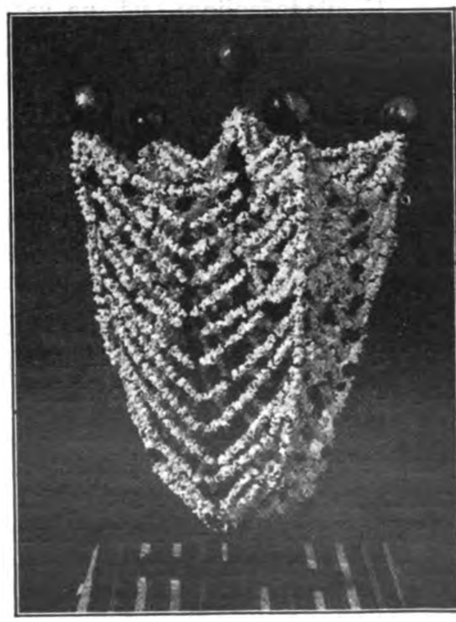
Znade tu zapjevati i mlada:

> Lipo j' reći, mi smo diko mladi,
> Još je bolje: u mojoj si vladi.

Dok tako svatovi idu po selu, mladoženja sa čuturom, okičenom otarkom ide drugom stranom i poziva svu rodbinu, premda je već u svatovima, za taj dan k sebi na večeru.

Kolačare. — Poslije podne, toga dana, dok svatovi još idu po selu, donosi rodbina mladoženjinoj kući *kolač.* U košari je kruh, pleće, pita i pleteni kolač *(peretak)* od samih jaja. U to su vrijeme vratili i svatovi iz sela. Došao je i mladi kum (onaj koji je bio na vjenčanju). Svi gosti ulaze na kapiju. Koji su blizu, dolaze pješke, a koji su dalje iz drugoga sela, doći će kolima.

Iz svake kuće, iz koje je ma tko u svatovima, donosi se kolač. Žene koje nose taj kolač, zovu se *kolačare.*

Sl. 4. Svatovska grana — kumovska jabuka

Ako je lijepo vrijeme, dočekuju sve goste svatice pjesmama, a na koncu starog kuma i prikumka. Dolazak staroga kuma (oca), strica ili drugoga zamjenika kumova, sa prikumkom objavljuju djeveri pucnjavom. Sve je užurbano. Nosi se vino i rakija. Kola na kapiji staju. Najprije se ponudi pićem kum. a za njim prikumak, koji s njim sjedi sprijeda u kolima; potom će ponuditi kumu i „prikumkovicu", koje sjede straga u kolima. Djeveruše i svatice pjevaju, djeveri pucaju, gajdaš svira, dok kumova kola „ulete" u dvorište.

U sredini kumovskih kola su košare s kolačem. Kuma nosi pogaču, a na njoj pitu i „tortu" (tijesto s kvascem i jajima). „Prikumkovica" donosi „pogaču u kiselo" (kičeni kruh), pitu i pleće. Kum vozi burence vina, zaklana i očišćena brava od godine dana. Brav je okićen: kraj ušiju su mu pribodene ružice ili vijenac, u ušima „obočići" (naušnice), oko vrata „zrnje" u šest „struka". Zrnje je stakleno sjajno, da na svjetlu blješti. U ustima je bravu jabuka ili klip kukuruza. Ružice, zrnje i obočići treba da budu što ljepši jer su to darovi za novu mladu. Na krilu drži kuma i

„prikumkovica“ *jabuku*, koju neki zovu i *svatovska grana.*[14]) Ovakva je grana odsječena od vršike jasena ili kojega drugog zgodnog drveta i ima četiri ogranka, a u sredini je uspravan peti ogranak. Da grana dobije pravi oblik, povežu se ogranci uzicom dok je još sirova, pa se stavi u podkrovlje, a neki je stavljaju u dimnjak da se osuši. Takva se „svatovska grana“ ponajviše posuđuje. Da može stajati na stolu, usađena je u drvene „križnice“. „Jabuka“ je nakićena pucavicama („kokicama), nanizanima na lanenu koncu. Na koncu su kod nizanja u razmaku od neko 10 cm između pucavica stavljeni ramobojni komadići „čoje“ (crvena, plava ili žuta sukna), šipci i suhe šljive. Takav se niz namota oko ogranaka u serpentini ozgor do dolje, a u razmaku od neko 10—15 cm. Na šiljke ogranaka nataknu se pozlaćene jabuke. „Jabuka“ stoji u vrijeme večere na stolu pred kumom.

K mladoženjinoj kući na večeru dolaze mladenkini roditelji i „kuvačice“. Sobom ponesu kićenu pogaču, pleće, sitnih kolača i vina.

Prikazivanje. — Prije večere „stari svat“ stane licem o lice kumu pa prikazuje „darove“, koje je donjela rodbina. „Prikazivanje“ ide redom po časti; kumova pogača i brav, onda prikumkov kolač a onda redom darovi svih svata i pustosvata. Uz starog svata uvijek su žene, koje mu kazuju, od koga je dar. To po prilici biva ovako:

„Hvaljen Isus kume i svatovi! Evo ovo je donio kum i kuma. Ta vidite evo debeloga nakićenog brava — svašta — pogača, pita, jabuka, suvi sir i drugi darovi. Bogu na glas, nama na čast!“ — Svaku pojedinu košaru „prikazuje“ stari svat napose, što kičenije, a „čavo pridodaje svoje šaljive primjedbe.[15]) Sve te košare odnose žene u komoru.

Pripoznavanje. — Poslije „prikazivanja“ mladoj i mladoženji „pripoznaje“ nova mlada svojim darovima. — Stari svat veli pri tome: „Evo veli mlada kuma pripoznaje svojeg kuma rubinom!“ Digne je u zrak i dalje: „Vidite, kaka je!“ — I ako je stari svat malo rječitiji naklapa i izmišlja, da bude i smijeha. Mnogo mu pomaže i „čavo“. Smieha bude naročito kad dodje na red pripoznavanje djeverima i pustosvatima.[16]) — Mlada „pripoznaje“ prikumka „stanom“ (komad beza, platna od tri latka), starog svata „stanom“ od četiri lakta. Na svakom stanu je privezan mali otarčić. Svekra i svekrvu „pripoznaje“ snaha svako rubinom. Iza svekra dolazi prvi djever i dobiva rubinu i gaće. Zaovu „pripoznaje“ velikim oplećkom. Ako su djeveri i zaove djeca, pripoznaje i njih rubinama i oplećcima. — Ostale svatove pripoznaje „stanovima“ od dva lakta.

Darove, kojima mlada „pripoznaje“ kuma, prikumka, starog svata, svekra, svekrvu, i ostale svatove, donose djeveri na maloj motki iz kućara, gdje ih žene poređaju tako, da se red kod „prikazivanja“ ne pokvari. Štap nije „gol“, nego je omotan u otarčić. Djevere prate od kućara do sobe djeveruše, pjevajući sa gajdašem. Kad dođu u sobu, pjevanje i gajde prestaju, da stari svat nastavi „pripoznavajući“.

Darivanje. — Da se oduže, kum, svekar i drugi svatovi, koje je mlada pripoznala, darivaju oni za uzvrat mladu, kako tko može. Kum daje

dukat za rubinu. Prikumak škudu ili dvije. Stari svat isto. Svekar dukat i više a svekrva također. — Zajednički kućanski dar (ako se radi o zadruzi) bio je 10 forinti. Žene koje su u svatovima, daruju svilene i vunene marame. — Dok se „prikazuje" i „daruje" stoji na stolu „jabuka", a ta se za vrijeme večere ukloni. Poslije večere se „jabuka" „munta". Djeveri je nose i paze, da tko ne ukrade jabuku sa grane. Ako tko ipak jabuku ukrade, pa ako ga uhvate, globe ga svatovskim dukatom. Riječ „krajcar" se u svatovima ne upotrebljava, nego se uvjek veli „dukat". Ako se tko zabuni, plaća globu. Djeveri „muntaju" jabuku na ovaj način:

„Hoće kum da kupi jabuku i daje za nju pet dukata" — kažu djeveri. Na to djever ponudi također „dukat" i veli, da će je ponjeti u drugo selo. Pruža odmah „dukat" drugom djeveru, koji nosi tanjur, u koji će sabirati „dukate". Kako je više djevera i ostalih svatova, to će svaki ponuditi „dukat". Čim ga ponudi, mora ga odmah i uplatiti. Kad im već dosadi, zapast će jabuka nekome od ukućana, koji će je ostaviti mladoj. „Dukate", ubrane kod „muntanja" predaje djever također mladoj. — Iza nekoga vremena daje mlada „jabuku" djeci, da pojedu pucavice i suhe šljive. Poslije toga „muntanja" mladenkini roditelji odlaze svojoj kući.

Ova je večer puna šale. „Ćavo" izmišlja svakakve vragolije a i drugi svati i pustosvati se zabavljaju igrom i pjesmom.

Igre u svatovima. — Netko ode na tavan ili prevraća kukurúz ili „stubljike" da načini *„grmljavinu"*.

Za vrijeme gozbe tobože ponestane mesa. Jedan se čovjek sagne, a u ispruženim rukama drži štap, na koji je na kraju nasađen stari zemljani lonac. Preko toga čovjeka, štapa i lonca prebace ponjavu i uvedu ga u sobu govoreći, da je uveden „vol". Sada „ćavo" svojom kijačom udari po loncu, a čovjek se ispruži na podu — i evo mesa. Tu šalu zovu *„ubijanje vola"*.

Mlin. — „Ćavo nekoga povali na klupu i pokrije bijelom ponjavom. Ispod klupe visi privezano sito. Na jednoj strani klupe netko tobože šarafi, a onaj koji leži, udara sa dva štapića po situ. Zbog toga iz sita sipa pepeo, koji se u njemu nalazi. A svatovi plaćaju u novcu, koji se predaje mladoj, — tobože za bolje brašno.

Šlajfer (brusač). Jedan čovjek sjedne na stolac prekriženih nogu, pokriven je ponjavom. Ćavo pritište nogu onom, koji sjedi i tobože okreće brus. Čovjek koji je pokriven, struže ispod ponjave sa dva tanjura, da se čuje brušenje.

Kako su već svi svatovi izmoreni i promukli, to se kum najkasnije o ponoći — digne, a s njim i ostali svatovi „rasipaju" se kućama.

Vračke kod svatova.

Kad svatovi u srijedu prije vjenčanja dolaze s mladoženjom po mladu, ona gleda iz „kućara" kroz prozorčić. Čim ugleda mladoženju ona zdrma

uzdicom, koju su joj već prije u kućar spremili i baci je pod krevet. To je zato, da mladoženju „zažvali" za čitav život.

*

Ako su djevojku natjerali za neželjenoga momka, stavlja mlada kad ide na vjenčanje, u njedra malu motiku e da bi ga do godine sahranila.

*

Mlada stavlja u njedra ogledalce, da joj djeca budu lijepa.

*

Pred vjenčanje u jutro prije sunca isprede mlada konac i načini na njemu toliko uzlova, koliko godina ne želi djece. Konac opaše oko pasa.

*

Kod ulaza u crkvu gleda mlada da mladoženja prvi uđe, jer tko prvi uđe; prvi će umrijeti.

*

Kod prvoga ulaska u sobu mladoženjinu mlada će kradomice izvaditi iz njedara jabuku „paradiju" i bacit će u sobi govoreći: „Jedite jabuku, ne jedite mene!" Mlada nastoji da mladoženju „poljubi u čelo da neide u selo".

*

Petak. — Na taj se dan asprema soba i vraćaju tuđe pozajmljene stvari. Zet ide „babi" (punici) na „cicvaru".

*

U nedjelju iza svadbe ide se u Andrijevima u goste mladinim roditeljima. Kao gosti polaze onamo mlada, mladoženja, svekar i svekrva i kuvačica. U nekim selima dolaze gosti u pohode i mladoženjinoj kući.[17]

Mladu snašu iz početka svi ukućani paze i privikavaju na kućni red i običaje. U prvom je redu svekrva, koja je pazi i čuva da se ne optereti poslom. Ljude, naročito starije, mora nova mlada izuvati i spremati njihovu obuću, ako je mokra, da se osuši. Svatko se neda izuvati, ali se dešavalo u nekim kućama, da je snaša i po godinu dana izuvala svekra i stričeve, a prala im je i noge.

S vremenom dobije „dan" i bude „reduša" kao i druge žene u kući.

Ženidbom mladi par dobiva sva prava, koja u kući imadu i drugi oženjeni parovi.

1934. **Marijan Markovac**

---

[1]) Isporedi „Narodna Starina" II (1923) str. 60.

[2]) Matija A. Relković, kao graničarski kapetan branio je naredbe Visokog dvora i kažnjavao je muško i žensko, koje nije naredaba poštivalo (V. „Narodna Starina" II. str. 63) u svojem „Satiru" o „Piru" navodi (Satir — IV izdanje — u Osieku 1857).

— — — — — — — — — —
Treća ludost: Kada isprosite
Vi toliki trošak učinite
Da je veće na toliko spalo
I trošenje toliko nastalo,
Da siroma ženit se ne može,
Koji troška tolikog ne smože.
Jer ti skupiš trideset svatovah
I toliko ženah i hatovah;
Pak pojedu za nedjelju danah
Tvoju hranu na godinu danah:
Što bi tebi s mladom dosta bilo,

Da se ne bi onda potrošilo.
Jošter čovjek nebi ni žalio,
Ni za troškom toliko bolio,
Da ne čine drugačijeg kvara
Koji kuću na zemlju obara
Jer kada se svatovi opiju
Oko kuće kokoši pobiju;
Mnogo puta baš i hranjenika,
Jer je kod njih tad sloboda nika;
I ostale čine ne pcdobe
Siromahu svu kuću porobe.
Ne pazeći ni što je sramota,
Nek neznaju bar što je grehota.
Sad mi kaži, koju imaš fajdu
Kad ti ljudma ne ispuniš kajdu;
Jer se mlogi ondje i pobljuje,
Kada pojde, teb ne zahvaljuje
Neg ti jošter i mater opsuje
Pak ni tebe, ni pir ne poštuje.
A sutradan, kada dan osvane,
Koji more, taj rano ustane,
Pak on dodje, nî da tebe diči,
Nego da se kod tebe izliči.

Dalje u Satiru poučava koliko i koga treba u svatovima ovako:

— — — — — — — — —
Prem od toga da nitko ne piše,
Al od osam ne trebuje više;
Zovni kuma i još starog svata
I djevera, potvorenog brata,
I još jednog, koji razgovara
Al neka ti kuću ne obara.
Pak dobavi bubanj i svirale
Baš ako ćeš i tambure male;
Možeš zovnit i ženskog uha,
Jer je prez njih pir i gostba gluha;
Koje će ti uz bubanj igrati,
Djeveruše snašu zabavljati.
Ako ti je u selu djevojka
To je za te još bolja prilika.
Ti se vjenčaj, pak na ručak idi,
I onaj dan sa gostima sidi;
Igraj, pjevaj i veseli ljude,
Neka svaki dobre volje bude.
Ako li je u drugome selu,
Ti djevojku dovedi veselu,
Pa drugi dan svatove posluži,
Nek se na te nijedan ne tuži.
— — — — — — — — — —

[3]) Luka Ilić u „Narodnim Slavonskim običajima" (Zagreb, 1846) str. 35 navodi „da dečka, koi četèrnaestu godinu namiri, višekrat s děvojkom dvadeset i više godinah starom, oklepaju, i tako veoma nesmotreno rade, dočim svoju dětcu sa nemilim i nedragim okuju. Zaisto kazne su vrědni roditelji, koji za dečake već provehle děvojke uzimaju jer tako medju njimi neslogu i zločesto življenje posiju. A i kako nebi? Kad je mladić u najboljoj dobi, to jest u dvaestpetoj ili šestoj godini, supruga mu već trideseldrugu ili treću prekorači, a malo zatim se medju babe broji . . . Ovomu bi zlu poglavarstvo lahko moglo doskočiti kad bi zabranilo, da se nitko ženiti nesmie dok ne navèrši osamnaestu godinu, kao što to u *granici* biva.

[4]) *Ilić* „Narodni Slavonski običaji" str. 35 veli „Slavonac daje svojoj děvi u kaparu, ako je iole imućan, po jedan ili dva dukata sa toliko škudah i cvancikah, nepazeć na kraljevsku odluku, koja zapověda, da se nesmie više nego marjaš (17 krajcara srebra) dati."

[5]) „Zbornik za narodni život i običaje II Lovretić: Otok". „*Mali gosti.* Kako je u četvrtak *buklija*, a u subotu upisivanje i u nedilju prvi navištaj, to u nedilju (na dan prvoga *navišćenja*) počinju *mali gosti*, a idu nediljom i sridom do veliki gosti. Mali gosti su divojke i dica iz momkova roda, pa ji matere spreme, da idu snaši, tako zovu isprošenu, u goste" . . . Djeca daruju snašu, a snaša djecu. Snaša dobivenu milošću sama ne jede, jer se boji vrački.

„*Veliki gosti. Užina kod udavače.* Veliki gosti su na dan drugog navišćenja. U velike goste dolazi svekar, svekrva i momkova ponajviše ženska rodbina. Dođu još prije podne, dok je još divojka u crkvi, pa svako ponese svakom u kući po kolač, a osim toga divojki veliki kolač, kolača listarića i kobasicu, i daruju snaju škudama. Kad sidnu za užinu i malo se prizalogaje, dile joj dare, što su joj od kuće poneli. Svekar daruje snaji svilenu suknju; koji su priči rođaci, daruju svileni zapreg, ili maramu sa velikim rojtami, manji rođaci manje marame, a daleki ni ne daruju svilu, nego zejtinke" . . . „na večernju obuče udavača svoje svečano ruvo, što je imala prije podne u crkvi. Sad na nju meću darove. Najprije obuku priko njinog odila svilenu

suknju, a ako je dvi dobila, potpregnu malo gornju, da se i dolnja vidi. Tako joj meću i marame na vrat, da se jedna ispod druge razaznaje, a male maramice pripaše ko pregu prida se o pojasu."

[6]) Ilić u „Narodnim slavonskim običajima" spominje na str. 40 *„Drugu večer posle primljenih no acah* iliti pèrstena, ide sam djerz děvojki, kojom se prilikom s njezinim roditelji, dogovori, kada će biti mala reč, ili kako u gradiškoj narodnoj regimenti vele *„popit"*.

[7]) *„Čavo"* je smješno obučen čovjek, inače čovjek šaljivđija. Gdjekad mu pripašu sablju i preko njega prebace torbu. U rukama mu je *buđa* (buzdovan) okićena otarkom. Pjevaju mu rugalicu:

U čauša žena restrepuša
Triju sala nebi namazala
Ni četiri češlja počešljala.

U svatovima ga svi zovu „kapetane".

Isporedi: *Pukler: Ženidbeni običaji i svatovske pjesme u Hrvata* — Zagreb 1882 — str. 86 „U samo jutro već počme *„čajo"* goste zabavljati. Kod grčko-istočnjaka ima čajo na sebi perušku, suhe paprike vijenac. Sa svojim ogromnim štapom — *budja* zvanim — tjera svatove u hrpu. Budjom lupa o gredu, a na budji ima obično grkljane zaklanih životinja. U katolika je *čajo* mnogo redji.

[8]) *Ilić, Narodni slavonski običaji* str. 48 navodi pjesmu iz Oriovca *(Rodjakom udavača).*

Pod onom gorom zelenom,
I pod najvišom planinom
Cerljeno cvětje i modro,
Eva ga bere nabira,
Siplje ga babi na krilo,
A babo s krila na zemlju.
Ni moje cvetje, ni Eva,
Ona je tudja zaměna,
Tudjeg će babu zaměnit,
A svojeg će zaboravit.
Siplje ga majki na krilo
A majka s krila na zemlju itd.

Pukler: Ženidbeni običaji str. 86. kaže „Djeveruše pjevaju mladoj pletuć vience (iz Djakovštine);

Odte druge pomozite
Našoj drugi vienčac viti
Sutra će nam putovati
U Matine biele dvore
Matini su bieli dvori
Šikom zlatom opleteni
Bielim platnom pokriveni.

Druge odgovaraju:
Ti nevjeruj mila drugo,
Jer tvoj djever milo laže
A svatice polaguju.
Matini su bieli dvori
Bielom lozom opleteni
Koprivami pokriveni.

[9]) Ilić također kaže da je mlada išla „po platnu, koje se prostre od kola do banka u kuhinji. Pustosvati iliti pisari dobro ublate noge, i gledaju da prie reda ulete preko platna u kuhinju, jedino iz toga uzroka, da ga ublate. Nu žene na to dobro paze ustopce za mladenci ga kupe."

[10]) Ilić u „Narodnim slavonskim običajima" str. 63—65 navađa pjesme koje se kod dočeka svatova pjevaju *„Djuvegiji"*.

„Evo nama konj zelenko pod djuvegiom
Nosi nama kitu smilja konju za grivom.
Oj ti kume, dragi kume, hajde u kolo,
I povedi lipu snašu, što si doveo."

„Udavači", *„Obadvojici"*, *„Kad kum u kolo dojde"*.

„Dragi kume, mili kume,
Daruj nam kolo,
Ja l' jabukom, jal l' jaglukom
Jal snašom našom.
Ako nećeš darivati
Sramota ti je.

Ova se pěsma svim svatovima pripěva, samo da se imena časti měnjaju." (Oriovačke).
„Inim svatovom".

„Dojdoše, doletiše muštulumgjie,
Idu li vam svi svatovi zdravo veselo?
Igra li vam konj zelenko pod djuvegiom?
Vode li nam našu snašu, srěću koristnu?
Ajd' u kolo dragi kume, i vrime ti je!
Ako nećeš ić a (u) kolo, sramota ti je!
Ajd' u kolo stari svate i vrime ti je! itd. (Podvinjska).

(Sravni Fr. Wanjček Professor „Der Ehrentag in Podvin")
Kad su svi svatovi u kolu, mladencem

— — — — — — — — —

Kakva žurba, kakvo veselje,
Ćako ženi sina svoga
Pak se veseli.
Kakva žurba, kakvo veselje
Majka ženi sina svoga
Pak se veseli, itd." (Oriovačka).

*

Mijat Stojanović: *„Slike iz života hrvatskoga naroda"* Zagreb 1881, na str. 235 „Svatove dočeka u momkovu dvoru kolo djevojakâ pjevajući:

Silaze se svi svatovi u bieli dvor,
Igra nami konj zelenko pod mladoženjom,
Vije mu se bielo perje baš za kalpakom.

Kumu

Davor jesi mili kume, daruj nam kolo
Ništa manje od dukata, sramota ti je,
Ako više ti daruješ, tvoje poštenje.

Mladoženji

Gjuvegija, mlad junače! daruj nam kolo,
Čini nam se Lado mazo, ti se ponosiš,
Što s' doveo mladu ljubu, rušnu djevojku.

Nevjesti

Oj nevjesto, košutice, daruj nam kolo,
Nemoj kriti bielo lice i modre oči,
Kojima si očarala gjerza svojega.

[11]) *Zbornik III Lovretić: Otok* str. 102 „Pargara"

Ajde malo šantava pargara,
Gore skočim, dole idem sama!

„Jedan korak livo, jedan desno, a na mistu četiri put poskoče. To rada igraju u svatová, kad na čizme metnu mamuze."

[12]) *Zbornik II, Lovretić: Otok* str. 451

„U kućaru se nećkaju, ko će prije leći, jer vele: ko prije u postelju, prije i u grob. Gajdaš sidne na postelju i ne ide dole, dok kum ne dođe i ne plati mu sedam krajcara. Onda divojka izuje momka i udari ka opetkom u čelo, a on njoj izvadi iglu timenjaču iz pletenice. Mlade pokrije sam kum ćebetom, a čauš im se priti rukom i i koješta naklapa. Kum, koji je ozbiljniji, metne škudu na ćebe. Čauš klima glavom i veli: „Eto mene oko pol noći, da vidim, gdi je škuda!"

Mnogi mladenci ne dopuštaju ove šale pri *„polaganju"*, — — — — „a dosad je bilo kako kuća naredi, pa se stidilo dite roditelja, roditelji diteta, a morali su činiti što drugi kaže".

Stojanović: Slike iz života hrvatskog naroda str. 236.

„Gajdaš napiri gajde, kum i stari svat prate ih, a čauš predvodi. Kad oni u ložnicu, već nadju onde, da je jedna od pustosvaticah zauzela postelj i drži u naručju u pelene povijenu mačku. Ova neustaje iz postelje, dok kum i stari svat neplate po nekoliko dukata.

Mladenci kleknu i pozdrave Gospu. Mladoženja skine svojoj ljubi s' glave vienac djevojački, a ona njega izuje i tad se svuku i legnu u postelj. Kum ih pokrije ćebetom, a čauš tom prilikom provodeć šalu zasieca sabljom u gredu nad posteljom govoreć: Jedan, dva, tri, četiri, pet, šest, (do dvanaest) sinova bilo! Kucne čauš još nekoliko putà sabljom iza ovog govoreć: Evo i dve, tri kćeri, da otac i mati ne ostanu bez zeta i dobra prijatelja."

Pukler: Ženidbeni običaji (Djakovština).

„Objed započne i veselje traje do pol noći, kada kum, djever, gajdaš i djeveruše podju u zgradu mladoženje *„na polaganje"*, gdje mlada muža izuva do rubine. On nju na to izuje i rasplete joj kosu.

Gajdaś se je već prije naslonio na postelju i ne će se maknuti, dok mu kum ne plati nekoliko desetaka. Legnuše mladi, gajdaš ih pokrije i metne na postelju nekoliko novčića. Prisutni ih svi na to blagoslove.

Pred zgradu metnu svatovi drva, bureta itd., a to se nesmije odnieti, dok ne iskupi kum odielo mladoženje, koje je iz zgrade gajdaš ukrao, a djever mora odkupiti ukradjeno odielo mlade."

[13]) U nekim mestima je užina kod mladoženje, kod kojeg je „prikazivanje i pripoznavanje", a večera kod kuma, na koju ide svekar i svekrva.

[14]) *Zbornik II: Lovretić: Otok „Užina kod mladoženje"* str. 453.

— „Kuma ponese na velikoj zdili onu pečenu svinjsku glavu, što je od juče ostala, pa veliki kolač i na kolaču kuvano suvo pleće. U kolač je zabodena grana zove se *kravalj.* Ta je grana iskitita kokicama, orasima, jabukama, a više put budne i po koja šarena tikvica i mala košarica."

[15]) Slične riječi kod „prikazivanja" i „pripoznavanja" rekao bi, da su sami improvizirali.

Stojanović: „Slike iz života hrvatskog naroda" 237

Čauš govori: „Hvaljen Isus kume i stari svate i ostali svatovi i uzvanici! Evo pobrinula se naša kuma da ne budemo gladni i žedni, i donijela mrvicu kruha, pečena komarca, kap vina i pol kapi rakije, nebi se čovjek mogao otrovati, što je donela. — Brez šale, donela nekoliko peći kruha, pečena vola, dovukla hardove (lagve, velika burad) vina i rakije. — Bogu na glas, nami na čast."

[16]) *Stojanović u „Slikama"* str. 238 zabilježio je ovako:

„Pomozi Bog kume i stari svate, i vi drugi prišipetlje! Evo naša mlada košuta poznaje svoga kuma i kumu lijepim darom, svilenom košuljom; evo gledajte, srmom je vezena, zlatom punjena, na vjetru bi poletila; a kumu poznaje oplećkom i otarkom tanka platna, da bi ga mogo provući kroz burmu, da je burma kolik obruč sa kace! Al nek se ne uzda kuma u ovo, nego neka rano rani i prede, kao što čini mlada kuma!"

Ilić: „Narodni slavonski običaji" str. 70

„Hvaljen Bog, kume i stari svate, poslo Bog da se veselimo evo naša mlada košuta poznaje svoga kuma i kumu, s onakovim darom, kakovim je moguća; al' nek' se kuma u ovo neuzda, nego neka ju kum puta, da ne hèrče, nego marljivo vretenom zvèrče, kao mlada kuma. Eto gledajte, kako je tanko izprela, mogo bi sve kroz prsten provuć, da je kao plužno koleso velik."

[17]) *Stojanović: „Slike"* str. 239.

„U subotu sprema se čast za nedjelju. Na tu čast sazovu se svi svatovi i tast i punica kano prvi i najmiliji gosti. U nedjelju na večer drži se dražba nad zelenim gorami, nad kićenim granami."

Мирко Кус-Николајев:

Неки народни обичаји у Гњилану

Рођење

Кад се дете роди (трећу ноћ по рођењу) одржава се крштење и „повојнице“. Састану се у кући мушки и женске, а негде саме женске. Честопута долази цело село на „повојнице“. Свако нешто донесе. Кокош, сира, питу, ракију, вина итд. и слави се крштење. Детету се тада дарује појас у који се дете повија, по тиме се и зове та слава повојнице. Мајка детета дарује кума и свештеника. З₁ време док се дете крсти мајка ако је писмена чита макар какву књигу да би дете било паметно и учено, ако је мајка неписмена, чита неко други. Рођење се објављује пуцањем из пушака. За време гозбе присутни дижу дете у вис. Прво родитељи, кум па остали, да дете порасте и буде велико. Дете се тада дарује новцем и благосивља се. Весеље и слава нарочито се развија у вечер и до по ноћи. У по ноћи чекају се „суђенице“ т. ј. оне невидљиве виле, које дају усуд детету -- судбу. Народ се тада весели, да би својим весељем присилио „суђенице“, да детету добру судбу донесу — даду. Од тог дана све што се код детета догађа суђено је и кад умре суђено је. У непарним годинама старости 1, 3 или 5-ој врши се код детета „стриг“ — шишање. До тог времена дете се не шиша и коса расте како хоће. Позове се кум и он то врши — он стриже први пута детету косу, а ако је дете старије и обрије му главу. Кум тада дарује детету прву капу. Опет се позива родбина и слави се. Кад кум дете стриже пожељно је да дете заплаче, јер ако не заплаче неће бити добро. Ако дете за време шишања не плаче, онда га присутни застрашују. Плаше га: ето ће ти кум уво да одсече, ето ти цури крв итд. За време стрижења жене се окупе и певају:

„Стрижи куме кумашине
Мајки ти се досадило
Чешљајући дуге косе...

Женидба

Женидбу удешавају родитељи. Млади се ту не питају или барем не у већини. Главно је да се родитељи младенаца међусобно удесе. Проводаџије раде увелико. Они ствар свршавају. Код девојке, ако је она прва кћер, спроводаџира ујак, а ако је друга за удају онда први зет, па трећој други зет, и тако редом. За девојку се даје — плаћа — родитељима по уговору. И то (данас 5—8000 дин.) вино, ракија, конопља, кудеља, памук итд. и личне дарове родитељима девојке. (Пешкире — кошуље, гаће). Тај уговор има са стране младожење до венчања да се испуни иначе девојка не иде у кућу, па чак и кад се венча у много случајева не ступа у кућу док се све не плати — не даде. Данас у кризи ако све не могу родитељи младожење да исплате до венчања, дају меницу. Свадба се врши после 1—12 месеци, после прошње и уговора. У девојчиној кући на дан свадбе слави се тзв. „прстен". Ту је музика, весеље и њезини узваници. Девер девојци је обично ујак макар био и ожењен, а ако нема ујака други неко из рода. Код момка је права „свадба". Ту су његови узваници. Музика, весеље, локанлук. Тог дана првипут се момак брије. До женидбе овде младићи се не брију. На дан венчања брије се момак без обзира да ли има длака или нема. За време бријања ударају га кључевима да буде добар газда. Мере му ново одело, пролази између материних ногу, да га жена после превише не одвуче од родитеља. Иза леђа младожење раде са катанцем и кључем и закључају катанац и тај катанац одкључају после венчања. То се чини ради тога да би могао сполну љубав да води, јер му непријатељи праве „чрне" и желе да не може, а катанац све то спасава. Ако је младожења првих дана полно слаб муж „опчинили су га непријатељи". — Младожења иде по младу и онда у цркву, али бива у много случајева да се обоје састају истом у цркви са својим сватима. Младенци долазе после венчања у кућу младожење. Ту их пред вратима чека котао с водом и прскају се, стоје пред вратима на ћилиму, да буду богати. Млада прсте замочи у мед и намаже врата, да јој у тој кући живот буде сладак. Млада улазећи у авлију баца марамицу момцима и ови се отимају за њу. Младожења баца девојкама јабуку и оне ју хватају. То све зато да се и они сретно и што пре ожене и удаду. Млада иде до ватре и подстакне ватру, да би у кући било више топлине и љубави и да све иде у реду.

Код уласка у кућу младој дају мушко дете мало у руку „накоњче". Накоњче се зове то дете због тога што млада јаши на коњу и седећи на коњу узима дете. То зато да би и она рађала мушку децу. По том накоњчету рачуна се после време и године. Каже се „Јова је био моје накоњче" а њему је 20 година, онда томе има итд. Млада љуби руку старијима и они је дарују. Узима неки весељак јабуку и обилази госте и свако у јабуку утисне новац, а то је дар младој. — У вечер младожења

иде да пере руке и нећка се вештачки, а млада га моњака и вуче да иду на спавање.

Са свекрвом тога дана праве се комедије. Поливају је водом и вичу: ето упишала се. Свекрва води коло и држећи у руци сито и погачу, знак имаштине. — Раније се је свадба обављала на коњима, а данас више на колима. Иначе пије се, сваки се пролазник части. —

Треба споменути, да и млада долазећи у кућу донаша знатне дарове укућанима, а нарочито младожењи и његовој родбини. Код Арнаута младожења све плаћаи даје — млада ни паре — ништа. — Интересантно је то, да су удовице скупље од девојака и то стога што је удовица већ осигурана материјално и има нешто и брак јој баш није нуждан, а то је овде главно, па ко хоће удовицу мора више да плати за њу њезином свекру и свекрви. —

Смрт

Када неко умре купају га и то на једној поњави, а не у кориту. Око одра кукају жене и то родбина. Нема наручених нарикача. Жене кукају изменично, увек у једном истом ритму и мелодији, набрајају његове врлине, дозивају његове најближе. — Када се износи мртвац из куће сва се врата на кући и зградама отворе. То зато да му душа изађе из куће, да не би још ко умро. — Док мртвац још лежи на одру донаша се у кућу обична земља и меће у собу где лежи мртвац. То зато да би се кућа могла кречити у року од годину дана. Ко то не учини онда кућу за годину дана не кречи јер то не ваља. Када умре рецимо првенац онда родитељи не иду на гробље. Њима једна стара баба даде у руке кокош и они седе у кући држећи ту кокош док се поп не поврати са гробља. Кад се поп врати они пуштају кокош и излазе из куће, а поп у кући остаје а то зато све да поп прими на себе да деца више не умиру. — На спровод првенца родитељи не иду због тога да не жале, јер ће лакше опет добити дете. — Када умре ожењен мушкарац и жена после ако се уда, родитељи мушкарчеви иду на гроб и сипају хладну воду на гроб баш за време венчања његове удовице, да би му се кости охладиле и да не буде љубоморан. Када умре млади мушкарац па има добру снашу — жену, и његови родитељи желе да им не изађе из куће, да се не уда, онда је крадом прсну водом у којој је њезин мртви муж купан. — Ако умре брат који је рођен у истом месецу са којим братом (било које године) онда живи брат иде на гроб и ломи новац на два дела. Половицу баца у гроб, а половину себи оставља и то зато да сваки своје добије и да га не повуче у смрт. Мртвога однесу у гробље и сарањују. У гроб бацају новац и то зато да откупе земљу у којој мртви лежи, па да му онда та земља „плаћена“ буде лака. На гроб се носи увек посуда (обично тестија, коршов) с водом и метне на гроб, да може мртви да пије кад ожедни. Зато овде по гробовима и муслимана стоји то

посуђе. Сутра по укопу је освећење гроба и даћа. Пије се на гробу. На велико. И на то се пази да ли је чашћење добро. Ако није, онда се каже: види нису га волели. Дају се задушнице кроз 7 дана, 40 дана, $^1/_2$ године и 1 годину. Увек је то везано са даћом и јелом и то на гробљу. Пите, месо, равна јела па и кафа се кува. Жене у очи сваког свеца иду на гробље — само жене. — Када мртвац лежи на одру долазе кроз цео дан људи, а ближа родбина и комшије ноћу страже око мртваца — на смену. Мртвац је ноћу покривен а присутни пију само каву и пуше.

Жетва

Када жетеоци дођу на њиву прво иза леђа српом млате као да жању. То зато, да их не би у раду крста, леђа болила. Последњи дан жетве оставе на њиви један куп непожњетог жита и вежу га онако у земљи и иските га, а под њега и у њега туре све српове. Пред вечер исчупају тај искићени куп и вежу га заједно са свим српoвима и једна девојчица носи то кући, да стоји тако до године, да и до године буде добра жетва. Девојчица успут не сме да проговори, а сваки је тада нарочито изазива. То зато да се не поквари веза између ове и следеће жетве. — Вршење је обично. Овде млате ретко, а више врше коњима, па чак кравама и биволима. Гумно се истеше макар где и чак у пољу. Жито се чисти на ветру бацајући лопатама у зрак. Но данас је већ по мало продрла ветрењача и вршалице. Нарочитих слава нема. После довршеног вршења се слави и сваки се присутни кити класом. —

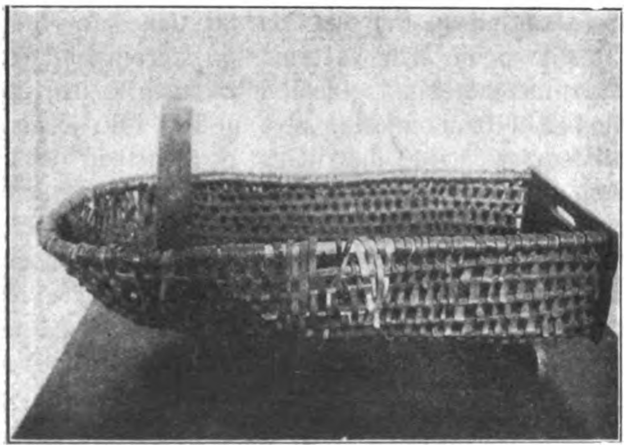
Bilješke sa otoka Krka

Priopćila ih **Tereza Paulić** restaurator Etnografskog Muzeja u Zagrebu.

„Blagden od magriža" (= smilja) je Petrovo. Na taj dan kao i nedjeljom idu ljudi u crkvu. Poslije podne iza večernje, po starom običaju djevojčice beru magriž po raznim „nerezima" (neplodno kamenito tlo) po gromačama i nad valometima u blizini mjesta. Ove godine bilo je nad Zgribnicom (uvala sa kupalištem) preko 40 djevojčica po četiri do pet u grupi (= kumpanice) koje su uz magriž brale „mačiće" (sivkasto bijela kosmata bilina) i zvijezdice (= titrice) a svaka je ponijela „klufčić" pletera od vune da s njim opliće stapke nabranog cvijeća i dodavajuć kiticu do kitice spletu vjenčić koji nazivlju i „krunica". „Šćute" to jest krajeve od stapka odrežu tek kad dođu kući. Vijenci variraju između 0·15 do 0·25 m. u promjeru. Sve su biljke ljekovite. Sa spletenim vijencima idu opet u skupinama u crkvu, a najradije do „Gospoje" (= kapela Majke Božje) i tu škrope to jest prskaju sa sv. vodom tako da je pod oko škropionice sasvim mokar. Neka djeca nose vijence odmah kući gdje ih majka ili baka blagoslovi sa sv. vodom, a gdjekoje i ne blagoslove veleći da je sve što raste „zvena" u polju i u lugu, blagoslovljeno na Tijelovo. Vijence vješaju neke u sobu na gredu ili u koji kut i na prozor, a obično ga se nađe iza nekog vremena na tavanu (= na „sufitu"). Zimi se običavaju liječiti sa stručkom bilja iz tih vijenaca bačenim na živu žeravku. Na dimu, koji se tom prilikom diže, kade glavu ako je otečena od zubobolje ili kakove prehlade, pokrivajuć ju pri tom rupcem (= facolom).

„Oganj" (= krijes) ne pale na „Ivanju" ni na Jurjevo, već na samo Petrovo na večer. Već dva, tri dana prije Petrova sabiru dječaci suharke i „magriž" za „oganj". Nestrpljiva djeca još za dana iza večernje odu na „Čerenec" (= brežuljak nad Vrbnikom) i tamo pale „ognje" od magriža koji su već prije u hrpe poslagali. Kad se smrači viđaju se ognji po gradu na ulicama i „va dvorima" (dvorišta) pa „zven grada" i na cesti. Sad su veći sad manji, gasnu i ponovno se dižu kad na njih bace novu pregršt magriža i šiblja. Sablasno djeluje cijeli okoliš u tom osvetlenju — one stare visoke zgrade u tijesnim ulicama i dvorima sad se ukažu pa opet se gube u tami. Djeca ciče i skaču preko ognja i jedno drugo potstrekava, rugajući se da se ne usuđuju skočiti. Za malu djecu odvoje po koju goruću

grančicu, da i oni uzmognu skakati preko ognja. Tu i tamo po koja mlada žena sa djetetom na ruci skače preko ognja, a iza svršetka plesa na „placi" skoči i po koji mladić sa svojom „frajaricom" držeć se za ruke. Na pogašenom ognju su neke žene na žar postavile lončiće na tronošcima, da u njima zakuhaju mlijeko. Neke vele da će onaj tko pije od toga mlijeka, biti zdrav cijelu godinu, a druge vele da iz štednje kuhaju na toj žari, da ne moraju paliti „ogenj" na ognjištu. (Nitko mi nije znao potvrditi taj običaj u vezi sa gornjim vjerovanjem). Zašto baš na Petrovo pale „ognje" također mi nije nitko znao reći — tek da je takova „užanca" (= običaj) od starine. „Paronova" žena M. Grškovića mi je govorila da su nekad vjenčiće od magriža vješale na prozor djevojke koje su bile slobodne, još neisprošene ili bez „frajara". Druge starice se toga ne sjećaju, ali vele da baš „Paronovi" mnogo znadu za stare „užance".

Zibel = zipka od šiblja.

„Razgon od ovaca" to jest svršetak muzenja slavi se prve nedjelje iza Petrova. Po nekoliko obitelji slože se i za vrijeme muzenja za sir „sprave ovce skupa" i dijele mlijeko i sir. Nekako oko Petrova prestaju musti i kad ovce „razgone" slave taj dan sa plesom. Sopci sopu na placi za „pestirski tanec". Prvi pleše „sudec" (= načelnik) ili ga zamjenjuje sin ili kćerka. (Ove godine je prva zaplesala načelnikova kći). Neki pastiri plešu sa sirom u džepu ali ne znaju zašto to čine, misle da je to za dokaz njihove „pestirščine" (= da su pasttri).

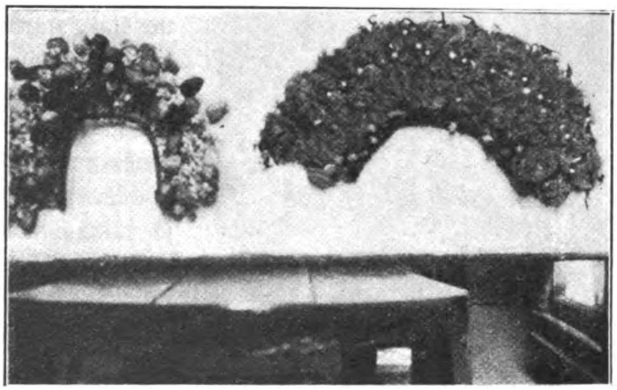
„Presnec" kolač od sira pravi se samo do „razgona". Od proljeća kad se počnu ovce „mlist" na svaki veći blagdan u mogućnijim kućama, a na „Ivanju", dan proštenja u Vrbniku, nastoji svaka kuća da ima „presnec" (plural = presnac). Često peku u zajednici, po dvije tri obitelji zajedno, vele da „prelože", da ne pale toliko peći — jer presnec se uvijek peče u krušnoj peći. Od tvrdog tijesta je načinjena zdjelica, koja se napuni sa mješavinom od ovčeg sira, šećera jajima i mirodijama, a ukrasi se sa „štipačama" od lima sa zupcima koji se, zatvarajuć se utisnu u tijesto. Rub zdjelice se nareže sa škarama ili nazupča. Promjer „presneca" je oko 0·12 m. do 0·15 m. a visina oko 0·08 m.

„Zibel" je zipka od šiblja ili raskoljenih prutova (jedna takova je u Etn. muzeju u Zagrebu). U selu Garici na Krku su ih pleli i donašali na

prodaju na „Ivanju“ (crkveni god u Vrbniku) a inače svake jeseni, radili su ih i po narudžbi. Zibel se upotrebljava samo za djecu do tri mjeseca, a ako je dijete bilo slabašno, do pol godine.

„Kjonka“ (= kljonka) je drvena zipka za veću djecu do dvije god. staru. U zibel i kljonku metne se slame na dno a uzglavlje se povisi, sve se pokrije krpom ili „plenom“ (= pelenom). Dijete se pokriva sa plenom od fruštanja“ (flanela) a zimi sa vunenom maramom ili majicom. Neke su žene napravile male jastučiće punjene vunom.

„Kumovi“ na krstu su u prvom redu djed ili baka sa očeve strane, onda po majci a jesu li pomrli kumuje brat ili sestra od roditelja. Djeca bi dobivala većinom imena po njima, ali sad se već ne drže tog običaja. Dijete nisu na krstu darivali, to se tek sada počelo uvađati.

„Vinec“ za vjenčanje. Veći iz Malinske (ljubičast). Manji iz Vrbnika (ružičast) 1934.

„Božja stomanjica“ je košuljica za novorođenčad, krojena od jednog komada mekanog lanenog ili pamučnog tkiva. Katkad su prve stomanjice bile sašite od starog već ispranog platna, jer je od pranja bilo mekše. Košuljica se veže na grudima, jer na leđima bi „vezi“ mogli smetati djetetu.

„Plena“ (pelena) je od „ruba“ = buhača ili kako vele od „željtice“ to jest od nebijeljenoga pamučnog tkiva.

Povoji su nekad bili od domaće vune. tkani u Dobrinju na otoku Krku. Dužina im je bila oko četiri lakta, a širina do jednog pednja t. j. oko 12—15 cm. Neke žene vele da su se ti povoji upotrebljavali samo zimi. Vuna je morala biti odabrana i „metka“ da ne bi dijete zažuljila. Sad kupuju pamučne povoje.

„Šoku“ su nosila djeca kad su prohodala pa i u školu. To su bila odijela većinom od riđe vune a hlače, odnosno suknja u pasu prišivena uz prsluk. Dugi rukavi su bili prišiveni samo na ramenima, pa su se mogli obući ili ostaviti visiti na leđima (= vele da su „šklembali“). Dječaci su kao i odrasli ljudi nosili berite i klobuke, a djevojčice „rub“. Berite su pleli od dom. vune i bile su valjane. Već oko trideset godina to ne nose više.

„Klobuke“ široke kao u Dobrinju u Vrbniku žene nisu nikad nosile, bar se nitko ne sjeća da bi to tko ikad spominjao. Ali kad su išle „ven“ raditi u polju ili pobirati „buhač“, vezale bi glavu proti suncu ili kiši sa maramom, a na nju natukli šešir od muža, kakovu „staru klobučinu“ i to

od vune ili slame. Za žetvu ili branje „buhača" su neke žene imale širok slamni šešir, koji su kupovali u Senju na „sejmu". I danas još se viđaju stare žene sa klobučinom na glavi.

„Kanice" = tkanice su se tkale u Dobrinju, a prodavale su ih žene obilazeć otokom.

„Cvilni pas" - tkanica od svile sa utkanim ornamentima pretežno žute boje. Ne znaju gdje su se tkali, neke žene nagađaju da su iz Like ili Bosne, a druge vele da su ih valjda donašali iz Mletaka. Bašćanke vele pojasu „fanelica".

Črljenica

U Košljunu u muzeju imaju oko desetak starinarskih odijela za žene, kotige = suknje od janjećeg krzna ili od ovčjeg za žene, te mnogo tkanica i pasova, berita ruba itd. i jedno kompletno muško odijelo. Kotiga iz Dobrinja ima „podšev" od tamno smeđeg sukna koji je jako širok tako da „gremiki" nisu dulji od 15 cm. (gremiki = remiki i remenki). Jedna kotiga u muzeju na Košljunu ima tamno modri podšev i kas, a u Vrbniku sam vidjela samo sa crvenim kasom i podševom. A jedna druga kotiga u tom muzeju ima podšev crven a kas od kože ukrašen apliciranom kožom. Osim toga imaju u muzeju nekoliko vijenaca za mladenke a svi su većinom od ljubičastog cvijeća tek dva su od ružinih pupoljaka (čini mi se da su ovi noviji). U Košljunu nisu mi znali reći zašto su ti vijenci ljubičasti.

Iz mjesta Poljice imaju izloženu suknju „črjenicu" ili „črljenicu", od crvenog „veluda" = baršuna. Sa sasvim niskim kasom, a rub joj je isprešaran sa „osugama" = vrpcama i to zelenim, modrim, želtim (žutim) „čevjenastim" (ružičastim). To je suknja za mladenke ali stomanje nisam vidila da bi imali.

„Dolama" je „čevjena" muška „jaketa" (— jedna je samo još uščuvana u Vrbniku). Muška starinska nošnja se teže može naći od ženske, jer su ju prije žena napustili, a starci su ih donosili ili se u njima pokapali. U okolici Dubašnice su ju najdulje nosili — ali i tamo već napustili.

Kabani iz Malinske su opšiveni sa modrim suknom ali u Košljunu ne znaju jesu li tamo svi kabani bili takovi, ili su opšiveni suknom koje druge boje. U Etnograf. muzeju u Zagrebu je kaban iz Vrbnika opšiven sa crvenim suknom.

Kapa karnevalska = šešir od crne slame ukrašen je na vrhu sa kitom papirnatih ruža. Niz leđa vise raznobojne vrpce = „kurdelice", do preko

pojasa. Na mesopust ga nose mladići na tanec. Ako se kod plesanja zakući crvena vrpca za koju djevojku, tad vele da ga ta voli. Kažu mi u muzeju da je svaka vrpca prama boji imala svoje značenje a moralo je visiti osam traka.

Kolo djece pleše u Aleksandrovu na ponedeljak mesopusta, a sva su obučena u narodne nošnje.

Platnenice = muške platnene gaće su također izložene u Košljunu. U okolici Malinske su se takove platnenice nosile i ljeti uz košulju a kadgod uz pletenu maju od dom. vune. U Vrbniku su ih samo zimi nosili pod „bragešama" a za jake zimske bure običavali su nekad stari ljudi nositi po dvije platnenice pod bragešama.

Široke brageše vele da su krojene jednako široke kod gležanja kao i u pasu. (Naše u muzeju u Zagrebu su dolje uže). Kažu da je bilo modrih, riđih, mješanih (= od „rije" i bele „vlne") = od riđe i bijele vune. Mješane su imali ljudi koji su posjedovali malo ovaca. A bijele vunene su nosili u Omišlju. Osim tekstila imaju u muzeju u Košljunu preslica, sopela, miščić i mnogo keramije (većim dijelom iz Engleske i Italije). Popis predmeta postoji, ali bez točnih naziva. Moralo bi se saznati te nazive od žena koje su dotične predmete poklonile muzeju — ako su još žive, ili u njihovim selima i naseljima.

Kapa karnevalska iz okolice Malinske. U muzeju na Košljunu — (otok Krk) 1934.

Mjere za žito, grah, krumpir itd. su bile nekad drvene posude, većinom izduben panj od žukve.

Minica = 10—11 kg. Dvije su u Vrbniku fotografirane za muzej. Viša ima promjer 0·26 m. a visinu 0·31 m. Stablo od žukve je tu upotrebljeno i izdubeno, a dno i dvije „ručice" su dodane. Niža minica je starija, promjer: 0·33 – 0·28 m. visina: 0·27 m. „ručice" su izdjelane od istog komada od kojeg je i trup, dno je usađeno.

Kvartarol = pol minice sa jednom „ručicom", od žukve. Visina 0·26 m. promjer 0·19 m.

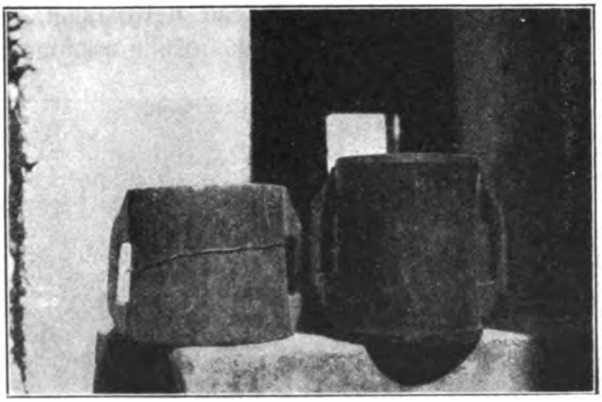
Četrtinjak = pol kvartarola sa jednom „ručicom", od žukve. Visina 0·24 m. promjer 0·16 m.

Polić = pol četrtinjaka, bez ručice od žukve. Visina: 0·15 m. promjer 0·15—0·13·5 m.

„Minica opadata" = minica slabe mjere. na nju se je moralo mjeriti tako da se nad rub napuni — takovih opadatih mjera ima i med kvartarolima, čertinjakima i polićima.

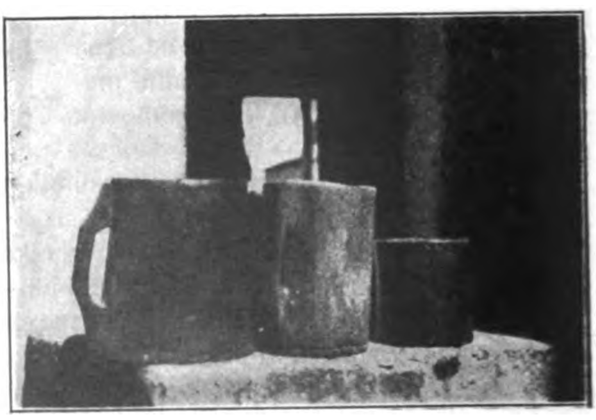
Stari ljudi mi kažu da im je minica služila kao stol, a sjeli bi na četrtinjak a i na polić.

„Žarelina“ je kuhana sirutka i to zakuhana sa užarenim komadima kamenja koje se sa drvenim štipačama vadi iz žari. Štipače si pastiri sami načine; drven prut raskole i u tu rešku utisnu kamenčić te pod i nad kamenom taj prut omotaju sa konopčićem ili žukvom. (U muzeju imamo drvenu posudu kamenje i štipače iz Bosne). U Vrbniku kuhaju žarelinu samo pastiri — a katkad i mlijeko tako zakuhaju — koje ima mali zadah po paljevini.

„Minice“, mjere za žitak.

Kabani su bili dugi do gležanja a bilo je i kraćih koji su sezali do koljena. Nekad su ih oblačili uvijek zimi za bure a da im bude što toplije opasali bi sa preko kabana sa kakovom bilo uzicom. Kabani su bili većinom riđi, a nekad miješani (za siromašnije ljude). Bilo je kabana bez ukrasa za starce, a bilo ih je opšivenih sa zelenim crvenim ili modrim suknom.

„Kvartaroli“ i l. polić mjere za žitak.

Pričaju mi da je prije gradnje Vitezićevog doma u Vrbniku na tom mjestu bila lođa (logia) pod kojom bi se skupljali muškarci na razgovor. Pod jesen i zimi bi „kapuč“ od kabana digli na glavu, a žene znatiželjne što muškarci govore u mraku znale bi obući kaban sa kapučom na glavi sjele bi u lođu i prisluškivale.

A i koja srčana „golica“ (djevojka) bi se približila na taj način mladićima („golcom“) da čuje je li tamo njen „frajar“ i da li i kako govori o njoj a i kakav je među drugovima.

Narodne poslovice

sabrane u selu Dešćevcu, Markuševac, srez Zagreb

1) Čist račun, laka smrt.
2) Mala Gospa putem, zima po kute.
3) Z babinuga kuta se vedri, ne bi gojdine.[1])
4) Lake je po tuđe riti batine brojiti.
5) Gdo pot kim jamu kopa, sam vu nju opane.
6) Brzdel kljuje, a njemu na prsa curi.
7) Saki je svemu[2]) gospodar.
8) Mali tič, veliki krič.
9) Kesne je popoldan k mejše iti.
10) Komen[3]) s pripećka špot dela.
1) I kača pred bojem bejži.
2) Za kuj ima kovač klešča? Za te imam i ja tebe!
3) Kam ne more vrag, tam babu pošele.
4) Gde je pane bab, i dete je kilave.
5) Pekel je s popovskemi glavami potpođen.
6) Stožer se ruši, slama prši.
7) Za jednoga rastepača ne teže deset drugeh skrbeti.
8) Jen[4]) pijanac, propala kuća.
9) Ki med žmiče,[5]) prste liže.
20) Slaba kuća gde nije cedila[6]) ni smadila.[7])
1) Kosti liži, kruh zagriži.
2) U babe duge lasi, a kratka pomet.
3) Počem kupil, potem prodal.
4) Vrana vrane oči ne kopa.
5) Gdo nema srama, sveta se vžije.
6) Još si on počine ki z hrasta opane.
7) Pane reči, male hasne.
8) Na jeziku nije žulja.
9) Lake je žabu v vodu natirati.
30) Saka se tica po perju pozna.

---

[1]) gojdina = kiša; [2]) svemu = svojemu; [3]) komen = ognjište na podu; [4]) jen = jedan; [5]) žmikati = šakama istiskati vodu iz nečega; [6]) cediio = mleko i sl; [7]) smadilo = meso.

1) Gde se dva svadiju, treći se veseli.
2) I črna krava belo mleko doji.
3) Čisle v ruke, dreka v zube.
4) Naj si saki pred svojim pragom zmeče.
5) Po noći je i beli konj črn.
6) Nijene krave njene tele ne smrdi.
7) Nije za guske seno.
8) Češem se gde me i ne srbi.
9) Ni lisica ne prede, pak se za njenu bundu boriju.
40) Zabadove je konjski drek velik (kad je malo hasne vu njem).
1) Neče vrag ned na veliki kup srat.
2) Kaj bi k morju vodu prileval, gde je dosta ima.
3) Bela si kak vrana pod kolenom.
4) Skopaj si oke, buš dalje videl.
5) Če hoćeš zajca loviti, deni mu na rep soli.
6) Bolša i debela nit neg gola rit.
7) Joj njemu koda drugi milujedu.
8) Nema on ki skrbi, neg on ki čuva.
9) Si za jenoga, jen za vse.
50) Ima sušicu v žepe.
1) Imam te rad kak i trn petu. Same, kakve dobre čini kad vu nju zaleti!
2) Begec je sramožljiv, ali hasnovit.
3) Junak navek dobi (t. j. batinâ).
4) Nije jakši on ki više vudri, neg on ki više zdrži.
5) Lake je popu v žepe figu kazati.
6) Bolje neke, neg nike.
7) Gnezde je lepe, same nije tiča na njem.
8) Gnezde je, tiča nije.
9) Nijena naglost nike ne valja.
60) Ne mlati prazne slame kad nemaš kaj pane.
1) Šuti ko bekava cura.
2) Bejži kaj si bogem pasel.
3) Nije se rodil ki bi svemu svetu zgodil (vgodil).
4) Gosponu rejši gori klafter drv, neg siromaku jen suk.
5) Po spale ne dojde nike neg buhi i vuši.
6) Se smrdi od lenosti.
7) Bu več i tvoja rit došla na šekret.
8) Krive stečene nije blagoslovene.
9) Spometen je kak i on ki si je z drojžđami rit brisal.
70) Bedast si kaj da ti se gdo s krampem v rit nahitil.
1) Tak je dug da bi ž njim lake voz sena požrdil.
2) Kej mi je Bog dal, ni sveci mi ne ju zeli.
3) Komu Bog, tomu su i sveci.

4) Na jene oke čorav, na druge niš ne vidi.
5) Kak stari kos fučka, tak se i mladi vuči.
6) Ima zubi kaj sveti Šimun.
7) Ima jezik kak krava rep.
8) Poštele je se... kak i kobile octa.
9) Gospon ima vekšu rit, neg siromak peč.
80) Ide v sedme lete kak i biškupov osel.
1) Pod svojim škrljakem je saki gospon.
2) Tija voda breg potkapa.
3) Ima srce kak puran.
4) Ima srce kak bažul [(„za poganoga čoveka")].
5) Mali, ali žmani.
6) Ki hoče puzu loviti, mora guzu smočiti.
7) Saka batina ima dva kraje.
8) Vijaj gužvu dok je mlada.
9) Staroga je kojna teške navčiti jašiti.
90) Stara koka, masna čorba.
1) Bume se vre na vuske steze stali.
2) Kak smrk, tak hrk. (t. j. čim pane mrak, idi spavati!)
3) Bolje da su vsi slepci pregledali neg tvoje hlače.
4) Dej ti Bog pre mrd nego smrt.
5) Bog dal ovu kupicu ne popil! (kad *kupicu* i onako ne može nego vino u njoj!)
6) Od fale gospocki cucki krepaju.
7) Fala v žep ne more.
8) Črlen je kak bogečka rit.
9) Ima nos kak tutek.
100) Ti se nos buca. (kaže se na pr. pijancu, radi crvena nosa).
1) Nigdar je veliki.
2) Nigdar je dugi čovek.
3) Ki bi — da bi! Ali „Kiba" ne da!
4) Imaš noge kak vodeni kukec. (ili: kak sveti Radíslav).
5) Slab gazda ki babe gače da.
6) Ruška sama opane kad je zrela.
7) Gdo je od dela postal debel!
8) Ki se mej poseje meša, svinje ga pojeju.
9) Si prsti na ruke nisu jenaki.
110) Bolši je gusti mali neg retki veliki.
1) Slaba gazdarica ka nema koke pri hiži.
2) Na odlučke koze rogi rasteju. (skanjivanje)
3) Po podnjenem dreve koze sereju. (ko se da „zafrkavati")
4) Nije Bog dal koze dugoga repa.
5) Obetanje bedakom veselje.
6) Bedaki kažeju peneze, a deca rit. (kažeju = pokazuju)

7) Obetanje ne fali, same vrag vzemlje davanje.
8) Miluj sirotu na svoju sramotu. (nezahvalnost)
9) Kaj je one koze ku oguliju, te je i one ka privezana čaka.
120) Volem bit truden, neg gladen.
1) Kej mačka leže, te v slamu gledi.
2) Meči pejsju nogu na stol, — neče neg pod stol.
3) Se vrag zbreberil (zgizdal) na božem stolu.
4) Kad deca imaju penez, i krámari tržiju.
5) Kad Bog hoće i mrtvi prdi.
6) Nije srećen on ki pune ima, neg on komu je male treba.
7) Bolje v ruka vrabce, neg na kravu golub.
8) Bolje denes vrabec, neg zutra golub.
9) Ki krpa, škrinju trpa.
130) Štel si me žejnoga čez vodu prepelati.
1) Na drugem vidi smet, a na sebe ni brvna.
2) Popovski žep i konjska rit — to nije nigdar pune.
3) Zarekle mu se kak i popu na predekalnice.
4) Ima glimboku rit da je ni vrag z drugem (= prut) zmeril ne bi.
5) Prdi vrana na brodara kad čez morje preleti.
6) Z rukomi mu dej, a z nogami išči.
7) Kad prejsi, med v zubi nejsi; kad vrača, pleća ti obrača.
8) Nijeden tat po sebe ne veruje.
9) Z vola nije neg komad govedine.
140) Staroga je vola rog tvrd.
1) Te bu onda kad se bu vuk v Save topil.
2) Te bu na Šarjove! A gda bu Šarjove? Kad se buju koze brile. A gda se buju koze brile? Na Šarjove!
3) Jelovu bi babu obdojila.
4) Prikaznom konju ne treba zubi gladati, (prikazan = darovan)
5) Ki kola maže, vole pomaže.
6) Dete se zate krsti da bi mu se za ime znale.
7) Kum (kumek) bu tak duge bedast dok bu kamen trd i bor zelen.
8) Gdo ide gladen spat, za vraga senja.
9) Gdo maže, on vojzi.
150) Prez muke se ni posrati nije moči.
1) Pane cuckov i vuka obdola.
2) Dej ti Bog tesnu obutel!
3) Ne delaj pre ražnja, neg zajca streliš.
4) Naj reči pre „hop!“ neg črez grabu skočiš.
5) Lake se vrapcu svaditi na tuđem žitku.
6) Teške je šepavomu prez batine.
7) Zate lake kad se čoveku neče, same je vrag kad nije kej.
8) Deset ih skrbi, jen lake potroši.
9) Mudre glave jene oke dosta

160) Bolje je i rukav odrezati za teroga piškal drži, neg se njemu v ruke dati.
1) Mala je hižica, zeleni je krov, vu nju mora vsaki dojti, bil bogec il grof.
2) Baba drži tri vugliča v hiži, a maž četvrtoga pomaže. Ali bi vsi tri k vragu otišli da maža nije.
3) Buš vre i ti star, če te ne bu vrag mladoga zel.
4) Kam čovek z mislju, tam vrag z ritju.
5) Ki se na dinje nese, njega i vugerki min'ju (mineju).
6) Kam otec z okem, tam dobre dete s kokem.
7) Ki nema glave, ima noge.
8) On je tak tat ki lojtru drži kak i on ki po nje ide.
9) Jurjevska rosa, trojačka vedrina.
170) Poljska vedrina veli orude pospravljati, a gorska vedrina ga veli vun sneti.
1) Prez Boga ništa.
2) Bogatomu se léžeju telići i svinje, a siromaku se rodiju deca.
3) Neče kuga v praznu štalu.
4) Prvi — k — zdele, zajni k dele.
5) Ki je po lete muden za pridelati, v jeseni se požuri pobrati.
6) Gdo nije za se dober, drugomu je još menje.
7) Z babinuga kuta se kadi, bu tuče.
8) Jena noga navek odzaj ostaje.
9) Za svoje krejcere dobiš najvekšuga neprijatela.
180) Jen čovek nikak ne more sam dober biti.
1) Kad nemaš glave, noge splačaju.
2) Veliki zagovori, teški odgovori.
3) Mali miš more i veliku hižu zrušiti.
4) Črni mali finferni, cent mesa more genuti: — buva!
5) Ne boj se onoga ki s tobum ide, neg onoga ki za tobum šmrklje cedi. Ki s tobum ide i raste, mači se kak i ti, a gdo za tobom ide, on te bu grizel. — nezahvalnost dece.
6) Tri su pravedne stvari na ovem svetu: prva je da vsaki mora vmreti; druga jé ta da si vsaki misli kej hoče; a trejta je: da si ništi ne more mladosti kupiti.
7) Kad bi vmreti bile na splačanje, bile bi siromakov paniene grabe.
8) Prazna mošnja, gotova prošnja.
9) Z prazne se kupice nije moči napiti.
190) Bolje je prejsiti neg krasti. Kad prejsiš, vsaki te žale, kad kradeš, vsaki te bije.
1) Mi si jesme brati, ali si naše kese nisu sestre.
2) Z zguba ništi ne žive.
3) Sama fala niš ne valja.
4) Če nis vreden, sem potreben. (Sem potreben = potrebno mi je).

5) Pes se ne navči plivati dok si vuh' ne zaleje.
6) Kak na triznem misli, tak na pijanem govori.
7) Kobila žriebe zleže, pak najprie sama vojzi, a posle ž njim.
8) Zakopaj prie jamu neg se tele vtopile.
9) Bolje se po siromaški vojziti neg — po — gospodski iti.
200) Ki luckovega kopuna pojil, naj svege na dretu dene.
1) Za silu je vrag i muhe kosal.
2) Vuk prase i z broja odnese.
3) Bolje da si se rodil prez k..ca neg prez sreče.
4) Bog ne donesi tam ni mega patoflina (=stari opanak).
5) Ali sam mu čižme zascal.
6) Sem mu dobre menten potkrojil.
7) Lijepe je prejsiti, ali nije zaduj piti.
8) Živi kak bik na gmajnu.

Sakupio **Josip Jordanić**

Bibliografija.

Časopisi i knjige koje su kupljene, darovane ili pak stigle u zamjenu za publikacije Narodnog Etnografskog Muzeja u Zagrebu.

Andrija Medulić nazvan *Schiavone,* dalmatinski slikar XVI stoljeća: Uvodić Angjeo. Izdanje Galerije Umjetnosti Primorske banovine. Sv. III. Split 1934

Anthpopos Revue Internationale d'Ethnologie et de Linguistique. Band XXX. Heft 1—2 Herausgegeben von P. Georg Höltker, S. V. D. Verlag St. Gabriel-Mödling bei Wien, Österreich 1935.

Atlantis (Länder-Völker-Reisen) VII; Heft 1, 2, 3, 4. Herausgeber Martin Hürlimann. Bibliographisches Institut A. G. Leipzig 1935.

Ausschnitt-Stickerei: Gussi von Reden. Handarbeitsbücher der Deutschen Moden Zeitung 37. Verlag Oto Bayer Leipzig

Bäudchen-Arbeiten (Poin Lace): Marie Niedner. Verlag der Deutschen Moden Zeitung, Aug. Polich. Leipzig

Bibliotheca ethnologica-linguistica *Africana.* Volum V numb 1/4 Herausgegeben Albert Drexel, Innsbruck 1933/34.

Bratislava. Časopis učené společnosti Šafaříkovy. Roč. I—VIII (36 svezaka) Poradaji; Prof. dr. J. F. Babor, prof. dr. Vlad. Klecauda, prof. dr. Karel Laštovka, prof. dr. Albert Pražak, prof. dr. Otakar Sommer. Bratislava 1927—1934.

Die Bäudchinspitze (Poin Lace) Bibliotek D. M. C. Verlager Th. de Dillmont. Mülhausen (Elsas).

Български народни пѣсни — Отъ Тимокъ до Вита: Редактира: Василъ Стоинитъ. София 1928 г.

Die Klosterkirhe von *Studenica:* Maria Luise Burian. Belgrad 1934.

Die Nadelspitzen I-re Serie. Bibliotek D. M. C. Verlager Th de Dillmont. Mülhausen (Elsas)

Die Volkskunde als Wissenschaft. Zwei Vorträge von Wilhelm Heinrich Richl und Adolf Spamer. Berlin-Leipzig 1935

Doppelseitiger kreuzstich-Holbein-technick: Agnes Thümmel. Handarbeitsbücher der Deutschen Moden Zeitung 37 Verlag Oto Beyer. Leipzig

Eesti Rahva Museum-Rahvateaduslikud Küsimuskavad IX; Rahvateaduslikke Küsimusi. Tartu 1934

Flachstich-Arbeiten: Agnes und Kaete Seudel. Handarbeitsbücher der Deutschen Moden Zeitung 25 Verlag Oto Beyer. Leipzig

Frivolitäten: Emmy Liebert. Handarbeitsbücher der Deutschen Moden Zeitung 36. Verlag Oto Beyer Leipzig

Gipüre-Arbeiten: Hèlene Weber. Handarbeitsbücher der Deutshen Moden Zeitung 32. Verlag Oto Beyer. Leipzig

Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu. IX knjiga. Urednik dr. Borivoje Drobnjaković. Beograd 1934

Glasnik skopskog naučnog društva. Knjiga XIII (1933) Odelenje društvenih nauka. Skoplje 1934

Handbuch für Handanger stickerei: Gratz Paula. Verlag Schmitt-Manufaktur Drezden

Handanger Durchbruch: Ohrtmann Clauder. Vobachs Handarbeitsbücher 15 Berlin-Leipzig

Hedebo Arbeiten: Gussi von Reden. Beyers Handarbeitsbücher Band 80 Leipzig

Hedebo-Stickereien (Dänische original arbeiten): Gussi von Reden. Handarbeitsbücher der Deutschen Moden Zeitung 37. Verlag Oto Beyer. Leipzig

Irische Spitzen: Bibliotek D. M. C. Verlager Tt. de Dillmont. Mülhausen (Elsas)

Istraživanje muzičkog folklora u Dalmaciji (separat): Dr. Božidar Širola. Zagreb 1935

Jugoslavenski Ornamenti sv. VI (Pisanice). Uredio dr. Božidar Širola. Izdanje Etnografskog Muzeja u Zagrebu, 1935

Jugoslavija (Jugoslavenski turizam) VI; 1, 2, 3 Editor Jerko Čulić Split 1935

Le Filet Ancien. Au Point de Repose. Paris

Lud Organ Polskiego towarzystwa etnopologicznego, wydawany przez Polskie towarzystwo ludoznawcze we Lwowie. Redaktor: Adam Fischer Serja II — Tom X — Zeszyt I—II. Lwòw

Lud Slowianski. Tom III Zeszyt 2. Wydaja dział A. dialektologję Kazimierz Nitsch. dział B. etnografje Kazimierz Moszynski. Krakov 1934

Muuseumi Eesti Rahva. Aastaraamat IX—X (1933/34) Tartu 1934

Narodna Starina XXX. Glavni urednik dr. J. Matasović, univ. prof. u Skoplju. Zagreb 1935

O narodnim pesmama u Rudničkom Pomoravlju: Petrović Ž. Petar. Beograd 1935

Sarajevska Čalgija (separat): Čurčic Vejsil. Glasnik Kulturnog društva „Napredak" Sarajevo 1934

Sociedad Espanola de *Antropologia, Etnografia y Prehistoria.* Actas y memorias. Tomo XIII. Ano 1934. Madrid

Stickerei—Zeitung und Spitzen Revie. Band XIII Heft 1—12; Band XIV heft 1—12 Herausgegeben von Hofrat Aleksander Koch. Darmstadt

Studies in primitive looms: H. Ling Roth. Reprinted, 1934

Suomen muinaismuistoyhdisticksen *Aikakauskirja.* Finska fornminnesföreningens *Tidskrift* XXXIX. Redaktor: C. A. Nordman. Helsingfors 1935

Sveti Sava; Narodna čitanka sa kalendarom za god. 1933/34 Zagreb 1933

Tühl-Durchzug und Stickerei I: Marie Niedner. Handarbetsbücher der Deutschen Moden Zeitung 7 Verlag Oto Beyer. Leipzig

Uputstva za prikupljanje gradje o narodnim pesmama. Etnografski muzej u Beogradu 1935

Umjetnost kod Hrvata u XIX stolj.: Babić Ljubo. Zagreb 1934

Umjetnost u Dalmaciji; XV i XVI vijek: Karaman Ljubo. Zagreb 1933

Weiszstickerei: Helene Weber. Beyers Handarbeitsbücher der Deutschen Moden Zeitung 13. Verlag Oto Beyer. Leipzig

Weiszstickerei für Bettwäsche: W. Eva Sitting. Vobachs Handarbeitsbücher 33 Berlin—Leipzig

Wiadomości Archeologiczne. Bulletin Archèologique Polonis. Tom XI Organ Państwowego muzeum Archeologicznego. Redaktor: Roman Jakimowicz. Warszawa 1932

Wiener Zeitschrift für Volkskunde XL; Heft 1—2. Geleitet von prof dr. Michael Haberlandt. Wien 1935

Zbornik zdravstvenih proučavanja i ispitivanja sela i narodnog života. Urednik: dr. Stevan Z. Ivanić. Biblioteka centralnog higijenskog zavoda 15 Beograd 1934

Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. Band XIII. Heft 3/4. Herausgegeben von Paul Kahle. Leipzig 1934

VJESNIK

ETNOGRAFSKOG MUZEJA U ZAGREBU

BULLETIN

DU MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE À ZAGREB

KNJIGA DRUGA

(SVEZAK 3 i 4)

UREDNIK IVO T. FRANIĆ

ZAGREB 1936

Vlasnik „Vjesnika“:
ETNOGRAFSKI MUZEJ U ZAGREBU

Izdavaoc i urednik:
IVO T. FRANIĆ,
upravnik Etnografskog muzeja u Zagrebu

Uredništvo i Uprava:
ZAGREB, TRG IVANA MAŽURANIĆA 14,
ETNOGRAFSKI MUZEJ

Propriétaire du Bulletin:
MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE Á ZAGREB

Editeur et Redacteur:
IVO T. FRANIĆ,
Directeur du Musée Ethnographique à Zagreb

Redaction et Administration:
ZAGREB (YOUGOSLAVIE), PLACE d'IVAN MAŽURANIĆ 14,
MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE

VJESNIK

ETNOGRAFSKOG MUZEJA U ZAGREBU

ZA ETNOGRAFIJU, ETNOLOGIJU, ANTROPOLOGIJU
I PREHISTORIJU

BULLETIN DU MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE À ZAGREB

POUR ETHNOGRAPHIE, ETHNOLOGIE, ANTHROPOLOGIE
ET PRÉHISTOIRE

KNJIGA DRUGA
(SVEZAK 3 i 4)

UREDNIK IVO T. FRANIĆ
ZAGREB 1936

ŠTAMPA DRŽAVNE ŠTAMPARIJE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
BEOGRAD 1936

SADRŽAJ

STRANA

I DIO: STUDIJE I ČLANCI

II DIO: ETNOGRAFSKA ISTRAŽIVANJA I GRAĐA

III DIO: VIJESTI IZ ETNOGRAFSKOG MUZEJA

IV DIO: RAZNO

I DIO

STUDIJE I ČLANCI

Visina uzrasta Turaka Osmanlija.

Osmanski Turci zauzimaju u historiji balkanskih naroda važno mesto, jer je za njih vezano preko pet stotina godina. Iako je bila njihova uloga, njihov uticaj negativnog značenja, pošto taj uticaj nije unapredio kulturni razvoj južnih Slovena, Grka i Arbanasa, već ga kočio, ipak treba da istoričar vodi računa o Turcima, ako hoće da verno pretstavi sudbinu narodâ na Balkanu i da objasni njihovu kulturu i njihov mentalitet. U nacionalnoj tradiciji ovih naroda susrećemo Turčina vazda i svuda kao din-dušmanina; i to ne bez uzroka; jer nas je Turčin bacio u herojsku primitivnost i osujetio da zauzmemo Carigrad i preporodimo stari iznemogli grčki svet.

Balkansko poluostrvo je mimoišla renesansa evropskog života i kulture u XV i XVI stoleću, a tome su krivi Turci-Osmanlije.

Razumljivo je, ako se etnolog i istorik zapitaju, ko su ti Turci po poreklu, i kako se, po svojoj spoljašnosti, odnose spram nas južnih Slovena? Na to pitanje dao je autor delomični odgovor prilikom opisa Turaka angorskog i konijskog vilajeta, a sada iznosi i opisuje njihovu telesnu visinu iz većeg broja vilajeta Male Azije i Rumelije (Evropske Turske). Kao objekat posmatranja i merenja poslužilo je 154 zarobljenih vojnika, koje je autor proučio god. 1913 u Beogradu.

Visina uzrasta znači jedno od najvažnijih rasnih osobina čoveka ili celog naroda, i pada u oči odmah posle boje kože. Merenje je izvršeno antropometrom sistema R. Martin. Kod merenja telesne visine zabeleženo je za svakog vojnika mesto rođenja, srez, sandžak i vilajet kome je dotični pripadao.

Zarobljeni turski vojnici, u velikoj većini (130), bili su poreklom iz *Male Azije*, a manji deo (24) iz evropske Turske. Celokupni broj posmatranih vojnika (154) podeljen je na vilajete, odnosno sandžake, kao što sledi: Vilajet Adana-1, sandžak Čanak Kalesi (Biga)-1, vilajet Sivas-3, vilajet Trapezunt (Tirabzoh)-4, vilajet Konia-27, vilajet Angora-20, vilajet Kastamuni-21, vilajet Smirna (Aidin)-32, vilajet Brusa 21, svega 130 lica iz Male Azije, dok su zastupljeni rumelijski Turci iz sandžaka: Skoplje-2, Solun-2, Seres-7, Drama-4, Jedrene-1, Rodosto-1, Đumurođina-1, Galipolj-1, Čataldža-1, Carigrad-4, svega 24 lica.

Na osnovu zbira individualnih mera izračunata je prosečna mera za telesnu visinu Osmanskih Turaka, a zatim pojedine mere podeljene su u

kategorije: I kategorija *vrlo malog* uzrasta do 1500 mm, II. kategorija malog uzrasta 1500—1599 mm, III kategorija: *srednjeg* uzrasta 1600 — 1699 mm, IV kategorija: visokog uzrasta 1700 — 1799 mm, i V kategorija *vrlo visokog* uzrasta 1800 ..... i više.

II.

Svega 154 slučaja. Najveća mera (1795 mm) utvrđena je kod jednog vojnika iz vilajeta Kodavendikjar (Brusa); najmanja, upravo kepecka (1450 mm) kod vojnika iz vilajeta Ajdin (Smirna). Širina varijacije iznosi 1795 -- 1450 = 345 tj. 20·9% prosečne vrednosti za telesnu visinu Osmanskih Turaka. Ako pak držimo slučaj sa kepeckim uzrastom kao iznimku, onda postaje širina varijacije telesne visine mnogo manja: 1795 — 1528 = 267.

Podela pojedinih mera uzrasta sledi ovako:

I. Vrlo mali uzrast (do 1500 mm): samo je jedan slučaj — 1450 mm. t. j. 0·65%

II. Mali uzrast (1500—1599 mm): svega 25 slučajeva t. j. *16,23%*

III. Srednji uzrast (1600—1699 mm): konstatovano svega 96 slučajeva t. j. *62·33%*

IV. Visoki uzrast (1700 —1799 mm): konstatovano svega 32 slučaja t. j. *20·23%*

Od pojedinih mera najviše puta se javlja ona od 162 cm. (naime 15 puta = 9·47%), zatim 165 cm. (13 puta = 8·44%), zatim 166 cm. (12 puta = 7·78%) i. t. d. Tipična je dakle mera od 162 cm, kao što ju je A. Weisbach[1]) utvrdio kao prosečnu telesnu visinu Osmanskih Turaka (40 = 1622 mm).

V. Vrlo visokog uzrasta (1800 mm. i više) uopšte nismo našli među zarobljenim Turcima, kao što je to bio slučaj i kod pontijskih Bugara i Grka. Međutim konstatovao je A. Weisbach n. pr. kod Slovenaca[2]) 1·8%, kod Hrvata i Srba u Hrvatskoj i Slavoniji 4·2% vrlo visokih ljudi[3]).

Ljudi *visokog uzrasta* kod Osmanlija samo su nešto manje zastupljeni nego kod Grka[4]) (22·53%), dok je, međutim, procenat visokih ljudi kod Srbohrvata Hrvatske i Slavonije (49%) i kod Slovenaca (40·4%) velik.

Kod Osmanskih Turaka tipični su ljudi srednje stature (62·23%) kao i kod Bugara sa Crnomorskog primorja[4]) (65·9%), kod Grka (61·97%).

---

[1]) Navedeno u delu *A, Weisbach*, Die Serbokroaten der adriatischen Küstenländer, str. 3 Berlin 1884.

[2]) *A. Weisbach*, Die Slovenen. Sonderabdruck aus Band XXXIII (der dritte Folge Bd. III) der Mitteilgn. d. Anthropol. Gesellschaft in Wien, str. 236 Beč 1903.

[3]) *A. Weisbach*, Die Serbokroaten Kroatiens und Slavoniens. Mittlgn. d. Antropolog. Gesellschaft in Wien, XXXV. str. 100. Beč 1905.

[4]) *N. Županić* Pontijski Bugari („Prosvetni Glasnik", 1913, str. 963) Beograd 1913.

Kod Srba iz Kraljevine (41·4%)[1], kod Bosanaca (28·50%)[2] i Srbohrvata iz negdašnje banovine (48·5%)[3]) procenat ljudi srednjeg uzrasta manji je gotovo za jednu trećinu. Ali su zato procenti visokih i vrlo visokih statura veliki, dok među Turcima ove i ne postoje.

Prosečna visina uzrasta (maloazijskih Turaka) iznosi 1653 mm. Ona ne pokazuje velike razlike u pojedinim vilajetima: vilajet Sivas-1659 mm,

Fig. 1. Autor sa svojim turskim poverenicima i tumačima u beogradskoj tvrđavi god. 1913
Autor mit seinen Dolmetchen in Festung Belgrad 1913
Auteur avec ses interprètes au forteresse du Belgrade

vilajet Trapezunt-1665 mm, vilajet Konia-1640 mm, vilajet Angora-1637 mm, vilajet Kostamuni-1673 mm, vilajet Ajdin (Smirna)-1645 mm i vilajet Brusa-1671 mm. Najviši uzrast-1700 mm. zapažen je kod Osmanlijskih Turaka u sandžaku Sinob (vilajet Kostamuni) na Crnomorskom primorju Male Azije, gdje se nekada prostirala zemlja Paflagonija; najniži pak u angorskom vilajetu (1637 mm.) na tlu antičke provincije Galatije.

---

[1]) A. Z. Nosov K antropologiji

[2]) *A. Weisbach,* Die Bosnier. Mittlgn. d. Anthropol. Gesellschaft in Wien, Bd. XXV, Beč 1895.

[3]) *A. Weisbach,* Die Serbokroaten, l. c.

Odnosi između kategorija uzrasta Osmalijskih Turaka i drugih naroda Balkanskog poluostrva

NARODNOST	Broj merenih pojedinaca	Vrlo niski uzrast do 1500 mm 0/0	Niski uzrast 1500 do 1599 mm 0/0	Srednji uzrast 1600 do 1699 mm 0/0	Visoki uzrast 1700 do 1799 mm 0/0	Vrlo visoki uzrast 1800 i više 0/0	Prosečna visina uzrasta
Osm. Turci	154	0·65	16·23	62·33	20·78	0	1652
Grci	71	15·49		61·97	22·53	0	1651
Pont. Bugari	179	0·56	14·52	65·91	18·29	0	1657
Srbi iz Kraljevine............	186	3·23		41·40	55·37		
Bosanci i Hercegovci........	3803		1·07	28·50	60·34	10·07	1726
Hrvati i Srbi Hrvatske i Slavon.	3190	2·40		48·50	44·80	4·2	1695
Hrvati i Srbi Jadran. primorja	2119	0·04		50·00	38·68	4·38	1690
Slovenci.....................	2481	4·47		54·90	38·60	1·8	1683

III

Na kraju ćemo još uporediti visinu uzrasta (la taille) Osmanskih Turaka sa onom ostalih turskih (tursko-tatarskih) naroda i plemena.

Kad se govori o Turcima, ima se obično na umu samo gospodujući narod u Maloj Aziji (Anadoliji) i u Carigradu, dok stvar, međutim, ne stoji tako. Turci iz nekadašnjeg osmanskog sultanata (današnje republike) pretstavljaju samo jedan ogranak altajske grane velikog mongolskog stabla. Altajska grana ima četiri ogranka, od kojih jedan pretstavlja Turke ili, kako neki kažu, Turko-Tatare. Ima oko trinaest turskih plemena, koja stanuju na širokom prostoru između obala Sredozemnog mora i reke Lene u Sibiriji. To su: 1. *Osmanski Turci* u Maloj Aziji i sporadično na Balkanskom poluostrvu, (oko 10,000.000 na broju); 2. *Jakuti* (oko 200.000) s obe strane reke Lene; 3. *Uiguri* na južnim obroncima planine Tianšana, 4. *Altajci* u oblasti Altajskih planina; 5. *Barabaja* u pustinji između reka Irtiša i Oba; 6. *Sajanci* između Sajanske planine i Altaja; 7. *Karagasci* na reci Udi; 8. *Koibali* sa obe obale gornjeg Jeniseja; 9. *Kirgizi* (oko 3,000.000) u stepi između Kaspijskog mora i Volge na zapadu, i do Altajske planine na istoku; 10. *Baškirci* u oblasti Južnog Urala; 11. *Čuvaši* na Volgi; 12. *Uzbeki* između kitajske Tatarije i Kaspijskog mora; 13. *Turkmenci* istočno od Kaspijskog mora i reke Oksusa (Amur-Darja); 14. *Nogajci* u severnoj Kavkaziji 15. *Azerbeidžanci* u severozapadnom delu Perzije (na jugu Kaspijskog mora). Iz toga se vidi, da su Turci jedna vrlo razgranjena rodbina, koja stanuje na ogromnom prostoru od Egejskog mora do Bajkalskog jezera i reke Lene u Sibiru.

Za sada nam stoje na raspoloženju mere uzrasta za sledeće turske narode i plemena: Jakute, Turkmene, Udine, Uzbeke, Baškirce, Nogajce (Kumike), Kirgize, Karakirgize, Kumike i Čuvaše. Sumarične podatke za merenje ovih plemena uzeo sam većinom iz dela: A. A. Ивановскій, объ антропологическомъ составѣ населения Россіи (известия Императорскаго общества Љюбителей Естествознания, антропологій и етногра-

фіи состоящаго при Императорскомъ Московскомъ Универзитетѣ; Томъ CX. Труды антропологическаго отдѣла, Томъ XXII). Москва 1904.

Jakuti (324 merene osobe) pokazuju na osnovi konstatacija Manova, Kona i Vitaševskoga najnižu staturu među turskim plemenima i prosečno 1617 mm. U kategoriju *niskog uzrasta* (do 1600 mm.) spada 35%, *srednjeg* (1600—1699 mm.) 51% i visokog uzrasta (1700 mm. i više) 14%. Maksimalna mera 1818 mm, minimalna 1575 mm. Širina varijacije 410 mm.

Turkmene (58 osoba) merio je I. L. Javorskij i našao da pripada 30% niskoj kategoriji, 50% srednjoj i 47% visokoj kategoriji; maksimum 1934 mm., minimum 1575 mm., širina varijacije 359. Prosečna visina *1696 mm.*

Fig. 2. Anatolski Turčin
Türke aus Anatolien
Le Turque d'Anadolie
Vilajet Brussa

Udini (174 osobe) — merio A. A. Arutinov — imaju 22% niskih, 61% srednjih i 17% visokih ljudi. Maksimum 1820 mm., minimum 1477 mm. Širina varijacije 343. Prosečna visina *1643 mm.*

Uzbeki (273 osobe) koje su merili A. A. Bogdanov, Ujfalvy i N. M. Maliev, pokazuju 9% niskih, 55% srednjih i 36% visokih statura. Maksimum 1804 mm., minimum 1541 mm., širina varijacije 263. Prosečna visina *1679 mm.*

Baškirce (611 osobe) merili su A. P. Bogdanov, M. M. Maliev, S. Weissenberg, V. S. Sommier, D. P. Nikolskij i našli su 16% niskih,

56% srednjih i 28% velikih ljudi. Maksimum 1860 mm., minimum 1416 mm., širina varijacije 444. Prosečna vrednost *1655 mm.*

Nogajci (66 osobe): 18% pripada niskoj, 65% srednjoj i 17% visokoj kategoriji. Maksimum 1828 mm., minimum 1525 mm., širina varijacije 303. Prosečna mera *1653 mm.*

Kirgize (378 ljudi) merili su Haruzin, Zeland, Ujfalvy, Maslovskij i Tronov. Ima 25% niskih, 58% srednjih i 17% visokih ljudi. Maksimum 1840 mm., minimum 1410 mm., širina varijacije 430. Prosečna mera *1640 mm.*

Karakirgizi (65 lica) mereni od Zelanda i Ujfalvy-a pripadaju sa 11% niskoj-, sa 58% srednjoj i sa 31% visokoj kategoriji. Maksimum 1800 mm., minimum 1493 mm., širina varijacije 307. Prosečna visina uzrasta *1673 mm.*

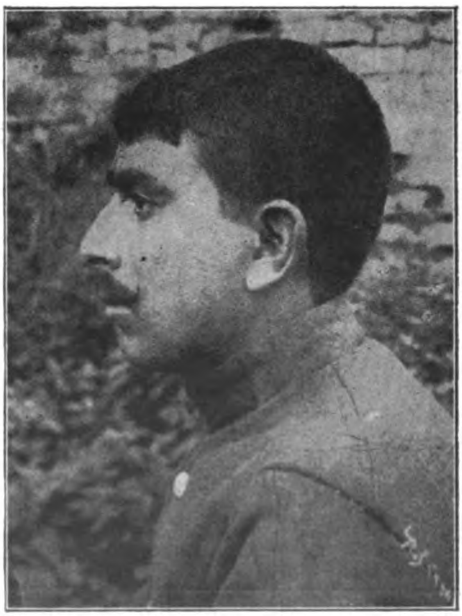

Fig. 3. Mustafa Ahmed, sandžak Mughla (Mola) vilajet Smirna (Izmir)

Kumiki (128 lica) koje je merio P. F. Sviderskij pripadaju sa 23% niskoj-, sa 60% srednjoj i sa 17% visokoj kategoriji. Maksimum 1830 mm., minimum 1480 mm., širina varijacije 350. Prosečna telesna visina *1644 mm.*

Čuvaši (180 lica) koje su merili A. Romanov i E. T. Solovjev pripadaju s 29% niskoj-, s 59% srednjoj-i s 12% visokoj kategoriji. Maksimum 1780 mm., minimum 1480 mm., širina varijacije 300. Prosečna visina uzrasta *1632 mm.*

Ako pregledamo opis telesne visine navedenih deset turskih plemena, i ako ga uporedimo sa uzrastom Osmanskih Turaka, onda vidimo, da imaju ovi gotovo istu prosečnu visinu stature kao i Udini, Baškirci,

Nogajci, Kirgizi i Kumiki, ali su niži od Turkmena, Uzbeka i Karakirgiza. Telesna visina Osmanlija opet nadmašuje onu Jakuta (1652:1617) i Čuvaša (1652:1632). Samo Turci Angorskog vilajeta imaju istu prosečnu visinu uzrasta kao i Čuvaši (1637:1632). Od turskih plemena najviše se u pogledu stature udaljuju od Osmanlija visoki Turkmenci (diferencija 1696 – 1652 = 44 mm.) i niski Jakuti (razlika 1652 – 1617 = 35 mm.).

Da je turski rod nama Jugoslovenima stran s kojima je Evropa, sve do u najnovije vreme, identifikovala jugoslovenske muslimane, pokazuje već kolosalna razlika u visini uzrasta. Uporedimo samo naše Bosance i Hercegovce muslimanske vere s Turcima Osmanlijama! Kepecki uzrast kod muslimanskih Bosanaca nije uopšte ni zapažen, dok iznosi kod Turaka 0·65% i kategorija niskih (malih) statura iznosi kod Turaka 16·23%, kod Bosanaca samo 1,2%; kategorija srednjeg uzrasta kod Turaka 62·33%, kod Bosanaca 27·08%; ali zato opažamo kako napadno raste kod Bosanaca postotak visokih ljudi, dok kod Turaka taj opada: kategorija visokih iznosi kod Turaka samo 20·78%, a kod Bosanaca 60·11%; kategorija *vrlo visokih ljudi* (1800 mm. i više) u Turaka uopšte i ne postoji, a kod naših Bosanaca iznosi 11·59%. Prosečna visina uzrasta iznosi kod Bosanaca i Hercegovaca[1]), bez razlike na veroispovedanje, 1726 mm, a kod Osmanskih Turaka 1652 mm, tako da iznosi diferenca 1726—1652 = *74 mm.*[2])

Upoređeni sa našim Jugoslovenima iz Bosne i Hercegovine, izgledaju čisti Turci, kao što su n. pr. Jakuti i Čuvaši, gotovo kao pravi kepci.

Upoređenje turskih naroda odnosno uzrasta s Jugoslovenima iz Bosne

NARODNA PLEMENA	Broj osoba	Niski uzrast %	Srednji uzrast %	Visoki uzrast %	Prosečna visina uzrasta mm	Minimalna mera	Maksimalna mera	Širina varijacije
Osmanski Turci	154	16·88	62·33	20·78	1652	1450	1795	345
Jakuti	324	35	51·—	14	1617	1405	1818	410
Turkmeni	58	3	50	47	1696	1575	1934	359
Udini	174	22	61	17	1643	1477	1820	343
Uzbeki	237	9	55	36	1679	1541	1804	263
Baškirci	611	16	56	28	1655	1416	1860	444
Nogajci	66	18	65	17	1653	1525	1828	303
Kirgizi	378	25	58	17	1640	1410	1840	430
Karakirgizi	65	11	58	31	1673	1493	1800	307
Kumiki	128	23	60	17	1644	1480	1830	350
Jugoslov. Bos. i Herc.	3803	1	28·5	70·4	1726	1520	1920	400

Dr. Niko Županić

[1]) *N. Županić*. K antropologiji Osmanskih Turaka angorskog i konijskog vilajeta „Etnolog", I 87—130. Liubljana 1927.

[2]) *A. Weisbach*, Die Bosnier. (Mitteilungen d. Antrop, Gesell. in Wien, Bd, XXV, str. 207). Beč 1895.

Résumé. — *Die Körperlänge der Osmanischen Türken.* Obgleich der Einfluss der Osmanen auf die kulturelle und politische Entwicklung der Balkanvölker, besonders der Südslaven, von stark negativer Natur war, nichtsdestoweniger ist eine ethnologische Charakteristik derselben für den Balkan-Historiker vom höchsten Interesse. Die Balkanvölker lebten ja über 500 Jahre unter türkischer Herrschaft. Der obige Artikel behandelt die Körperlänge der Osmanischer Türken, die eine der hervorragendsten Rassenmerkmale bedeutet. *Dr. N. Županić* nahm Messungen an 154 von den Serben im Balkankriege (1912—13) gefangenen türkischen Soldaten vor, von denen 130 aus verschiedenen Vilajeten Kleinasiens und 24 aus der europäischen Türkei stammten. Die Einteilung in Kategorien ergab Folgendes:

1. Sehr kleine (pygmäische) Körperlänge bis 1500 mm. · · · 0·65%
2. Kleine Körperlänge 1500—1599 mm. · · · · · · · · · · · · 16·23%
3. Mittlere Körperlänge 1600—1699 mm. · · · · · · · · · · · 62·33%
4. Hohe Körperlänge 1700—1799 mm. · · · · · · · · · · · · 20·23%
5. Sehr hohe Körperlänge 1800 und mehr mm. · · · · · · · · 0·00%

Bei den Osmanen sind typisch Männer von mittelhoher Statur (62·33%) wie z. B. bei den Bulgaren der Dobrudža (65·9%), bei den Griechen (61·97%), während der Prozentsatz mittelhoher Männer bei den Bewohnern Kroatiens und Slawoniens (48·5%), bei den Bosniern (28·5%), bei den Serben des ehemaligen Königreiches (41·4%) um ein Drittel oder sogar um die Hälfte kleiner ist. Hingegen sind die Prozentsätze hoher und sehr hoher Staturen bei den erwähnten Südslaven gross, während sie bei den Türken gar nicht vorkommen.

Im Durchschnitt beträgt die Körperlänge der kleinasiatischen Osmanen 1653 mm, und erweist in einzelnen Vilajeten keine besonderen Differenzen: Vilajet Sivas — 1659 mm, Vilajet Trapezunt — 1665 mm, Vilajet Konia — 1640 mm, Vilajet Angora — 1637 mm, Vilajet Kostamuni — 1673 mm, Vilajet Aïdin (Smyrna) — 1645 mm, und Vilajet Brussa — 1671 mm. Das höchste durchschnittliche Mass wurde berechnet für den Sandžak Sinob (Vilajet Kostamuni) auf dem Boden des antiken Paphlagoniens (1700 mm) und das niedrigste für den Vilajet Angora (1637 mm) auf dem Boden des antiken Galatien.

Verglichen mit anderen türkischen Völkern, sind die Osmanen gleich hoch wie die Udinen, Baškiren, Nogaier, Kirgisen und Kumyken, sind aber niedriger als die Turkmenen, Usbeken und Karakirgisen, während sie die Jakuten (1627 mm) und Čuvašen (1632 mm) bezüglich der Körperlänge übertreffen. Nur die Türken des Angora-Vilajets sind gleich hoch wie die Čuvašen (1637 mm : 1632 mm).

Život i rad dra Nike Županića

Sexagenario in honorem

Život Nike Županića složen je i mnogostran. S jedne strane političar, publicista, s druge naučni istraživalac, polihistor rijetke ustrajnosti i marljivosti, poznat i daleko izvan granica naše države.

Rodio se 1 decembra 1876 u selu Gribljama na Kupi, banovine Dravske. Osnovnu školu polazi u Pozemlju, gimnaziju u Novom mestu, a univerzitet u Beču, gdje je 1903 doktorirao iz opšte i balkanske historije i filozofije. U institutu prof. Johannesa Ranke-a u Münchenu (1905) i u laboratoriju prof. O. Schlaginhaufena u Zürichu (1906) nadopunio je svoje znanje iz antropologije. S austrijskim vlastima došao je vrlo brzo u sukob zbog svojih smjelih brošura i članaka o Jugoslovjenstvu i jugoslovjenskim problemima. Uskoro mu postade i dalnji opstanak u Austrougarskoj nemogućim.

Na poziv pok. prof. Jovana Cvijića i omladinaca iz „Slovenskog Juga" iselio se u Beograd 1907. Prvo mu je namještenje bilo u „Narodnom muzeju", kod prof. M. Vasića (1907—1914), a onda prelazi (1914—1921) u Etnografski muzej k Simi Trojanoviću. Njegov muzejski rad vezan je uz nauku. Radi na antropologiji, etnologiji i prehistorijskoj arheologiji.

U slobodnom vremenu bavi se kulturnim i političkim pitanjima Jugoslovjenstva. Postao je živom vezom između slobodne Srbije i neoslobođene Slovenije. God. 1910 organizovao je u zajednici s redakcijom Politike i Beogradskom opštinom sjajni doček Slovenaca u Beogradu. Na početku Balkanskog rata pokojni Pašić šalje ga u Beč, da tamo informiše javno mišljenje o okolnostima koje su Srbiju nagnale u ovaj rat, te o potrebi Srbijina izlaska na more. Tom prilikom napisao je njemačku brošuru „Altserbien und die albanische Frage" (1912).

Na početku svjetskoga rata (1914—1918) prijavio se kao dobrovoljac. No zadržan je u Nišu. Bio je zaposlen kod vojne cenzure, da istovremeno radi i na jugoslovjenskoj propagandi. Njegova najkrupnija državnička zasluga je ta, što je njegovim nastojanjem ušla u deklaraciju Srpske vlade na sjednici Narodne Skupštine u Nišu na 7/XII 1914 da u buduću slobodnu južnoslovjensku državu moraju da uđu i Slovenci kao integralni dio južnih Slovjena. (V. Bučar: Suum cuique str. 14—18; „Dvajsetletnica niške Deklaracije" — „Slovenski narod" od 7/XII 1934 u Ljubljani). U drugoj polovini

istoga mjeseca, na poziv hrvatskih i srpskih emigranata, putuje Županić preko Soluna, Atine i Krfa u Rim. Tu je unišao u „Jugoslovenski odbor“ Jugoslovjena iz Austro-ugarske monarhije, koji je krajem aprila 1915 otvorio svoju kancelariju u Londonu, gdje je radio do početka god. 1919. Memorandum Jugoslovenskog Odbora od 1/V 1915 potpisao je u ime Slovenaca i bio u deputaciji „Jugoslov. Odbora“ kod francuskog tadašnjeg ministra Inostranih Dela g. Delcasséa.

Zbog ovakovog neprijateljskog rada Austrija je Niku Županića dala osuditi na smrt, a na njegovu je glavu raspisana ucjena.

S tim Odborom, koji je bio kod Delcasséa, odlučio je sir Edward Grey da primi isti ovaj memorandum Jugoslovenskog odbora u Londonu. Radi Grayove bolesti primio je deputaciju lord Crewe. U njoj je učestvovao i Županić.

Politički rad Županićev u Londonu bio je mnogostran i obilan. Uz redovito posjećivanje odborskih sjednica u Londonu, Parizu i Ženevi, (gdje su se nalazile filijale Jugoslovenskog odbora), pisao je i informativne članke o jugoslovjenskom pitanju, crtao zemljovide, posjećivao engleske naučenjake, naročito historičare, kojima je davao obavještenja o prošlosti i stanju Srba, Hrvata i Slovenaca.

Gotovo svakodnevno bio je u „Serbian Information Bureau-u (London. King Street, 39) koji je osnovao i vodio srpsko-pravoslavni jeromonah dr. Nikolaj Velimirović, odličan govornik i propagator južnoslovjenskog oslobođenja i ujedinjenja. Svi anglikanski hramovi bili su mu otvoreni za njegove gorljive propovijedi na bazi Hristova evanđelja za slobodu naroda, a protiv lažne nauke o Ničeovom nadčovjeku. Suprotstavljao mu je ljubav svečovjeka. Velimiroviću su bile otvorene i kuće ministara, crkvenih velikodostojnika, lordova i bogataša. Tu je ovaj skromni redovnik govorio o jugoslovjenstvu, o etici naših narodnih pjesama, o potrebi stvaranja velike jugoslovjenske države koja ima da bude bedemom protiv dalnjeg germanskog nadiranja na Istok (Carigrad, Bagdad, Indija). Velimiroviću je Županić davao i sam mnoge dragocjene podatke za ovaj apostolsko-propagatorski rad.

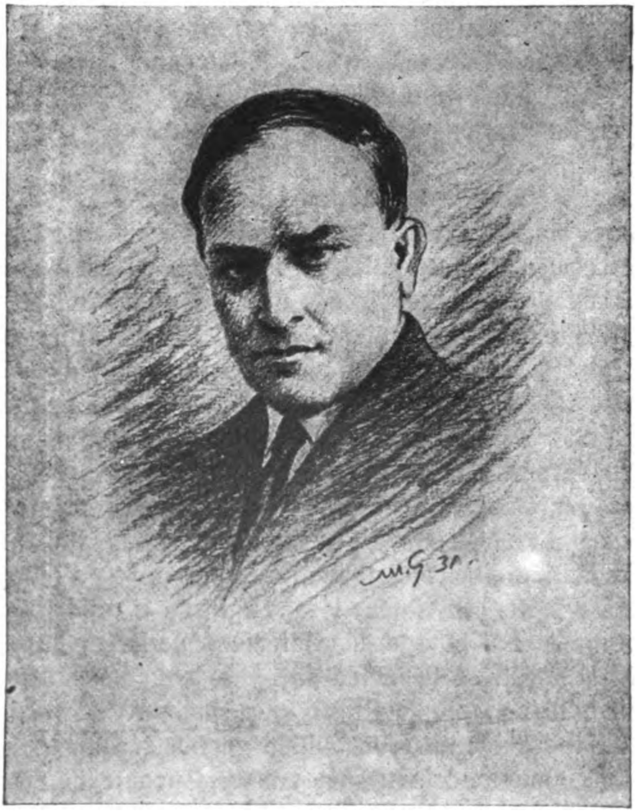
Uz Velimirovića za vrijeme emigracije u Londonu Niku Županića podupirali su i profesori Bogdan i Pavle Popović. I oni su imali odličnih veza u učenom svijetu i u Londonskome društvu.

Poslije okupacije Srbije po Centralnim vlastima (1915), Jugoslovenski odbor šalje Županića u Sjedinjene Države Sjeverne Amerike, da podiže klonule duhove i pripravlja teren za dobrovoljačku akciju. Pred odlazak posjetio je u Hampsteadu Tomu Masaryka zbog veze s češkom akcijom u Americi i radi preporuka. Prije ukrcavanja (1916) primio ga je u audijenciju tadašnji Regent Nj. Kr. Vis. Prestolonaslednik Aleksandar. Po Županiću šalje pozdrav američkim Slovencima, koje je ovaj i isporučio na velikome zboru u Clevelandu (Ohio) na 28/IV 1916 (Vidi N. Županić: Slovenija vstani! Američkim Slovencem str. 71).

Prilike u Americi bile su u to vrijeme vrlo nepogodne za agitatore antantinih sila. Habsburški konfidenti i njihovi prijatelji ometali su zborove

i sastanke, bilo na osnovu zakona, bilo što su pokušavali da ih rastjeraju brahijalnom silom. Tako je i Županić na zboru u Jolietu kod Čikaga (5/VIII 1916) samo pukim slučajem iznesao živu glavu.

Poslije rata Nikola Pašić, kao pretsjednik jugoslovjenske delegacije na konferenciji mira, zadržao je Županića u Parizu. Tu je pod vodstvom pok. Jovana Cvijića radio u etnografskoj sekciji kao pretsjednik potsekcije za razgraničenje između Jugoslavije—Austrije i Ugarske (na sektoru Pre-

komurja). Kad su Talijani tražili Bled radi željezničke veze Jesenice—Podbrdo, Županić je angažovao Mihajla Pupina da se zauzme kod Wilsona za taj biser Slovenije.

Krajem 1919 godine Županić se vraća kući. Posjetio je, nakon devet godina, majku. Onda se vraća na staru dužnost u Etnografskom muzeju u Beogradu. Nije htio da primi (1921) položaj Povjerenika za socijalnu politiku u vladi dra Vilka Baltiča za Sloveniju. Radije odilazi za šefa „Etnografskog Instituta“ u Ljubljani, koji je 1923 pretvoren u Etnografski muzej.

I ovdje se Županić bavio politikom. Krajem 1922 unilazi u izborni kabinet g. Nikole Pašića kao ministar bez portfelja. Tu ostaje do 2/V 1923.

Nakon isteka od godinu dana kao ministar na raspoloženju, vraća se 23/V 1924 za direktora Etnografskog muzeja u Ljubljani, gdje i sada živi.

Niko Županić kao naučni radnik. Glavno područje njegova rada su *etnologija i historija*. No rado zađe i u *antropologiju*, u *preistorijsku arheologiju*, *lingvistiku* (napose alarodistiku), *istorijsku geografiju*, *literarnu istoriju i istoriju umjetnosti*. Kod istorijskog istraživanja emigrira često iz Srednje Evrope u područje bizantologije i kavkazologije. S osobitom ljubavlju trudi se da osvijetli historijskim i etnološkim materijalom iz sviju vremena i mnogobrojnih zemalja tamne početke Slovjenskih naroda i plemena, da bi objasnio njihov izvor i njihova imena.

U našu naučnu literaturu (Srba i Slovenaca) Županić prvi uvodi nove naučne discipline: *antropologiju* i *paleoetnologiju*. Isti je slučaj i s proučavanjem kavkaskih naroda (aborigena), njihovog jezika, etnologije i historije.

Na predavanju u Antropološkom Društvu u Beču (1906) Županić je dokazivao, da su stari Iliri „Hallstattskog doba" (epoha prve pojave gvožđa) bili arijevci; da su u fizičko-etničkom pogledu mješavina između armenoidnog (maloazijskog) i nordijskog tipa, ali tako da je u hallstatsko doba (1000-400 pre Hr.) prevlađivao *nordijski tip* sa svojim oznakama, dok je u doba rimske carevine izbijao, po zakonima nasljedstva, na površinu *armenoidni tip*. Tako treba da si pretstavimo Ilire i Iliro-Romane u oči dolaska južnih Slovjena na Balkansko poluostrvo; više manje, kao kratkoglavo ljudstvo, tamne kompleksije i povisokog stasa — kao pripadnike dinarskog tipa. Iznimka su, svakako, bili stanovnici primorskih gradova koji su, izgleda, bili u većem dijelu melanodolihokefalni mediteranci. U pogledu jezika antični Iliri pretstavljali su samo površno indoeuropeizovane Pelazge, kao što je to bio slučaj i sa Hetitima u prednjoj Aziji, koji su zadržali u svome jeziku mnoge alarodijske (jafetitske) korjene i glasovne osobine. Početkom VII stoljeća iza Hr. Slovjeni donesoše ponovnu dozu nordijske krvi u Ilirik i preplavili su starosjedioce tako, da je nordijska dolihokefalija i mezokefalija pretstavljala većinu sve tamo negdje do XIV stoljeća. Tu rasnu metamorfozu stanovništva Županić ne pripisuje utjecaju relijefa, ili geološkog karaktera zemlje, ili socijalno političkim prilikama, već krvi, unutrašnjem radu ćelijica, zakonima plemenskog nasljedstva. Kod tog procesa ukrštavanja alofilnih krvi pokazalo se u Iliriku, da je nordijska (po Županiću: ksanto-dolihokefalna) rasa, kod svoje pojave u zemlji, pokazala u biološkom pogledu pobjednički razmah i nametnula rasni pečat narodu, ali, poslije nekoliko stoljeća, polagano je iščezavala dolihokefalija i svijetla (otvorena) kompleksija. No ipak nordijske rasne osobine ne iščezavaju potpuno i do nevidivosti — kao što to misle neki antropolozi — u korist ostalih rasnih elemenata, naročito alpsko-armenoidnog, već ostaju u izvjesnoj mjeri. Županić tvrdi n. pr. da kod mješavine armenoidnog i nordijskog rasnog elementa zaista pobjeđuje prvi u pogledu oblika moždanih oklopa i boje kose, ali visoka statura (ekstremiteti) i dalje ostaju.

I na licu — naročito partije donjeg čela i oko ustiju — ostaju sačuvane nordijskom elementu, pak je možda iz istog razloga i boja brkova kod armenoidno-nordijske kombinacije obično otvorenija, nego boja kose na glavi.

Županić piše, da su preistorijska t. j. predilirska plemena naših zemalja pripadala alarodskoj (jafetitskoj) jezikovnoj skupini i to Pelazgima u širem smislu riječi kao što naziva predarijevske stanovnike Balkanskog poluostrva. Pelazgi bili su po jeziku braća izumrlih naroda: Iberacâ, Šikulaćâ, Sardâ, Etruraca —, Reta, Karacâ, Lilijacâ, Kapodočana, Amazonki, Haliba, Kosejaca, Sumeraca itd., no preživjeli su ih na zapadu Baski, a na istoku kavkaški aborigeni (Čerkezi, Abhazi, Čečenci, Lezginci i Gruzini). Pelazgi bili su tvorci i nosioci premikenske kulture i dali su Helenima božanstva i mnoge kulturne institucije. U antropološkom pogledu Pelazgi su pretstavljali krvnu mješavinu između tamnih orijentalskih brahikefalaca i tamnih mediteranskih dolihokefalaca, koji su se, izgleda, počeli ukrštavati negdje krajem neolitskog doba. Vjerojatno već u bakrenom periodu. Čini se da je autohotna krv Pelazga[1]) jaka, i da je njezina probojna sila u procesu nasljedstva bila uzrokom što su i arijevski Iliri i arijevski Jugoslovjeni izgubili svoje prvobitno nordijsko obilježje, što im je potamnila kosa, oko i koža. Na III kongresu slovjenskih geografa i etnografa u Beogradu (1930) Županić je dokazivao, da mnoge rijeke, planine i naselja Balkanskog poluostrva nose još i danas imena pelazgijskog porijekla (Cetina, Ibar, Byzantion, Ilir, Mezija, Korkyra, Panonija, itd).

Da bi bolje upoznao arheološke i antropološke tragove Pelazga, Županić posjećuje 1912 god. Carigrad, Malu Aziju, Arhipelag i Heladu. Naročito ga je zanimalo stanovništvo Egejskih ostrva, pa je, zauzimanjem pretsjednika grčke vlade Venizelosa, mogao da prouči iste godine kefalometrijske i kompleksione osobine vojnika grčke ratne mornarice u pristaništu Poros-u (Kalauriji).

Kod istraživanja porijekla i postanka Srba i Hrvata Županić se nije poveo za Miklošićem, koji je tvrdio da su Hrvati i Srbi, poput klina, odvojili Slovence od Bugara i kao heterogen slovjenski elemenat zauzeli Ilirik, niti se poveo za Jagićem koji je zabacio podatke cara Konstantina VII Porfirogeneta o dolasku Hrvata i Srba iz „Bijele Hrvatske“ i „Bijele Srbije“ u Ilirik za vrijeme bizantinskog cara Heraklija (610-641). Jagić je tvrdio, da su Hrvati i Srbi bili inherentni masi Slovjena koji su u VI vijeku sjedili na Dunavu i Savi, i poslije dugotrajnog ratovanja stalno zaposjeli Balkansko poluostrvo (u početku VII stoljeća). Županić, međutim, dokazuje, da se mora vjerovati Konstantinu Porfirogenetu, da su Hrvati i Srbi uistinu došli nešto docnije na jug iz Bijele Hrvatske (zemlje između gornje Labe i gornje Visle) i Bijele Srbije (današnje Saske i Lužica) i to kao vojničke

[1]) Županić razlikuje Pelazge u širem i užem smislu. Prvi neolitski Pelazgi bili su, po njegovom tvrđenju, čisti mediteranci, malog rasta, gracilne konstitucije, dolihokefalni, tamne kompleksije s izvjesnim negroidnim obilježjem. Stanovali su uz riječne doline i volili su zemljoradnju.

družine koje su, vjerojatno, došle u pomoć Bizantiji povodom opsade Carigrada po Avarima i Perzijancima (626). Hrvati potčinili su sebi zapadni dio Ilirika i podvrgnuli i tamo zatečene Slovjene, Vlahe (Iliroromane) i ostatke Avara. Srbi uđoše više u unutrašnjost na jugu i u primorje Ilirika. Govorili su sjeverozapadne slovjenske dijalekte (lužičko-srpski i izvjestan prelazni dijalekat od češkog na poljski idijom). No brzo, iza svog dolaska, etnološki su utonuli u jugoslovjenskoj narodnoj masi, primivši i njezin jezik. U socijalnom pogledu, međutim, zadržali su kao pobjednici više položaje. Oni su tvorci državnih organizacija i nacija.

Ova ekskurzija u bizantinologiju povela je Županića i u *oblast orijentalistike.* Tragajući za porijeklom Srba i Hrvata, naišao je na Kavkaziju i tamošnja antička plemena alarodijskog (jafetitskog) porijekla, koja su za vrijeme sarmatskih seoba, a naročito u posljednjoj fazi velike seobe naroda na kraju antičkog doba, pošla u Evropsku Sarmatiju i dalje prema Visli i Labi, te se tu izmiješala sa Slovjenima u Zakarpatju („Srbi Plinija i Ptolomeja" 1924). Ta plemena, poznata pod kolektivnim imenom Sarmata, bila su sastavljena od konjaničkih ordija. Bila su vrlo ratoborna. A nisu bila vikla radu, napose zemljoradnji. Zato su podložila izvjesne dijelove slovjenskih zemljodjelaca, dala im prve državne — iako primitivne — organizacije, i zajedničko ime, ali su jezično potonula u Slovjenstvu. Jedan takav orijentalski narod bili su i Srbi, koje prviput spominje Plinije u I. i Ptolomej u II. stoljeću poslije Hr., i to u području Kavkaza. Negdje u uglu između linija istočne obale Azovskog mora (Maeotis) i grebena kavkaške planine. Pošto se isto tako u Azijskoj Sarmatiji, naime u grčkoj koloniji Tanais-u (danas Azov) javlja natpis na antičnim kamenima iz II ili III stoljeća poslije Hr., a na njemu ime Hrvata (Χοροάθος), Županić zaključuje, da su ta dva naroda (plemena) donijela među Slovjene svoje ime i kristalizacionu silu prvobitnog državnog uređenja. U tom mišljenju ga potvrđuje i slučaj s Antima koje spominje Pomponius Mela u I stoljeću poslije Hr. u području Kavkazije, a koje u IV stoljeću iza Hr. Jordanis nalazi između Dnjestra i Dnjepra, kao silan narod, koji vodi ogorčen rat (376) sa Istočnim Gotima („Der Anten Ursprung und Name", Atina 1932).

Oko polovine VI stoljeća Anti su pretstavnici velike slovjenske države, ali već poslovjenjeni, kao što to javlja savremeni historičar bizantijski Prokopije. Prvobitni nosioci srpskog i hrvatskog imena, dakle, po mišljenju Županića nisu bili slovjenskog porijekla, već kavkaških aborigena, tj. pripadali su jednoj staroj rasnoj porodici, koja nije bila ni indoevropska, ni semitska, ni mongolska, već etnička skupina „sui generis" — alarodijske ili jafetitske jezične skupine („Les premiers porteurs des noms éthniques des Serbes, Croates, Tchéque et Antes". Paris 1928). Prvobitni Srbi i Hrvati pripadali su, prema tome, kavkaškim aborigenima, vjerovatno većinom nekom čerkeškom plemenu, koje je nastavalo sjeverozapadni dio Kavkazije i prvi među Kavkascima došao u dodir s iranskim hordama i tursko-tatarskim konjaničkim osvajačima iz centralne Azije, a koje je bura

opće seobe naroda zatalasala i ponijela u istočnu i srednju Evropu. Zbog toga mogao je imati čerkeski jezik Srba i Hrvata i nešto od iranske kao i od tursko-tatarske primjese.

Županić tumači značenje imena *„srb“* iz kavkasko-alarodijskog idijoma i to iz lezgijskog govora, iz korijena „sur“ (ser) *„čovjek“* „homo“, plur. ser+b=serb (i) „ljudi“, „narod“. Kavkaški autohtoni upotrebljavaju „b“ kao pluralni sufiks. Ime Hrvata (Χοροάδος, Χορουάδος) izvodi iz lezgijske riječi „churava“, „commonalty“ „opština“, zajednica i plur. sufiksa *t* (th): Churava+th=*Churavath* (*i*), „zajednice“, „zajedničari“, „saveznici“.

To su eto njegove studije iz područja *istorije i istorijske* etnologije. No Županić se bavio i etnografskom i antropološkom analizom naroda na licu mjesta. Godine 1905, 1908, 1909 putovao je po Beloj Kranjskoj i Žumberku i publikovao djelo „Žumberčani i Marindolci“ (1912), u kojem je opisao istoriju, život i rasno obilježje Žumberačkih Uskoka. Godine 1912 načinio je pješice izlet iz Atene u Maraton preko sela Hrvati (Palene) u Mezogiji, posmatrajući život i rad tamošnjeg naroda kao i proučavajući njegove antropološke osobine („Хрвати код Атине“, Београд 1914). U Parizu napisao je (1918) djelo o počecima ljudskog života na jugoslovjenskoj zemlji (Les premiers habitants des pays Yougoslaves, Paris 1919), a godine 1920 publikovao je djelo *„Etnogeneza Jugoslovena“* („Rad“, 222 Jugoslovenske Akademije znanosti). Još ranije, za vrijeme Balkanskog rata (1913) nalazimo Županića u beogradskoj donjoj tvrđavi, gdje neumorno radi među turskim i bugarskim zarobljenicima, bilježi kompleksiju, mjeri visinu rasta, i razne anatomske i morfološke dimenzije na glavi. Iako je tada prijetila opasnost od kolere i drugih zaraznih bolesti, nije odustao od toga rada. („Понтијски Бугари“, Београд 1913 i „Antropološki karakter osmanskih Turaka“, Ljubljana 1927). Kao izaslanik Ministra Prosvjete na ispitima zrelosti na srednjim školama, Županić nije nikad zaboravio iskoristiti priliku, da prouči etnografske prilike dotičnog mjesta kao i fizio-etnološki karakter đaka dotičnog zavoda. Boraveći u Prištini (1929 i 1930 godine) posjećivao je naselja Arbanasa, Srba i Čerkeza, te opisao osobine njihovog kulturnog i socijalnog života. Do sada je publikovao monografiju o porijeklu i raznim osobinama Čerkeza na Kosovom polju, za koje kaže da proizlaze od Čerkeskog plemena Abadzeha na sjevernoj padini zapadne kavkaške kose, odakle su se (1864) iselili nakon potpunog ugušenja ustanka kavkaških aborigena sa strane Rusa. U rasnom pogledu sastavljeni su od najmanje dva elementa: od nordijskog i jednog tamnog brahikefalnog. Vjerovatno je bila zastupljena i izvjesna doza melanodolihokefalije. U pogledu oblika glave kosovski Čerkezi su, uglavnom, subbrahikefalci, i imaju često svijetle (modre, sive, zelenkaste) oči („Antropološki značaj kosovskih Čerkeza“, 1933). Sada Županić sastavlja *demografsko* i antropološko djelo o belokranjskim Poljcima u Dravskoj banovini, pošto je prije nekoliko godina Belokranjce ukratko ocrtao i jezično u skupine opredijelio („Bjelokranjci“, Narodna Enciklopedija I, 1929).

Baveći se paleo-etnološkim problemima Balkanskog poluostrva, Županić je osjetio potrebu poznavanja *preistorijske arheologije*, i to najviše zbog tačnog datiranja osteološkog materijala iz epoha, dok još nije bilo pisanih izvora. Tako je u raspravi „Trojanci i Arijevci" (1911) opredijelio tjelesne ostatke preistorijskih Trojanaca prema pojedinim kulturnim naslagama i tipičnim arheološkim predmetima, koji su se nalazili uz skelete. Našao je, na osnovu rasnih osobina skeleta, da stanovništvo Troade na Helespontu, za vrijeme od zaključno I do zaključno V. sloja varoši (kulturnog sloja na Hisarliku) nije bilo arijevsko, već tuđe, najvjerovatnije alarodijsko.

Istom za VI. sloj grada na Hisarliku, tj. Homerovu Troju, s mikenskom kulturom, dopušta mogućnost da je bilo u njoj Arijevaca, koji su mogli biti u prvoj vrsti Frižani, srodni po jeziku s jedne strane Tračanima, s druge Jermenima. Na crnoj glavici od pečene gline iz Vinče Županić je primijetio predodžbu maske i datirao ju u eneolitsko doba („Старинар," Београд 1922). Predmet je svakako zanimljiv, pa su mu i njemački arheolozi obratili pažnju. Publikovao je i opis antičke terakote, lik konjanika iz sjeverne moravske doline u Srbiji („Etnolog" V—VI, 1933).

Pošto Županić kod svojih etnoloških i antropoloških analiza i studija ne ide toliko u širinu koliko se trsi da prodre u dubinu, zainteresovao se naravski i za postanak ljudskih rasa. Odlučno je ustao protiv teorije njemačkog naučenjaka G. Schwalbe-a i jugoslovenskog paleontologa Gorjanovića-Krambergera, jer obojica tvrde, da se moderni čovjek razvio izravno od diluvijalnog Neandertalca. Gorjanović-Kramberger uči i piše, da se Neandertalcu izdignula niska lubanja i mozak od rada, misaonog napora, dok Županić tvrdi da je u isto vrijeme sa Neandertalcem živjelo u Evropi više rasa, a među njima sigurno i barem jedna superiornija od koje vodi porijeklo današnji evropski čovjek, makar i preko krvnog ukrštavanja („Српски Књижевни Гласник" XXVII, 12, рад. 960, Београд 1911. — „Les premiers habitants des Pays Yougoslaves" pag. 12, 13, Pariz 1919). Čovjek je mogao da bolje i savršenije misli istom onda, kad je polučio bolje fiziološke uvjete za duševni rad; kad mu se usavršio mozak, ali ne i obratno. *Po mišljenju Županića, rase ne mijenjaju svoj fizički habitus najprvo radi mijenjanja klime, naselja i života, već, uglavnom, zbog ukrštavanja sa alofilnim rasnim elementima, radi križanja krvi.* Tako se pojaviše kod Brna na Moravskom u doba Aurignaciena potpuniji i u pogledu mozga razvijeniji tipovi ljudskog roda, ali još uvijek s jakim i napred isturenim nadočnim rubovima kakove vidimo kod neandertalca iz starijeg paleolitskog vremena. Ta pojava posljedica je ukrštavanja sa inferijornim Neandertalcem, koji je, po zakonima nasljedstva, ostavio baš ove akcentuirane nadočne rubove, dok na pr. možđanska posuda (Gehirnschädel) potiče od superiornijeg tipa.

Nastojanjem g. N. Županića Beogradska vlada ustanovila je u Ljubljani „Etnografski Institut" (1921), koji je docnije (1923) promijenjen u Etnografski muzej i kojemu je Županić postao prvim upravnikom. Za pomoćnika mu

je bio postavljen (1925) dr. Stanko Vurnik, diplomirani slušaoc istorije umjetnosti, no bez etnološkog znanja. Prve upute za rad na etnološkom polju primio je S. Vurnik od svog upravnika i razvio se u valjanog etnografa i eminentnog poznavaoca narodne umjetnosti kod Slovenaca. Nažalost prerana smrt prekinula je njegov rad u muzeju (1932). Županić je pokrenuo i stručni časopis „Etnolog" (1927) kao organ rada u Ljubljanskom Etnografskom muzeju, koji je sabrao oko sebe lijep krug valjanih saradnika iz cijele Kraljevine Jugoslavije i iz inozemstva.

Rezultati Županićevih naučnih istraživanja bili su publikovani u raznim stručnim časopisima kod kuće i izvan granica države. Napose ih nalazimo u izdanjima Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti u Zagrebu i Srpske Kraljevske Akademije u Beogradu. Godine 1921 Županić je izabran za stalnog delegata „Internacionalnog Antropološkog Instituta" u Parizu i redovno je držao predavanja na društvenim kongresima, koji se održavaju svake četvrte godine (Praga 1924, Amsterdam 1927, Pariz 1931). Stručno francusko društvo „L'Assotiation pour l'inseignement des sciences anthropologiques de Paris" izabralo ga je za svog dopisnog člana (1920). Isto je učinilo i italijansko demografsko i sociološko udruženje u Rimu („Comitato Italiano per lo studio dei problemi della popolazione" 1932) kao i „National Geographic Society" u Washingtonu (1931). Najstarije kulturno društvo u našoj kraljevini „Srpska Matica" podijelila je Županiću počastno članstvo (1930).

Bibliografija radova Dr. Nike Županića.

I. Nauka: *Knjige, rasprave, članci i predlozi.*

1. *Macedonija.* („Zbornik Matice slovenske znanstvenih in poučnih spisov". Ljubljana, 1904. Str. 71—107).

2. *Die Illyrier.* Ein Profil aus der historischen Physioanthrologie der Balkanhalbinsel. Auszug aus einem Vorträge („Sitzungberichte der Anthropologischen Gesellschaft in Wien", 1906—1907, 1—4).

3. *Jovan Cvijić.* Biografska studija („Dom in svet" XX. Ljubljana, 1907. Str. 264—271).

4. *Telesna metamorfoza narodov na našem jugu* („Dom in svet" XX. Ljubljana, 1907. S. 561—563).

5. *Sistem istoriske antropologije balkanskih naroda.* („Starinar" N. R. II i III. Beograd, 1908).

6. *Izveštaj o antropološkom i arheološkom proučavanju Srba u Kranjskoj* („Godišnjk" Srpske kralj. akademije nauka. Beograd, 1909).

7. *Crtica o staroj slovenskoj kulturi.* Dopuna šestoj glavi rasprave „Sistem istoriske antropologije balkanskih naroda" („Srpski književni glasnik". Beograd, 1909, str. 364—366).

8) *Referati i kritike.* („Starinar" N. R. III. Beograd, 1909).

9. *Misli o fizioetnologiji.* („Prosvetni glasnik". Beograd, 1909).

10. *Ka istoriji promene spoljašnjosti balkanskih naroda.* Odgovor profesoru d-ru Jovanu Radonjiću („Starinar" N. R. IV. Beograd, 1910).

11. *Izveštaj o antropološkom i paleoetnološkom radu u narodnom muzeju i ekskurziji* u Beloj Kranjskoj (Separatni otisak iz „Godišnjaka" Srp. kralj. akademije u Beogradu XXIII za 1910 god.).

12. *Trojanci i Arijevci.* Prilozi preistoriji i paleoetnologiji Male Azije, Egeje i Balkanskog Poluostrva („Glas" Srp. kralj. akademije LXXVI, drugi razred 51. Beograd, 1911. Str. 167—290.

13. *Zur prähistorischen Ethnologie der Troas.* (Sonderabdruck aus dem „Korrespondenz-Blatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte" XLII, № 8—12, s. 1—2. Braunschweig, 1911).

14. *Predavanje* Gorjanović-Kranbergera u „Srpskom Geografskom Društvu" 8-XII-1911 („Srpski književni glasnik", XXVII, 12, str. 960. Beograd, 1911).

15. *Žumberčani i Marindolci.* Prilog antropologiji i etnologiji Srba u Kranjskoj („Sep. otisak iz Prosvetnog glasnika", str. 1-50 sa 14 tabli. Štampano u Državnoj Štampariji, Beograd, 1912).

16. *Pontijski Bugari.* Prilog antropologiji Dobrudže. Sa 8 tabli. („Prosvetni glasnik", 1913).

17. *Hrvati kod Atine. Prilozi antropologiji i istorisjkoj etnologiji Atike* („Starinar" N. R. VI. Beograd, 1914, str. 95—152).

18. *Severozapadne granice Balkanskog Poluostrva* („Zabavnik" I, br. 6. Dodatak „Srpskim novinama". Krf, 1917).

19. *Les premiers habitants des pays Yougoslaves.* Ethnologie paleolithique et neolithique de l'Ilyricum (Extrait de la „Revue Anthropologique". Paris, 1919).

20. *Etnogeneza Jugoslovena.* (Separatni otisak iz „Rada" Jugoslov. akademije znanosti 222. Zagreb, 1920).

21. Die Ethnogenesis der Südslaven. Auszug aus der im „Rad" 222, S. 137—193 veröffentlichten Abhandlung. SA. aus d. Bulltin International der Südslav. Akademie in Zagreb pag. 208—215. Zagreb.

22. *Bela Srbija.* („Narodna starina", separatni otisak. Zagreb, 1922).

23. *Maskirana glavica od pečene gline iz Vinče u Srbiji.* Prilog preistoriji na zemlji Južnih Slovena („Starinar", Beograd, 1922).

24. *Dragotin Kette.* Sećanja jednog prijatelja. (Separatni otisak iz: „Prilozi za književnost, istoriju i folklor" II, 2. Beograd, 1922).

25. *Tragom za Pelazgima.* Prilog preistoriskoj etnologiji Slovenije, tj. trupa Balkanskog Poluostrva (Posebni otisak iz „Narodne starine", Zagreb, 1922).

26. *Pellegrino di San Daniele umetnik naše krvi.* (Sep. otisak iz „Zbornika za umetnostno zgodovino" III, št. 3—4, str. 1—11 s 4 table Ljubljana, 1923).

27. *Nepoznani podobi Janeza Trdine in Leopoldina Kuraltove.* S dvema portretoma („Dom in svet", Ljubljana, 1923).

28. *Srbi Plinija i Ptolomeja* (Sep. otisak iz „Zbornika radova posvećen Jovanu Cvijiću povodom tridesetogodišnjice naučnog rada od prijatelja i saradnika. Separatni otisak, Beograd, 1924).

29. *K vprašanju izvora Kostobokov in Sabokov.* („Niederluv Sbornik", Obzor praehistoricky IV. Praha, 1925, 136–242).

30. *Prvi pojav Antov v zgodovini.* Predavanje na Prvem kongresu slovanskih geografov in etnografov v Pragi, dne 4 junija 1924 („Ljubljanski zvon". Ljubljana, 1925).

31. *Bjelokranjci.* („Narodna enciklopedija S. H. S." I. Zagreb, 1925, str. 225—238).

32. *Prvobitni Hrvati.* („Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva". Izdala Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, XVII. Zagreb, 1925, str. 291–296).

33. *Les origines des Serbes.* („Institut inetrnational de l'Anthropologie II, session. Prague 1926).

34. *Czaski serbokroackie.* Ksiega pamiatkowa XII zjazdu lekarzy i przyrodnikow polskich v roku 1925. Tom, I, str. 194—195. Warszawa 1926.

35. *Iliri.* („Narodna enciklopedija S. H. S." II. Zagreb, 1926, str. 15—21).

36. *Krapinski čovjek diluvija.* („Narodna enciklopedija S. H. S." II. Zagreb, 1926 str. 493—496).

37. *Kraljevski etnografski muzej u Ljubljani.* („Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu" I. Beograd, 1926, str. 40—44).

38. *K antopologiji osmanskih Turaka angorskog i konijskog vilajeta.* (Sep. otisak iz „Etnologa" I. Ljubljana, 1927. Str. 84—130).

39. *Antropološki ocrt Nikole P. Pašića i Milenka Vesnića.* („Etnolog" I. Ljubljana, 1927. Str. 74—83).

40. *Harimati.* Studija k problemu prvobitnih Hrvatov („Etnolog" I. Ljubljana, 1927. Str. 131—138).

41. *Les premiers porteurs des noms Serbe, Croate, Tchéque et Ante.* (Institut International d'Anthropologie. IIIe Session, Amsterdam, 20—29 Sept., 1927. Paris, 1928. Page 238—243).

42. *The Serb Settlement in the Macedonian Town of Srbčište in the VIIth century and the Ethnological Sociological Moment in the Repor of Constantinus Porphyrogenetes Concernig the Advent of Serbs and Croats.* Raport of the II International Congres for Byzantinologie in Belgrade 1927 („Etnolog" II. Ljubljana, 1928. Str. 26—35).

43. *Prvi nosilci etničnih imen Srb, Hrvat, Čech in Ant.* (Sep. otisak iz „Etnologa" II Ljubljana, 1928. Str. 74—79).

44. *Paleolitsko ljudstvo na tlu Južnih Slovena.* („Narodna enciklopedija S.H.S." III. Zagreb, 1928. Str. 331—335).

45. *Antropološki karakter Jovana Cvijića.* („Etnolog" III, 153—156. Ljubljana, 1929).

46. *Les Serbes à Srbčište (Macédoine) au VII siécle...* (Extrait de „Byzantion" tome IV. Liége 1929. Page 277—280).

47. *Dobrovskega naziranje o Sporih in poznejša mišljenja o njih.* (Zvlastni otisk ze Sborniku stati k stému vyroči smrti Josefa Dobrovského 1753—1829. V Praze, nákladem vyboru I sjezdu slovanskyh filologů, Praha, 1929. Str. 384—392).

48. *Nepoznat Ketteov prevod Marcijalovog epigrama Galla nega..* („Zbornik u čast Bogdana Popovića". Beograd, 1929. Str. 174—176).

49. *Reka Erak.* Prilog istoriji borbi naroda za prevlast nad južnom Rusijom u drugoj polovini IV stoleća posle Hrista. („Etnolog" IV. Ljubljana, 1930. Str. 87—112).

50. *Zur physio-ethnischen Metamorphose der Völker mit besonderer Rücksicht auf die Südslaven.* (Separat Abdruck aus „Congresso Internacionale per gli studi sulla popolacione". Roma 1932. 1—12.

51. Značenje nekih starih geografskih i etničkih imena na Balkanskom Poluostrvu („Zbornik radova na III kongresu slovenskih geografa i etnografa u Jugoslaviji 1930 god." Beograd, 1932. Str. 255—260).

52. *Der Anten Ursprung und Name.* („Extrait des Actes du IIIe Congrès International des Etudes Byzantines. Athènes, 1932. S. 331—339).

53. *Antična terakota iz donje moravske doline v Srbiji.* („Etnolog" V, Ljubljana, 1932. Str. 86—90).

54. *K. fizio-etnični metamorfozi narodov s posebnim ozirom na Jugoslovene.* („Etnolog" V. Ljubljana, 1932. Str. 64—78).

55. La signification de la quelques vieux noms géographiques et ethniques de la Péninsule Balkanique („Etnolog" VI. Ljubljana, 1933. Str. 98—112).

56. *Narodna epopeja Kosovo.* (Sep. otisak iz „Etnologa" VI. Ljubljana, 1933. Str. 134—176).

57. Les caractères anthropologiques des Tscherkesses du Kossovo polje en Yougoslavie (XVe Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie prehistorique — V Session de l'Institut International d'Anthropologie. Paris, 20—27 Sept. 1931. Librairie S. Nourry. Paris, 1933. Page 101—108).

58. *Prazgodovinske topilnice železa na hribu Kučarju na Belokranjskem.* („Etnolog" V VI, str. 359—360. Ljubljana, 1933).

59. *Les Tscherkesses du Kossovo polje en Yougoslavie.* (XVe Congrés International d'Anthropologie et d'Archéologie prehistorique — V Session de l'Institut International d'Anthropologie. Paris, 20—27 Sept. 1931. Librairie S. Nourry. Paris, 1933. Page 95 -108

60. *Etnološki značaj kosovskih Čerkeza.* („Etnolog" VI. Ljubljana, 1933. Str. 118-153).

61. *Izvor in ime Antov.* („Etnolog" VII. Ljubljana, 1934. Str. 88—99).

62. *Ime Grk v pomenu „velikana" pri Belokranjcih v Dravski banovini.* Predavanje na IV. bizantinološkem kongresu v Sofiji 1934. (Sep. odtis iz „Etnologa" VII, str. 166—182. Ljubljana, 1934).

63. *O rasni estetiki ljudstva pri Jugoslovenih* (Sep. odtis iz „Etnologa" VIII, str. 62—81. Ljubljana 1935).

64. *Arheološko pismo iz Belokranjskega.* („Etnolog", VIII, str. 104-105). Ljubljana, 1935.

II Kultura i politika: *knjige, rasprave, članci i prilozi.*

65. Revija „Jug", I sv. 1—7, str. 1—232. Beč 1901 (Urednik N. Županić, izdavač Fr. Derganc).

66. *Jugoslovenska romantika.* („Ljubljanski Zvon", XXII, št. 12, str. 832—839). Ljubljana 1902.

67. *Macedonien und das türkische Problem* (Pseudonimi K. Gersin). Druck und Verlag: Kratz, Helfet et Co., str. 1—48. Beč 1903.

68. *Maćedonija i turski problem.* Sep. otisak iz „Dela" sa uvodom prof. Draže Pavlovića, štamparija Ace M. Stanojevića „Dositije Obradović" str. 1—50. Beograd 1903.

69. *Ilirija.* („Ljubljanski Zvon", XXVII, št. 8—10). Ljubljana 1907.

70. *Stara Srbija, Macedonija in Jugoslovanstvo.* („Slovenski Narod", XL, str. 83—84. Ljubljana 1907.

71. *Impertinentno izzivanje Jugoslovanov.* („Slovenski Narod", XLI, št. 101, dne 30 IV). Ljubljana 1908.

72. *Slovensko Časnikarstvo.* (Sep. otisak iz zbornika „Jugoslovenska štampa"), str. 257—293, Beograd 1911.

73. *Altserbien und Albanesische Frage.* Anzegruber Verlag, Brüder Suschitzky. S. 1—55. Wien—Leipzig 1912.

74. *Avstrija in albansko vprašanje.* („Slovenski Narod", XLV, st. 101, dne 30. IV). Ljubljana 1912.

75. *The strategical significance of Serbia.* (Prvi put štampano u reviji „The XIX Century, meseca nov.) London 1915. Zatim u početku 1916 kao zasebna knjiga. str. 1—16.

76. *O Slovencima.* Sa uvodom od Ivana Meštrovića, Štamparija „Hrvatskog Svijeta" 4 izdanja, str. 1—16. New York 1915.

77. *The slovenian lands.* (U knjizi „The Southern Slov library, II). London 1915.

78. *Pro patria mea Slovenia.* („Novoe Zveno") Petrograd 1915.

79. *Srbi braćo, hvala Vam!* Poslanica Srbiji posle prijema Slovenaca u program ratnih tekovina povodom deklaracije vlade u Nišu 7 XII. 1915.

80. M. Marjanović i N. Županić. U odlučnom času. Zrinskodanski spomen-spis, 30 aprila 1916. Tiskara I. A. Omero. New York 1916.

81. *Gorica v senci italijanskih bajonetov.* „Clevelandska Amerika" 1916,

82. *Sursum corda!* (Štampano u „Hrv. Svijetu" god. IX, br. 2008 i u „Srpskom Dnevniku, apr. 1916, New York).

83. *Kosovo.* („Zabavnik", I, 3). Krf 1917.

84. Epilog ka studiji dr. B. Vošnjaka „A chapter of the old Slovenian Democracy, London 1917. (Iz anglešćine preveli ing. V. Zapanc).

85. *Знаменити Југословени* (Фрањо Миклошич). „Забавник", II, 12—13. Крф 1918.

86. *Genealogical tables of Serbian kings* i The map of Yugoslav territory. (South Slav Monuments, I: Serbian ortodox church). London 1918.

87. *Ave Illyria.* Préface de Jean-André Mercier. Avec 2 cartres, 13 planches hors texte. Str. 1—164. Société génerale d'imprimerie et editions Levé. Paris 1919.

88. *Le sang et la race Yougoslaves.* Société génerale d'imprimerie et editions Levé. Paris 1919.

89. *Apercue générale de la litterature Yougoslave* pag. 1—42 Paris 1919.

90. *La Carinthie.* (La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie étudié par I. Žoljer, M. Brezigar, L. Erlih, N. Županić, pag. 1—48). Paris 1919.

91. *Narodna radikalna stranka.* Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Izdaje poverjeništvo NRS za slovensko ozemlje. Natisnila „Učiteljska tiskarna". Str. 1—24. Ljubljana 1921.

92. Evgenika dr. Ivana Tavčarija. („Slovenski Narod" in Separatni otis str. 1—10). Ljubljana 1921.

93. *Ob Draškovićevem grobu.* („Slovenski Narod", LIV, št, 163). Ljubljana 1921.

94. *Razvojne nujnosti.* („Slovenski Narod". LIV, št. 169, 175). Ljubljana 1921.

95. *Naša železna valuta.* („Slovenski Narod", LIV, št. 245). Ljubljana 1921.

96. *K. internacijonala.* („Slovenski Narod", LV, št. 99). Ljubljana 1922.

97. *Pohvala nune Efimije carju Lazarju.* („Slovenski Narod", LV, št. 150). Ljubljana 1922.

98. *Nikola Pašić na Bledu.* („Slovenski Narod", LV, št. 166). Ljubljana 1922.

99. *Vprašanje Carigrada in Trakije.* („Slovenski Narod", LV, št. 226). Ljubljana 1922.

100. *Ob jubileju dr. Fr. Derganca.* Pod pseudonimom Titus Illyricus. („Slovenski Narod", LV, št, 252). Ljubljana 1922.

101. *Alfred Lloyd Hardy in Jugoslovani.* („Slovenski Narod", LV, št. 161, 162). Ljubljana 1922.

102. *Apsolutizem in draginja.* („Jutarnje Novosti", I, št. 37). Ljubljana 1923.

103. *Podsekcija jugoslovenske Etnografske sekcije na konfereci mira v Parizu 1919 za slovensko-nemško mejo, za Prekmurje in čehoslovačko-jugoslovenski koridor.* („Etnolog", II, str. 86—89). Ljubljana 1928.

104. *Imperator Schlavoniae.* Цар Словеније („Друштвена Обнова", I стр. 2. Београд 1929.

105. *Bela Krajina-deželica solnca in grozdja.* („Dolenjska metropola Novo mesto" urednik A. Podbevšek, str. 8—9. Izdalni založil „Progres", zavod za pospešenje mednarodnih trgovskih zvez v novem mestu). Ljubljana 1930.

106. *Za Etnografski muzej v Ljubljani!* Poziv Slovencem za zbiranje in varovanje narodopisnih retkosti). „Etnolog" V—VI). Ljubljana 1933.

107. Spominu blagopokojnega viteškega kralja Aleksandra I „Zedinitelja". „Etnolog", VII. Ljubljana 1934.

III Govori.

108. *Edvardu Rusjann.* Nadgrobni govor v Beogradu dne 11. I. 1911. Ponatisnila: „Slovenski Narod“, XLIV, št. 15, dne 19. I. 1911 v Ljubljani ter „Словенски Југ“, VIII, 3. Београд 1911.

109. *Slovenija vstani!* Američkim Slovencem. Govor v Clevelandu, dne 28. IV. 1916. Uvod k govoru napisal Louis J. Pirc. Z enim zemljevidom in 5 slikami. Tiskarna „Clevelandske Amerike“. Strana XXVII, 64. Cleveland (Ohio) 1916.

110. *Југословени беху и биће опет једно!* Фраг менат из говора „Serbia virtute domina gentium“, одржаног у хотелу „Savry“ у Лондону 1917. („Напред“ En Avant, год. II, вр. 563. Извештаји команде резервних трупа и подофиц. школа). Бизерта 1917.

111. *Slovenci v radikalski tabor!* Objevljeno v „Radikalskem Glasniku“ 1924 in v beogradski „Самоуправа“ 1924.

112. *Slavnostni govor na XII kongresu poljskih zbornikov in naravoslovcev v Varšavi* leta 1925. Objevljen v „Ksiega pamiatkowa XII Zjazdu lekarzy i przyrodnikow polskih u roku 1925. Tom, I. Varšava 1926.

113. *Pozdravni govor kod otvaranja II kongresa Internacionalnog Antropološkog Instituta“ u Parizu,* u varoškoj kući, dne 14 sept.... 1924. (Allocution prononcée à l'ouverture de la session Prague 1924. Institut Internacional d'Anthropologié, pag. 24). Paris 1926.

114. *Николи Пашићу.* Посмртни говор на београдском гробљу, 12 децембра 1926. Објављен у „Политици“ 13. XII. 1926.

115. Allocution prononcée à l'ouverture de la session III Amsterdam (1927) (Institut Internacional d'Anthropologie, Session Amsterdam, pag. 24). Paris 1928.

116. *Јовану Цвијићу.* Посмртни говор одржан на београдском гробљу 18. јан. 1927. („Etnolog“ III, стр. 223—224). Љубљана 1929.

117. *Kandidatski govor ob priliki volitev za Narodno skupštino v Žuženberku dne 3. nov. 1931. „Vrnjeno nam je toliko politične svobode, kolikor je zaslužimo in kolikor nam je potrebno“.* („Jugoslovan“, II št. 261 od 7. nov. 1931). Separat, Ljubljana 1931.

118. Govor *„Sloveni so Srce Sveta“* (SSS), koji je održan na zboru „Zveze jugoslovenskih naprednih akademskih starešin“ u januaru 1932 — nije publikovan.

119. *Allocutio à l'ouverture de la V-e session*-Paris-de l'Institut Internacional d'Anthropologié (1931) (Libraire E. Noury, pag. XXXVII). Paris 1933.

120. *Stanku Vurniku.* Nagrobni govor na pokopališču pri Sv. Križu, dne 24. marca 1932 („Etnolog“ V—VI, str. 304). Ljubljana 1933.

IV Zemljovidi (mape).

121. *Словения.* Картографско заведение М. Милошевић. Београд 1915.

122. Будущая Југословљанска монархия (Miniatura u kutu predjašnje) Beograd 1915.

123. *Map of Southern Slav Territory.* Published on behalf of the Jugoslav Committe. Christophers. London 1915.

124. *The Jugoslav territory* (jugoslavenska zemlja). Orijentacijska skica buduće Jugoslavije, koja je bila umnožena milijon puta po celome svetu i nalazila se obično na koricama publikacija. London 1915.

125. *Les frontières Ethnografique Italo-Yougoslaves.* Echelle 1,500.000. Dodatak knjizi N. Županič, „Ave Illyria“. Paris 1919.

126. *Angle Nord-occidental de la péninsule Balcanique.* Skica priložena skici „Ave Illyria“, str. 22. Paris 1919.

127. Les pays Yougoslaves (Illyricum). (U knjizi „Les premiers habitants des pays. Yougoslaves. Extrait de la Revue Anthropologique 1919). Libraire Félix Alcan“. Paris 1919.

128. *Antički i novi narodi Kavkazije.* Sedište Kavkazaca oko godine 1856. Prilog delu „Srbi Plinija i Ptolomeja. Beograd 1924.

129. *Seoba Srba i Čeha iz Kavkazije u srednju Evropu.* Merilo 1:35,000.000. Prilog delu „Srbi Plinija i Ptplomeja. Beograd 1924.

130. *Mala Azija i Sirija.* („Etnolog“, I str. 109). Ljubljana 1927.

131. *Scylacis periplus.* („Etnolog“, str. 135). Ljubljana 1927.

132. *Popriště borbi između Huna i Gota* u 2. polovini IV stoleća posle Hr. („Etnolog“, IV, 115). Ljubljana 1930.

133. *Oris Bele Kranjske.* („Etnolog“, VII, str. 169). Ljubljana 1934.

134. *Naselja Čerkeza na Kosovom polju.* („Etnolog“ V—VI, str. 221). Ljubljana 1933.

V. Uređivački poslovi.

135. *„Jug“.* Kulturno-politična revija (Izdajatelj F. Derganc, urednik N. Županić), I, zvezek 1—7. Beč 1901.

136. *„Samouprava“* Politični list in glasilo NRS za slovensko ozemlje. Ljubljana 1926, 1927, 1928.

137. „Etnolog“ Glasnik Etnografskega muzeja v Ljubljani, knjiga I (1927 do 1935 (VIII). Ljubljana 1927.

Literatura: *М. Равничар (Милан Т. Мишић),* О једној десетогодишњици. Штампарија Мунц и Карић. Стр. 1—64. Београд. — *J. M. Mercier,* Préface de livre „Ave Illyria“, pag. 9—14, Sociéte Générale d'Imprimerie et D'Editio Levé. Paris 1919. — *S. Vurnik,* Niko Županić ob petindvajsetletnem jubileju njegovega znanstvenega in javnega delovanj. Separatni odtis iz „Etnologa“, I str. 144—158. Ljubljana 1927. — *B. Vošnjak.* U borbi na ujedinjenu narodnu državu. Utisci iz doba Svetskog Rata i stvaranja naše države. Naklada „Tiskovne Zadruge“ u Ljubljani, str. 9, 10, 17. 20, 39—41, 57, 92, 95, 114, 118, 320. Ljubljana 1928. — *S. Vrlini.* Govor občinskega svetovalca S. V. iz Bojancev ob predaji diplome častnega občanstva adlešičkega ministru g. Dr. N. Županiću v Adlešičih dne 26. jul. 1931. Ljubljana 1931. — *V. Bučar.* Sum cuique, str. 7—8, 14—18. Tisek Učitelske tiskarne. Ljubljana 1934. — *Dvajsetletnica niške deklaracije.* („Jutro“, leto XV, štev. 281). Ljubljana 1924.

Ivo T. Franić.

Résumé. — *Niko Županić* Sa vie et ses oeuvres. Sexagenario in memoriam. La vie de Niko Županić est très variée et quand même harmonieuse: d'un côté il est politicien, publiciste, homme d'Etat, de l'autre côté savant, polyhistor, d'une persévérance et d'un zèle rare, bien connu loin au delà des frontières de sa patrie.

Il est né le 1-er Décembre 1876 danas le village de Griblje sur la Kupa, dans la Banovine de la Drave. Il a fréquenté l'école primaire au village voisin de Podzemelj, le lycée à Novo mesto, l'université à Vienne, où il a été promu Docteur en histoire générale et balkanique et en philosophie, en 1903. Dans les années suivantes, il s'est spécialisé aux instituts de l'université de Munich et de Zurich. Par ses brochures et ses articles hardis sur les Yougoslaves il a été bientôt en conflit avec les autorités autrichiennes.

Comme il a vu qu'il ne pourrait pas rester en Autriche, il a émigré à Belgrade, ayant recu une invitation du professeur Jovan Cvijić (1907). Il est d'abord employé au Musée National, ensuite (1914—21) au Musée Ethnographique. Il travaille l'anthropoloqie, l'ethnologie et l'archéologie préhistorique. Dans ses heures de loisir il s'occupe de questions culturelles et politique des Yougoslaves. Il devient un lien vivant entre la Serbie libre et la Slovénie enchainée. Au commencement de la première guerre balkanique, le président du conseil, Pašić, l'envoie à Vienne, pour informer l'opinion publique. A cette occasion il publie la brochure „Altserbien und die albanische Frage", en langue allemande (1912).

Au commencement de la guerre mondiale il s'est annoncé comme volontaire. On l'a retenu à Niš à la censure militaire, pour qu'il travaille à la propagande yougoslave. Son plus grand mérite politique est que, par son initiative, à la séance de la Skouptshina Nationale à Niš, le 7 Decembre 1914, le gouvernement Serbe a proclamé dans sa déclaration, qu'aussi les Slovènes ont à entrer dans l'Etat futur libre des Yougoslaves, comme partie intégrale des Slaves du Sud. Le même mois, Županić part pour Rome, où il entre dans le Comité Yougoslave, comité des Slaves du Sud de la Monarchie Austro-hongroise qui a ouvert son bureau à la fin Avril 1915, à Londres. Županić a signé le mémorandum de ce Comité, le 1-ier Mai 1915, au nom des Slovènes.

Après l'occupation de la Serbie par les Empires Centraux, en 1915, Županić est envoyé, par le Comité Yougoslave, aux Etats Unis, pour y informer les nombreuses colonies yougoslaves de l'état des choses, pour raviver leurs confiance dans la victoire définitive et dans l'établissement d'un grand royaume libre, où seront unis les Serbes, Croates et Slovènes. Il y a aussi préparé le terrain pour le recrutement des volontaires. Avant de partir, Županić a visité, à Hampstead, T. Masaryk, à cause de la collaboration avec l'action tchéco-slovaque, de même il a été recu en audience par S. A. R. le prince-régent Alexandre que a envoyé, par lui, ses salutations aux Slovènes d'Amérique.

Après la guerre, Nikola Pašić, comme président de la délégation yougoslavie à la conférence de la paix, retient Županić à Paris; il y travaille, sous la direction de Jovan Cvijić, à la délimitation des frontières du nouvel Etat. Vers la fin de l'année 1919, il rentre dans sa patrie délivrée, où il revoit, après neuf ans, sa mère. Il reprent son ancien service au Musée Ethnographique de Belgrade. Il vient d'être nommé chef de l'Institut Ethnographique, nouvellement crée, à Ljubljana, qui, en 1923, devient Musé Ethnographique, avec Županić comme directeur.

Aussi à son nouvel poste, Županić continue à s'occuper de la politique. Vers la fin de l'année 1922, il entre danas le cabinet de Nikola Pašić, comme ministre sans portefeuille, où il reste jusqu'au mois de mai 1923. Il rentre à Ljubljana, où il reprend son poste comme directeur du Musée Ethnograpihique qu'il occupe encore aujourd'hui.

Ses oeuvres

Ses travaux s'occupent surtout de l'ethnologie et de l'historie, mais il fait auss, des recherches en anthropologie en archéologie préhistrorique, en linguistique (en connexion avec l'alarodistique), en géographie historique en histoire littéraire et en historie

d'art. Ses recherches historiques le mènent de l'Europe Centrale dans le domaine de la byzantologie et de la caucasologie. Avec une grande assiduité il aime à éclaircir, par un matériel historique et ethnologique de tous les temps et de beaucoup de pays, l'origine des peuples slaves, ainsi que leurs noms.

Pour mieux connaitre les vestiges archéologiqes et anthropologiques des Pelasgues, il fait un voyage d'études, en 1912, à Constantinople, en Asie Mineure, sur les iles de la mer Jonienne et en Grèce.

Dans ses nombreuses études ethnologiques et anthropologiques qu'il a publiées, Županić essaye de pénétrer en profondeur, et il s'intéresse aussi de l'origine des races humaines. Il est de l'avis que les races ne changent pas physiquement d'abord par un changement de climat, d'habitation et de vie, mais surtout par croisement avec des races différentes, par mélange de sang.

Les résultats des recherches scientifiques de Županić ont été publiés dans diverses revues, en Yougoslavie et à l'étranger. Nous les trouvons dans les travaux de l'Académie Yougoslave des Sciences et des Arts à Zagreb et de l'Académie Royale Serbe à Belgrade, Il est délééguè de l'Institut International d'Authropologie à Paris (depuis 1921), membres correspondent de l'Association pour l'enseignement des Sciences Anthropologiques à Paris (depuis 1920), du Comitato Italiano per la studio die problemi della popolazione (depuis 1932) et de la National Geographic Society à Washington (deuis 1931). La plus vieille société culturelle en Yougoslavie, la Matica Srpska, lui a décerné le titre de membre honoraire, en 1930.

Jugoslovenski sastavni dijelovi u materijalnoj etnografiji Madžara

(Slike se nalaze na strani 283 i dalje)

Vrlo je teško označiti kulturnomorfološku pograničnu liniju između istočnog dijela srednje Evrope i Balkana. Stvarno uzevši nemože se ni govoriti o pograničnoj liniji, već o širokom prelaznom pojasu unutar kojega se povezuju, jedan s drugim, različiti kulturni elementi. Rasprostranjenje kulturnih elemenata nije ovisno o narodu, te se ravna više prema geografskim područjima.

U ovome što slijedi ukazaću na nekoje probleme rasprostranjenja balkanskih, južnoslovenskih kulturnih elemenata iz područja kućne kulture i naprava za ognjišta.

U jednom ranijem mome razmatranju ukratko sam napomenuo gdje se rasprostire Ormanšag (znači šumsko područje — otprilike u Podravini između Šikloša i Lakoče) i ukazao sam na stara ognjišta Hrvata koji stanuju na zapadnom dijelu ovoga područja.[1]) U prvom svesku Vjesnika pomenuta hrvatska ognjišta i tipovi kuća postojali su koncem XIX stoljeća i u madžarskom naselju Ormanšaga; čak ih ima još i danas, djelomično, u madžarskim selima koja se dodiruju s Hrvatima (slika 1 i 2). Ognjište, koje se nalazi ovdje u kuhinji, pa oruđe za ognjišta, podudaraju se s jugoslovenskim ognjištima koja su bila izvorno u kućama s jednodijelnim rasporedom. U Ormanšagu bila je kuhinja drevna kuća, kako ju je u tomu razvoju stvorila za podlogu jednodijelna prostorija, što potvrđuje i to da ga se poznaje pod imenom *„szenes ház“* (kuća u kojoj je ognjište — čađava). Ovo nazivanje kuhinje upotrebljavaju i slavonski Madžari, kako to doznajemo iz starijih folklorističkih opisa *Balasse* i *Garaya.*[2]) Ovo ognjište, odnosno s njim izvorno povezani jednodijelni tip kuće, rasprostrto je na madžarskom području izvan Ormanšaga i u jugoistočnom dijelu Prekodunavlja: istočni i južni dio županije Somogy, Baranja, te u južnom dijelu županije Tolna.[3]) Slavonski Madžari isto tako upotrebljavaju ognjišta tipa južnoslovenskoga (slika 3).[4]) Izvjesni znaci i sporadični podaci ukazuju na to,[5]) da se ovaj tip ognjišta nastavlja preko područja Banata i Bačke, i da je u vezi sa slično obilježenim tipom ognjišta i kuće kod Erdeljskih Rumunja. Na četvrtoj slici prikazano ognjište iz općine Cserbel (županija Hunyad) jasno dokumentuje balkansko-južnoslovensku oznaku.

Ovaj tip ognjišta može se kod Rumunja naći naročito samo kod brdskih pastira na jugu, što dokazuje da pastiri bolje čuvaju pojedine elemente stare kulture. U Erdelju, u rumunjskim i madžarskim naseljima smještavaju iznad ognjišta (slika 5) *hvatalicu* za dim koju madžarski zovu *gógány*, *gób*, *góc*, a rumunjski *cuptor*, *horn*. Namještanje hvatalice za dim već daje ognjištima jedno istočno evropsko značenje. Ove hvatalice za dim mogu se naći i kod Krimskih Tatara na Kavkazu.[6])

Za rasprostranjenje jugoslovenskog tipa kuće u Madžarskoj postoje i jezično historijski podaci. U XVI i XVII stoljeću nalazimo ga u Madžarskoj pod oznakom „kutya" (kuća), 'tugurium, Hirtenhaus, Bauernhütte'. U XVI i XVII stoljeću pastiri, među kojima je bilo i Balkanaca, južnih Slovjena, nazivali su na brzu ruku skalupljena svoja skloništa iz trske i slame imenom „kutyácska" (kućica)[8]). Uspomenu na južnoslovensko sklonište kao vrstu kuće čuvaju podaci o Prekodunavlju *MTSz.* pod *„kutyó, kutyu"*, ‚kamara'. Nemoguće je ove podatke točno rekonstruisati, ali je sasma sigurno, da južnoslovensko jednodijelno sklonište zasvjedočava svoje rasprostranjenje po Madžarskoj. Ovaj tip južnoprekodunavske kuće, u prvome redu na osnovu ognjišta i alata, usko se veže na ono područje kuća koje Cvijić naziva imenom *„type dinarique"*. Zbog toga jugoistočni dio Prekodunavlja, na osnovu zajedničkih crta kućne kulture koja se očituje ne samo u istovjetnosti ognjišta, već i na drugom području u vezi s kućnom kulturom (komore za spavanje, jelo, primitivno pokućtvo), možemo smatrati komadom najdalje na sjever pomaknutog Balkana, područja *„La maison dinarique"*. (Srodstvo ovog tipa kuće s južnoslovenskom kućom koja ima otvoreno ognjište naglasio je već i Bátky. Népr. Ert. XXII. 1930: 128. Magyarság néprajza, 1933. I. 184.)

To se ne ufam odlučno ustvrditi o rumunjskom i madžarskom kućnom području u Banatu i Bačkoj, u brdima Krassó-Szörényia, za planine Polyána-Ruszka, jer tu još nisu sprovedena detaljna istraživanja. Sloj kućne kulture u jugoistočnom dijelu Prekodunavlja, koji je zajednički s balkanskojužnoslovenskom kućnom kulturom, pružio je podlogu za dalnji razvitak.

Pored morfološkog podudaranja u ognjištu južnoslovenske veze pokazuje najbolje pokljuka (sütöharang, Backteller), cijev za duvanje u vatru, i kuhanje u bakraču (kotao, madž. bogrács (slika 1).

Pokljuka ima u madžarskom jeziku 3 imena: *cserepulya, vörsnyeg* i *puplika.*

1. *cserepulya* (srpski *crèpulja* Etym. Sz.) u Madžarskoj hrvatski oblik *„crepnja"*, Vijesnik I. 88.

2. *Vörsnyeg* < srpski *vršnik*, *Népr. Ert. XII. 1911 : 261.* Kod preuzeća mogao bi, doduše, doći u obzir i hrvatski oblik *vršnîk*, *Zbornik*, 1897 : 120.

3. *Puplika* < srpsko-hrvatska *pokljuka*, *pokljoka.* Jugoslovenske primjerke v. *Čurčić:* Rezente Pfahlbauten von Donja Dolina etc. Wien, 1913. 45; *Mitt. Anthr. Gesell. in Wien*, XXXIV 1904 : 169. *Niederle:* Slovenské Starožitnosti. Oddíl. kulturni". — „Život starých Slovanů, I. 1. 183.

U novije vrijeme tvrdi *Sebestyén Károly*, da je pokljuka takov drevni pribor Madžara koji je preostao još iz doba nomadskog pastirskog života, pa da su pod njim pekli madžarski kruh.[10]) — Budući da pokljuku rabe u južnoj Madžarskoj i u Erdelju, na područjima koja se dodiruju s balkanskim kulturama, pa kako je i sam naziv izvora južnoslovenskoga, naziranje *Sebestyéna Károlya* neće biti na mjestu. Ispod pokljuka među okruglu tepsiju, načinjenu iz pečene gline ili iz bakra (sl. 6). I rasprostranjenje ovog oblika tepsije po Madžarskoj pada s onu stranu južnog Podunavlja. Međutim na Balkanu one su posve općenite. Na pr. ovakove oblike priopćuje *Haberlandt* iz Bosne,[11]) *Moszyński* iz Bugarske.[12]) Može se pretpostaviti, da su izvorno ovi oblici tepsija kod Madžara bili nazivani „szahán". Naziv *szahán, száhán, szahány*, poznat je kod slavonskih Madžara uzduž Drave, u Baranjskoj županiji (*MTSz.).* Szahán riječ je turska, a preuzeta je posredstvom Srba: szahán < srpski *sahan* < turski *saxan. Balassa*, Nyri XXIII. 1894 : 311.

Veoma važno oruđe za hrvatska i madžarska ognjišta u Ormánšágu jest cijev za potpirivanje vatre. Hrvatsko ime joj je *puvalo, Vjesnik I 89. M. Haberlandt* piše, da kod južnih Slovjena često upotrebljuju puvala, načinjena iz željeza.[15]) Mogu se naći na području Dalmacije, Albanije i Istre.[14]) Prema *A. Haberlandtu:* Ein Blasrohr zum Anfachen des Feuers begegnet uns typisch in den Romanischen Kaminländern, *von der Ostküste der Adria angefangen bis nach Holland* .....[15]) U Madžarskoj poznat je, osim nalaza u Ormanšágu, također i u Erdelju, te u istočnom dijelu madžarskog Nizozemlja (Alföld), tamo gdje su bila i otvorena ognjišta srodna erdeljskim ognjištima.[16]) Ovo oruđe moglo je da dođe u južno Prekodunavlje i Erdelj (a odavle u madžarski Alföld) samo s Balkana i nosi sigurne tragove rasprostiranja sjeverne kućne kulture Balkana.

Bakrač, obješen na lancu, upotrebljava se ne samo u Ormanšágu već i u čitavom južnome dijelu Prekodunavlja.[17]) Općenito u Madžarskoj rasprostrt je u tipičnoj balkanskoj formi južno od linije koja je povučena od rijeke Maroša do južnoga dijela Blatnog jezera (Balaton-tó). Madžarski *bogrács, bokráncs* < srpski *bakrač* ‚kessel' < osmanlijsko-turski *bakrač* „vase de cuivre à anse", *Étym. Sz.* Kod šimeških Hrvata zovu ga *kotel, bakrena,* a kod Srba uzduž Maroša *„koto"*. Njegovu prastaru upotrebu potvrđuju, pored rimskih nalaza u Švicarskoj, i nalazi iz dobe *La Tène* koji su se otkrili u Njemačkoj. *Nopcsa* ga smatra ilirsko-keltskim preostatkom, pa, po njegovom mišljenju, područje njegova rasprostranjenja bilo bi: Švicarska, Italija, Dalmacija, Albanija, Srbija, slovenska područja, Rumunjska i Kavkaz.[19]) U ovo područje rasprostranjenja uključuje se i Madžarska s one strane južnog Podunavlja, kao čuvar jednog starog evropskog kulturnoga predmeta koji se još i danas čvrsto čuva kod južnih Slovjena. U Ormanšág su ga prenesli iz Slavonije putujući cigani i tamo ga prodavali. Ona motka na koju se objesi veriga, i koja drži bakrač (kod Slavonskih Madžara *„lázsalánc", Népr. Ert. XII. 1911 : 246)* zovu u Or-

manšágu „drvo *locin, locén, locen*", a povrh toga upotrebljavaju i naziv „*selemen*". O izvoru pređašnjega naziva nisam siguran. Po *Melichu* „*szelemen*" bila bi pozajmica južnoslovenska (srpsko-hrvatski slȅme, šljȅme, slovenski sléme, ‚balken') [20]). Po Bátkyu k Madžarima bi, eventualno, došlo posredstvom Slovenaca (*Néor. Ért. XXII. 1930. 72).* Pošto Hrvati u Staroj ove motke koje podržavaju verige još i danas nazivaju imenom *sleme, sljeme* („*Vjesnik I 88)*, vjerojatno je da su Madžari u Ormanšagu neposredno od Hrvata preuzeli naziv „szelemen" u značenju motke koja podržaje verige.

Ovim ognjištima, s izričito balkanskim karakterom, pripadaju oni maleni stolčići na tri noge s polukružnim oblikom (sl. I), koji su isto tako rasprostranjeni na Balkanskom poluostrvu i u Kavkazu. Po *Nopcsi* to su preostaci mediteransko-rimske kulture.[21]) U Madžarskoj, u južnom dijelu države, poznati su: u Šimeškoj (Šomogy), Baranjskoj, Bacsbodroškoj županiji[22]). Dakle, na području „*la maison dinarique*" (dinarskog tipa kuće).

Ove krušne peći zaokružene forme koje sam predočio u I knjizi Vjesnika postojale su i u madžarskim kuhinjama Ormanšaga. Svuda kod Hrvata, koji stanuju uzduž Drave i Mure, mogu se naći u njihovim kuhinjama, a uz njih postoji „*bakrač*", koji vjesi na lancu, i nisko ognjište (sl. 7, 8)[23]). Po mome mišljenju krušne su peći dospjele u kuhinju iz vrta i iz dvorišta. U vrtu su služile za sušenje konoplje, lana i kukuruza. Ovakove vrtne krušne peći susrećemo u potpuno sličnoj formi i kod Madžara i kod Hrvata (sl. 9, 10). Uloga pečenja kruha u krušnim pećima posve je drugotnog ranga, jer su kruh pekli pod pokljukom. Upotreba pokljuke i krušne peći za jedan te isti cilj ne može postojati uporedo jedna uz drugu. Pojava krušnih pećiju uzduž Drave i Mure tijesno se priljubljuje na nalaze sa Balkana i u Slavoniji. Ima ih na području srpskom i hrvatskom,[24]) kod Bugara u Traciji, gdje ove krušne peći imaju ime *ūеш, ūешӣи, ūѐш, фурна* itd. i na čitavom području Bugarske. Izvan toga nalazimo ovakve krušne peći u istočnoj Njemačkoj, Belgiji,[27]) na raznim područjima Madžarske,[28] pa i kod krimskih Tatara (фурун), kako to znademo iz djela Куфтун.[29]) Mogu se naći na Kavkazu,[30]) itd. Nerazumljivo je zašto Nopcsa njihovo rasprostiranje stavlja samo na područje južnih Alpa, Albanije, Sirije, i na područje starorimsko.[31]) Držeći pred očima ovo veliko geografsko rasprostiranje, zajednički izvor krušnih pećiju jako je dubiozan. *Bàtky* tvrdi za vrtne krušne peći slavonskih Madžara, da su novijeg postanja.[32]) Po mom mišljenju, što se tiče postanka južnoslovenskih (srpskohrvatskih), slavonskomadžarskih i južnoprekodunavskih krušnih pećiju u slobodnom prostoru, javljaju se dvije mogućnosti:

1. Moguće je da je ova, na slobodnom prostoru postavljena krušna peć potomak one starinske slovjenske peći koju su južni Slovjeni donesli sa sobom iz pradomovine, ali uslijed klimatskih uzroka, njihov istočni dio: Srbi i Hrvati, iznesli su je iz kuće u dvorište.[33]) Ovdje je zatim i dalje kao dužnost vršila svoju ulogu sušenja, odnosno, prešla je u službu ova dva posljednja postupka, za koji *kuća* sa otvorenim ognjištem nije bila prikladna.

Međutim u njoj su ponovo počeli da peku kruh onda, kad se razvio usponom na jedan viši gospodarski nivo u pripremanju — jela — u ovom slučaju u pečenju kruha. U kuhinju (stara kuća s otvorenim ognjištem) na narodnosnom području južno-prekodunavskih Madžara i Hrvata došla je ona tek onda, kada se kuća razvila u dvodijelnu, kad je, pored iskonske kuće, dometnuta i jedna soba sa peći (vidi dolje niže) i kada se obiteljski život, barem djelomično, isto tako preselio u ovu novu prostoriju, pa krušna peć, postavljena u kuhinji, sada već nije prouzrokovala veće brige.

2. U južnoslovenskoj opremi ognjišta u velike susrećemo rimske preostatke i zaostatke. Pokraj Sarajeva iskopali su jednu rimsku seljačku kuću iz sredine III stoljeća posl. Kr., u kojoj su našli, što se tiče inventara, veliki dio ognjišnoga pribora iz južnoslovenske kuće[34]). Pošto su ovakove krušne peći poznavali i Rimljani[35]), može se pretpostaviti da između rimskih krušnih peći i onih panonskobalkanskih postoji kontinuitet. Ovo moje domišljanje pojačava *Nopcsino* mnijenje, da su albanske krušne peći rimski import. Samu rimsku krušnu peć on dovodi opet u vezu s takvim mezopotamskim okruglim krušnim pećima, koje su stajale u slobodnom prostoru, a koje se mogu dokazati već u prvom tisućljeću prije Krista[36]).

Gore sam spomenuo, da su pokraj Sarajeva naišli kod iskapanja jedne seljačke rimske kuće iz sredine 3. stoljeća po Kristu u nalaznom inventaru i na takove stvari kojima su providena i ognjišta u južnoslovenskim kućama. Tu se, dakle, jasno vidi da Jugosloveni čuvaju preostatke rimske kulture[37]).

Općenito južnoslovenska ognjišta pokazuju slijedeće predmete u oruđu, koje je bilo u rimskoj kulturi, a postoje kod južnoprekodunavskih Madžara i Hrvata: sindžir-lanac koji drži kotao, bakrač, željezni užarač, željezni tronožac (preklad), okruglu tepsiju, tronožne klupčice koje se upotrebljavaju uz ognjišta, i, vrlo je vjerovatno, da su poznavali i gornju krušnu peć, koja je stajala u slobodnom prostoru[38]). U novije vrijeme jedan mladi madžarski historik: *Pleidell A.*, dokazao je, nakon rada na utiranju puta *Jirečeka*, *Alföldia*, *Melicha* i drugih, da postoji kontinuitet od panonskog rimskog doba do madžarskog zaposijedanja današnje im domovine[39]). Tim se može i historički opravdati tvrdnja o kontinuitetu kultura. Budući da se u Madžarskoj kućnoj kulturi mogu dokazati u terminologiji ognjišta od južnih Slovjena uzajmljene riječi, po mome mišljenju, prilikom kalamljenja rimske kulture na madžarsku kulturu s nomadskim oblikom života, obilno su sarađivali Slovjeni.

Južnoprekodunavsko jednodijelno sklonište zahvatio je snažan zapadni kulturni uticaj uslijed pridodavanja gornjonjemačke sobne peći s petnjacima (Kachelofenstube). Ova peć, odnosno soba s peći iz petnjaka, nastala je na području gdje su došli u dodir Germani i Rimljani. Sama njemačka riječ „*Kachel*“ pozajmica je iz latinskog jezika *caculus*, *cacabus*[40]). U XIV stolj. nalazimo je već u gornjonjemačkim seljačkim kućama, odakle se onda brzo rasprostire na područja južnoslovenska, sjeveroslovenska i skandi-

navska[41]). *Bátky* stoji na stanovištu, da su sobu s pećima s petnjacima prenesli osmanski Turci s madžarskog područja u Bosnu i rasprostranili je. Dakle, ne bi potjecala iz njemačkih graničarskih naselja, kako to tvrdi *A. Haberlandt*[42]). *Schier* vidi u ovim južnoslovjenskim pećima s petnjacima pretstražu njemačke nastambene kulture, koja je izbačena na najskrajniji jugoistok. U madžarskim tipovima „maison dinarique" na narodnosnim područjima madžarskim i hrvatskim također postoji peć s petnjacima (sl. 11), odnosno soba u kojoj je peć s petnjacima. Kod Hrvata peć s petnjacima zove se „*banja peć*" „*kaljha*" (Vjesnik I 89), „*hižna peć,*" (Népr. Ert. 1933 : 55). Po mom mišljenju soba s peći s petnjacima nadogradila se na stari jednodijelni dinarski kućni tip i kroz to se razvila u dvodijelnu kuću; no stara kuća, sada kao kuhinja, čuva i danas karakter prastarog otvorenoga ognjišta. (sl. 12). Da soba u kojoj je peć s petnjacima nije organski dio jednodijelnoga dinarskog tipa kuće, dokazuje i to, što ima odvojeni izlaz u dvorište (sl. 13). Ova, na ovakav način nastala vrsta kuće ima osebujnu *miješanu formu* njemačko-južnoslovensku: *jednodijelnu kuću* i sobu s peći s petnjacima. Razvoj trajao je još i u polovici XIX stolj., jer, po sjećanju starih ljudi u Ormanšagu, bilo je tamo još i u minulom stoljeću jednodijelnih kuća. Prastara oznaka dinarske kuće kao kuhinja i danas još zadržana je u prvome redu na hrvatskim narodnosnim područjima Šomođske županije (Stara, Lakócsa, Berzence itd.). Soba s peći s petnjacima izgubila je svoje staro znamenje, jer su peć s petnjacima porušili, a na njezino mjesto postaviše skoro svuda „*šparhete*" (štednjake).

Sasma razumljivo da peć s petnjacima i soba u kojoj je peć s petnjacima nije na području dinarskog kućnog tipa u Madžarskoj preuzeta neposredno. S njemačkog područja mogla je ovamo da dospije samo na osnovu dinamike rasprostiranja kulturnih dobara. U njihovom rasprostiranju uloga nastanbene kulture varoških građana i docnijih naseljavanja prekodunavskih Nijemaca mogu imati vrlo neznatan udio. Uslijed viših kulturnih vrijednosti ove peći s petnjacima također se spuštaju na onoj velikoj kulturnoj ljestvi čije se padine upravljaju prema istoku i jugoistoku Evrope[44]). Treba se zabilježiti, da su vrsta pećiju s petnjacima, providene glinenim očnjacima, pretekle krušne peći koje su bile sagrađene iz pletera, a oblijepljene s blatom; a ove će biti baš tako varava oponašanja pravih pećiju s petnjacima kao što su to i bosanske krušne peći[45]). Pojava peći s petnjacima u koje su ugrađeni očnjaci iz lončarske gline kod seljaka uzduž Drave, prema sjećanju starih ljudi i po crkvenim zabilješkama, može se metnuti u sredinu XIX stoleća. Sigurno neće biti ranije ni kod seljaka na području[46]) koje leži unaokolo.

S gledišta razvoja kuće južnog Prekodunavlja veoma je važan *pitvar*, *pitvor*, *Flur*, *Laube* (ulaz). Kod prekodunavskih Madžara na jugu nazivaju svagdje onaj prostor ispod produžene, eventualno direcima poduprte strehe *pitvar* (MT. Sz.). Ovaj južnoprekodunavski pitvar podudara se s trijemom južnoslovenskih kuća. Kod Hrvata je poznato još i pod imenom Vorplatz

(predvorje), pred *„Pferches“* — ovčarskim torom[47]). Već *Rhamm* naglašava, a i najodlučniji madžarski istraživalac kuća *Bátky Zsigmond* priznaje da su Madžari preuzeli pitvar od južnih Slovjena, možda Slovenaca, koji su ga opet donesli sa sobom iz pradomovine[48]). Ja mislim tako, da pitvar južnoprekodunavske madžarske kuće čuva otvoreno predvorje praslovenske kuće; i kada se jednodijelnoj kući prigradila njemačka soba s petnjacima, pitvar se produžio pred čitavom kućom (sl. 12). Gore spomenuta okrugla krušna peć, koja je dospjela u kuhinju iz vrta, bori se kulturnodinamički s jednim tipom krušne peći koji je uglat i liči na stol (fotografija 1; Vjesnik I. str. 97 sl. 20). Iz istraživanja madžarskih etnografa vidi se, da se među Hrvatima, sve do na kraj Podravine, naročito u Somodžkoj županiji rasprostranio gornji okrugli tip[49]). Nijedna krušna peć nije iskonski u kuhinji. U etnografskim popisima ispočetka XIX stoljeća nema nikakovih obavještenja o krušnim pećima.

Danas se po čitavome narodnosnome području Prekodunavlja rasprostranio uglati tip krušne peći u obliku stola. Po *Bátkyu* bila bi ona slovenskoga izvora[50]). Ovaj tip izvorno je krušna peć na području kuća istočno alpinske *pušnice* (Rauchstube.). Prastaru sobu s peći s petnjacima donesli su Slovjeni između VI i IX stoljeća sa sobom u istočne Alpe, odnosno, ponovno su je sagradili, a iz ovoga su oblika razvili Nijemci počam od IX stoleća sve do danas postojeću pušnicu, uglavnome na taj način, što su slovjenskoj peći pridodali ognjište za kuhanje koje su popratili znatnim inventarom oruđa[51]). Jednodijelna pušnica bila je rasprostranjena i po zapadnoj Madžarskoj još u početku XIX stoljeća (*Népr-Ert. 1931: 170 — 171)*. Rasprostrti su je mogli opet jedino samo Slovenci.

Zbog svoje više kulturne vrijednosti ova krušna peć slovenskog porijekla, u kojoj su kuhali, na njoj spavali, širila se prema istoku. Čim su se ove krušne peći prostorno dalje pomaknule od madžarskoga zapadnoga okrajnoga područja istočnih Alpa, i što su se smještavale na višu kulturnu razinu, dobivale su tim profinjeniju formu u obliku stola. Kad se krušna peć smjestila u kuhinju dinarskoga tipa, ognjište se premještava sa zemlje na glatku gornju površinu krušne peći *(Vjesnik I str. 97 sl. 20)*. Kotao vjesi nad gornjom pločom krušne peći.

Slovensko porijetlo krušne peći potvrđuje i najvažnije oruđe koje ga prati. Upotrebljavaju uz nju oruđe poznato pod imenom „kuruglya“ ili „bürögle“ s kojim kod kuhanja meću lonce na banak (sl. 14)*). Ovaj predmet nalazi se i među Slovencima[52]). Po *Bátkyu* naziv „kuruglya“ nije drugo do pozajmica od slovenačke *krukla* ‚Krücke‘ (Berneker: Slav. Etym. Wb.), a bürögle preuzeta je po slovenačkome značenju ‚Ofengabel‘ *burklja* (Murko i. m. 15)[53]). Kod madžarskih Slovenaca ovo oruđe zovu *börklä*, a kod Hrvata uzduž Drave i Mure *brukla*, gdje poznaju i jednostavniju formu bez točka.

*) Kod nas u Hrvatskoj u Lipovcu zovu ga *„rasove“*, u Drnju *„Brukle“*, u Posavini *„Vilice“*, u Zagorju *„Rašlje“*. Opaska prevodioca.

Riječ *kuruglya* upotrebljavaju na velikom području Prekodunavlja za označavanje ogreblice. To ukazuje na to, da je s razvojem tehnike za kuhanje i pečenje ovaj predmet slovenačkog (hrvatskog) porijekla izgubio svoje značenje, ali je i dalje preostala riječ, i prešla kao oznaka za ogreblicu. Obična pojava u sudbini kulturnih materijalnih dobara koje se neprestano mijenjaju u oblicima i ulogama. Na madžarskom i hrvatskom narodnosnom području Ormanšaga u dinarskom tipu kuće krušna peć slovenskog porijekla ne služi za kuhanje, već samo za pečenje, ali je kod Madžara svejedno poznata i riječ *kuruglya* u značenju ogreblice. Ovdje nisu preuzeli glavnu ulogu krušne peći, jer su kuhali u kotlu koji je bio obješen na lancu, pa je i riječ *kuruglya* sigurno dospjela ovamo već u promjenjenom nazivu.

Gunda Bela

Zabilješke:

[1]) Gunda: Stara hrvatska ognjišta uzduž Drave, Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu, Knjiga prva, Zagreb 1935. 87—97.

[2]) Balassa: A szlavóniai nyelvjárás, Nyr, XXIII. 1894, 310., Garay: Szlavóniai régi magyar faluk, Népr. Ert. XII. 1911. 246.

[3]) Bátky, Magyarság néprajza, Budapest, 1933. I. 183.

[4]) Lásd Balassa és Garay elöbb idézett tanulmányát.

[5]) Jankó: Adatok a bácsbodrogmagyei sokáczok néprajzához, Etnographia, Budapest, VII. 1896. 152., Czirbusz: A temes és torontálmegyei bolgárok. Budapest 1913. 30. etc. — 1934 proljetos obavio sam proučavanja uzduž Maroša potporom Etnografske zbirke Madžarskog narodnog muzeja *(Magyar Nemzeti Muzeum Néprajzi Tára)*. U selu Deszk i Magyarcsanad Srbi su se još sjećali, da su kuhali u bakrenim bakračima koji su vjesili na lancu, a isto tako i Rumunji u Magyarcsanadu i Madžari u Tapaj sjeverno od Segedina. Bakrači su bili svagdje posude balkanske forme, načinjene iz bakra. Na ovim područjima još i danas se mogu u velikom broju da vide ovakovi bakrači. Ognjišta ovdašnjih Rumunja, Srba i Madžara objaviću u zasebnoj studiji.

[6]) Миллеръ: Черкесскія постройки. Матеріалы на Этнографіи Росси. Томъ II. С. Петербургъ, 1914. –65, 71 – v. još Куфтин niže spomenutu radnju, sl. 41.

[7]) Melich: Szláv jövevényszavaink, Budapest, 1909. I. 136.

[8]) Takács: Rajzok a török világból, Budapest 1915. II. 264.

[9]) Cvijić: La Peninsule Balkanique. Géographie humaine. Paris, 1918. 228.

[10]) cs. Sebestyén: Milyen kenyeret ettek a honfoglaló magyarok? Szegedi Füzetek, Szeged, I. 166., 169.

[11]) Haberlandt A.: Die volkstümliche Kultur Europas in ihrer geschichtlichen Entwicklung, Buschan: Jll. Völkerkunde, II. 2., 340.

[12]) Moszyński: Kultura ludova Słowian, Krakow, 1929. I, 287.

[13]) Haberlandt M.: Die indogermanischen Völker des Erdteils, Buschan: Jll. Völkerkunde, II. 2., 26.

[14]) Haberlandt A.: Kulturwissenschaftliche Beiträge zur Volkskunde von Montenegro, Albanien u. Serbien. Ergänzungs-Band XII. (zu Jahrgang XXIII). Zeitschrift f. österreichische Volkskunde, Wien, 1917. 12.

[15]) Haberlandt A.: Die volkstümliche Kultur Europas in ihrer geschichtlichen Entwicklung, Buschan: Jll. Völkerkunde, II. 2. 468.

[16]) *Gunda:* Régi tüzhelyek és konyhamüveletek a békési Sárrét déli részén, Szeged, 1935. 19. Herman Ottó priopćuje podatak i iz sela Hegykö (županija Šopronj. Za poti-

canje vatre ribari su ovdje upotrebljavali trsku dugačku jedan metar. Knjiga o madžarskom ribarstvu II Budapest, 1887. 836. Ovaj sam za se postojeći slučaj može se rastumačiti samo pojmom „Elementargedanke".

[17]) Bátky: Magyarság néprajza, Budapest, 1933. I. 80.

[18]) Rütimeyer: Ur-Ethnographie der Schweiz, Basel, 1924. 156.

[19]) Nopcsa: Albanien. Bauten, Trachten, Geräte Nordalbaniens. Berlin u. Leipzig. 1925. 236.

[20]) Melich: Honfoglaláskori Magyarország, Budapest, 1925—1929. 136. — Miklosich Etym. Wb. 290.

[21]) Nopcsa: p. dj. 106—108., 237.

[22]) Szendrey A.: Magyar gyalogszékek, Népr. Ert. XXIII. 1931. 83. Szendrey priopćuje i jedan podatak sa strane sjevernh Madžara. Ovaj osamljeni jedini slučaj može da bude samo sporadičan.

[23]) Seemayer: Régi tüzelöberendezések Dél — Zalában és Belsö-Somogyban, Népr. Ért. XXV. 1933. 49—63.

[24]) Mozyński: i m. 264—265.

[25]) Хр. Вакарелски: Бить и езикъ на тракийскитѣ и малоазийскитѣ българи. Частъ I Тракийски зборникъ V, София, 1935. 105.

[26]) Moszyński: op. cit. 263—264., Szilády: Bulgária, Budapest, 1931. 63.

[27]) Haberlandt A.: Die Volkstümliche Kultur Europas in ihrer geschichtlichen Entwicklung, Buschan: Jll. Völkerkunde, II. 2., 433.

[28]) Magyarság néprajza, Budapest., 1933. I. 73. 167—169. ábr.

[29]) Куфтин Ѣ. А. Жилище крымскйх татар в связи с историей заселения полуострва. Мемуары Этнографического отдела общества. Льюбителей Естествознания, Антропологии и этнографии. Москва, 1925. 51.

[30]) Миллеръ: op. cit. 70. 73.

[31]) Nopcsa: op. cit. 277.

[32]) Bátky: Magyar tüzhelyek és háztipusok, Népr. Ért. XXII. 1930. 128. — Bátky Magyarság néprajza, I 190.

[33]) Schier: Hauslandchaften u. Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa, Reichenberg, 1932. 251.

[34]) Čeremošnik: Nalazi iz rimskog doba na Stupa kod Sarajeva, Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini, Saraievo, XLVII. 1930. 212—225.

[35]) Maurizio: Die Geschichte unserer Pflanzennahrung von den Urzeiten bis zur Gegenwart, Berlin 1927. 316.

[36]) Nopcsa: op. cit. 23., 233.

[37]) Kako naknadno sapažam u godišnjoj bibliografiji Slawische Rundschau 1934, u X godištu „Književni Sever" bavio se Milić I. Pitanjem rimske i jugoslovenske kuće. U kojem obliku i u kome okviru neznam, jer ovdje u Madžarskoj nisam mogao da dođem do studije.

[38]) Vidi u prvom redu raspravu Čeremošnika, o rimskim roštiljima Maurizio op. cit. 308., rimske tronošce iz željeza spominje Meringer: Studien zur germanischen Volkskunde. Das Bauernhaus u. dessen Einrichtung. Mitt. Anthr. Geselil. in Wien, XXI 1891. 134. Nopcsa je u zabludi, kad tvrdi, da je željezni tronožac u područjima Hrvata i Slovenaca tek od XVIII., u Bosni i Crnoj Gori od XIX stoljeća poznat. op. cit 97. Primjerak koji potječe iz III stoleća posl. Kr. potječe iz Bosne. S ognjišnim oruđem koje je objavio A. Čermošnik nađeni su istovjetni oblici u selu *Döbrököz*, županija Somogy, Madžarska. Ovaj je nalaz smješten u Etnografskom muzeju u Budimpešti.

[39]) Pleidell: A magyar várostörténet elsö fejezete, Századok, Budapest, LXVIII 1934. 1—44., 158—200., 276—313.

[40]) Meringer: Das deutsche Haus u. sein Hausrat, Aus Natur u. Geisteswelt, Bd. 116., Leipzig 1906. 51., 61.

[41]) Schier: op. cit. 277.

[42]) Bátky: Hogyan került a kályhás szoba Boszniába? Népr. Ert. XXI. 1929. 51.

[43]) Schier: op. cit.

[44]) V. ö. Gunda: Ethnogeograpiai problémák az Ormánságban, Magyarságtudomány. Budapest, I. 1935. 177. — Gunda: Néprajzi képek az Ormánságból, Búvár, Budapest, I 1935. 303.

[45]) Haberlandt A.: Kulturwissenschaftliche Beiträge zur Volkskunde von Montenegro etc. 26.

[46]) Napadno je, međutim, da su se, po svjedočanstvu arheoloških nalaza u Madžarskoj već u XV stoljeću nalazile peći s petnjacima. Magyarság néprajza Budapest, 1933. I. 297.

[47]) Rhamm: Die altslavische Wohnung, Braunschweig, 1910. 414.

[48]) Bátky: A magyar ház eredetéhez, Népr. Ért. XXII. 1930. 79.

[49]) Seemayer: Régi tüzelőberendezések Dél-Zalában és Belső-Somogyban, Népr. Ért, XXV. 1933. 49—63

[50]) Bátky: Magyar tűzhelyek es háztipusok, Népr. Ért. 1930. XXII. 131., Népr Ért. XXIII. 1931. 126., Magyarság néprajza, Budapest, 1933. I. 1991.

[51]) Geramb: Die Kulturgeschichte der Rauchstuben, Wörter u. Sachen, Heidelberg IX. 1926. 52.

[52]) Murko: Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven, Mitt, Anthr. Gesell. in Wien, XXXVI. 1906. 15.

[53]) Bátky: Kuruglya és kocsorba, Népr. Ért. XXIII. 1931. 125.

[54]) Pável: Nyilttüzhelyü konyhák a hazai slovéneknál, Népr. Ért. XIX. 1927. 135

[55]) Usmeno saopćenje Seemayera Vilmosa.

Pokrate:

Etym. Sz. = Gombocz Z. — Melich J.: Magyar Etymológiai Szótár (Lexicon critico-etymologicum hungaricae), Budapest, 1914.

Nyr = Magyar Nyelvőr, Budapest.

Népr. Ért. = Magyar Nemzeti Muzeum Néprajzi Tárának Értesitője, Budapest.

Mitt. Anthr. Gesell. in Wien = Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Wien.

MTSz. = Szinnyei József: Magyar tajszótár, I—II. Budapest, 1893—1901.

Vjesnik = Vjesnik Etnografskog Muzeja u Zagrebu, Zagreb.

Zbornik = Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, Zagreb.

Preveo
Ivo T. Franić

Résumé. — *Eléments sudslaves dans l'Ethnographie des Hongrois.* Il est bien difficile à marquer une césure nette culturmorphologique entre les Balcans et l'Europe centrale d'Orient. Il est même impossible à parler d'une césure nette, seulement des larges zones transitoires, à l'intérieur desquelles les differents éléments culturels se rattachent. L'expansion des éléments culturels est indépendante des peuples, elle se conforme plutôt aux territoires géographiques. — Dans mon étude j'ai l'intention à présenter quelques problèmes de l'extension hongroise des éléments balkaniques, sudslaves. Dans la partie sudorientale de la Transdanubie et plus en plus à l'orient d'elle, l'habitat primitif c'était le *kuća* unicellualire. C'est celui que nous pouvons envisager comme fond d'évolution de la maison, et avec son fourneau (die Feuerstätte aus Lehm, pl. 1. 2.), avec l'outillage des fourneaux il s'était rattaché strictement au territorie de la maison qui est appelé par *Cvijić* „type dinarique". Ce type de maison s'étendait jusqu'en Transylvanie (Com. Hunyad, Krassó-Szörény), d'abort parmi les pâtres des alpins roumains, ainsi que c'est à voir aux fonds des fourneaux. Dans la culture de la maison du Sud de la Hongrie, à coté de la coïncidence morphologique des fourneaux

de cuisine, les éléments balkaniques sont les suivants: cloche à cuire (couvercle de boue en forme conique, sous lequel on a cuit le pain, hongr.: *puplika, cserepulya, vörsnyeg,* serbe-croate: *pokljuka, crèpulja, vršnik* (pl. 1., ct. Vjesnik I 94. pl. 11), plats ronds de cuire et d'argile, chaudron et crémaillère, tube pour souffler le feu en bois (Sambucus nigra L.) ou en roseau (pl. 1.), petites chaises basses à trois pieds. La plupart de ces choses là venait aux Hongrois par l'intervention des Serbes et des Croates. Le four de cuisine, pareil à une table (Vjesnik I. 97. pl. 20.) et une barre, semblable à une fourchette par l'aide de laquelle on a mis le pot dans le four (pl. 14.), sond d'origine slovène. Ce fut *Zsigmond Bátky* qui en démontra l'origine slovène. En Hongrie, le long de la Drave, on trouve dans la cour chez les Hongrois et chez les Croates des ronds fours (freistehender Backofen) à cuire le pain (pl. 9. 10). Ceux-ci se font récemment admettre dans la cuisine aussi. Ce type de four est connu aux Balkans à un grand territoire, il est à retrouver shez les Tatares de la Crimée, chez les Baskirs, dans la Caucase, dans l'Allemagne orientale et dans la Belgique etc. D'aprés notre avis les fours sudslaves et hongrois 1.) peuvent être les dérivations du *peč* slave primitjf que les sudslaves apportaient de leur habitat ancestral, mais qui était par conséquence des circonstances climatiques placé par des Serbes et des Croates dans la cour, 2.) il nous semble plus vraisemblable que ce four est d'origine romaine. Ond éterra du milieu du III-e s a. après J. Chr. près de Sarajevo une maison paysanne romaine dont le contingent de trouvaile contenait une grande partie des outils de fourneau des maisons sudslaves. De là, il est évident que les Sudislaves gardent les restes de la culture romaine. Puisque ce même four était même connu par les Romains, nous sommes de l'opinion qu'il existe une continuité entre les fours romaine et hongrois-sudslaves. Dans la matière d'outillage des fourneux sudslaves les objets suviants se laissent à démontrer comme se trouvant déja dans la culture romaines et qui sont encore à retrouver chez les Hongrois de la Sud-Transdanubie et chez les Croates: crémaillère et chaudron, treillis de fer, trépied de fer, plat rond, petites chaises a trois pieds dont on se sert auprès du fourneau et le four dans la cour (plus tard dans la cuisine). Un jeune historien hongrois, *Ambrus Pleidell* démontra récemment la continuité des Romains de la Pannonie jusqu'à la conquète hongroise. Par là la démontration des continuités des cultures est historiquement justifiée. Par la raison que dans la culture de la maison hongroise les mots étrangers de la terminologie des fourneaux sont sudslaves, l'adptation de la culture romaine à la culture des hongrois nomades était fait par la cooperation des peuples slaves. — Le type de la maison dinarique était transformé par la chambre à poêle (Kachelofenstube) des Allemands sur les terrains hongrois et croates. La chambre à poêle était ajoutée au type unicellulaire dinarique et ainsi se créait la forme hibryde allemand-sudslave. Le type dinarique conserve mieux dans nos jours sa qualité de cuisine que la chambre à poêle. Le cuisine subissait une infulence culturelle slave par la pénétration du four des teritoires de la maison des Alpes orientaux Rauchstube (chambre à fumé) qui détruit le four rond d'origine romaine. Là, où ces fours d'origine romaine s'étaient introduits de la cour dans la cuisine, — sont même dans la cour en disparition.

Robinja

Hanibala Lucića i muzičko-dramska pučka gluma u Pagu

Značenje „Robinje" Hanibala Lucića

Prosuđujući „Robinju" Hanibala Lucića (1485?—1553) u razvoju evropske drame Creizenach ističe slijedeće: *„Mi smo upoznali već kod razmatranja sredovječne drame neke nespretne pokušaje na svjetovno-romantičnom području; s ovim pokušajima Lucićeva* drama ima neku sličnost i u tom, da je očevidno ostala *osamljena, da nije izazvala dalnje pokušaje.* Uslijed nadmoći utjecaja talijanskih uzora, u ovom dijelu su *nacionalne tradicije,* koje su u pučkoj epici došle do izražaja koji je vrijedan udivljenja, ostale *za dramu neiskorišćene".*[1])

Ma da ovaj sud o „Robinji" nije pozitivan, ipak je za nas u toliko povoljan, što njime strani uvaženi naučnjak indirektno priznaje, da je Lucić s „Robinjom" krenuo stazom *nepodražavanja talijanskih uzora,* dakle, protivno no što vidimo u dobrom dijelu naše stare crkvene drame. Prema tomu, ma da je „Robinja" u razvoju evropske drame samo „nespretan pokušaj", ovaj je pokušaj za historiju hrvatske, jugoslavenske i slavenske drame uopće u toliko važan, u koliko u području drame znači *početak naše drame,* a možda i *traganje* jedne naše i *slavenske forme dramskog izražavanja.* Što ovaj pokušaj ni kod nas nije naišao na *nastavljače i dalnje dograđivače,* i što tendenca slavenskog tipa drame, koja bi kao samonikla tekovina mogla da se stavi uporedo kulturnim produktima evropskog zapada, kao što na primjer toj zapadnoj kulturi možemo da pokažemo ruski roman, jugoslavensku pučku epiku, a do neke mjere i liriku, što tendenca stvaranja slavenskog tipa drame do danas nije potpuno ostvarena, ne može da mijenja veliko historijsko značenje djela hvarskog vlastelina.

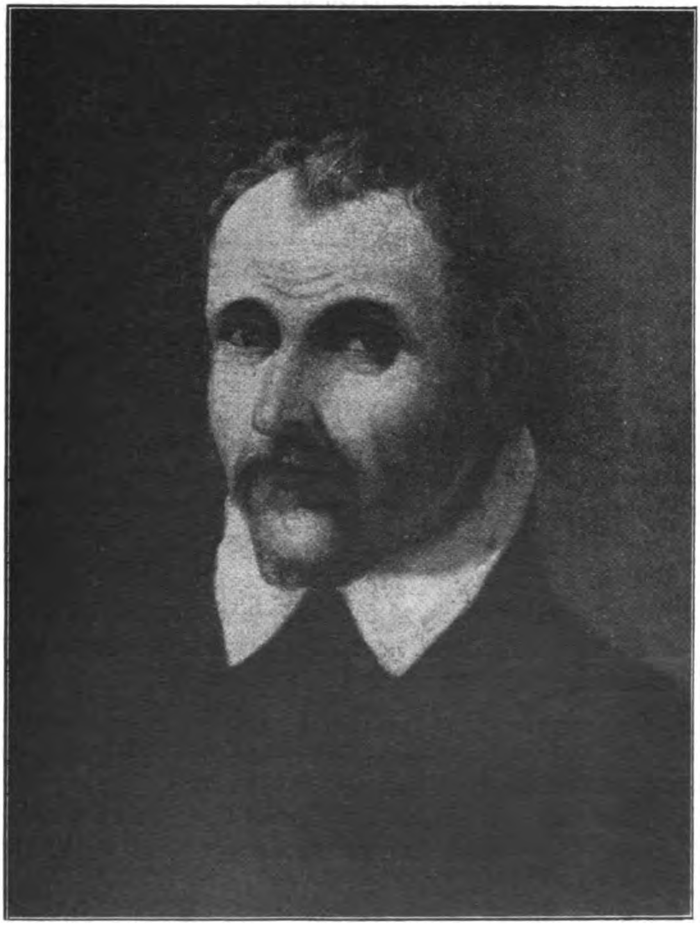
Jer valja uvažiti, da u dramskom izražavanju postoje dvije istine: *realna* i *metafizička;* da pretežno realističkoj dramskoj umjetnosti po svojoj prirodi naginju zapadno-evropski narodi, dok je Slavenima i azijatskim narodima psihički bliža dramska umjetnost, koja proističe iz metafizičke istine[2]); da je Lucićeva drama, simbolišući u sebi u posljednjoj liniji ideju *slobode,* prva drama onog, zapravo *ideološkog* sadržaja, koji je među evropskim narodima, svakako, ponajbliži slavenskom *demokratsko-pastirskom* dramskom instinktu.

---

[1]) Creizenach: Geschichte des neueren Dramas, Sv. I str. 508 -9.

[2]) Gino Gori: Il teatro contemporaneo.

Neovisno od ovog *idejnog* značenja Lucićeve „Robinje“, stoji, da se i strani i naši literarni historičari slažu u činjenici, da je ovo djelo važno i radi toga, što je *to jedna od najstarijih drama svjetovnog sadržaja u razvoju novije evropske dramske literature i prva naša pjesma dramske*

Sl. 1. Hanibal Lucić Hvaranin hrvatski pjesnik[1])

forme svjetovnog karaktera. Što je ovo djelo, svakako, nastalo *bez podražavanja stranih uzora,* i što ono obrađuje siže djelomično iz *naše historije* i djelomično podražavajući *naš pučki pjesnički izražaj,* stvar je, koja mu za nas daje i posebno značenje.

Zadatak je ovoj raspravi, da davno postavljen, a još neriješen problem postajanja „Robinje“. Hanibala Lucića, pokuša da osvijetli s jednog novog gledišta.

[1]) Uljeni original ove slike, koja je ovdje prvi put reproducirana, nalazi se u zbirci gosp. Benka Horvata u Zagrebu. Pravo reprodukcije pridržaje vlasnik slike.

I DIO

Problem postanja „Robinje“

I Neke teorije o postanju Lucićeve drame.

Pitanjem postanja „Robinje“ Hvaranina Hanibala Lucića, pozabavili su se dosada mnogi naši i strani kulturni historici. Prvi koji je podvrgao kritici starije teorije koje su se pronosile o postanku ovog djela, teorije kojima se „dokazivalo, da je Lucić svoju dramu gradio pod utjecajem narodne pjesme“, ali i obratno — „da je narod stvarao pjesme pod dojmom „Robinje“, „prvi koji je nakon ovoga prionuo da pitanje postanja ove drame prati od „prvog početka pa do danas, i to ne samo u tradicionalnoj, već i u umjetnoj književnosti“, i da ju nadoveže uz „nekolika historička lica, šta više iz pjesniku blize savremene domaće historije“, bio je dr. Branko Vodnik-Drechsler u studiji „Postanje Lucićeve „Robinje““.[1])

Radi kasnijeg razlaganja, potrebno je da ovdje iznesem rezultate njegova istraživanja.

„U narodu — veli — ima pjesama o robinjici i književnoga značaja, pa ako i nemožemo reći, da to danas nijesu prave narodne pjesme, ipak je sigurno, da su nastale u narodu *utjecajem Lucićeve „Robinje“*. Na ovu misao nagone nas tri činjenice: ove pjesme nijesu deseteračke, već se — kao „Robinja“ — pjevaju u dvanaestercu; one se ne slažu s Lucićevom dramom samo po motivu ili u pojedinim slikama, već i u riječima, pače i srokovima; i, napokon, od njih pjevaju se četiri u Makarskoj, dakle, u neposrednoj blizini Hvara, a jedna potječe iz Istre, kamo je mogao segnuti utjecaj prikazivanja Lucićeve „Robinje“ na Pagu, ili, valjda još ispravnije da kažemo, kamo je mogla doći i narodna pjesma o Robinjici iz Paga, gdje je nastala u povodu prikazivanja „Robinje“. *Izvan dosega Lucićeve drame nema ovakovih pjesama u narodu.*

„Istarsku romancu „Robinjica“ priopćio je I. Volčić, sabirač narodnoga blaga po Istri[2]), a četiri makarske romance dr. Ante Radić u „Zborniku za nar. život i običaje južnih Slavena“[3]).

„Petrovski[4]) je prvi uporedio istarsku „Robinjicu“ s Lucićevom dramom i sa preradbom na Pagu, i tu se *pokazala potpuna sloga, a gdjegdje podudara se istarska romanca s pokladnom preradbom na Pagu tamo, gdje se ova dijeli od originala,* te je prema tomu sigurno, da je istarska „Robinjica“ nastala u narodu povodom prikazivanja Lucićeve „Robinje“.

„Radićeve četiri makarske romance sasvim su srodne varijante, koje se same sobom nadopunjuju.

---

[1]) Rad Jug. Akademije. Knjiga XXX 176.

[2]) Glasnik Slovenski 1859, sv. IV 74.

[3]) Svezak IV dio 1.

[4]) N. M. Petrovski „K raspravi o drami A. Lucića: Robinja. — Zurnal Ministarstva narodnog prosvjećivanja 1901.

„Priča je posve ista, a ovo su najznatnije razlike: u drami spominje se unuka bana Derenčina, a u romanci sam ban Narančin, ali je ime na prvi pogled isto; u drami se ističe robinjičina majka Jelena, a u romanci baka Jelena; ovdje je robinja Manda kći kraljeva, a u drami se ne spominje po imenu; otac joj je ban Vlasko, ali je kralju „mila ne manje, neg da bi prava mu kći bila". To su u narodnom pjevanju tako neznatne razlike, *te možemo reći, da se kontaminirana makarska romanca posve podudara s Lucićevom dramom,* pa pretpostavlja uticaj prikazivanja čitave „Robinje", koji su, ako itko, Hvarani i Makarani poznavali, a opet je posve prirodno, da jedna drama, ali osnovana na motivu narodne pjesme, utječe na dalje narodno stvaranje.

„Kad bi se moglo dokazati, što je pokušao A. Radić, da je ova makarska romanca ona *starija* pjesma, u koju se Lucić ugledao, onda bi pitanje postanja „Robinje" bilo *posve jasno i jednostavno*, jer u toj romanci imamo u jezgri sve, što i u Lucićevoj drami. *Ali to se dokazati neda,* pače je sigurno protivno: *ova je romanca postala nakon „Robinje" u povodu njezina prikazivanja. Varijante nekadašnje narodne romance o robinjici, koja bijaše poticaj Držićevoj pjesmi „Čudan san", a zajedno s ovom umjetničkom obradbom izgled i osnova Lucićevoj „Robinji",* jesu samo Bogišićeva[1]) dubrovačka romanca iz XVIII stoljeća, na koju je prvi upozorio Gavrilović[2]), a zatim od nas pridometnuta Glavićeva novija iz Dubrovnika, Petravićeva s otoka Visa, Cagarićeva slavonska i Jukić-Martićeva bosanskohercegovačka[3]). Ove varijante *dokazuju, kako se motiv romance tijekom vremena prema srodnim motivima mijenjao i kako se ona širila po čitavom narodu.*[4]) Najstarija, Bogišićeva romanca, dakako, da je najbliža Držićevoj i Lucićevoj obradbi ovoga motiva, a da imamo koju još stariju narodnu romancu, bila bi im jamačno još i bliža, pa *nema sumnje, da je u nekadanjoj dubrovačkoj varijanti, što je bila poznata Držiću, i hvarskoj, na koju se ugledao Lucić, bilo i takovih momenata zajedničkih s umjetničkom obradbom u Držića i Lucića, kakovih danas više nema.* Mi se nećemo upuštati u pusta nagađanja, *ali sigurno je, da je umjetnim našim pjesnicima narodna romanca o robinjici bila poznata,* a junaci dubrovačke i hvarske prvobitne romance nijesu nikako mogli biti Petar Kružić i Senjanin Ivo, jer njih u ovo doba još nema na vidiku historije. Motiv je, dakle, na senjske kapetane Petra Kružića i Ivu Senjanina prešao s imenâ starijih junaka narodne epike, *a kako je narodna romanca, šireći se kroz stoljeća po čitavom narodu, dosljedno čuvala Senj i Udbinu*[5]) *kao mjesto događaja,*

[1]) Vidi Bogišićev zbornik pod br. 38, 45, i 117.

[2]) A. Gavrilović: Lucićeva Robinja i narodna poezija. Nastavnik 1898 knj. IX sv. 6.

[3]) B. Drechsler, op. cit.

[4]) Neka još dovoljno neobjašnjena veza može da se primijeti između Lucićeve „Robinje" i pjesme u „Erlangenskom rukopisu" (Vidi ovo djelo dr. Gesemanna, str. 122, predgovora).

[5]) Dr. Ferdo Šišić: „Bitka na Krbavskom polju, 11 rujna 1493". Zagreb 1893 G. Siebmacher: Wappenbuch. Nürnberg. 1893, Band. IV 15 p. 39 — Kukuljević: Arhiv. IX. 23.

a senjske kapetane kao glavne junake, jamačno su to oznake i prvobitne romance, pa ne znamo tko bi u XV stoljeću od senjskih kapetana mogao biti vezan o motiv robinjice, ako ne Majer-Blaž, prvi kapetan senjski i osvojitelj Senja (1469); pa najznamenitiji njegov nasljednik u kapetaniji istog stoljeća ban Mirko Derenčin, nesretni vođa kod Udbine (1493), napokon Mirko Mišljenović, muž jedinice Majer-Blaževe Benigne, ban hrvatski koji je također bio kapetan senjski. — A to su i najznamenitiji kapetani senjski prije Petra Kružića, pa su prva dvojica uistinu bili junaci naše općenite narodne epike. U Lucićevu „Robinju“, kako vidjesmo, mogla su ući savremena historička imena: Majer Blaž, Vlasko, mlađi Derenčin, pa i anonimna robinja samo iz narodne epike. A sada vidimo, da je motiv o robinjici na senjske kapetane Kružića i Ivana Senjanina mogao preći samo s imenâ pomenutih njihovih u historiji i u narodnoj pjesmi najčuvenijih prethodnika i njihove svojte, što je mogao da učini samo narodni pjevač.

„Općenito se priznaje neka osobitost pojavi Lucićeve „Robinje“ na pomolu hrvatske umjetne književnosti u Dalmaciji. I Petrovski izrijekom ističe, da je ona nešto posve samoniklo i neovisno o talijanskoj knjizi. A ova osobitost, dodaćemo, mora imati i svoje povode. *Lucić, stavši na punu pjesničku snagu, na što je i čekao, kako se razabire iz njegove pjesme „U pohvalu grada Dubrovnika“, htio je da dostojnim pjesničkim djelom proslavi slobodu i sreću republike dubrovačke, čemu je prvi tračak našao samo u nekolikim stihovima Držićevim, u pjesmi „Čudan san“, gdje se prvi put spominje dubrovačka sloboda. Povodeći se za ovom istom pjesmom on je zamislio dramu „Robinju“. Narodnu tradiciju iz savremene narodne pjesme povezao je s duhom tadašnje umjetne poezije.* Samo stapanje narodne poezije s umjetnom ne bi bilo doduše ništa neobično, štaviše, ono je u skladu s duhom trubadurske erotike u Italiji i u nas. Ali *udara u oči, što u „Robinji“ izbija ova veza jače no drugdje, i što se nije javila u erotici oslanjajući se na narodnu liriku, kako je obično bivalo, već se pojavila u obliku drame, crpeći narodne tradicije iz narodne epike.* „Robinja“ je narodna drama u duhu savremene umjetne poezije. Lucić je, dakle, stvorio *samostalno i osobito pjesničko djelo,* ako i ima u sižeju „Robinje“ mnogo uzajmljeno, te smo joj kao izvore označili: *Držićevu pjesmu „Čudan san“ i narodnu romancu o robinjici, vezanu s imenima što se javljaju u Lucićevoj drami. Kad bismo imali narodnu romancu o robinjici, kakva je bila u ono doba, mogli bismo dodirne točke s dubrovačkom i hvarskom obradbom istoga motiva tako jasno obilježiti, kako obilježismo veze između „Robinje“ i „Čudnoga Sna“.*

„Pitanje o postanju Lucićeve drame *nije formalno* kao pitanje o postanju i kompoziciji Gundulićeva „Osmana“, već je *bitno i zasijeca u duh i razvitak naše umjetne i tradicionalne književnosti krajem XV i početkom XVI stoljeća* Pa, ako i nije bogatim naučnim radom kroz više decenija osmansko pitanje još ni danas izvedeno na čistac, *može se tim manje pitanje o postanju „Robinje“ ovijem držati riješenim. Bit će potrebno*

još štošta natanje proučavati. A nema sumnje, da je to zanimiv i probitačan studij. Jer, dok sva istraživanja o postanju „Osmana“ nijesu mogla ništa bitno promijeniti u našem shvatanju velikoga dubrovačkog pjesnika, s pitanjem postanja „Robinje“ u svezi je naše shvatanje samog Lucića kao pjesnika, i čitave naše književnosti ovoga doba, najzanimljivijega ali i najmanje poznatoga“.

Ovom Vodnik — Drechslerovom stanovištu o postanju Lucićeve drame stvarno nije ništa novoga priložio članak *„Hanibal Lucić i narodna pjesma“* Ante Petravića[1]). On je, međutim, iz rukopisne zbirke „Hrvatske narodne pjesme s otoka Hvara“ iznio pjesmu *„Jur nijedna na svit vila“*, na osnovi koje potkrepljuje stanovište Petra Kasandrića *„da je narodna pjesma uticala na Lucićevu umjetnu poeziju“*. O postanju „Robinje“ Petravić veli: „Dojam Derenčinova poraza morao je biti velik; još veća strava pred posljedicama; pa zato toliko slavljenje Derenčina, koji junački pokuša da zaustavi tursku bujicu. Ovo zadnje mogaše potaći Lucića, da „isklada“ „Robinju“; barem djelomice. To se pogotovo može suditi, jer je „Robinja“ kasnije djelo Lucićevo, kada se teško osjećaše bič turski u Dalmaciji. Pa onaj isti poticaj, što prosti puk navede da slavi bana Derenčina, mogaše Lucića skloniti na „iskladanje“ „Robinje“, iako je, inače, Lucić u svojem Kanconieru i glavnom radu „Pisni ljuvene“ pravi tip *književnoga artiste.* — Ja bih pak rekao, da zamašni momenat *Udbinske bitke* i pučko pjevanje Derenčinove slave skupno djelovaše na Lucića. Tim je, donekle, pronađen porođaj i povod „Robinje““.

Daleko smjelije su tvrdnje, koje je o postanju ovoga djela iznio dr. Ivan Esich u članku *„Izvori Lucićeve „Robinje“*[2]). On veli: „Rački (Stari pisci hrvatski“, knjiga VI) ističe, da je Lucić bio svestrano obrazovan čovjek, i dodaje: „a *znanje grčke i rimske mitologije, koje se tadanjim humanizmom razobčilo očituje se u svih* (Lucićevih) *pjesmah*“. Stoga i motiv Lucićeve „Robinje“ valja tražiti izvor u *starogrčkoj književnosti.* Lucićeva „Robinja“ u nekojim je idejnim detaljima — slična s *Menandrovim fragmentima* (jedne komedije. Vidi: Milan Žepić *„Pregled grčke književnosti“*, Zagreb 1908 str. 44), dok je u svojoj tehnici, stilu i frazeologiji *samostalan autorov* rad, koji u povijesti hrvatske književnosti zauzima ugledno mjesto“.

Iz prije navedenih citata, u kojima sam, radi kasnijeg izlaganja, sâm podvukao neke stavove, držim da mogu da izvedem ove zaključke.

1) *Ne postoji* u narodu, ili barem dosad nije poznata epska pjesma sižeja Lucićeve „Robinje“, koja bi bila *starijeg datuma* od ove drame.

2) Sve romance i njihove varijante, koje imaju neku bližu ili dalju vezu sa sižeom i samom provedbom ovoga sižeja u Lucićevoj drami, nastale su *iz ove drame*, pod utjecajem njenog prikazivanja.

---

[1]) Hrvatska smotra 1908

[2]) Obzor god. 1931. 5/IX br. 205.

3) Za našu početnu tradicionalnu i umjetnu literaturu vrlo važno pitanje postanja Lucićeve „Robinje“ dosad nije definitivno utvrđeno.

II Bajza József o postanju Lucićeve „Robinje“.

Pored dosad navedenih stanovišta o genezi djela hvarskog aristokrate, među kojima je Branko Drechsler nastupio naučnim aparatom i naučnom metodom, potrebno je ovdje naročito podvući mnijenje, koje je pred kratko doba iznesao mađarski slavista Bajza József u djelu „Podmaniczky-Magyar Benigna a Horvat költészetben“, koje je objavila peštanska Akademija. Studija ova obuhvaća dva dijela: prvi je pisan na mađarskom jeziku, i ima naučno-popularnu tendencu, dok je drugi pisan u njemačkom jeziku, i namijenjen nauci.

Ja ću se ovdje, na osnovi drugog dijela ove rasprave, u koliko je to u savezu s mojom tezom u pitanju postanka Lucićeve „Robinje“, ukratko obazrijeti na ova istraživanja. Pri tom moram podvući, da je madžarski naučnjak u mnogo koječem ispravio i popunio neka Vodnik-Drechslerova izlaganja, te pitanje postanja i same historijske građe u Lucićevu djelu prikazao u, do neke mjere, drugoj i novoj slici; a to sve potkrijepio je argumentima koji su vrijedni pažnje.

Tako Bajza kategorički ističe, da je glavno lice Lucićeve drame sama Robinja u hrvatskoj historiji literature dosad nepoznata *Benigna*. Ovo stanovište osvjetljava ovim razlaganjem:

Blaž Magyar imao je sina Ladislava i kćerku Benignu. Ona je rođena god. 1476, i u doba, kad je Lucić izrađivao svoje djelo, nije mogla da bude udavača. Pjesnik nije mogao da junakinjom drame napravi koju Benigninu kćerku, jer ta nije postojala, pa je zato između Blaža i Benigne *umetnuo jednu generaciju zastupanu banom Vlaskom. Po Bajzinu mnijenju, pjesnik jasno ističe, da Benigna, t.j. junakinja Lucićeve „Robinje“, nije kći Vlaska, već Blaža Magyara, jer navodi Senj kao njen zavičaj.*

Benigna se udala ponajprije za trideset godina starijeg Kinizsis-a, a po njegovoj smrti, koja je uslijedila god. 1494, postala je suprugom Marka Mišljenovića, hrvatskog bana i senjskog kapetana, koji je preminuo god. 1508. Ubrzo poslije ovog udala se za Gregora Kereky-a, pa, ma da je bila nadasve pobožna, god. 1519 bila je osuđena na smrt i gubitak imanja, jer je svog trećeg muža dala pogubiti. God. 1520 je pomilovana, a god. 1527 kralj Ivan Zapolja poklonio je njezina imanja drugomu.

Ovo Benignino krvništvo razlogom je radi kojeg Bajza smatra da je Lucićeva drama pisana prije 1519 god., i da djelo nije davano u Dubrovniku, a radi kojeg je i štampano istom poslije autorove smrti.

Puštajući s vida bana Vlaska, madžarski naučenjak izričito priznaje, da *pjesnik, protivno od historijske istine, tvrdi da je ban Derenčin junački poginuo na Krbavskom polju.* To isto da tvrde i pučke pjesme o Derenčinu, na koje da sam pjesnik dva puta upozorava (redak 479—480 i 939—40). Ovdje se pjesnik historijskoj istini svijesno odupro. Derenčin i Vlasko su

morali da poginu, jer je to odgovaralo pučkom ukusu, ma da se stvar drugačije odvijala. Po Bajzi Lucić je također izmislio da je mladi Derenčin banov unuk, ma da ovaj nije postojao. Lucić je naime htio da, pored kćeri velikog Blaža Magyara, kraj Benigne postavi doličnog ljubavnika, jer su Kinizsis i Mišljenović bili već mrtvi, a Kereky je u tu svrhu bio odveć neznatan i nepoznat u hrvatskoj Adriji. Tako je izbor pao na unuka junaka velikog poraza, bana Derenčina. Odnos hvarske drame spram pjesnika Vetranića i Držića Bajza smatra da je Drechsler iscrpivo i točno ustanovio. Po mnijenju madžarskog naučenjaka, Lucić nije drugo načinio, do što je od Držića preuzetu građu postavio u neku čudnu historijsku pozadinu, i iz svega ovoga čudnom mješavinom trubadurske frazeologije, ispremiješane s elementima pučkog pjesništva, pokušao da izvede nacionalnu dramu.

Bajza prihvaća Dreshslerovo tumačenje da su Blaž i Vlah jedno te isto lice. Pjesnik je htio, da dajući ocu i sinu isto ime, označi i prividni lik sina. Također prihvaća Drechslerovo stanovište, da je Lucić neke časti Blaža Mayara prebacio na Vlaska i dodaje, da u hvarskoj drami Vlasko ima dvoje djece, ko što je Blaž Magyar uistinu imao, a zatim citira iz Lucića mnoge detalje o Vlasku, koje se nikako ne podudaraju s historijskom pojavom Blaža Magyara, jer od svega toga *ovom pristaje samo čast hrvatskog bana.*[1])

Robinja u Luciću ističe, da je Vlaskova slava bila veća „neg Janku vojvodi i Vuku Despotu" (stih 165—166), i uslijed ovoga Bajza pita, *ne izdaje li ovime Lucić* za Vlaska uzor u Vuku Brankoviću? Nižući historijske podatke o ovom srpskom despotu, Bajza, među ostalim, navađa, da je ovaj živio na svojim imanjima u Srijemu, i u balkanskim vojnama ugarskog kralja često sudjelovao na strani Blaža Magyara i Paula Kinizsi-a. Druga mu je žena bila Barbara Frankopan, kojoj je kraljevom dozvolom god. 1482 poklonio sto sela. Žena Vuka Brankovića se doduše nije zvala Jelena, ali u porodici Branković postoji cijeli niz žena s imenom Jelena, Jelisaveta i Jerina. Između bana Vlaska i historijskog Vuka Brankovića opažaju se napadno mnogobrojni slični odnosi. Despot Vuk nije samo historijsko lice, on je pod imenom *„Zmaj Ognjeni Vuk"* u srpsko-hrvatskoj pučkoj pjesmi slavljen junak. O njegovim junačkim djelima, kao i o djelima ostalih članova obitelji Branković i braće Jakšića govore mnoge bugarštice; ove tvore cijeli niz romanca, u središtu kojih je ličnost despota Vuka, koji ima moć i nad nadprirodnim silama. Ako su se među Lucićevim uzorima našle dvije bugarštice iz Bogišićeve zbirke, mora da su Luciću bile poznate i ostale pjesme iz ovog ciklusa. Svakako je Lucić stavio Ivana Hunyadi-a (Sibinjanina Janka) i Vuka Brankovića jednoga do drugoga kao najveće pobjednike nad Turcima uslijed utjecaja narodne pjesme, i iz

[1]) Bogišić: „Narodne pjesme", Beograd. 1878. S 101—104, 112—120; — „Hrvatske narodne pjesme", Trst 1879, str. 7, 10, 25, 30, 45, 57, — „Hrvatske narodne pjesme". Opatija 1924, str. 40. — Kurelac: „Jačke". Zagreb 1821, str. 187; — Bajza „Bankóleanyának nyugatmagyarországi horvát változata", 1934 str. 9—20.

ovih elemenata u „Robinji" stvorio nešto, što se oštro razlikuje od sladunjavog trubadurskog stila (stihovi 939—950 i 961—970). Uslijed upliva pučke poezije, postali su i Jakšići podanici despota Vuka, kao i Margareta dvorska gospođa robinje.

Stojan Novaković je dokazao[1]) da su gradivo za poeziju o Jakšićima prvobitno sačinjavala četiri djela vlaških knezova od Basaraba (god. 1360—1418), i da je povodom bitke kod Rovine (god. 1395) to gradivo došlo Srbima. Historija Jakšića i Brankovića za doba Lucića bila je kao stopljena. Tamno sjećanje na vlaško porijeklo još je živjelo. Ako se, dakle, Vuka označilo izrazom vlaha i Vlaska, nije to bilo bez razloga. Novaković ističe, da se u savezu sa Jakšićima pomalja i neki ban Mađarin, koji da stanuje u gradu Magyaru. *Tako je na osnovi pučkog pjesništva despot Vuk—Vlasko preko Jakšića došao u odnos s izvjesnim banom Magyar-om, koji je istovjetan s Blažom Magyarom.*

Prema svemu ovdje izloženom, po Bajzi se pitanje Vlaska u Lucićevoj „Robinji" može ovako da riješi: *Lucić je dramsku akciju prenesao u svoje doba, i pri tom bio primoran da između Blaža i Benigne Magyar umetne jednu generaciju. Ban Vlasko je prvobitno bio samo dvojnik Blaža Magyara. Kasnije je Lucić, pod uplivom bugarštica, prilike Vuka Brankovića prebacio na Vlaska. Mimoilazeći pojavu Vlaska, Bajza smatra da Lucićevoj „Robinji" valja tražiti pučki izvor naročito u onoj bugarštici, koja donosi vrlo raširenu priču o djevojci preobučenoj u viteza, a koja je vrlo popularna u Hrvata čakavaca. Ova je drami dala naslov, ime dvorske gospođe (Margareta), a i ova daje neka obavještenja o osobi bana Vlaska.*

Potrebno je istaknuti, da Bajza naročito podvlači, kako je svijestan, da svim ovim pitanje Vlaska, kao ni pitanje Lucićeve drame *nije konačno riješeno.*[2])

Prepuštajući našim literarnim historičarima, da ovdje ukratko navedena Bajzina razlaganja podvrgnu stručnoj ocjeni, s moje strane podvlačim, da unatoč i Drechslerovih i Bajzinih istraživanja, i dragocjene građe koji su sakupili oba ova naučnjaka, pitanje *prvog poticaja* koji je Lucića potaknuo da „Robinju" zamisli i izradi još uvijek nije riješeno.

III. O širenju Lucićeve „Robinje".

Radi daljnjeg izlaganja potrebno je da iz citirane Vodnik-Drechslerove rasprave ovdje iznesem i onaj dio, koji se odnosi na širenje Lucićeve Robinje.

„Robinju", dramu u tri „skazanja", prikazao je Lucić svome prijatelju Francisku Paladiniću. Kako se iz čitave posvete razabire, Lucić je napisao *pokladnu dramu, te je odmah mislio na njezino prikazivanje, i to ne samo u Hvaru,* već i dalje od njega. Budući da je bila pjesnikova nakana, da s „Robinjom" proslavi aristokratsku slobodnu republiku sv. Vlaha, a do

[1]) Ljetopis Matice Srpske. Sv. 148. str. 56—59.

[2]) Op. cit. str. 65—74.

Gundulića je doista nije nijedan pjesnik tako lijepo proslavio, čovjek bi mislio, da će *„Robinja" krenuti na jug, pa se prikazivati u Dubrovniku.* Ali za čudo, opažamo, da *nijedan dubrovački pjesnik ne spominje Lucića ni njegove „Robinje"*. On je ovdje sasvim nepoznat; a to udara u oči tim jače, što nešto mlađi suvremenik i Lucićev rođak Hektorović izmjenjuje pjesničke poslanice s Vetranićem i Nalješkovićem, te im šalje svoje pjesme. A Vetranić je čak spjevao i pjesmu „Vlasteostvu hvarskome"[1]) slaveći Hvar kao „Kastalju" pjesništva. Ali *nigdje nema traga imenu Lucićevu. Njegova Robinja krenula je na sjever*". Bajzin argument, radi kojeg ovo djelo nije krenulo na jug — Benignin postupak s trećim suprugom — po mom sudu nije dovoljno jak. „U „Zori Dalmatinskoj" (1846 br. 20) nastavlja Drehsler — u članku „Poklade" crta neki bezimeni pisac, rodom iz Paga, tamošnji običaj pokladnoga prikazivanja. Na Pagu svakih poklada pismeni momci prikazuju puku *jedan narodni događaj* pripovijedajući na pamet, što su izučili.

„Bezimeni pisac vídio je prikazivanje „Robinje" u Pagu prije više godina, a tekst je priopćio po nekom rukopisu, koji je bio na više mjesta iskvaren i nečitljiv; ili možda pisac nije bio vješt takovu poslu. On sam priznaje, da je komad „bezvredan, ne cijel, i malo da ne brez uprave misli", a ima tek 160 stihova. Prerađivač je — prema Drechslerovu stanovištu — iz jedinstvene Lucićeve drame izvadio samo *jedan najvažniji momenat: kako dolazi trgovac, vidi robinju i gusare, zameće s njome i s gusarima razgovor, pa je riješava ropstva.* Sve ostalo izostavljeno je, jer vrlo *primitivni način pouličnog prikazivanja* tražio je samo *jedan prizor*, jednu piesu, a ne dramu. Pa i ovaj ulomak iz drame *rđavo je u preradbi sačuvan: sadržaj je nagrđen kontradikcijama, nedoslijednošću i nejasnoćom, a oblik je izmijenjen, te nema dvostrukih rima, osim neznatnih tragova u nekolikim stihovima.*

„Paško prikazivanje „Robinje" — po Drechsler-Vodnikovu mnijenju — samo sobom nije osobito važno za rješavanje našega problema — o postanju Lucićeve „Robinje". — Ono ide u prilog onima, koji tvrde, da je Lucić uzeo motiv za „Robinju" iz narodne poezije. Jer ovako možemo shvatiti, zašto je narod tako zavolio tu dramu, te je kroz više stoljeća gledao. Ali jednako ide u prilog i onima koji vele, da su narodne romance o robinjici postale pod utjecajem prikazivanja Lucićeve drame, jer se mogu pozvati na njeno prikazivanje i popularnost".

Iz cjelokupnog ovog dosadašnjeg Drechsler-Vodnikovog i Bajzinog izlaganja proizlazi, da oni indirektno stoje na stanovištu da su se:

1) historijski događaji, koji su dali neposredni povod motivu Lucićeve „Robinje", odvijali oko pogibije na Udbini, uloge Senja, zatim, direktno ili indirektno, oko historijskih lica Benigne, Majera Blaža, Vlaska, Derenčina i Vuka Brankovića;

---

[1]) Stari pisci III. 205.

2) da je ovaj događaj, bilo na osnovi jedne dosad nepoznate pučke romance, ili *neposredno* iz historičkih fakata u Hvaru *u formi drame opjevao* Lucić;

3) da se ova drama, ma da je po namisli autora bila upućena Dubrovniku, nije širila na jug, da je, šta više, krenula na sjever, i doprla do Paga; dotično, vrlo blizu kraju, koji je svojim historijskim razvojem i licima dao poticaj, da je Lucić „Robinju" napisao;

4) da je tekst paške izvedbe „Robinje" nesumnjivo skraćena i degenerisana Lucićeva drama, pa da ova preradba teksta, zajedno s odnosnom pučkom izvedbom, nema značenja za rješavanje problema postanka „Robinje" Hanibala Lucića.

IV Kritika metoda istraživanja postanja Lucićeve „Robinje".

Potrebno je nešto pobliže ispitati razloge, radi kojih dosadanja istraživanja postanja Lucićeve „Robinje" nisu dala definitivne rezultate.

Moje je stanovište, da je ovomu razlog u nedostatku samog metoda, koji je dosad bio primjenjivan u ovom istraživanju.

Stoji, da su izvor Lucićevoj drami svi istraživači tragali u drugim sličnim djelima druge forme, epskoj narodnoj poeziji, a u umjetnoj, u prvom redu u Držićevoj pjesmi „Čudan san". Međutim, idejna sličnost, sujet, istovjetnost nekih historičkih lica, pa i pojedini slični izrazi, nisu uvijek nepobitni dokazi da je jedno djelo direktno uplivisalo na postanje drugoga. Sujet o oslobađanju robinje pod plaštem ljubavi, povlači se ne samo počam od Menandra, već od davnine kroz sve istočne i zapadne literature sve do novijeg doba. A što se tiče koincidence u raznim našim epskim pučkim pjesmama u pogledu pojedinih fraza, znamo da u narodnoj pjesmi za stanovite čine i osjećaje postoje stanoviti jednaki izrazi, pa čak i pojedine jednake fraze, i gotovo neka „šablona". U ovoj je pojavi djelomično razlog bližoj ili daljoj sličnosti i među pučkim romancama u kojima se, pa i uz promijenjena lica, razrađuje motiv oslobađanja robinje. U početnom stadiju naše umjetničke literature, ova je koincidenca mogla da i u stvaralačkom radu pjesnika-umjetnika s frazeologijom iz pučke poezije bude nehotična i slučajna. Ta mi znamo, da su i Držić i Lucić poznavali pučku poeziju i u svom samostalnom pjesničko-stvaralačkom radu kušali da ju podražavaju i u samoj dikciji pa stoga djelomična koincidenca između uistinu samo dva stiha Držićeve pjesme. „Čudan san" (45—48), i sličnih stihova Lucićeve „Robinje" (309—312) [1]) ne mora da budu dokazom, da su se u ovom svom stvaralačkom radu pjesnici poveli jedan za drugim, a niti da su obadva pjesnika ova dva stiha uzela iz jedne stanovite narodne pjesme.

Prema ovom je literarno-komparativni metod u pitanju postanja Lucićeve „Robinje", u koliko je išao za tim da izvede da je ovo djelo

---

[1]) Drechsler op. cit.

niknulo iz pučke pjesme, mogao da dade, i faktički je i dao, samo nagađanja, ali je zato znatno doprinesao osvijetljavanju postanja pojedinih lica i epizoda.

Metod je ovaj međutim indirektno, barem djelomično, poslužio utiranju možda definitivnog riješenja postanja Lucićeve drame važnim konstatacijama, za koje treba da smo harni u prvom redu Branku Vodniku-Drechsleru i Józsefu Bajzi, a to je, da u narodu *ne postoji* ili barem da se *do danas nije sačuvala* cijela jedna narodna pjesma, koja bi imala sujet u dovoljnoj mjeri jednak sujetu hvarske „Robinje", a koja bi bila *starijeg datuma* od one pogibije na Udbini, koju, makar i indirektno, Lucić, bez sumnje, razrađuje u svoj drami.

Moje je stanovište, da ovaj literarno-komparativni metod u konkretnom slučaju traži upotpunjenje s metodom *genetičko-psihološkim.* Na osnovu utvrđenih principa psihologije umjetničkog stvaranja, a napose psihologije stvaranja dramskog djela uopće, valja ispitati *kako, kada* i *gdje* je uopće i mogla da se satvori drama „Robinje".

Možda sam baš ja, kao onaj, koji sam se sasma predao umjetničko-stvaralačkom radu, pozvaniji da u ovom pitanju s ovog gledišta unesem više svijetla od isključivih literarnih historičara.

V Tekst paške Robinje.

Kako proizlazi iz već navedenih Drechsler-Vodnikovih riječi, u „Zori Dalmatinskoj",[1]) u članku „Poklade", crta neki bezimeni pisac, rodom iz Paga, tamošnji običaj pokladnog prikazivanja. Bezimeni pisac u pomenutom članku donaša i tekst ovog „prikazivanja", i on znade da se ovo djelo zove „Robinja".

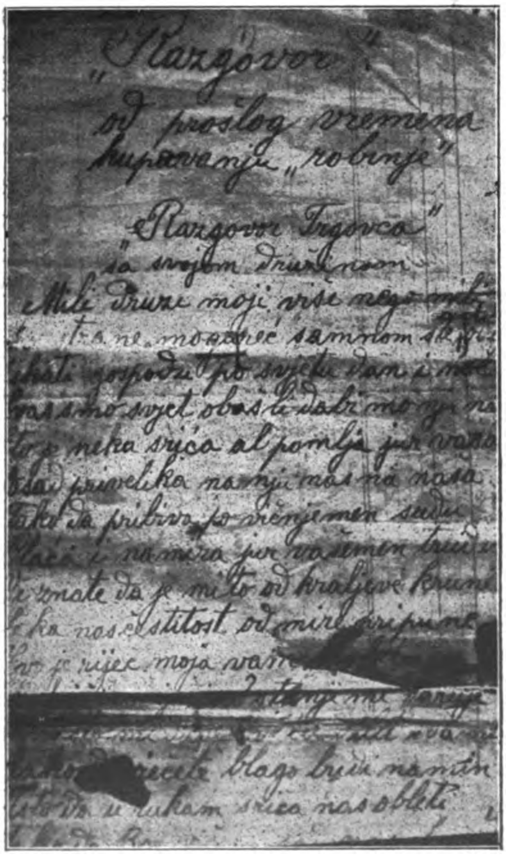
Ja ću ovu „Robinju", radi kratkoće i lučenja od Lucićeve, u dalnjem razlaganju nazivati *paškom „Robinjom"*.

U mom istraživanju muzičkog folklora za Zagrebački Etnografski muzej u razdoblju od 27/VII do 5/VIII 1935 godine u Pagu, naišao sam na melodiju, koju ću kasnije citirati, koja je u Pagu *popularna*, i uz koju se izvodi ovdje *pomenuto „pokladno prikazivanje". A da u ovom momentu nijesam ni znao za paški* tekst „Robinje", objavljen u „Zori Dalmatinskoj", postarao sam se, da ovdje u samom Pagu, pribavim jedan rukopis ove „Robinje". U ovom pogledu došao mi je u susret paški težak *Valentin Bistričić pok. Luke.* On je ovaj rukopis dobio od svog rođaka *Jurja Bistričića pok. Ante.* Ovaj posljednji je taj primjerak pred 26 godina prepisao u Americi iz drugog jednog rukopisa nekog Pažanina, kojemu se ni Valentin Bistričić ne sjeća imena. Donašam faksimil početka ovog rukopisa, koji je sada svojina Etnografskog muzeja u Zagrebu, te je u njemu protokolisan pod br. . . .

---

[1]) God. 1846 br. 20.

Ovaj primjerak „Robinje“ ispisan je crnilom na četiri međusobno nevezana arka papira, izvađena sigurno iz koje trgovačke bilježnice. Tri prva lista (šest stranica), visoka su 31, a široka 12,50 centimetara, četvrti list je nešto prikraćen. Tekst obuhvaća šest potpunih i sedmu ne sasma potpunu stranicu. Stranice s tekstom su paginirane od 1 do 7 na gornjem rubu olovkom i, vjerojatno, naknadno. Na posljednjoj osmoj strani olovkom su ispisani računi, množidbe, i to u velikim ciframa.

„Razgovor“
od proslog vremena
kupovanju „robinje“

„Razgovor Trgovca
sa svojim Drugom“

Sl. 2. Manuscrit — Rukopis — Manuskript

Tekst paške, pred 26 god. ispisane „Robinje“, dakle iz god. 1909., kako se sada izvodi, u uporedbi s onom iz god. 1846 u „Zori Dalmatinskoj“ upućuje na slijedeće konstatacije:

I. Djelo je ***bez sumnje isto.***

II. Noviji, Bistričićev tekst je potpun, dok je onaj u „Zori Dalmatinskoj“ djelomično ***manjkav.***

III. Noviji se tekst samo ***neznatno*** razlikuje od starijeg.

IV. Razlika ova tiče se prvenstveno fakta, da je u starijem lokalni dijalekat više sačuvan, dok se u novijem primjećuje ***nedosljedno uvlačenje štokavštine.***

V. U razmaku od gotovo jednog stoljeća (1846-1935) djelo se ni bitno, sadržajno, ni u spoljašnjem obliku ***nije izmijenilo;*** ono se, dakle, u muzičko-dramskoj praksi u Pagu ***iskristalisalo i dobilo definitivnu formu.***

Pri koncu ovog rezimea moram podvući, da je prije Drechsler-Vodnika Šime Ljubić istakao istovjetnost Lucićeve i ove, paške „Robinje“ u dijelu Dizionnario Biografico degli uomini illustri della Dalmazia compilato dall'Ab. Simeone Gliubich di Citta Vecchia.[1])

VI Uporedba Lucićeve i paške „Robinje“.

Obazrijeću se ovdje ukratko, i samo u toliko, u koliko je to u vezi s mojim rezervama prema dosadanijim teorijama o postanju „Robinje“, na zajedničke i posebne momente Lucićeve i Paške obradbe ove drame.

[1]) Vienna 1856. R. Rod. Lehner dell' P. R. Universita-Zora-Battara e Abelich libreria).

Kod čitanja jedne i druge odmah je očito, da je motiv, oslobađanje robinjice, zajednički. Međutim je dramska izradba ovog motiva međusobno *prilično različita.*

U spoljašnjem pogledu paška „Robinja" izrađena je samo u jednom prizoru i ima svega 160 stihova, dok Lucićeva ima tri „skazanja" (čina), i sklad (prolog) ukupno 1038 stihova, a i posvetu u prozi Francisku Paladiniću. — Lica koja u Lucićevoj drami dolaze u *akciju* ima *devet,* a u paškoj su zapravo samo *četiri* (Robinja, Trgovac, Derenčin i Suliman). Ova su lica, osim Robinje, međusobno izmijenjena i to tako, da Derenčinovu ulogu iz Lucićeve drame u paškoj igra *Trgovac;* zatim je *Matijaš,* uloga Derenčinovog sluge iz Lucićeve „Robinje" u paškoj je zamijenjena *Derenčinom,* Trgovčevim slugom, a Gusar iz Lucića je u paškoj *Suliman.* Ostale uloge Lucićeve drame *(Mara, Pera, Anica, Knez dubrovački i Vlastelin)* u paškoj uopće ne dolaze.

U pogledu detaljne obradbe pomenutog zajedničkog motiva oslobađanja robinje opažaju se također *značajne razlike.* Da čitaoc uvidi ove velike razlike, donašam ponajprije sadržaj ovog djela u obradi hvarskog autora, jer ću cijeli tekst paške verzije ovog mjesta podati kasnije.

„Pošto „isklad" (prolog) — da se poslužim izvatkom Milorada Medini-a[1]) publici javi, što će se pričati, uvađa nas u Dubrovnik, kamo su turski gusari doveli kćer bana Vlaska na prodaju. Tu je nađe Derenčin, i otkupi je po svom sluzi Matijašu; prije ugovori s Turcima, neka se pričine, kao da za Derenčina ne znaju, kad dođe da vidi robinju.

(II čin). Derenčin zateče robinju gdje nariče, te je pita za njezine zgode. Robinja, držeći Derenčina za kakvoga Trgovca, pripovijeda: Otac mi bijaše hrvatski ban Vlasko, kojega ugarski kralj postavi da vojuje u Biogradu proti Turcima; Turci ga ubiše iz busije, a ugarski kralj darova na to mojoj majci velika imanja oko Dunava, Save i Drave, gdje boravljah u lasti i izobilju, prema kojemu sam sada toli tužna. Derenčin je pita, koji bijahu ono mladići, za koje mu reče, da su se toliko za nju otimali; neka mu ih imenuje, a on će je iskupiti i odvesti kući. Robinja mu radosno pripovijeda, koja ga nagrada čeka od ugarskoga kralja, ako to učini, i ispripovijedi mu, da se za njezinu ljubav najviše otimaše mladi Derenčin, unuk slavnoga bana Derenčina, pak da je još sada boli, što je njegovo toliko žestoko nastojanje hladno odbijala; ali, premislivši se malo, mnije da je ipak pravo učinila, jer da ju je Derenčin i zbilja ljubio, ne bi mirovao, dok je ne bi otkupio.

Derenčin odvraća, da se razumije, zašto ju je nesreća snašla: to je kazna, što je snuboke odbijala. Obećaje joj ipak, da će je otkupiti, ako pođe za Derenčina. Robinja pristaje, jer je Derenčina doista ljubila, ali mu to nije htjela kazati. Derenčin joj na to raspusti ruke i povede ju u obližnju kuću da se oporavi.

[1]) Milorad Medini: Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku str. 292—294.

(III čin). Mara ide po svatove, a Pera i Anica je pitaju za Derenčina i Robinju, koji joj kod gospodara kao gosti usjedoše. Mara se nećka, ali ipak ispriča kako se Derenčin pred Robinju iza večere stavio, pa je milujući upitao bi li poznala Derenčina: on je bio jednom tako sličan Derenčinu, no tuga ga promijeni, da ga ne bi ni rođena majka prepoznala. Robinja upilji u nj oči i prepoznavši ga, ne može ni riječi izustiti, a Derenčin:

„toliko ju toli i moli i umi,
da mu se umili i boli razumi.
I jutrom vesela s odra se podiže
sa cvita jak pčela gdi no med usiše".

Ovo zadnje izazivlje vragoljaste opaske Aničine i Perine, koje je bolje mukom mimoići. Svatovi ne izlaze na pozornicu, već izlazi dubrovački knez, jedan vlastelin, Derenčin i Robinja. Vlastelin govori Derenčinu i Robinji, kako je odvajkada običaj u Dubrovniku radovati se odličnim gostima i darivati ih, s toga i njima evo tako čine, tim više što je uspomena na djeda Robinjina, Majera Blaža, jošte svima u pameti, otkako je Turke iz Pulja protjerao a osim toga se jasno vidi na Robinji, da je kći plemenitoga i slavnoga bana Vlaska: neka, dakle, prima darove, koje im evo knez donosi. Knez se ispričava, što su ti darovi i pomoć Dubrovčana tako neznatni, ali Derenčin odbija takovu opasku, radujući se odlikovanju".

U paškoj drami o ovoj transformaciji trgovca — odnosno Derenčina iz Lucića — nema ni spomena. U paškoj „Robinji" motivacija, koja bi imala da pokreće akciju, Derenčinova ljubav nije jasna. Trgovac oslobađa Robinju u prvom redu, jer je s njom„ jednake beside i vire". O lokalizovanju akcije u Dubrovniku nema ni spomena, kao ni o kakvom aktu vjenčanja.

U pogledu dramske akcije, može se kazati, da se ova u paškoj drami ograničuje isključivo na *čin* oslobađanja. Ovaj akt je, kako ćemo to kasnije vidjeti, u samoj izvedbi upotpunjen prethodnom *borbom* među protivnicima. U Lucićevoj drami kao cjelini akcija oslobađanja vezana je uz mnoge naracije i sporedne epizode, tako, da je u stvari paška relativno *realističnija*, a Lucićeva relativno *lirskija.*

Mimoilazeći mnoge druge sitnije detalje čije bi me ispitivanje na dugo zavelo, može se konstatovati, da paška „Robinja", i po zamisli idejnoj i po tehničko-dramskoj provedbi ostavlja utisak ne samo primaran, već upravo *primitivan*, dok iz Lucićeve upravo kao da izbija *kultura, artizam.* Unatoč ovim idejnim i stvarnim razlikama, obje ove Robinje *pisane su u dvanaestercima*, sa *rimama na svršetku stihova*, a što je najvažnije, za oko *sedamdeset i devet stihova* može da se kaže da su *gotovo doslovno jednaki* u tekstima obiju drama, dok se oko *trinaest* stihova paške poklapa sa po prilici *sedamnaest* stihova Lucićeve samo po smislu, a ne od riječi do riječi u tekstu.

Sve ovo vodi neospornom zaključku da je jedino ovo, kažimo, izdanje ove drame, van svake sumnje, uplivisalo na postanje druge.

Pita se: koji je od ovih dvaju tekstova stariji? Dotično, ko je koga „plagirao....“ Petrovskomu, Ljubiću i Drechsleru-Vodniku to uopće i nije pitanje. Za njih je, bez podrobnijeg ispitivanja, Lucićev tekst *à priori* original, a paška verzija „Robinje“ samo *degenerisano izdanje* Lucića.

Potrebno je, međutim, da pitanje originala u ovom slučaju promotrimo nešto pobliže sa stanovišta *psihologije stvaranja u području umjetnosti.*

Možda će ova metoda nešto doprinijeti više od dosadanje i približiti nas riješenju pitanja neposrednog i prvog povoda postanju Lucićeve „Robinje“.

VII Psihologija i spoljašnji preduvjeti postanju drame „Robinja“

Ponajprije moram podvući, da se svi istraživači, indirektno, slažu u pretpostavci, da je Udbinska pogibija, i zla sudbina bana Derenčina sa okolnim neposrednim posljedicama onaj *historijski događaj*, koji je neposredno dao pobudu postanju Lucićevog književnog djela.

Upada u oči, da je do nas doprlo toliko pučkih romanca i epskih pjesama o ovom sujetu, i da sve ove, kako je to Drechsler dokazao a Bajza prihvatio, nisu nastale neposredno iz samog gore spomenutog historijskog događaja, već, isključivo, preko prikazivanja same drame o ovom događaju, preko Lucića. Isto tako upada u oči, da nije sačuvana ni jedna pučka romanca ni epska pjesma, koja bi bila nastala *neposredno* iz samog historijskog fakta.

Moje je stanovište, da ove činjenice, koje su po sebi vrlo važne pri riješavanju pitanja postanja „Robinje“, imaju svoj dublji razlog i opravdanje u psihologiji umjetničkog stvaranja, jednako pučkog kao i umjetničkog.

Stoji, da je epska pjesma, a pogotovo romanca, u svojoj biti *narativna*, i da ove forme, u koliko su vezane uz izvjesne historijske događaje, redovito niču *poslije* nekog razmaka vremena od fakta koji opisuje. Sama priroda ovih pjesničkih forma pretpostavlja izvjesnu distancu u vremenu; one su u svojoj biti *historija*, a ne neposredni realni događaj, *drama.*

Pored ovoga, ukupni pregled naše tradicionalne literature uvjerava, da je epska forma svojstvena pretežno istočnom i južnom dijelu našeg naroda, dok se pravi pučki umjetnički izraz u našim primorskim stranama ispoljio i iskristalisao prvenstveno kroz dramsku formu. Činjenica, da su crkvena prikazanja i druga svjetovna djela pisali pojedini, nama samo djelomično poznati autori, u ovom pogledu ništa ne mijenja, jer znamo, da je primorski niži puk ove dramske produkte usvajao i začudo dugo čuvao kao vlastite pučke umjetničke tvorevine. Nema sumnje da je sve ovo u dobrom dijelu posljedica upliva dviju sasma različitih kultura, bizantinske, u kojoj drama u smislu zapadnom nije mogla da se ispolji i ustali, i zapada, a u našem slučaju u prvom redu susjedne Italije, gdje je dramska forma i dramsko izražavanje bila čisto elementarna pojava.

Namiče se da ovu pojavu primjenim problemu postanja „Robinje".

Mislim, ne trebam dokazivati, da su općenite ondašnje prilike, a naročito da je udbinska pogibija s njenim posljedicama, u onom dijelu našeg naroda, koji je bio neposredno ili posredno vezan uz ovu pogibiju, morale da izazovu, i da su faktički izazvale ogromnu depresiju. U ovom psihološkom momentu, dašto da je pučkom pjesniku u ovim stranama nedostajala psihička koncentracija i potrebna vremenska distanca, da se o ovom događaju izrazi *historički*, da na nj reagira formom epa, ili s romancom, koja u ovom kraju nije baš toliko svojstvena. Po mom umjetničkom osjećaju i uvjerenju, u ovomu je jedini razlog, radi kojeg se mora da pretpostavi, da o udbinskom događaju, s njegovim neposrednim posljedicama, nemamo *neposredno* ispjevane narodne pjesme. Narod odmah neposredno poslije tog događaja, o tom samom događaju *nije mogao* i vjerovatno uistinu nije spjevao ni epske ni lirske pjesme. Ova teza ima svoje indirektno opravdanje i u faktu, da se po ovim našim stranama do danas pronosi pučka lirska poezija čak iz mitološkog doba, pa je gotovo nepretpostavivo, da se baš ni jedna epsko-lirska pučka pjesma satvorena, neposredno o tako značajnom događaju, kao što je to navedena pogibija, kroz relativno kratko razdoblje do danas u narodu ne bi održala. Ali u ovomu je razlog radi kojeg tolikim marljivim i učenim dosadanjim istraživačima postanja „Robinje", nagađanja da se Lucić u izrađivanju ove drame u prvoj njenoj zamisli poslužio pučkom poezijom stvarno *nije pošlo za rukom da podupru citatom i same jedne epske ili lirske pučke pjesme*, koja bi u narodu bila nikla prije Lucićeve drame.

Iz depresije kojoj je narod u ovim stranama potpao uslijed navedenih neposrednih činjenica historije, Udbinske pogibije, tom istom narodu nametnula se *psihološka potreba* da protivu te depresije *neposredno reagira*, da barem u sebi proživi oslobođenje iz turskog ropstva, da to oslobođenje, makar i fiktivno naprosto *vidi*. Ovoj i ovakvoj svojoj psihološkoj potrebi narod mogao je da dade izražaja, ne ni epskom ni lirskom pjesmom, već *akcijom*, dakle, u umjetničkoj formi samo s *dramom*, ukratko sa formom, koja je primorskim našim stranama nekako kao prirodnija. Ovo po sebi dovodi na misao, da je Udbinska pogibija i sudbina bana Derenčina ponajprije bila opjevana *isključivo i jedino u dramskom obliku*. Napominjem, da ova „revolucija" u našoj tradicionalnoj književnosti, da naime ovaj sujet kao drama pretiče izvjesne romance, ima svoje psihološko opravdanje ne samo u prvenstveno dramskim sklonostima primorskog življa, već još više u težini pomenutog Udbinskog fakta, a pogotovo u dinamici same depresije koju je ta činjenica u narodu prouzročila. Ovakvoj revoluciji, uostalom ima analogija u starijoj tradicionalnoj književnosti i zapadnih naroda.

Uvaži li se ovo stanovište o postanju „Robinje", nameće se pitanje, *gdje* je ova drama zapravo mogla i *morala* da nikne. I tu se logično, samo po sebi, nameće samo jedan odgovor. Mjesto, u kojem je satkana „Robinja" kao drama, može da bude samo ondje, gdje je narod pomenuti veliki do-

gađaj *neposredno osjetio*, samo u rejonu, koji je imao *neposrednu vezu* s krajem, u kojem je historija odigrala pomenuti fakat. Ovo znači, da mjesto postanja „Robinje“ kao drame mogu da budu samo bliži i ponešto dalji krajevi koji su vezani uz Velebit.

Ova pretpostavka ima svoje opravdanje i u drevnom općenito kulturnom nivou ovoga kraja. Iz općenite historije naše kulture, a napose književnosti dobro nam je poznata uloga, i to nesamo u glagolskoj, već i u literaturi u živom jeziku naroda, starih gradova današnjeg Hrvatskog Primorja do Nina, i sjevernih otoka našeg mora do uključivo Zadra. Postojala je tu i nabožna i svjetovna drama u živom pučkom jeziku. Stoji fakat, da su u gradu Senju, kojeg su po Drechsler-Vodnikovom priznanju — sve kasnije te romance o „Robinji“ zajedno prihvatile „kao mjesto — pomenutog historijskog događaja, a senjske kapetane kao glavne junake“ „popovi glagoljaši s narodom u crkvi pjevali i pretstavljali“,[1]) pa stoji, da je kultura u ovim našim sjeverno-primorskim stranama, ne samo drevnija i primarnija, već i autohtonija od one u našim srednjim i južnim primorskim krajevima. Ovo znači, da su u rejonu velebitskom, osim historijskih događaja, postojali i *kulturni preduvjeti* za postanak literarno primitivne „Robinje“ — kažimo paškog tipa — i, kako ćemo to kasnije vidjeti, za njezino trajno održanje na pučkom repertoaru.

U korist primata paške pred hvarskom „Robinjom“ valja istaknuti i fakat, da su lica, o kojima je govor u obim tekstima, ma da u nekom djelu sa različitim značenjem, i to Derenčin, „kralj ugarski“, Robinjina „mater udovica“, njen brat, „Janko Vojvoda“ i „Vuk despot“, „mati Jelena“, „Matijaš sluga“, kao historička lica, svojim radom bila vezana uz mjesto i predjele, koji su, pogotovo u doba primitivnih komunikacija, svakako više na dohvatu otoku Pagu nego otoku Hvaru.

Pored svega ovoga poznato je, da je između Paga i gradova Hrvatskog Primorja, Rijeke, Bakra, Senja, Novog, Karlobaga i Obrovca već davno postojao vrlo živ trgovački odnos radi izmjenjivanja soli sa živežnim namirnicama, pa uslijed ovoga nije isključena mogućnost, da je „Robinja“, ako nije niknula u samom Pagu, ovamo unesena iz kojeg kulturnog centruma velebitskog rejona. U konkretnom slučaju svakako je značajna tradicija, da su Pažani uvjereni, kako su ovu igru *„naši stari“ prenijeli iz Obrovca*, tvrdnja, koju je meni kao apodiktičku saopćio pomenuti Bistričić uz primjedbu, da je ovo njemu kazao navedeni Rakamarić Ante, također Pažanin. U prilog ovoj tezi je i činjenica koju ističe Lucijan Marčić da se u Pagu iz Hrvatske naselilo 54 porodica.

Stoji također, da je Drechsler-Vodnikovo stanovište prvotnosti Lucićeve pred paškom poduprto argumentacijom, da je Lucićevo djelo krenulo na sjever, logički po sebi *neodrživo*. U ovom pogledu je značajno, da su romance za koje je dokazano da su neposredno nastale iz Lucićeve „Robinje“, samu

[1]) Rudolf Strohal: „Grad Senj, prvo kulturno središte hrvatskoga naroda“ 1918.

fabulu uščuvale, kako smo to već vidjeli, *uz vrlo neznatne modifikacije*. Između paške i Lucićeve izradbe ove drame razlika je, kako sam to prije razložio, ne samo u opsegu i arhitektonici, već su i lica, i uloge, pa i sama motivacija dramske akcije *na skroz izmijenjeni*. No stvar je još intersantnija da se poslužim mišlju iz predgovora rukopisnog djela Josipa Škavića [1]), što se u nekoliko narodnih pjesama, s motivom sličnim onomu Lucićeve „Robinje", javlja neka neobična riječ u raznim oblicima. Istraživanja su pokazala da je ta neobična riječ nastala spram stihova iz hvarske „Robinje".

„Tako mi dobiti *od trga*, ki vodim"

a riječ „od trga" izobličena je ušla u narodne pjesme, jer ju pučanin pjesnik nije razumio u ovoj vezi. Činjenica ova, mislim, dovoljno karakteriše instinkte pjesnika pučanina, da se pri prerađivanju djela iz umjetničke literature upravo *slijepo drži originala*. A između paške i Lucićeve verzije ovog djela je, kako smo to već konstatovali, u svakom pogledu tolika distanca, da se za autora paške verzije nikako *ne može da kaže* da je u svojoj preradbi slijepo podražavao Lucićevo djelo. — Uostalom, ako je paška verzija ove drame nastala iz hvarske, obzirom na veliki broj potpuno jednakih, a i ponešto i sličnih zajedničkih stihova, mora se pretpostaviti da je paška verzija mogla da nastane samo iz pisanog Lucićevog teksta. U ovom bi slučaju pomenute razrožnosti između obih ovih „Robinja" bile *pogotovo isključene*.

Vjernost obih ovih drama spram historijskih činjenica vezanih uz udbinsku pogibiju upućuje, da su lica i sujet paške „Robinje", ma da je ova nastala u kraju, koji je bliži ovoj pogibiji, daleko manje tačna, nego je to u Lucićevoj drami. Sve ovo upućuje, da je pašku Robinju spjevao jamačno *primitivan i neuk* pjesnik, apsolutno *bez podražavanja* Lucića, potpuno *neovisno od njegova djela*, a s druge strane, da je Lucić, *koristeći se idejom i doslovnom upotrebom mnogih stihova iz paškog djela*, i kao jamačno za svoje doba vrlo učen, historijski momenat *pokušao da ispravi*, i što većma dovede u *sklad s realnim historijskim činjenicama*. Jer mi znamo, da je Lucić živio u Hvaru, onda važnoj trgovačkoj prolaznoj luci između zapada i istoka, i da je hvarski pjesnik iz svog zavičaja ondašnje svjetske događaje budno i kritički pratio.[2]) U ovom su pogledu važna opažanja Franje Račkoga. „Kako se Lucić — veli ovaj — zanimao da dozna svaku mienu u borbi Turaka protiv kršćana, razabira se iz njegove prve poslanice pisane prijatelju Jerku Martinčiću, u kojoj doglasuje mu što je dočuo kroz brodove o obsjedanju otoka Roda, pod kojega je sultan Sulejman I dne 28 srpnja 1522 doplovio velikom silom. Opis obsjedanja je zanimiv, osobito ako se prispodobi s inimi izvori. Nije čudo, što je Lucić pazio sa Hvara na kretanje Turaka; ta oni su ne samo velik dio

[1]) Josip Škavić: Narodne pjesme jugoslovenske II dio Ženske pjesme.
[2]) Grga Novak: „Hvar".

Dalmacije južne osvojili bili, nego su i more i bližnje otoke svojimi lađami uznemirivali. U god. 1520 došle su ove pod Vis, te se i mletačka vlada dala po svojih organih, imenito providuru hvarskom tačno izvijestiti". — Podvlačim, da je Bajza Lucićevu verziranost u pitanjima ondašnjeg javnog života izložio još podrobnije od Račkoga. — „Ove spoljašnje okolnosti, — nastavlja Rački — u kojih je Lucić svoj vijek sprovodio, rasvjetljuju dosta jasno njegove umne plodove", i u ovom svemu je bez sumnje razlog, radi kojeg je Lucićeva „Robinja" bliža historijskoj istini od paške.

A i činjenica, da se u paškoj „Robinji" nigdje *ne ističe*, da je ovo pokladna igra, a ipak se kao takva *izvodi*, a u hvarskoj se u samoj posveti Francisku Paladiniću napominje, da je djelo namijenjeno za u *„ovih pokladnih minutih dan"*, i kako se u paškoj verziji razne pokladne šale — koje ćemo kasnije upoznati — improviziraju neovisno od teksta, a Lucić je razne doskočice — kroz usta Anice i Perine — uveo detaljno u samom tekstu, s pokladno zabavnim tendencama, da Medini smatra, da ih je bolje mukom mimoići, — mislim, takođe dovoljno upućuju, da je daleko vjerojatnije da je Lucićevo djelo nastalo iz paškog, nego obratno.

Neovisno od svih ovih činjenica i razlaganja, tekst paške „Robinje" u odnosu spram Lucićeve drame sam po sebi kao sili da ga smatramo prvim i starijim.

U razvoju drame uopće, kao zasebne literarne forme, poznate su tri psihološki jasno rastavljene faze. Znamo, da je u prvoj, početnoj fazi ovog razvoja dolazila do izražaja samo *akcija i glumac;* da je u drugoj fazi nadjačala *literatura i autor;* i da je, konačno, nadošao *teatar i režiser.* U ovoj skali, paška „Robinja", van svake sumnje, ulazi u sklop *prve*, a Lucićeva u sklop *druge* faze. Ovo znači, da je paška Robinja psihološko-genetički, u odnosu spram Lucićeve, na *početnijem stadiju.* Stoji, da je tekstom paške Robinje, popunjene sa samom odnosnom dramskom izvedbom, udovoljeno — samo *primarnom* dramskom instinktu pučanina na *početničkom* stepenu kulture, težnji da *vidi i proživi* oslobođenje robinje kao simbola njegove „beside i vire". U odnosu prema paškoj, Lucićeva je drama *lirizam*, *literatura* i *artizam*, koji gleda čak i spram Dubrovnika kao višeg ideala kulture. Podrobna literarna i gramatična analiza svake pojedine ove „Robinje", i njihove međusobne uporedbe u ovom bi pogledu bez sumnje namakle nadasve zanimljive rezultate. Mislim, da se i bez ove detaljne uporedbe, na osnovi samih ovdje iznesenih fakata može da kao jedino logično prihvati stanovište, da, ako stoji da je jedna ova drama utjecala na postanje druge, a ovo neosporno proizlazi iz tolikog broja zajedničkih stihova, — da je *onda vjerojatnije da je paška izvor Lucićeve, nego obratno.*

Uostalom, stoji da ova pretpostavka ima svoje opravdanje ponajprije *u doslovnom tekstu hvarskog autora.* Ako, naime, stoji, da s jedne strane ne postoji pučka epska pjesma starijeg datuma od „Robinje" Hanibala

---

[1]) „Stari hrvatski pisci". Sv. VI. Predgovor djelima Hanibala Lucića.

Lucića, koja bi kao cjelina bila dala prvi poticaj hvarskom pjesniku, a ovaj u svom djelu u stihovima 939—940 otvoreno ističe da

„*Vas svit Derenčina, tvojega dida,*
„i hrabra i smina u *pisneh povida*"

onda se mora pretpostaviti, da je Lucić pritom mislio ili *na pašku dramu*, a u ovoj na „slugu Derenčina" kao onog, koji je Derenčinu u njegovoj, Lucićevoj „Robinji" bio „dida", — ili na poznatu narodnu pjesmu „Smrt bana Derenčina", ako je ova u narodu nastala prije nego se pojavio Lucić. Pojava ova, dašto, traži podrobno ispitivanje specijalista u području naše narodne pjesme, jer, ako stoji, da je pjesma o banu Derenčinu nastala poslije Lucića, onda je sigurno, da je hvarski pjesnik gornjim stihovima aludirao samo na Derenčina iz paške pučke igre.

Apriorno stanovište Drechsler-Vodnikovo, da je paška drama degenerisana Lucićeva, mislim manje je logična od mog izvoda, a po sebi je psihološki neodrživa. Imamo uvid evo u dva primjerka paške „Robinje": onaj, koji je objavljen u „Zori Dalmatinskoj" god. 1846, i ovaj, koji u drugom dijelu ove rasprave ja predajem javnosti, a koji je prepisan pred 26 godina, tako da možemo da pratimo razvoj teksta paške drame u razmaku od preko šest decenija. Fakat je, da ovo novije — kažimo moje — izdanje „Robinje", spram onog u „Zori Dalmatinskoj" ni u sadržaju, ni u formi *ne pokazuje znakove nazadovanja, degenerisanja.* U ovom novijem izdanju je, prema razvoju jezika, po koja starija riječ izmijenjena s novijom, umetnuto par stihova, *ali djelo je, kao cjelina, i u sadržaju i u formi ostalo potpuno jedno.* Ovdje, dakle, iz same šestdecenijske prakse imademo jasan pogled, *koliko* i *kako* se ovo djelo može da kroz izvjesno razdoblje u narodu izmijeni. K ovom valja dodati, da su u starije doba pučka djela, uslijed prakse, sigurno *manje potpadala promjenama, nego danas.* Iz ove prakse, mislim, da s izvjesnom sigurnošću možemo da izvedemo zaključak, da je „Robinja" *u Pagu već davno bila ustaljena u sadanjoj formi.* Prema ovom bi se moralo da zaključi, da se Lucićeva „Robinja", sa svog, za svoje doba visoko artističkog nivoa *najedanput degenerisala* do današnjeg neartizma, primitivnosti, da je *najedanput* izmijenila imena važnijim ulogama Lucićeve drame, i s temelja promijenila opseg i formu, pače i samu dramsku motivaciju. Sve ovo „degenerisanje" logički je daleko teže zamisliti i dozvoliti nego fakat, da je Lucić ovu pašku, ili ovoj vrlo srodnu pučku „Robinju" uzeo za podlogu svojoj daleko više artističkoj obradbi ovog sujeta, tim više što znamo, da se Lucić nije žacao da kao svoje u prevodu donosi i Petrarkine pjesme.

Isto se tako, mislim, s obzirom na sve ovdje navedene činjenice može da smatra proizvoljnim Drechsler-Vodnikovo stanovište, koje je on bez kontrolisanja preuzeo od anonimnog autora u „Zori Dalmatinskoj", da je „priređivač", prema u „Zori Dalmatinskoj" — priopćenom tekstu, iz jedinstvene Lucićeve drame izvadio samo jedan najvažniji momenat: kako dolazi trgovac, vidi robinju i gusare, zameće s njome i s gusarima razgovor, pa

je rješava ropstva. Sve ostalo izostavljeno je, jer je vrlo primitivni način *uličnoga prikazivanja* tražio samo jedan prizor, jednu pieçu, a ne dramu".

Okolnost, da se „Robinja" u Pagu i danas izvodi na ulici, po sebi vodi upravo do *protivnih zaključaka* od onih, koje je, u pogledu postanja ovog teksta, u ovom slučaju, izveo Drechsler-Vodnik. Iz historije teatra, kao reproduktivnog sretstva, kao instrumenta, vrlo dobro znamo, da je pulični teatar zapravo *prvi teatar*. Brojna literatura, i nabožnog i svjetovnog sadržaja, relativno visoki umjetničko-kulturni stepen ove literature u tri glavna stara kulturna središta otoka Hvara, Jelsi, Staromegradu, a pogotovo u samom mjestu Hvaru za doba Hanibala Lucića ne govore u prilog isključivo pouličnim dramskim igrama u ovim mjestima. Pa ako se drama u Hvaru prije, a neko vrijeme i poslije Lucića, izvodila pod vedrim nebom, ona je i u ovoj formi uvijek imala *aristokratski* karakter, protivan čisto pučkoj demokratskoj izvedbi Robinje u Pagu. „Hanibal Lucić, — da se poslužim riječima istraživača historije grada i otoka Hvara, Grge Novaka[1]) — piše između 1516 god., kad je bio sudac hvarske komune Martin Benetović, koji je umro 1607, a Gozarovićev je „Murat Gusar" štampan u Veneciji 1623, prilikom Gozarovićevog putovanja u taj grad. *Prema tome je Hvarska drama cvjetala preko stotinu godina.* Osim Lucićeve „Robinje", bilo je prije Benetovića još drugih hvarskih drama na našem jeziku, na što nas upućuje sam Benetović. U prologu svoje „Hvarkinje" kaže Benetović: *„Plemenita gospodo i uzvišene gospođe* koje ste se skupili slišati *ovu družbu,* koja se siluje dat vam ugodan razgovor ove dneve, *kako je običaj"*, — a malo dalje, da je ova drama *„izašla ispod ruke novoga meštra"*, što nas sve upućuje: 1) da se u Hvaru svake godine u vrijeme poklada (karnevala) davale slične komedije ili drame, 2) da je na Hvaru postojala jedna takva družba, koja ih je prikazivala, i da je bilo drama starijih pjesnika, koje nam se nisu sačuvale" (Grga Novak: „Naše najstarije pozorište" „Politika" — Uskrs — 1936).

Konačno, znamo, da je nedugo poslije smrti (1553) Lucića, god. 1612 u mjestu Hvaru sazdan za ono doba upravo krasan teatar, u zgradi, koja još i danas postoji, te je ova teatarska sala po sebi — mimogred budi rečeno — rijedak i veliki kulturni spomenik.

Neovisno od ovoga, stoji da *politička zamisao, umjetnička obradba, dimenzije i lokalizovanje djela u Dubrovniku,* ne govore u prilog faktu, da je Lucić svoju „Robinju" zamislio kao uličnu dramsku igru paškog tipa, pa je teško pretpostaviti, da je ova drama najedanput, potpuno degenerišući se u formi i sadržaju, mogla da se prometne u uličnu izvedbu sadanjeg, a sigurno i drevnog paškog oblika.

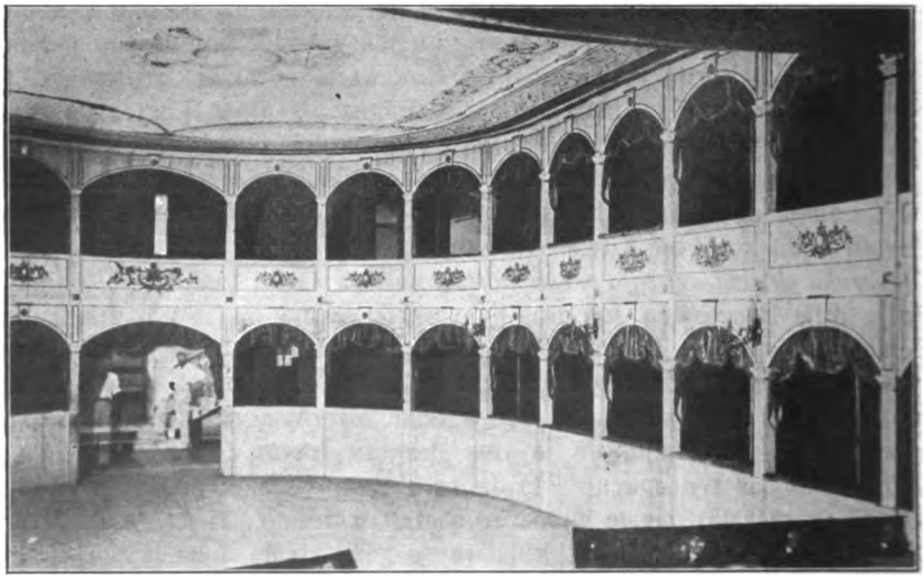
Činjenica je dakle, da su u Hvaru daleko prije Lucićevog doba postojali kulturno-socijalni preduvjeti za *aristokratski teatar*, kao *poslijednje* faze sredovijekovne teatarske umjetnosti, a da u Pagu još i danas u nižim

---

[1]) Grga Novak: „Hvar".

pučkim slojevima postoje ovi preduvjeti za čisto *pučko-seljački teatar*, kao uopće primarne faze umjetnosti teatra, pa i ova okolnost po sebi upućuje da je daleko vjerojatnije da je paška „Robinja" nastala neposredno u pučkom teatru, a ne kao derivat iz aristokratske forme ove umjetnosti.

Da je „Robinja" u ovoj *najprimitivnijoj formi* u Pagu od svog postanka do danas uščuvana, dokaz je da u ovom centrumu, u socijalno nižim slojevima postoje psihološki preduvjeti za njezino održanje, a da su pogotovo postojali ti preduvjeti, da ona kao takova u Pagu i nikne, ili bar da se u Pagu u toj formi unese iz neposredne jednake kulturne sredine.

Sl. 3. Dvorana općinskog kazališta u Hvaru
Intérieur du théâtre du Hvar — Das Innere des Theaters am Hvar

Znamo dobro kulturni nivo aristokratskog hvarskog centruma u doba Hanibala Lucića. Njegova „Robinja" to ponajbolje svjedoči. A čini se, da je Luciću i sam Hvar bio kulturno premalen i pretijesan, pa svoje djelo lokalizira u Dubrovnik i posvećuje Paladiniću. Djelo, međutim, i unatoč svemu ovom *nije krenulo na jug i ustalilo se ovdje*, šta više, ono se repertoarno nije ustalilo ni u samom hvarskom kulturnom rejonu s jednostavnog razloga, što po svom sadržaju *nije imalo psihičkog kontakta s ambijentom* u našim sadašnjim primorsko-južnim i srednjim stranama.

I sada se, neovisno od razloga koji govore za to da je „Robinja" mogla da nikne negdje na sjeveru i u primitivnoj formi, kao konačno nameće važno pitanje, da li je vjerovatnije, da je ovo djelo u primitivnoj formi krenulo sa sjevera i kao takvo doprlo do Hvara, gdje je naišlo na Lucića koji ga je pridigao do nivoa kulture, artizma, ili je obratno sa

Hvara u kulturnoj formi krenulo na sjever i ovdje se degenerisalo. Da je u konkretnom slučaju vjerovatnija evolucija, odnosno prva pretpostavka od degenerisanja, odnosno druge pretpostavke, možemo da djelomičnom analogijom izvedemo iz primjera, koje još i sada možemo da kontroliramo u području čisto pučke kreacije,

U našim građanskim krugovima su uopće poznate n. pr. pučke melodije „Dunave, tiha vodo ladna", „Oj Korano" i „Vrbniče nad morem". Van svake je sumnje da su ove pojedine melodije s odnosnim tekstovima niknule neposredno u odnosnom kraju, o kojima je u ovim pjesmama govor; da su se istom iz ovih predjela raširile po ostalim našim stranama. Na ovom su putu ove pojedine melodije, neopazice, mijenjale fizionomiju i postepeno postale sve „uglađenije", „kulturnije". Čitalac može da ovu konstataciju i kontrolira prispodabljajuć n. pr. melodiju pjesme „Vrbniče nad morem" iz svog udaljenog kraja, od ove melodije kako se pjeva u samom Vrbniku.[1]) Sve ovo vodi zaključku, da je pri širenju umjetničkih produkata, i u samim kulturno nižim narodnim slojevima, mjerodavan samo princip podjedne *dekoncentričnosti i umjetničke evolucije.*

Primijenjeni ovi primjeri, i ovaj princip slučaja „Robinje" moramo dozvoliti, da je u dilemi, da autorsko prvenstvo „Robinje" upišemo Luciću, ili anonimnom, možda i nepismenom sastavljaču paške i ovoj slične jedne drame, pretpostavka, da je paška ona prva, i da je ova krenula na jug i zastala u Hvaru, daleko vjerovatnija i logičnija od sasma obratne Vodnik-Drechslerove teze.

Činjenica, da u paškoj „Robinji", pored toga što se izvodi na ulici, još i danas sudjeluju socijalno *niži* slojevi, težaci i radnici, i da tekst *nema literarnih pretenzija*, i da se sva dramska „akcija" svađa na vrlo *jednostavno kupovanje*, a time i *otkupljenje Robinje*, daje ovom djelu i njegovoj dramskoj realizaciji karakter apsolutno *primitivnog teatra.* Znamo iz historije teatra uopće, da su tekst za ovakav primitivni teatar na zapadu obično stvarala lica, koja su kod izvedbe ovih piesa *sama sudjelovala kao izvađači.* O kakvom „literarnom ukusu" u našem smislu u izradbi ovih tekstova, dašto, ne može da se govori. Tekst i stil su u ovom slučaju bili *sporedni elementi.*[2])

U našem je slučaju vrlo teško zamisliti, da su ljudi iz pomenutog socijalno nižeg kruga mogli da dopru do teksta Lucićeve „Robinje", a još teže je pretpostaviti, da su ovo visoko literarno djelo svijesno priredili prema prirodi i intencijama svog „primitivnog teatra". Ovakova *dramaturška preradba* pretpostavlja literarnu kulturu i jak dramaturški talenat, a ovo je i sada, a pogotovo pred nekoliko stoljeća vrlo teško zamisliti u socijalno nižim i stvarno nepismenim slojevima. — Pogotovo se ne može da zamisli, da je taj anonimni priređivač, ako nije bio pučanin, već „učen

[1]) Vidi gramofonsku ploču 22105 Edison Bell — Zagreb.

[2]) Combarieu: Histoire de la Musique. — 1920 str. 313—317.

i aristokrat", iz cijelog ovog Lucićevog teksta, koji kako smo vidjeli obuhvaća 1038 stihova, mogao da prione tehnički mučnom poslu, da iz činova Lucićeve drame stvarno pabirči osamdesetak doslovnih stihova, a dvadesetak da po smislu sažme u svojih trinaestak, da ovim, ukupno oko sto Lucićevih, priloži svojih novih po prilici šezdeset stihova, i sve to po smislu i stihu dovede ipak u neku cjelinu. Tko znade koliko je ovakav dramaturško kompilatorski, a donekle i stvaralački rad, po sebi težak, i koliko, pored posebnog talenta, traži vremena, jamačno će dozvoliti, da bi se navodni anonimni priređivač rađe latio izradbe posve *novog* djela, nego ove preradbe. Uostalom, teško je pretpostaviti, da ondašnji učeni elementi, svećenici i aristokracija, koji bi u ovakvom priređivanju mogli da dođu u obzir, za volju dramskim instiktima nižih pučkih slojeva, djelo hvarskog aristokrate mogli da „iznakaze" do stepena paške „Robinje".

Pa i sam *redoslijed* stihova koji su, bilo doslovno, bilo po smislu, zajednički u Lucićevoj i paškoj „Robinji", govori u prilog, da je prva postala iz druge. Istina je, da se veći dio ovih stihova nalazi i u drugom „skazanju" Lucića, kako to ističe Vodnik-Drechsler, ali stoji također i to, da u paškoj jedinstveno zamišljenoj piesi ima stihova uzetih i iz drugih dijelova Lucića, tako, da se može da konstatuje, da se zajednički stihovi u obim ovim dramama *ne odvijaju istim redom.* O tom će se čitalac sam uvjeriti u drugom dijelu ove rasprave, a ovdje ću navesti samo jedan primjer radi ilustrovanja ovog karakterističnog fakta. Na koncu prvog „skazanja" „Robinje" Hanibala Lucića čitaju se kao 96—100 ovi stihovi.

(Matijaš) sluga:

> Ava, naš čestiti mili gospodine,
> u tom te služiti ja hoću brez hine.
> Ako l' je ka druga stvar, makar da glava
> pogje, koju sluga od tebe poznava,

i, prema tome, ovi stihovi u Luciću dolaze *prije* drugog skazanja, iz kojeg je veći dio zajedničkih stihova u paškoj „Robinji". Međutim u paškoj drami čitamo ove stihove, koji su zajednički s Lucićevim:

Sluga govori trgovcu:

> Evala čestiti mili gospodine,
> U svemu te služiti ja hoću bez himbe,
> Makad da je koja stvar, makad da je i glava
> Tvoj sluga Derenčin u sven te poznava,

a ovi stihovi u paškoj priredbi dolaze sasma *na koncu* (157—160), i prema tomu su smješteni *iza* onih, koji su u ovoj „Robinji" zajednički s onima iz drugog skazanja Lucića.

Ovo dramaturško svijesno prebacivanje pojedinih stihova iz djela literarnih pretenzija, kao što je to Lucićevo, u dramski primitivističko, kao što je paška „Robinja", psihološki je svakako manje vjerovatno od fakta, da je literat i artista Hanibal Lucić iz paške „Robinje" odnosne zajedničke stihove upotrebio i u svom djelu „porazbacao" prema dramski šire, a umjetnički više zasnovanoj osnovi.

Kako će se čitalac osvjedočiti po opisu samog izvađanja „Robinje" u Pagu u drugom dijelu ove rasprave, izvedba svršava time, da neki akteri sakupljaju darove u novcu, hrani i piću sa svrhom da se pri koncu pogoste. Sličnu pojavu nalazimo u mnogim i današnjim običajima u svim jugoslovenskim krajevima. Pored „dodola" „prporuša", „kraljica" „čaroice", „križari" i mnogih drugih, u ovom je pogledu naročito karakterističan običaj „koleda" [1]). Pučki običaji uz ovakovo prikupljanje darova do danas sačuvani su u neposrednoj blizini otoka Paga u Zadarskim Ravnim Kotarima u obliku „vučara" [2]), i što je nadasve važno, ovi se običaji odvijaju posljednih dana poklada, baš kad se, prema tradiciji, u Pagu izvodi „Robinja". A i u samom Pagu djeca oko božićnih blagdana primaju slične darove, poznate pod imenom „bulaman". Ovo sabiranje raznih poklona, van svake sumnje, poganska je ostavština, prilagođena kršćanskim idejama. — Uvažimo li sve ovo, teško je pretpostaviti, da je niži puk mogao, da djelo iz višeg, umjetničko literarnog područja, „Robinju" hvarskog pjesnika literarno „preradi" do apsolutne primitivnosti, a onda, uz ovako prerađeni tekst, primetne davni običaj sakupljanja raznih poklona radi gošćenja, eventualno i radi pijače. Iz psihologije stvaranja u nižim pučkim slojevima dobro nam je poznato, da tekstove, vezane uz ma bilo koji pučki običaj, pučanin ne preuzimlje iz umjetne literature. Pučanin instinktivno osjeća, da su pučki običaji i gradska literatura a priori nespojivi, da — „nisu u stilu".

Ali još više od svega dosad navedenoga, za vremenski primat paške pored hvarske obradbe ove drame govori sama muzička interpretacija paške drame. Da se dovoljno ocijeni ovaj momenat, potrebno je da ovdje podvučem, da je naš puk još i danas u umjetničkom pogledu na onom stepenu evolucije, da naprosto ne razlikuje elemenat teksta, poeziju, od muzičkog elementa, melodije. Izraz „pisma", „pjesma" i „pesma", na čitavom našem etnografskom području još uvijek uklapa tekst i muziku u *nerazdruživu cjelinu.*

Svraćajući pažnju na melodiju u drugom dijelu ove rasprave, uz koju se u Pagu s paralelnom dramskom igrom još i danas pjeva cijeli tekst paške „Robinje" moram istaknuti, da je ova melodija, uz ovaj tekst, tako srasla, da je pomenuti Valentin Bistričić bio prisiljen tekst pjevati i igrati, da bude u mogućnosti da tekst dozove u pamet. Ovo znači, da Bistričić nije mogao da stvarno rastavi komponente poezije (tekst), drame (izvedbe) i muzike, da su sva tri ova elementa u njemu salivena u jedinstven i nedjeljiv izraz. A ovo sigurno više od sviju dosadanjih dokaza govori za apsolutnu umjetničku primarnost paške „Robinje". Apsolutno je isključeno, da bi u slučaju, da je paška ova drama derivat hvarske, puk u Pagu i uopće velebitskom rejonu, tom novo nastalom tekstu mogao da naknadno podmetne melodiju, koja je sama po sebi na razini muzikalnosti koja seže

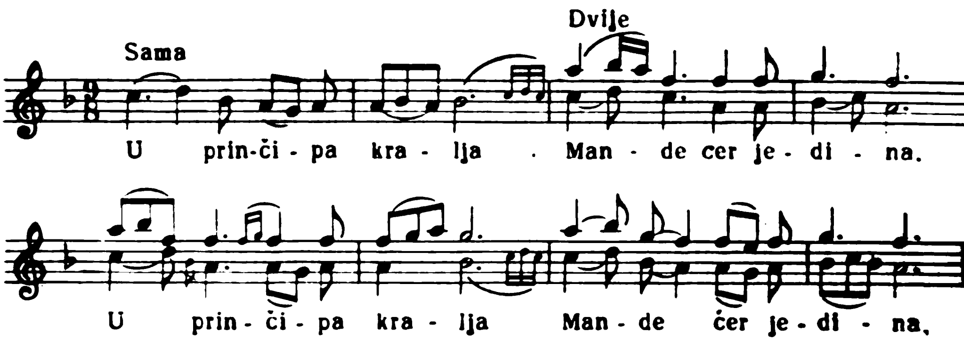
[1]) Ivan Milčetić: Koleda u „Južnih Slavena" Zagreb 1917.

[2]) N. Nodilo: Religija Srba i Hrvata — Rad Jug. Akad. Knj. 84 str. 135—6.

sigurno do *ispod devetog stoljeća.* Muzika i tekst paške „Robinje", a ovo će moći da uvide samo ona lica, koja su prodrla u bît našeg muzičkog folklora, bez sumnje je plod *istoga autora,* i oba su ova elementa iz njega izbila najedanput kao plod jedinstvenog *i nerazdijeljivog umjetničkog izraza.* Da ova tvrdnja nije proizvoljna, imamo direktan dokaz u faktu, da u makarskoj romanci,

> „U principa kralja Mande ćer jedina,
> Banu Narančinu (Derenčinu) biše omilila"

koja je romanca, po Drechsler-Vodnikovom i Bajzinom dokazivanju, van svake sumnje, nastala iz prikazivanja hvarske „Robinje", narod pjeva uz ovu melodiju

Očito je, da je ova melodija nastala pod utjecajem *gradsko varoške muzičke kulture,* da se osjeća, da je ovom tekstu *naknadno prilijepljena,* da je u odnosu spram paške *cifrastija* i nekako kao *usiljena,* dok je paška *jednostavnija i primarnija.* A ovako, poput makarske, bez sumnje bi bila usiljena i paška melodija, da ova nije odmah i kao nerazdruživa cjelina niknula uz sam odnosni tekst.

Ponavljajući, da će ovaj razlog vremenskom primatu paške „Robinje" pored Lucićeve točno moći da ocijeni i zapravo proćuti samo onaj čitalac, koji je dovoljno ušao u psihu pjesničko-muzičkog stvaralačkog instinkta našeg puka, uvjeren sam, da ovime nisu iscrpljeni svi razlozi, koje bi se sa samoga stanovišta kulturno-historijskog moglo da iznese u prilog vremenskom prvenstvu paške pored hvarske „Robinje". Ipak, mislim, da je ovo što sam ovdje razložio dostatno da se konstatuje, da ima više nego dovoljno razloga pretpostavci, da se Lucić pri izrađivanju svoje drame i u pogledu dobrog dijela stihova poslužio ponajprije paškom „Robinjom", pučko-muzičkom pokladnom igrom dosad nepoznatog autora. Svijestan sam, da definitivno utvrđenje ove teze, iz razloga koje sam njoj u prilog ovdje iznio, traži upotpunjenje podrobnim filološkim, literarnim i kulturno-historijskim uporeďenjem dvaju tekstova, posao koji prepuštam stručnjacima specijalistima, a međutim, na osnovu cjelokupnog dosadanjeg stanja nauke i ovog mog priloga, mislim, da mogu da kao najvjerojatnije izvedem zaključke, da je:

1) „Robinja“ nastala negdje oko velebitskog kulturnog rejona i to neposredno u formi drame;

2) da li je ova drama plod izvjesnog jednog književnika, ili je nastala kao anonimni rezultat kolektiva, pitanje je koje valja istražiti;

3) Paška „Robinja“ je do danas jedini sačuvani primjerak ove pučke drame;

4) djelo je krenulo na jug, i ono je Hanibalu Luciću dalo prvi poticaj izrađivanju njegove „Robinje“.

U daljnjem razlaganju polazim sa stanovišta da su ove teze dokazane, a mislim da na to imam pravo dok se ne utvrdi protivno.

VIII Zaključak istraživanju postanja Lucićeve „Robinje“.

Mislim da ne trebam dokazivati, da gore navedenim stanovištem položaj Hanibala Lucića, kao osnivača, ne samo naše, već i slavenske umjetničke dramske literature svjetovnog sadržaja, nije dirnut. Iz dramske literature uopće dobro je poznato, da velika djela nisu nicala najedanput, da su ova prekuhavali mnogi autori, dok su se iskristalisala u definitivnu formu. Ovakovim „plagijatima“ potpadali su i Gogolj i Shakespeare. Samo veliki kreativni duhovi u stanju su da sintetiziraju evoluciju izvjesne dramske forme, a ovaj slučaj susrećemo i u „Robinji“ Hvaranina Hanibala Lucića.

II DIO

Paška „Robinja“

IX Postanje Paške „Robinje“.

Kao što se dosad stavljalo pitanje postanja „Robinje“ hvarskog pjesnika, držim, da se sada može da postavi pitanje postanja paške pokladne igre. Kušaću da ovdje iznesem neke misli, koje smatram da mogu biti putokazom onima, koji namjeravaju da se i s ovim važnim problemom potanje i dublje pozabave.

„Od javnih događaja — riječi su Franje Račkoga [1]) — „one dobe, Lucića je naravno najviše zanimala krvava borba kršćanskoga svijeta, osobito našega naroda s Turci. U vrijeme Lucića turska je sila pod nasljednicima Muhameda II (1481), zavojevatelja Carigrada, pod Bajezidom II, Selimom I i Sulejmanom I silno rasla. *Pogibelj, kojoj bi Evropa odanle izložena, dobro je naš Lucić u svojoj zabiti shvaćao: „Carigrad, ki priti, da rimska ka biše, silu će naditi i vele pojt više; njegov je vas okol istočnoga svita, za druge jure pol zapada pohita*“. Pa, bojeći se pjesnik za kršćanski sviet, uskliknu: *„Bože, ti pokrati njemu silu, moć; ali ga obrati i k tebi čini doć; i onako krstjane, ja ne znam, svi bili od jedne stav strane, njemu odoliti; a kako će moći, jedan jih ne dajuć drugomu pomoći, neg li izdajuć?*“. Evropa se dakle mogla spasiti, ili da se moć Turčina oslabi, ili da se on pokrsti. Ove spoljašnje okolnosti, u kojih je Lucić svoj viek sprovodio,

[1]) Fr. Rački: „Stari hrvatski pisci sv. VI. Predgovor djelima Anibala Lucića.

rasvjetljuju dosta jasno i njegove umne plodove. *Borba između kršćanskog i muhamedskog svieta*, u kojoj je našem narodu znatna uloga dopala bila, dade Luciću građu za glavno mu djelce, za dramu „Robinje"".

Ne treba isticati, da su svi veliki ovi javni događaji koje Rački smatra da su dali idejni poticaj hvarskom pjesniku da satvori svoje djelo, zanimali nesamo svu ondašnju intelektualnu Evropu, već sigurno i *niže pučke slojeve*. Sve ovo je, dakle, isto tako moglo da potakne da spjeva „Robinju" i pjesnika oko velebitskog kulturnog rejona.

Pored ovoga, valja naročito podvući, da je onda vladalo ropstvo, i da je tema *oslobađanja nižih krugova iz društvenih okova* u cijelom kulturnom svijetu bila dosta raširena, pa da je ona sigurno ključala u srcima i širih slojeva. Bezbrojne socijalne pobune diljem čitave Evrope ovo ponajbolje svjedoče. U pređašnjem razlaganju već sam citirao davne Menandrove fragmente koji donose misao oslobađanja. Međutim, važnije je, da se ova tema, neovisno od Lucića i kažimo nekog paškog pučkog pjesnika, provlačila kroz kreaciju i drugih nekih naših starih primorskih autora. Pored već citirane Držićeve pjesme „Čudan san", u kojoj Drechsler-Vodnik i Bajza vide vezu s djelom hvarskog pjesnika, fakat je da smo od Vetranića i Sazina naslijedili također neke „Robinje".[1])

Prema ovome stoji, da je, pored političkih prilika u velebitskom rejonu, pored javnih događaja koje ističe Rački i cijela ondašnja atmosfera, ropstvo nižih slojeva, van svake sumnje, utjecalo na postanak mnogih sastava o oslobađanju, pa sigurno koli na pašku toli i na hvarsku „Robinju".

Vidjeli smo prije, kako je, uz sve ovo, Udbinska pogibija neposredno djelovala na postanak paške verzije ovoga djela, podrobno istaknuli razloge, radi kojih držim da je paška drama starija od Lucićeve, i radi kojih je ova sjeverna poslužila pri izrađivanju one iz srednje Dalmacije. I ovdje valja istaknuti, da je u području drevne naše autohtone kulture u velebitskom rejonu, možda prije nego u srednjoj Dalmaciji, sama tema oslobađanja u pučko-književnoj tradiciji, s izvjesnog jednog gledišta bila poznata, čini se, i prije udbinskih događaja. Radi podupiranja ove tvrdnje poslužiću se navodima iz Strohalove[2]) jedne rasprave.

„U drugoj polovici 15 vijeka" — piše ovaj — „javlja se najstariji hrvatski književnik iz Dalmacije, fra Matej Zadranin, Bošnjak. Rodio se negdje u Bosni (oko Glamoča) oko god. 1420. Odavle je pobjegao u Dalmaciju, kada su mu Turci zarobili roditelje i braću. U Zadru stupi u samostan sv. Franje trećega reda, te je u tome redu postignuo razne časti i stekao velikih zasluga za red, osobito podižući nove samostane i popravljajući stare. Tako je, među ostalim, podignuo samostan na otoku Krku. U oba je ova samostana fra Matej boravio neko vrijeme i dolazio u bliži doticaj s hrvatskim književnicima iz Vinodola, što ga je i *potaknulo na književni rad* na hrvatskom jeziku. Umro je god. 1525. Od njega nam se

[1]) Stari hrvatski pisci.

[2]) Rudolf Strohal: Grad Senj, prvo kulturno središte hrvatskog naroda.

sačuvao oveći zbornik različitih *književnih djela*, napisanih na hrvatskom *i na slovensko-hrvatskom jeziku*. Od hrvatskih djela zanimiva su prikazanja *„Kako Isus oslobodi svete oce iz limba“* (nepotpuno). „Muka i smrt Spasitelja našega“, pet bogoljubnih pjesama, apokrifne priče i legende o smrti Adamovoj, o Avramu, o Arkanđelu Mihajlu, o sv. Agapitu i o dvanaest petaka., te „Cvet vsake mudrosti“ (nepotpuno). Iz njegova zbornika vidimo, da je u nj unosio svoja *originalna djela i prepise iz starijih djela*“.

Postojała je, dakle, u ovom kraju u to doba pučko-dramska kultura u kojoj je bila obrađena tema oslobođenja.

Važno je, osim navedenoga, istaknuti momente, koji su sigurno djelovali da je paška, a po ovoj i hvarska „Robinja“ poprimila karakter *pokladne igre*. Poslužiću se pri ovome prikazom ovakovih igara u susjednoj Italiji i njihovim utjecajem na našu obalu, kako to iznosi pomenuti Milorad Medini.[1]) „I prije Lorenza de Medici znali su se Florentinci veseliti o mesojeđu, te prepravljati simboličnih maškarata, uz koje su se, po svoj prilici, pjevale kojekakove proste pučke pjesme. Ime je Medičijevo skopčano s ovom vrsti pjesama, jer im je on prvi dao umjetnički oblik, služeći se njom u političke svrhe. — Vesele pjesme, što su odjekivale po ulicama florentinskim, pokrivahu bolne uzdahe žrtava, što su čamile po tamnicama. — Opkoljen od pjesnika i učenjaka, koji, bježeći od Carigrada, nađoše kod njega obrane i potpore, znao se prikazati svijetu kao štitnik znanosti i umjetnosti, jer je to uveličavało dvorski i ugled vladalačke kuće. Kad je n. pr. Firenza 1513 slavila imenovanje Lava X. papom rimskijem, društvo „Diamante“, vođeno od Julijana de Medici, priredi sjajan triumf. U zbirci Guerrinievoj,[2]) koja se temelji na zbirci Bracci, izašloj 1750 u Luki, između 340 pokladnijeh pjesama nalazi se samo 26 triumfa. Puku je trebalo jeftinije zabave, a i za nju su se pobrinuli Medici, obilazeći zakrabuljeni po ulicama gradskim, te pjevajući puku u prostom slogu, da ih razumije, a ne uplićući ni uspomene na Rimljane ni uzvišene misli, kako su to činili pjesnici triumfa. Nađe se ljudi, da ih u tome zamijene. Vesela društva zaustavljahu se pod prozorima ljepotica, bilo građanskoga roda, opijevajući pojedine zanate, i rugajući se strancima i pojedinim florentinskim osobama, koje postadoše cilj dosjetaka i šala, žalibože, često odveć prostačkih. Pokladna pjesma posta svojina cijelog puka, dapače cijele Italije, jer njezinih tragova nalazimo i po ostalim gradovima poluostrva, ali izgubi i zadnji trag pjesničke vrijednosti, jer pade u ruke nepjesnika, koji su mjerili vrijednost pjesme po pljeskanju puka, koji bi navrvio da ju sluša.

„U samoj Firenci triumfi nijesu bili česti, a u Dubrovniku zaludu ćemo ih tražiti. Dubrovčani su bili odveć praktični ljudi, pa nijesu na to ni promislili da troše novce na ludo. Vlastela dubrovačka, iako su priječili ne-

[1]) Milorad Medini: „Dubrovačke poklade“ u XVI i XVII vijeku.

[2]) Canti carnevaleschi, trionfi ecc di Olindo Guerrini-Milano: Sonsogno.

potrebne troške, te tako neupravno utjecali i na književnost, zabavi pučkoj nijesu stavljali nikakvih zapreka, dapače im je morala biti mila. Što ih sa sviju strana obkoljavaše mletački lav, zato im je dolazio u prilog književni pokret, jer je ovaj isticao dubrovački separatizam bolje nego išta drugo i neprestano naglašivao dobrobit Dubrovčana prama bijedi susjednog puka.

„Od Bogojavljenja do Čiste srijede bile su za dubrovačke pisce nove Dionizijeve svečanosti, kad bi pjesma iz salona gospodskih i manastirskih ćelija izašla među puk. Družine „Njarnjasi" „Pometi" i druge, bile su kao u Firenci družine „Diamante" i „Broncone", koje su se natjecale, koja će prirediti bolje zabave, a puk je bio sudija. Vetranić u pjesmi „Marinu Držiću u pomoć" nabraja nam ko je taj puk: Inostranci, ki su s dvora, i građani plemeniti, navlašci.... stari i knezove".

Isti Milorad Medini pripovijeda, kako je n. pr. Čubranovićeva pokladna pjesma „Jeđupka" djelovala na književni rad nekih drugih dalmatinskih pjesnika. Pored ovoga znamo da su slične pokladne pučke zabave bile davane i u drugim gradovima srednje i sjeverne Dalmacije.

Krajevi u velebitskom rejonu imali su sigurno dovoljno prigode da vide ovakove pokladne priredbe. Ovo naročito vrijedi za Pag koji je dugo bio u vlasti Venecije, i koji je svoj drevni produkt soli eksportirao po Jadranskom bazenu.

Nema sumnje, da u duhu onog doba, a naročito živom bližem venecijanskom i dalnjem primjeru, koji je u pogledu čisto pokladnih priredba zaokruživao i sjeverni dio našeg Jadrana, treba da potražujemo prvi i glavni povod, radi kojeg je paška „Robinja", a po ovoj i hvarska poprimila obilježje *pokladne priredbe*, i ovaj karakter u paškoj izvedbi sačuvala do danas.

Daleko važnije je slijediti vjerojatan razlog radi kojeg je u Pagu „Robinja", bilo u pogledu autora teksta, bilo u pogledu samih izvađača, u potpunom značenju riječi *pučko muzičko-dramsko djelo.* Potrebno je da ispitivanje i ovog momenta uočimo sa nešto podaljeg gledišta.

„U vrijeme preobilne produkcije u području komedije", — da se poslužim riječima već citiranog Creizenacha[1]) — „male mitologijske igre, koje su prije bile toliko obljubljene, potisnute su u pozadinu, jer je zato fantazija dobila poticaj kroz muziku i kroz šarolike slike u „intermezzima". Naprotiv su se ekloge i seljačke igre dugo održale, i Siena je ostala glavno sjedište ove vrste igara. Dok je „Commediu eruditu" zastupala „Accademia degl' Intronati", igrokaz prijašnje vrste malograđani su i dalje njegovali, pa je u ovom krugu god. 1531 bilo obrazovano posebno akademsko udruženje „Congrega dei Rozzi" — „Udruženje prostih". Članovi su se sastajali na blagdane uveče, pa su čitali i raspredali o starim pjesničkim djelima. — Svoje vlastite sastavke pojedini član smio je da objelodani samo uz privolu ostalih članova. Ovime se literatura gojila na pedantan način, sličan onomu u školama meistersingera i drugim ovakim malogradskim udru-

[1]) Op. cit. sv. II.

ženjima u sjevernim zemljama, i zajedničko je obilježje svih ovih institucija, da su u njima pjesnici, od časa do časa, davali oduška suhoparnom tonu kroz grube šaljive igre. Ovi „Rozzi“ su ove igre izvodili na turnejama kao i pređašnji pjesnici lakrdija nedavne Siene, i u tim putovanjima doprli su do Napulja. — Djelatnost „Rozzi-a“ bila je često prekidana. Pošto je u slijedećem stoljeću (1603) društvo uspostavljeno, u prije bogatoj republici blagostanje i životna radost duboko je pala. To se obrazuje i na pokladne igre, u kojima su „Rozzi“ još uvijek nastavili staru maniru. Usto je sada, u doba procvata „Commedie dell'arte“ nadjačala rafiniranija dramska umjetnost, pa se sačuvala i jedna pjesma, u kojoj se „Rozzi“ tuže, da će, uslijed novo zakrabuljenih lica, izgubiti sklonost publike. — U Sieni je bilo još i drugih sličnih udruženja, naročito „Inssipidi“, među kojima se kao dramski pjesnik istakao krojač Domenico Tregiani. Ovamo, s druge strane, spadaju istodobno i mnogi drugi pisci iz Siene“.

Utjecaj ove pučke dramske umjetnosti susjedne Italije na pučku komediju u našim primorskim stranama, u novije vrijeme utvrdio je Franjo Fancev.[1])

On veli: „*Seljačka komedija* pretstavlja novu, historiji naše drame dosad nepoznatu dramsku vrstu, koja se, po svoj prilici još potkraj XVI stoljeća pojavila u jednom našem seljačkom kraju, a zatim se u tom istom kraju, za razonodu pučana — seljaka, održala na repertoaru gotovo puna dva stoljeća, i tek na pragu u XIX stoljeće, kad su Napoleonovi ratovi i pad Mletačke republike i u našim stranama sasvim izmijenili političke i društvene odnose, pala u potpunu zaborav.“ I ovdje Fancev, pored nekih ostalih dramskih djela iz repertoara pučkog teatra, posebno raščinja pučku glumu „Komedija od Raskota“, koja može da ide svojim postankom na početak XV stoljeća, odnosno i na kraj XVI stoljeća. — Ova naša seljačka komedija morala se pojaviti još u vrijeme, kad je i u italijanskoj drami bila aktuelna seljačka komedija (Comedia rusticale“) Anđela Beolco nazvana„ Ruzzante (1502—1542) Andreia Calmo (1510—1521) itd. Jer u komediji od Raskota *ima sasvim sigurnih dokaza*, koji njezin postanak dovode pod direktni uticaj *seljačkih komedija pomenutih talijanskih komediografa*“.

„Jelšanska (Jelsa, otok Hvar) „Komedija od Raskota“ imala je svoje uzore u talijansko-mletačkim pučko-seljačkim komedijama XVI stoljeća. Imajući za podlogu poređenja jelšanske seljačke komedije s Beolcovom seljačkom komedijom „La Fiorina“, ja sam se uvjerio, — veli Fancev — da je Fiore Beolcove komedije rođena sestra „jelšanske *Cviti*“. Beolcov seljak *Ruzzante* naš je *Rasko*, našem *Duklinu* odgovara Beolcov *Marchioro*, a našem *Bogdanu—Bedan*, Fiorinu ocu *Paskvalu* odgovara Cvitin otac *Sladoj*. — I detaljno poređenje „Komedije od Raskota“ s Beolcovom komedijom „Fiorina“ pokazala je, da su nagađanja o naslanjanju jelšanske

[1]) „Godišnjak sveučilišta kraljevine Jugoslavije u Zagrebu“ za školsku godinu 1924/25—1928/29.

seljačke komedije na seljačke komedije s područja Mletačke republike *bila potpuno ispravna.*"

Mimoilazeći dalnja detaljna razlaganja Fanceva, iz kojih proizlazi, da je autor „Komedije od Raskota" venecijanski uzor pomno primijenio jelšansko-hvarskim prilikama i ovaj uzor lokalizovao, moram povući iz ovih činjenica konstataciju, da ako je ova pučka vrsta teatra iz Venecije i u produktivnom i u reproduktivnom pogledu mogla da se odrazuje do otoka Hvara, da je onda tim vjerovatnije da je ova ista venecijanska pučka umjetnost, u istim političkim odnosima Venecije spram srednjih kao i spram sjevernih naših primorskih strana, daleko prije morala da djeluje na stvaranje pučko seljačke dramske umjetnosti u predjelu našeg *sjevernog Jadrana* i da je prema ovomu paška „Robinja" kao pučka drama u neposrednoj okolini mogla da ima svoje podalje uzore.

O povjesti paške „Robinje" u samom Pagu dosad, u koliko mi je poznato, sačuvana je jedino predaja, da je ova drama došla preko Obrovca. Pored potvrde ove vijesti iz usta samog pomenutog Valentina Bistričića, dugogodišnji paški načelnik mi reče, da „prema predaji, izgleda, da je ovaj igrokaz bio sastavljen u jednoj brošuri, napisanoj na staroslovenskom jeziku. Pažani su tu brošuru dobili preko Obrovca."

Za čisto pučko obilježje paške „Robinje" karakteristično je, da o njoj nema spomena ni u paškom kroničaru Ruichu, koji se u rukopisu čuva u arhivu u Zadru ostavio djelo u dvanaest svezaka o razvoju njegova zavičaja. U ovoj historiji Ruich ulazi u najsitnije detalje, često i suvišne. Uvjerenje je Pažanina monsignora Domenika Karavanicha, koji je Ruichevo djelo temeljito proučio, te se i sam iscrpno bavi proučavanjem historije Paga, također svoga zavičaja, da Ruich, koji je svoju historiju pisao na talijanskom jeziku, i u kulturi bio prožet talijanskom orijentacijom, a po rodu aristokrat, patricij, nije dao važnosti ovoj pojavi, i nije bio u stanju da prosudi vrijednost i značenje „Robinje", kao čisto pučke igre. Ovo Ruichevo apsolutno ignorovanje „Robinje", ponajbolje proizlazi iz fakta, da je Ruich u svojoj historiji Paga dopro do godine 1773, a iz predaje od najmanje šest generacija, koja, dakle, seže dosta dublje od datuma kad je paški kroničar završio djelo o svom zavičaju, proizlazi da se „Robinja" prije ovog datuma sigurno izvodila.

Neosporno je međutim, da je s jedne strane čisto pučki karakter „Robinje", a s druge ovo apsolutno ignoriranje ove igre u krugovima, djelomično talijanskom orijentacijom zadojene paške aristokracije, treba da zahvalimo da se „Robinja", kao pokladna pučka igra do danas sačuvala.

Tradicija ova bila je prekinuta samo za vrijeme velikog rata, a i u znak žalosti mjesta u godini gubitka Viteškog Kralja Aleksandra Ujedinitelja.

Inače se „Robinja" u Pagu izvodi svake godine u tri poslijednja dana poklada.

Da se potpuno osvijetli postanak teksta, ako djelo nije niknulo u samom Pagu, i dolazak ovog teksta s odnosnom igrom u Pag, valjat će,

čini se, još dobrano zaviriti u arhive gradova razasutih po Hrvatskom Primorju i otocima sjevernog Jadrana.

Još valja napomenuti, da ako stoji predaja, da je „Robinja“ unesena u Pag iz Obrovca u brošuri, da onda nije isključena mogućnost, da je Lucić svoju „Robinju“ preuzeo direktno iz jedne takove brošure, a ne direktno iz paške. Pa ako je ova brošura bila pisana staroslavenštinom, pitanje je filologa da ustanove, da li u „Lucićevoj“ Robinji ima elementa staroslovenskih, koji inače ne dolaze u ostalim njegovim djelima, jer bi ovime pitanje postanka Lucićeve „Robinje“ bilo direktno nesumljivo riješeno.

Pored svega ovdje napomenutog, ostaje još neriješeno pitanje, tko je autor teksta paške, ili u Pagu unesene ove pučke drame? Pita se, da li se na autora paškog teksta može da primijeni primjedba, koju je Medini[1]) stavio Lucićevoj „Robinji“, a koja glasi: „Sva je prilika, da je Hanibal učinio ono, što je kasnije učinio Palmović u svojoj „Danici“; fabulu je uzeo iz Ariosta, a škotske junake zamijenio zvučnim bosanskim imenima, koja se po narodu raznašahu, bez obzira na to, kad je koji živio. Biće, da je Lucić tako postupao, samo mu izvora ne znamo“. Ne trebam dokazivati da Medinijeva rezerva Lucićevoj drami, spram paške verzije ovog djela, znatno gubi u svojoj snazi. Faktura paške drame nije tako genijalna, da bi nadišla stvaralačku snagu inteligentnijeg jednog pučanina.

No, ako bi se u pogledu autorstva paškog teksta mogla da postavi kakva hipoteza, onda, mislim, da je pri tom logično ponajprije pomisliti na kojeg svećenika iz sjevernog dijela Jadrana, možda glagoljaša, iz razdoblja, koje je nedugo slijedilo poslije Udbinske pogibije, dakle, poslije god. 1493, i prije nego je Lucić izradio svoje djelo, dakle po Bajzi, prije god. 1519, a po Drechsler-Vodniku prije god. 1520. Ova hipoteza ima svoje opravdanje, nesamo u ulozi koju je ovo svećenstvo vršilo u ovim našim stranama, nesamo u tradiciji da je djelo bilo pisano glagolicom, već još više u čisto crkvenom tradicionalnom karakteru melodije, kojom se Robinja još i danas u Pagu izvodi.

Svakako, čini se, da je u pogledu vremenski još daljeg postanka paške „Robinje“, kažimo uzora koji je mogao da autora potakne na stvaranje ovog djela, najvjerojatnija hipoteza, koju je Armin Pavić[2]) postavio o postanku i istoimenog hvarskog djela. Mnijenje ovo glasi: „Turci bijahu u ona vremena tako vjerni zamjenici rimskih careva, kršćanskih mučitelja, da našim pjesnikom istom trebaše *zamieniti mučitelje i kojega poznatoga patnjika, pak im narodna drama bijaše gotova*“. A da li je tekst i same paške „Robinje“ nastao prevodom na naš jezik, i djelomičnom primjenom na naše prilike djela iz talijanske literature, a preko ove iz francuske onom evolucijom, kojom je Banašević pokušao da razjasni da je nastao i sam ciklus epskih pjesama o Kraljeviću Marku, stvar je koja traži da ju literarni i kulturni historici zasebno potanje prouče.

[1]) Milorad Medini: „Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku“.

[2]) Armin Pavić: „Povjest dubrovačke drame“.

X Lica u paškoj „Robinji"

Robinja, prije u staroj paškoj nošnji, a danas u običnom građanskom odijelu, ali uvijek s maramom na glavi. Robinju je prije igrao stariji, a u novije doba mlađi muškarac.

Trgovac odjeven je u staru pašku nošnju: crvena kapa, bijeli „krozat" (prsluk) od „pika", crni „koporan" od finog „pana" (sukna), bijele gaće (hlaće) od finog „domaćeg bumbazina", preko pasa stara raznobojna svilena marama, a slična marama je prebačena i preko ramena.

Trgovčeva družina, odjenuta je kao i trgovac, samo je na ovomu „koporan" bogatije izvezen i sa srebrnim „botunima" (dugmetima). Pored ovoga Trgovac na ruci nosi i prsten.

Derenčin, obučen je kao i Trgovac, samo mu je od desnog ramena do lijevog boka preko prsiju i leđa prebačena četiri prsta široka modra „kurdela" (vrpca).

Suliman, nosi crveni fes, ovit bijelo-crnim turbanom, a ima finu „jaketu" (haljak), bilo koje svijetle boje, a hlače, složene od dviju „traversa" (pregača šarene boje) u pasu su nabrane, tako da se vidi da su „dimije".

Sulimanova družina i dva dječaka, odjeveni su kao i Suliman.

Dva čuvara Robinje — u Sulimanovoj družini —, Derenčin i jedan Trgovčev sluga naročito su kršni.

Barjaktar, u običnom je građanskom odijelu, s maramom na ramenima, stasom je u družini najviši, a od lijevog ramena do desnog boka preko prsiju i leđa prebačena mu je trobojka.

Dva „Gvardiana" (čuvara, stražara), također su u građanskom odijelu s maramom na ramenima; jedan nosi „katridu" (sjedalo), a drugi „damijanu" (damižanu), „bosun" (flašu) i „žmuj" (čašu).

Gajdaš, odjeven je kao i barjaktar.

XI Rekviziti.

Radi lakšeg pregleda ovdje ću nabrojiti predmete, koji direktno ili indirektno ulaze u akciju. Predmeti su slijedeći:

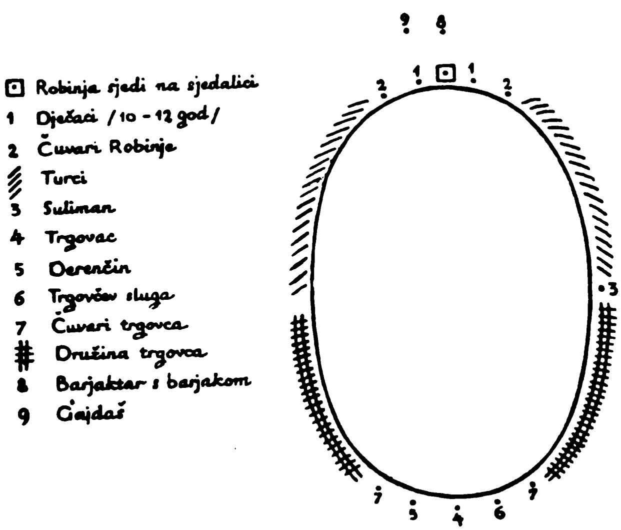
1. *Barjak*, navrh kojeg je na stijegu nataknut kolač, a navrh stijega utaknuta je naranča;
2. „*Gvantijera*" (služavnik),
3. „*Kesica*" (torbica),
4. „Sikirice" (drvene),
5. „Mišnjice" (gajde),
6. „Katrida" (sjedalo),
7. „Damjana" (damižana),
8. „Bosun" (flaša) od 1—2 litre.
9. „Žmuj" (čaša).

XI Priprave za izvedbu

U stanu jednoga od članova, koji aktivno sudjeluje u igranju „Robinje“, — jer se u ovom slučaju ne može da govori o pretstavljanju u običnom teatarskom značenju riječi — sastane se cijela družina. Na prozoru te kuće vije se zastava. Zastava je za vrijeme Austrije bila dijelom dalmatinska (tri leopardove glave), a dijelom hrvatska; prema tomu kakav je bio politički sastav općinskog vijeća, a sada je jugoslavenska trobojka. Tu se svi odjenu i spreme na polazak i svrstaju u povorku.

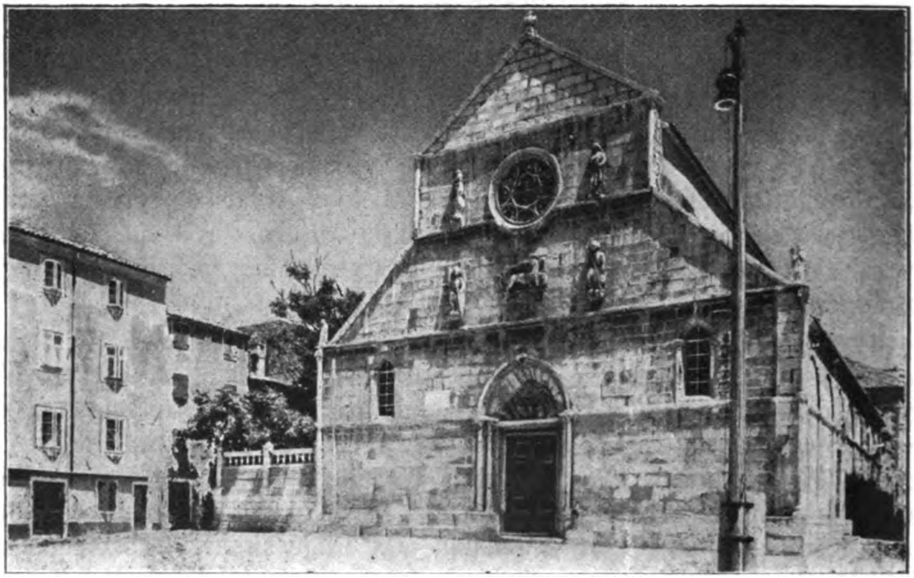
Pred povorkom je barjaktar. Njemu na lijevo je gajdaš, koji kroz cijelo vrijeme, dok povorka koraca, svira u „mišnjice“. Ovog slijedi Trgovac, a ovom je na lijevo Suliman. Slijedi Derenčin, a lijevo njegov sluga. Onda ide najprije družina Trgovca, a za ovom družina Sulimana, i to sve u dvoredu. Pri koncu povorke je Robinja između dječaka. Sa jedne strane povorke je „redatelj“, i on nosi „katridu“ (sjedalo), na kojoj će za vrijeme igranja sjediti „Robinja“. Drugi redatelj je s druge strane, a nosi „bosun“ i „žmuj“. Za vrijeme povorke, i za trajanja igre redatelji tjeraju djecu i znatiželjnu publiku da ne smeta.

Idući tako, povorka dolazi na mjesto gdje će da odigra „Robinju“, i sva se družba postavi u ovaj položaj.

Sl. 4.

Djelo se izvodi pred stanom načelnika, župnika i još kojeg odličnijeg građanina, i konačno „na piacu“, prostranom glavnom trgu. Odličnici darivaju izvađače, a u poslijednje doba i općina izvađačima, pokatkada, daje malu pripomoć.

Sl. 5. Piaca u Pagu — La Place de Pague — Der Platz in Pag

XII Općenite režijske napomene

Igra se izvodi u sredini elipse — uz pjevanje, koje ću kasnije izložiti — i to tako, da je akter uvijek okrenut prema „Robinji", *spram koje je dakle koncentrisana sva dramska akcija.* Pri svakom stihu, odnosni igrač — solista kreće pjevajući iz svog stalnog položaja spram Robinje, pa kad jedan stih svrši, uz malu pauzu vraća se do svog stalnog mjesta, da isto tako nastavi izvađanje i ostalih stihova.

Dok solist u sredini igra i pjeva, sva okolna družina treba da na nj budno pazi, i okom prati svaku njegovu kretnju. Primijeti li odnosni solist da netko od družine nije dostatno sabran i pažljiv, može da ga opomene lakim udarom sa „sikiricom" po glavi. — Ovakav „incident", dašto, da ne smije da prekine razvoj igre.

Mimika i geste soliste su tvrde i primarne.

Kad solist pokazuje na sebe, obim rukama se hvaća za prsa.

Isto tako oštro i obim rukama pokazuje na onoga o kome govori.

XIII Tekst i igranje „Robinje"

Donašam tekst paške „Robinje" po rukopisu koji sam primio od pomenutog Valentina Bistričića. Stihove, koji su u ovoj, po doslovnom ili djelomičnom tekstu, a i samo po smislu jednaki ili slični Lucićevoj „Robinji", označiću u zagradi brojem koji odgovara izdanju hvarske ove drame u VI svesci djela „Stari pisci hrvatski" Jugoslovenske Akademije.

Pravopis sam promijenio prema današnjem, ali sam pri tome dijalekat pridržao.

Režijske primjedbe ću, radi lakšeg pregleda, označiti pod svakim pojedinim poglavljem. Tekst glasi:

„Razgovor“ od prošlog vremena kupovanju „Robinje“

Razgovor Trgovca sa svojom družinom:

Mili druzi[1]) moji, više nego mili, (35)
Sve strane mogu reć sa mnom ste odili, (36)
Iskat gospođu[2]) po svijetu dan i noć. (37)
Svas smo svjet obašli da bi mo nju[2]) našli (38)
Eto je neka srića, al pomlja jur vaša[1]), 5 (39)
A sad privelika na nju[2]) nas nanaša, (40)
Tako, da pribiva po vičnjemen sudu (41)
Plaća i namira jur vašemen[1]) trudu. (42)
Vi znate da je mito od kraljeve krune (43)
Čeka nas čestitost od mire pripune. 10 (44)
Evo je riječ moja[3]) vam se obećaje, (45)
Makad njezino[2]) stanje mi daruje, (46)
I ono što mi dade sve ću dilit s vami[1]), (47)
Tako da rečete blago budi namin[1]), (48)
Isto tako da u rukam srića nas[1]) obleti 15 (49)
Tako da Bog vičnji sad nas[1]) obveseli.

Režijske primjedbe: 1) Pokazuje svoje drugove. — 2) Pokazuje Robinju. — 3) Pokazuje na sebe.

Sl. 6. Robinja — L'esclave — Die Sklavin

Razgovor Robinje:

Za jedinim bratom banovat imala, (1)
U stanju bogatom sirota ostala. (2)
Još ne bih neboga prvi san zaspala,
Kad me je velika nesrića zapala. 20
U hladu pod borom gdje se voda toči,
Onde mi slatki san na oči poskoči,
Tute me malenu Turci sarobiše[1]),
Po snigu i kiši vezanu vodiše.
Ajme, je li to grih gledati rad Boga, 25 (107)
Kako se izmučim malena neboga, (108)
Upadoh u ruke gusarom prihudim[1]) (109)
Ovakove muke podnesen zatrudin. (110)
Ajme, je li muke na svjetu ke ine, (111)
Može se nać veće tuge ol gorčine. 30 (112)
Ali već otoplje bižu ter me dave, (113)
Poguši otoplje i ca dovrh glave. (114)
Meni su gorke noći[2], meni su gorki dani, (115)
Nikud pomlja nema bolesnivoj meni. (116)
Ajme mila mati, zašto me porodiš, 35 (117)
Što me ne ubiješ kada me zadojiš. (118)

Režijske primjedbe: 1) Svi Turci ironično „protestiraju" glasno dovikujuć: „Brrrr...." 2) Jecajuć i roneći suze.

Odgovor Sulimana Robinji.[1])

Pren u zlu trpiti jur već se nauči, (119)
Ter nemoj vapiti da te koji muči, (120)
Sad za tvoju manu[2]) trebaš nam ovamo[3]), (121)
Da zađeš na pazar, ter da te prodamo, 40 (122)
Mi smo se brodili[3]) po Savah i Dravah, (123)
Žestoki nam bili klanci po Dubravah, (124)
A sada u tebi bit će nam sva plata, (125)
Koja nam napokon sve trude oblaga. (126)

Režijske primjedbe: 1) Oštro prema Robinji, „mačem" mašući u zraku, kao da će na nju navaliti. Čuvari „Robinje" mačem odbijaju ovaj nasrtaj, a po tom prema zemlji unakrste mačeve u znak da ne dozvoljavaju da itko na Robinju navali. — 2) Pokazuje na Robinju. — 3) Pokazuje na svoje drugove.

Razgovor trgovca sa slugom Derenčinom

Slugo Derenčine,[1]) nećaku Banove,
Ti mnoge gorčine pretrpiš rad ove,[2]) 45
Moj sluga Derenčin[1]) na to se pojavi,
Njemu život vene samo cić ljubavi.[2])
Obajdoh sva polja, obajdoh sve gore,
Obajdoh sve rike, male i velike, 50
Pa kad te upazim na buki da nazor
Pozorom trčeći reko bi ja sam tvoj[2]

Režijske opaske: 1) Pokazuje Derenčina. — 2) Pokazuje Robinju.

Prepirka Trgovca s Turcima

Jeste li vi ljudi,[1]) ili ste divljaci, (127)
Ili s takvom dikom[2]) bit ćete junaci.[3]) (128)

Režijske opaske: 1) Trgovac digne „mač na Turke“, a ovi svi skupa s mačevima odbijaju navalu. — Poslije ovoga Turčin, koji je do Sulimana, i onaj, koji je ovomu na protivnu stranu, prema zemlji unakrste mačeve, u znak da ne dopuštaju protivniku da pređe na njihovu stranu. — 2) Pokazuje Robinju. — 3) Opet hoće da navali, ali Turci odbijaju.

Prepirka Turaka s Trgovcem i družinom

Niti[1]) smo judici niti smo divljaci, 55
Već smo za pobit se svi dobri junaci.

Režijske opaske: 1) Suliman sa cijelom svojom družinom skoči za Trgovcem sa „mačevima“, a to dočeka Trgovac sa svojom družinom, i tu se razvije „borba“, koja svrši neodređenim uspjehom. Za vrijeme ove borbe Suliman sa cijelom družinom govore u zboru gornji tekst, a po završenoj borbi svi se vraćaju na svoja prvotna mjesta.

Sl. 7. Trgovac i Derenčin
Marchand et son servant Derenčin
Der Kaufmann und sein Diener Derenčin

Suliman ište da proda Robinju.

Premda[1]) je ova[2]) dika kao cvjet rumeni, (129)
Trgovac[3]) od dike to je niš o meni. (130)
Ja ištem da prodam njez[2]) lice rumeno, (131)
Za jaspru ku podaš[4]), za vince crveno, 60 (132)

Tere ću ga piti s mojiman junacim,[5])
Kad mi budu boj bit, neka su mi jači.

Režijske opaske: 1) Suliman stupa oštro pred Robinju, a kroz cijelo vrijeme šeće vrlo uzrujan. — 2) Pokazuje Robinju. — 3) Pokazuje Trgovca. — 4) Trgovčev sluga pokazuje kesu i drma s njom da u nj zvekeće novac. — 5) Pokazuje svoju družinu.

Odgovor Trgovca Sulimanu.

Pokli je sta dika[1]) na prodaju vaša (133)
Stante, da neka nju moja[3]) rič uspraša (134)

Režijske opaske: 1) Pokazuje Robinju. — 2) Pokazuje Sulimana i njegovu družinu. — 3) Pokazuje sebe.

Odgovara Suliman Trgovcu.

Sine nemužati[1]), ja ti nju[2]) obitam 65 (141)
Al za dobru platu, razum' što ti pitam. (142)
Manje dat' ti je[2]) neću, trgovče bogati[3]) (143)
Manje tri hiljade srebrnih dukati[4]), 70 (144)
Ili ti uzesti, ili ti to dati, u tebi[3]) će stati
Al' paz' da te ina sreća ne navrati.[5])

Režijske opaske: 1) Suliman, koracajuć prema Trgovcu. — 2) Pokazuje Robinju. — 3) Pokazuje na Trgovca. — 4) Trgovčev sluga pokazuje kesu, zvekeće s njome, i ironično upadne u govor riječima: „Ima toga i više". — 5) Suliman hoće da s „mačem" navali na Trgovca, no ovaj sam to odbija. Istodobno obje strane ponešto pridignu „mačeve".

Odgovor Trgovca Sulimanu.

Da neka ja malo š njome[1]) probesedim (145)
O cjeni o tome, još ću s vam' viditi[2]) (146)

Režijske opaske: 1) Pokazuje Robinju. — 2) Pokazuje Sulimanovu družinu, prijeteć joj „mačem", a ova Trgovčevu navalu s mačevima odbija. — Pri koncu se Trgovac povlači.

Odgovor Sulimana Trgovcu.

Oči otvoriti[1]), ovu stvar gledati,
A š njom[2]) besiditi nitko ti[3]) ne krati,
Besidu ku hoćeš nitko ti ne krati[3]), 75
Al' paz', da te ina sreća ne navrati[4]),
Ili ti uzesti, ili ti to dati, u tebi će stati,
Al' paz' da te ina sreća ne navrati.[4])

Režijske opaske: 1) Rastvorenim rukama pokazuje vlastite oči. — 2) Pokazuje Robinju. — 3) Pokazuje na Trgovca. — 4) Prijeti Trgovcu sa sikiricom, što Trgovac takoder sa sikiricom odbija. —

Trgovac miluje Robinju.[1])

Robinjice mila, što si blidog lica,[2])
Srce moje vene[3]) gledat' te od mila.[4]) 80

Režijske opaske: 1) Sulimanov sluga i njegov drug s protivne strane dignu unakrštene sikirice, u znak da je Trgovcu do Robinje slobodan prolaz. — 2) Trgovac pristupa k Robinji, i obim rukama ju miluje po licu. — 3) Hvata se za grudi. — 4) Pokazuje Robinju.

Robinja odgovara Trgovcu.

Ne[1]) pitaj me za to, što sam blidog lica.
Veće me upitaj, kako sam već živa?
Bosa po kamenu, kameno uzglavlje,
Kako ćeš, Trgovče, da je u meni zdravlje.

Režijske opaske: 1) Vrlo bolno i jecajuć. — 2) Zastane malo dahom i plače, a djeca koja su pokraj nje, jedan s jedne a drugi s druge strane joj suze taru.

Sl. 8. Suliman

Trgovac pitā Robinju od kojeg je kraja.

Di li u kojoj strani svita si se rodila,[1]) 85 (135)
Di mi se izgojiš Robinjice mila,[1]) (136)
Molim te, povi mi, od kuda si koli,[2]) (149)
Jer s jadiman tvojim srce me zaboli.[3]) (150)

Režijske opaske: 1) Miluje Robinjicu rukom po licu. — 2) Sklapa ruke u znak preklinjanja. — 3) Bôno se hvata sa grudi.

Robinja se ne vjeruje Trgovcu.

Ako[1]) ti se povim odaklen san od kuda, (157)
Neznam očeš biti trudan,[3]) ol bez truda. 90 (158)

Režijske opaske: 1) Vrlo razvučeno i bolno jecajuć. — 2) Mala pauza. — 3) Djeca svaki sa svoje strane Robinji taru suze.

Trgovac zadaje riječ Robinji.

Vjeru ti[1]) obitam od trgovca prava,[2])	(151)
Za zlo te ne pitam, Robinjo gizdava,[3])	(152)
S tobom sam jednake beside[4]) i vire,	(153)
I čovjek bez svake himbe[5]) i prohimbe.	(154)

Režijske opaske: 1) Pokazuje Robinju. — 2) Pokazuje na sebe. — 3) Miluje Robinju po licu. — 4) Hvata se za podbradak. — 5) Rukama uzdignutim u zraku u znak da je pošten.

Robinja[1]) opisuje svoj život Trgovcu.

Bolesnivoj meni rane savijati	95	
O tom te, Trgovce, već ne ću vriđati.		
Samo da ti kažem što sam doživila.		
Hrabrost oca moga i vira je bila,		(159)
I kad on pogine po turskoj neviri,		(167)
Kralju Ungarskomen majkon me primili,		
Kralju Ungarskome ja bih tako mila	100	(5)
Koliko da sam mu ja kći prava bila,		(6)
Mater udovicu kral mi pozdravljaše,		
Suzamin na licu ter mi govoraše:		(255)
Guvernaj mi ovu jabuku rumenu,		
I još ćeš viditi majčicu veselu.	105	(261)
A mojega brata čestito dariva,		(245)
Zlato i pineze jošte mu obita,		
Banovstvo Hrvatske kad zajde na lita.		(250)
I tako je njemu najdraža slava bila		
I viteškim ga je poslom oposlova,	110	
I gradiskim ga je banovstvom darova,		
Tako da je njemu veća slava bila,		(165)
Neg Janko vojvoda, al Vuka despota.		(166)
Mene[2]) je gojila moja mat Jelina,		(263)
Kano i kiticu drobnoga bosiljka,	115	(264)
Liti me gojila pri vodah studenih,		(265)
Zimi me gojila u komorah srebernih,		—268)
Rastoh u raskošah, dvorahu me sluge,		
A sad u sužanjstvu nemam sebi druge[3])		
Pusta mladost moja ku mi svit obnosi	120	(301)
Ku mi proždireju prokleti martulosi,[4])		(302)
Trgovac[5]) bogati ti dobiš duši raj,		
Odkupi Robinju od turskih uzeva[6])		

Režijske opaske: 1) Govori pognute glave, međutim Trgovac sa slugom Derenčinom šeta u sredini kruga i sluša Robinjine riječi. — 2) Jecajuć, dok joj djeca brišu suze. — 3) Prestane jecati. — 4) Turci svi skupa ironično protestiraju sa „Brrr . . . . ." — 5) Digne ruke spram Trgovca, kao da mu se preporuča. — 6) Derenčin se povlači.

Odgovara Trgovac Robinji.

Tugivo jest meni[1]) pinezi brojiti	
U tebi[2]) ni jedne čišćinje ne imati	125

Režijske opaske: 1) Pokazuje na sebe. — 2) Pokazuje na trgovca.

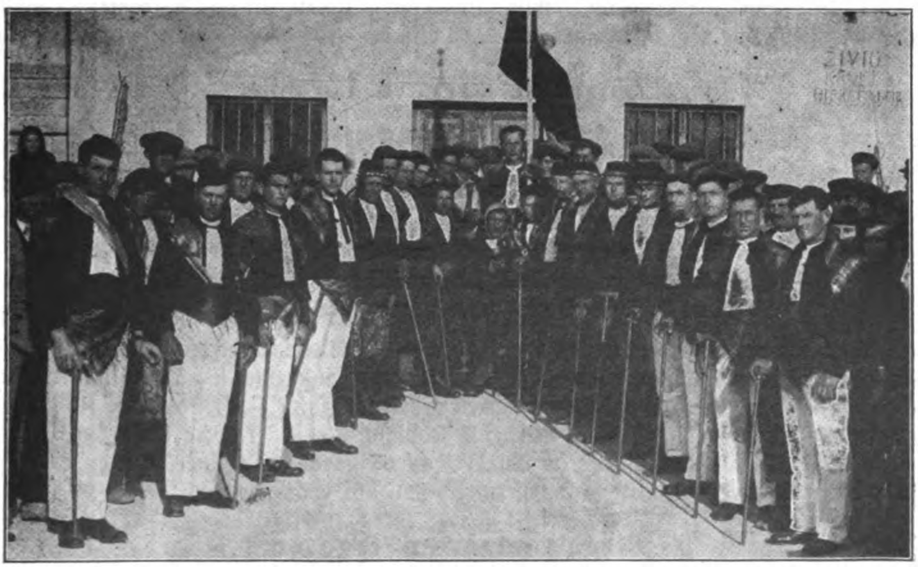
Robinja odgovara Trgovcu.

Evo[1]) smrt nazivljem na moja staništa[2])
Što me ne potratiš[3]) dokli jesan čista[4])

Režijske opaske: 1) Diže ruke spram neba. — 2) Pokazuje sebe. — 3) Pokazuje na Trgovca. — 4) Pauza.

Trgovac tješi Robinju.

Nemoj smrt želiti, buduć tako mlada,[2]) (191)
Ufaj veselit se ako ćeš i kada, (192)
Evo sad promisli jur već misal drugu, 130 (193)
Misli o životu veselu i dugu.
Ti[1]) znaš da ja čovik te[4]) vrsti ne budu, (195)
Da s tobom[1]) izgubin beside zaludu,[5]) (196)
Evo ti opojin[6]) i pamet[7]) i dušu[8]) (199)
Na čast riči moje,[9]) ti[1]) mi daj odskusu.[10]) 135 (200)
I tako me[3]) takni pravom ričju tvojom, (197)

Sl. 9. Družina Robinje — Partenaires de l'Esclave — Die Partner der Sklavin

Pravom gospodičnjom kaž mi se gospođom, (198)
I tako tebi[1]) čast ti meni[3]) ostavi (201)
Slatkiman ustiman opet se pojavi,[11])
I tako mi dobro ostala[1]) u stanu, 140
S ostalom ugodnom ovom družbom mojom.[12])
Srce moje[13]) trud i ter mi jadno gori,
Otkud bi ja čuti tugu ka te[3]) mori.
Tebe milovati[1]) meni te je sila[3])
I sve vjerovati što si govorila.[1]) 145

Režijske opaske: 1) Pokazuje na robinju. — 2) Gladi „Robinju" po licu. — 3) Pokazuje na sebe. — 4) Ogorčen pokazuje sa sikiricom na Turke s jedne i s druge

strane, a ovi sa svojim sikiricama odbijaju navalu. — 5) Pokazuje svoja usta. — 6) Obećajem. — 7) Pokazuje svoje čelo. — 8) Hvata se za grudi. — 9) Hvata se za usta. — 10) Riječ u Pagu sada nepoznata. — 11) Govori Robinji, ali pokazuje na svoja usta. — 12) Pokazuje na cijelu svoju družbu. — 13) Hvata se za grudi.

Trgovac se prepire Turcima.

Evo martulosi, krvi se napiti,[1])
Kako bi se moga s vamin ustrpiti.[2])

Režijske opaske: 1) Živo navaljuje sa sikiricom na jednu i drugu stranu na Turke, što ovi odbijaju. — 2) Opet hoće da navali, ali Turci odbijaju, našto se Trgovac živo povlači.

Turci napadaju Trgovca i družinu.

Pazi[1]) što govoriš, jer si nam u ruci
Kano mlado janje kad je među vuci.

Režijske opaske: 1) Govori Suliman i sva njegova družina. Najprije Suliman, a odmah zatim njegova družina sa sikiricama navaljuju na Trgovca, a ovaj ih sa svojom družinom, mačevanjem odbija. Pri koncu teksta družine se rastave i svi se živo i uzrujano povlače na svoja mjesta. Za vrijeme ove borbe Robinja je prestravljena.

Trgovac se izrugava Turcima.

Evo ja[1]) procinim sad u srcu momen,[2]) 150
Da se ne zamirim u mistu ovomen,[3])
Ma kad bi van reka s kin ste trgovali[4])
I čine Robinju[5]) ku ste mi prodali,
Matijašu slugo,[6]) ne ću t kazat drugo,
Tebi bud na plećim,[7]) što možeš ne ostavi,[9]) 155
A sad vičnji[8]) Bože k mistu nas opravi.

Režijske opaske: 1) Pokazuje na sebe. — 2) Hvata se za grudi. — 3) Okreće se okolo i pokazuje cijelo mjesto. — 4) Sikiricom pokazuje na Turke i to na obje strane, a Turci s prezirom odbijaju njegovu prezirnu gestu. — 5) Pokazuje Robinju. — 6) Pokazuje na Derenčina. — 7) Pokazuje Robinju. — 8) Trgovac i njegova družina skidaju kape. — 9) „Što možeš ne ostavi“, da od gazde one kuće, u koju će se po prethodnom dogovoru sakriti Robinja, on izvojšti što veću nagradu.

Sluga[1]) odgovara Trgovcu

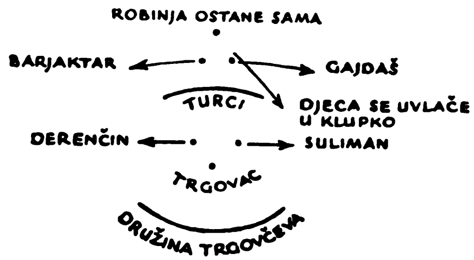
Hvala, čestiti mili gospodine,[2]) (97)
U svem ti služiti ja hoću bez hinbe, (98)
Makad da je koja stvar, makad da je i glava,[4]) (99)
Tvoj slugá Derenčin[3]) u sven te[2]) poznava. 160 (100)

Svršetak.

Režijske opaske: 1) Derenčin nastupa pred Trgovcem kapom u ruci. — 2) Pokazuje na Trgovca. — 3) Pokazuje sebe. — 4) Napravi rukom gestu, da je pripravan vrat odrubiti.

Na to Derenčin pruži Trgovcu kesicu, a Trgovac pogleda Sulimana i reče: „Ajde da ti platim Robinju“. Suliman i Trgovac se upute jedan prema drugomu, a Derenčin ide uz Trgovca. Ovoga slijedi njegova družina, dok se Sulimanova družina kupi oko Sulimana.

Sve se smota ovako u klupko:

Sl. 10.

Derenčin drži „gvantieru“ s obim rukama, a Trgovac na njoj baca novac i broji. Svi okolo znatiželjno gledaju. Kad je nabrojio 3000 dukata, Suliman primjeti: „Plati nam još čagod i za vino“, netko iz Sulimanove družine upadne zahtjevom: „E, plati nam ništo i za opanci“. — Na to trgovac baci na guantieru jedan dukat govoreć: „Evo van za vino“, a potom baci sav novac uz primjedbu: „Evo van i za opanci“.

Kroz ovo vrijeme Robinja, videći se sama i slobodna, pobjegne u jednu obližnju „moćniju“ (bogatiju) kuću ili „butigu“ (dućan). Kuća ili butiga u koju se Robinja sakrije je sa Derenčinom i Trgovčevim slugom prethodno dogovorena.

Netom Trgovac izbroji novac, uputi se sa svojom družinom da uzme Robinju, pa videći da je nema, iznenađen i u čudu zapita Sulimana: „A di je Robinja“ na što Suliman primjeti: „E, pa ca je mene briga, ca je nisi cuva“.... Ja san dobi soldi....“

Dok se ova dvojica međusobno ovako prepiru, dotle Derenčin sa svojim drugom, Trgovčevim slugom, idu da traže Robinju, pa koga sretnu pitaju: „Jeste li vidili Robinju“. — Narod odgovara: „Nismo....“

Na vratima kuće ili butige, u koju se sakrila Robinja, obično čeka član one kuće ili vlasnik dućana. Pošto na nj nabasa Derenčin sa svojim drugom, sav uzbuđen zapita: „Jesi vidi(la) Robinju?“, a ovaj odgovara: Nisan!“

Derenčin će na to: „Solo, ko se ni kod vas sakrila“, a kućevlasnik nastavi: „A to van je kuća, pa pojte obaći!“

Derenčin sa svojim drugom idu u stan, i traže po sobama, i obično nađu Robinju u „tinel“ (blagovalište), na što se s njom rukuju i pitaju: „Zašto si pobigla“, a ona odgovara: „Ja san se prestrašila, jer san mislila da ćete me i vi odvest u ropstvo kao i Turci“. Sad se malko našale, pa Derenčin pokaže ukućanima gvantijeru u znak da moli dobrovoljni prinos. Ukućani im dadu nešto novaca, te ponude hranom i pićem sa stola. Dogodi se da im domaćin ponudi za družinu punu damijanu vina. Poslije ovoga Derenčin i sluga vode Robinju k družbi. Pri tom ona ide u sredini između Derenčina i sluge. Derenčin predade Robinju Trgovcu, a ovaj, uz sviranje gajdaša, s Robinjom zapleše. Poslije ovoga svi, također uz sviranje gajdaša,

zaigraju „paško kolo". Pošto kolo završi, jedan od sluga s gvantijerom u publici kupi dobrovoljne prinose, a međutim se družina veseli i pije.

Zatim se družina poreda u red u kojem je došla, i svi skupa krenu da na drugom jednom mjestu, po određenom rasporedu, „Robinju" od početka do kraja ponovno odigraju.

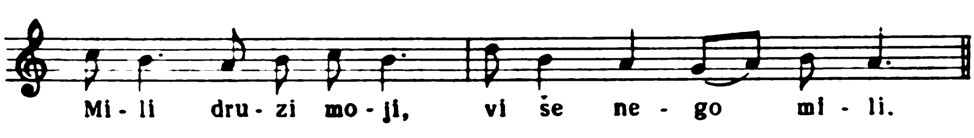
XIV Muzički elemenat u dramskoj izvedbi paške „Robinje".

U činu dramske reprodukcije „Robinje" u Pagu, ulazi muzički elemenat u trojakom obliku. Obazrijeću se ovdje na svaku pojedinu ovu upotrebu muzičkog elementa obzirom na njegovo značenje.
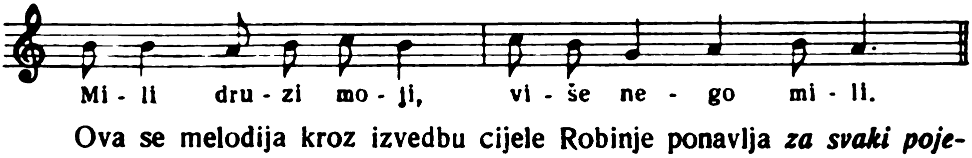
1. *Sviranje u mišnjice*, kojim gajdaš prati povorku, i kojom popunja prazninu, dok Derenčin sa drugom traže sakritu Robinju, u muzičkom pogledu, samo po sebi, ne pruža ništa što bi se odvajalo od sviranja na ovom instrumentu i po ostalim našim stranama. Imamo i ovdje slučaj *improvizacije*, melodijski kratkog i ritmijski vrlo izrazitog motiva, koji po sebi proizlazi iz sastava i razdioba luknja u svirali utaknutoj u mijeh, s njegovim besprekidnim varijacijama. Ukratko, neka vrsta primarne „apsolutne muzike", kojom se izdavač sasma predaje čisto fiziološkom užitku tona, kao primarnog sretstva muzičkog izražavanja. Taj primarni *jedan* ton, oko kojeg se okreću pojedine melodijske varijacije improvizacije istovjetan je s tonom koji proizlazi iz potpuno *prazne* — prstima nezatvorene — svirale.

2. *Sviranje u mišnjice*, kao pratnja igri, plesu, k „polki" i „paškom kolu" u toliko se razlikuje od gore navedenog melodijskog improviziranja na osnovnom tonu, u koliko u savezu sa samom igrom, s „plesom" uklapa i jasno određeni ritam i to za polku u dvočetvrtinskom taktu ritam, koji muzičkim pismom označujemo sa ♪ ♪ ♩, dok je u paškom kolu takt četvoro četvrtinski, u kojem je ovaj ritam ♩ ♩ ♪ ♪ ♪ ♪ uz ove korake: desna noga napred (♩), ista noga natrag (♩), lijeva napred (♪), desna za njom (♪), opet lijeva napred (♪) a desna za njom (♪).

3. *Melodija, uz koju se sam tekst pjeva* je ova:

Ovu sam melodiju zapisao po pjevanju pomenutog Valentina Bistričića. Slijedeća varijanta, koju sam napisao po pjevanju starca Blaža Palčića pok. Bartula, koji je jednom izvodio uloge Trgovca i Sulimana, ima ovaj ponešto jednostavniji izraz:

Ova se melodija kroz izvedbu cijele Robinje ponavlja ***za svaki pojedini stih***, ali ju pri tom svaki pojedini akter instiktivno stavlja ***u drugu***

glasovnu položinu, prema karakteru i opsegu svoga grla. Nadasve je važno podvući, da ova melodija u samoj izvedbi, kod raznih aktera mijenja unutarnji psihički sadržaj, a time i spoljašnje-dramsku fizionomiju *prema ukupnom karakteru svake pojedine uloge* i pojedinog *dramsko-psihološkog momenta* u svakoj pojedinoj ulozi, Uglavnom se može kazati, da Trgovac pjeva *odlučno*, Suliman *drsko*, Derenčin *nježno*, a Robinja *bolno*. — Sve ove razne interpretacije iste melodije, uz samu dramsku izvedbu, djeluju, da ovo neprestano ponavljanje, na oko iste melodije, na primarni muzički mentalitet izvađača i slušaoca seljaka ne djeluje monotono.

XV. Estetska ocjena paške „Robinje"

Da objektivno prosudimo pašku „Robinju", — tekst, muziku i muzičko dramsku izvedbu kao *nedjeljivu cjelinu*, potrebno je da se, s jedne strane, otmemo našem umjetničko-gradskom mentalitetu, a s druge da se spustimo do kulturnog nivoa kulturom nepokvarenog jednostavnog našeg pučanina, i poistovjetimo s *njegovim* umjetničkim životom i potrebama.

Jednostrano, kulturno-građansko prosuđivanje teksta paške Robinje kao samostalne cjeline, po sebi vodi negiranju bilo koje njezine estetske vrednote. Slučaj ovaj imademo u Drechsler-Vodnikovom sudu teksta objavljenog u „Zori Dalmatinskoj".

Pašku „Robinju" treba, naime, uzeti kao produkt *„pučke kreacije*, u kojoj su svi pojedini elementi građanskog izražavanja u području umjetnosti, poezija, odnosno tekst, gluma, muzika i ples-vezani u nedjeljivu jednu cjelinu, kao *primaran umjetnički izraz*. Kao takov, on se neda rastvarati u pojedine sastavne elemente; on je nedjeljiv. Ovaj i ovakav izraz, po sebi je dovoljan da realizuje stvaralačko-dramske porive pučanina u primarnom stadiju umjetničke kulture, u konkretnom slučaju da *proživi* i *vidi* sam *akt oslobađanja Robinje*. U ovom je pogledu karakterističan onaj tekst, akcija oslobađanja i igra, koja se *umeće* poslije samog gore citiranog dvanaesteračkog teksta.

Uvjerenje pojedinih aktera, da „Robinja" „nije obični govor", ponajbolje izbija iz isključivo muzičkog elementa ovog nedjeljivog djela. Besprekidno ponavljanje uvijek iste jedne melodijske fraze, muzičko liturgijskog karaktera, ovim akterima nije dosadno, i na njihovu publiku ne djeluje monotono, jer kroz ovu ulogu, melodijska fraza u interpretaciji pojedinih dramskih raznovrsnih uloga poprima naskroz raznovrstan psihički sadržaj, a ova ovako raznolika melodijska fraza za sav ansambl i svu publiku, u svakom pojedinom momentu prima sasma nov duh i spoljašnji izraz, tako, da ovo djelo i u čisto muzičkom pogledu za muzički mentalitet ovog ansambla i njegovih slušača, van svake sumnje, odgovara nivou *prokomponovane opere umjetničko-građanski vaspitanog individua*.

Denzitet, kojim pojedini „glumci" u „Robinji" proživljavaju svoju ulogu, ponajbolje proizlazi iz činjenice, da je bivši igrač glavne uloge same

Robinje, pokojni Ante Vidolin, rečeni Ciglin, kako me uvjeravaju neki paški intelektualci, u nekim dramskim važnijim momentima kroz ovu svoju ulogu direktno-suze ronio! Uporedimo li „interpretiranje“, bilo koje, pa i najtragičnije uloge najpriznatijeg glumca-umjetnika našeg građanskog-teatra, sa ovim proživljavanjem običnog seljaka Vidolina, moraćemo priznati, da se građanska pa i najviša teatarska umjetnost spram ove pučke i „proste“ primarne muzičko-dramske umjetnosti prikazuje kao — konvencionalna laž...

Ukratko, dakle, estetska vrijednost paške „Robinje“ je u nedjeljivosti svih njenih komponenata, teksta, glume, muzike i plesa — kao primarnog izraza. Ovaj izraz plod je primarnog stvaralačkog instinkta individua na višem stepenu *seljačke* kulture. U uporedbi s građansko-kulturnim teatrom, ovaj „seoski teatar“ kadar je da na svoje aktere, i kulturno njima slične slušače, djeluje *dublje* i *jače*.

Sa stanovišta folklorističkog i historije teatra uopće pojava paške „Robinje“ je vrijedna naročite pažnje.

Znamo, da je umjetnost teatra niknula iz dva izvora: s jedne strane su kraljevski i velikaški dvorovi podarili operu velikih forma, spektakl, kao zadnju emanaciju muzičko-dramskog *aristokratskog* stvaralačkog stremljenja. I tako smo se tokom razvoja domogli raznih kulturnih forma opere. Niknula je kod Talijana „Opera seria“, kod Francuza „Grand opera“, a kod Nijemaca „Musikdrama“. — Kao reakcija protiv ovih tekovina teatarske kulture, nicala je teatarska umjetnost u ime nastavka sredovječnog putujućeg i pučkog teatra iz drugog jednog kraja građanstva-*demokracije*. I tako je kod Talijana niknula „Opera buffa“, kod Francuza „Opera comique“ i „Vaudville“, a kod Nijemaca“ „Singspiel“. U razvoju slovenske mlade teatarsko-operske tvorbe pomolila se tendenca spajanja zapadnih forma, nastalih odozgo, aristokratskih, i odozdo-demokratskih.

Stvaranju i širenju građansko-teatarske kulture, nesamo kod zapadnih, već i kod slavenskih naroda pogodovalo je, da je kolektivni *seljački* primarno-dramski stvaralački instikt u teatarskoj kulturi kod ovih naroda već davno zamro.

U ovom razvoju teatarske umjetnosti uopće, paška „Robinja“ zaprema položaj još i danas u *seljačkom puku živog teatra sredovječnog mentaliteta*, ali takovog, koji je genetički sigurno nekoliko stoljeća stariji od nama poznate najstarije operske forme, igre „Le jeu de Robin et Marion“ od Adam de le Halle (1240—1282). Sa stanovišta evolucije teatra uopće, paška je „Robinja“, da se tako izrazim, *fosil*, koji je u pogledu folklorističkom dragocjen prilog proučavanju današnjeg apsolutno primarnog stvaralačkog kapaciteta našeg pučanina seljaka. Neosporno, ovaj je fosil tim važniji, čim je rjeđi. A stoji, da ovakvoj i sličnoj pojavi danas *nema premca*, nesamo kod zapadnih naroda, nesamo u Slavenstvu, već ni u samom našem narodu.

Sa ovog gledišta, držim, da sve kad nauka i ne bi prihvatila moju tezu o vremenskom prvenstvu paške pred Lucićevom „Robinjom" i o utjecaju prve na drugu, da je ipak vrijedno da sam ovdje pred širu javnost iznio sve ovo o paškoj ovoj glumi.

Valja apelirati na lokalni patriotizam paških vlasti i intelektualnih krugova, da ovu rijetkost u današnjem primarnom obliku trajno uščuvaju.

III DIO

Postanje Lucićeve Robinje

XVI Geneza „Robinje" Hanibala Lucića

Problem postanja „Robinje" Hanibala Lucića, pitanje, čiju naročitu važnost je istaknuo Vodnik-Drechsler, a koji je interesovao mnogo naše i strane literarne i kulturne historike, mislim da, poslije istraživanja koja su ovom pitanju priložili Vodnik-Drechsler, Bajza, a ovom radnjom možda i moja malenkost, postaje sve to jasnije i očitije. Neka mi je dopušteno, da sve ove rezultate ovdje ovako sažmem:

Općenite političke i društvene prilike, a naročito Udbinska pogibija dala je poticaj nepoznatom pučkom piscu u velebitskom kulturnom rejonu da napiše pokladnu pučku muzičko-dramsku igru „Robinja", koja, se možda uz male promjene nastale vremenom, do danas sačuvala, i danas se izvodi u Pagu. Ovo je djelo Hanibalu Luciću dalo *prvi poticaj* da zamisli i satvori istoimenu, opsegom širu, i umjetnički višim pretenzijama zasnovanu dramu. Pri ovom izrađivanju, Lucić je neka pojedina lica koja u paškoj „Robinji" ulaze u akciju, ili se o njima u djelu govori, djelomično primijenio izvjesnim historijskim licima. U radu ovom poslužio se idejom iz pjesme „Čudan san" Marina Držića te bugaršticama o djevojci preobučenoj u viteza, i o Vuku Brankoviću. Lucić je svoje djelo napisao prije god. 1519. On je ovako iz paške „Robinje" proširenu radnju prenesao u svoje doba, i pri tom između Blaža Magyara i njegove kćerke Benigne, koju je, valjda, uzeo kao model junakinje svoje drame, umetnuo jednu generaciju, koju je dao banu Vlasku. U stvari je Vlasko Blažev dvojnik. Naslov Lucićevoj drami dalo je prvotno istoimeno djelo, paška „Robinja".

Donašajući ovaj i ovakav rezime dosadanjih istraživanja u pitanju postanja djela hvarskog pjesnika, želim da ga literarni historičari upotpune potanjim ispitivanjem pojedinih pjesničkih i historijskih elemenata iz paške „Robinje", koji su, po mom mnijenju, Luciću dali pobudu, i koji su mu poslužili kod stvaranja njegove drame.

Zaključak

Ma da sâm po sebi tekst Lucićeve „Robinje", a pogotovo tekst paškog ovog djela nije utjecao na dalnji razvoj naše literature, jer slovenski dramski izričaj — metafizička istina — koja je u ovim djelima, u dalnjem razvitku

naše dramske literature ne nadovezuje neposredno na „Robinju“, ipak stoji, da je sa stanovišta stvaranja naše, autohtone dramske literature pojava „Robinje“ u toliko važna, u koliko je ona *prvi pokušaj* u području naše autohtono svjetovne drame, i jer ovaj pokušaj, možemo da kažemo, naslućuje kasnija naša djela našeg autohtonog smjera.

U ovom pogledu potrebno je konstatovati, da je Creizenach ovo djelo prosudio u odnosu spram razvoja dramske literature uopće, a ne i s obzirom na razvoj *slavenskog* dramskog izričaja i čisto slavenske, a napose naše dramske literature.

Stoji, da tendenca stvaranja naše autohtone drame svjetovnog i zapravo religioznog sadržaja, koja je kod Hrvata i Južnih Slavena inicirana „Robinjom“, svejedno da li paškom ili Lucićevom, nije nikada kroz razvoj dramske literature potpuno ugušena. Šta više, djelo „Prikazanje od poroda Jezusa“ od nepoznatog dubrovačkog autora šesnaestog stoljeća, pojava Gundulića sa njegovom „Dubravkom“, Petar Petrović Njegoš sa „Gorskim vijencem“, novija djela Ranka Mladenovića, a pogotovo brojna produkcija Gjure Dimovića svjedoči, da se ova tendenca postepeno razvijala i razrađivala do stepena, da je dala rezultate trajne vrijednosti.

I samo nadmoći tuđinske kulture u našim stranama valja zahvaliti da ovaj ukupni rad u stvaranju naše autohtone dramske produkcije, tendenca koju je nagovijestila paška, a potom i Lucićeva „Robinja“, do danas ni kod nas nije dovoljno ocjenjena.

Antun Dobronić

II DIO

ETNOGRAFSKA ISTRAŽIVANJA I GRAĐA

OBIČAJI — RUKOTVORINE — NOŠNJA
NAKIT — ZGRADE — POPIJEVKE ITD.

Narodni običaji u Draganićima
(Opć. Draganići, srez Karlovac)

Običaji o Božiću

Na Badnjak se uveče unosi u sobu slama u košu, pa se rasprostre po stolu, podu i klupama. Domaćin ide sa svijećom u ruci, a drugi, onaj koji nosi slamu, za njim. Domaćin kaže: „Falen Isus! Daj nam Bog punu štalu blaga, i pune svinjce svinj, i pune koce kokoš, rac, pur i gusak, i pune hambare *„tega“:* žita, pšenice, kuruze! — Daj nam Bog božjega mira i blagoslova!“ Svi ostali na to odvrate: „Bože daj!“. Iza toga se posjeda za stol, na kojemu je već namješteno: u zdjeli *„tega“* (= žita) svakojakoga, u „tegu“ zabodena svijeća, uza to hljebac kruha, čaša meda, luk „česan“ (= češnjak). Svako, ko sjedne za stol, pojede nešto luka i „česna“, a onda se jede „štokfiš“. Pije se dosta, i sprema se k ponoćki. K ponoćki se ide uz zapaljene baklje (istesane suhe luči). Kod pohoda k ponoćki redovno se pjeva. Vrativši se iz crkve kući, ukućani jedu kobase i piju rakiju, a mlade snahe pohitaju k zdencu po vodu, uvjereni, da će ona, koja bude prva kod zdenca, odnijeti *„smeteno“* (= skorup sa mlijeka), a drugima će ostati *„skuta“* (= sirutka).

Na Božić se međusobno darivaju *„božićnicama“*: lijepim jabukama, koje, redovno, po tri daju muškarcima-djevojka svome momku ili kojemu rođaku, stricu itd. U kući se sprema *„bor“:* neki okite „jalvicu“ (= smreku) papirnim lancima, staklenim jabukama i papirnim „rožicama“, dok drugi udese nakit na kućnom sljemenu.

Na sv. Tri kralja nose vodu na blagoslov, pa „česan“ i sol. Taj dan posti čak i blago do 2 ure (poslije ponoći). Ko od ljudi ne posti, plaća misu.

Običaji o mesopustu

Na poklade se pleše i svira, muškarci se redovno oprave kao žene: na lice stave poculicu, na glavu *„vuplitke“* i lijep rubac. Tako obilaze selom proseći jaja i ne odilaze dotle, dok što ne dobiju; a to bude često: novac, slanina i slično.

Običaji o Uskrsu

Na Cvjetnu nedjelju nosi se u crkvu na blagoslov grančica *drijenka, vrbe, lijeske ili brberike“* (= šimšira), koju nazivaju *„puran“*. Poslije se to

zatakne za sljeme da čuva kuću od groma. Kada grmi, onda se od toga blagoslovljenoga granja malo zapali u peći. Na *„purane"* stavljaju kod polaska u crkvu i *„pantleke"* ili rupce.

O Uskrsu se prave *„vuzmenke"*. Među četiri u zemlju zabodena kolca naslaže se drvlja, trnja, *„rezinja"* od vinograda, a na dnu slame. Takovu *„vuzmenku"* zapale prije reda. U pravilu je potpaljuju u pola noći između Velike subote i Uskrsa, a kad dogori, peku na žeravici jaja.

Za uskrsnih se dana šaraju i jaja. Osim toga se mijese osobiti kolači u obliku patke, pa se tim rođaci darivaju.

Na sam Uskrs nosi se u crkvu na blagoslov košara s jelom. Kad je već blagoslovena, trče kući one koje ih nose. Došavši kući, požuri prva odmah po vodu, vjerujući, da će zbog toga imati sreće. Koja zakasni sa svojom košarom, ne dobije jesti.

Običaji o Ivanju

Foto Dr M. Gavazzi

Sl. 1. Običaji o Ivanju

Usage de la St. Jean Gebräuche zu Johannistag

Na Ivanj-dan idu djevojke (obično po četiri) selom, obučene u nove *„pisane rubače"*, sa svilenim rupcem na glavi, partom na glavi i s cvijetovima, te iglama „medenkama", noseći u rukama košarice da isprose jaja. Obilazeći selom pjevaju posebnu pjesmu, a za to se pjevanje pripravljaju i po mjesec dana, navodno, učeći uveče. Pjevaju *„na skriž"* t. j. jedne

otpijevaju jednu strofu, a druge im na to odgovaraju drugom strofom (obično dvije po dvije). Tekst je pjesmi:

Prve dvije:

Bog daj, Bog daj dobar dano,
Daj nam Bože dobro leto!

Druge dvije:

Dobro leto tomu stanju,
Daj nam Bože dobro leto!
Tomu stanju poštenomu, Daj nam Bože itd.
(uvijek s ovim refrenom)
Dobro leto, gospodaru,
Gospodaru, gospodinje,
Gospodinje, sve družine,
Sve družine, i te male odabrane,
Odabrane, rezigrane,
Rezigrane, dragi Ježuš,
Dragi Ježuš i Marija,
I Marija, Majka Božja,
Majka Boža, sveta roža,
Sveta roža na oltaru
Dajte, dajte, kaj kanite,
Ni nam lazno ovdje stati

Kad ih daruju, završavaju:

Fala, fala, mila sestro,
Fala, fala, mili brate,
Fala, fala, mila majko,
Fala, fala, mili čačko,
Bog te daruj i Maroj (=Mari) ja (oj)
Daj nam, Bože, dobro leto!

Ako ne dobiju ništa, onda završe:

Za kuću ti tepka ruška,
Ubila te Božja puška.

Kada dođu ka gospodskoj kojoj kući, onda imaju drugu pjesmu:

Grličica grlovala — Mariju rašumenu —
Grlovala, zrnce brala, Mariju rašumenu
Zrnce brala, Ivu zvala, Mariju rašumenu
Odi Ive, kralj te zove, Mariju rašumenu
Kralj te zove, dar ti daje, Mariju rašumenu
Dar ti daje — zlat prstenak, Mariju rašumenu
Zlat prstenak, zapuštenak, Mariju rašumenu
U škrinjici zaklenjenu, Mariju rašumenu
Z rujnim vincem polijenu, Mariju rašumenu

Svadbeni običaji

Običaj je, da najprije idu od *djevojčine* strane otac, mati ili ko drugi k „dečku" da pitaju, hoće li on djevojku da uzme. On odvraća, da će doći da je vidi. Dođe, obično, u nedjelju ili koji drugi dan uveče, pa ako mu se sviđa, obreče je uzeti, pa se tom zgodom i pogode „za hiljade". Tu se vrši pogodba i o novac, i o ostali miraz: kravu, korito, kabličicu

„za mivanje“, škaf, dvije ladice, rublje, jastuke, dvije blazine, osam vanjkušnica, osam „pisanih“ rubača. Pogodba traje po jednu godinu — do jeseni. Onda su tek *„snuboki“:* dvojica idu od „dečka“ k „curi“ ujutro, a podvečer i njegova mati, sestra ili „nevesta“. Tu piju, jedu i razgovaraju se. U četvrtak ili u subotu idu na *„zapis“*. Kada se u crkvi tri puta ozovu, vjenčaju se. Na sam dan vjenčanja dođe mladoženja s djeverom k mladenki i ostane tu do vjenčanja. Istoga su toga dana i zaruke. Tom se zgodom na zemljani vrč, pun vina, postavi bijeli, okrugli pšenični kruh, na kruh svilen rubac, pa prsteni mladenaca. Te im prstene sada djever izmijeni, momkov daje djevojci, a njezin njemu. Poslije toga idu u crkvu

Foto Dr. M. Gavazzi

Sl. 2. Svatovi u Draganiću

La mariage — Hochzeit in Draganići

na vjenčanje, gdje ih svećenik kod vjenčanja opet izmijeni. Mlada je potpuno opremljena u svadbenoj opremi, s krunom cvijeća na glavi, pa polazi iza vjenčanja mladenčevoj kući. Idu, redovno, s mladom i s mladencem posnešica, snaha (sestra mladenkina) i djever. Tamo dođu iza objeda tamburaši i drugi rođaci. Kad su pojeli, idu s tamburašima po selu momak, djever i zastavnik da sabiraju svatove, a onda se svi zajedno vraćaju mladenčevoj kući. U noći idu svi zajedno kući djevojčinoj. Tu se goste jedan dan do ponoći, a tada dođe red darivanju. Prije toga darivanja podmetnu djeveru mladoženje „staru“ mladu, lica pokrita pečom, plahtom, zaslonom ili sitom. Ona pobjegne, kada djever dođe k njoj. Iza toga dovedu pravu mladu i pitaju mladoženju (zovu ga „kapetan“):

„Da li se, gospon kapetan, za tu uzimate?“ — On odgovara:
„Da!“ a oni nastavljaju pitati: „Do kada?“
„Do volje božje!“ — „Bute drva hteli seći, šuple čizme gdo joj bu zakrpal?“ i slično pitaju, a mladoženja odgovara.

Oko osam sati izjutra odilaze kući mladenčevoj vodeći mladu. Tu mladenci jedu „*župu*“, pa ko od njih prije pojede, biće „jači“. Osim toga natoči im se i čaša vina, pa mladenac ispije polovicu, a mladenka ostalo. Malo ostavi još u čaši i to baci preko leđa „*čez venac*“; pređe preko stola, skoči, a svekar je dočeka i primi, pa s njom zapleše, da vidi, je li šepava. Kada k njima dođe i mladenac, plešu sve troje. Poslije plesa odilaze van, i mladenki skidaju vijenac.

Po kazivanju seljaka u Draganićima.
Iz Etnografskoga muzeja u Zagrebu.

Zdenka Sertić

Nešto o narodnim običajima u Lovincu (Lika)

I

U slučaju smrti; pogreb i podušje

Čovjek umire i pali mu se voštana svijeća. Bez svijeće niko nesmije da umre. Inače bi bila velika sramota za ukućane.

Čim neko umre, „komšije" ili ukućani operu ga svega, obriju ga, ako je za brijanje (lice). Ne šiša se. Obuče se u novu *„smrtnu robu"*, koju mnogi još za života (starci) sami sebi pripreme. Ako nema nove robe, kupi se. Svakom muškarcu uvijek se meće na glavu crvena lička kapa; a oblači laka narodna nošnja: prsluk, košulja, gaće, (sada se oblače i hlače i obuća t.j *„kopice i natikače,"* a stariji ljudi *„crnu veženu obuću"*). Nikome se neobuvaju opanci ili cipele. Prije se, pred kojih 70 godina, bogatijim oblačilo *„brevence"*. Kod djece, djevojaka i žena, već prema tome kako su se za života nosile. Ostalima su na nogama čarape; kod djevojaka bijele, a kod žena crne. Djevojke su, većinom, obučene u bjelinu, i meću im na glavu *svadbeni vijenac*. Mrtvaca se postavlja na odar na stol. Pod njim je plahta, pod leđima i glavom jastuk.

Udatim ženama i odraslim muškarcima ruke se na prsima prekriže, a djeci i djevojkama pruže niz tijelo.

Oko prekriženih ruku omota se krunica.

„Podbradnjak" je rubac koji se sveže preko glave, da usta ostanu zatvorena. Preko mrtvaca prostrt je *„pokrov"*, koji se kupi u dućanu. Prije 75 god. pokrivalo ga se domaćim bijelim platnom.

Oko mrtvaca se meću jabuke ili naranče. To se s njima zakopa i u grob. Oko njega gore voštanice, obično bijele svijeće i dušice na ulju u čašama, pod kojima je podlivena voda.

U dno nogu stoji mrtvacu u čaši blagoslovljena voda i u njoj grančica da onaj koji dolazi, nakon što je klekao i izmolio Oče naš i Zdravu Mariju za pokoj duše mrtvoga, kada se ustane, s tom vodom mrtvoga poškropi.

Mrtvac leži u kući, redovno po *„red"* (24 sata). Jednu noć mora odležati u kući.

Kroz čitavo to vrijeme, dok leži, jedan čovjek, bio rođak ili prijatelj pokojnikov, počešće ide s čašom u ruci i rakijom časti ljude odreda. Na-

ročito se pazi na one koji u taj čas dolaze. Odmah iza molitve i škropljenja ponudi ih se s rakijom.

Pokatkada koja žena pristupi do odra k mrtvacu do glave, zaljulja se, ili podboči bokove, ili nasloni glavu na ruku, pa *„žali“ „žaljka“*. Žali se u nerimovanom narodnom desetercu. Žali za mrtvim. Može da žali i onaj kome mrtvi nije u rodu. Često žale oni kojima je prije od roda neko umro, pa ga u *„žaljki“* po ovomu mrtvomu pozdravljaju, odnosno mole mrtvoga da pozdravi i njihova pokojnika.

Na pr... Kada dođeš na to polje ravno
Naći hoćeš moje rane ljute!
Naći hoćeš mojega sokola,
Mog Ivana, moju jelu vitu:
Pozdravi ga po iljade puta...

Svaki po svojoj vještini nabraja i kuje stihove i izražava se na svoj način. Melodija je kod sviju uvijek jednaka. Ima žena koje mogu da rasplaču i sve prisutne.

Narod kroz čitavo vrijeme dolazi (i odlazi), ulazi (i izlazi), kleči, moli se i blagosivlje *„(škropi).“*

Noć u kojoj je mrtvac u kući: vatra stalno gori na ognjištu. Ljudi sjede u sobi uz mrtvaca koga se ni na čas ne ostavlja sama. Od vremena do vremena nude se posjetnici s rakijom. Razgovor i pričanje teče po čitavu noć. A govori se o svemu i svačemu. Vino se rjeđe pije. Žene sjede na *„ugljenici“* (kuhinja). Pokatkad skuhaju crnu kavu i počaste se s rakijom.

Oko ponoći *„planinke“* postave *„stolicu“* (seljački niski stol na tri noge) u istoj sobi gdje je i mrvac, i na nju metnu kruha i rakije. Tad, obično najstariji, ili se odredi unaprijed ko će *„kod mrtvaca da moli.“* Moli sjedeći i kaže: *izmolićemo tri Očenaša i tri Zdravomarije za ovog našeg brata* (ili sestru) N.... *koji je priminija s ovoga svita na onaj, da bi mu Bog da duši spasenje nebesko.* Oče naš koji si itd. Predvodnik moli do.... „i na zemlji“, a ostali prihvaćaju „kruh naš svakdanji..... Onda onaj prvi započne Zdravo Mariju do: „Isus,“ a drugi nastavljaju „Sveta Marijo, Majko.... itd. Tako ide sva tri puta. Na kraju prvi opet kaže: *izmolićemo Očenaš i Zdravomariju za sve pokojne koji su priminuli od ovoga doma.* I moli isto tako kao prije. Završuje: *Izmolićemo isto jedan Očenaš i Zdravomariju za duše* od *„prigatorija“. da bi ih Bog izbavio iz muka, i primi ih u svoje nebesko kraljestvo.“* Moli kao i gore, a završava sa Slava ocu...“

Tada piju rakiju i jedu kruh. Ovdje sudjeluju samo muškarci. Koji eventualno odlaze kući, ili idu spavati, pomole se pred mrtvacem kao i onda kad su unilazili u kuću. Pri tom jelu odabiru se ljudi koji će sutra dan iskopati raku. Zato onaj isti koji je pred ostalima molio kaže: *„da sada naredimo koji će sutra u raku.“*

* * *

I danas je običaj da se znadu sela ili zaselci *„koji se skupa pokapaju.“* Veća sela sama za sebe, a manja su udružena. *„Skupa se kopaju“* razumije se tako, da se nose, sjede kod mrtvaca i prisustvuju *„podušju“*. Svi nose u kući pokojnika za podušje (karmine) ponešto od hrane ili pića. Obično donašaju *„lonac“* i kruh. Zimi obično je „lonac“: kupus i meso, a ljeti: meso i juha. (Ovaj običaj donašanja počima već pomalo nestajati). I rodbina i prijatelji pokojnika, makar i iz drugih sela ili općina, ponajčešće donose hrane i pića, tj. vina i rakije.

Ljudi iz drugih sela, *„koji se skupa ne kopaju“*, ne dolaze na podušje, koje se održava kad se *„pokopnici“* povrate iz groblja. Ima udruženih sela koji se skupa kopaju, a jedno je selo katoličko, a drugo pravoslavno. Kod nas na pr. Gnjatovići (pravoslavni) i Zdunići (katolici), ili Rončevići (pravoslavni) i Vagančani (katolici). Koje je vjere bio pokojnik, tako se za njega i mole.

Sutradan na dan pokopa: „rakari“ su otišli „u raku“. Škrinja i križ već su gotovi. Gdje se *„kopa“* mrtvac dade se iza podne svima koji su prisutni ručak. Pije se (umjereno) vino i rakija. Pohlepniji se i napiju.

Polazak na ukop: „Žaljka“ i plač u punome jeku. Unose kovčeg i polažu u njega mrtvaca. Odveziva se *„podbradnjak“*, otkopčaju se *jačice*, jaka oko ruku i vrata; otkopčaju se sva puceta i svi vezovi na mrtvacu; otpaše se prije, no što će se zabiti poklopac. To zato, da mu, ako postane vukodlak, smeta, jer će sve da spada s njega.

Ako je plaćen sprovod, i ako je župni stan blizu, tad pop moli prije, no što ga metnu u škrinju. A ako nema popa, ljudi ga zakovana, bez molitve, iznose odmah pred kuću i meću na *„sive koce“* (kolci na kojima se nose naviljci), koji su povezani konopom. Škrinja se obmotava i veže za koce *„uprticom“* (sukneni konop). Zatim najstariji, odnosno onaj koji „moli“, prvi klekne, a za njim ostali, pa počima moliti kao gore: 3 Očenaša i Zdravomarije za pokojnoga. Ovaj put moli se samo za pokojnika. Zatim ga dižu. Podiže ga ispred kuće i ponosi najprije njegova najbliža rodbina: Sinovi, braća ili najbliži rođaci, ako ovih nema.

Ako je sprovod plaćen, iziđe pop od crkve preda nj s *„raknom“*. (crkveni mrtvački pokrivač od sukna) i pjeva u sprovodu do crkve. Žene putem žale i do crkve i do groblja. Ako je sprovod plaćen — a to čine samo gospoda i bogatiji — do groblja, pop ide onamo. Kod seljaka to je velika rijetkost.

Pokopnici nose mrtvaca i usput se mijenjaju. Žena ide manje u groblje. Nekoje su planinke. U raku spuštaju ga na konopu i odmah zasipavaju. Svaki od ukopnika uzima grudu zemlje i baca ju na sanduk u grobu s riječima: *„laka ti zemlja“*.

Oni koji se ne kopaju skupa, već su pokojnika dopratili iz drugog razloga, odlaze odmah poslije sahrane, dok „pokopnici“ ostaju, zasiplju i uređuju grob.

Grob je gotov. — Neko voli da mrtvome usadi nad glavom kakvu voćku. Pripovijeda se, da se pred sto godina nije sadio križ, već se u vrh glave i udnô nogu usađivao običan kamen. Ovo je vjerojatno, jer se i danas na starim zapuštenim grobljima vidi na grobovima usađeno kamenje. — Kod pravoslavnih je taj običaj prestao tek pred 70 godina.

Na grobu, kad je pobusan, svi kleknu i jedan opet moli kao i gore, samo se dodaju na izmoljena 3 Očenaša i Zdravomarije za pokojnika još i, *„izmolićemo tri Očenaša i tri Zdravomarije za sve koji u ovom svetom groblju počivaju"*.

Pokopnici se vraćaju zajedno s *„rakarima"* i nose alat i koce pokojnikovoj kući. (Nekoji „Vlasi"[1] ostavljaju koce prekrižene na grobu).

Podušje. Stolovi se postavljaju ljeti pred kućom pokojnikovom napolju. Sjedaju. Kad prođe rakija, donosi se jelo. Postovi se kod toga rijetko poste, izuzevši Vel. Petak i Badnjak. Prije jela ponovno se mole tri Očenaša i tri Zdravomarije za pokojnika, a jedan Očenaš i jedna Zdravomarija za sve umrle ovoga doma. Jede se, a pije vino ili rakija. Traje to kojih 1—2 sata. Onda se ponovno pomole za „brata", ili „sestru", ili „anđelka" i raziđu. Kod podušja nema *„žaljke"*.

Žene i rod nose crno 6—12 mjeseci, a udovica, dok se ne uda. Djeca ili braća pokojnikova omastili bi crvenu kapu. To sad već izlazi iz običaja.

II.

Obrađivanje zemlje u Lovincu

1. Zemlju treba iskrčiti. Zato se ovakove njive i zovu *„Krčana"* *„krčevina"*, ili slično. Za obrađene zemlje znade se da su bile nekoć neobradive, pa su na temelju toga zadržale svoja prvotna imena *„Buljima"*, *„Ogreci"*, *„Liske"*, i t. d.

2 — *Gnoji se ili đubri*, ako se ore, ako nije livada, ili nije zemljište prepušteno za pašnjak. U novije vrijeme, *unatrag desetak godina*, počeli su nekoji upotrebljavati umjetni gnoj, u prvom redu superfosfatov, osobito za *„Vrištine"*. Gnoji se, izim stajskog gnoja, i *„torenjem"* *„nanosom iz graba"* pokraj puta, *nanosom iz potoka i. t. d.* U staje pod blago prostire se *„sušanj"* (suho lišće), *„bujad"*, kukurik, a rjeđe *slama*, jer je obično na krmi oskudica. — Prostire se iz dva razloga, da je blago čistije, i da bude više *gnoja*. Za *„prisadnjake"* (kupus) na ledini, iskrčeno ili uskopano na okrug 2 — 3 metra, — gnoji se obično *„kokošinjakom"*, (gnoj od kokošiju), rjeđe *„prasetnjakom"* (od prasadi). Obično se prije toga na uskopanom prisadnjaku nakupi *„šikare"* i zapali. (*Napaljiva se).* Konoplja se gnoji *„ovčijim gnojem"* — *„Ovčinjak"*. Ne pazi se na druge vrsti što i kakovim će se gnojem da gnoji. — Staje se *„kidaju"*, *„iskidaju"*. — Gnoj se iznosi u *„traljama"* na

[1]) Ostavljamo zanimive nazive koje pisac rabi za pravoslavne "*Vlasi*", a katolike dijeli na *„Bunjevce"* i *„Kranjce"*.

hrpu, a odavle, već prema potrebi i vremenu, odnosi na njivu. Na njivi se raznosi po *„skladovima"*, slogovima u *„rpe"* 4—7, a iz ovih se *„rpa"* *„razgrće"* po njivi sa *„rozgama"*, koje su prije bile kovane, a sada se kupuju lijevane. Imaju 4 paroška. Ako se gnoj ne misli odmah razgrtati po njivi i orati, onda se obično izveze na njivu samo u jednu ili dvije velike hrpe. To se čini onda, kad se mora uloviti takovo vrijeme (suho ili smrzlo) da se vožnjom ne načini šteta, bilo preko tuđe zemlje, bilo preko svoje.

1 — Najviše se danas *sije „ozimica"* (pčenica i raž). Rjeđe se siju „jara" t. j. u proljeće. Sadi se kukuruz i krompir. Zatim dolazi zob, a prosa i ječma ima manje. Sije se vrlo malo lana *„keten"* i *„konoplja"*, jer su potisnuti tvorničkim tkaninama (od 1910 g.) Prije više od pol stoljeća kukuruz su sadili samo nekoji ljudi (Lovinac), i to u vrlo malim količinama, samo na boljim zemljama. — Isto tako i pšenicu. Glavna im — je hrana bila krumpir, zob, ječam i proso. I obrada zemlje je bila mnogo lošija. Zato se i spominju velike gladi. — Danas svaka kuća nastoji da ima *„vrta"* kupusa ili *„ripe"* za ukiseliti za zimu, na čemu će *„posik"*, („posjek") *„variti"* (kuhati).

2 — Obično se sije po oranju uzoratu, a nekoji običavaju sijati ozimicu i *„pod brazdu"*. U staro se doba nije sijalo *„pod brazdu"*, jer nije bilo *„kopovine"*, t-j. zemlje, koje se prikopavaju radi okopavanja kukuruza i krumpira, pošto je *„prilog"* ili *„mekota"* bila pretvrda sjemenu da ga probije.

Žito se sije rukom. Baca se iz torbe ili *„bisaga"*. *„Ozimica"* (samo pšenica) sjeme pred sjetvu *„klači se"* (oklačeno sime) u toploj vodi sa „klahom" (krečom Kalk), da nebude *„snitljivo"* (snijet). — Njiva se zatim *„branja"*. — *„Branja"* ima *„perje"*, *„iglu"*, *„dasku"*, *„bilo"*, *„tegare"*, *„kolac"* i *„gužve"*; nadalje: *„krčelan"*, *„žagre"* *„zavrnje"* *„oje"*, *„jaram"*, *„teljuge"* (teljug) *„šprice"*. Iz pluga i branje uzeto skupa zove se *„član"*. Za 4 vola treba drugi *„član"*, bez *„žagara"* ili *„oja"*.

Plug se sastoji iz: *„ručke"*, *„gredelja"*, *„kotlje"*, *plaza"*, *„crtala"*, *„lemeša"*, *„cimera"*, *„zacrtenjaka"*, *„zagužnjaka"*, *„kurelja"*, *„oračice"*; pribor: *„atik"*, nadalje: *„kolica"*, a na njima: *„kuka"*, *„sojarice"*; za *„priviranje"* t. j. zakapčanje: *„krčelani"*; ostalo kao i kod branje.

Kukuruz se sadi *„kocem"* u *„redove"*. Vrlo se rijetko sije. Krumpir se *„kućiča"* (u kućice) motikom. Pravi se „rupice", a često se u te jamice s krumpirom pomeću i komadići gnoja. Kaže se *„gnojenje u kućice"*. Rjeđe se sadi kocem. *„Kopovina"*, kukuruz i krumpir jednom se „okopava", prvi put, a drugi put *„zasipa"* motikama. *„Zasip"* je prigrtanje zemlje k biljci.

„Oplaze" — *Oplaze* su ona mjesta gdje plug ne može da zahvati zemlju. Obično oko kamena ili *„gromile"*, ili kad se plug *„zaleti"* ili preskoči, pa zemlja (*„oplaziti"*) ostane cijela. To se obično uskopa motikom.

„Rustvine" su u oranici kamenljiva mjesta gdje plug nemože da uhvati. Kamenljivo je, ne uskopa se, već raste trava.

Njiva *„brazda"*, *„jarak"*, *„slog"*, *„odmetnica"*, *„uzglavnica"*, *„uvrat"*. „Odmetnica" se sastoji samo od nekoliko brazda, pri kraju njive, kad ne isteče da se načini čitavi slog. — *„Uzglavnica"* je onaj dio u vrhu njive, poprijekog oranja, koji nastaje kad njiva tuče svojim vrhom o kakovu zapreku, pa se ne može sve usprav da ore. Kad smeta zid ili tuđa njiva.

Uzglavnica.

„Uvrat" se naziva duljina njive, s jednog kraja na drugi kraj. Volovi se pokreću: *„Aje"*, *Ajd! Ajdemo!* Muj! Ustavljaju se s *„eja"* ili *„jaaa!"* Kaže se *„ost"*, kad se nateže u brazdi malo k sebi i na vrhu njive kad se svraćaju na lijevo. A *„ća"* kad se u brazdi malo treba poći na desno, da plug manje hvata. *„Stu-stu"* ili *„stuj-stuj volak"* ili *„ća"* nadesno kod potrebe. *„Torna"*, na torna kad se na *„uvratima"* t. j. na kraju njive volovi ponovno vraćaju u drugu brazdu.

III.

Običaji i obredi kod prva oranja i sijanja.

Kad se prvi put u proljeće pod jaram uhvate volovi, poškrope se blagoslovljenom vodom *„svetokraljskom"* tj. od sv. Tri kralja. A prije nego što će se pognati volovi, načini se pred njima na zemlji kandžilištem križ, *„zazove se"* blagoslov i pomoć od Boga. Blagoslivljući moli se Bogu i od njega zazivlje zdravlje i sreća.

Na *„rašlje"* *„zavornja"* prišije se obično od skerletne vrpce križić. U sjeme se meće blagoslovljena sol od sv. Tri Kralja.

Radi crva običavaju, ponegdje, zakopati u njivu *„ljupine od jaja* i *sol"* koja je blagoslovljena na Uskrs ujutro u crkvi. Zakopava se poslije Uskrsa.

Božićna pšenica *„borak":* kad minu božićni blagdani, izvadi se iz posude i zakopa u njivu, da bolje rodi, a i da se ne gazi.

Njive se blagosivljaju u oči sv. Tri Kralja, kad se donese posvećena voda s blagoslova, jer tu neće zmija ujesti blaga. Starješina uvečer uzme vodu i grančicu, moli pozdrav Gospodnji, te blagosivlje čeljad, kuću, staje i njive.

IV.

Nazivi za dijelova haljina u Lici

1) **Cardža** zove se, rijetko, i suknja. Sada se slabo viđa na djevojkama. *„Vlainje"* nose još gdje-gdje, ali drugih boja, jer se razlikuju po bojama i izradbi, kao i u kroju *„vlaške cardže"* od *„bunjevačke"*. Komad

je „*misni*“ (misa) t.j. za blagdane. („*Ponosni*“ je radno odijelo). Uz „aljinac“, „aljinu“, „breveneke“ (sve od domaće vune) i „kožun“ najstarija je nošnja.

II) **Cardža** ponosna udatih žena: bez „*građe*“ za siromašnije bila je i „misna“. — Poprijeke bore zovu se „*taljke*“, a uzdužne „*valjde*“. Vrijedi i za gore.

Djevojačke su se obrubljivale „*skerletom*“ ili „*neludom*“, a udatih „*ostručene*“ „*strukom*“ od 8 „*gušava*“ (zamoci konca).

III) **Breveneci** suknene hlače. Nose se od pantivijeka. U ovoj općini još svega 3 komada.

„*Skarice*“ su otvori (šlic). „*Petlje*“ za kajiš. „*Plačice*“ se „zameću“ na nogavicama sprijeda, a „*struka*“ se umeće po šavovima. „*Potpetnjak*“ dolje za stopalo. Kod svih „*breveneka*“ kaže se onima dvoma komadima naprijed „*zalistci*“.

IV) **Natikači punjkani** momački od vune. „*Punjke*“ gornji dio izveden šivaćom iglom. „*Grlići*“ su veženi crnim po crnu, isto s iglom. Prvi red „*Vlaška krivuljica*“, drugi red „*Vlaška poličica*“, treći red isto, četvrti red „*naš vez*“ it.d. „*Pomišano*“ (jugoslavenski). „*Sklopljene police*“ i „*jednostavne police*“ —— „*Ostručene*“ (obrubljene) su „*strukom*“. „Parovi za „*zaspunjanje*“ — *zakopčanje: „klinkac* i *spunjka*“.

Ova roba, a većinom i ostala suknena, ili se je „*modrila*“ ili „*mastila*“. Modrilo se u zemljanom loncu „*modrilašu*“ sa „*čivitom*“ i to u ljudskoj mokrači. „*Mastilo*“, se u jasenovoj (crni jasen) kori sa „*vidrijalom*“. Dobar je i jašić. Natikači su došli od udbinjskih Kranjaca i nisu bili u modi oko 50 god.

V) **Gaće sa špicama** momačke, misne, stara nošnja. Obično od lana, a poslije lan i pamuk. (Ovdje se ne nose već 30 god.). Gaće imaju „*svitnjak*“ ili „*ugetnjak*“ kojim se vezu gaće, a uvlači se u „*povičnjak*“.

VI) **Jašmak** povezača za cure i žene. „*Fino platno*“ se počelo najprije kupovati za „*jašmake*“. „*Špice*“ su plele od pamuka. Također je u modi od pantivjeka kao *cardža, breveneci, aljina, sinjavci* i dr. Ovdje ju je nestalo pred 40 god.

VII) **Veženi grlići** ženski, bez poplata, t.j. od ženskih „*natikača*“. Nestaje ih i vrlo se rijetko vide. „*Riza*“, „*vez*“ od svile, „*nelud,*“ „*kordun*“ it.d.

VIII) **Lončarica.** U njoj su se nosili lonci sa jelom volarima ili radnicima u polje na njivu.

Mato Pavičić-Šunjić
Povjerenik muzeja u Lovincu
Seljak

Etnografske zabilješke iz sreza Slavonsko-Požeškog

(Slike se nalaze na strani 295 i dalje)

I

Nekoliko zadruga koje još postoje.

Zadruge su se, uglavnom, već razišle. Ako koja tu i tamo još i postoji, ona čeka da neko od starijih, — koga neće da „uvride," — umre, pa da se i oni razdijele.

1. *U selu Frkljevcima, općine Pleternica:* **Zadruga Banovića** kbr. 18. Razdijelila se 1914. U gruntovnici se i danas još pišu kao zadruga. Imali su 16 jutara zemlje, 5 konja, 10—15 krava, 30—40 komada svinja. Dakle, jedna slabija zadruga. Dok je zadruga postojala, najstariji član bi automatski postajao „kućegazdom." Birao se doživotno. Ali, ako je bio rasipnikom i radio na štetu zajednice, moglo ga se preko općine i smijeniti. Obračun o rukovanju s imovinom morao je da polaže pred svojim zadrugarima. Otuđiti nije mogao od zemljišta ništa, dok nije dobio pristanak od svih punoljetnih zadrugara. Žene nisu imale prava glasa. Žena kućegazdina bila je istovremeno gazdaricom i upravljala sa smočnicom, peradi, kravama itd. Ostale su bile reduše, a mijenjale su se svake nedjelje. Reduša je nosila hranu u polje i tamo s njima i sama jela.

Svaki oženjeni par imao je svoj „kiljer" u kome je spavao s djecom do udaje, odnosno ženidbe njihove. Žensko dijete nije dobivalo kod udaje iz zadruge drugo do opreme. Ako je muški član napustio zadrugu, gubio je i sva svoja prava u njoj. Pravno lice bila je zadruga, a ne zadrugari, koji su tome pravnome licu pružali tek fizičke organe za opstanak, rad i napredak.

Postojali su izvjesni poslovi koji su bili stalno dodijeljeni pojedinim članovima zadruge: kravar, konjar, svinjar itd.

Postojao je i privatni imetak članova zadruge tzv. „*osebac*". Nastajao je ili individualnim baštinjenjem od lica izvan zadruge, ili privatnim kupom, ili mirazom kod udaje samovlasničke djece u zadruge. Prihod „osebac" pripadao je vlasniku, iako mu ga je zadruga pomogla obraditi. Porez i daće plaćao je sam vlasnik iz prihoda te samovlasničke zemlje.

2. **Zadruga Katić** *kbr. 32 u selu Frkljevcima.* Postoji još i danas. Sastoji se iz 12 članova. Posjeduju u svemu 10 jutara zemlje. Zadružni običaji i pravo isto kao i kod zadruge Banovića. Zanimivo je samo to,

što je u toj zadruzi danas kućegospodarom žena: *Baba Birđa*, rodom iz Malog Bilca. Priznata je i od vlasti. Zadrugu vodi odlučno i s puno samosvijesti.

3. **Zadruga Vuksanovića** *kbr. 49 u Sapnoj, općine Begtež.* Svakako je jedna od jakih i za život sposobnih zadruga slavonskog tipa. Kuća je srpsko-pravoslavna. Po tradiciji pređi potječu iz Crne Gore. Slave sv. Nikolu. Doselili su s patrijarhom Arsenijem Čarnojevićem.

Posjedovne prilike: Ukupno im imanje obasiže 88 jutara. Od toga otpada na oranice 53, na branjevinu 19, na livade 12, na potkućnicu 2, a na vinograde 2 jutra.

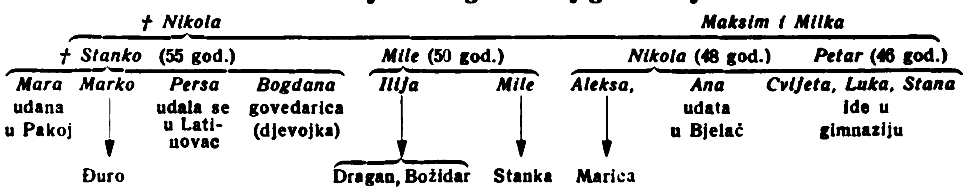
Zadruga je ekonomski vrlo jaka. Zdanja su zidana. A imaju dva dvorišta: u jednome je moderni mlin na valjke koji melje za čitavu okolinu; u drugome su gospodarske zgrade.

Članovi zadruge: Zadruga broji 26 članova. Zanimiva je činjenica, da zadruga, otkada se znade, *nije nikada mogla da premaši broj od 26 zadružnih duša.* Čim se 27. rodi, jedan umire. Od obiteljskih članova ima 13 muških (9 odraslih i 4 djeteta) i 13 ženskih (od toga 9 odraslih i 4 djece).

Na čelu zadruge kao kućegazda stoji **„djed"** Maksim. Pristao čovjek od 68 godina, snažan, zdrav, uspravan i jedar. On je najstariji od 11 djece. Od svih preostali su na imanju samo on i dalji mu rođak u zadruzi pok. Nikola Vukšanović. Prije Maksima upravljao je kućom **„djed"** Nikola.

Maksim se oženio s Milkom iz zadružne kuće „Vukosavljevića" od oca Stanka iz Našičkog Gradeca. Danas ima i ona već 68 godina.

Rodoslovlje zadruge u ovoj generaciji

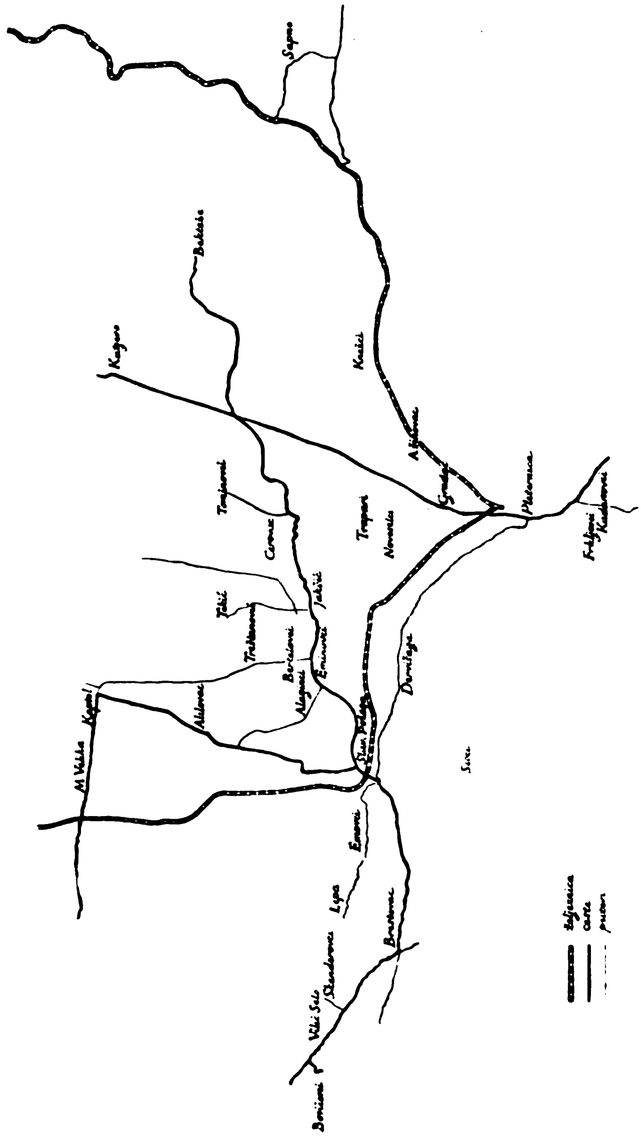
Kako iz ove skrižaljke vidimo: Maksim i Milka ostali su bez djece; od Nikole bila su 4 sina. Najstariji Stanko umro je, čim mu se rodio unuk. Sad je Markova žena u drugome stanju, a Marko već počeo pobolijevati od grudobolje. Na pomolu je 27. član zadruge.

Društveno stanje u zadruzi: Kad umre kućegazda, dođe općinski bilježnik i u njegovoj prisutnosti biraju zadrugari novog kućegazdu: — *doživotno.* Obično se o probicima zadruge dogovaraju 3 najstarija člana (očevi) — Mile, Nikola i Petar s djedom Maksimom. I kako se oni dogovore, tako je pravo i svima ostalima. Kućanstvom upravlja i o njemu vodi računa baba Milka, Maksimova žena.

Ako bi kućegazda *„protipao"* (rasipao) zadružnu imovinu, zadrugari imaju pravo da ga, putem općine, smijene.

Kućegazdino je pravo da *„kaštiguje"* (kažnjava) zadrugare koji što skrive ili neće da slušaju. On ne može ništa da prodaje na svoju ruku i

bez pristanka ostalih. No ni bez njega se ne može ništa učiniti. Ima pravo da zabrani. Sluga treba da sluša samo gazdu koji ga je pogodio i koji ga i plaća. Ako ne može, druge ne mora da sluša.

Gospodar upravlja zadrugom. On određuje što će se sutra dan da radi; raspoređuje i zadrugare kuda će ko na posao. To vrši uvijek dan ranije kod večere. Gospodar, a ne sin, vodi računa o zadružnim udovicama i djeci. On se brine i za opremu djevojaka, da imaju sve u redu, kad dođe do udaje. Miraza ne dobiva. Samo opremu (rubeninu kravu i t. d.). Dok su udovica i djevojka u zadruzi, imaju sva prava kao i sve ostale zadružne žene. Kad se uda, prestaju spram nje sve obveze zadruge.

Stalan raspored rada u zadruzi imaju samo najstariji: Nikola brine se za vinograde i svinje; Petar i Mile upravljaju s mlinom. Izučenih zanatlija nemaju u zadruzi, iako i te kako osjećaju da bi ih trebali. Ako koji muški član izbiva iz zadruge preko 5 godina, gubi svoja zadružna prava. Ako se koji školuje, troškove školovanja snosi zadruga i to mu je, istovremeno, i otpremnina iz zadruge.

Zadruga sada, osim ždrebadi, posjeduje 3 para konja za voženje. S konjima rade kočijaši. Oni ih i timare. Aleksa se brine i izdaje hranu konjima.

Jede se u zajedničkoj sobi po tradicionalnome redu: odrasli za stolom, djeca „obaška" (za sebe), ali u istoj sobi. Muškarci sjede uz zid, — redom, — stariji do starijega, — sučelice vrata. Muškarci jedu iz tanjura. Žene stoje s druge strane, — od vrata, i jedu iz zdjele. Kod jela svako ima svoju žlicu, vilicu i nož. Jede se četiri puta na dan: ujutro se *„ruča"*, u podne *„užina"*, u 16 sati *„lovra"*, a na večer *„večera"*.

Jelo i kuću spremaju *„reduše"* (sl. 2). Uvijek po 2 snaše na 8 dana, a onda se mijenjaju. Reduše nose jelo. Starija lijeva u tanjure i u zdjele, a mlađa nosi. No i druge mlađe snaše, bez obzira da l im je red, dokučuju što komu treba, i ispomognu gdje treba. Starija reduša samo kuha, mlađa radi teže poslove, nosi vodu, pere prozore i. t. d. Mlada „snaja", tokom prve godine kada uđe u kuću, nema još svoga „reda". Ona samo ispomaže reduše, donosi vodu, sprema sobe i t. d. A kada mine godina, dobiva i ona svoj *„red"*.

Žene kod poljskih radova rade sve osim košnje i oranja. U glavnom okapaju kukuruz, kupe (sabiru) sijeno, kod košnje žita sabiru otkose i vežu snopove, a dok se još želo žito, one su i žele. Žene imaju dosta vremena da se brinu o svojoj djeci. Dok su na poslu, babe vode brigu o djeci, a s njome i reduše. U zimi žene tkaju. Svaka žena tka sama za sebe. Zadruga kupuje potrebni materijal i razdijeli ga najednako. Međusobno se ispomažu.

Gaje ovce (brdovit je teren). Od vune tkaju ćilime i čarape. Rublje tkaju iz pamuka i lana. Košulje iz čistog pamuka. Dvogaće tkaju u 4 niti, a i u 3 nita, *(četverac i tronit)*. Platno bez šara zovu *„obično tkanje"*. Ako su šare po pamuku, onda je to *„mavez"*. *„Usnov"* je tanko platno. Ako se tka na dasku, šare se ulažu prstima — *„ulagano"*. Ako je u tkivu sam lan, zove se *„oplaka"*, pomiješano s pamukom, krste ga *„lanenicom"*. *„Šarenice"* se tkaju u 4 niti (danas i u 2 niti), *„ćilimi"* uvijek u 4 niti, a tako i pregače i gunjci.

Pastir nosi sa sobom hranu za čitavi dan. Hljeba odreže sam koliko mu treba, a slanine mu odreže gazda. Na ishrani imade sva prava koja imaju i ostali muški zadrugari. Za stolom jede zajedno sa muškarcima zadruge. Žene ga redom krpaju i peru kao i sve ostale zadrugare. Rubeninu kupuje sam iz svoje zaslužbe.

Za udovce brine se najbliža rodbina u zadruzi. Snaja za svekra, djeca za oca, a unučad za djeda. Bolesnu ženu dvore reduše. Ako je teško bolesna, odredi joj se zasebna dvorkinja (snaja za svekrvu i t. d.).

Članovi zadruge mogu posjedovati svoj samovlasnički *„osebac“*, bilo da ga dobiju kao prćiju, ili ga je dotični naslijedio. Osebac obrađuje svaki sam. Prevoz mu daje zadruga i pomaže ga s „rabotom“. Prihod s „osebca“ ostaje vlasniku

U zadruzi vlada potpuna sloga. Nema svađe ni tučnjave. Mlađe snaše poštuju starije. Ma što im starije rekle, mlađe ne smiju da odgovore ni riječi. Ako žena odgovori kojem zadrugaru, ili starijoj ženi iz zadruge, ona znade vrlo dobro, da će muž s njome da obračuna u kiljeru. Ako dobije batina, ona to ne pokazuje pred nikim. Naprotiv, taji.

Ako žena opazi da joj muž nije više vjeran, krije ga i pravi se kao da to ni ne vidi. No ne smije ni da pisne. Pred drugima sama poriče.

Kod ustajanja paze da ustanu s desnom nogom. Prije no što se muž digne, pomoli se Bogu i pomiluje ženu.

Žene ustaju prije muškaraca. Prije su djevojke ili snaše polijevale ruke muškarcima i starijima za umivanje. Mlada ili djevojka morala je da opere kućegazdi i gostu noge. U sobi su za brisanje visjela dva „peškira“ (ručnika, otarka) koje su svake nedjelje dvaputa mijenjali.

Što se ne smije i što se ne pristoji. — Ne smije se gaziti po mrvicama; što se zareže, mora se i odrezati; prije no što se čitavi kruh nareže, prekrsti se nožem na donjoj strani. Na stolu su dvije zdjele od svakog jela: jedna za muškarce, druga za žene. Djeci nalijeva mlađa reduša.

Nije u redu da se kod jela briše nos, da kod jela žena drži dijete u krilu, da se dijete doji pred muškarcima; da muž pred drugima poljubi svoju ženu; da se puši pred starijima; da se psuje pred starijima; žena se pred drugima ne smije ni nasmijati, ni grditi, a ni svađati s mužem; napose pred starijima.

Kod stola piju iz *„bukara“* (vrčeva). „Bukare“ se nalijevaju iz „testija“ (posude iz gline, lončarski provincijski rad).

Kad se mladić ženi, dužnost je kućegazdina, da im priredi *kiljer* (kijer). U kiljeru imaju postelju, stol, stolice, ormar za haljine i ormar za rubeninu i tkivo. Sva razjašnjavanja i čitavi obiteljski život između muža i žene odvija se u tome kiljeru. I niko ne vodi računa u zadruzi što se događa u kiljeru, niti smije žena ikome da oda, ako dobije i batina. Do udaje, odnosno ženidbe, djeca ostaju s roditeljima zajedno u kiljeru. U zimi se u kiljerima ne loži (nemaju peći). Ali većina ipak ostaje da spava u kiljerima. U zimi neoženjena djeca i majke s malom djecom spavaju u zadružnoj sobi koja se loži.

Gosti: kod Krsne slave s gostima sjede, ako ima mjesta, samo kućegazda ili još po koji stariji član zadruge. Ako nema mjesta, dvori goste i sam domaćina. Osim Krsne slave slavi se sv. Ilija, hram crkve u Sapnoj.

Post se posti i strogo obdržava po propisima istočne crkve. Od poklada se postilo bez mesa do Uskrsa. Danas mlađe generacije nisu u tome održavanju tako stroge. Za Božić posti se šest tjedana, za sv. Aranđela 8 dana, za Petrovo 2 nedjelje itd.

Kad bi htjeli, mogli bi onemogućiti, da se neko od zadruge odijeli. No to se, obično, ne čini. Dade mu se njegov dio. Ako je neko na štetu zadruzi, zadrugari ga mogu isključiti („istjerati") iz zadruge. Ali mu dadu njegov dio. Ženska djeca ne dolaze kod diobe u račun, jer nemaju nikakova prava na imovinu. Priženjeni muškarci imaju pravo na dio.

Kod diobe, po savjetu općinskog bilježnika, uzmu starije i čestite ljude, koji onda dijele, kako je pravo. Ako tako ne bi išlo mirnim putem, dijele se „sudbeno". Ako zadruga izumre, imetak pripada rodbini.

Ovako postoji zadruga Vuksanovića od svoga „pamtivijeka". Ni danas niko ne misli da se dijeli. Jedna je od najimućnijih u čitavome srezu. Napredna, bez duga, konsolidovana i otporna protiv krize i nedaća današnjice. Među „domarima" vlada ljubav i živa svijest rodbinske pripadnosti.

II

Tradicija o mjestu Gradac, općine Pleternica i nekoliko bilježaka o njegovoj arhitekturi

Gradac je omanje selo, smješteno, nekako, u trouglu između Pleternice, Buka i Ašikovaca. Niko ne pamti da bi na ovome mjestu, bilo kada, postojao kakav grad, ili kula, ili dvor po kome bi mjesto dobilo svoje ime.

Imro Bošnjak, starac od 80 godina, stanujući u Gradcu kbr. 58 (ranije 14), pričao mi je o seobi Gradeca slijedeću predaju: nekad je mjesto Gradac stajalo s one strane Orljave, između Pleternice i Blacka. Ali njihove su im livade bile odveć daleko na ovoj strani Orljave. Pa kad je još i voda postala velika, nisu mogli da dođu do livada, osim okolnim putem preko Pleternice. A to je značilo gubitak vremena. Zato su najradije gradili kuće s ove strane Orljave, na mjestu gdje se nalazi današnji Gradac. S vremenom preselilo se ovamo čitavo mjesto, što nije bilo ni teško, jer su kuće bile i onako najvećma drvenjare. Tako se znade da je 1934 godine porušena drvena kuća Jakobovića Stipana prenešena iz staroga još sela. Sa sobom donesli su i staro ime svoga sela „Gradac". Uokolo bile su same šume koje su im pružile obilno građe za taj posao. Iz razgovora sa starim Imrom doznao sam i zanimive detalje o staroj drvenoj arhitekturi onoga kraja. Istesali su grede i vezali ih „*brvnom*" (žlijebite grede), a na koncu omazali su ih blatom.

Arhitektonski nazivi za ove građevne dijelove su slijedeći: vertikalna greda zvala se „*žmurić*" a ravna „*brvno*". Kod izgradnje postojala su 2 sistema kuća: brvna bez pletera, zvana „*brvnara*", ili „*bez žmurića*" s *pleterom*.

Krov je bio *„na rogove“*, a vezali su ih usukanom raženom slamom. Ispod slamnatog krova uz rogove su bile privezane „žeoke“ („letve“) iz jeovine („jošići“). Brvna su bila hrastova.

Kuće su, uglavnome, bile dvodijelne: kujna i soba. „Kujna“ (kuhinja) nije imala stropa. Otvorena je, da dim može odlaziti na tavan. Nad sobom bio je tavan iz hrastovih greda, omazan blatom iz *„zemlje pravulje“* (bijela zemlja) koja se miješala s pljevom. Pod je bio iz zemlje. Zemlju su nasuli, polili vodom, preko nje nasuli pljeve i onda je nabili *„nabijačem“*. Prozori su kvadratni, na četiri okna, s drvenim *„šalupama“*. Peći su im bile od *„petnjaka“*. Pravili su ih lončari. Oko peći bio je *„drveni banak“*, koji je iznutra bio oblijepljen blatom. Pred 100 godina spavali su mladi još na klupi, a samo stariji na krevetu u pol sobe. Danas svi imaju krevete. U veče metala su se dva panja u peć, da bude preko noći toplo. Ložilo se iz *„ukuće“* (kuhinje). Kuhalo se u „ukući“ nad ognjištem, *gdje je uvijek moralo biti vatre*. Kotao vjesio je na *„sindžiru“* (lancu). Na kotlu nalazila se u tu svrhu *„veriga“*, a na lancu *„kljuka“* (zapona). Na dvije grede poprijeko postavilo se jedno drvo, a na njega bi se objesio lanac. Oko ognjišta poredalo se zemljane lonce. Kupus i meso pržilo se u bakrenim tavama.

Drvo se nasjeklo jedne zime za slijedeću drugu (šikarje i krupno). Debeli komad drveta slagao bi se odozgo, da u loncima i u kotlu bolje zavrije. Drvo se sitnilo sjekirom. Nastala pukotina širila bi se klinom kojeg se zabijalo *„tokmakom“* (drveni mlat, bez obruča, 2—3 prsta debeo). Poznavali su i široku sjekiru *„brođanku“* za tesanje drveta. *„Bradvila“* onda još nije bilo. Od ostalog alata da spomenemo: lopate, motike s držalicama iz drveta (pravili ljudi sami) i s donjim dijelovima iz željeza. Drvene lopate služile su za pregrtanje žita i sl.

Krušna peć stajala je vani u *„kući“*. Sobna peć ložila se iz *„ukuće“*. Krušna peć ložila se sitnim drvetom. Pred *„zjalom“* (vratima) *„nagrnuo“* bi se žar. Za pečenje kruha i priređivanje krušne peći upotrebljavali su: *ogreblicu, omelo i drvenu lopatu.*

Nekoliko starinskih tipičnih kuća iz sreza slavonsko-požeškog.

Selo Gradac, općina Pleternica. Stari kiljeri u kući **Matana Jakobovića kbr. 4 (prije 31).** Kuća je oko godine 1864 prevežena na današnje mjesto iz drugog jednog sokaka na valjcima. Tada se dijelila zadruga između Mate Jakobovića, Martina Perića i Đure Đuranovića. Kuća je trodijelna pleteruša, pokrivena slamom, a opletene stijene omazane su ilovačom (sl. 3). *K. Moszynski*[1]) meće ove kuće sa širokom frontom u njihovoj dvodijelnoj rasporedbi među najstarije i sveopće rasprostranjene kod Slovjena: među Veliko- i Malo-rusima, u Poljskoj, u Čehoslovačkoj. U izvjesnim krajevima sjeverozapadnog dijela Balkanskog poluotoka bio je gospodujućim tipom. Konstrukcija Jakobovićeve kuće je tipična. *„Temeljnjača“* greda (brvno) počiva na temelju od kamena (sl. 4). Nad temeljnjačom

izdiže se okosnica kuće. U uglove postavljeni su „žmurići“ iz greda koji su povezani brvnima. Između njih umeću se, po potrebi, još i drugi stupovi. Taj međuprostor isprepleten je „prućem“ (sl. 5) po sistemu „ljese“. Na grede postavljeni su „rogovi“. Rogovi su povezani „žeokama“ — (letvama). Na te letve neposredno su privezani snopovi „mlaćene“ slame. Vezani su *„gužvama“* od usukane slame. *Sistem nametanja snopova na krov:* čitavi krov pretežno je natkriven *„zaglavnjacima“* tj. snopovi se vežu na odrezanim krajevima, a prema dolje se spuštaju s klasjem; na „rožnicama“ i na „strehi“, kako se jasno vidi na slici 1 i 3, upotrebljen je obratni sistem vezanja *„klasnjaka“* tj. snopovi su vezani za klasje, a prema dolje vjese s odrezanom stranom. Tako su „zaglavnjačke“ plohe glatke, a na rožnicama zasnopnjački terasaste.

Kuća već davno ne služi za stanovanje ljudi. Služi za „komorice“ — spremnice hrane, alata, lana itd. Iz prve prostorije uzlazi se na tavan koji nije posve natkrio ovu prostoriju. Po postavi stropa mogla bi ova prostorija da bude nekada i kuhinja. No iz nje nisu vodila vrata u susjednu prostoriju, već neposredno na strehom natkriveni trijem bez potpornih „stupaca“. Vjerojatnijim izgleda, da je to u početku bio nezagrađeni ugao, odakle se uzlazilo na tavan, koji je služio kao otvoreni sjenik. Takovu predmijevu potvrđuje i primitivna pokrpanost zabata te čeonih strana stijena (sl. 5) koji namiču dojam da su kasnije naknadno umetnuti. Možda se trebao kiljer za povećanu familiju, pa se ogradio i taj prostor, a možda su ga kasnije preudesili za kuhinju.

Zanimiva je činjenica, da u nijednoj komorici ne nalazimo tragova peći, što još više učvršćuje u pretpostavci, da se ovdje radi, isključivo, o kiljerima za oženjene parove iz zadruge. Novo je, svakako, to što ni jedna sobica nema prozora ni na jednu stranu kuće. Dužina komorica iznosi m. 3·90, dok širina za posljednje dvije (sl. 3 — b. c.) iznosi po m. 2·90 (obadvije jednake), a kod one s ulazom a) 3 m, 63 cm., što opet govori u korist teze koju sam naprijed istaknuo. Na vratima a) nema „zatvora“, na vratima b) postoji zanimivi „zapor“ iz drveta, ali samo dolje, dok na vratima c) su dva „zapora“, donji i gornji. Pod je načinjen iz nabijene zemlje i premazan ilovačom.

U gospodarskoj potkućnici Matana Jakobovića (sl. 6) ima i drugih zanimivih zdanja koje su, iako iz novijeg vremena, građene po starinskim uzorcima. Takav je „obor za svinje“ (sl. 7); krušna peć (sl. 8, već prilično modernizovana), „svinjac“ (sl. 9) itd. Dvorište je veliko i prostrano. Slovjenski tip. U pozadini toga dvorišta vidimo na *„armanu“* (vršaju) *„kamaru“* slame (sl. 10).

Kuća pok. *Antuna Kukuruzovića* kbr. 25 u selu *Boričevci*, općine Vilić selo (sl. 11). Ona je četverodijelna: ima „kuću“ (kuhinju), trijem, komoru i sobu. Stijene sobe i kuhinje načinjene su iz prijesne cigle (čerpiča). Komora i zabat na tavanu iz pletera (sl. 12). Nema dimnjaka. Dim izlazi kroz neoblijepljeni pleter na zabatu.

Trijem je ograđen drvenom ogradom koja ne premašuje polovicu visine čitavog trijema (sl. 13) Iz trijema unilazi se u sobu. Zgrada počiva na zidanom temelju od kamena. Na tome temelju počiva *„temeljnjača"* greda (brvno). Krov je pokriven slamom po sistemu „klasnjaka" (klasje gore, a odrezani dijelovi dolje), pa mu krovne plohe izgledaju terasasto. Meringer iznosi jednu ovakovu sličnu kuću u svojoj studiji *„Das volkstümliche Haus in Bosnien und Herzegovina"* (Wiss. Mitth. VII. str. 268 — Kuća u Suhaji kod Krupe). — Formom se podudaraju, no građevni materijal kod Meringera je brvno. Po formi ima nešto veze s belokranjskom seljačkom kućom.[2]) U stvari to je srednjoevropski tip primitivne kuće, bez komfora. U sobi nema više starinske peći s loncima „petnjacima". Bila je. Zamijenili su je štednjakom *„šporetom"* posebnog tipa.

Drugi tip kuća pretstavljaju one što su pokrivene sa šindrom. Otkrio sam dva stara tipa: jedan iz kraja XVIII stoljeća *Ferde Franekića* kbr. 57, u selu Seoci, općina Slavonska Požega vanjska, i jedan iz XVIII stoljeća u selu Sapnoj, općine Begtež.

Kuća Ferde Franekića (sl. 14) petodijelna je tipična kuća iz prijesne cigle (čerpiča). Po njemu su bile građene i neke druge seoske kuće starog tipa. Nisu slovjenske provenijense, već pripadaju općem srednjoevropskom tipu. Pred kućom je „ganjak"-trijem, pod istom strehom pod kojom je i kuća. Prošireni krovni ispust poduprt je drvenim „žmurićima". Iz ovog hodnika trijem se proširuje u predijelu ulaznih vratiju. Jedna iz trijema vode na lijevo u „sobu" s 3 prozora. U toj sobi je štednjak (sl. 15), koji je istisnuo i starinsku peć od „petnjaka". Sučelice ulaznim vratima u „ganjak" nalaze se vrata koja vode u *„ukuću"*-kuhinju. Prostorija mračna, s jednim malenim prozorčetom koje gleda u šljivik. U uglu na lijevo smještena je krušna peć. Pred njom je iz kamenih ploča sastavljen kao niski banak (sl. 16), gdje se mogu da „pristave" lonci. Nešto niže smješten je tipični banak. Lijevo i desno su „prekladi" iz željeza za „glavnje". Nad ognjištem o verigi na lancu *„sindžiru"* vjesi na *„kljuki"* (kariki) tradicionalni kotao. Lanac je pričvršćen o gredu. Uz krušnu peć nalazi se alat u svrhu pečenja kruha. Na stijeni je ormarić za posuđe iz gline i pribor za jelo. Uz ognjište nema ni klupa, ni pločevlja za ređanje crepulja. Sada se jede u sobi, gdje su im stol, klupe i stolice. U „ukući" se više ne spava. Kreveti su u sobi i u komori, odnosno u „kijeru".

Iz kuhinje vode vrata u „smočnicu". Uska je to prostorija, gdje se drže najpotrebnije stvari za kuhanje. Tu je i brašno, a tu su i „naćve". Ukuća nema stropa. Iz nje vodi piramidasto se sužujući dimnjak, koji izbija vrlo slikovito iznad krova na „kapić" (sl. 17). I dimnjak i njegova kapa načinjeni su, kao i čitavi krov od „šindra". Uslijed velike starosti „šindra" je istrunula i nalazi se u raspadanju. Iz kuhinje, po začađenim ljestvama uzlazi se na tavan nad sobom, koji je prema kuhinji otvoren. U odžaku su ispoprijećene „motke" na kojima se suši meso.

U sobi se nalazi postelja, stol, klupe i stolci. Tu se rade kućni radovi; u zimi se drže prela, čiha perje, rune kukuruzi i. t. d. Na drugoj strani trijema ugrađena je komora s posteljom, škrinjom s rubljem i ormar, te jedna klupa. Nema peći. Ne loži se. Tu spava sin sa „snajom“ i sa svojom djecom. Ova komora građena je na „ćelijice“. Kuća je, naime, na brdu, a komora već nad strminom koja se spušta prema šljiviku. Taj pad ispod kuće iskorišćen je tako, da se ispod „komore“ načinio podrum s tipičnim starinskim silazom sa strmim krovom. Komorica ima prozor koji se zatvara s drvenim kapkom.

U Sapnoj (zametnulo mi se ime vlasnika) — kuća u rasporedu plana ima srodnosti s onom iz Boričevaca (sl. 18). Tek ova u Sapnoj je razvijenijeg i dotjeranijeg izgleda i izvedbe. Načinjena je iz prijesne cigle (ćerpiča). Četvorodijelna je. Uz niske stepenice uzlazi se u trijem koji je usječen u sredinu istočne strane kuće. Ulaz čine dva istesana trijemska stupca. A zagrađen je izrezuckanom niskom ogradom (sl. 19). Sučelice ulazu u trijem vode vrata u „kuću“ (kujnu). U njoj se nalazi ognjište, onisko s „bakračom“ na lancu i „zjalo“ za peć od petnjaka u sobi na sjevernoj strani. Krušna peć je već u dvorištu (sl. 20) i novijeg je datuma. „Kuća“ nema stropa. Dim ide do na vrha krova. A završava se tipičnim *„odžakom“* iz šindre s *„kapićem“* na „šišak“ (šljemasta oblika). „Ukuća“ nema prozora, a dim izilazi, što kroz dimnjak, što kroz vrata.

Iz trijema lijevo i desno vode vrata u sobe. Prednja soba je veća i prostranija. U njoj je *„šporet“*. Desna soba je manja. U njoj je još ostala *„peć na petnjake“*. Pod je u obadvijema zemljani i nabijen s ilovačom. Prozori su maleni i sitni. Iako je kuća providena s dimnjakom, zanimljivo je, da na čeonoj strani u zabatnom međuprostoru postoji široko usječeni otvor (sl. 21). Čemu je on služio, ne znamo.

Stara kuća *Vido Stjepana iz Gradca* (sl. 22) tip je one novije kuće koja već dobrih nekoliko decenija sustavno i spretno istiskuje staru našu seljačku kuću po Slavoniji. Ona je tipična za doseljenike „Švabe“ i „Slovake“ ovoga kraja. A Vido je Slovak. Susrećemo je i po ravnicama Madžarske. Građena je iz prijesne cigle. Sprijeda ide široki zidani „ganjak“ s čvrstim uzidanim potpornim pilonima koji drže sedlasti krov iz crijepa i daščanih pločica. To su, negda, bili „kijeri“. Prozori su veliki, a gledaju na zapadnu stranu kao i vrata. Na prozorima su *„šaluzije“* iz drveta.

Pod je svuda zemljani, nabijen iz ilovače i pljeve. U svakoj komorici stoje u zidu „niše“ (udubine). Danas ova kuća služi kao gospodarska zgrada: u jednoj su uzidane *„krušna peć“* i *„kazanica“* (sl. 23 i 24); do nje su u drugoj pohranjeni kukuruz, brašno, pečeni kruh, a u trećoj su vreće i drveno oruđe.

Ovo je o arhitekturi, nuzgredno, ustanovljeno u toku svega nekoliko dnevnoga bavljenja na terenu, koji je sadašnja muzejska uprava postavila sebi kao sistem i cilj svoga rada. Ovoga ljeta rad je bio više informativna značenja. Uglavnom, u cilju nabavaka odjevnih i tekstilnih predmeta, što je

potpuno uspjelo. Radi kratkoće vremena nije se moglo, a zasada ni namjeravalo, sistematski istraživati iskonsku arhitekturu. Za taj rad brdska naselja po Psunju, Papuku i Krndiji sadržavaju veoma bogate perspektive. A kako su ta naselja u uskoj vezi s migracijama Srba i Bosanaca iz XVI, XVII i XVIII stoljeća, nisu isključena ni ugodna iznenađenja. Srez Slavonsko-požeški tek je 1895 spojen sa željeznicom. Sve do svjetskog rata živilo se tu još pravim patrijarhalnim životom. Ma koliko da je mnogo toga mlađa generacija već dosada i odbacila, ta blaga ipak nisu još sasvim nestala. Ona su u narodu, po tavanima, klijetima i komorama zametnuta. Cilj rada u slijedećoj godini biće da ih se što više istraži i spasi.

III.

Narodni običaji kod prvog oranja i sijanja

Za oranje služio im je plug. Prije je bio iz drveta. Sad je iz željeza. Sastoji se iz „lemeša", „crtala" i „pripune" koja je držala plug. Plug se vukao na „ornicama" (osovina na dva točka s rudom). Zaprezalo se, nekada, u jaram uvijek šest volova. Danas se ore na 2 konja, pa i na kravama. Ranije su konji služili samo za lakši posao (dovoz drva iz šume), ili za „gizdu" (luksus da se vozi domaće u grad ili na godovno u crkvu). Zasijano sjeme brnalo se (vlačilo) s „brnačom". Nekada, u staro doba, brnalo se i granama koje se privezalo za uobičajene okvire. Kasnije su došle „brnače" s klinovima iz drveta. Danas je prevladao željezni klin. Brnaču vuče po jedan upregnuti konj.

Kod prvog oranja i zasijavanja postojali su u srezu Slavonsko-požeškome naročiti običaji, čiji se korijen vuče sve onamo u slovjensku pradomovinu i zajednicu.

U selu Jakšićki-Cerovac za proljetno sijanje postojao je ovaj običaj: od prve rukoveti kod žetve ili kosidbe žita odabere se trideset klasova; izvade zrno i odnesu ga, zajedno s glavicom bijeloga luka i jednim komadom srebrna novca, da se na blagdan sv. Matije u crkvi posveti. Kod sjetve nose to u onoj vreći iz koje siju. Kad se sjetva okončala, sijač pojede malo od luka, a ostatak odnese kući domarima, da ga i oni blaguju. Prije no što započne sijati, sijač izmoli na njivi „Oče naš". Dok traje sijanje, ne smije s nikim da razgovara; za trajanja sjetve u kući se ne pari rublje; na stol ne smije da dođe ništa crnoga; iz kuće se ne smije ništa da izdade. U selu Bertelovcima ne daju nikome ništa sve dok žito ne nikne. Srbi iz Eminovaca pozdravljaju prije sijanja njivu sa: „dobro jutro". Jakšićki Srbi ne smiju nikako da siju u tjednu iza Krstovske nedjelje, ako nisu u Krstovskoj makar malo orali, ili barem motikom zakopali u zemlju. Ni u sjeme ne diraju prije dok se ne umiju i ne pomole Bogu. Jakšićki Česi za vrijeme sijanja ne jedu kruha. Cerovčani obilaze polje već na Tri Kralja. Ko prvi dođe s blagoslovljenom vodom, taj će prvi da sretno završi i žetvu[8a]).

U selu Gradcu, općine Pleternica, prije prvog oranja orač obuče sve čisto. Prekrsti se i uzme žito što je ostavio iz žetelačkog vijenca, a kojeg se načinilo iz žita iz zadnjeg snopa kod posljednje žetve. Slamu mu metne na ožeg. Po tom upregne konje ili volove. Kandžiju (bič) metne ispod kola na popreko, a ožeg pred rudo. Kad zapali slamu, pretjera kola po polovini zapaljene slame. Tada se prekrsti i ode da ore. Podrani dobro, da mu ne bi koja ženska prešla puta.

Ovo žito iz vijenca blagoslovi se na sv. Matiju u crkvi, a slama spremi. Vreća, u kojoj je sjeme određeno za sijanje, mora biti puna, jer se uvijek sije samo iz pune vreće, pa makar se za zasijavanje ove njive i ne trebala čitava njezina sadržina. U vreću metnulo se sir, jaja, bijela lukovica i srebrni novac. K tomu svemu pridodalo bi se ono na Matijino blagoslovljeno žito. Ova ovako priređena vreća sa sjemenom mora da ostane neodvezana sve do Badnjaka. Tada se izvade sir i lukovica, a novac o ponoćki dade kao „limozina" (milostinja) u crkvi. Negdje to urade tek o Đurđevu. U tome slučaju „srebrn novac" na Badnji dan smjeste pod posudu u kojoj je „smišaj" žita i u kojoj gore one tri svijećice. Tamo ostaje kroz sva tri dana Božića, dok se „Božić" (slama) ne izmete. Tada se vraća natrag u sjeme; iz te se vreće u proljeće sije. O Đurđevu taj se novac daje crkvi kao „limozina" [4]).

U Sapnoj, općine Begtež, žito se prije sijanja kroz nekoliko dana suši na suncu. U Lonđici miješaju u sjeme i nešto od žita koje je o Božiću stajalo na trpezi (stolu), a neki ponesu na njivu i božićnu svijeću. Kao općenito pravilo za prvo sijanje važi [5]):

1. Sijati se ne počinje u vremenu mjesečeve mijene, ili, kako narod kaže: *„kada je mjesec prazan!"*.

2. Isto tako, ni kada *„mjesec ide unatrag"*.

3. Redovito se započinje, ili kada mjesec ide unaprijed, *(„kada mjesec raste")* ili *kada je mjesec pun.*

Narod to objašnjava ovako: — sjetva za prazna mjeseca donijeće prazno klasje. S praktične strane za ovaj običaj odlučuje, što žito, koje se posijalo u mjesečevoj mijeni, i cvate u mijeni. A kako je doba mjesečeve mijene, obično, promjenljivo i loše, cvat žita pao bi baš u nestalno kišno doba. Tako bi došla u opasnost pravilna oplodnja, uslijed vremenskih nepogoda.

4. Žena, koja se u vremenu sjetve „viđa" (ima svoje mjesečno čišćenje), smatra se nečistom. Ona ne smije učestvovati u radu, ni pomagati kod sjetve.

Kada orač dođe na njivu, prije no što će da započne s oranjem, skine kapu, okrene se spram sunca, prekrsti se i pomoli: *„Bože pomozi i blagoslovi moj trud i moju muku!"*. Prije no što uhvati za ručke pluga i potjera pretpreg, opet se prekrsti, a onda započinje s oranjem [6]). — U selu „Lovreća sela" pre no što pokrene plug, načini pred stokom na zemlji

znak križa s riječima *„Bog te prekriži* i blagoslovi, da sretno svršim započeti posao i da veselo i zadovoljno uživam plodove Tvoje“ [7]).

Taj dan ne smije se psovati. Dok ne odore jednu čitavu jedinicu, ne ide k „ručku“ (zajutarku). Prvi dan se ručak ne kuha. Ispeče se pogača u pepelu, načini „kajgana“ (iz jaja), spremi šunka, a može se, po volji, dodati i drugo što se u kući od najboljega nađe. U podne odmara se orač samo toliko koliko da se konji opočinu. „Užinaju“ (objeduju) na prostrtom bijelom stolnjaku na zemlji. Eminovčani ne dozvoljavaju da se u vrijeme brnanja sjedi ili leži na zemlji.

Na njivu donosi se uvijek puna vreća sjemena. Istom na njivi može se iz nje „preručiti“ onoliko koliko sijač može odjednom da ponese, ili koliko mu baš treba. Preostalo sjeme ostavlja se u vreći na samom oranju. Nikada na međi, na putu i slično.

Prije no što sijač započne sa sijanjem, zaprti podvezanu vreću sa sjemenom na rame, otkrije glavu, okrene se prema suncu, i prekrsti s riječima: *Bože pomozi!.* — Po tome može da sije. Sije se iz šake „naomaške“[8]). Svi siju podjednako. Razlika između pravoslavnih i katolika postoji jedino u tome, što jedni počinju da siju s desne, a drugi s lijeve strane; nadalje, što jedni počinju s dna, a drugi s vrha njive, itd.

Kada u Lonđici, i u brdskim krajevima oko Požege uopće, njivu zasije do kraja, baci sijač još dvije do tri pregršti sjemena u vis i namjenjuje ga: *„ovo pticama nebeskim i drugim zvijerkama!“* A, stvarno, to je čaranje, da bi zasijano sjeme ostalo pošteđeno od štete koju na poljima čine ptice, poljski miševi itd. U Pleternici, prije no što počne sijati, baci prvu pregršt iza leđa izvan oranja — za ptice. Kod sijanja kukuruza u prvu brazdu zabili bi rašljast kolac na kome se pekla božićna pečenica, da u kukuruz ne dolazi jazavac.[9])

Kad se završi posao, orač s družinom, koja se tu zatekla, sjedne *„da ostave umor na njivi“*.

Nekada je u okolini Jakšića postojala kod svih ondje naseljenih nârodnosti zajednička proslava tzv. *„Doronca“* (od riječi *„do-orati“*, — svršiti oranje). Slavilo se onako, od kuće do kuće, kao što se, otprilike, danas još slavi klanje svinja. Bila je to tipična slavonska gozba domaćeg elementa s obilnim jelom i pilom, koje su svršavale i u raspojasanom stanju. Razumije se, da su uzvanici na gozbi prethodno i radili kod one kuće tako da dobiju pravo učestvovanja na proslavi završetka rada ovom gozbom.

Danas su *„doronce“* već vrlo rijetke. I stariji ih zovu *„raspikućtvom“*. Mlađi ih jedva poznaju. Rasparčana individualna seoska gospodarstva ne bi te troškove ni podnesla. Od svih sela općine Jakšić slavi se ona još najviše u selu Eminovcima i u njihovom „hataru“ (području).[10])

Ovi obredi oko Slavonske Požege sadrže u sebi jezgru običaja, vjerovanja i obreda koji su očuvani ili zabilježeni i u ostalim krajevima Jugoslavije, među ostalim Slovjenima, pa i kod nekih okolnih naših i neslavenskih susjeda. Možda tu ima objašnjenja u činjenici, da je srez Sla-

vonsko-požeški naseljen sa življem iz raznih ogranaka našeg naroda, iz raznih krajeva Jugoslavije, pa i s tuđim. Uz starosjedioce Hrvate, korjenaše u Slavoniji, tu su se tokom vremena naselili pod turskom vlašću brojni naši sunarodnjaci iz Bosne. Dugo tursko vladanje i sjedište pašaluka ostavilo je mnogo tragova i u samim nazivima okolnih sela, imanja negdašnjih begova i aga. Samo da spomenemo nekoja: Dervišaga, Alilovac, Skenderovci, Eminovci, Jakšići, Bertelovci, Tekići, Ašikovci, Kadanovci itd. U doba seobe Srba područje Papuka i Krndije, izdanci Psunja, i hrbat Požeških gora gusto se naselio s braćom koja pripadaju onom neprekinutom srpskom migracionom pojasu koji započinje kod Prkosa kraj Ludbrega, a vuče se preko Sokolovca, Bjelovara, Garešnice, Grubišnog polja, Pakraca do Požege, da ispod Osijeka uroni u široko jezero Srijema, Baranje, Bačke i Banata, a koje su usko povezane uz ime patrijarha Arsenija Čarnojevića itd.

Uz ovaj osnovni rasni temeljac, tu su još brojna naselja Čeha i Madžara, a uz njih kompaktne naseobine Njemaca, čiji počeci nadolaženja sižu sve do u XVIII stoljeće. Na ovako rasno izmiješanom terenu dobili su i ovi običaji svoje naročito obilježje. Ove običaje nalazimo kod svih Slovjena, osobito često kod istočnih i zapadnih, kod Rusa, Poljaka i Čehoslovaka.[11])

U vezi sa sijanjem žita u srezu Slavonsko-požeškome postoje i ovi obredi i vjerovanja.

Kod koga je žito „snitljivo“, on odnese lupine od uskršnjih jaja u polje i tamo ih zakopa. Drugi o Đurđevu uranku zarana pokupi rosu i baci je na susjedovo žito. Onda će „snit“ preći k njemu. Da ne bude žito snitljivo, obilaze s Ivanjdanskim krijesovima njivu i kade je.

Jedna žena iz Gradca (neka Julka Pavlović) na prvi dan Uskrsa izjutra, prije sunca, poranila i oplela selo *omelom* i one godine nije bilo polja u selu u čijem žitu nije bilo „sniti“. A držalo od „omele“ (oruđe za čišćenje krušne peći) dugačko je oko 3 metra. Takovo omelo ona je vukla iza sebe i oplela na taj način čitavo selo.[6])

Stipan Blašković, također iz sela Gradca, metao je lupine od uskršnjih jaja i vodu u kojoj su se ta jaja kuhala uvijek u svoje polje i niko nije u selu jeo bjelji kruh od njega i nije imao čišće žito od njegova.[7])

O Trima Kraljima i o Đurđevu dnu odnose na polje, koje je zasijano sa žitom, posvećenu vodu i to ujutro prije Zdrave Marije pa posvećuju žito na 3 ugla u križ. Kada se gospodar vrati kući s ovoga posla, kod kuće ga dočeka još i dobra rakija.[12])

Jedna je vanredno zanimiva pojava u vezi sa zasijavanjem u srezu Slavonsko-požeškome, a to je

Zasijavanje sjemena u garišta krčevina.

G. Valenčić I. Ivan učitelj iz Tominovaca, javio mi je, da je među tamošnjim seljacima postojao običaj, da su se krčevine i šiprazi (grmlje)

spalili, a onda u to garište zasijavalo sjeme. A radili su to na dva načina: jedni su garišta brnačama samo poravnali, a onda u pepeo zasijali sjeme; drugi su najprije garište uzorali, a onda su tek u njega zasijali. *Upravitelj* osnovne *škole u Požeškom Brestovcu* utvrdio je, da se ovakov garišni prostor kod njega prije sjetve ne preorava, već se samo s „rovicom" zemlja poravna. G. *Mesić Dragutin* učitelj u Sapnoj provjerio je slijedeći postupak: kada se narod naseljavao u ovaj brdski kraj, nije imao dovoljno tegleće marve. Zato je na krčevinama zasijavao (ponajvećma kukuruz), a da nije prethodno poorao. Samo bi u kup pepela ili u zemlju krčevine iskopali rupicu i u nju metnuli sjeme, koje bi pokrili pepelom ili zemljom. Sirotinja, koja se naseljava u okolici po krčevinama, na šikarom obraslom tlu, ili po šipragu, još i danas postupa ovako. Postupak je jednak, i nema nikakove razlike, da li u tome cilju iskorišćuju kup pepela ili samo zemlju s krčevine.

Još neki običaji u vezi s drugim granama seoskog gospodarstva

Od Velike do Male Gospe (3 nedjelje) jaja su kod živadi uvijek krupnija, no u drugo doba. Zato se ova jaja zasebno pohranjuju. Metali su ih u žito u hambaru, da se dugo nepokvarena održe. Pred Božić bi ih nosili na „pijac" (trg) i ondje unovčili. Na nekim mjestima zasiplju ih „krečom" (vapnom) i pepelom. Tako se bolje očuvaju i ostanu onakova, kakova su bila i u svježem stanju.[13])

Kada se krava oteli, teletu se ono žuto u papcima reže u križ i dade kravi da ga pojede. Čim se tele oteli, u „logi" (maramici) nalazi se nešto žuto. Metne se u kruh i dadu ga kravi da pojede, da bi puter bio žut.[14])

Žrtva kod polaganja kamena temeljca. Kad se kod gradnje kuće položi prvi kamen u temelj, odsiječe se „orozu" (pijetlu) glava. Krv se pusti da iscuri u temelj i polije kamen. Narod govori, da se to čini zato, da se, poslije njegove krvi, koja se prolila u temelj, ne bi više ničija prolijevala. Pod ovaj prvi kamen meću i novaca.[15])

Kad se na kući podigne krov, izvjesi se na njega „barjak" (zastava). Zidari i radnici dobiju one peškire s barjaka.

Prela još postoje. Djevojke danas već ne predu, pa i na prela idu najviše stare žene. Nekada ih se znalo sastati i po 30—40—50 žena na jednome prelu. Nekada su radile onome kod koga su bile uzvane. Zato ih je i domaćin i počastio. Danas radi svaka sebi, pa se i ne časte. Tek se pozabave i „nadivane".[16])

IV. Nešto iz narodna vjerovanja u srezu Slavonsko-Požeškome[18])

U narodu se sačuvala vjera u slovjenske stare demone. — Mladi muškarci toj se vjeri potsmijevaju. Ali starci i žene vjeruju u ono što su čuli i misle da su vidjeli.

Trudio sam se da u raznim krajevima sreza od starijih ljudi doznadem predaju koja se u njih sačuvala do današnjega dana. Pored samih vjerovanja

i naziranja, išao sam za tim da sakupim što više primjera koji su se u narodu sačuvali prepričavanjem ili tradicijom.

Vile: bića su mirna i ljudima čine dobro. Ali su osvetljiva, ako im ko križa put, ili nabasa u njihovo kolo. Stariji ljudi su ih mogli i da vide. Mlađi svijet je griješan, zloban, pa bi im i zlo načinio. Zato ih se vile klone. Nekad su se i „miješale" (seksualno) s ljudima. Ali već ima 1000 godina, da toga više nema.[17])

One živu oko „bunarića" (zdenaca), u „bašćama" (vrtovima), u potocima i kod izvora. No najviše na visokim planinama. Na potoku peru rublje. U gaju[19]) i u „bostanu"[20]) se češlja; na raskršćima, kraj potoka i na gumnima igraju kolo. Ima i muškaraca „vilovnjaka". Ima starijih ljudi koji su uvjereni da su čuli vile kako pjevaju kod „bunarića", potoka ili na putu. Ali nisu mogli razumjeti što pjevaju. Čuli su ih i gdje igraju kolo (kod bunarića u šumi, uz selo Mihaljevci, a vidili su ih i kod Delića i kod bunara Đuranović Kate. Vidio ih muž Eve Andaković iz sela Gradca). Voda u kojoj se kupaju vile ljekovita je. Tetka Imre Bošnjaka iz sela Gradca, još ko dijete, vidjela je vilu kako se u njihovoj bašći češlja.

Bilo je ljudi kojima su vile pomagale. I niko im nije mogao nahuditi. Ko bi nabasao u njihovo kolo i omeo im razonodu, taj bi postradao.

Išao čovjek, nakresan, iz „birtije" kući. Kad na drumu, a on čuje pjevanje. Samo nije razumio što pjevaju. Onda je izgubio svijest i nije za ništa više znao. Kad se probudio, a on daleko na osami, kamo su ga vile odnesle, među koje je napit zabasao. Po zvijezdama okrenuo se spram Gradca. Išao je cijelu „bogu" noć, dok nije u svanuće došao do Sesveta (sela 6 km. udaljena od Gradca). Ko nabasa na vile, ne smije o tome nikome ništa da govori. Ili toga nije znao, ili se nije „adeta" držao. Jedanput ga je jedna vila „ošinila" (udarila) u njegovoj vlastitoj sobi[21]). Jedan dječak zašao na „guvno" baš kad su vile ondje kolo igrale. Istukle su ga tako, da je od batina umro, — kaže Eva Perić iz Emovaca. Jedan ih nije vidio, pa naišao u kolo i ostao „šlogiran". Jednog su dječaka tako „ofurile", da je kroz 20 godina bio ranjav na nogama. Jedna žena stala u „pralo"[22]) u bašći i odmah su joj oteknule noge. Vračara joj kazala, da je prolila vilinske kupke. Kad ju je vračara okupala, odmah je ozdravila.

Narod prepričava, da je bilo ljudi koji su s vilama živjeli kao muž i žena. I izrodila mu je i djecu. Ako bi neko vili ukrao krila, dok se kupa ili češlja — (onda ih imade odložena) — može s njome da radi što hoće. No domogne li se opet krila, vraća se u svoje gajeve, jezera, k izvorima itd.

Vještice postoje još i danas. Bog sudi već kod rođenja, ko će da bude vještica ili vještac. Vještica radi sa svojim duhom, a ne s tijelom. Duh njezin ide sam, a ima vidivu formu kao što je i njezino tijelo. Na koga je ljuta, ide u noći da ga „druca" (dropi). Sisa ljude (i muškarce i djecu). U bolnici jedan je čovjek u snu mrmljao. Da ga nisu probudili, „mogao bi i poginuti". Ima muškaraca, kojima iz prsa curi mlijeko. Oteknuta su mu. Ljudi, koje „gnjete" vještica, drugi dan su izmučeni.

Izgledaju kao da su bolesni. Ima ih koji imaju i „modrica". Onome ko nema krut san vještica ne može da naudi (naškodi). Isto tako ni onome koji jede bijeli luk. Smrdi joj i neće na njega.

Vještice oduzimlju majkama dojiljama mlijeko. Ali muzu i krave, da ne daju mlijeko.

Dok je duh vještičin na lutanju, njezino tijelo leži kod kuće kao mrtvo. Nepomično je i beživotno.

U kući Crnkovića bila mlada snaha. U zimi jedne večeri svi sjede i razgovaraju. Samo snaha legla da spava. A ležala je nepomično, s otvorenim ustima, kao da je mrtva... Uzalud su nastojali da je probude. Oči su joj bile širom otvorene. Muž njezin vidio je, kako joj je u usta unišao bijeli miš. I odmah se poslije toga sama probudila. Tada im je ispričala kako je sanjala, da je bila u jednoj velikoj kasarni. Unišla je i izišla kroz prozor. Tako su saznali da je vještica. Jedna cura na „raboti" spavala je među ostalom družinom. Spavala je kao mrtva, s otvorenim očima, a da nije disala. Neko nagovori ostale, pa ju okrenu tako, da joj je glava došla onamo gdje su joj bile noge. I nikako se nije mogla da probudi. Jedna osa zujala je oko nogu. Čim su je natrag preokrenuli u stari položaj, u otvorena usta uleti joj osa, i ona se odmah probudila. Bila je vještica.

Vještice se mogu vidjeti. Ako neko od sv. Lucije pa do Badnjaka svaki dan ujutro do sunca (prije izlaza sunca) zareže u štap i donese ga na Badnjak u crkvi na ponoćku, nalete na njega sve vještice, da mu ga otmu. Ako je od njih jači, ne mogu mu ga oduzeti. A on ih sve vidi i pozna. Otmu li mu štap, onda će ga da ubiju. Zato se ne ufa svako da zarezuje i na ponoćku ponese ovako zarezani štap.

Ako se kroz dvanaest dana neprekidno do Božića svaki dan radi na stolcu, u kome ne smije da bude ništa od metala, pa ga donese na ponoćku u crkvu, vidjeće kod podizanja sve žene koje su vještice. One kod podizanja okreću oltaru leđa. Drugdje su isto tako od sv. Lucije kroz 12 dana gradili stolac. Triješće su spremili, i kod ponoćke pred crkvom od njega naložili vatru. Ko je pravio tronožac vidio je sve vještice koje su plesale oko ove vatre.

Drugi je način slijedeći: u dućanu ukradenu iglu „bumbaču" (s glavom) zatakne se na ponoćki u uže na crkvenome zvonu. Poslije toga ne mogu vještice da izađu iz crkve sve dotle, dok se „bumbača" nalazi zataknuta u uže. On ih vidi kako se vrte oko izlaza, prepozna ih, izvadi „bumbaču", i brzo utekne. Oslobođene vještice jurnu za njim. A ako bi ga uhvatile, platio bi sigurno s glavom[23]).

Zbog sumnjičenja i potvaranja da je koja žena vještica nastaje mnogo „omraza", svađa, pa i tužbi kod suda. Na koga ovakova osvada pane, ništa ju više ne izbrisa. Jer narod svojim nevoljama mora da nađe vidiva i opipljiva krivca.

Vukodlak. Narod u njega čvrsto vjeruje. Postanak vukodlaka ovdje tumače ovako: „dođe đavo u griješnu dušu i muči je. Na drugome svijetu nema mira. I vraća se kući. Živi kao demon".

Tako je umro čovjek, ali se nije mogao da smiri u grobu. I dolazio je kući k ženi u kijer. S njome je ležao u krevetu i spolno općio. Ona je to pripovijedala „komšinicama", ali joj ove nisu vjerovale. Napokon su joj savjetovali, da uzme dva klupka konaca. Kad joj muž promoli ruku kroz vrata neka mu sveže jedan kraj oko ruke. A bilo je to u selu Pleternici.

Drugi dan pođu na groblje za tragom konca. Trag ih je doveo do groba njezina muža. Tri momka uzmu oštar glogov kolac, metnu ga na grob kod križa i zabiju ga sve do u lijes. Kada je glogov kolac prodro u lijes, riknuo je iz njega mrtvac „kao vol". Od straha sva su tri momka pomrla[24]).

Jedan susjed umro i povampirio se na Gornjim Emovcima. I on susreo ženu susjedovu i silovao ju. Odmah su joj otekle noge i trbuh, a mjehur počeo da gnjije. Umrla je u strašnim mukama. Jednu djevojku u istome kraju, dok je bila na paši s blagom, u jednoj šikari (grmlju) silovala je mačka. Odmah je otekla, i uskoro umrla[25]).

Vodenjak je neka vrst đavla koji živi u vodi. Koga on uhvati u vodi, taj se utopi. Metne žrtvi na noge lanac i na ruke „bukagije" (okove-sindžire). Jedan seljak iz Gradca otišao u vinograd. Kad se vraćao kući, a on čuje, kako neko viče: „nema Jove do ponoći, nema Jove od polnoći!". Put ga je vodio preko Orljave. Bio je tu jedan plićak, ali „brzāk" (s vodom brzicom). Kad je zagazio u vodu, osjeti najednom, kako ga nešto stegnulo oko nogu. Počeo se očajno da otima. I uspije mu da utekne. Kad je došao na obalu, opazi da ima na nogama „bukagije" od suhoga zlata. Uzalud se mučio. Nikako ih nije mogao da otvori. Drugi dan dođe k njemu vodenjakov sin i kaže mu, da će mu on bukagije skinuti, ako mu ih povrati. Jovo pristane. Na odlasku vodenjak mu kaže: budi sretan da si samnom imao posla. A da ti je otac metnuo bukagije, nit bi ti ih ikada iko drugi skinuo, a niti bi se iz brzaka bio spasio[26]).

U vodenici noću seljak iz Bertelovaca imao *„meljavu"*, jer mu je bio *„red"*.

Kada bude oko ponoći, on izgladnio; načini pred mlinom vatricu, zašilji štap, uzme iz torbe slanine i kruha i počne da prži slaninu. U taj čas izađe ispod mlina čovječac, sav obučen u zeleno odijelo iz kože. Na glavi mu crvena kapica, a u ruci isto tako zašiljeni prut, a na prutu žaba. Bez riječi prisjede i on uz vatru. I kada seljak uznese svoju slaninu nad vatru, čovječac nadnese žabu. A kad seljak metne slaninu nad kruh da se na njega ocijedi mast, nadnese i ovaj svoju žabu. Dozlogrdi to čovjeku i onako srdit raspali čovječuljka vrelom slaninom preko gubice, da mu je crvena kapa pala s glave. Na to se ovaj bez i jedne riječi digne i nestane pod vodenicom u mraku. Seljak uzme crvenu kapicu i spremi je u torbu.

Kada osvanu zora, seljak svršio meljavu, uprtio torbu i pođe iz vodenice. Svrnu pogled pod vodenicu da vidi, kako stoji koleso s kašikama. I vidje uz sam „bajer" (obalu) kako leži ispružen krepan crni pas. Oko usta bio je sav opaljen i nagorio. I sada istom doznade vodeničar, da je

imao posla s vodenjakom. Prekrsti se i ode kući. Kapicu je zadržao. I od toga dana imao je u svemu sreću, u blagu, žitku, novcu. Čega god se prihvatio, sve mu je obilno uspijevalo. Tako je, uskoro, postao prvim gazdom u svome kraju.[27])

Kovač iz sela Sesveta otišao u lov. Kada on u polje, a uz potok, na bajeru, igra vodenjak s crvenom kapicom na glavi. Brzo zbaci pušku, nanišani, opali. A vraga ne stade. Više ga nikada nije vidio.[28])

Aveti-sablasti-demoni. Ima naš narod i neodređenih bića u koja vjeruje, a kojima nije odredio ni imena, ni svojstva. Pa neće biti suvišno, da se i na njih osvrnemo.

Najmlađi sin jednog seljaka došao u noći kući. Sasobom doveo nekakovo maleno psetance, koje je susreo na putu. Kada je unišao u sobu, „šmucnulo" je za njim i ovo psetance. Kad legne u krevet, čuje on, kako nešto „šljapa" (tapće) oko kreveta, a istodobno kako nešto „*londra*" (prevrće) po ormaru. Uzalud tjera psetance napolje. Niti se odaziva, a niti buka da prestaje. Tada ustaje i pali lampu. Na to se sve utiša. Kada utrne, počinje iznova. On se ustane, obuče i pođe van govoreći: „Hajde i ti samnom!". Ode do raškršća i kaže mu: „*put ti gore, put ti dole*". I životinje nestade. Kao da ga je mrak progutao, psetance se više nikada nije pojavilo.[29])

Pok. čiča Anta Perak iz Sesveta klao bravce. Zadržao se kod klanja do jedanaest sati u noći. Na to krene kući. Uzalud su ga odgovarali da ne ide. Nije popustio. Uzme glogov kolac i pođe. Kad je stignuo do „ćuprijice", a ono sjedi žena u bijelome i ispoprijećila se baš preko staze. Narod vjeruje, da u noći ne valja silaziti s puta. Ono bijelo velo (pokrov) ležalo baš preko staze. Kad je čiča Anta naišao, ona baci na njega to bijelo. Perak ju udari glogovim kolcem po glavi i počne da bježi. Al i ona pojuri za njim. Nije se usudio da okrene. Na raskršću počeli su psi, koji su žderali neku mrcinu, da laju, pa se na to izgubila i ova sablast.[30])

Toma Đurkin iz Gradca vidio je također ženu u bijelome. Bila je velika kao kuća. Šetala se gore dolje, a kosa joj se vukla po zemlji. Od straha nije znao kako je došao do kuće. I Đuro Brkin vidio je ženu veliku kao kuća, za kojom se vukla dugačka bijela ponjava.[31])

Išao čovjek u Gradcu Marinovićevom stazom. U djetelini vidi „čeljade" kako stoji. Misleći da je to znanac Pavo, počne s njim da razgovara. Ali ono samo šuti i pođe prema njemu. Sad ovaj uvidi da je to sablast i nagne u bijeg. Ali i prikaza potrči za njim. Bježao je iz sve snage. Kada se okrenuo, vidio je tu pojavu kako mu se prijeti rukom. Sav bez duše uleti u kuću i dugo je odležao bolestan od pretrpljena straha.[32])

Karla Lohner, imućan seljak iz Bertelovaca, još kao momak, vraćao se kasno u noći iz Eminovaca u svoje selo. Udario od Treštanovačkoga puta prečacom preko polja i Bertelovačkoga gaja, da skrati put. Kad je bio uporedo s Bertelovačkim grobljem, a on osjeti da za njim nešto ko trči. Naglo se okrene. Juri čovjek, a iz njega izbija plamen i vrcaju iskre·

Karli se podignuše kose na glavi, a šešir mu poletio u vis. Spopao ga užasan strah. Jurio je kao bijesan. A za sobom je čuo kako trči *„ognjeni čovjek"* i dahće kao mašina. Nezna kako je došao kući. Upao je kao izbezumljen, bez daha i bez mogućnosti da proizusti i jednu samo riječ. Obolio je od straha i tri nedjelje nije znao za sebe.[33])

Išla žena s kumom po rakiju. Kada su se vraćali i prolazili kraj groblja, osjeti ona kako ju nekakav čovjek vuče iz kola. Počela je da viče. Kum ju je morao čvrsto držati za noge, da ne ispane iz kola. Kad su prošli kraj groblja, na raskršću je toga čovjeka nestalo.[34])

Stari Karlo iz Gradca išao kući. Kad je došao do groblja, a ono izletila nekakova grdna krmača i poleti na njega. Šešir mu se od straha dignuo na glavi. Bježao je kao pomaman, a krmača za njim. Kad je doletio do neke vrbe, zgrabi jedan vrbov kolac i udari ju po glavi. Na to je nestala.[35]) Pok. Bošnjak vraćao se sa ženom iz Trapara. Iza njega išao nekakav stari čovjek. I taj stari ga je zagušio.[36])

Stara je manistička vjera, da se mrtvi vraćaju kući. Napose to važi za majke koje su ostavile nejaku djecu (dojenčad) u kući. Tako pripovijedaju, da je nekom Marku Mandušiću umrla žena i ostavila dijete u kolijevci. Kroz godinu dana dolazila je danomice kući da nahrani dijete. To isto tvrde i za Anku Šmicovu. Baba Eva Šuperina iz Sulkovaca, kažu, da je tri godine dolazila kući da hrani djecu i piliće.[37])

Išao stric Joso Sržan u noći kući. Na putu susreo vod vojnika. Ispod nogu im sijala vatra. Kad je malo dalje poodmaknuo, a ono na pol puta stoji jedan vojnik bez glave i raskrilio obje ruke. Sledio se od užasa, okrenuo i pobjegao što su ga samo noge nosile. Dobio je groznicu i odležao od straha u krevetu.[38])

Ide dijete kroz šumu. Najednom vidi kako u šumi gori kandilo. Ono pođe za kandilom. Ovo je nestajalo po „šancu" (nasipu) koji je vodio u selo. Kad dođe u selo, a kandila nema. Čim je dijete prošlo selo, opet mu se ukaza kandilo, i svijeća, i uže. Kad su došli u selo Buk, kod crkve priviđenja nesta i više se nije pokazalo.[39])

Za svećenike vjeruju, da imaju aždaje na kojima jašu kada naiđe oblak. Onda idu s oblakom do one župe, gdje hoće da naprave led (tüču, gräd). Svaki je pop svršio trinaestu školu, pa je u njoj i to naučio. No ne samo da pravi led, već i da svoju župu brani od zla koje protivnik hoće da nanese njegovoj parohiji. Kad naiđe tmast oblak koji prijeti ledom, zvone u zvona, mole se Bogu, a u dvorištu metnu sjekiru s oštricom prema gore.[40])

Mlada Nedjelja ima zaseban kult u našem narodu. Na Mladu Nedjelju niko ne radi nikakov posao. Uoči Mlade Nedjelje, na Mladi Petak se posti. Ubiti i zvijer u Mladu Nedjelju velik je grijeh. Tako je nekom Kanižancu, koji je u Mladu Nedjelju pošao u lov, zec utekao na hrast.[41]) Pošao Graničar s prijateljem u lov baš na Mladu Nedjelju. Vidi on u polju zeca, digne pušku i naniša̋ni, kad ali kroz nišan, namjesto zeca,

ugleda dijete. Kako je i prijatelj nanišanio, pa i on vidio, mjesto zeca, dijete, sjeti se da je Mlada Nedjelja i vrate se kući.[42])

Sačuvalo se i vjerovanje da o izvjesnim danima u godini **gore novci** koje je neko na tome mjestu, bogtepitaj kada, zakopao.

Išao jedan čovjek na samu Blagovijest u šumu. U ruci je nosio vile. Najednom opazi svijetlo, i u grmu plane plamen. Uplašio se čovjek i od straha zabode u ono mjesto vile. Na to odjuri kući. Sutra dan pođe s ukućanima na ono mjesto gdje su ostale vile. Kopali su na tome mjestu i pronađu kazan pun novaca. Jedni odu kući, upregnu volove i dođu po kazan. Kada ga dovezoše kući, a volovi se sruše i na mjestu pocrkaju. Te volove ogule i prirede veliku gozbu. I tako su postali veoma bogati. Jedan od tri brata Fišić iz Cerovca napajao konje. Najednom pod jošićem lizne plamen. On brzo skine križić s Očenaša (krunice-brojanica) i baci ga u plamen pa ode kući. Kod kuće zapregnu konje u kola i sva tri brata dođu pod jošić. Tu su iskopali pun kazan novaca koji odvezoše kući. I njima su pocrkali konji. Jedan dio blaga poklone crkvi, a s njime i kazan, koji se nalazi, navodno, još u Sesvetama.[43])

Legende o nalazu novca i u drugoj formi podražavaju maštu naroda. Tako pripovijedaju, da je došao jedan Turčin s dugačkom bijelom bradom i poveo dva čovjeka u Gradačku šumu. Tu je tražio po nekom zapisu. Na određenom mjestu dao je da ovi ljudi kopaju. I naišli su na pečenom ciglom uzidani kazan, pun novaca, koji su mu, uz naplatu, i otpremili[44]).

Bio jedan seljak iz Knežaca u Brodu. Nagovorio ga neki Turčin i upitao, da li znade u Knežcima za jedan kamen, koji liči na lisicu? Odgovorio mu je, da taj kamen leži na njegovoj njivi i da ga upotrebljava za svoju brnaču, da bolje pritišće kod brnanja. Zamoli ga Turčin, da mu, uz dobru naplatu, doveze taj kamen prvom prilikom u Brod. — Čovjek, dobroćudan, rado pristane. I, uistinu, kad je dolazio u Brod na vašar, doveze i taj kamen. A bio je malo potežak. Kad ga je dao Turčinu, ovaj ga oprezno pregleda, izvadi iz njedara jedan ključić i turi ga kamenu pod rep. Kad ga je okrenuo, lisica se rastvori, a u njoj sami dukati. Turčin zahvati u džep i pruži od iznenađenja okamenjenom čovjeku „sekser" (starih autrijskih 10 novčića) s riječima: „evo uzmi si uže i objesi se, kada nisi znao iskoristiti što si imao u rukama"[45]).

Slično se priča i o kamenu na tzv. brdu Džamiji kod sela Jakšić. I tu je preko stotinu godina ležao težak kamen u obliku mačke. Upotrebljavali su ga za podmetanje pod točkove kola, kad su se teško uspinjala uz strmi brijeg, pa su se na obronku morala da odmore. Polovicom XIX stoljeća došao stari Turčin u dugačkom kaftanu i propitkivao se kod čobana za taj kamen. Kad su mu ga pokazali, on ga oprezno ogleda, izvadi iz nje dara zlatan ključ, i utakne ga u jedva vidljivu bravicu. Kad ga je otvorio, šuplji kamen bio je ispunjen s poređanim zlatnim dukatima[46]).

Pučka medicina i vračare su i danas još u modi i rado se ljudi na njih obraćaju. Ima ih koje „baju na vodu" i „na ugljenice". Među njima

ima i ljudi koji su na daleko poznati radi svojih spretnosti. Tako je u Ramanovcima bio jedan, koji je umio kod pobješnjelog čovjeka ili živine da ispod jezika „izreže štence" i da dotični ozdravi[47]). U Begtežama i Zoljanu ima ih koji namiještaju čovjeku ruku, a životinji „uganutu" (iščašitu) nogu. Pa i slomljene udove liječe. No najviše liječe s travama koje same sabiru i lijekove pripremaju[48]).

U selu Boričevcima živi jedna žena, čije ime neću da spominjem, a koja znade vrlo mnogo lijekova iz područja pučke medicine. I sama liječi one koji se k njoj obraćaju. Ona mi je dala dva tri zanimiva recepta koje ovde donosim:

1) *Kao lijek protiv reume* služi korjen od trave *„bljušt"*. (Hedera Helix vitis nigra, viticella, tamus comunis). Kad se iskopa, očisti se od žilica i izriba na „treniku". I metne se u $^1/_4$ kg. masti $^1/_4$ kg. izribanog korena, dobro se skupa izmiješa i namaže na lanenu krpu. Ta krpa se metne na zglob. Dobro je, ako se malo posoli. Drži se na tijelu, dok se ne posuši.

2. *Lijek protiv zubobolje = trava bulčica (Papaver Rhocas) s crvenim cvijetom.* A liječi se ovako: kudelja se mota oko devet klipića; crveni plod iz cvijeta bulčice ulijepi se u kudelju; onda se zapali svijeća; uzme se lijevak („traktir") od tikvice i pušta da kroz njega prodire dim od kudelje i bulčice u usta. Istovremeno se pred otvorenim ustima drži zdjela s hladnom vodom. U vodi će se vidjeti kako iz usta ispadaju crvi koji izjedaju i uništavaju zube.

Lijek za čišćenje ušiju: uzme se laneno platno i namaže s pčelinjim voskom. Tako namazano platno zafrkne se kao rog od vrbove kore (za trumbetu). Onda se onaj tanji kraj metne u uho koje boli, a na drugom se kraju zapali. Da vrućina ne zapali lica ili kose i ne postane nesnosnom, omota se glava suknom, ili rukavom kaputa. Zapaljeno laneno platno izvuče iz uha svu nečist i nestaće svake boli, kao da je ko „rukom odmanuo".

U narodu ima i drugih lijekova u upotrebi:

Uspješan i jednostavan lijek protiv reume. U proljeće, kad se gnoj prekuhava, iskopa se u konjskom đubretu jama, koliko u nju može bolesnik na sjedećke da stane, a da mu ne premaši visine vrata. Onda se bolesnika obuče u staro odijelo, posadi u iskopanu jamu, i ostavi u njoj tako dugo, dogod može da izdrži. Kad već ne može, izvadi ga se, okupa u vrućoj vodi i metne u postelju. Tako 2—3 puta i mora da ozdravi. (Iskušao ga jedan aktivni major, po savjetu jednog hodže i tvrdi, da mu je pomogao).

Lijek protiv svježih rana: uzme se svježa „purja trava" (Malva) i istuca koricom od noža da pusti sok. Tako natucana trava položi se na povrijeđeno mjesto. Rana će ubrzo da zacijeli.

Da se otvori potkožni čir: uzme se „drek" od kokoši, svjež, i metne na prišt. U roku od 24 sata prišt će sazreti i prokinuti se. Dobar je i ispečeni crveni luk koji ima isto ali blaže dejstvo.

Liječenje protiv plućnog katara: bolesnik mora da jede, što više može, bijeli šećer (iz glava onaj tvrdi) i pije samo zašećerenu vodu, u koju se sasulo, što je moguće više, od toga šećera. Izbaciće „šlajm", ali se toga ne treba da boji. Jer narod vjeruje, da od bijelog šećera izraste čak i nova džigerica.

Da se zaustavi krvarenje na rani, dobro je da se rana prethodno opere vlastitom toplom mokraćom, a onda previje paučinom i sažvakanim kruhom. Krvarenje će se odmah zaustaviti.

Protiv arterije skleroze (zakrečenja žila) najbolji je lijek *bijeli luk.* Dobro je da ga se jede što više. On je i vanredno preventivno sredstvo protiv te bolesti: svake nedjelje treba se, poslije 40. godine, barem jedanput dobro najesti bijeloga luka. Ko se od „malinja" (od malenih nogu) naučio da jedė bijeli luk imun je protiv krvnih bolesti, napose protiv zakrečenja žila.

Protiv zatvora i tvrde stolice: najbolji i posve neškodljivi kućni lijek je mlaki „rasol" (tekućina u kojoj se kiseli kupus). Ne smije da bude presoljen, a da je dobar. Taj se rasol uzima ujutro na tašte i prije jela. Čisti crijeva i želudac, a koristan je, zbog obilne sastojine mliječne kiseline i fosfornog kreča, i za druge potrebe tijela. Ako se kiseo kupus iskriža i pospe s nešto ulja, a doda mu se veća količina dobrog rasola, i uporedo jede graha (pasulja) ili sočiva, začinjena s dosta luka ili češnjaka, i to se čini kroz duže vrijeme, odlično liječi zatvor, glavobolju, nesvjesticu, besanicu i nervozno i razdražljivo stanje. Protiv zatvora pomaže i lug (cijedj) načinjen iz pepela od raznog drveća i vinove loze. Od luga popije se svakoga sata po jedna rakijska čašica, dok ne protjera napolje.

Protiv hladne groznice (drhtavice) pomaže, ako se zagrije, jača šljivova rakija u koju se sasulo dobrano ljute stucane crvene paprike. To se naglo popije i groznica prestaje.

Protiv glavobolje ispomaže, ako se zdrav krumpir nareže u „šnite" i ove obloži oko glave. Svu bol izvuće krumpiri. Ako ne prestane od prvog oblaganja, treba ponoviti, čim se prvo metnuti sloj ugrijao na glavi. Vrlo je dobro sredstvo, ako se crveni luk nareže u tanke odreske, ovi pospu sa sitno smljevenom kavom i onda s njima obloži čelo.

Protiv zubobolje dobro je, ako se na bolesni zub metne malo bijelog luka (češnjaka).

Protiv ćelavosti: ko hoće da se riješi ćelavosti, taj neka kroz gusto sito prosije pepeo; neka ga smiješa sa maslinovim uljem i tako dobiveno tijesto neka skuha. S tim neka se tokom sedam dana maže i može da bude bez brige, jer će mu sasma sigurno da pomogne.

Protiv ispadanja kose najbolje je sredstvo arsenik. Uzme ga se komadićak, koliko glava od gumbače (Stecknadel) i izriba ga se na krovnom crijepu u ulju od masline. S tim se onda mažu kose. Cigla ne smije da bude nova. Dobra je s koje stare crkve, džamije ili staroga krova. Inače ne pomaže.

Protiv kašlja dobro čini, ako se komadić maslaca provalja u biberu i, prije no što se ide spavati, proguta. No najbolje je sretstvo, ako se narezani limun skuha sa šećerom, pa se od toga ispije nekoliko šalica (fildžana) prije spavanja.

Protiv rana od opeklina: Ako se ko opeče, neka stuca crvena luka s kamenom solju i tu mješavinu neka postavi na opaljeno mjesto. Kažu da je dobro i kad se na opeklinu metne zemlja na koju se prije toga dugo mokrilo. No najbolje je, ako se maslo koje se izvadilo iz 40 jaja (tj. ona tekućina koja se nalazi između lupine i kožice u jajetu) namaže na opaljenome mjestu.

V. Kućni red i narodni običaji u obitelji

U vrijeme poljskih radova seljaci jedu dnevno 4 obroka. Ujutro „*ručaju*"; u podne „*užinaju*"; oko 16 sati „*lovraju*", a po svršenome poslu „*večeraju*". U zimi jedu samo tri puta na dan. Kod ručka daje se radniku i blagu po 1 sat, a kod užine 2 sata „*odmora*" (opočinka).

Ručak nosila je reduša u okrugloj košari „korpi". Za ručak se priređivalo „*čorbu*" (juha), „*kajganu*" (pržena jaja), „*taranu*" (zasebno mrvljeno tijesto), šunke, (u petak „kiselice"), i dodalo rakije. Jelo se u staro vrijeme priređivalo samo u „*zemljanim loncima*" s poklopcem. Dok su tako radili, nije na selu bilo ni sušice, ni bolesti na želucu. Kruh narezala je reduša već kod kuće. Na njivi prostro se na zemlji stolnjak, a na njega postavilo jelo. I kod kuće i ovdje svi su jeli zajednički iz jedne zdjele. Svako je imao svoju drvenu „*kašiku*" (žlicu), a gazda i svoj tanjur.

U zadruzi kod jela muškarci sjede, a žene stoje, dok djeca jedu za sebe za jednom niskom „*trpezom*" (stolom) na podu.

U zadruzi je čin kućegazde doživotan. A kada umre stari, bira se zajednički novi. Mnogo puta stari kućegazda na samrtničkoj postelji sazove „*družinu*" oko sebe i pita, koga žele za gazdu. Ponekad im i sam preporuči nekoga od družine. Ne gleda se kod izbora na starost, već na njegove dobre strane: da je trijezan, razborit, skrban, pravedan i da ima vrijednu i valjanu ženu. Gazdarica ne ide na posao u polje, već vodi kućanstvo. Ispomažu ju reduše. Gazda često ima i svoga zamjenika kod koga ostavlja ključeve, ako odilazi od kuće.

Svaki zadrugar mogao je da posjeduje svoj privatni „*osebac*" (vinograd, pčele, polje i bašću). Za njega je on sam podmirivao državne i samoupravne dažbine, a s prirodom samostalno raspolagao, iako mu je kod obrade ispomagala zadruga.

U zadruzi djevojka, uglavnome, sprema svoju udavačku opremu. Ali od 14 godina već pomaže pomalo u kući i u vrtu, a radila je negdje i u polju.

Bilo je i takovih koji ni do svoje 40 godine nisu imali u zadruzi određena posla. Osamnaestgodišnjem momku nisu dali da radi u zadruzi. Pili su iz čuturica i lončarskih „*bogaca*"; a bilo ih je i većih od litre, a

bili su nakalajisani (ocakleni). Kruh se na stol metao okrenut s rezanom stranom. A niko nije smio da reže kruh, ako se nije ustao na mjestu. Na Badnjak režu „popolak", inače samo „*užinice*" (šnite). Neki odrežu kruh na pola, a onda ga lome i poljube. Prije nego što se kruh nareže, načini se na donjoj njegovoj strani s nožem križ.

Božićni običaji kod Srba u Sapnoj (po pripovijedanju djeda Maksima Vuksanovića).

Kućegazda usiječe dan prije Badnjaka uvečer cerić (mlađe drvo od cera) koji će da posluži za „b·dnjak". Donese ga do dana kući, ali ga ne unosi u svoju kuću. Ostavlja ga na tuđem zemljištu. Ujutro, prije no što osvane zora, unese ga u svoje dvorište, a s njime i „*ljeskovu resu*" (kitu s ljeskovinom). Kada svane, on cerić rascijepi, provrta, a onda opet sastavi. U tu navrtanu rupu metne se svijeća na jedan i na drugi kraj. Kroz ovo pušta se da prođe marva na napajanje. Dok blago prolazi, gore svijeće. Prije no što se pusti marva, družina „*odužina*" (pojede užinu).

Badnjak se unosi za večeru, i kod toga posiplje zoblju, žitom i kukuruzom, te okadi tamjanom. Kod toga mu govore: „*Dobra Ti večer! I čestit Božić i to badnje veče!*".

Na badnjak je strogi post. Mrs započinje tek onda, kad se dođe iz crkve s jutrenje. Božićni kolač mora da bude načinjen ujutro prije svanuća dana. Kad se „*česnica*" izvadi, metne se na stolicu, i čeka dok se „domari" povrate s jutrenje. Kada dođu, dva najstarija od muških članova družine uzmu za ruku skupa česnicu i okrenu ju tri puta, a onda je prelome na četiri komada. Jedan komad ostaje za novu godinu i od njega se onda načini „popara"; (u nju se meće i sir koji ostane od Božića); drugi se komad daje marvi (stoci) da ga pojede, a ostalo poblaguju domari. Kad se česnicu prelomije, svi se međusobno ižljube, a onda pristupe k užini.

Počne se s medom i s jabukom, i tako slijedi redom. Za vrijeme jela gori svijeća „trojačica" (tri skupa povezane svijeće). Kada se okusi sarma, — prvi mrs, — ugasi se svijeća sa zoblju i žitom. Koliko se od sjemena prilijepi za svijeću po tome gataju kakova će biti iduća godina u svojoj rodnosti.

Kada se na prvi dan Božića okusi mrs, sva družina mora da bude prisutna kod stola.

Položajnik dolazi na prvi dan Božića poslije užine. Žene ga darivaju povjesmom i jabukama.

Božićni su kolači: „*česnica*" i dva mala kolača kao Božića.

Badnjak i Božić kod katolika.[49]) Za Badnjak se obično uzelo deblo od šljiva ili druge koje voćke, svakako od stabla koje rodi. Badnjak je imao da gori kroz čitavu noć. Slama se metala pod trpezu i pod stolnjak na trpezi. U dvorištu bi na Badnjak, kad su unesli „badnjak", zapalili slamu i preko nje bi pretjerali svinje.

Badnji dan je veliki post, a uvečer čast s posnom hranom. Za večeru se služilo: grah, suha riba, gibanica sa „špicama" (košćicama) od misirača.

Tijesto bi bilo pol na pol sa špicama u sredini. Peklo se pod pokljukom *bez masti.* Tek ono od ulja što kod pečenja samo iscuri iz bundevinih košćica.

Pečenica se jede kada ljudi dođu s ponoćke, ili istom ujutro iza božićne zornice.

Kad se došlo kući s ponoćke, tuklo se konje s „vanjkušem", da bi bili okrugli kao vanjkuš.

U Bertelovcima i u Jakšiću bio bi o Božiću onaj isti položajnik koji je bio i o sv. Barbari (hram crkve). Položajnik mora biti muškarac, pa da ne bi sjekire iskočile, položajnik mora da čestita prije žena. On je bio cio dan na prvi dan Božića gostom u onoj kući gdje je bio položajnik. Morao je dobro da sjedi, da bi te godine i kvočke dobro sjedile na jajima. Kad je položajnik čestitao, on bi govorio: „živi i zdravi bili, sve se živo i zdravo leglo, ždrijebilo, telilo, kotilo, množilo i dobro rodilo!

Uskršni običaji kod katolika: na Uskrs nije niko jeo do podne, tj. dok se žene nisu iz crkve povratile s „posvećenjem", blagoslovjenim uskršnjim jelom. Vozeći jelo iz crkve kući, ljudi su se s kolima utrkivali. Jer postoji među narodom vjerovanje: ko prvi dođe s posvećenjem kući, on će *prvi* i da *vrši.* Prvoga dana nisu zalazili jedan k drugome u kuću.

Uskrsnji običaji u selu Gradac:[50]) kroz korizmu (veliki post) postilo se strogo: srijeda, petak i subota postilo se „bijelo"-tj. nisu jeli, ne samo mesa, već ni jaja, maslaca, mlijeka, sira itd.

U ponedeljak, utorak i četvrtak mastili su, ali nisu jeli mesa. Meso su jeli samo u nedjelju. U ponedeljak, utorak i četvrtak jeli su i „bijelo". Posna hrana im je bila: „čorba" od bundevskih špica, kiselica, grah, cijeli krumpir itd. U staro vrijeme nisu ljudi za čitave korizme okusili ni mesa, ni masti.

Od „glušne" nedjelje (Cvijetnice) ne pjeva se. A s marve se skine zvono, klepka i sve što daje zvuk (praporac itd.). Jaja se uskršnja bojadišu na Veliki Petak, da *„duže traju".* Ljudi vjeruju, da na Vel. Petak obojadisano jaje može *„izdurati"* (istrajati) i godinu dana, pa da se ne pokvari.

Na Veliku Subotu, kada se prvi puta oglasi u crkvi zvono, baca se voda na krov, a kada s krova natrag curi, dočekuje se u dlanove i s njome umiva. U subotu se sprema i *„posvećenje".* Za svakog ukućanina skuha se po dva jajeta na tvrdo i ogule i operu s istom vodom u kojoj su se kuhala. Voda s ljuskama odnese se u *„bostan"* (vrt-bašća uz kuću) i s njom se zalije *„bijeli luk"* (češnjak). Za posvećenje nose se: *šunka, suho meso, suhe mesnate kobasice, hren, oguljena na tvrdo skuhana jaja, zeleni (mladi) luk itd., te pečeno prase ili janje.* Pečenom prasetu meće se u usta jabuka. Na posvećenje se *ne smije nositi pečeno jare,* jer narod vjeruje, da je jare stvorio vrag, i da ono i pretstavlja simbol „nečastivoga" (vraga). Jelo za posvećeno kuhalo se na vatri na koju se najprvo naložila grana koja se na Cvjetnicu posvetila u crkvi. Tek kad ona izgori, „pristavi" se jelo koje je određeno za „posvećenje", a prema tome i za jelo na prvi dan Uskrsa.

Prvi dan Uskrsa u kući se ne kuha. Jede se posvećenje. A ne okusi se (kao za pričest) — ništa, dok se iz crkve ne donese blagoslovljena hrana. Pa ni vode, ni pića. Posvećenje se uzimalo na tašte. Kuhalo se druga jela istom na drugi dan Uskrsa.

Ženidbeni običaji kod pravoslavnih u selu Sapna.

„Zagledanje" momka u djevojku obično se događa na *„kirvajima"* (hram crkve, crkveno godovno). Tu se, kod *„kola"* momak i djevojka dogovore. Na to momak, kada dođe za to vrijeme, prizna materi i sestrama, a one kažu ocu. Očeva je dužnost da o sinovom izboru obavijesti starješinu zadruge. Ako starješina kuće nije pristao na tu ženidbu, u staro doba momak bi se pokorio i odustao od ženidbe. Inače se zadruga „propita" i obavijesti o curi.

U prošnju ide otac, stric ili neko stariji od rodbine. Mladu se mora otkupiti. Plaća se 2-3.000 dinara u gotovome novcu današnje vrijednosti. Taj otkup pripada mladoj. Ako se ta „kapara" ne može da isplati odjednom, kod prošnje se dade jedan dio, a ostalo se plati i kasnije, no svakako još prije vjenčanja. Za otkup djevojke zadruga daje svakom svome ukućaninu podjednaki iznos.

Poslije prošnje slijedi *„milošće"* (kolači, pečenje i piće), a nose svekar ili svekrva. Zaruke traju 2 — 3 nedelje, pa i po mjesec dana. Za to vrijeme mladoženja dolazi svaku večer k nevjesti u *„kiljer"*. Od njezinih niko ne dolazi kroz svo vrijeme u Zadrugu. Navještenje u crkvi uredi mladoženjin otac. Prije vjenčanja mladenci moraju da otiđu popu na ispit.

Svatovi. Mlada skupi *„druge"*, a momak *„svatove"*. Uvečer, uoči vjenčanja, sastanu se na dogovor i na večeru; u kući momkovoj svatovi, u djevojčinoj njezine drugarice. Ujutro odilaze svatovi po nevjestu. Njezin kućedomaćina ubire od svakih kola po 5 dinara pristojbu. Dotle je mlada sakrivena. Kućedomaćina pita svatove „pošto su došli?". Kum na to odgovara, da su došli po „djevojku". Pokušaju mu podmetnuti drugu. I uvijek pitaju „je l to ona". Napokon dovedu i nevjestu i predadu kumu i starome svatu (svjedok s mladine strane). Kum joj metne na glavu mirtov vijenac, okrene ju tri puta, napoji s vinom iz „buklije" (obično čutura, drvena, u kojoj svatovi donose sa sobom piće); i onda je predade djeveru.

Dužnost djeverova nije lagana. On odgovara za mladu i za njezine stvari. I domaći i svatovi nastoje da nešto ukradu, naročito samu mladu. Sve što mu oduzmu, mora djever iz svoga da iskupi. Ovako sabrani novac pripada mladoj. I kuma hvataju. Ako se prije ustane, no što djeveru predade mladu, mora da plati kaznu.

Svatovi i danas traju 2-3 dana. Negda su trajali i po 7 i 8 dana. Gospodar svatova je ***kum.*** Njemu se mora svako da pokorava. U našega naroda ***kumstvo*** je veliki rod. Iza roditeljstva najveći. Kad se uđe kod kuma, pozdravlja se: *„Kumova kućo i družino faljen Isus!"*. Ako se prolazi kraj kumove kuće, a od ukućana nikoga se ne vidi, skine se kapa i pozdravi

i sama kuća. Ako je u kući čast, pa mjesto kuma dođe njegov sin, još dijete, on sjedi na čelu stola i ima prednost i pred popom, učiteljem i svakim drugim uzvanikom.

Od časa, kada se sastanu svatovi, nad njima preuzima vlast kum. On određuje kad se polazi, kad sjeda, kada ustaje od stola. Niko ne smije ništa ni odrediti, ni učiniti bez prethodnog .kumovog pristanka. Kuma ispomaže „*čauš*“ koga zovu i „*Gospodin*“. Čaušu je dužnost da razveseljuje goste, a ima nešto s uredbom „dvorskih luđaka“. On smije sve. I niko se ne smije uvrijediti, ma što mu čauš kazao ili učinio. Čauš izvršuje kumova naređenja. On zapovijeda „*redušama*“, on tjera svatove na okup, ako se raštrkaju. On pazi na kočijaše, i brine se da svaki od svatova ima svoje mjesto u kolima.

Prije no što svatovi pođu, kum moli molitve. Kada mlada polazi iz kuće, ona se oprašta od kuće u kojoj se rodila i u kojoj je djevovala, ide u svoj kiljer, kuću, bašću, k svome cvijeću, u staju k blagu itd. Napokon blagodari ocu i majci i kućedomaćini za sve što su joj učinili i moli da joj oproste, ako ih je što „uvridila“. Kada mlada pođe sa svatovima u crkvu na vjenčanje, ona se više ne vraća u roditeljsku kuću. Ona je prestala da bude i dalje njezinim članom. Na vjenčanje sa svatovima ne ide niko iz mladine obitelji. I momkova rodbina čeka u momkovoj kući. Sa svatovima idu samo domaćin i djever.

Ulaz u novu kuću. Iz kola najprije „*siđe*“ „*đuvegija*“, a onda istom mlada. Kad dođe mlada, domaćin joj ide u susret. Na ulaznom pragu prostru joj platno. Na ulazu vežu joj pregaču i dadu u krilo muško dijete, da bi i ona rodila muško. Na to ju mladoženjina mati uzme za ruku i uvede u „*kuću*“ („kujnu“) gdje na ognjištu brka po vatri. Reduša donese sol, kruh, i vino. Na to pristupi k stolu i kaže: „kume i stari svate, eto dobih ovo, pa sam donijela što su mi dali“. Na to stari svat, djever i mlada odilaze u kiljer i ondje jedu. Mlada ne dolazi među svatove. Kada odvečeraju, kum šalje čauša po mladu da s njome igra u kolu.

Đuvegiju dovedu k mladoj kum i stari svat. Đuvegija rasplete mladoj kosu, a jedno drugo izuju. Na to ih kum i stari svat pokriju u njihovom kiljeru sa šarenicom. Kod izlaska iz kiljera kum zaključa vrata, a ključ turi kod sebe u džep.

Nevjestina rodbina ne dolazi k mladoj u novu kuću do drugoga dana Božića „*u posjete*“.

Sramota je, ako se živi „nevjenčano“. Ako žena ostavi muža, vraća se svome ocu i materi. Djece imaju, koliko im Bog dade. Više vole mušku, no žensku djecu. Ako žena ne može sama da doji djecu, ona se doje s mlijekom iz kuće od zdravoga blaga. Djeca spavaju u „*beški*“ (kolijevci) ili na klupi uz postelju roditelja.

Do ženidbe, odnosno udaje djeteta, ona spavaju i živu u istome „kiljeru“ u kome im živu i roditelji. Po običaju, oko četvrte godine oblači se muško dijete u gaće i dobiva opanke. Dotle ide u košulji i boso.

Nazivi rodbinski: djeca zovu majku = *„nana“*, oca = *„dada“*, strica = *„čiko“*. Inače je ovakovo rodbinstvo: brat od majke jest *„ujak“*, njegova žena *„ujna“;* brat od oca = „stric“, žena mu *„strina“;* majčina sestra = „tetka“, muž joj = „tetak“; muževa sestra = *„zaova“;* zaovin muž = „zet“; dvije žene od dva rođena brata međusobno su *„jetrve“;* mužev otac = „svekar“, a mati = *„svekrva“;* ženin otac = *„starac“*, a mati *„baba“;* žena od brata = „snaja“ itd.

Nekoje karakteristike i nazivi u nošnji. Djevojke idu gologlave. Djevojački su nakit *„vijenac“* i *„grana“*, a za ušima *„smilje“* i *„kovrčice“;* oko vrata nosi *„đerdane“;* ali nose i „dukate“. U ušima ima *„minđuše“*. Djevojačka frizura je umjetnički ispletena od sitnih perčinića, s relijefno istaknutim prugama i ukusno savijena kao ploča.

Žene nose *„podvezu“* i *„češalj od lima“;* prije su nosile poculice, a poculica se podvezuje maramom *„šamijom“*. Preko košulje *(„oplećak“)* nose marame *„svilenke“*, *„atinke“* *(„šafolke“)* iz vune, ili *„terinke“* (lagana ljetna iz sukna). U zimi nose „vunenku-valjaricu“ (debelu koja je valjana). Podbrađuju se *„maramom torbaricom“*. „Snaša“ (udata žena) nosi ispod skuta *„skutiće“* (obično bijele, 3—4 komada). Nekada znadu da budu skute i oplećak *„sastavljeni“* u jednom komadu. Čarape pletu same. Nose i obojke. Udavača prve godine zove se *„mlada“*. Njezino je odijelo vanredno slikovito, osobito ukras glave, s maramom *„Tilanglez“*.

VI

Ovo je nakratko sabrana jezgra desetdnevnog bavljenja u srezu Slavonsko-požeškome. Kako se iz samog prikaza vidi, to nisu studije da se utvrde neki naučni rezultati. Jedan srez s ovako bogatim šarenilom u etnografskoj građi ne može se ni pregledati kroz 10 dana.

Ovo je sirova građa i sabrani čisti materijal. U svakome „Vijesniku“ iznosiće se na ovaj način sabrano gradivo u II dijelu i ovaj će zamijeniti raniju ediciju ovog muzeja pod imenom *„Etnografska istraživanja i građa“*. No neće se uzimati materijal koji je već jednom bio objavljen, nego samo ona građa koju će muzej i njegovi povjerenici da saberu na izvorima u samome narodu. U tu svrhu od ove godine obrađivaće se srez po srez, da se još spasi, što se spasiti dade. Kad se sabere sve što je još pristupačno, lako će se građa i naučno ocijeti i razrediti.

Ivo T. Franić

Bilješke

[1]) K. Moszynski: Kultura Ludowa Słowian, czensć I. Kultura Materijalna, Krakóv 1929. str. 546.

[2]) Drobnjaković dr. Borivoje: Glavni tipovi kuća u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. „Naše selo" Bgd. 1929 str. 98.

[3]) Vidi zasebnu Studiju: Ivo Franić: Narodni običaji i obredi uz prvo oranje i sijanje u srezu Slavonsko-požeškom, Гласник Етногр. Музеја у Београду књ. X стр. 33 1936.

[3a]) Ovi podaci potječu od upravitelja osnovne škole Jakšić g. Ivana Pratesa.

[4]) Podatke prikupio sam u Gradcu i Sapnoj.

[5]) Ove podatke dao mi je učitelj iz Slavonske Požege g. Dimitrije Vurdelja.

[6]) Ovaj podatak dala je osnovna škola u Pleternici.

[7]) Ovaj podatak dao mi je upravnik škole „Lovreća Sela".

[8]) Naomaške: *od ruke,* otprilike kako stane u šaku, pa i ne gledajuć kamo baca.

[9]) Podatak upravnika škole u Pleternici.

[10]) I ovaj podatak potječe od g. Ivana Pratesa, upravnika škole u selu Jakšić.

[11]) O tome zasebna veća studija u „Glasniku" beogradskog Etnografskog muzeja br. 10 i dalje. Vidi opasku 3.

[12]), [13]), [14]), [15]), [16]), [17]) Po kazivanju Imbre Bošnjaka iz sela Gradac.

[18]) Sabrao lično od naroda u Gradcu.

[19]) Gaj = mlada šumica, branjevina.

[20]) Bostan-kućni vrt na potkućnici.

[21]) Ovo su mi pripovijedali stari ljudi i žene u selu Gradcu koje sam na slici predočio.

[22]) Pralo = sabirnica vode za polijevanje vrta.

[23]), [24]) Kazivao mi je u pero Imro Bošnjak iz Gradca.

[25]) Pripovijedala Eva Perić s Emovaca.

[26]) Pripovijedao Imbro Bošnjak iz sela Gradac.

[27]) Pripovijedao pok. Tadija Franić, iz sela Bertelovaca.

[28]) [29]), [30]), [31]), [32]), Pričanja Imbre Bošnjak iz Gradca.

[33]) Pripovijedao Tadija Franić, kao pod [27]).

[34]), [35]), [36]), [37]), [38]), [39]), [40]), [41]), [42]), [43]), [44]), [45]) Imbro Bošnjak.

[46]) Pripovijedao pok. Tadija Franić.

[47]) Pričala pok. Ana Franić iz Jakšića.

[48]) Od djeda Maksima Vuksanovića iz Sapne.

[49]), [50]) Od Imbre Bošnjaka.

Résumé. — *Notes etnographiques du district de Pojega (Slavonie).* Dans le village Frklyevtsi, commune Pleternitsa, il existe encore deux communautés: communauté Banovitch et communauité Katitch. Dans l'une et dans l'autre on élit à vie le maître de la maison, mais s'il dissipe les biens on peut le faire remplacer avec l'assistance de l'autorité. La femme du maître de la maison est maîtresse de la maison. Chaque couple marié de la communauté a sa chambre dans laquelle il vit avec ses enfants. A part la fortune commune de la communauté, les membres peuvent posséder aussi une fortune individuelle. Il est intéressant que dans la communaute Katitch c'est une femme, grand mère Birda, qui dirige la communauté et que l'autorité a reconnue contrairement à tous les usages.

Une des grandes communautés est la communaute Vouksanovitch dans le village Sapna (№ 49), Bektèche. Elle possède 88 arpents de terre et son moulin à cylindres. Elle a 26 membres. C'est grand-père Maxime que la dirige actuellement. Il est inté-

ressant qu'ici aussi on appelle le maître de la maison „grand-père"; si c'est une femme qui dirige la communauté, on l'appelle „grand' mère".

Le maître de la maison dirige la communauté et la représente devant l'autorité les tièrces personnes; il discute avec les membres masculins majeurs dans les questions de finances. C'est lui qui distribue le travail, il peut punir les désobeissants. On mange ensemble: les hommes sont assis autour de la table, les femmes restent debout, les enfants ont une table à eux.

Les femmes aident dans tous les travaux. Elle ne fauchent et ne labourent pas la terre; elle tissent et brodent le trousseau de la maison, ainsi que le linge et le trousseau de leurs filles. C'est la communauté, qui s'occupe des veuves, et les parents les plus proches dans la communauté, des veufs. Ici aussi ils ont la fortune individuelle. Les couples mariés ont chacun sa chambre.

Les membres masculins de la communaité ont seuls le droit de décider et d'hériter. Dès que la femme se marie la communauté n'a plus d'obligations envers elle. Elle lui donne le trousseau au moment du mariage, et c'est tout.

Village Gradats (commune Pleternitsa) et son architecture. C'est là que se sont installés au XIX-e siècle les paysans venant de l'Est de la rivière Orlyava. Ils construisaient des maisons en bois. Ils reliaient les poutres verticales avec des poutres horizontales (cannelées). Ils construisaient les murs en briques non cuites ou en treillis. Toit aux coins relevés et couvert de chaume attaché aux coins. Les maisons sont en général divisées en deux parties: une cuisine sans plafond, le toit sans cheminée et une chambre avec le plafond, au-dessus duquel se trouve le grenier; le sol en terre tassée. Dans la cuisine se trouve un foyer ouvert; au-dessus du foyer une chaudière suspendue à la chaine, accrochée à la poutre. Dans la chambre un poêle en carreaux de glaise cuite, autour du poêle un banc en bois recouvert de boue. Le four à pain se trouvait à la cuisine. C'est également dans la cuisine que se trouvait la bouche du poêle de la chambre.

Les maisons typiques dans le district: la maison en treillis et couverte de chaume de Mato Jakobovitch (fig. 5) dans le village de Gradats. La maison a aujourd'hui trois parties: la partie inférieure est posée sur un fondement de pierre. Les anciennes chambres des couples mariés de la communauté sont transformées aujourd'hui en dépôts d'aliments et d'outils. Le viel enclos pour les cochons (en treillis) est très intéressant, la porcherie et le four à pain sont également anciens.

La chaumière combinée de feu Antoine Koukourousovitch, village Goritchevtsi; № 25, commune Vilitch Selo. Les murs de la chambre et de la cuisine (fig. 10) en briques non cuites, le fronton en treillis Sans cheminée. Le fondement en pierre. Le chaume en terrasses (épis des gerbes vers le haut, côté coupé vers le bas).

La maison en cinq parties de Ferdo Franekitch dans le village Seotsi, № 57, commune Slavonska Požega Vagnska. Construction en briques non cuites. Type de maison de l'Europe orientale avec un long vestibule. C'est le fourneau qui a pris la place du poêle en carreaux de glaise cuite. Le foyer ouvert de la maison c'est maintenu (fig. 6). Au-dessus du foyer la chaudière suspendue sur une chaine; derrière le foyer, le four à pain. Il ny a pas de plafond. La fumée sort par une cheminée en bois avec un casque (fig. 17). Le toit est couvert de bardeaux. La chamre du fils, marié est faite d'apres le système de „cellules". La maison est sur la colline, la chambre du fils, sur la pente où l'on a creusé et construit la cave (en maçonnerie).

Sapna, commune Behtèche (fig. 18). Maison en briques non cuites. Quatre parties. Fronton ouvert. Entrée taillée entre deux chambres. Dans la cuisine il y a le four avec la chaudière suspendue sur la chaine, dans la chambre, le poêle en carreaux de glaise cuite. Le four à pain est dans la cour; il a déjà la forme rectangulaire d'une table. La cheminée avec le casque et le toit sont couverts de bardeaux. La chambre est sur le devant de la maison, la chambre du fils derrière, la cuisine s'est enfoncée entre les deux.

La vieille maison d'Etienne Vido, village Gradats (fig. 22). Type de maison des Slovaques et des Souabes immigrés. Construction en briques non cuites; toit: tuiles et bardeaux; grandes fenêtres avec jalousies. Partout le sol de terre tassée. Dans une pièce; le four à pain et la chaudière. Dans ces anciennes chambres on garde aujourd hui les aliments, les sacs et les outils en bois.

Les coutumes nationales au moment de labourer la première fois et de semer. On prépare spécialement la graine (on y ajoute celles de la couronne des moisonneurs et celles de la table de Noel, un oignon et une piece d'argent). Pour semer le sac doit être plein. Avant d'aller labourer la première fois, le laboureur se lave, met un vêtement propre, fait passer les boeufs et la charrue an-dessus de la paille allumée de la couronne des moissonneurs. On ne sème pas quand il n'y a pas de lune ou quand elle est en décroissance; on sème quand la lune est pleine ou quand elle est en croissance. Avant de commencer à labourer ou à semer, le laboureur se tourne vers l'Est et fait une prière. De temps à autre on sacrifie une poignée aux oiseaux et aux autres animaux. Le travail se terminait par le festin typique appelé „dorontsa".

Cerataines parties du district ont conservé l'usage typique de semer sans avoir labouré la terre, dans le chaume, où l'on a brûlé auparavant des branches et des buissons et qu' on a après simplement égalisé avec une herse.

Au moment de poser la pierre fondementale d'une masion on coupe la tête à un coq et on laisse couler son sang dans le fondement pour qu'après le sien, aucun sang ne soit plus versé dans la maison. On met aussi de l'argent sous cete pierre.

Croyances populaires. On croit aux fées, aux sorcières, aux vampires, aux cauchemars, aux phénomènes d'eau, aux revenants, aux démons, à l'homme de feu; on croyait que l'argent enfoui dans la terre brûlait.

Médecine populaire: les magiciennes conjurent les maladies avec de l'eau. Contre le rhumatisme il est bon de se mettre dans le fumier de cheval; contre la tumeur on prend le fumier de poule. On soigne la pneumonie avec du sucre blanc, l'arthériosclérose avec de l'ail, la constipation avec de la saumure, les maux de tête avec des pommes de terre ou avec de l'oignon, les maux de dents avec de l'ail, la calvitie avec de la cendre et de l'huile d'olive. Contre la toux on prend le citron bouilli avec du sucre; contre les brûlures, l'oignon macéré avec du sel gemme etc.

Le réglement de la maison et les coutumes nationales dans la famille: On mange 4 fois par jour. Autrefois on préparait la nourriture dans des pots de terre couverts d'un couvercle. Au champ tout le monde mangeait dans le même plat avec des cuillers en bois. On buvait dans les gourdes. On ne doit couper le pain qu'étant debout.

Noël ches les orthodoxes: on apporte la bûche de Noël qui brûle toute la nuit sur le foyer. Le dîner est maigre. On tourne le tourteau et on le casse. Pendant le dîner une triple chandelle brûle sur la table (trois chandelles attachées ensemble). On ne fait gras qu'après les matines.

Chez les catholiques: On apporte la paille et on aillume la bûche de Noël. Le menu du dîner est specialement composé (poisson séché, haricots, gâteau aux pommes, prunes séchées, gâteau de grains ne citrouille etc.) Apres la messe de minuit on magne le rôti. Le premier jour de Noël vient le congratulant.

Coutumes de Pâques. On porte les aliments à l'église pour que le prêtre les bénisse (jambon, viande séchée, porc, cochon de lait roti, oeufs durs, agneau, raifort oignom vert, gâteau pain.) Le jeûne de carême était sévère. Le mercredi, le vendredi et le samedi on ne mangeait aucum aliment provenant d'un animal à sang chaud. Le lundi, le mardi et le jeudi on faisait la cuisine sur la graisse, mais on ne mangeait la viande que le dimanche. On peint les oeufs le Vendredi Saint. Le premier jour de Pâques on ne fait pas la cuisine. On ne mange que la nourriture bénie.

Coutumes nuptiales à Sapna: on donne la rançon pour la jeune mariée. C'est auhourd'hui 3000 dinars environ. La rançon appartient à la jeune mariée. Les amies de la fiancée, convient à la noce les filles, et le fiancé les jeunes gens avec lesquels il

va chercher la fiancée. Les parents de la fiancée ne vont pas à l'église, ni même à sa nouvelle maison, avant Noël. C'est le parrain qui conduit la noce. La relation entre le parrain et le couple marié est sacrée.

Quelques caracteristiques et termes concernant les vêtements: Parures de jeunes-filles: „couronne", „branche", derrière les orreilles: „immortelle", „romarin" et „boucles". Autour du cou elles portent des colliers et des ducats. Elles sont tête-nue. Les cheveux sont artistiquement coiffés (fig. 24). Les femmes portent le „ruban" et le „peigne" en fer blanc. Avant, elles portaient la coiffe avec le bandeau. Au-dessus de la cheminse, sur les épaules, elles portent un fichu en soie etc. La jeune mariée porte un costune paré avec le fichu en tulle anglais (fig. 25).

Resumé der ethnographischem Aufzeichnungen aus dem Bezirk von Slavonska Požega. — *Hausgenossenschaften.* Diese bestehen auch heute noch. Im Dorfe Frkljevac bei Pleternica finden wir zwei solcher Hausgenossenschaften, und zwar die Familien Banović und Katić. Bei beiden wird das Familienoberhaupt lebenslänglich gewählt, kann aber wegen Verschwendung von Amts wegen abgesetzt werden. Die Frau des Oberhauptes ist die Hausfrau. Jedes verheiratete Paar hat seinen Wohnraum, den es mit den Kindern teilt. Neben dem gemeinsamen Eigentum der Genossenchaft können die einzelnen Mitglieder auch ihr eigenes Vermögen haben. Dieses wird „osebac" genannt, was wir am besten mit „Extrigkeit" übersetzen können. Interessant ist der Fall der Famille Katić, wo das Oberhaupt eine Frau ist, „Baba Birđa", die entgegen allem bisher üblichen auch von der Obrigkeit anerkannt wird.

Zu einer der grössten gehört die Hausgenossenschaft Vuksanović, Sapna № 49, bei Begtež. Sie zählt 26 Familienmitglieder und ist im Bestitze von 88 Joch Felder und Wiesen, einer grossen Walzenmühle und einer Pferde-und Rinderzucht. Das Oberhaupt wird auch hier „Djed": Grossvater, genannt, und dessen Frau, die die Pflichten der Hausfrau zu erfüllen hat „Baba": Grossmutter; dies ist entschieden eine interessante Beobachtung.

Das Oberhaupt leitet die Husgenossenchaft. Er teilt die Arbeit ein. Die Mahlzeiten werden gemeinsam genommen: die Männer sitzen um den Tisch, die Frauen stehen bei ihren Männern und die Kinder haben ihren Tisch für sich.

Die Frauen helfen bei jeder Arbeit mit, ausser bein Mähen und Ackern. Für Witwen sorgt die Genossenschaft, und für Witwer seine nächsten Anverwandten innerhalb derselben. Die verheirateten Paare mit ihren Kindern haben ihre eingenen Zimmer. Die weiblichen Mitglieder erhalten bei ihrer Vermählung eine Aussteuer, und damit hört jede Verpflichtung von Seiten der Genossenschaft auf.

Das Dorf Gradac bei Pleternica und seine Architektur. Im vorigen Jahrhundert übersiedelte das Dorf mit seinen Häusern auf seinen jetzigen Platz. Die Leute bauten ihre Häuser aus Holz. Die Zwischenräume wurden mit Rohziegeln oder Flechtwerk ausgefüllt. Das Dachgerüst wurde aus schiefen Dachbalken gebildet, an deren Querlatten dann das Stroh festgemacht wurde. Die meisten der Häuser sind zweizellig: eine deckenlose Küche ohne Rauchfang und ein gedecktes Zimmer, über welchem sich der Dachboden befindet. In der Küche finden wir eine offene Feuerstelle mit darüberbefindlichem Kupferkessel, der mittels einer Kette an den Querbalken befestigt ist. Der Backofen ist ebenfalls in der Küche. Im Wohnraum steht ein Kachelofen; auch dieser wird von der Küche aus geheizt.

Typische Häuser dieses Bezirkes. Eines der interessantesten ist das dreiteilige Haus aus Flechtwerk mit Strohdach, (Bild 5), Eigentum des Matan Jakobović in Gradac. Früher Wohnräume, dienen die Zimmer heute als Aufbewahrungsort für Speisen und Gerätschaften. — Im selben Hof steht nochein uralter Scheinekotter mit eigentümlicher Flechttechnik, ein interessanter Backofen und ein alter Schweinestall.

Dann finden wir noch ein merkwürdiges Haus im Dorf *Boričevci bei Vilić Selo*: Es wurde zu dessen Lebzeiten von Anton Kukuruzović bewohnt und trägt die Haus-

nummer 25. Bild 10 zeigt uns, wie die Wände des Wohnraumes und der Küche aus Rohziegeln verfertigt sind, während Giebel und Kammer aus Flechtwerk erbaut sind, Auf einem Steinsockel ruhend, ohne Rauchfang, ist es terassenförmig mit Stroh gedeckt, und zwar so, dass die Ähren des Strohe nach oben gerichtet sind, und die gera le, abgeschnittene Seite nach unten.

In Seoci bei Slavonska-Požega steht ein fünfteiliger Rohziegelbau, *Eigentum des Ferdinand Franekić.* Es ist ein mitteleuropäisches Haus mit langem Vorbau. Der Kachelofen im Wohnraum ist vom Sparherd verdrängt worden, während in der Küche die offene Feuerstelle auch noch weiter besteht, mit ihrem karakteristischen Kupferkessel, dem steinernen Backofen und dem Dachbodenaufgang. Die Küche ist ungedect; der Rauch geht durch die offene Decke und einen hölzernen Rauchfang mit Kappe, (Bild 16).

Auf Bild 18 sehen wir einen Rohziegelbau aus dem Dorf Sapna bei Bektež. Das Haus hat 4 Räume und einen offenen Giebel. Der Eingang ist vor der zwischen zwei Zimmer eingeschobene Küche. In derselben befindet sich eine offene Feuerstelle, während der neue viereckige Backofen in Hof steht. Im Wohnraum ist ein Kachelofen.

Im *Dorf Gradac* bei Pleternica steht ein alter Rohziegelbau, ein typisches Haus Slowakischer Einwanderer (Bild 22). Die Fenster sind gross und mit Jalousien versehen. Der Boden besteht in allen Räumen aus gestampftem Lehm. Im letzten Zimmer, das früher als Küche dieute, stehen ein Backofen und ein Kesselofen.

Volksgebräuche beim ersten ackern und sähen. Der Samen muss auf besondere Art und Weise vorbereitet werden, und zwar durch hinzufügen von geweihtem Getreide. Dann wird noch ein Stück Silbergeld und eine Zwiebel in den Sack getan. Es darf nur aus vollem Sack gesäht werden. Bevor der Bauer zum ersten Ackern aufbricht, wäscht er sich aufs sorgfältigste und legt reine Kleider an. Den Pflug mit den Ochsen treibt er über das angezündete Stroh aus dem Erntekranz. Man darf nur bei wachsendem oder vollem Mond sähen. Vor Beginn der Arbeit wird gegen Osten gewandt ein Gebet verrichtet. Eine Handvoll des Samens wird für Vögel und andere Tiere in den Wind gestreut. In früheren Zeiten wurde das Beenden des Ackerns und Sähens mit einem Fest gefeiert. Interessant ist die alte Sitte, Äste und Gestrüpp auf dem Stoppelfeld zu verbrennen, und dann, ohne vorhergegangenes Ackkern, den Samen direkt in die Asche hinein anzubauen, und bloss durch nachheriges Eggen die Frucht zu decken.

Grundsteinlegung. Wenn beim Häuserbau der Grundstein gelegt werden soll, wird ober demselben einem Hahn der Kopf abgeschnitten und sein Blut muss ihn färben „damit nach seinem Blut kein anderes mehr fliesse“ Manche legen auch Silbergeld unter den Grundstein.

Aberglauben des Volkes. Unser Bauer glaubt an: Alpdrücken, Hexen, Feen, Vampiere, Wasser-und Feuer-Männer, Geister und Gespenster, Dämonen, sowie auch dass vergrabene Schätze an gewissen Tagen des Jahres brennen.

Volksmedizin. Wahrsagerinen besprechen Wasser. Gegen Rheuma vergrabe man sich in Pferdedünger. Gegen Exzeme dient Hühnerguano. Lungenentzündung wird mit weissem Zucker behandelt, und Arterienverkalkung mit Knoblauch. Als Abführmittel dient die Salzlacke des Sauerkrautes, und gegen Kopfschmerzen werden gesunde Kartoffel oder Zwiebel aufgelegt. Bei Zahnschmerzen soll Knoblauch genommen werden, und gegen Haarausfall eine Mischung von Asche und Nussöhl. Gegen Husten kocht man Zucker in Zitronensaft, und auf Brandwunden wird feingestossener Zwiebel mit Steinsalz geleget.

Hausordnung und Gebräuche im Familienleben. Die Mahlzeiten werden 4 mal im Tag eingenommen. In früheren Zeiten wurde das Essen in Steingut-oder Tonpfannen zubereitet, die mit Deckeln versehen waren. Bei der Arbeit im Feld wurde mit Holzlöffeln aus einer gemeinsamen Schüssel gegessen. Getrunken wurde aus Holz-oder Ton-Flaschen, „Čuture“ genannt, oder aus tönernen Krügen. Das Brot darf nur stehend geschnitten werden.

Weihnachtsgebräuche der Orthodoxen. Sie holen den Badnjak, einen Holzklotz von einem fruchtbaren Baum, und lassen ihn die ganze Nacht über am Feuer brennen. Der Weihnachtskuchen wird „gedreht" und gebrochen. Den ganzen Tag über ist strengstes Fasten. Beim Nachtessen brennen drei ineinanderverschlungene Kerzen. Das Fasten dauert bis nach der Morgenmesse.

Weihnachtsgebräuche der Katholiken. Bei den katholischen Bauern bringt der Hausherr ein Bündel Stroh in das Zimmer, das bis zum 4. Weihnachtstag nicht angerührt werden darf. Auch hier brennt der Badnjak. Das Nachtessen wird nach besonderer Tradition zubereitet, und zwar: Stockfisch Bohnensalat, Apfelschnitte, Kürbiskernstrudel, getrocknete Pflaumen, und so fort. Nach der Mitternachtsmesse wird Sulzfleisch und kalter Braten angeboten.

Ostergebräuche. Die Fastenzeit wird sehr streng eingehalten: Mittwoch, Freitag und Samstag wird nichts genossen was von warmblütigen Tieren stammt. Montag. Dienstag und Donnerstag darf zwar Fett und Milh genomen werden, aber Fleisch wird nur am Sonntag gegesen. Die Ostereier werden am Karfreitag gefärbt. Am ersten Ostertag wird nicht gekocht, sondern nur geweihtes Essen gegessen, das zu diesem Zweck am Ostersonntag in die Kirche getragen wird; meist sind es Schinken und Selchfleisch, hartgekochte Eier, junge Schweine oder Lämmer, Brot und Kuchen und Zwiebeln und Kren.

Hochzeitsgebräuche in Sapna. Die Braut muss abgekauft werden, was heute bei 3000 Din. ausmacht, und dieses Geld gehört ihr. Die Braut ruft nur ihre Gespielinen zur Hochzeit, und der Bräutigam die übrigen Hochzeitsteilnehmer, mit denen er die Braut abholen geht. Die Eltern und Verwandten der Braut gehen nicht mit in die Kirche, und kommen auch bis Weihnachten nicht in ihr neues Heim. Die Hochzeit wird vom Beistand angeführt; diese geistliche Verwandschaft ist heilig.

Karakteristik und Bezeichnungen unserer Volkstracht. Der Mädchenschmuck wird Kranz genannt oder Zweig. Hinter den Ohren trägt das Mädchen Rosmarin, Stroh-Blumen (Helichrysum arenarium) oder Entenfedern. Um den Hals hat sie Perlen und Dukaten. Ihre Frisur ist kunstvoll geflochten, und sie trägt kein Kopftuch. Frauen tragen Hauben mit darum geschlungenen Tüchern.

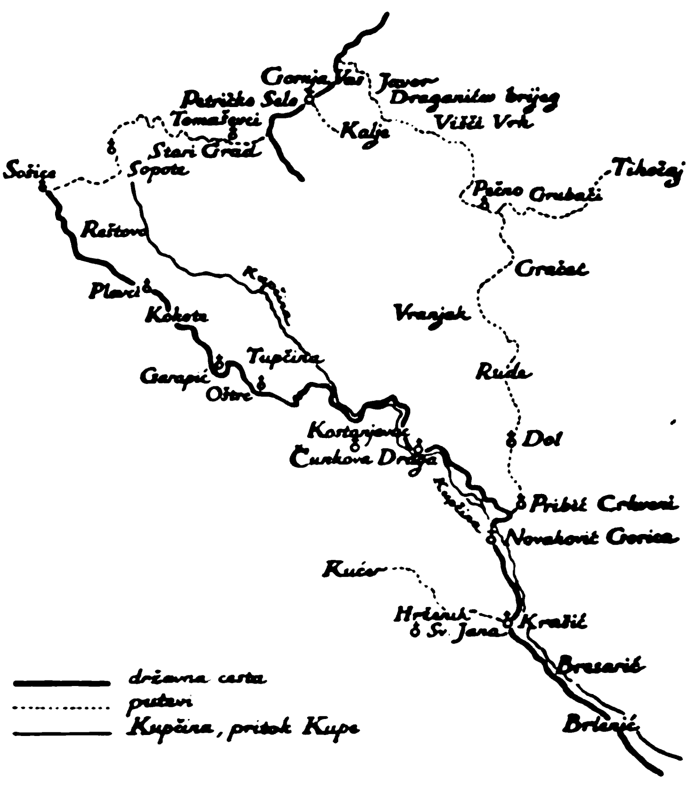
Über dem Hemd tragen sie Tücher die entweder aus Seide, oder aus Schafwolle gewebt sind und dementsprechend verschiedene Namen tragen. Die junge Frau trägt ein reich besticktes und verziertes Gewandt mit einem besonderen Tuch, wie es uns Bild 25 zeigt.

Etnografska građa sakupljena po Krašićkom Pokuplju i jugo-zapadnom Žumberku.

Tokom mjeseca srpnja i rujna boravila sam, po nalogu Uprave Etnografskog muzeja u Zagrebu, kraće vrijeme u Krašiću i okolici, te u jugozapadnom dijelu Žumberka skupljajući i istražujući ondje cjelokupnu etnografsku građu, od koje donašam u ovoj knjizi Vjesnika bilješke o seljačkom zgradarstvu, a iz Žumberka i neke podatke o narodnoj nošnji.

Detaljnu obradu građe iznijeti ću kad sakupim sav materijal ove vrste iz tih krajeva i kad ispitivanja budu završena.

Za lakšu orijentaciju prilažem kartu obrađivanoga područja.

Sva mjesta označena na karti pripadaju općinama Krašić, Kalje i Sošice, koje su sastavni dio Jastrebarskog sreza.

I. *Krašićko Pokuplje* (Mjesta: Brlenić, Brezarić, Krašić, Pribić, Hrženik, Sv. Jana i Kućer)

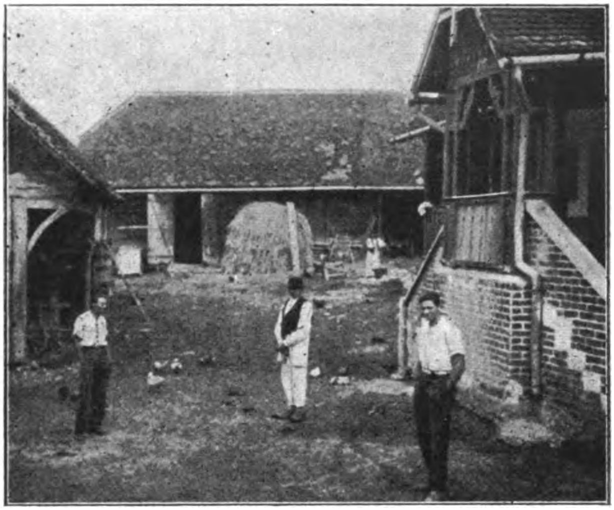

Fig. 1. Dvorište prijašnje velike zadruge Stepinac iz Brezarića.
La cour de l'ancienne grande communauté de Brezaritch.
Gehof der einstigen Hausgenossenschaft Stepinac aus Brezarić.

Fig. 2. Dio dvorišta Dvorište prijašnje velike zadruge Stepinac iz Brezarića.
La cour de l'ancienne grande communauté de Brezaritch.
Gehof der einstigen Hausgenossenschaft Stepinac aus Brezarić.

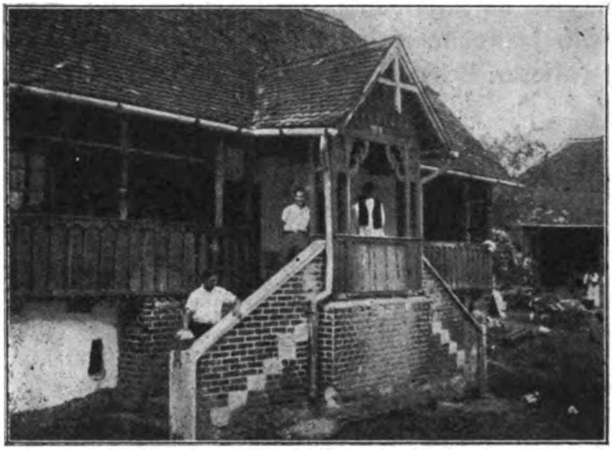

Fig. 3. Dio dvorišta Dvorište prijašnje velike zadruge Stepinac iz Brezarića.

La cour de l'ancienne grande communauté de Brezaritch.

Gehof der einstigen Hausgenossenschaft Stepinac aus Brezarić.

Sl. 1 desno dio zidanog trijema, u pozadini *pojata* i *suša*, a pred njima *stog* sijena, lijevo dio *štaglja* na koji se, kako pokazuje sl. 2, nadovezala *staja*, a nad njom se smjestio *sjenik*. Iza *staje* nalaze se *koci* za svinje i *kokošinjak*. Na sl. 3 lijevo dio zadružne kuće za kojom je prostor za pohranu i cijepanje drva, a u pozadini *štagalj* koji se nadovezuje na *sušu*.

Fig. 4. Stražnji dio obnovljene zadružne kuće Stepinac iz Brezarića.
La partie postérieure de la maison commune restaurée de Stepinats à Brezaritch.
Hinterteil des renowierten Genosenschafthauses Stepinac aus Brezarić.

Sl. 4. Polubrvnara sa poluskošenim krovom pokritim crijepom. Uži *ganćak* sa strane, a širi *gank* nadovezan na ulazni trijem (sl. 3) okružuju sa dvije strane tu polubrvnaru na kat u čijem se doljnjem dijelu smjestila *pivnica*.

Fig. 5. Stara brvnara Kate Cipurić iz Brezarića.

Vieille maison en bois de Katherine Tsipouritch à Brezaritch.

Altes Blockhaus der Kata Cipurić aus Brezarić.

Sl. 5. Veoma stara brvnara nadograđivana i preuređivana više puta, ali nikad nije imala *začelne* stijene tako da su *naiže* otvorene s ulične strane kuće. Uglovi su na kući neotesani *stari hrvaški*, a ulazni prostor *gank* natkrovljen je pa se *nastenj* na kome počiva krovna konstrukcija pomoću *strelica* (stupova) podupro o *podval* (temeljno brvno) u ovom slučaju podzidan kamenjem.

Fig. 6. Jedina vrlo stara brvnara sa dimnjakom *rafungom* vlasništvo Jože Sračića iz Brezarića.

L'unique maison en bois avec la cheminée; propriété de Joseph Sratchitch à Brezaritch.

Das einzige Blockhaus mit Ranchfang, Eigentum des Joža Sračić aus Brezarić.

Ulazni prostor *gank* nalazi se između obje krajne prostorije te je *pragom* odijeljen od srednjeg nenadsvodjenog prostora sa ognjištem. Od poluskošenog krova uža strana nazivlje se *zavoljak*, ispod njega je potkrovna stijena *začelak*, *a* oba zajedno čine *pristršak*. Otvor na *začelku* vodi na *najžu* u koju gazdarica uz pomoć svoga sina sprema krumpire dodavajući mu ih u *košu*. Na desno smjestila se komora Sračića. Ispod njezina krova pružila se prečka *tenda*, koja služi za sušenje rublja ili i za vješanje drugih stvari. (Sl. 6).

Fig. 7. Brvnara Kozlovića iz Brezarića.

Vieille maison en bois de Kozlovitch à Brezaritch.

Blockhaus Kozlović aus Brezarić.

Po pričanju vlasnice kuće danas 70 godina stare žene, a i drugih starih ljudi iz sela, kuća je stara preko 300 godina. Popravljana je više puta, ali je do danas zadržala prvobitni unutrašnji raspored na tri prostorije i to: u sredini smjestio se prostor s ognjištem, njemu na lijevo *„velika hiža“*, a na desno *komora*. (Sl. 7).

Sl. 8. Na dobro nabitom temelju od zemlje sagrađena je brvnara poluskošena krova od slame. Unutrašnjost joj je dvodijelna, a pred samim prostorijama smjestila se natkrovljena *prethiža* ili *ganak*. Krov iznad *ganka* drže *strelice* poduprte o *podval*, jedno od temeljnih brvana. Među *strelicamak* smjestila se *tenda*, uska drvena prečka.

Sl. 9. U podzidanom dijelu kuće smjestila se *pivnica*. Ulazni prostor *gank* sagrađen je na produljenim brvnima o koja su poduprte *strelice* koje drže krov.

Jedna od najstarijih krašićkih kuća. Natkrovljeni ulazni prostor *gank* smjestio se uz dvije kućne stijene, dijelom je proširen, a mjestimice i ograđen. Odmah do srednjeg ulaza u kuću smjestila se polica za posude sa vodom, zvana *kablenjik*. Do kuće je komora, danas sastavljena iz dvije jednodijelne brvnare neotesanih uglova, poluskošena krova, pokrita *šopom* (slamom). (Sl. 10).

Natkrit ulazni prostor *gank* drži pet *strelica* poduprtih o *podval* podzidan kamenjem. Na *podvalu* sjedi gazda Dragić Simečki i *teše luči*. Kamena ograda oko zadružnog dvorišta novijeg je datuma. (Sl. 11).

Fig. 8. Kuća Stepinac Mihoka iz Brezarića.
La maison de Stepinats-Mihok à Brezaritch.
Auf dem ausgestampften Unterbau gebautes Blockhaus. Eigentum des Stepinac-Mihok aus Brezarić.

Fig. 9. Dijelom podzidana brvnara obitelji Jagunića u Brezariću.
La maison en bois en partie sur un fondement de maçonnerie de la familije Yagounitch à Brezaritch.
Teils untergebautes Blockhaus der Familie Jagunić aus Brezarić.

Fig. 10. Kuća i komora bivše zadruge Ivasić u Krašiću.
Maison et cabane de l'ancienne communauté Ivasitch à Krachitch.
Haus und Kammer der einstigen Hausgenossenschaft Ivasić aus Krašić.

Fig. 11. Stara brvnara zadruge Šimečki u Krašiću.
Vieille maison en bois de l'ancienne communauté Chimetchki à Krachitch.
Altes Blockhaus der Genossenschaft Šimečki aus Krašič.

Stara brvnara poluskošena krova pokrita *škopom.* Desno uz stijenu kuće naslonjena je *struga,* a na lijevo ulazu prislonjene su *tralje* za raznositi gnoj po *trsju* ili njivi. Do tralja je *zemnati košak.* Pred *hisom* Stjepan Penić plete košaru *sirnjaču.* (Sl. 12).

Fig. 12. His u dvorištu zadruge Ivana Penića iz Krašića.
Cabane où l'on garde le vin et les outils, dans la cour commune
de la communauté Penitch à Krachitch.
His (hölzerner Keller) im Hof der Genossenschaft des Mikica Penić aus Krašić.

Fig. 13. U pozadini novije kuće iz Krašića (zidane). Na cesti Ilija Ilijanić Šiman tjera guske na vodu.

De nouvelles maisons en briques à Krachitch. Sur la route Ilianitch Chimane mène boire les oies.

Im Hintergrunde neuere Häuser aus Krasić (Stein-und Ziegelbau). Auf der Strase treibt Ilija Ilijanić Šiman die Gänse zum Wasser.

Kod toga bunara (sl. 14) vadi se voda *čabrom* koji, spušten u bunar, sam zagrabi vodu, dok se kod drugog tipa bunara *na vadilo* rukama vuče voda u *vadilu*.

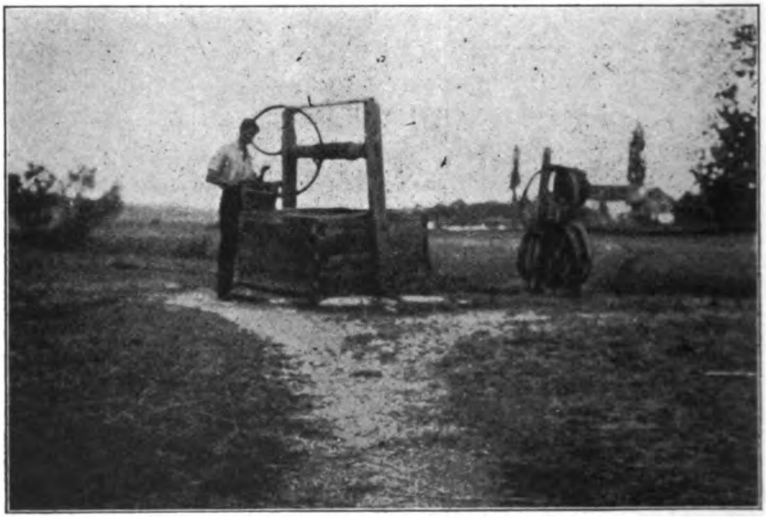

Fig. 14. Špišićeva šterna — bunar na kotač u Krašiću.
La cisterne de Chpichitsch puits à „roue" à Krachitch.
Ein Ziehbrunnen aus Krašić genannt Špišićeva šterna.

Sl. 15. Dvodjelna veoma stara brvnara sa poluskošenim krovom pokritim šopom. Uz čeonu stijenu kuće sa strane smjestio se nužnik.

Sl. 16. U podzidanom dijelu nalazi se *pivnica.* Gornji drveni dio je trodjelan. Do njega vode drvene natkrite stube *štenge. Kablenjik* smjestio

Fig. 15. Stanje (kuća Bartola Tržačkog iz H- ženika.

Habitation de Bartol T- jatchki à Hrjenik.

Wohnhaus des Bar- Tržački aus Hruženi-

se gotovo u uglu *ganka.* On je ograđen daskama. U desnom uglu če- stijene, na kraju *ganka,* nalazi se nužnik.

Sl. 17. Polubrvnara masivno građena. U donjem dijelu je *pivn-* a u gornjem smještena je preša i ostale vinogradarske potrepštine.

Fig. 16. Polubrvnara Matije Torbara u Hrženiku.
Maison: Partie inferieure en maçonnerie, partie superieure en bois l'ancienne de Mathieu Torbar à Hrjenik près de Krachitch.
Halbblockhaus des Matija Torbàr aus Hržinik.

Sl. 18. Veoma stara brvnara pokazuje posebnu konstrukciju uglova. Sada ju pretvaraju u *his.*

Sl. 19. Drvena klupa a na njoj je dignuta *kobilica* u koju se utiču ne izrađene motke, koje se željeznim strugačem *gulačem* izravnavaju i tanje po volji. U pozadini *his* sa skošenim na 4 vode krovom. Lijevo uz njega *zemnati* košak koji služi za prevoz zemlje i gnoja.

Fig. 17. His u vinogradu Ivana Penića — Hrženik kraj Krašića.
Maison où l'nogarde le vin et les outils, dans la vigne de Ivan Penitch. Hrjenik près de Kracitch.
His im Weingarten des Ivan Penić aus Hrženik bei Krašić.

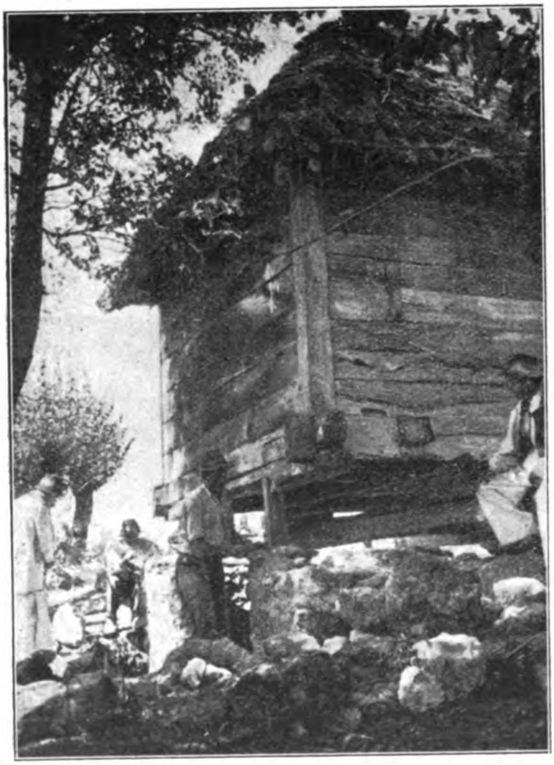

Fig. 18. Podzidavanje stare brvnare iz zadruge Josipa Tukića u Kućeru.

Construction du fondement d'une vieille cabane de la communauté de Joseph Tukitch. Kutcher, près de Krachitch.

Unterbauen eines Blockhauses in der Genossenschaft Josip Tukić aus Kućer.

Fig. 19. Miško Tukić na k o b i l i za izradu o r u d e l a teše držalo za motiku. Michko Tukitch assis sur la „Jument“ taille le manchei d'un sarcolir. Kutcher près de Krachitch.

Miško Tukić bearbeitet die Stile für Feldgaräte.

II. Jugozapadni Žumberak Mjesta: Dol, Ruda, Vranjak, Grubači, Pećno, Višći Vrh, Draganičev brijeg, Gornja Vas, Petrićko selo, Kalje, Tomaševci, Stari Grad, Sopote, Sošice, Reštovo, Plavci, Garapić, Ostre Kostanjevac

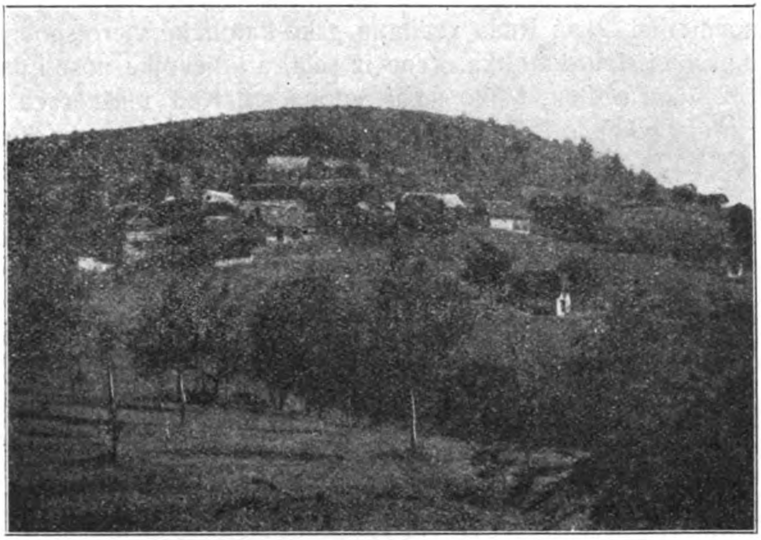

Fig. 1. Žumberačko naselje Ruda.
Village Ruda à Joumberak.
Dorf Ruda in Žumberak.

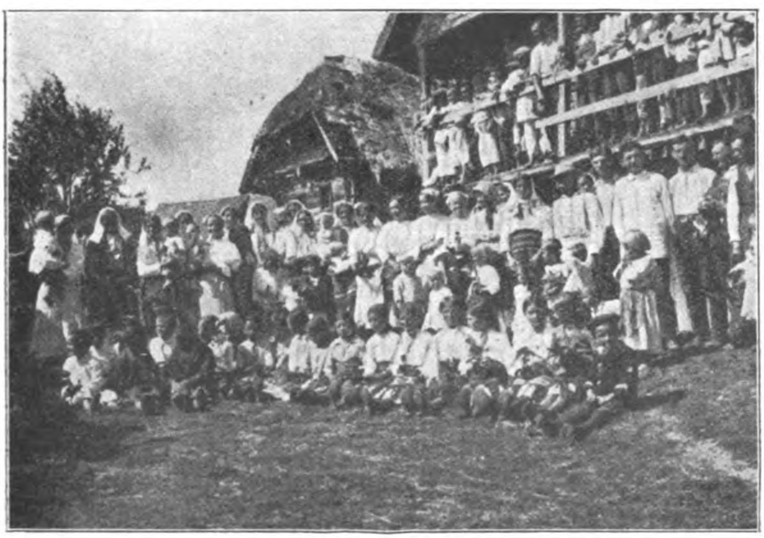

Fig. 2. Grupa Ruđana pred kućom Zubovića.
Groupe d'habitants de Ruda devant la maison de Zouboitch.
Gruppe der Bewohner von Rude vor dem Haus Zubović.

Selo (sl. 1) zbijenogat ipa. Kuće su u njemu ili brvnare ili kamene polubrvnare, a ima i zidanih, no te su većinom novijega datuma. Livade podnu sela danas su obilni pašnjaci, a prije su to bili bogati vinogradi, koje je jedne godine, po pričanju Ruđana, uz mnoge druge u ovom dijelu Zumberka uništila peronospora.

Stanovnici (sl. 2) su Ruda većinom grko-katoličke vjeroispovijesti, no ima među njima i rimo-katolika. Žene iz sela, a i djevojke nose i danas još staru žumberačku nošnju, i ako ne u potpunosti. Kod muškaraca je stara narodna nošnja potpuno isčezla, pa se oni danas oblače na gradsku. U pozadini slike (sl. 2) smjestile su se dvije brvnare Zubovića. Od prve je vidljiv natkrovljeni *ganak*, ograđen uskim drvenim letvama, a od druge dio *škopom* (slamom) pokrita krova.

Fig. 3. Stanje Marte Bacan, pred njim vlasnica u žumberačkoj narodnoj nošnji.
Habitation de Marta Bacan. Devant elle la proprietaire en costiume national de Joumberak.
Wohnung der Marta Bacan, vorne die Ihnhaberin im der Nationaltracht.

Jedna od najstarijih kuća u Rudi (sl. 3). Na dobro nabitom zemljanom temelju, koji je sa strane tek malo kamenjem upotpunjen, smjestila se brvnara neotesanih starih *hrvatskih* uglova. Krov joj je poluskošen ili, kako to Žumberčani kažu, *građen na krnjak*, a pokrit je *škopom*. Gornji dio čeone stijene, *začelak*, ispod *krnjaka* načinjen od dasaka. Pred njim visi *koš* za sušenje sira. Pred kućom stoji vlasnica Marta Bacan u narodnoj nošnji. U pozadini slike vidljivo je *okno sjenika* na koje su prislonjene ljestve. Ispod

sjenika nalazi se zidana *staja.* U lijevom uglu slike dio gospodarske zgrade *suše* sa pomičnom poprečnom stijenom od pletera.

Fig. 4. Polubrvnara Stjepana Dupina iz Rude.
Maison en bois sur un fondement de maçonnerie d'Etienne Dupine à Ruda.
Halbblockhaus des Stjepan Dupin aus Rude.

Fig. 5. Rudanke u svetačkoj narodnoj nošnji pred veoma starom brvnarom u Rudi.
Village Ruda: les femmes en costume de fête.
Bäuerinnen in der festlichen Nationaltracht vor einem sehr alten Blockhaus in Ruda.

Sl. 4. Veoma čest tip kuće u ovom dijelu Žumberka nastao je zbog neravna terena. Jedan dio kuće je podzidan, a drugi je sagrađen iz kamenog materijala. Oko podzidanog dijela smjestio se širok prostor, ograđen i natkrovljen, zvan *ganak*. Krov kuće je poluskošen, pokrit, *škopom*. U zadnjem redu *škope* t. z. *kapnici* zatiču se uoči Ivanja grančice paprati, koje tu znaju ostati po cijelu godinu dana.

Sl. 5. Stara brvnara neotesanih uglova. Krov joj je poluskošen, pokrit *škopom*. Začelak ispod *krnjaka* građen je od *pruća*. Stražnji dio kuće nadograđen je i zidan iz kamena. Pred kućom grupa žena i djevojaka u žumberačkoj narodnoj nošnji koja, kako je već spomenuto, nije sačuvana u potpunosti, pa su joj prema slici sastavni dijelovi: *košulja* od grubog domaćeg platna, koja ima na njedrima t. z. *krpu* izrađenu navezom *tintikom* (vez se radi po žici brojem i to na naličju). Preko košulje dolazi vuneni *opreg* (pregača) sa *njitami*, tkan danas jednostavno samo na raznobojne pruge. Djevojčice su gologlave, a žene imaju na glavi marame i to *premetaču* bijelu, *štirkanu* sa *špicama* na kraju nose starije udate žene tako da ju pričvrste uz dva *roga* spletene kose koja visi niz prsa; maramu *veženku* nose mlade snahe tri godine iza vjenčanja (na slici četvrta po redu s lijeva), to je crvenim *pismom* obrubljena marama. Na nogama nose danas, pogotovu ljeti, gradske čarape i cipele; ali mogu se vidjeti i stare vunene *lačice u opancima*.

Fig. 6. Stanje Mare Grubač iz Grubača kod Pečna.
Habitation de Mara Groubatch — Groubatchi — Petchno.
Wohnung der Mara Grubač aus Grubači bei Pećno.

Sl. 6. Veoma stara brvnara, sa starim *hrvatskim* uglovima, pokrita *škopom*. Sljeme krova naziva se *površ*. *Začelak* od pruća građen je od osovljenih *trtica* ili *prostica*, koje su isprepletene *prutenjakima prekljama* ili *prućem*. *Okna* (prozori) na obje vidljive stijene kuće vrlo su malena. To su starinski prozori koji se zatvaraju s unutrašnje strane pomičnim daščicama. *U kopnici*, zadnjem redu *škope*, zataknute su ivanjske grančice paprati. Pred kućom Mara Grubač i njena snaha s djecom u narodnoj nošnji.

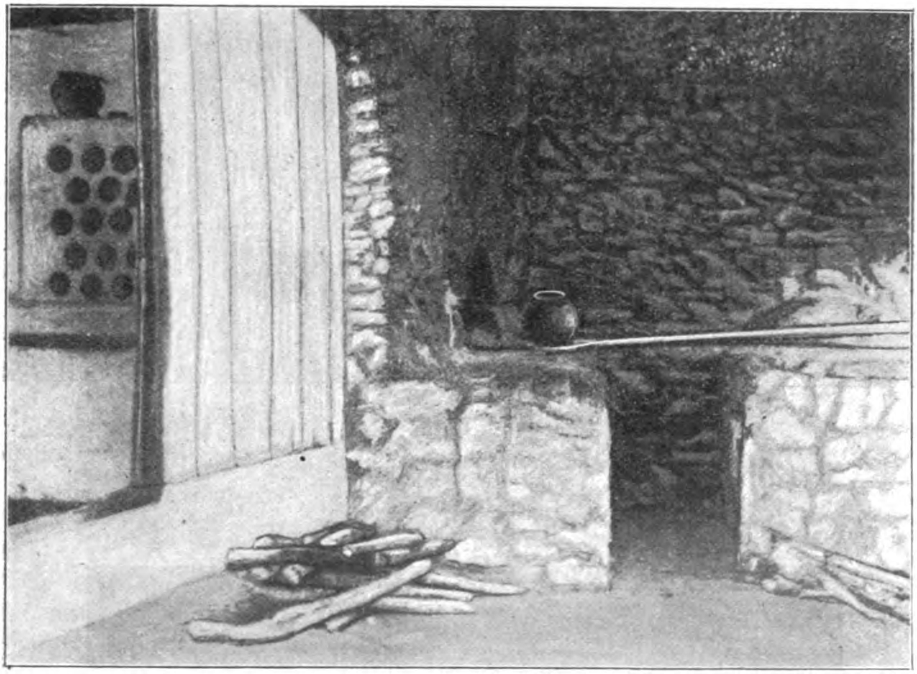

Fig. 7. *Kujna* u *stanju* Mare Grubač.
Cuisine dans l'habitation de Mara Groubatch.
Küche im Haus der Mara Grubač.

Ugao *kujne* (sl. 7) sa 75 cm povišenim ognjištem zvanim *komin*. *Komin* ima dva dijela: desni za loženje vatre pri parenju rublja u velikom *kotlu* koji stoji na *trinfusu*, lijevi dio zvan *prepeću* u savezu je kroz otvor *isnik* sa velikom *kućnom* (sobnom) *peći* građenom od *pećnjaka*. Ta peć služi za grijanje *kuće* (sobe), priredbu hrane i pečenje kruha. Na slici vidljiv je dio ove velike peći. Iz *kujne* vode u *kuću* (sobu) vrata sa povišim pregradnim *pragom*.

Sl. 8. Dio unutrašnjosti *velike kuće* (sobe) Mare Grubač. U uglu sobe *kućna peć*. Na kamenom temelju sazidan je gornji dio peći koja se prema gore suzuje. S obje strane u uglovima, malo poviše od temelja, smješteni su *banci*, dok su postrani niži dijelovi temelja prekriti daskama i služe mjesto klupa. Tjeme peći naziva se *napeć*, gdje se zimi suše vlažni predmeti, a ljeti spremaju lonci. S desne strane slike dio je kreveta sa *fanjkušima* i vrata koja se zatvaraju starim drvenim zasunom.

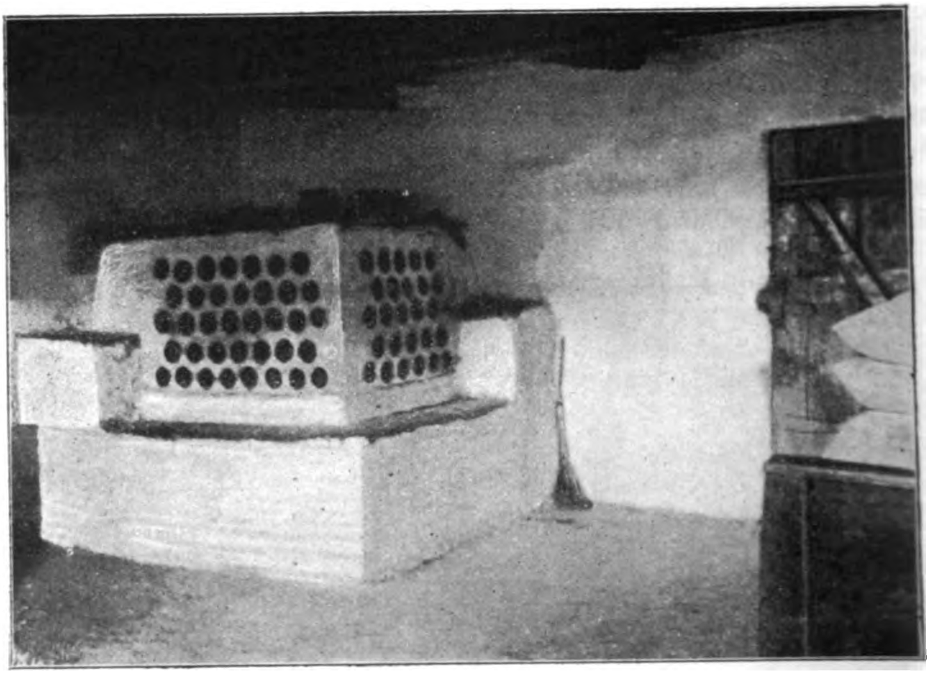

Fig. 8. Peć od pećnjaka u uglu *velike kuće* u *stanju* Mare Grubač.
Poele en carreaux englaise cuite dans un cinde la „grande maison" dans **habitation** de Mara Groubatch.
Kachelofen in der ecke des grossen Hauses (grosses Zimmer) der Mara Grubač.

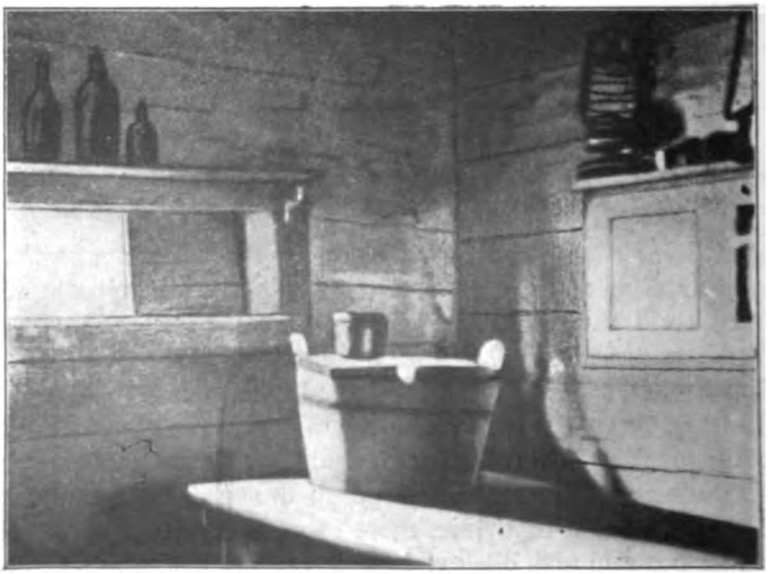

Fig. 9. Okna u *maloj kući* Mare Grubač.
„Fenêtres dans la „petite maison" (petite chamre) de Mara Groubatch.
Fenster im kleinen Haus (kleines Zimmer) der **Mara Grubač.**

Sl. 9. Ugao *male kuće*. Na stijenama smjestila su se *okna* koja se zatvaraju pomoću pomične daščice, smještene između dva žlijeba. Žljebovi se smjestiše na gornjem i donjem kraju okna, te su s jedne strane otvoreni, a s druge zatvoreni poprečnom daskom. Iznad svakog prozora smještena je polica. Na stolu stoji *kablenjik*, posuda za vodu.

Sl. 10. U pozadini slike nalazi se gospodarska zgrada i to podzidana brvnara, poluskošena krova *na krnjak*, pokrita slamom. Podnu krova je

Fig. 10. Žene u žumberačkoj narodnoj nošnji, a u pozadini gospodarska zgrada.
Femmes en costume national de Joumberak et au fond les bitiment de la ferme.
Weiber in der Volkstracht aus Žumberak. Im Himtergrunde ein Wirtschaftshaus.

Fig. 11. Stara podzidana brvnara Janka Petkovića iz Višćeg Vrha.
Vieille maison en bois sur un fondement de maçonnerie de Yanko Petkovitch à Vichtchi Vrh.
Altes untergebautes Blockhaus des Janko Petković aus Višći-Vrh.

sjenik; ispod njega *ambar;* a u podzidanom dijelu smjestila se *štala*. Pred zgradom tri mlade žene s djecom u narodnoj svakidašnjoj nošnji.

Sl. 11. Kamena polu-brvnara, prilagođena terenu. Krov joj je poluskošen, pokrit slamom. Uz začelnu stijenu, a dijelom i sa strane, pruža se natkrovljeni poširoki *ganak* do kojega se dolazi preko primitivnih kamenih stuba.

Sl. 12. Tipični žumberački kraj.

Sl. 13. Najstarija brvnara u mjestu. Kako se iz slike dade razabrati, kuća e više puta nadograđivana i popravljana. Krov joj je skošen t. j. na četiri vode, a pokrit je *škopom*. Pred kućom starac Marko Maršić.

Dijelom drvena kuća Janka Hranilovića. Krov joj je poluskošen, pokrit slamom. U sredini mu se uzdigao pokrov za odvod dima. Sl. 14.

Sl. 15. Od lijeva na desno mlada djevojka sa starom žumberačkom *crvenkapom* na glavi. Kapa je ukrašena srebrnim i zlatnim tracima, na vrhu

Fig. 12. Podno Sopotskog slapa.
Au pied de la chute d'eau de Sopot.
Unter dem Wasserfall von Sopot.

bogata modra kita od řesa (*trepetljika*). Ta kapa je danas rijetkost u Žumberku. Ispod kape nose djevojke raspuštene kose niz pleća, tek oko sljepočica spleteni su im mali *rogi* s upletenim šarenim vrpcama. Vuncni *opreg* (pregača) djevojke ukrašen je geometrijskim motivima, koji su protkani srmom.

Fig. 13. Jedna od najstarljih kuća u Sošicama. Vlasništvo Nikole Maršića.
Une des plus vieilles maisone de Sochitsé.
Eines der ältesten Häuser in Sošice. Eigentum des Nikola Maršić.

Fig. 14. Kuća Janka Hranilovića u Sošicama

La maison de Janko Hraniloviitch à Sochitsé.

Haus des Janko Hranilović aus Sošice.

Fig. 15. Djevojka, starija žena i snaha iz Sošica.
Jeune fille, femme agée et jeune de Sochitsé.
Mädchen ein älteres und ein junges Weib.

Stara žena u sredini ima glavu pokritu *premetačom, a kolijer* ošvica oko vrata izvezena je i povezana *kitama.*

Do nje na desno stoji mlada snaha u *galonki,* svetačnoj marami, koja je umjetnom svilom izvezena, a uz rub protegla se šarena vrpca na koju se nadovezuju *njite.*

Topali Ljerka.

Résumé. — *I. Kupa Gebiet bei Krašić* (Ortschaften: Brlenić, Brezarić, Krašić, Hrženik, Sv. Jana, Kućer, Pribić, Novaković — Gorica, Strmac).

Wohn- und Wirtschaftsgebäude in der Gegend von Krašić sind meistens Blockhäuser oder auch Blockhäuser auf steinernem Unterbau und mit Halbwalmdächer die entweder mit Stroh oder Ziegel bedeckt sind. Fast jedes Haus hat einen gedeckten Eingang. Es kommt aber vor, dass die Gebäude in dieser Gegend auch ganz aus Ziegeln oder Steinen gebaut sind, nur sind dieselben neueren Datums.

II Süd-westlicher Teil des Žumberak. (Ortschaften: Dol, Rude, Vranjak, Pećno, Grubači, Vršći Vrh, Javor, Gornja Vas, Petrićko selo, Kalje, Tomaševci, Stari Grad, Sopote, Sošice, Reštovo, Oštrc, Kostanjevac).

Bauernhäuser im diesen Teil Žumberak sind fast immer Halbblockhäuser auf steinernem Unterbau mit strohbedeckten Halbwalmdächern. Sehr oft sieht man Halbblockhäuser die nur teilweise mit Steinen untergebaut sind, das heist: das Zimmer ist untergebaut, aber die Küche und die Kammer befinden sich auf der ausgestampften Erde. Es kommt vor dass das Blockhaus nachgebaut ist, und dann sind meistens die Wohn- und Wirtschaftsgebäude unter demselben Dache. Der Stall ist gewöhnlich aus Ziegeln gebaut. Für die älteren Häuser in Žumberak sind sehr kleine und viereckige Fenster charakteristisch.

Die alte Volkstracht ist nur noch bei den Weibern bewahrt.

Prerada i upotreba vune u seljačkoj kući u okolici Travnika

Od davnine bavi se čovjek u svojoj kućnoj radinosti i preradom vune. Prolistamo li stare kronike, susrećemo se s vunom u svim krajevima svijeta, pa i u svako doba. Koliko je god vuna univerzalan artikl, toliko je opet njezina upotreba, a napose prerada, različna; ne samo kod pojedinih naroda, već i u raznim krajevima jednog te istog naroda. Kako je danas stvorena zasebna „Nauka o vuni", koja služi za tačno ispitivanje i određivanje svih mogućih stvari koje se odnose na vunu i njezinu upotrebu, a proširila se i industrija vune, to su i temeljne zasade i znanja o vuni u narodu postala interesantna, pa ih je potrebno oteti zaboravu, da upućeni faktori vide šta je dobro, šta zlo, šta bi se moglo izmijeniti, šta popraviti, a šta mora i dalje ostati kao neophodno potrebno.

Kako sam prošlo ljeto sproveo u Travniku i njegovoj bližoj i daljoj okolici, a zahvaljujući osobitom sticaju okolnosti i susretljivosti našega naroda, to ću pokušati da opišem u kratkim crtama upotrebu i preradu vune u okolici Travnika s osobitim obzirom na seljačku kuću i seljačko gazdinstvo, jer se glavna količina vune preradi u njemu, dok se trgovci, tu i tamo, bave jedino finansiranjem seljačkog posla.

Biće mi osobito drago, ako ovaj moj prikaz posluži što boljem upoznavanju životnih prilika našeg seljaka koji se danas, ne samo kod nas, već i u čitavoj Evropi smatra nosiocem narodne kulture.

Travnik leži pod Vlašićem, a jednim dijelom i na samim padinama Vlašića, čuvenog sa svoga ovčarstva. Kroz Travnik protječe rječica Lašva koja dijeli svojom kotlinom dva gorska sistema i to: vapnenasti vlašički s lijeve strane, i škriljasti vilenički s desne strane. Lijeva vapnenasta strana s Vlašićem kao centrom i okosnicom pretstavlja glavno ovčarsko i vunsko područje, dok je desna strana siromašna ovcama i rijedak je seljak koji goji više od dvadeset ovaca. Oni naime drže samo toliko za *„pripašu"*, koliko misle u jesen zaklati za *„pastrmu"* (suho ovčje meso). Prema tome i glavna količina vune dobiva se na lijevoj strani Lašve tj. u području Vlašića. Glavna su sela, poznata po preradi vune, Guča-Gora sa poznatim monumentalnim franjevačkim samostanom, Maline, Jezerca, Dub, Doglode itd. Sela na zapadu i jugozapadu Vlašića kao Koričani, Vitovlje, Karaula

i neka druga prerađuju također mnogo vune, ali u glavnom za kućnu potrebu, dok se gore spomenuta bave preradom vune najviše u sukno za travničke trgovce.

Vuna se prerađuje u razne produkte, od kojih najvažnije navodim ovdje:

1) Glavni je produkt svakako *sukno*, koje nekim kućama donosi lijepu zaradu. (O produkciji sukna govorim kasnije).

2) *Šalvare,* — tkanje slično suknu samo se, za razliku od ovoga, uzimlju 2 žice pri osnivanju na stanu, a služi za izradu istoimene odjeće.

3) *Ćebeta* — pokrivala koja služe i stoci i ljudima.

4) *Razna pletiva* kao čarape, priglavke *(terluci)* i dokoljenice *(tozluci)*, rukavice, narukvice itd.

5) Uporaba vune za punjenje *prostirke* tj. *dušeka* i *šilteta.*

To bi bili glavni načini *prerade* i uporabe vune u okolici Travnika. Niže navodim opis izrade pojedinih produkata.

Narod u ovim krajevima razlikuje 3 vrste vune od kojih je najbolja *vlas*, srednja kvaliteta *ščim* i najgora *potka* ili *poutka.* Kako vidimo, upravo obratno od onoga što se u nauci o vuni smatra najboljim. Prema toj raspodjeli i količini vune upravljen je uglavnom i uzgoj ovaca, uzevši u obzir još i krupnoću eksterijera.

Ščim se obično miješa sa potkom i zajedno služe za predenje *„potke"*, konce za potkivanje osnove koja se prede iz vlasi. *Vlas* = *Grannenhaar*, *potka* = *Flaumenhaar.*

Strižnja vune nije vezana na stalan datum. Ravna se prema vremenu. Počimlje, ako je vrijeme pogodno, oko starog Jurjeva (početkom svibnja), pa traje sve do Petrova dne (koncem lipnja), a često se otegne i još dulje. Ostrižena se vuna, ako je strižena na Vlašiću, prenosi u vrećama ili *ararima* (od kozje kostreti otkani prostrani džakovi) kući u selo i sprema u kakvu tamnu suhu komoricu, gdje se, naravno, na znojenje vune (proces vrenja prouzrokovan bakterijama koji može znatno oštetiti kakvoću vune) ne pazi. Obično se tako spremaju cijela runa, koja se tek pri pranju razdvoje. U imućnijim zadružnim kućama pere se sva vuna odjedamput, dok se u siromašnijima pere prema vremenu i potrebi, a često se i proda na pijaci neoprana, uslijed čega i polučuje vrlo niske cijene. Kod pranja se vuna najprije pokiseli u mlačnu vodu, da se otopi najgrublja nečist (sjerina). Neki meću i kućne sode, da se bolje opere. To kiseljenje traje 2—3 sata, a često i više; već prema prirodnoj čistoći vune i spretnosti pralje. Iza toga se vuna pere gnjavljenjem i valjanjem u sudu u kojem je i pokiseljena. Da bi se konačno vuna pročistila, vrši se ispiranje čistom hladnom vodom. Vuna se često ispire u *„sepetima"* (pletenim košarama za prenos plodina), tako da se oprana, a neisprana vuna ponire u sepetu u vodu i onda se sepet izdiže nad vodu; zamazana se voda kroz pleter ocijedi, a vuna zaostaje. Taj se postupak ponovi par puta, dok vuna ne bude potpunoma čista. Dobro isprana vuna suši se po ogradama (plotovima) i uopće po zato zgodnim od zemlje uzvišenim mjestima (svakako mora biti

uzdignuto od zemlje radi eventualne prljavštine i vlage na zemlji). Osobito je ružan običaj da se vuna suši na suncu, što, svakako, škodi kvaliteti vune. Seljaci tako imaju manje posla oko nje. Kad bi bili uvjereni da to škodi vuni, sigurno bi se toga odrekli. Kad je vuna suha, što se određuje posve empirijski opipavanjem vune rukom, te kad se vlaga više ne osjeća, ili se osjeća još vrlo slabo, smatra se vuna suhom; skida se s plotova i sprema u komorice u kojima stoji do dalnje prerade. Sušenje vune znade potrajati, ako je vrijeme nepovoljno, i po 8 dana, što naravno šteti kakvoći vune. Kad je vrijeme lijepo, osuši se vuna za par dana. S tim je čišćenje vune završeno i vuna je, kako sam gore naveo, spremna za dalnju preradu, odnosno prodaju. Oprana se vuna plaćala u Travniku po 20-25 din. kg., dok je cijena neopranoj bila 12—16 din. na pijaci u Travniku (cijene vrijede za ljeto 1935 god.). Neopranu vunu dijele seljaci u *čistu vunu* i *firu* (otpadak). Računa se iz neoprane vune 50—80% čiste vune, što ovisi o držanju ovaca preko zime (o čistoći, ishrani itd.).

Oprana i suha vuna mora se najprije čupati t. j. runa koja se pranjem i sušenjem nisu posve rastavila treba rastaviti, a pojedine pramenove potpuno isčupati u pojedine niti, osloboditi ih *„divljih vlasi“* (to su one tvrde vlasi koje vežu pramen i koje se kod sukna i ćebeta daju izvući, Leithaaren). — Vunu čupa sva kućna čeljad i to obično iza večere kad nema drugog posla, a često se radi čupanja vune saziva i *prelo i posijelo*, što pretstavlja neku vrstu *mobe*. To je prvi stepen prerade.

Iščupana vuna pretstavlja smjesu niti raznog promjera i razne duljine, pa se takova rabi samo za punjenje dušeka. Da bi se gore navedene vrste vune podijelile, mora se vuna *češljati* odnosno *vlačiti* na grebenima ili grebenati. (Grebeni su sprave slične grabljama, samo što imaju dva reda zubaca, metalnih klinaca. Sam greben je potstavljen ovnovom rožinom da se klinci bolje drže. Pri poslu se rabe uvijek dva grebena: jedan okrenut klincima gore, a drugi dolje, a između njih se vlači vuna.) Grebenanjem se vuna dijeli na gore spomenute tri vrste: *vlas, ščim i potku*. Najprije se izvuče *vlas i osnova* koju narod, prema svojoj potrebi, punim pravom drži najboljom vunom: ujedno je vlas i najdulja. Oni vele za kvalitetu *„ruka“* n. pr. *najbolja ruka* je *vlas*, srednja *ščim* itd. Druga vrsta je *ščim*. Rabi se ili sam, opreden za čarape, ili u zajednici s *potkom* za potkivanje osnove. Treća vrsta je *potka ili poutka; „najčerupavija“* (najsitnija) je. Samo češljanje vune može se obaviti i domaćim strojem t. zv. *gargalama* ili *gargašama*. Taj postupak onda zovemo *garganje*. Na taj se način ne odijele pojedine vrsti vune, već se samo potpuno raščihaju pojedini *pramenovi* i *pramenčići*, pa se takva mješavina upotrebljava za punjenje *dušeka ili šilteta*. Iščešljana *vlas ili osnova* prede se na *čekrkliji* ili *čekrku*, što nije ništa drugo do preslica na stroju, te se odmah *suče na mosure*. Iz tako zgotovljenog konca od *vlasi* pravi se *osnova*. Po tome se osnova *suče* na *rašku* (obični štap s rašljama na oba kraja dug oko 50—60 cm.). Gotova osnova zove se *pasma* ili *povjesmo*, a složena je u *kančila* (štrengice).

Tako se čeka na početak tkanja. Gotovo *povjesmo* treba ponovo nasukati na mosure, ali se prije toga nakvasi da se lakše suče. *Pasma* se suče ponovno pomoću *čekrka s letkom* i *košare*. *Pasma* se nategne na košaru, na *letku* se metne mosur na kojeg se uvede *nit* i goni kolom od čekrka. Koliko treba tkalja osnove t. j. koliko joj treba žica, toliko nasuče mosura. S tim je gotova priprava *osnove* ili drugi stepen prerade vune.

Na isti se način prerađuje i *potka*. Ova se, međutim, često prede i na ručnu preslicu, pa tek kasnije namota na mosure. Tako pripremljeni

Foto: Šmalcelj

Sl. 1. Bent i kolo za pogon stupe u Oborcima

mosuri smještaju se na *osnovače* koje su montirane na zidu kuće ili štaglja. Krajevi niti s *mosura* pohvataju se i uvedu na *osnovaču*. S osnovača dolazi osnova na *navijače*, a s ovih na *vratilo*. Na *vratilu* dolazi „*osnutak*" na stan.

Tako se konačno pripremljena osnova na vratilu uvede najprije u nito, a s nita u brdo. Za sukno se osnova uvađa u 4 nita. Sad se oba vratila povežu i na prednje se tka sukno, a sa zadnjeg se odvija osnova. U *lađici* ili *čunju* je smještena potka s kojom tkalja potkiva osnovu. Kad je sve tako pripremljeno, sjedne tkalja za stan i počne tkati. S tim je sva priprema završena.

Vrlo je teško reći koliko jedna tkalja dnevno može otkati sukna, jer se obično tka uz ostale kućne poslove, kad se uhvati malko vremena i za to. Računa se ipak da tkalja preko dana otka, ako je sve spremno, oko 5—8 *aršina*, (aršin — 75 cm.) što opet ovisi o kvaliteti sukna. Što je sukno gušće, bolje, otka se manje. Širina sukna iznosi u *stanu* oko 80 cm. Duljina otkanog komada sukna zavisi od volje tkalje i od kućne potrebe. Obično su komadi, koji se tkaju u akord za trgovce, duži i dosežu do 8 m., dok su za kuću kraći, (5—7 m.). Otkano sukno nije još spremno za upotrebu, (premda se i od njeg prave neke odjevne sitnice). Ono ide istom sada u *stupu* na valjanje. U stupi se sukno zbije i postaje poput filca. Narod tome postupku veli *zalijevanje retka*, i *izvlačenje vlasi* t. j. valja

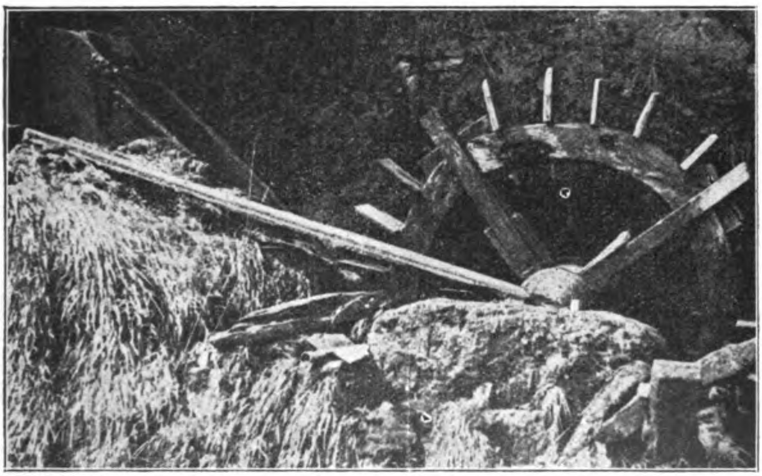

Foto: Šmalcelj

Sl. 2. Kolo za pogon stupe u Svici (Lika)

se dotle, dok se izgubi redak, i dok se *divlje vlasi* ne izvuku. *Divlju vlas* naziva narod i *ham*, pa vele *„sukno je uvaljano kad se „ham izvuče.“*

Stupe se ne nalaze u svakom selu. Za čitav kraj se snosi sukno u selo koje leži na zato pogodnom terenu i koje ima obilje potočne vode za pogon stupe. Za Travnik i svu njegovu okolinu nalaze se stupe u Oborcima, selu ispod planine *Komar*, na jugozapad Travniku. Samo selo smješteno je na željezničkoj pruzi Travnik—Jajce, što uvelike pogoduje otpremi i dopremi sukna. Seljaci ostavljaju izrađeno, otkano sukno kod poznatog trgovca od kojeg nose robu u Travniku, a stupari ga odavle uzimlju na daljnji postupak. Na isto mjesto stupari donose i gotovo uvaljano sukno. U stupu se uzima sukno po metrima, i po metrima se plaća *valjanje ili stuparina* (1 m. se plaća 0·75—1 din.). Iz stupe gotovo sukno mjeri se aršinima. Ovaj postupak odgovara potpuno stvarnosti; naime u stupi se sukno pokupi za oko 25%, tako da od metra dobijemo 75 cm.

ili 1 aršin. Prema tome, koliko je u stupu ušlo metara, toliko izlazi iz stupe aršina. Kao razlog, da se stupe ne nalaze i po drugim selima koja bi rad svoje blizine i smještaja bila seljacima podesnija za valjanje sukna, navodi se slab kvalitet vode. Biće da voda za valjanje sukna ne smije sadržavati vapna, jer se sukno tokom valjanja kvasi, pa bi sadržaj vapna

Foto: Šmalcelj

Sl. 3. Unutrašnjost stupe valjalice, Oborci

mogao škoditi zagrijanom suknu. Interesantno je spomenuti da na padinama Vlašića nema ni jedne stupe.

Inače drugi razlozi ne postoje, ako izuzmemo da bi to moglo biti uvjetovano hrđavim običajem.

Stupa. Da bi se dobio dovoljan pad vode za pogon stupe, potrebno je podignuti *bent* tj. na zgodnom mjestu potok suzbiti (sl. 1.) Iz benta vodi „*jadja*" vodu u badanj koji se kao i lađa u dnu suzuje. Iz njeg dolazi mlaz vode na kolo. (Vidi sliku 2, koja nije, doduše, iz Travnika, ali nam sam princip dobro ilustruje). Pod kolom se nalazi izdubeno drvo u kojem se samo kolo okreće. Na vanjskoj strani kolo je smješteno na „*santrač*", prostor za smještavanje osovine kola; obično je od trešnjeva drveta, zatrpan kamenjem, da ga voda ne odnese. Samo kolo od bukova je drveta.

U kolu su dvije krstine i 4 gobelje, a izvana na rubu 8 kašika u koje udara voda i tako pokreće kolo. Svi se dosad navedeni dijelovi nalaze izvan kolibe. U kolibi se kolo veže na *„vreteno"*. Na njemu su dvije križnice koje služe za dizanje maljeva. Dosad navedeni dijelovi služe za pogon glavnih dijelova stupe *„maljeva"*. Dva malja za izrađivanje sukna izrađena su iz bilo kojeg drveta (sl. 3). *Maljeve* drže *gnjatovi*. Kako sam spomenuo, maljeve dižu križanice udarajući na *„lapte"* (dašćice na dnu malja). Sukno

Foto: Šmalcelj

Sl. 4. Skupni izgled stupe valjalice sa stuparom i izvaljanim suknom. Oborci

se umeće u *„baburu"* ili *„tekne"*, izdubeno bukovo drvo koje stoji okrenuto na *„klupi"*, koja počiva na podu kolibe. *Babura* je sa svake strane zatvorena *djemom*, da sukno ne leti napolje. Prije spomenuti *gnjatovi* ili *maljevi* su pričvršćeni na *„sohe"* koje su izvan kolibe utvrđene čivijom za brvno. Sva ta naprava smještena je u zgradici zvanoj *„koliba"*, sagrađenoj od brvana, i pokrivenoj daskom ili šindrom. U nekim krajevima stupa je slobodno postavljena na potoku. (Hercegovina). Interesantno je spomenuti da željezne osovine leže u drvenom ležaju i da se hlade isključivo vodom; drugog mazanja nema, a i nije potrebno. Sva ta naprava, izuzevši osovine, iskjučivo je izrađena iz drveta. Cijela se naprava zove *„stupa"* ili bolje *„stupa valjalica"* (sl. 4).

Rad stupe. Sukno se po širini četverostruko sašije, nakvasi i uloži u *baburu*. Tada počne valjanje i traje obično 24 sata ili 1 red; ako je vuna tvrda, traje valjanje i 36—48 sati. Za vrijeme valjanja sukno se zagrije i posuši. Stoga se, s vremenom na vrijeme, zalijeva hladnom vodom. Ugrijano se sukno bolje valja nego ohlađeno. Zato se ne smije prečesto zalijevati. Detaljan način i postupak pri valjanju drže pojedini stupari svojom tajnom. Za 24 sata stupa preradi oko 40 m. sukna. Površina batova je nazupčena; na zupcima se sukno kupi i prevrće, pa se tako bolje izvalja. Gotovo se sukno suši po plotovima. Osuši se za 2—4 dana. Suho se sukno savija u *„trube"* i šalje trgovcima od kojih je uzeto za preradu. — Jedan stupar izradi u glavnoj sezoni, koja traje od jeseni do Božića, 3—4000 m. sukna. Seljanke izrađuju sukno ljeti, jer im suknene haljine trebaju, obično, zimi. Pored stupe i valjanja bavi se stupar i nekim sporednim poslom, obično zemljoradnjom. Mnogi stupari napuštaju valjanje sukna radi velikih daća i konkurencije. Svi su stupari u Oborcima muslimani. Od ovako zgotovljenog sukna izrađuje se razna odjeća, kao gunjevi, ćurdije, čakšire itd.

Bojenje sukna. Bijelo nebojeno sukno ne služi za svaku odjeću. Treba ga, dakle, obojiti. Boji se jedino u crno. Nekad se sukno bojilo na posve domaći način pomoću kore sitnog planinskog jasena — hrastova kora — kovačina (metalni otpaci s nakovnja). To se sve iskuhalo, i u tako dobivenoj tekućini, koja je bila intenzivno crna, bojilo se sukno. Danas se boji s *kara-bojom*, što nije ništa drugo do obična tvornička crna boja. Njoj se doda malo hrastove kore (da reakcija bude lužnata-tanin), dobro se prokuha i u toj otopini namače se sukno dotle, dok ne bude intenzivno crno. Zatim se sukno ispire u hladnoj potočnoj vodi, dok prestane ispuštati crnu boju. Jedini nedostatak *„kara"*-boje jest taj, što daje suknu onaj strašno neugodni teški zadah, tipičan za mokro seljačko sukno. Kao što su Oborci poznati radi stupa, tako su Maline selo, na sjeveroistok Vlašiću, poznate radi bojenja sukna; u tom selu ima bojenje sukna gotovo obrtnički karakter.

II. Šarvale (ili šalvare). U okolici Travnika, kao gotovo i po svoj Bosni, nose muškarci i žene šalvare, kao donju odjeću (pantole). Osobito su šalvare obljubljene zimi. Tkanje je isto kao i za sukno samo se žice osnove ne uvode u 4 već u 2 nita. Šalvare kroje žene same kod kuće.

III. Ćebeta (sing. ćebe), su jako praktična pokrivala. Služe za sve moguće svrhe: za pokrivanje blaga, ljudi itd. U okolici Travnika izrađuju se slabo, iako se mnogo troše. Do nedavna je na Šumeći u samom Travniku radio jedan koš za valjanje ćebeta, ali danas ni taj više ne radi. Glavna su mjesta za izradbu ćebeta Livno i Visoko, gdje je izrada ćebeta poprimila u pravom smislu riječi obim zanata.

IV. Izrada raznog pletiva. Od vunenog se konca najviše pra[illegible] *priglavke*, *čarape* i *dokoljenice*. Pletivom se u glavnom bave čobani [illegible] čobanice, da ne bi besposleni hodali za marvom. Najmljeni čobani i ovč[illegible]

pletu za sebe od svoje vune: naime svaki čobanin dobiva, prema pogodbi, i jedno runo vune, čime se namiruje njegova potreba na vunenoj obući.

V. Punjenje prostirke. Kako je u Bosni običaj da se spava i sjedi na podu, to se prema tome spravlja i prostirka. Glavna prostirka za spavanje je *dušek;* to je dugi madrac ispunjen izgarganom vunom. Slično mu je *šiltem,* samo što ne služi za spavanje, već za sjedenje preko dana. Budući da se ležanjem i sjedenjem vuna brzo ubija, to se mora često čupati, a, kako je sušena na suncu, krhka je, tako da se tom prilikom od nje mnogo iskida. Zbog toga se vuna u njima često mijenja. Pa i na to ode znatna količina ukupno proizvedene vune.

Zaključak: Glavna se količina vune potroši u kući samoj, dok se manji dio proda. Glavni je produkt iz vune sukno, koje često donosi seljaku i zaradu. Oko izrade sukna zaposleno je više izrađivača, tako da je to dosta zamršen posao. Postupak s vunom potpuno je primitivan, ali nije za odbaciti: jedino bi ga u nekim točkama trebalo popraviti.

Šmalcelj Ivo (Travnik)

Zusammenfassung: — *Verarbeitung der Wolle in dem Bauernhause in der Umgebung von Travnik.* In Umgebung Travniks wird das meiste Wollquantum am linken Ufer des Flüsschens Lašva gewonnen, im Gebiete des Vlašić-Gebirges. Die Schafe werden zu Anfang des Sommers geschoren. Die Zeit ist nicht festgesetzt, sondern es hängt von der Witterung ab. In kälteren Jahren werden die Schafe später geschoren; es wird gewöhnlich auf dem Vlašić geschoren, und die Vlašićer Wolle ist immer etwas höher im Preise als die Niederungswolle. Die Preise bewegen sich zwischen 12—25 Dinar (im Jahre 1935), je nach der Reinlichkeit der Wolle (ungewaschen-gewaschen). — Das grösste Quantum der Wolle wird für den Hausbedarf verarbeitet u. zw. in erster Reihe in gewöhnliches Tuch (4 Lützen), ferner in Šalvare-Tuch (2 Lützen), dann in verschiedene Strickerei-produkte Fäustlinge = „*dorukvice*“ und hohe Strümpfe = „*tozluke*“, kurze Strümpfe bis zum Knöchel = „*terluke*“, niedrige Sohlestrümpfe = „*priglavke*“; Wolle wird viel auch zur Füllung von Schlafmatratze = „*dušek*“, Sitzpolster verwendet = „*šilte*“. Die Tucherzeugung unterstützen die Travniker Kaufleute durch Geldvorschüsse, weil sie auch mit Tuch handeln.

In der Hauptsache unterscheidet das Volk zwei Sorten Wolle aus demselben Vlies u. zw. Aufzugwolle = „*osnova*“ (Grannenhaar) und Einschlanwolle = „*potka*“ (Flaumhaar). Ein Schaf gibt im Durchschnitt 1,5—2 kg. ungewaschene Wolle, und wird umsomehr geschätzt, je mehr es Grannenhaar im Vliesz gibt. Aus gesponnenen und auf dem Aufzugsgerät aufgezogenen Kettenmaterial wird auf dem Webstuhle Tuch gewoben. Eine Weberin kann täglich 6—9 Ellen = „*aršin*“ fertigweben. Das fertige Tuch geht in die Walkmühle. Für die Travniker Umgebung gibt es Walkwerke in Oborci. Die Walker sind keine Professionisten, sondern gewöhnliche Bauern, weil sie sonst von diesem Geschäft nicht leben können. Das Tuch wird bis zum Verschwinden der Fäden gewalkt bis sich der Fädenabstand = „*dok se redak salije*“ verfilzt, bis es also genügend dicht wird. — Aus der Walkmühle geht das Tuch in die Färbereien (im Dorf Maline, oberhalb Gučagora), wo es gewöhnlich nur schwarz gefärbt wird.

Nach all'dem hat die Wollverarbeitung in der Travniker Umgebung den Charakter eines verzweigten Hausgewerbes.

Stari zadružni domovi u Dulepskoj
(općina Vrbovec)

(Slike se nalaze na strani 319 i dalje)

U staro je vrijeme bilo u Dulepskoj osam zadruga (Bekšec, Lacković, Mlinarić-Huta, Mlinarić-Subotec, Pednjak veliki, Pednjak mali — Varga, Šimujnak i Zadrija) koje su se, kasnije, razdijelile na mnogo obitelji.

Diobom zadruge nestalo je i velikih zadružnih domova koje ovdje kanim opisati prema pripovijedanju starijih ljudi.

Hiža. (Sl. 1.) Kuća zvana *„hiža“* — *„iža“* — bila je načinjena — *„zdelana“* — od *„planjki“*, premda su već dosta rano gradili kuće od cigla, (razlog gradnjama od cigla bio je utjecaj Slavonije gdje su mnogi iz Dulepske radili kao majstori zidari na ciglanama), ponešto uzdignuta, da bi pod u njoj bio viši od dvorišta.

Započinjući sa gradnjom stavilo bi se pod svaki *„vuglič“* (ugao) kamen, a između njih bi *„podmetali pod poceke“* velike drvene glavnje, koje su nazivali *„klade“* v *„funki“*.

Hiža je bila delana na *„vugliče“* (misli se neotesane uglove koje, inače, obično zovu hrvatskima), dok je način gradnje pomoću *„poberuka“*(vušaka) došao kasnije. Gornji vez sačinjavala je *„greda“*, koja se je protezala uzduž čitave kuće po srijedi, te poprečne *„gredice“*. Na gredice su pribite *„deske“* koje zovu *„prsnice“*.

Krov su sačinjavali *„rogi“* — *„roženice“*, spušteni na *„žabice“*, dok danas prevladava tip *„nabadanih roženica“*. Svaki par roženica spaja po jedan *„pant“*. Na roženice se zabiju letve koje su u staro doba bile od jalšovih otesanih stabala. Na letve se pak stavlja *„ritek“* i tako je kuća pokrivena.

Pošto je *„hiža zdelana“*, valja je *„vrediti“* za stanovanje. Najprije se *„obije“* iznutra sa *„leščevijem“* (ljeskovi raskoljeni pritovi) ili se pak jednostavno *„zaseču plajnke“*, pa se tada omaže sa ilovačom u kojoj je pomiješano nešto pljeve, a zatim obijeli.

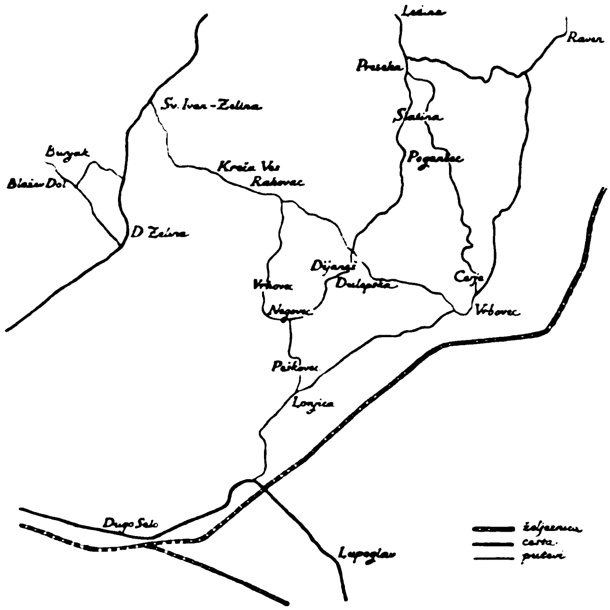
Hiža je razdijeljena pomoću *„stena“* na pojedine prostorije.

Ulazeći u nju nađemo se najprije u *„pragu“*, odakle vode vrata u *„hižu“* i *„kujinu“*. Iz praga se može i u *„gajnk“* kojim se dolazilo do zasebnih soba oženjenih parova, zvanih *„komora“*.

Svaka prostorija se zatvara pomoću vratiju koja su načinjena od hrastovih dasaka, a na kojima se nalazi tzv. *„kvaka“* za zatvaranje.

Prag. Prva, dakle, prostorija u kojoj se nađemo ulazeći u kuću jest prag. Prag je zapravo pretsoblje, a zatim i neke vrste spremišta nužnog alata i oruđa. Tu vidimo iza vratiju motike i lopate. Nalazio se tu nadalje *„škaf“* sa pitkom vodom koji je stajao na *„vedernaku“*. Vedernak se načini tako da se zabiju u stijenu dva drvena klina i na njih postavi daska, dakle, vedernak je neka vrsta *„police“* pa u ljeti stoje na njemu škaf sa „napojem“ (hrana za svinje zove se *„napoj“*), zvan *„cejnak“*, i napokon *„zdelnak“* (polica) sa zdjelama i tanjurima.

Hiža. Najveća soba u čitavoj kući zove se *„hiža“*, *„iža“*, *„zadružna hiža“*, a običavali su je graditi veliku *„četir klaftre“* (što iznosi površinu od 64 m²). U nju se ulazi iz praga kroz vrata. Imala je dva do tri *„obloka“* (prozora),

od kojih je svaki imao po četiri *„šajbe“* (stakla). Prozori na ostalim prostorijama imali su samo po jedno okno, a veličina im je iznašala 30 cm.

Od namještaja u hiži (sl. 2) nalazio se oveći stol na *„krišpetima“*, (stalku) te jedna do dvije *„klupice“*, (klupe), nadalje krevet starih (djeda i bake), *„žrni“* (ručna spava za mljevenje) *„škrinja“*, te velika peć građena od *„pečnakov“* koja se je ložila iz kuhinje. Tako je bilo ljeti, dok si se u zimi jedva mogao kretati u njoj. Svaki je dovukao unutra svoj krevet, žene opet „navile osnovu“ na nekoliko razboja (stanova), pa tku platno, i tako je sva hiža *„zakrčmarena“*.

Da se usput osvrnem i na jedno mjesto u „hiži“ koje je od osobite važnosti. To je *„greda“*.

Ona je služila kao sigurno mjesto za spremanje molitvenika, kalendara, britvi i na njoj su stajale knjige od poreza; na njoj visili šeširi, sita i,

napokon, ona bi jedina čuvala na sebi godinu gradnje kuće što bi se inače brzo zaboravilo.

„Kujina“. Moramo se nadalje pozabaviti sa „kujinom“. Tu se je nalazilo na *„banjku jognišće“*. Oko „jognišća“ bili su postavljeni lonci s jelom ili je tu bio kotao u kojemu se je kuhalo jelo za zadrugare.

Dim iz otvorenog ognjišta ide direktno na tavan kroz otvor na stropu. Kroz taj se otvor išlo i na tavan, u slučaju potrebe.

Komore. — Ostale sobice — „komore“, služile su za stanovanje oženjenih parova zadruge. U svakoj bi se, osim kreveta, nalazila još jedna od dvije škrinje i ostala imovina koju je snaha dobila kao miraz kod udaje.

Jedna od spomenutih komora služila je za smočnicu, a zvali su je „špajza“. To je jedina prostorija u čitavoj kući koja se zatvarala s ključem koji je uvijek nosila uza se gospodarica. U „špajzi“ je bilo spremljeno meso, smok i sl.

Pred kućom „pod stenu“ nalazio bi se obično pčelinjak — *„čelci“*, pa stupa za kašu, trlica za lan i dr.

„Ostalo stajne“. — Osim „hiže“ imala je zadruga još svakovrsne „stajna“.

Tu je najprije *„hambar“*; dalje *„štala“* koju još zovu *„volovnak“*, zatim *„pojata“* (staja za krave). Bili su tu nadalje „koci“ za telad koje su nazivali najobičnije *„teličnak“*, (sl. 3.) pa *„svinjci“* nad kojima je pod krovom *„kokošilnak“*. Napokon se tu nalazio *„štagel“* koji se sastojao od dvije „parme“ (spremišta za sijeno), svaka sa jedne strane, te u sredini od „navoza“.

Iza štaglja protezao se vrt *„ograd“*, na koji su se opet nastavljali pašnjaci.

Pred stajama se nalazilo na dvorištu *„gnojište“*. Zahoda nisu poznavali.

Na suprotnoj strani kuće na *„okolišću“* (dvorištu) nalazio se *„drvocep“* (mjesto za cijepanje i slaganje drva) i *„vrčak“*, (vrt za povrće), dok „trnaci, slivnik“ (voćnjak) potezali su se iza kuće.

K susjedu se prelazilo preko *„prelaza“* koji je zato bio načinjen u plotu.

Dvorište je inače bilo ograđeno *„pletejnakom“* (pleteni plot načinjen od kolaca i šiblja) osim *„lese“* (velikih vratiju) i *„vračeca“* (malih vratiju) koji su bili od letava.

Izlazeći iz dvorišta našao bi se čovjek najprije na općinskoj *„ledini“*, budući da se dvorište nije protezalo do puta.

Na toj ledini nalazio se u sredini sela i seoski *„zdenec na čigu“* (sl. 4) koji nije bio ozidan, nego građen od drvenih „plajnki“.*) Gotovo jednak način gradnje bio je poznat u čitavoj okolici.

*) Čiga je sastavljena na principu dvokrate poluge. Na rašljastom stupu leži greda koju prevaguje obješen panj prema jednoj strani, dok je na drugoj obješena „vedrica“ „na drugu“ pomoću koje se zaimlje voda.

Odijelo. Odijelo, jednom riječju sve što se nosi, zove se „rubje“, „ruhe“, „oprava“, „odele“.

Odijela za djecu. Mala djeca, i muška i ženska, nosila su sve do škole tzv. „*dugače*“, (dugačke košuljice); ali, kad je došlo vrijeme „da se dugača hiti“, dobili bi dječaci prvi puta gaće, robaču, „škrilak“ (šešir) i opanke.

Djevojčice bi pak zamijenile dugaču sa „robačami“ i „švabicom“ (odijelo slično opleću samo sa uskim rukavima). Glavu su, katkada, pokrivale rupcem, a obuvale bi, za hladna vremena, opanke.

Muška nošnja. Muška se nošnja sastojala, osim gaća i robače, u novije doba od „darobčenih“ (vrsta sukna) i „belih lač“ (hlača) koje su se „pasale“ sa kožnatim „pojasom“. Za svečanije su zgode (misa, gosti, krijes) oblačili još i „*sukne*“ (dugačke kapute), dok su pastiri nosili „*čohe*“. Inače su muškarci bili obučeni, obično, u široke gaće i u robaču. Gaće su imale odozdola „*rese*“, a gore „*svitnjak*“ kojim su se vezale. Košulja je visjela preko njih.

Košulje su bile na rukavima „*zaroblene*“ i imale su „*ošvice*“ koje su se vezale sa „*dretom*“ (dreta je podebeli konac pleten od konoplje). Sa dretom se košulja vezala i na „*plenicama*“ (prsima), jer „*ogorela*“ (ovratnika) u današnjem smislu nije bilo.

Unatrag sedamdeset i više godina nosili su ljudi košulje, koje su se vezale dretom na leđima, a s prednje strane, na prsima, nisu imale nikakova otvora.

Glavu su pokrivali sa „*ritkenim škrilakem*“ (šešir slamnati, pleten od ražove slame).

Obuća se muška sastojala, ponajčešće, od opanaka u koje su obuvali „*obojke*“. Bogatiji bi nosili i „*čizme*“, ali samo u svečanim zgodama.

Žensko odijelo. Djevojke i snahe (mlade žene) nosile su se gotovo jednako. Raspoznavale su se tek po tome što su „*snehe*“ pokrivale glavu „*poculicom*“ i preko nje, katkada, stavljale peču, (starije su također pokrivale glavu pečom, samo što se razlikovala peča u finoći), dok su djevojke išle gologlave.

Kao gornje odijelo služilo im je „*opleće*“ sa širokim rukavima, koje se o pasu pasalo s remenom. Na opleće su neke oblačile crni kupovni lajbec koji je imao na prsima velika žuta puceta.

Dolnje se odijelo sastojalo od „*rôbač*“ i od „*fertuna*“ (pregače).

Robače su se redovno nosile po tri, od kojih se najdonja zove „*kukača*“. Na kukaču se oblači „*zdolača*“ koja je nešto duža od nje, ali ipak mnogo kraća od gornje robače.

Gornja je robača, katkada, a fertun obično bio „*prebran*“ „*na drobno*“ sa svilcem. Tako su se robače nosile samo na velike svetke, a bile su vrlo dugačke i visjele do „pêt“.

Djevojke su išle bosonoge svakamo, pa i u crkvu, osim u zimi, kad bi obuvale opanke i obojke, a kasnije čarape i cipele.

Prikazano odijelo bilo je *„mešne ruhe“*, tkano od pređice i konca, dok je *„sagdešne“* bilo od debljega pamučnoga platna.

U žalosti se oblači bijelo odijelo. Oblače ga jednako djevojke kao i starije žene koje i inače nose „belinu“, tek što se razlikuje jedno od drugoga po finoći.

Uz odijelo mi valja spomenuti i kišobran koji ovdje zovu *„imbrola“*.

Opisujući odijelo osvrniću se na posteljinu i na ostalo rublje. Krevet ili postel je načinjena tako da se nameće najprije sijeno ili slama i pokrije sa *„plaftićem“*. Na plaftić se stavljaju *„strože“* i *„blazine“* koje se opet pokrivaju *„plajetom“* i *„plajetom podnogačem“*. Još se nalazi na krevetu *„gunj“* i *„poplun“*. Najposlije se krevet pokriva *„plahtom“* koju rjeđe zamjenjuje *„šara koperta“*. Mlade snahe naslažu na koperte još čitav niz *„vanjkuša“* (jastuka).

Osim navedenog ima još i raznovrsnog rublja i tkanina kao napr. *„stolnjaki, ručniki, rupci, torbe, vreće“* i katkada *„gunjevi“* koji se upotrebljavaju za pokrivanje konja.

Dulepčani drže svoju nošnju ljepšom no što je u susjednim mjestima. Ljepotu jedino priznaju nošnji mjestima na jug, prema Posavini.

Domaće narodno odijelo (sl. 5) gubi se danas sve više.Mlade ga rade vrlo malo, a starije, koje ga posjeduju, nose ga u grad i prodaju.

Prodajna cijena varira između 250 — 300 dinara, premda je time jedva samo donekle naplaćen utrošeni materijal. Dakle, ne prodaje se ni izdaleka za cijenu što vrijedi. Razlog nestajanju nošnje jest, pored uticaja grada, i jeftinoća kupovnog odijela s kojim nemaju ni izdaleka toliko posla, koliko sa priređivanjem lana, njegovim predenjem i tkanjem.

Platno-odijela kupuju na sajmovima u Vrbovcu, Brckovljanu i t. d., te u Zagrebu kamo nose na prodaju proizvodnje mlijeka. Danas za Zagreb znade svako dijete, dok je u starije doba biti u Zagrebu ili ga vidjeti značilo vrlo mnogo, — gotovo više, no danas kad dođe neko iz Amerike.

Nakit i češljanje. Pod nakitom ili *„cifrom“* razumijevamo sve ono čime se mladež „cifra“, što stavlja na odijelo da bude što ljepše.

Mladići bi se rjeđe kitili, i to, obično, grančicom ružmarina ili kakovim cvijećem, dok su djevojke običavale pričvrstiti po sebi nekoliko *„privezalkov“*. Jedan od spomenutih privezalkov došao je na *„plenice“* (prsa), a drugi, dugački, bio je pričvršćen na leđima. Oko vrata bi stavljale mnogo *„vrsti nizle“* (nizovi, neke vrste perla). „Sekanec“ (koralje) su posjedovale rijetke, jer je bio vrlo skup. U starije su se vrijeme kitile djevojke i *„đunđevima“*.

Način češljanja u staro doba kod djevojaka bio je na „glat“, a zatim su plele vlasi u „kečke“ (pletenice) koje su pribole u obliku potkove. Osim toga su nosile djevojke i zabačene, spuštene kečke ili bi ih pak smotale u kujnđ. Međutim ovaj poslednji način češljanja uobičajen je ponajviše kod udatih žena. Na kujnđ se stavlja poculica.

Neki narodni običaji u Dulepskoj (opć. Vrbovec)

Porod. Kad žena rodi povija je primalja „babica", a muž potraži kumu koja će dijete nositi na krst. Sa kumom ide redovno još jedna žena koja će joj pomagati nositi i pridržati dijete.

Nakon krštenja dolazi kuma svaki dan da pogleda „kumu i kumče". Ona *„nosi prigled"* (jelo) i „dvori" kroz to vrijeme kumu, a dolaze tada i druge rođakinje da je posjete.

Daljnih sedam dana „nosi kuma prigled" svaki drugi dan, a u nedjelju donese „pogaču", ona kao i drugi rođaci i rođakinje. Za sve se kaže da „dojdu s pogaču". Oni su *„pogačari"*, odnosno *„pogačarice"*, dok taj čin, te „gosti" zovu najobičnije *„pogačarstve"*. Ovi gosti traju od podne do večera, a tada se svi raziđu kućama.

Smrt. Čovjek redovno ne misli na smrt, osim ako je već duže vremena prikovan na krevet, i ako osjeća da mu dolazi kraj. Tada bude, obično, neko pokraj njega, da ga poslužuje ovih posljednjih časova i da mu zapali svijeću „pri smrti".

Kad čovjek umre, sakupi se rodbina, pa ga oblače i spremaju za „skolke" (odar) gdje je izložen.

Žene koje se lakše „rasplaču" dolaze „gledet mrtvika". Malo se pomole za nj i poškrope ga svetom vodom koja se nalazi u čaši do njegovih nogu. Tom zgodom domaći pozivaju odmah svakoga „koga oču da dojde na sprevod".

Svi koji su išli pogledat mrtvaca moraju, pošto se vrate kući, prati ruke i bacati tri puta vodu preko sebe, da nebi donijeli smrt u kuću.

U staro su vrijeme postojale „narikače". One bi same prale i obukle mrtvaca i metnule ga na odar. Kad bi posvršavale sve poslove, počele su „splađati mrtvika" (isticati njegove vrline), naričući gotovo svagdje jednako „po stalnoj formi".

Mrtvac leži na odru, obično jedan dan, a onda ga idu „zakapat". Dok grob kopa plaćeni grobar, sakupljaju se ljudi u kući mrtvačevoj, pa, ako ih se mnogo sakupi, kažu da bu „lep sprevod". Napokon se doveze i župnik.

Sada brzo stavljaju mrtvaca u lijes i iznose ga iz kuće, te polažu na kola. Plašljivi ukućani moraju brzo sjesti na „skolke" (daske na kojima je dosada bio izložen mrtvac), a zatim se požuriti iz kuće van.

U kući ostaje samo „strajnski" (obično susjed) koji se uspne na tavan, gdje će „poružiti" da potjera mrtvaca iz kuće.

Plahtu na kojoj je mrtvac ležao na odru ponesu iz kuće, pa je saviju i metnu na lijes. Na njoj će sjedjeti kočijaš, dok vozi mrtvaca na groblje.

Dok sprovod krene, paze ljudi s kime će se najprije sastati. Ako se sastanu sa ženom, umrijeće u selu prvo žena, a ako s muškarcem, umrijeće prvo muškarac.

La vieille maison d'Etienne Vido, village Gradats (fig. 22). Type de maison des Slovaques et des Souabes immigrés. Construction en briques non cuites; toit: tuiles et bardeaux; grandes fenêtres avec jalousies. Partout le sol de terre tassée. Dans une pièce; le four à pain et la chaudière. Dans ces anciennes chambres on garde aujourd hui les aliments, les sacs et les outils en bois.

Les coutumes nationales au moment de labourer la première fois et de semer. On prépare spécialement la graine (on y ajoute celles de la couronne des moisonneurs et celles de la table de Noel, un oignon et une piece d'argent). Pour semer le sac doit être plein. Avant d'aller labourer la première fois, le laboureur se lave, met un vêtement propre, fait passer les boeufs et la charrue an-dessus de la paille allumée de la couronne des moissonneurs. On ne sème pas quand il n'y a pas de lune ou quand elle est en décroissance; on sème quand la lune est pleine ou quand elle est en croissance. Avant de commencer à labourer ou à semer, le laboureur se tourne vers l'Est et fait une prière. De temps à autre on sacrifie une poignée aux oiseaux et aux autres animaux. Le travail se terminait par le festin typique appelé „dorontsa".

Cerataines parties du district ont conservé l'usage typique de semer sans avoir labouré la terre, dans le chaume, où l'on a brûlé auparavant des branches et des buissons et qu' on a après simplement égalisé avec une herse.

Au moment de poser la pierre fondementale d'une masion on coupe la tête à un coq et on laisse couler son sang dans le fondement pour qu'après le sien, aucun sang ne soit plus versé dans la maison. On met aussi de l'argent sous cete pierre.

Croyances populaires. On croit aux fées, aux sorcières, aux vampires, aux cauchemars, aux phénomènes d'eau, aux revenants, aux démons, à l'homme de feu; on croyait que l'argent enfoui dans la terre brûlait.

Médecine populaire: les magiciennes conjurent les maladies avec de l'eau. Contre le rhumatisme il est bon de se mettre dans le fumier de cheval; contre la tumeur on prend le fumier de poule. On soigne la pneumonie avec du sucre blanc, l'arthériosclérose avec de l'ail, la constipation avec de la saumure, les maux de tête avec des pommes de terre ou avec de l'oignon, les maux de dents avec de l'ail, la calvitie avec de la cendre et de l'huile d'olive. Contre la toux on prend le citron bouilli avec du sucre; contre les brûlures, l'oignon macéré avec du sel gemme etc.

Le réglement de la maison et les coutumes nationales dans la famille: On mange 4 fois par jour. Autrefois on préparait la nourriture dans des pots de terre couverts d'un couvercle. Au champ tout le monde mangeait dans le même plat avec des cuillers en bois. On buvait dans les gourdes. On ne doit couper le pain qu'étant debout.

Noël ches les orthodoxes: on apporte la bûche de Noël qui brûle toute la nuit sur le foyer. Le dîner est maigre. On tourne le tourteau et on le casse. Pendant le dîner une triple chandelle brûle sur la table (trois chandelles attachées ensemble). On ne fait gras qu'après les matines.

Chez les catholiques: On apporte la paille et on aillume la bûche de Noël. Le menu du dîner est specialement composé (poisson séché, haricots, gâteau aux pommes, prunes séchées, gâteau de grains ne citrouille etc.) Apres la messe de minuit on magne le rôti. Le premier jour de Noël vient le congratulant.

Coutumes de Pâques. On porte les aliments à l'église pour que le prêtre les bénisse (jambon, viande séchée, porc, cochon de lait roti, oeufs durs, agneau, raifort oignom vert, gâteau pain.) Le jeûne de carême était sévère. Le mercredi, le vendredi et le samedi on ne mangeait aucum aliment provenant d'un animal à sang chaud. Le lundi le mardi et le jeudi on faisait la cuisine sur la graisse, mais on ne mangeait la viande que le dimanche. On peint les oeufs le Vendredi Saint. Le premier jour de Pâques on [illegible] fait pas la cuisine. On ne mange que la nourriture bénie.

Coutumes nuptiales à Sapna: on donne la rançon pour la jeune mariée. C'est [illegible]urd'hui 3000 dinars environ. La rançon appartient à la jeune mariée. Les amies de [illegible]ée, convient à la noce les filles, et le fiancé les jeunes gens avec lesquels il

... se nalazi

... kuća za
... cesti.
... ciglom,
...e" (velike

...sl. 7) obzi-
...liče", dok
...na vušake.
...lići, jedan
...e zgotavlja
...de kuća sa
...veterpanti"
...sti uglova.
...ceki" koji,
...postavlja u
...e biti kao

...par spojen
...lamom" ili

...iju po sti-
..."pljevom"
...kreče.
...ili omazali,

...ja, pa zato
...ma mnogo

...vićemo se

... prostorija
...pr. motike,

... u „hižu",
...„komoru".

...iri prozora,
...ozori danas
...×45 cm, a
...in samo po

Žene, koje ne idu na sprovod, paze kad će ovaj proći, pa čim prođe, bacaju za njim svu vodu što se nalazi u kući, jer vjeruju da se smrt, prateći sprovod, zaleti u svaku kuću, pa u vodi pere svoj nož.

Pošto zakopaju mrtvaca, vraćaju se sa sprovoda kući (pratioce lijesa nazivaju pokopići, pokupiči i pokupači) gdje ih pred kućom čeka posuda sa vodom, u kojoj se nalazi i nekoliko ugljena. U toj vodi svako opere ruke. Ko ne bi oprao, odnio bi sa sobom kući i smrt.

Plahta, na kojoj je mrtvac ležao na odru, te koja je stajala na lijesu dok su mrtvaca vozili na groblje, baca se na krov, gdje stoji tri dana, ako je ne zbaci vjetar i prije dolje. Kad prođu tri dana, skinu je ukućani. Kola, na kojima su vozili mrtvaca na groblje, rastave. Svaki dio — „štel“ metnu posebno, a „rudo“ stave preko zadnjega dijela i okrenu na put. Ovaj je poslednji običaj već danas gotovo nestao.

Poslije sprovoda slijede „karmine“ na kojima se sakupe svi pozvanici. Karmine su zapravo neka vrsta zabave koja se održava uvečer. Na karminama jedu makarone, a poslije kiseli kupus.

Kad donesu na stol kiseli kupus, upale svijeću koju je mrtvac imao u rukama dok je umirao, pa se svi mole za njega stojeći. Poslije utrnu svijeću i kod toga paze na koju će stranu dim „vudriti“, jer će u onom kraju sela neko da umre.

Iza toga nastave večeru, pa jedu i piju, dok na koncu i ne zaborave na pokojnika.

Sastavljeno prema kazivanju *Josipe Mlinarić* i *Lovre Lackovića* iz Dulepske.

Priređivanje lana u Peskovcu (opć. Vrbovec)

Premda se sije i konoplja, ipak prevladava „predivo“ iz lana, a osobito jesenski koji zovu „ozimec“.

Pošto ga posiju, prigledaju ga katkad ili se uopće ne brinu za nj, dok ne izraste, i dok ne „zozreli“. Tada se „puče“, veže u „ručice“, a zatim „orila“ na „rielu“ pa namače.

U vodi stoji obično pet noći, a tada ga vade, peru i prostiru da se suši. Kad je osušeno, onda ga tuku na „stupu“, pa „teru“ na „trlicu“, miču na „mikcu“ ili grebenu i napokon predu.

Kod predenja (sl. 6) upotrebljavaju starije žene „preslice“ i „vretena“ dok mlađe predu na „kolovrat“. Ispredena vretena „mašu“ (namataju) na „mahale“ u t. zv. „predena“.

Pošto je sav lan ispreden, „bele predena“, pa „vijaju“ niti u „klupka“ pomoću „vitla“. Napokon se to „lakno“ „snuje“ na „snovači“ i tke na „stanu“.

Prema kazivanju *Dragice Brezarić* iz Peskovca.

Kuća i dvorište u Ledini (kod Preseka)

Dvorište — „okolišće" jest plotom ograđeni prostor u kojem se nalazi hiža, gospodarsko stanje i ostala imovina seljaka.

Prvo, što nam zapravo najviše upada u oči, jest svakako kuća za stanovanje, zvana „hiža". Okrenuta je najčešće pročeljem prema cesti.

Ona je „zdelana" od hrastovih „brvna" i redovno podzidana sa ciglom, dok su u prijašnje vrijeme stavljali pod „poceke" tzv. „medvede" (velike drvene klade).

Sastajemo se ovdje, nadalje, sa trim vrstama tih brvnara (sl. 7) obzirom na uglove. Najstariji tip kuće imade neotesane „starinske vugliče", dok se u novije doba grade kuće na otesanim „nemškim" uglovima na vušake. (Vušaki su brvno na kojima su urezani, izdubeni mali kanalići, jedan s lijeva, drugi s desna; postavljeni su okomito u stijeni koja se zgotavlja tako da se brvna „nasipavaju" — među između njih). Da bude kuća sa vušakima stalna, a osobito na uglovima, pomažu kosi vušaki „veterpanti" (čuvaju uglove od vjetra) koji su kao pomoć i potporanj stalnosti uglova.

Kad je kuća zdelana, meće se „nastejne" (to su „veliki poceki" koji, slično onima na dnu kuće, vežu gornji dio), a iza toga se postavlja u sredini kuće greda, zvana „tram", a tada poprečne grede koje će biti kao potporanj krova.

Na grede se postavljaju parovi „roženica" od kojih je svaki par spojen sa pantom. Na roženice se pribiju letve, pa se kuća pokriva „slamom" ili „ritkem".

Pošto je kuća pod krovom, treba je urediti. Najprije pribiju po stijenama ljeskove šibe, a zatim je mažu ilovačom, pomiješanom sa „pljevom" (pljeva su sitni otpaci pšenične slame i klasja sa mlaćenja) i okreče.

U nekim kućama postoje prostorije koje nisu nikada niti omazali, niti okrečili. Na pr. kuhinje, komora i sl.

Kuće, koje su građene na vušake, mažu se i okreče i izvana, pa zato mnogi hvale takovu vrstu gradnje, jer je, kažu, u takvim kućama mnogo toplije.

Pošto smo promotrili konstrukciju i gradnju kuće, pozabavićemo se sada malo njenom podjelom i uređajem.

Ulazeći u nju dođemo najprije u „prag". Prag je omanja prostorija u kojoj ćemo naći iza vratiju najpotrebniji alat seljaka. Na pr. motike, greblin, rasoje, lopate i. t. d.

U pragu se nalaze troja vrata od kojih služe jedna kao ulaz u „hižu", u staro vrijeme u zadružnu hižu; druga u „kujinu", a treća u „komoru". Iz praga se ide, katkada, i na tavan „najže" po ljestvama.

Hiža je najveća prostorija u čitavoj kući. Ponajčešće ima tri prozora, od kojih dva gledaju na put, a jedan u dvorište. Ti su prozori danas ponajviše veličine 45×60 cm., dok su u starije doba imali, 45×45 cm, a prije su bili još i manji. Na starim su zadružnim kućama bila samo po

dva prozora, a zatvarali su se „smičući". Gdjegdje vidimo u hiži još jedan mali prozorčić na trećoj slobodnoj stijeni u veličini 25×25 cm. kojeg obično zatvaraju komadom daske, rjeđe staklenom „šajbom".

Od namještaja u hiži susrećemo u jednom uglu stol sa dvije klupe, na čijim naslonima opažamo primitivne rezbarije, ili su, ponajvećma načinjeni kao „lotrica"; zatim par stolaca, starinski krevet, jednu do dvije škrinje; „šporet" — peć sa pečnjacima.

Hiža služi, redovno, kao stan za stare. U hiži se nadalje kuha jelo, premda postoji i „kujina" koja se upotrebljava kao smočnica. U kujini se nadalje nalazi, ponekad, i krušna peć, dok je u staro vrijeme, u doba zadruga, bio u kuhinji „komič" — „kumič" ili „kumin", nad kojim je visio kotao za kuhanje jela zadrugarima.

U komori je „škrinja", u kojoj je spremljeno rublje „robače" i odijela. Tu se nalazi i krevet mladih.

U staro je vrijeme bilo više komora, tako da je svaki oženjeni par uživao svoju zasebnu prostoriju.

Osim kuće nalaze se na dvorištu gospodarske zgrade, zvane, obično, „stajne". Pod tim se razumijeva štagel, štala, koci, te neke vrsti hambar koji nazivaju jednostavno „komora", a pod kojim se, katkada, nalazi „pivnica" (podrum).

Štagel se dijeli na „voznicu" i „parmu", te je to katkada zasebno stanje, odijeljeno od štale, a, ponekad, s njom pod istim krovom. Štagel je sagrađen tako da dijeli dvorište od vrta i zatvara pogled na nj. U voznici stoje kola i razno gospodarsko oruđe, dok je parma spremnica sijena. Sijeno i ostala krma meće se na „stajne" pod krov, pa se rjeđe vide zasebni stogovi.

Štala je stan (sl. 8) za rogato blago i za konje, a sagrađena je u novije vrijeme od cigle. Pred njom, obično na dvorištu, nalazi se gnojište.

Od zgrada što su se nanizale po dvorištu (sl. 9) vidimo po negdje i komoru. Ona je odmah kraj puta, na protivnoj strani kuće, ili iza nje. Ta komora služi za ljetnu kuhinju, a i za spremanje raznog alata. U njoj vidimo i peć za pečenje kruha, belinicu i žrvanj. (Belinica je peć sa kotlom za parenje rublja.)

Krušna peć, ako nije ni u ljetnoj kuhinji, nalazi se na protivnoj strani kuće, načinjena odvojeno pod malim krovom.

Na protivnoj strani kuće redovno se nalazi i drvocijep (sl. 10), a do njega odmah bunar. Danas ima gotovo svaka svoj bunar iz kojega vadi vodu pomoću vedrice koja je pričvršćena za „drug" (drvena motka). U staro je vrijeme čitavo selo imalo svega jedan bunar „zdenec na čigu".

Sličan, gotovo jednak raspoređaj kuća i ostalih zgrada, uobičajio se u čitavome kraju. počam od Rakovca prema Vrbovcu, te Preseki i dalje prema Križevcu, premda se, što dalje, sve više gubi.

Prema kazivanju *Đure Pavliček,* star 56 god. iz Ledine kod Preseke.

Obrađivanje vinograda u Svetoivanskom prigorju Blažev dol.

Obrađivanjem vinograda počinje se početkom mjeseca ožujka (ako vrijeme pogoduje), pa se najprije „rieže", a iza toga „koli" i kopa „prva kop".

Međutim mladice rastu, pa se ne mora ponovo rezati i podrezivati (svibanj). Tada se i „šprica" prvi puta, podrezivaju suvišne mladice i „šprica" drugi puta (lipanj). Još se šprica početkom srpnja, a ako je godina močvarna, valja „ošpricati" i oko „Marinja" (16-VII).

Iza toga se počeka četrnaest dana, pa se „rieže" „rožđe" (loza), a kad potjeraju „priroški" (naknadno izrasla loza), mora se opet za tri tjedna da očisti loza. To čine zato, da se grožđe bolje deblja.

Sada slijedi drugi „kop", a prije samog „branja" (mjeseca rujna) „podžinja" se trava, ako je štogod porasla.

Grožđe se bere koncem rujna ili početkom listopada. Neki podobiraju koncem kolovoza sazrelo grožđe koje je počelo „gnjiti" da ne propane.

„Grojzdije bereju brači" mećući u škafove, odakle se opet sipa u „brente" gdje se „mošta" sa „moštalkom". Iz brente se meće mošt u „lagav" u kojem ga voze kući, a zatim premeće u „bedne" (velike kace 12 — 15 hl) i ostavlja na miru dva do tri dana da „zakipi".

Kad prođe spomenuto vrijeme, „pole" se mošt i meće u lagve gdje stoji. Ovaj mošt koji se pole i grabi zove se „lit". Lit je najbolja vrsta mošta, mnogo bolja od „prešovine" koja je kisela.

Kad se „lit spole", ostane „žmetje" koje se meće u „prešu" i „preša". Prešovinu najobičnije miješaju među lit da ju ova „zvrači".

„Zmetje" stoji u preši, dok sva prešovina ne „iscuri", obično jedan dan, a tada ga vade van. Isprešano žmetje zovu „trop". Trop nakon toga „zrole" (zruliju) tako da „pečke i obleke" ostanu, a „petlina" se baci na đubar. Čisti trop upotrebljavaju za hranu blaga (mjesto zobi) ili za „primet" (neka vrsta šrota — posija za napoj) za svinje.

Ako se žmetje ne isprešа sasvim, nego, ako ga samo malo pofrknu, onda ga „žgu" za rakiju. Rakiju piju i prodaju, a žmetje bace.

Vino kojega srednji gospodar, ako je dobra godina, dobija oko 50 hl (po jutru rodi oko 40 hl), mora pretakati četiri do pet puta na godinu. Stari rokovi pretakanja su: pred Božić, o Jožefovu, o Ivanjdanu, pa prije i poslije berbe. Ako je jaka žega u ljeti, pa vino zakipi, valja ga pretočiti i više puta.

Vrste loze. Ovdje imaju i poznavaju više vrsta loze, kako plemenite tako i neplemenite. Od plemenitih poznaju: „Brinu, crninu, dalmacener, frukovku crnu, graševinu, kuzjak, lipovinu bijelu, muškat bijeli i crveni, plemenku bijelu i crvenu, portugizec, peles, slatkomenku, traber bijeli, te traminac bijeli i crveni". Od neplemenitih loza poznaju „direktor i izabelu", te divlju „viniku".

Preša (vidi crtež). Preša je sprava za prešanje „žmetja", a načinjena je od drveta, najobičnije od hrastovine.

Sastoji se od dvije poprečne klade, na kojima leži „kopajna“. Kopanja je velika hrastova klada u kojoj je izduben kanalčić u obiku kvadrata. U taj se kanalčić naslažu okomito „zbojnice“.

Pola metra, otprilike, iznad kopanje spajaju stupove sa strana prečke koje ne dopuštaju, da se zbojnice raširе na gornjoj strani. Pomenuti stupovi (ima ih četiri) usađeni su u klade i osovljeni, te spojeni na gornjoj strani, svaki par zasebno, s jednim komadom drva. Ove komade veže opet jedna greda.

Stupovi su probušeni tako da prednji imaju svaki po tri „luknje“, što je potrebno za tzv. „pomoćnik“. Pomoćnik je okrugli komad drveta, a služi za prevagivanje šibe kod dizanja i spuštanja, odnosno kod otpuštanja i prešanja. Stražnji stupovi nemaju izdubina „luknja“ na broj, nego jednu odulju izdubinu za „preslice“. Preslica ima sedam do osam, a služe kao pomoć „šibi“ za vrijeme prešanja.

Šiba je najmasivniji i najveći komad drveta na čitavoj preši, a dugačka je četiri do pet metara, u promjeru od 50 cm. Ona pritište „dečka“, a ovaj „pogaču“, i tako se preša „žmetje“ (dečko je okrugli komad drveta, dugačak nešto manje od jednog metra, („pogača“ četverouglati komad brvna). Šiba bi se lahko pomakla (oskliznula), dok stoji na pr. u kosom položaju, ali to brani „klin“ koji prelazi preko nje i zadnjih stupova.

Šiba ima još jednu izdubinu na prednjoj strani. Ta je izdubina načinjena za „žmek“ ili „omik“, pa ima „refove“, pomoću kojih se šiba, dok se okreće kamen sa „vrtenom“, diže ili spušta po njemu. Na vrtenu je iznad kamena jedna luknja u koju se stavlja jači kolac, pomoću kojega se okreće.

Pošto sam tako opisao pojedine dijelove preše, pozabaviću se malo i s njenim baratanjem.

Preša se, pošto se trop nameće, nagazi ili nabije s „nabijačem“ u prešu tako, da se, kako već prije spomenuh, tlači pogaču koju pritište šiba pomoću dečka. Vrteno se tada pofrkne par puta, izvadi se jedna do dvije preslice ispod šibe, (vidi crtež) a zatim se vrteno otpusti, a šiba digne na prednjoj strani pomoću vrtena, prevagne preko pomoćnika i spusti na preostale preslice, na stražnjoj strani. Izvađene pak malo prije preslice stavljaju se na šibu i kad se sada vrteno okreće, šiba će pasti nešto niže i tlačiti jače. Taj postupak, da se vade preslice ispod vrtena i stavljaju iznad njega, ponavlja se nekoliko puta, tako dugo, dok je trop u preši (obično jedan dan).

Prema kazivanju *Jakoba Bastalec* starog 34 god. iz Blažev dola.

Muška nošnja

Muškarci oblače danas, većinom, kupovno odijelo, dok ćemo rjeđe, i to u ljeti, vidjeti tu i tamo kojeg starijeg čovjeka da ide u gaćama i u košulji. Stara se muška nošnja sastojala od spomenutih gaća i košulje, te od lajbeca i pregače koju još i danas nose svuda i svakom zgodom, osim kada idu na misu. Glavu im je pokrivao „škrlak“ s malim obodom. Obuvali

su ponajviše čizme, a opasivali se širokim remenom. Osim spomenute odjeće, imali su za zimu kupovne „sukne".

Košulje su radile same žene i sašile ih po „starinski", te „nafaldale" s prednje strane.

Pojedine dijelove zvali su „ogoriel", „žabice", „latički" „krpe", „stani", „rukavi" i „ošvice". Košulja, ako je muškarac u gaćama, visi preko njih, a ako ima hlače, stavjena je unutra.

Gaće su također pravile same žene kod kuće od „mukenog, doma tkanog platna". Te su gaće bile široke jednu polu, osim, ako je platno preusko, kad bi se umetnuo još „folt" (pedanj široko platno), da budu gaće šire. Osim spomenutih dijelova, imaju gaće i „ture" (komad četverouglatog platna). Gaće imaju na donjoj strani „rese", a na gornjoj „svitnjak" koji se navodio u „opasinu". Gaće su, redovno, na donjoj strani zavinute i utaknute u sari čizme. U čizme obuvaju „obojke" (komadi krpa od domaćeg platna).

Ženska nošnja. Žensko je odijelo ovdje još i danas prilično uščuvano, premda djevojke i mlađe žene vole već više svilu, popelin i razne vrste crepe-a. Imade, dakako, i mlađih koje, istina, ne nose odijelo od domaćeg pamučnog i končenog platna, ali koje uzimaju kupovno bijelo platno — „šifon" —, pa si prave od njega odijela. Stare pak žene nose još i sada odijela od pamučnog platna.

Žensko se odijelo sastoji od oplečka, lajbeca u boji, obično načinjenog od svile, „belih robâč" i bijelog „fertuna". Na glavu meću „poculice", a zatim kupovne rubce, dok im kao obuća služe, redovno, cipele. Oplećak se sastoji od prvih i zadnjih strana, od „latičkov", „rukavov", te „ogoriela" (ovratnika) koji se kopči sa iglicom. Na rukavima su nabrani „taclini", dok oplećek inače nije nabran. Na rukavima su još i „osvičke" (ošvice). Na oplećak dolazi lajbec. Lajbec se sastoji sprijeda od „stana" i „šeclina", (šeclini su komadići platna od pojasa), a ostraga od „šeclina".

Lajbec ima sprijeda, na desnoj strani, „žep", a kopča se u sredini, najviše sa šest „kapča".

Dolnje se žensko odijelo sastojalo od „robače" i „fertuna". Robače i fertuni su ponajviše od bijelog domaćeg platna. Mlađe žene danas nose fertune od crnoga klota. Glavu im pokriva „poculica" koja se sastoji od „tveza", „našava", „platna" i „špica".

„Tvez" je načinjen od bijelog pamučnog platna i na njemu se nalaze tri pantlika sa šikom. Otraga je „našav" od tamnocrvenog pantlika sa crvenim i zelenim ružama. Našav je od svile i kupljen, a po njemu je prišito šest roza i plavih pantlika sa šikom.

Na našav se sa svake strane nastavlja „platno" u polukrugu prema „tvezu". I na platnu se nalazi osam malih pantlika sa šikom. One su na donjoj strani poculice (t. j. na zatiljku) razrezane.

Na tvez, platno i našav nastavljaju se špice koje su ukras licu. Te špice ne rade domaće žene, nego ih kupuju od „Podravki“ koje ih donose na prodaju, nudeći od kuće do kuće.

Mlade žene nose danas poculicu rijetko. Već par dana nakon svadbe odbaci je. Nosi je samo ponekad, na „svetke“ ili kad se ide kamo „v parade“. Starije žene nose poculicu svaki dan. Njihove poculice nemaju šika i pantlika. Tvez im je običan od končanog bijelog platna, a našav, koji se proteže okolo (nema posebno platno), rađen je kod kuće. Temeljna je boja obično crvena, šarana sa ciglasto crvenom, rozastom, plavom, žutom i bijelom bojom.

Poculica se pričvrsti za kunjđ crvenom žnoricom.

Sličnu nošnju imaju u čitavom svetoivanjskom prigorju, počam od Krečavesa.

Stjepan Dokušec
stud. phil. muzejski povjerenik

Jurjevski krijesovi i Ivanjdanski ophodi.

Donosim ovdje dva usko povezana običaja, zapravo obreda na koja sam svratio najveću pažnju prigodom ispitivanja folklora u mjestima sjeverno od Vrbovca pa do Preseke, te na zapad do Brckovljana, sjeverozapadno do Sv. Ivana Zeline i dalje do Bunjaka (opć. Donja Zelina).

Mislim ovdje tradicionalne obrede krijesa i pokrijesnica (kresnica, pokresnica, pokresničarki, pokresničara i sl., kako ih narod zove u ovome kraju) koji su, većinom, prestali, prije tri do četiri decenija, ali kojih se jošte i danas sjećaju stariji ljudi.

Taj krijes svejedno nije posve prestao, jer, ako se i ne pali više kao obredna vatra, ipak u predvečerje Đurđeva dana viđamo po gdjegdje svetlucanje vatarâ, sablasno oblijetanje polja sa zapaljenom rukovjeti slame itd. To se sve čini još jedino zbog običaja, bez ikakove naročite namjere, bez vjerovanja u neke apotropejske moći te vatre koja je ostala samo kao uspomena na negdašnje obrede staroslovjenskih krijesova.

Lojnica

Predvečer prije Đurđeva, nakon što su se posvršavali poslovi, i ljudi uniđu u kuću, donose djeca svježanj slame ili kukurizovine, polože ga na most preko kojega se izlazi iz dvorišta, pa zapale „*kres*". Zovu to i „*Đurđevski kres*".

Nekada, kada se krijes palio, sastajali su se kod njega momci i djevojke; djevojke su pjevale. No i to je prestalo već prije kakovih 35 godina,

(Zapisao prema pripovijedanju *Marije Fintić* iz Lojnice, stare 39 godina).

Peskovec

Današnji običaj paljenja krijesa u predvečerje Đurđeva u Peskovcu je posve jednak s gore opisanim običajem u Lojnici. Zapali se na mjestu svježanj slame ili kukurizovine. Drugačijeg „kresa" ne sjeća se kazivačica, ali se sjeća pokresničara (4 djevojke i 2 momka) koji su dolazili nekoliko puta na Ivanje iz Prigorja, dok se ne svjeća da bi obilazili domaći pokresničari.

(Kazivala *Jaga Brezarić* iz Peskovca, stara 52 godine).

Negovec

Današnji običaj „kresa“ jednak je već opisanom u Lojnici i Peskovcu. Međutim stari običaji. koji su već odavna prestali, bili su mnogo lijepši. Krijes je tada započinjao predvečer prije Đurđeva, a trajao je sve do Ivanja.

Svako bi se večer sastajali momci i djevojke na križanju u sredini sela; i već o prvom mraku zasvijetlila je vatra koju su momci ložili uz pjevanje pjesama djevojaka:

Spravlajmo se devojčice, spravlajmo[1])
Spreg Dunaja na rožice, spreg Dunaja.

Nastavak teksta se ne sjeća.

Dok su djevojke pjevale, momci su bacali komade drva i granja na vatru, zatim preskakivali preko nje, igrali se „prešca“ [2]).

Djevojke su medjutim pjevale i druge pjesme. Na pr.

Tam su bili troji svati,
(Pripjev) Oj Ivo, Lado,

Prvi bili vrapčekovi,
Drugi bili golubovi,
Trejti bili paunovi.

Jošte su pjevali djevojke:

Vijala se kopina....

Nastavka teksta te pjesme ne sjeća se kazivač.

Djevojke su se kod kresa „vučile“ da budu znale „popevati dok peju, s pokresnicu“.

Krijes je, kako već prije spomenuh, trajao svake večeri. U predvečerje Ivanja bio je krijes posljednji puta; tada je „kolo prikriženo“. Pjevala se naime pjesma:

Bog prekriži naše kolo,
Naše kolo devojačko,
Devojačko i junačko....

Na Ivanje ujutro rano spremile su se četiri djevojke i dva momka sa košarama, pa hajde „s pokresnicu“. Pokresnice su obilazile selom od kuće do kuće i pred svakom bi pjevale:

Falem bodi Ježuš Kristuš,
(Pripjev) Tihoj leto, dober Bog.
Bog pomagaj tomu stajnu,
Tomu stajnu gospodaru,
Gospodaru, gospodine,
Gospodine vse družine....

---

[1]) Svaki se redak opetuje, a pjevaju naizmjence dvije po dvije djevojke, ali tako da druge dvije počnu pjevati, dok prve dvije još nijesu svršile.

[2]) (Pet do deset mladića držalo je jedan drugoga za „pojas“, pa je prvi htio da uhvati paslednjega kod te zmije, tako su svaki čas svi popadali na zemlju jedan preko drugoga).

Dalnjeg teksta se kazivač ne sjeća, ali sam ga našao i zapisao u Ledini *(Vidi kasnije).*

Za svoje pjevanje bile su pokresničarke darivane, a darove su uzimali momci u košare. Pokresnice nisu obilazile samo u svome mjestu, već su išle i u okolišnja sve do predvečer, kada su se povratile kući.

(Prema kazivanju *Grge Mihaleka* iz Negovca, starog 84 godine).

Dulepska

Na staro Đurđevo navečer pali se krijes, ali ne na mostu, kako je to običaj u Lojnici i Peskovcu, već hodaju, zapravo trče djeca selom s rukovjeti upaljene slame, t. zv. „ritek" i krijese. Stariji „kreseći" obilaze polja sa vjerovanjem da će takovim načinom očuvati usjeve od snijeti i ostalih zlih sila.

Krijes je u staro doba bio više manje sličan krijesu u okolišnjim mjestima s tom razlikom što ovdje u posljednje doba nije bilo više vatre, nego su se samo djevojke sastajale svake večeri od Đurđeva do Ivanja i išle na ledinu, gdje su se učile pjevati. Pjevale su samo četiri, i to naizmjence dvije po dvije. Momci su u poslednje doba već rijetko dolazili, nego samo djeca koja su se igrala, dok su djevojke pjevale.

Spravljamo se devojčice, spravljamo [1]),
Spreg Dunaja na rožice, spreg Dunaja,
Sa nam roža potonula, sa nam roža,
Samor jena zaostala, samor jena,
U koj si se spozadjela, u koj si se,
U jočkovo belo telo, u jočkovo,
U majkino belo krilo, u majkino,
U bracovu crnu čižmu, u bracovu,
U sestrinu biser partu, u sestrinu,
Biser nam se rasipal, biser nam se,
Ne ga moći pobrati, ne ga moći....

Nastavka teksta se ne sjeća.

Na Ivanje su djevojke (4) išle „s pokresnicu", a pratila su ih dva momka s košarama u koje su darove sabirali. Djevojke su pak išle obučene u bjelinu, a pjevale su na dvorištu pred ulazom u kuću i to naizmjence dvije i dvije. One nisu smjele prestati, dok nije pjesma bila završena. Djeca, a i stariji, nastojali su ih natjerati u smijeh. Ako bi se nasmijale, to bi bila velika sramota, te bi ih odmah zatvorili u svinjac i one ne bi više smjele i mogle ići s pokresnicu. Pred svakom kućom su pjevale jednako. Pjesme se kazivači ne sjećaju, no čini im se da je glasila:

Falem bodi Ježuš Kristuš,
(Pripjev) Tijoj leto Bog daj.

Bog pomagaj tomu stajnu,
Tomu stajnu gospodaru.

---

[1]) Svaki se stih opetuje.

(Zapisano prema kazivanju *Josipe Mlinarić*, stare 44 god. te *Pavla Šimujnaka*, starog 71 god. iz Dulepske.)

Dijaneš

Nekada su se djevojke „fajn cure" sastajale od Đurđeva do Ivanja (od 24-IV do 24-VI) svake večeri pred vratima kapelice, pa su pjevale različite pjesme. Kazivač se pjesama ne sjeća, premda su bile „jako lepe". Na taj „kres", kako su ga zvali, iako se nije ložila vatra, dolazili su i mladići, no nisu smetali „kole", u kojem bi djevojke pjevale, već su se zasebno igrali.

Na Ivanje ujutro se spremilo pet djevojaka, da idu „s pokresnicu". Povele su sa sobom i dva momka koje su zvali „botari". Botari su nosili u košarama darove kojima su bile pokresnice darivane.

Pokresnice, ali samo četiri, dok je peta bila za „jezervu", pjevale su pred svakom kućom:

Falem bodi Ježuš Kristuš,
(Pripjev) Tihoj leto, lepoj Bog daj.

Bog pomagaj tomu stajnu,
Tomu stajnu gospodaru,
Gospodaru, gospodine,
Gospodine vse družine,
Vse družine po sve iže,
Po sve iže mejnše, vekše,
Mejnše vekše najstarejše,
Najstareše, najmlaješe....

Pjesma je vrlo dugačka, ali se kazivač teksta ne sjeća, a i djevojke nisu čitav uvijek ni pjevale. Pjevale su jedino dulje, ako su vidjele, da im nitko ne nosi darove, a pjevale su na pr.

Dejte, dejte, ne štentajte,
Vu tem blatcu do koljenec, itd.

Pošto su pak dobile dar, zapjevale bi:

Lepoj fala, stare majke,
Koj ste dali daruvali....

Daljeg teksta se kazivač ne sjeća.

Od darova što su ih pokresnice dobile načinili su pokresničari prve nedjelje poslije Ivanja zabavu. Jedan dio darova bi obično prodali, a za utržak bi kupili vina, dok bi ostatak, poslije zabave, razdijelili međusobno na jednake djelove.

(Prema kazivanju *Ivana Ledinski* iz Dijaneša, starog 76 godina).

Pogančec

Od Đurđeva do Ivanja sastajale su se djevojke i momci na krijesu, koji se je održavao pod lipom pred kapelicom svake večeri. Djevojke su

počele dolaziti na krijes sa četrnaestom godinom, a dolazile su sve do osamnaeste, bolje reći, do udaje.

Mlađe djevojčice i djeca stajala su po strani i učila se „da budu poklam i ona znala popevati na kresu"

Djevojke su, obično, pjevale:

Spravljamo se devojčice ....[1])

ali toga već nema mnogo godina, „stara se je šega zatrgla".

Momci su pak stajali po strani i igrali, zasebno svoje igre. Vatre se ne sjećaju.

„Pokresnice" su se same „odredile" i izabrale između „kresnica", a obilazile su na Ivanje sva mjesta po čitavoj župi. Išlo ih je obično pet, a pratila su ih dva momka, zvani pokresničari" koji su u košarama nosili darove (jaja i maslac)

Pokresnice su pjevale:

Falem bodi Ježuš Kristuš,
(Pripjev) Tihoj leto, dobro Bog dal.

(Dalnjeg se teksta kazivačica ne sjeća).

Darovi što su ih pokresnice, obilazeći selom, dobile bili su spremljeni kod jednog „dečka" sve do Petrova, kada bi ih svi zajedno podijelili između sebe. Katkada bi tom zgodom održali i malu zabavu.

(Po kazivanju *Jage Mušak* iz Pogančeca).

Ledina

Svake večeri od Đurđeva do Ivanja sastajale su se do pred kakvih 35 godina djevojke pod jednim drvetom, obično na raskršću ulica, na t. zv. „krijes". Na krijes su obično dolazili i mladići, i oni bi ložili vatru i igrali oko nje, dok bi djevojke pjevale različite pjesme.

Na samo Đurđevo, kada je krijes počeo, pjevala se najprije ova pjesma:

Đuro nam je krijes naložil,
(Pripjev) Na Đurđevo navečer, navečer.

Z desnu ruku ogen kuri,
Z levu ruku šaltvu igra.

Odmah iza te pjesme počele su pjevati:

Spravlajte se devojčice, spravlajte....

što je inače bila i obligatna pjesma, prva svake večeri. Iza te slijedila je druga, jednom zgodom kraća, drugom veća, već prema tome kakvo je bilo vrijeme.

„Kolo" se, obično, zavuklo do kasno u noć, a djevojke, kad bi jednom počele pjevati, nisu smjele prestati, dok nije kolo bilo prekriženo. Kolo su prekrižile, zapravo svršile sa naročitom pjesmom:

---

[1]) Daljnjeg se teksta ne sjećaju.

Bog prekriži naše kolo,
Naše kolo devojačko,
Devojačko i junačko.
Stopram sme se razigrale,
A ne da bi se rastajale.
Hajd ideme, gda pojdeme,
Dalko nam je gda zajdeme,
Saka k sebi devojčica.

Inače su se kod krijesa pjevale i druge pjesme.

Predvečer prije Ivanj-dana, na „ivanjski post", svršava se krijes, te su tom zgodom ozivani najprije „kresničari" (mladići), a zatim djevojke koje će sutradan poći rano o izlazu sunca kao „pokresničarke". To ozivanje vršilo se slijedećom pjesmom:

Sim nas je više, lado, oj,
Nek nas je tamo, lado, oj,
Imenujte ga, lado, oj,
Kak mu je ime, lado, oj?
Premladi Štefek, lado, oj,
Poskoči simo, lado, oj
U naše kolo, lado, oj,
U naše kolo, lado, oj,
Mej divojčice, lado, oj.

Nakon toga se pjesma ponavlja još jednom, i tada na pitanje, „kak mu je ime, lado, oj?, kazuju ime drugoga momka koji će ih pratiti. Na pr. „Premladi Đurek, lado, oj."

Čim je tako prozvan koji mladić, stupa u kolo djevojačko, dok djevojke, međutim, nastavljaju pjevanje gornje pjesme jošte pet puta i izabiru između sebe, zapravo ozivaju pet djevojaka; na pr. „Premlada Marek, Katek, Rozek, Jelek, Jalđek" koje će sjutradan obilaziti kao pokresničarke. Poslije ozivanja prekriži se kolo, a zatim raziđu se svi svojim kućama.

„Pokresničari" se spremaju o izlazu sunca, a zatim se sakupe kod jedne kuće, odakle, zapravo, i započinju svoj ophod. Djevojke pjevaju u kolu četiri, dok je peta bila za „lojnčejnek" tj., da zamijeni onu kojoj grlo promukne.

Pokresnice pjevaju pred svakom seljačkom kućom jednu te istu pjesmu, ali čitave nisu otpjevale gotovo nikada, jer čim bi „dečki" primili dar, one bi pjevale stihove zahvale. Pokresničarska pjesma glasi:

Falem bodi Ježuš Kristuš,
(Pripjev) Tihoj leto dober Bog.

Bog pomagaj tomu stajnu,
Tomu stajnu gospodaru,
Gospodaru gospodine.
Gospodine vse družine,
Vse družine mejnše, vekše,
Mejnše, vekše, najstareše.
Rodile vam pole žitkem,

Gore z vinem, logi žirem,
Saka laca (vlat) pol vaganca,
Saka loza po vederce,
Saki listek po jen žirek,
Tu nam nebu dugo stati,
Tu je blaco do koljenec,
Šarem kravam do vimenec,
Vranem kojnem do strumenec,
Sivem bravem do štetinec,
Hajd ideme, da pojdeme,
Dalko nam je da zajdeme.
Dejte, dejte koj nosite,
Koj nas ide naši dari,
Naši dari Bože blage,
Bože blage sir, pogača,
Vedre vina, dvoj sudina.
Mi imamo Ivanjeka,
Mi ćeme se ž nim igrati,
Očeme ga opravdlati,
S konopljice robačice,
S trstinice paličice,
S repujeka natkrivale,
S črešne višne žute čižme,
S kupinice pojasjeka.

Fala lepa mlade[1]) majke
Na tem vašem liepem daruje
Koj ste dali, darivali,
Podaruj vas mili Ježuš,
Mili Ježuš i Marija,
I Marija sveti Ivan.
Vi ostajte z Jezušekem,
Mi otišle z Ivanjekem,
Ivanjekem i veseljem.

Pred dvorovima gospode pjevale su djevojke slijedeću pjesmu:

Falem bodi Ježuš Kristuš,
(Pripjev) Tihoj leto dober Bog.

Bog pomagaj tomu dvoru,
Tomu dvoru gospodskomu,
Gospodskomu, visokomu,
Visokomu, širokomu,
Širokomu, poniznomu,
Vu čem stoje mladi gospon,
Mladi gospon, mlada gospa,
Mlada gospa gosponova.
Rodile vam pole žitkem....

Dalje slijedi tekst kao i pred svim seljačkim kućama. Različita je još i zahvalnica koja se pjevala gospodi:

[1]) Ili stare majke, prema tome koja bi darivala.

Fala lepa, mlade gospe,
Na nivem liepem daru,
Koj su dali daruvali.
Podaruj jih mili Ježuš,
Mili Ježuš i Marija.
Ostale jim dvoru zdravije,
Dvoru zdravije mej gospodu,
Mej gospodu, mej dečicu.
Mi otišle z Ivanjekem,
Vi ostajte z Jezušekem,
Z Jezušekem i veseljem.

Pokresničari su obilazili čitavi dan, a obišli su, gotovo, sva sela u župi, a katkada i sva u čitavoj okolici.

Na večer, pošto bi se povratili s puta, sakupili bi se svi na mjestu krijesa, gdje se kolo prekrižilo i čime bi konačno krijes bio završen za onu godinu.

Darovi, što su ih „dečki" dobili, ostali su pohranjeni kod jednoga od njih sve do Petrova, kada bi ih pokresničari razdijelili među sobom.

(Po kazivanju *Mare Sedmak* stare 55 god. i *Jaldže Kačak* stare 58 god. iz Ledine).

Rakovec

„Kres" se u staro vrijeme u Rakovcu palio na dva mjesta, jer se gornje selo sastajalo pod „rušku" (kruška), a donje na križanju.

„Kres" je počimao na staro Đurđevo predvečer, a trajao bi sve do Ivanja. I to isprva svake večeri, a kasnije samo svake subote i nedjelje u večer. U to se vrijeme nije više palio krijes, nego se samo muška mladež zabavljala igrom i zadirkivanjem djevojaka, koje su pjevale „đurđevske pesme". Pjesma kojom je svake godine počimao krijes glasi:

Pomoz bože i Marija,
(Pripjev) Na Đurđevo na večer, na večer.

Lepi Đuro kres nalaže,
Z desnom rukom ogen kuri,
Z levom rukom šaltvu igra,
Šaltvu igra, pesme zbira,
Pesme zbira devojačke,
Devojačke, ter junačke.

Nakon toga se pjevala pjesma:

Sastale se devojčice,

a pjevale su se i druge pjesme, tek ih se kazivači više ne sjećaju.

Od djevojaka koje su pjevale na krijesu odabrale bi se četiri, koje su išle na Ivanje kao „pokresničarke", a pratila su ih dva momka sabirući darove kojima su „pokresničarke" bile nagrađene za svoje pjevanje. One su pak pred svakom kućom pjevale:

Falem bodi Ježuš Kristuš,
(Pripjev) Tihoj leto, lepoj Bog daj.

Bog pomagaj tomu stajnu....

Pošto bi dobile darove, zahvalile bi se sa:

Fala lepa, mlade majke....

Darova su, obično, jedan dio prodale, a drugi podijelile među sobom. Pokresničarke su išle u narodnom ruhu, u *„belini"*, a imale su na glavi vijence kao mladenke.

Prema kazivanju *Mirka i Uršule Očić* iz Rakovca, starih 50 godina.)

Krečaves

„Krijesi se kuriju" jošte i danas u predvečerje prije Đurđeva i to u vinogradima i na mostovima pred „ljesom"[1]) Preko tih Krijesova pretjerivaju blago, poglavito krave koje se vraćaju s paše. To čine nekoji još i danas iz običaja, dok samo rijetki znadu da se to čini zato da se krave očuvaju od djelovanja coprija.

U staro vrijeme sastajale bi se djevojke od Đurđeva do Ivanja na križanju u sredini sela, i tu bi djevojke pjevale „đurđevske pesme". Pjevati ih je učila koja starija žena.

To sakupljanje nazivali su „krjes", ali se ne sjećaju, da bi se tom prilikom palila i vatra.

Mladići nisu dolazili na krijes, gotovo nikada, već samo djevojke, ali ni one nisu pjevale sve, nego samo četiri, koje su se učile za „pokresničarke", dok su ostale stajale okolo i slušale. Djevojke su znale pjevati i mnogo lijepih pjesama, ali se kazivačica ne sjeća osim početka:

Pomoz Bože i Marija,
(Pripjev) Na Đurđevo na večer, na večer.

Kad nam ljudi kriese kure....

Spomenute pokresničarke su se tako učile pjevati do Ivanja, kada su pošle po selima, od kuće do kuće, gdje su pjevale i za to pjevanje bile darivane.

(Prema kazivanju *Katice Mumelaš* iz Krečavesa, stare 55 godina.)

Bunjak

Dan prije Đurđeva sastaju se na svakom brijegu djeca, momci i djevojke (4-14 godina), pa pale vatru i „dučeju" (skaču) preko nje. To čine zato, da ih komarci ne budu grizli. Taj krijes traje, obično, do pola noći.

Stariji su momci i djevojke prije pjevali:

Sveti Juraj kres nam kuri...,

dok danas pjevaju različite bećarske pjesme.

---

[1]) Ulazna vrata u dvorište.

U Bunjaku poznaju, osim toga, i krijes u obliku kriješenja; nose, naime, rukoveti upaljene slame od raži, zvanog „ritka" i s njime trče po poljima, uvjereni, da će zemlja, kuda se prostre ovaj dim, biti naročito plodna i da će donijeti dvostruki rod.

U prijašnje su vrijeme običavali ložiti vatru na mjestu gdje je tijesan put, pa bi preko nje pretjerivali blago, vjerujući, da ga neće mučiti komarci.

Pravi pak krijes prestao je u Bunjaku prije kakovih 50 godina, pa se znade o njemu još nešto samo iz predaje, tek toliko da je bio. Poslije su, i nakon prestanka takvog krijesa, kroz nekoliko godina dolazile na Ivanje djevojke „pokresničarke" u Bunjak iz Glavnice i Psarjeva. One bi pjevale kod svake kuće po jednu pjesmu od koje se kazivačica sjeća samo pripjeva koji je glasio:

Tiho letoj, lepoj Bog daj

(Po kazivanju *Dore Jarec* iz Bunjaka stare 48 godina.)

Stjepan Dokušec
stud. phil. muzejski povjerenik

Stručna bibliografija u 1935 godini

I Časopisi

Ardalić Vladimir: Varalice (Bukovina u Dalmaciji) (Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Knj. XXX 1935 sv. 1 str. 243—244).

B. K. (Po O. C. Farringtonu i H. Fieldu). O pračovjeku. („Narodni napredak" — God. VII/1935 br. 7 str. 151—154).

Barada Miho: Tabella plumbea Traguriensis. („Vjesnik hrvatskog arheološkog Društva" N. S. sv. XVI/1935 br. 1 i 2 str. 11—18).

Balentović I. D.: Tikvičarstvo u Slavoniji. („Obitelj" — God. 1935 br. 35 str. 65.

Balentović I. D.: Slavonska narodna nošnja. („Obitelj" — God. 1935 br. 18 str. 344—345 i 352).

Banašević N.: O istoriskoj podlozi pesama o Marku Kraljeviću i njegovoj ženi. (Odlomak iz studije o Ciklusu Marka Kraljevića objavljene za štampu). (Odlomak iz studije o ciklusu Marka Kraljevića objavljene za štampu) — („Južni pregled" — Časopis za nauku i književnost — God. X/1935 br. 10 str. 352—359).

Banašević N.: O vašnosti proučavanja motiva narodne poezije. („Prilozi proučavanju narodne poezije" God II/1935. sv. 2 str. 169—173).

Banović Stjepan: Praznovjerice u narodnim pjesmama. („Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena". Knjiga XXX/1935 sv. 1 str. 47—50).

Banović Stjepan: Pričice o Isusu i svetom Petru (Zaostrog u Dalmaciji). („Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovena" Knjiga XXX/1935 sv. 1 str. 227—232).

Barlè Janko: Adventska popijevka: „Jager na lovu shraja" („Sv. Cecilija" — God. XXIX/1935 sv. 3 str. 65—67. sv. 4 str. 111—112).

Bijelić Pavlina: Narodna imena (Konavli u Dalmaciji) („Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovena" knj. XXX/1935 sv. 1 str. 241—242).

Blagojević Vidan O.: Pojam zadrugara u obaveznim izbranim sudovima po srpskom građanskom sudskom postupku. („Arhiv za pravne i društvene nauke" — God. XXV/1935. drugo kolo knj. XXXI (XLVIII) br. 1—2 str. 78—91).

Brodar Srečko: Nova paleolitska postaja v Njivicah pri Radečah. („Glasnik muzejskog društva za Sloveniju" — Letnik XVI/1935 zv. 1—2 str. 1—33).

Bubalo Manojlo, — Kordunaš: Rade Rapajić, narodni guslar. („Prilozi proučavanju narodne poezije". God. II/1935 sv. 1 str. 77—81).

Budimir, M.: Bugarski, bugariti, bugarštica. („Prilozi proučavanju narodne poezije". God. II/1935 sv. 1 str 18—19).

C. D.: Muslimansko sjećanje na Abrahama. („Obitelj" — God. 1935 br. 8 str. 153).

Čurčić Vejsil: Sarajevska čalgija. („Napredak" — Glasilo hrv. kulturnog društva „Napredak" u Sarajevu — God X/1935 br. 1 str. 3—7).

Čurčić Vejsil: Suvaka — poteza. („Napredak" — Glasilo hrv. kulturnog društva „Napredak" u Sarajevu. God. X/1935 br. 2 str. 20—21)

Čurčić Vejsil: Stope Đerzelez Alijina dorata na Debelom Brdu kraj Sarajeva. („Napredak" — Glasilo hrv. kulturnog društva „Napredak" u Sarajevu — God. X/1935 br. 3—4 str. 28—29).

Čurčić Vejsil: Oružje u narodnoj medicini. („Napredak" — Glasilo hrv. kulturnog društva „Napredak" u Sarajevu — God. X/1935 br. 5 str. 53—58).

Čurčić Vejsil: Korisno bilje. („Napredak" — Glasilo hrv. kulturnog društra „Napredak" u Sarajevu — God. X/1935 br. 10 str. 130).

Čajkanović V.: Svetac na desnom ramenu. („Prilozi" proučavanju narodne poezije. God. II/1935 sv. 1 str. 20—23).

Čiplić Bogdan: Odlomak pesme o Hajduk Veljku. („Prilozi proučavanju narodne poezije" — God. II/1935 sv. 2 str. 242).

Divić Nevenka: Banja-Luka (okolica — muslimanska svadba) („Vjesnik Etnografskog mazeja u Zagrebu" knj. I/1935 sv. 1—2 str. 203--207). Štampan i separatni otisak iste godine.

Dobronić Ante: Psihologija naše pučke muzike. („Vjesnik Etnografskog muzeja" u Zagrebu — God I/1935 knj. I sv. 1—2 str. 79—86). Štampan i kao S. O.

Dokušec Stjepan: „Svatovski običaji Lupoglav", srez Dugoselo. („Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu" knj. I/1935 sv. 1—2 str. 219—240). Štampano i kao S. O.

Dokušec Stjepan: Tisuća i jedna noć našega naroda. Kajkavske priče i anegdote iz Lupoglava (srez Dugoselo). („Vjesnik Etrografskog muzeja" u Zagrebu knj. I/1935 sv. 1—2 str. 111—182). Štampano i kao S. O.

Drganc Dora: Mekušje (kod Karlovca) (Svadba). („Vjesnik Etnografskog muzeja" u Zagrebu knj. I/1935 sv. 1—2 str. 214--218). Štampano i kao S.O.

Dujmušić J. Stari strani i domaći pisci o težačkom životu. („Hrvatski Radiša" — God. XVI br. 2 str. 17—18. br. 3 str. 28—29).

Đorđević T.: Beleške iz naše narodne poezije (I) („Prilozi proučavanju narodne poezije". God. II/1935 sv. 1 str. 24—29).

Đorđević Tih. R.: Beleške iz naše narodne poezije (II) — 6. Konj. putalj — 7. Ritualni zločin Jevreja — 8 Sablja sa očima. („Prilozi proučavanju narodne poezije" God. II/1935. sv. 2 str. 206—216).

Đorđević Tih. R.: Uzda i bič od zmija. („Južni pregled" — Časopis za nauku i književnost — God. X/1935 br. 10 str. 360—361).

Đukić Trifun: Istorija i crnogorske narodne pesme — Osvajanje Žabljaka. („Prilozi proučavanju narodne poezije" — God. II/1935 sv. 1 str. 58—66).

Đurović Dim.: Mitološki elemenat u svetlosti hrišćanstva u srpskoj narodnoj pesmi „Car Lazar se privoleva carstvu nebeskom". („Glasnik jugosl. profesorskog društva". Knj. XV/1935 sv. 8 str. 681—688).

Esadović Medžid: Narodna pesma kod Arnauta u okolini Kumanova. („Prilozi proučavanju narodne poezije". God. II/1935 sv. 1 str. 114—117).

Filipović Mil. S.: Mijat Tomić. („Prilozi proučavanju narodne poezije". God. II/1935 sv. 2 str. 239—241).

Franić Ivo: Oko spasavanja naše pučke umjetnosti. Prigodom izložbe primijenjene pučke umjetnosti u Zagrebačkom Zboru. („Vjesnik Zagrebačkog Zbora" — God. XIV/1935 br. 2 str. 6—11).

Franić Ivo: Obnovlena porodična zajednica (zadruga) Filipa Kraljičkovića u selu Palanjek, srez Sisak, banovina Savska. („Vjesnik Etnografskog muzeja" u Zagrebu. God. I/1935 knj. I sv. 1—2 str. 49—68). Štampano i kao S. O.

Franić Ivo: S. Berger — Etnografski muzej u Zagrebu i naša pučka umjetnost. („Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu" God. I/1935 knj. I sv. 1—2 str. 1—14). Štampano i kao S. O.

Franić Ivo: San Bl. Djevice Marije. Veoma raširen apokrif u našeg naroda katoličke vjeroispovjesti. („Vjesnik Etnografskog muzeja" u Zagrebu knj. I/1935 sv. 1—2 str. 103—110). Štampano i kao S. O.

Gezeman Gerhard: O Banoviću Strahinji. Predavanje održano 17 oktobra o. g. na Narodnom univerzitetu u Beogradu. („Prilozi proučavanju narodne poezije" God. II/1935 sv. 2 str 145—156).

Gunda Bèla: (Sa Madžarskog izvora preveo Ivo Franić): Stara hrvatska ognjišta uzduž. Drave. Stára, šimeska županija, u Madžarskoj. („Vjesnik Etnografskog muzeja" u Zagrebu God. I/1935 knj. I. sv. 1—2 str. 87—97). Štampano kao S. O.

Hadži-Vasiljević Jovan: Ilja vojvoda maleški. („Južni pregled" — Časopis za nauku i književnost God. X/1935 br. 8—9 str. 304—318. br. 10 str. 362—373).

Hnilička Vjenceslava: Bušević (kod Bosanske Krupe) (Svadba). („Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu" knj. I/1935 sv. 1—2 str. 200—203). Štampano i kao S. O.

Hoffiller Viktor: Nov ulomak rimskog vojničkog diploma. („Vjesnik hrvatskog Arheološkog društva" N. S. sv. XVI/1935 br. 1—2 str. 57—60).

Hoffiller Viktor: Novi tračko-mitrički votivni reljefi. („Vjesnik hrvatskog arheološkog društva" N. S. sv. XVI/1935 br. 1 i 2 str. 61—68).

Jakšić Ante: O Bećarcima u Bačkom Beregu. („Obitelj" — God. 1335 br. 14 str. 272).

Jakšić Ante: Život u šokačkom selu u Bačkoj. („Obitelj" — God 1935 br. 25 str. 472—473).

Jankulov Bor(islav): Preistorijsko doba Vojvodine. („Glasnik istorijskog društva" u Novom Sadu. Sveska 21 Knjiga VIII/1935 sv. 2 str. 165—198).

Japundžić Marinka: Smiljan (Lika) (Svadba). („Vjesnik Etnografskog muzeja" u Zagrebu knj. I/1935 sv. 1 i 2 str. 195—200).

Jordanić Josip (sakupio): Narodne poslovice sabrane u selu Dešćevcu, opć. Markuševac, srez Zagreb. („Vjesnik Etnografskog muzeja" u Zagrebu Knj. I/1935 sv. 1—2 str. 271—276). Štampano kao S. O.

Jurković Olivera: „Tri narodne pesme iz Srema", (Prilozi proučavanju narodne poezije." God. II/1935 sv. 1 str. 82—85).

Karanović Milan: O ramazanskim guslarima u Sarajevu. („Prilozi proučavanju narodne poezije" God. II/1935 sv. 1 str. 87—92).

Kelemina J.. Staroslovenske pravde. („Glasnik muzejskog društva za Slovenijo" — Letnik XVI/1935 zv. 1—2 str. 34—60).

Klarić Mate: Arheolog Bulić i starohrvatski kninski spomenici (Prilog povijesti starohrvatske arheologije). („15 dana" — Revija za umjetnost, kulturu, socijalna i ekonomska pitanja — God. V/1935 br. 3—8 str. 82—85).

Klarić don Mate: Obrovac sredovječnih isprava (od X—XIV vijeka). Prilog povjesnomonumentalnoj topografiji sjeverne Dalmacije. („Vjesnik hrvatskog arheološkog društva" N. S. sv. XVI/1935 br. 1—2 str. 19—56).

Konstandinović Nikola: Pitanje sitnih seoskih gazdinstva (seljačko pitanje). („Arhiv za pravne i društvene nauke" — God. XXV/1935 drugo kolo — knj. XXXI. (XLVIII) br. 1—2 str. 103—111).

Kostić Branislav: Prirodni snovi u našim narodnim pesmama. („Prilozi proučavanju narodne poezije" — God. II/1935 sv. 2 str. 217—227).

Krstić Branislav: Značenje završnih stihova pesme Banović Strahinja. („Prilozi proučavanju narodne poezije" — God. II/1935 sv. 2 str. 241—242).

Kostić D.: Jedna pesma iz Beograda pre dvesta godina. („Prilozi proučavanju narodne poezije" God. II/1935 sv. 2 str. 237—239).

Kostić Drag.: Nekoliko Beležaka o narodnoj tradiciji (Povodom članka g. prof. St. Stanojevića). („Prilozi prouč. narodne poezije" God. II/1935 sv. 2 str. 156—168).

Kostić D.: Razlikovanje narodnih epskih pesama. („Prilozi proučavanju narodne poezije". God. II/1935 sv. 1 str. 30—34).

Kostić D.: Usmena hronika narodna („Narodna odbrana". God. X/1935 br. 21 str. 339—340).

Kostić Drogutin: Vaskrs jedne narodne pesme iz XIII veka. Begstvo Sv. Save u Svetu Goru. („Narodna odbrana" God. X/1935 Br. 26 str. 422—424, Br. 27 str. 439—440, Br. 28. str. 453—455).

Kostić Todor T.: Naš narod o hodu i karakteru. („Narodna odbrana" God. X/1935 br. 24 str. 388—389).

Kramer F.: Kakšne pesme z napevi sem zapisal med slovenskim narodom. („Pevec" — Glasilo Pevske zveze — Leto XIV/1935 štiv. 1—2 str. 7—8. Leto XIV/1935 štiv. 3—6 str. 19—21).

Kreševljaković Hamdija. Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini (1463—1878) (Sarajevo) („Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena" knj. XXX/1935 sv. 1 Str. 55—178).

Kulier Andrija H.: Čuvajmo stare dobre običaje („Napredak" — Glasilo hrv. kulturnog društva „Napredak" u Sarajevu. God. X/1935 br 3—4 str. 33—34).

Kulier Andrija H.: Narodna imena. („Napredak" — Glasilo hrvatskog kulturnog društva „Napredak" u Sarajevu — God. X/1935 br. 9 str. 109—110).

Kulier Andrija H.: Naša narodna prezimena („Napredak" — Glasilo hrvatskog kulturnog društva „Napredak" u Sarajevu — God. X/1935 br. 10 str. 122—123)

Kus-Nikolajev Mirko: Albert von Le Coq. Zum Fünften Todestag 21 IV 1930—21 IV 1935. („Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu" — God. I/1935. knj. I sv. 1—2 str. 98—102). Tiskano kao S. O.

Kus-Nikolajev Mirko: Neki narodni običaji u Gnjilanu. (Rođenje, ženidba, smrt) (ćir). („Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu" knj. I/1935 sv. 1—2 str. 261—264). Tiskano kao S. O.

Kus-Nikolajev Mirko: Seljačka ornamentika. Prilog sociologiji jugoslovenske seljačke umjetnosti. (Crteži Zdenka Sertić). („Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu God. I/1935 knj. I sv. 1—2 str. 15—48).

L. N.: Ostaci Nomada u Evropi. („Obitelj" — God. 1935 sv. 12 str. 229).

Lalević M.: Pisanje na kolenu. („Prilozi proučavanju narodne poezije". God. II/1935 sv. 1 str. 67—69).

Lalević M. S.: Prilog proučavanju bugarštica. („Prilozi proučavanju narodne poezije". God. II/1935 sv. 1 str. 7—17).

Lalević M. S.: Za pesmom po Vasojevićima. („Prilozi proučavanju narodne poezije". God. II/1935 sv. 2 str. 243—260).

Latković V.: „Ode pravo vrelu Cetinjskome" (Zur Erklärung von Vuk IV, № 3, Vers 94). („Prilozi proučavanju narodne poezije" — God. II/1935 sv. 1 str. 85—86).

Latković Vido: Dem Ahmeti. („Verbreitung und Varianten des alb. Volksliedes „Dem Ahmeti") (Prilozi proučavanju narodne poezije". God. II/1935 sv. 1 str. 117—118).

Leovac Obrad: Manastir Mileševo. („Glasnik jugoslovenskog profesorskog društva." knj. XV/1935 sv. 11—12 str. 966—973).

Liebich Josip: Seljačka arhiktetura i novi utjecaji. („15 dana" — Revija za umjetnost, kulturu, socijalna i ekonomska pitanja. — God. V/1935 br. 3—8 str. 81).

Lucerna Camilla: Tragovi saobraćaja između Karantanije i Dalmacije u doba Karlovića. (Prilog „Vjesniku hrvatskoga arheološkog društva" N. S. sv. XVI/1935 br. 1 i 2 stupac 1—24).

Ljacki Evg. A: (Preveo E. Zaharov): Istorijska pesma i „biljina" („Ruski arhiv" — Časopis za politiku, kulturu i privredu Rusije — God. VII/1935 sv.XXXII—XXXIII str. 48—61).

Macan M. Tomislav: Zagonetke (Blato na Mljetu). („Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena" knj. XXX/1935 sv. k. str. 239—241).

Markovac Marijan: Stari svatovski običaji u Andrijevcima. („Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu" knj. I/1935 sv. 1—2 str. 241—260.) Tiskano kao S. O.

Marnić Vuko: Novci u našim krajevima. („Obitelj" — God. 1935. br. 11 str. 204.)

Marčić S.: Ženski narodni umjetnički radovi. („Obitelj" — God. 1935, br. 28. str. 530—531).

Majer Antun: Staroirilske studije. („Nastavni vjesnik" 1934/1935 knj. XLIII. sv. 1 i 2 rujan i listopad str. 87—51).

Majer Antun: Ime Mursa. („Vjesnik hrvatskog arheološkog društva" N; S; sv. XVI/1935 br. 1 i 2 str. 5—10.

Medenica Rad[oslav]: Filip Višnjić i pesnički okvir „Polećela dva vrana gavrana". („Prilozi pooučavanju narodne poezije". God II/1935 sv. 1 str. 39—56).

Maljnikova Papouškova (K. N. R.): Današnjica i ruska skaska („Ruski arhiv" — Časopis za politiku, kulturu i privredu Rusije — God. VII/1935) (Sv. XXX—XXXI str. 145—156).

Milojević, D: Hajduci u narodnim pesmama. („Narodna odbrana" God. X/1935 Br. 23 str. 365—366. Br. 24. str. 383—384. Br. 25. str. 399—400).

Mitrinović Čedomil: Uticaj naše ornamentike na razvoj tekstilne industrije· („Narodna odbrana" God. X/1935 br. 16 str. 258—260).

Mokrenski, Felicitas: Pesme o smrti Smailage Čengića. („Prilozi proučavanju narodne poezije" God. II/1935 sv. 2 str. 184—205).

Muratović, Vehrija: Epska pesma kod Muslimana oko Novog Pazara. („Prilozi proučavanju narodne poezije". God. II/1935. sv. 1 str. 109—113).

M. V.: Naši narodni običaji. („Hrvatski Radiša" — God. XVI br., 9. str. 67.)

Nedić Milan S.: N. Đonović: Rad i karakter Crnogoraca („Glasnik jugoslovenskog profesorskog društva" Knj. XV/1935 sv. 5 str. 471—474).

Paulić Tereza: (Priopćila) Bilješke sa otoka Krka. („Vjesnik Etnografskog muzeja" u Zagrebu Knj. I/1935 sv. 1—2 str. 265—270.) Tiskano kao S. O.

Pavičević Mićun M.: Narodne pjesme (Crna Gora i Dukađin). Prvo kolo. („Zbornik za narodni život i običaje južnih slavena". Knj XXX/1935 sv. 1 str. 179—210).

Pavičević Mićun M.: Narodna poređenja (Crna Gora) („Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena". Knj. XXX/1935 sv. 1 str. 233—238).

Pavlović L.: Rumunska narodna pesma. („Prilozi proučavanju narodne poezije". God II/1935 sv. 1 str. 35—38).

Peko Ivo: Konavoska zdravica. „Napredak" — Glasilo hrv. kulturnog društva „Napredak" u Sarajevu — God. X/1935 br. 9 str. 114—115).

Pinter Viktor: Lončarstvo u Jerovcu. („Vjesnik Etnografskog muzeja" u Zagrebu God. I/1935 knj. I sv. 1 i 2 str. 69—78) Tiskano kao S. O.

Popović B[lažo]: Jedan zatureni rukopis. [Sadrži narodne pesme i nekoliko listova proze] Marka Miljanovića. („Prilozi proučavanju narodne poezije". God. II/1935 sv. 1. str. 70—76).

Popović D. J.: Iz prošlosti naše čaršije. („Glasnik istoriskog društva u Novom Sadu". Sveska 20 Knjiga VIII/1935 sv. 1 str. 1—9).

Prelovec Zorko: O slovenski narodni pesmi (Predavanje u radiju). („Sveta Cecilija" — god. XXIX/1935 sv. 2 str. 38).

Prica J.: Kućna industrija kod Muslimana, („Gajret" — Glasnik kulturnog prosvetnog društva Gajret — God. XVI/1935 br. 3 str. 48—49.).

Radojčić Miloš: O Bogumilima. („Upoznaj sebe". God. V/1935 Br. 1 str. 21—24. Br. 2 str. 51—55. Br. 3 str. 84—87. Br. 4 str. 117—121. Br. 5 str. 141—143).

Rakić Ruža: Donja Dolina (kod Bosanske Gradiške). [svadba]. („Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu" Knj. I/1935 sv. 1—2 str. 207—210) Štampano kao S. O.

Rusković Leonardo Fr.: Kroz argentinski Ćako. („Obitelj" — God. 1935 br. 2 str. 32—33, br. 3 str. 52, br. 4 str. 69, br. 5 str. 93, br. 6 str. 112—113, br. 7 str. 132—133, br. 8 str. 152—153, br. 9 str. 172—173, br. 10 str. 192, br. 11 str. 212, br. 12. str. 232, br. 13 str. 250—252).

Simonič Ivan: Kočevarji v luči krajevnih in ledinskih imen. („Glasnik muzejskog društva za Slovenijo" — Letnik XVI/1935 zv. 1—2 str. 61—81 zv. 3—4 str. 106—121)

Sertić Zdenka: Janmica (Pisarovina — Pokuplje). [Svadba] („Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu". Knj. I/1935 sv. 1—2 str. 210—213). Štampano kao S. O.

Spurn Ym Jan.: Potkarpatsko selo. („Obitelj" — God. 1935 br. 4 str. 68—69).

Stajić V.: Mađarizacija i preporod Bunjevaca. („Glasnik istoriskog društva u Novom Sadu". Sveska 20. Knjiga VIII/1935 sv. 1 str. 50—93).

Stanojević St.: Nekoliko beležaka o narodnoj tradiciji. („Prilozi proučavanju narodne poezije". God. II/1935 sv. 1 str. 1—7).

Stefanović Sv.: Dalji prilozi legendi o zidanju Skadra. Madžarske varijante legende. („Prilozi proučavanju narodne poezije". God. II/1935 sv. 2 str. 173—184).

Stojković Marijan: Bunjevačke narodne pripovijetke. („Bunjevačko kolo" — God. III—1935 br. 1—2 str. 461—464).

Stojković Marijan: Sobna prašina, smeće, metla i smetlište. („Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena". Knjiga XXX/1935 sv. 1 str. 17—31).

Stojković Marijan: Staćilo, staćel staćelo ili staćilo? („Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena". Knj. XXX/1935 sv. 1 str. 50—54).

Storell Lucija: Banići (općina Slano — južna Dalmacija. [Svadba] „Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu", knj. I/1935 sv. 1—2 str. 183—194). Štampano kao S. O.

Strohal Rudolf: Vivodina. („Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena" Knjiga XXX/1935 sv. 1 str. 211—226).

Strohal Rudolf; Stativski kmetovi. („*15 dana*" — Revija za umjetnost, kulturu, socijalna i skonomska pitanja — God V/1935. br. 3—8 str. 80—81).

Sykora G.: O narodnim pevačima u Kučima i Crnogorskom primorju. („Prilozi proučavanju narodne poezije" God. II/1935 sv. 2. str. 260—263).

Šimčik Antun: Iz narodne poezije. („Napredak" — Glasilo hrv, kulturnog društva „Napredak" u Sarajevu — God. X/1935 br. 3—4 str. 30—33).

Šimčik Ante: Danje. (Podravina). („Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena". Knj. XXX/1935 sv. 1 str. 244).

Širola Božidar: Franjo Ž. Kuhač. („Zvuk" — Revija za muziku — God. III/1935 br. 1 str. 9—17 br. 2 str. 49—54).

Tešić Momčilo: Ženidba u narodnoj poeziji. „Jugoslavenski rasvit" Časopis za književnost i nauku God. III/1935 sv. 7, 8. str. 128—131).

Toholj Sava R.: Naša narodna epika i njen postanak (Kritički pregled važnijih teorija... i jedno novo gledište na njen postanak i starinu). („Glasnik jugoslavenskog profesorskog društva". Knj. XV/1935 sv. 1 str. 36—55., sv. 2 str. 133—150).

Toholj Sava: Zaključivanje o starosti episkih pesama po njihovoj sadržini. (Pesme o Sv. Savi). („Prilozi za proučavanje narodne poezije". God. II/1836 sv. 2 str. 227—237.).

Tomašić Dinko: Američko tržište rada i ideja o superiornosti Nordijske rase. („Arhiv za pravne i društvene nauke" — God. XXV/1935 drugo kolo — knj. XXXI. (XLVIII) br. 3 str. 236—245).

Tomić Stjepan: Tajna Uskršnjeg otoka. („Obitelj" — God. 1935 br. 8 str. 153).

Tomičić Stjepan: Propast kraljevstva Maja. („Obitelj" — God. 1935 br. 21. str. 410—411).

Tomičić Stjepan: Tajna Jacatanskih prašuma. („Obitelj". — God. 1935 br. 26 str. 486—487).

Ujević Mate: Plemena u Abesiniji. („Obitelj" — God. 1935 br. 42 str. 794—795).

Vešović Radoslav: Pleme Vasojevići. (Njegov istorijski značaj i etnička uloga, postanak i razvitak, glavnije osnove plemenskog uređenja). („Glasnik jugoslovenskog profesorskog društva". Knj. XV/1935 sv. 9 str. 789—797).

Vinaver Stanislav: Jakob Grim i naša narodna poezija. (Predavanje u radiu, u okviru „Nacionalnog časa"). („Jugoslovenski rasvit" — časopis za književnost i nauku — God. III/1935 sv. 4 str. 60—63 sv. 5, 6 str. 81—85).

Vinković Zvonimir: Za održanje kućnih zadruga. („*15 dana*" — Revija za umetnost, kulturu, socijalna i ekonomska pitanja — God. V/1935 br. 1—2 str. 18—21. br. 3—8 str. 61—64).

Vitković Dimitrije: Ko su Gavan i Gavanska u narodnoj pesmi? („Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena". Knjiga XXX/1935 br. 1 str. 1—16).

Vranješ P.: Blagoslov jela. („Obitelj" — God. 1935 br. 16 str. 309).

Vučković Petar: Zajednicom života i imanja sklapa se zadruga između maloletnog sinovca i punoletnih stričeva, te nije uslovljena odobrenjem starateljskog sudije u pogledu maloletnika. („Arhiv za pravne i društvene nauke" — God. XXV/1935 drugo kolo knj. XXXI (XLVIII) br. 3 str. 295—299).

Vukanović Tatomir: Tužbalice u Kosanici, Labu i Prištini. („Prilozi proučavanju narodne poezije" — God. II/1935 sv. 1 str. 98—109).

Vukčević Radoje: Kad postoji kućna zajednica. („Arhiv za pravne i društvene nauke" — God. XXV/1935 drugo kolo — knj. XXXI (XLVIII) br. 1—2 str. 91—102).

Zaninović Antonin: Nekoliko kolenda iz Dalmacije. [Nastavak iz god. 1934] („Sveta Cecilija" — God. XXIV/1935 sv 1 str. 22—24 sv. 2 str. 44—47).

Zbožinek Dragan: Tragovi Arumuna između panonskog bazena i jadranske kotline. („*15 dana*" — Revija za umjetnost, kulturu, socijalna i ekonomska pitanja — God. V/1935 br. 1—2 str. 24—25).

Zidarić Josip: Keltski narodi. („Obitelj" — God. 1935 br. 7 str. 131).

Zidarić Josip: Zavičaj najrazličitijih naroda („Obitelj" — God. 1935 br. 9 str. 165).

Zidarić Josip: Stanovište Sovjetske Rusije. („Obitelj" — God. 1935 br. 11 str. 211).

Zidarić Josip: Zemlja dalekog sjevera. („Obitelj" — God. 1935 br. 21 str. 405).

Zidarić Josip: Kako su nastali današnji Bugari. („Obitelj" — God. 1935 br. 23—24 str. 452).

Zidarić Josip: Kakve su rase Nijemci. („Obitelj" — God. 1935 br. 30 str. 566).

Žic Franjo: Smokvica lopatica (Konavli u Dalmaciji) („Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena" knj. XXX/1935 sv. 1 str. 243).

Žic Nikola: Kocka i zdrijelo kod starih Hrvata. („Obitelj" — God. 1935 br. 1 str. 12).

N. Ž. (sakupio): Majka u narodnim poslovicama. („Obitelj" — God. 1935 br. 19 str. 367, br. 20 str. 393).

II Knjige

Bobić Dj. Antisemitizam, Židovsko pitanje. Nacionalni socijalizam. Rasna teorija. Uzroci antisemitizma. Riješenje žid. pitanja. Ivan Curl Štamparija „Grafika" Zagreb 1935 16° 39 str. (Biblioteka, Popularna — God. II br. 9).

Bösendorfer Josip: Počeci umjetnosti u Osijeku. Izdao arheološki klub „Mursa", Osijek. Tisak štamparskog zavoda Krbavac i Pavlović. Osijek 1935 8° 18 str.

Brežnik Pavel: Die Mundart der hochdeutschen Ansiedelung Franztal in Jugoslawien 2. Zur Heimatfrage der Siebenbürger Sachsen. Gedruckt mit Unterstützung der Universitaetsstiftung Luka Ćelović — Trebinjac. Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije. Beograd 1935 V 8° 78 str. (Biblioteka Germanističkog zavoda Beogradskog univerziteta, — Bibliothek des Germanistischen Institutes der Belgrader Universitaet. 2).

Cividini Ante: Gorski kotar. Dio I. svezak 2. Tisak „Tipografije" Zagreb [1935] v. 8° 51—96 str.

Dimitrijević Hadži-Todor: Vranjske poslovice I deo. Iz zbirke koju je otkupila Srpska kraljevska akademija nauka. Štamparija „Privredni pregled" Beograd 1935 8° 192 str. (ćir).

Drobnjaković B. M.: Bibliografija radova naših etnologa (V. H. Županić). Preštampano iz Glasnika Etnografskog muzeja u Beogradu. Knj. 9 Beograd 1935.

Džonić Uroš: Sveti Sava u narodnim i umetničkim pesmama. Prikupio i sredio — —. Zadužbina Lenke Beljinice, knjiga četvrta. Štamp. „Narodna misao". Beograd. 1935 V 8° VII, (1) 376, (1) str. (ćir). (Društvo Sv. Save Knj. 44).

Đurović Dim.: Mitološki elemenat u pesmi „Car Lazar se privoljava carstvu nebeskom" Poseban otisak iz Glasnika Jugoslovenskog profesorskog društva. Beograd 1935 7 str.

Elezović G(liša): Rečnik kosovsko metohiskog dijalekta. Sveska druga. Od — — 13. izdanje Zadužbine Nikole Krstića. Srpska kraljevska akademija — Grafički umetnički zavod „Planeta" Beograd 1935 V 8° 587 str. (ćir). (Zbornik, Srpski dijalektološki sv. VI.)

Grgošević Zlatko: Umjetnost u selu i selo u umjetnosti: [Naslov na omotnom listu: Selo i umjetnost]. Predavanje održano 24. I. u „Muzičkom kolegiju" i 20 II u: Glazbenom društvu intelektualaca. Sklad Zagreb. Tisak Zakladne tiskare Narodnih Novina. Zagreb 1935 M. 8° 44 str.

Ilić Vojislav J. mlađi: Sveti Sava u našem narodnom i umetničkom pesništvu. — Antologija —. Sabrao i uredio — —. Štamparija M. Sibinkića Beograd 1935 8°: 62 str. (ćir).

Kadragić Hasan: O bosansko-hercegovačkoj sevdalinki. Tiskara „Merkantile" Zagreb [1935] M. 8° 16 str.

Kapper Siegfried: Po našem Podunavlju. [Naslov originala]: Südslawische Wanderungen I deo. S nemačkog preveo Djordje Stratimirović. Izdanje knjižnice Drag. M. Petkovića. Štamparija Drag. Popovića. Beograd 1935 8° VIII 143 str. (ćir). (Knjižniča, Etnološka — (br.) 2).

Karadžić Vuk Stef.: Srpske narodne pesme. Knjiga peta u kojoj su različne ženske pjesme. Sakupio ih ——. (Drugo državno izdanje) Izdanje Državne štamparije. Beograd 1935 8° XX, 559 str. (ćir.).

Karadžić Vuk Stef[anović]: Srpske narodne pjesme, skupio ih — —. Knjiga šesta, u kojoj su pjesme junačke najstarije i srednjih vremena. (Drugo državno izdanje). Izdanje Državne štamparije. Štampa Državna štamparija. Beograd 1935 8° XIV, 492 str. (ćir.).

Karadžić Vuk St.: Srpske narodne pripovetke. Treće državno izdanje. Državna štamparija. Beograd 1935 8° XII, 371 str. (ćir).

Karadžić Vuk Stef.: Srpski riječnik istumačen njemačkijem i latinskijem riječima. — Lexicon serbico-germanicolatinum. Skupio ga i na svijet izdao — —. Četvrto državno izdanje. Štamparija kraljevine Srbije. Beograd 1935, V. 8° 880 strana.

Kosovo: Srpske narodne pjesme o boju na Kosovu. Tisak i naklada knjižare St. Kugli Zagreb (1935) 8° 61 str.

Kostić D.: Bekstvo Sv. Save u Svetu Goru. — Vaskrs pesme iz 13 veka. — Sedamstogodišnjica Sv. Save — Izdanje društva za podizanje hrama sv. Save. Štamparija i knjigovežnica „Zora". Beograd 1935 M 8° 29 str. (ćir).

Kreševljaković Hamdija: Cazin i okolina. Vlastita naklada. Tiskala Islamska tiskara. Sarajevo 1935.

Kreševljaković Hamdija: Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini (1463—1878) Posebni otisak iz Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena, Zagreb 1935.

Kušar M[arcel]: Narodno blago. (Riječi, fraze poredbe, poslovice, pričice, izrazi od mila i od pošte, pozdravi, čestitke, blagoslovi, pohvale, zahvale, molitve, psovke, kletve, zakletve, tužbalice, pitalice, zagonetke). Složio i objasnio za školsku i privatnu potrebu M(arcel) Kušar. Izdanje Narodnog etnografskog muzeja, Split. Tisak Jugoslovenske tiskare, Ljubljana. Split (1935) 4° 219 str. (Izdanje Narodnog etnografskog muzeja Split sv. V).

Lukaj L.: Rečnik arbansko-srpsko-hrvatski Beograd 1935 str. XC. 288.

Manastir Mileševo prilikom 700 godišnjice. Štamparija i knjigovežnica Slavka G. Popovića. Užice — Čačak 1935 V. 8° 18 str. (ćir).

Marolt France: Slovenske narodoslovne študije. Prvi zvezak: Tri obredja iz Zilje. [Rezime na francuskom jeziku]. — Glazbena Matica v Ljubljani. Folklorni institut. — Izdala in založila Glazbena Matica v Ljubljani. Natisnila Jugoslovenska tiskarna. Ljubljana 1935 V. 8° 47 str.

Medenica Rad: Filip Višnjić i pesnički okvir. „Polećela dva vrana gavrana". Posebni otisak iz Priloga proučavanja narodne poezije. Beograd 1935 18 str.

Messner-Sporšić Ante: Po blizom Orjentu. Putne crtice iz Egipta, Palestine, Sirije i Cipra. „Tipografija" Zagreb 1935 8° 212 str.

Mijatović Stanoje M.: Sveti Sava u narodnim pričama i pesmama. Izdanje knjiž. Budimovića. Kruševac 1935.

Milosavljević Svetolik R.: Sveti Sava u narodnim pesmama. Priredio — —. Izdanje knjižarnice Tome Jovanovića i Vujića. Štamparija „Zora". Beograd 1935 8° 32 str. (ćir).

Milosavljević Svetolik R.: Sveti Sava u narodnim pričama. Priredio — —. Izdanje knižarnice Tome Jovanovića i Vujića. Štamparija „Zora". Beograd 1935 8° 32 str. (ćir).

Nekad bilo sad se pripoveda. Zbornik narodnih pesama. Ilustrovao V. I. Žedrinski. Izdanje izdavalačkog i knjižarskog preduzeća Geca Kon. Štamparija „Privrednik" Beograd 1935 M 8° 160 str. (ćir.). (Knjiga, Zlatna — Broj 47 od početka Šk. god. 1934—35. Sedmi broj u godini, Mart 1935).

Pavičević Mićun M.: Crnogorci u pričama i anegdotama. Knjiga trinaesta. Sa predgovorom Mih. Vukčevića. [Izdanje knjižare Pera S. Vukovića, Podgorica (Iz omotnog lista)]. Štamparija „Mlada Srbija" Beograd 1935 8° 128 str. (ćir.).

Pavičević Mićun M.: Badnje veče 1918. Ppeštampano iz „Seljačkog glasa". Tisak Jugoslavenske štampe. Zagreb 1935 16° 8 str.

Pavičević Mićun: Narodna poređenja (Crna Gora) Preštampano iz Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena. Zagreb 1935.

Pavičević Mićun: Narodne pjesme. (Crna Gora i Dukadin). Preštampano iz Zbornika za narodni život i običaje južnih Slovena Zagreb 1935.

Pesem, Slovenska narodna. Panonija, Sredozemlje, Gorenjska, Dolenjska. Ljubljana 1935. (Spored, Koncertni., Akademski pevski zbor v Ljubljani — Lubljana 1935.

Pesmi, Epske narodne — I snopič. Priredil Mirko Rupel. Izdaja Zveza društev „Šola in dom" Tiskali J. Blasnika nasl. Univerzitetna tiskarna. Ljubljana 1935 M 8° 104 str.. (Dela, Klasična — Srbskohrvatško slovstvo 2).

Petković S.: Tumačenje narodnih običaja i narodne poezije. Štamparija „Natošević" Novi Sad [1935] 8° 61 str. (čir.).

Petrović Petar Ž.: O narodnim pesmama u Rudničkom Pomoravlju. — Sur les chansons populaires de la règion de Rudničko Pomoravlje. (Tekst na našem jeziku i rezime na nemačkom jeziku). Štamparija „Mlada Srbija". Beograd 1935 V 8° 55 str. (1 str. slike) (ćiril i latin.). (Izdanja, Posebna —, Etnografski muzej u Beogradu. —. Editions spéciales Musée etnografique de Belgrade sv. 5).

Petrović Aleksandar: Studenica. Beograd (1935) (Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda sv. 16).

Ramovš Fran.: Karta slovenskih narečij v priročni izdaji. Na svetlo dala Akademska založba. Tiskala Univerzitetna tiskarna J. Blasnika nasl. Ljubljana 1935 M 8° 16 str. 1 karta.

Rupel Mirko: (Priredili) (Pesmi — Epske narodne — I snopić. Ljubljana 1935).

Schneeweis Edmund: Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbo-kroaten. Mit 45 Abbildungen. Von ——. Družba sv. Mohorja, Celje. Mohorjeva tiskarna. Celje 1935 8° 267 str.

Simonović R.: Etnografski pregled Vojvodine. Štampa Učitelskog d.d. Natošević Novi Sad 1935.

Stevanović Voj.: Srpske narodne šare. 100 motiva. Prikupio i za škole udesio — —. Četvrto izdanje. Izdanje knjižarnice Radomira D. Ćukovića. Štamparija „Davidović" Pavlovića i druga. Beograd 1935 16° 25 str. (ćir.).

Šaulić Novica — Car Sulejman i iguman Savo. Iz zbirke srpskih narodnih pesama —. Izdanje knjižarnice Tome Jovanovića i Vujića. Štamparija „Zora" Beograd 1935 8⁰ 16 str. (ćir.)

Tunguz-Perović Ć. Danilo: Crna Gora i Hercegovina. Napisao — —. Bokeška štamparija. Kotor 1935 — 8⁰ 89 str. (ćir.).

Turković, Milan: Povjest dobra Kutjevo za vrijeme njegova pripadanja Naukovnoj zakladi 1774—1882. Naklada autora. Primorski štamparski zavod. Sušak 1935, V 8⁰ 45 str. (2 str. — slike).

Uputstva za prikupljanje građe o narodnim pesmama. Etnografski muzej u Beogradu — Štamparija „Mlada Srbija". Beograd 1935 M. 8⁰ 20 str. (ćir.).

Uputstva za prikupljanje građe o ribolovu. Etnografski muzej u Beogradu. — Državna štamparija Beograd 1935 M 8⁰ 15 str. (ćir.).

Urošević Č. Atanasije: Janjevo. Antropogeografska ispitivanja. Poseban otisak iz „Glasnika skopskog naučnog društva". Skoplje 1935.

Vešović Radoslav V.: Pleme Vasojević u vezi sa historijom Crne Gore i plemenskim životom susjednih Brda. Predgovor napisao Jovan Erdeljanović. Državna štamparija. Sarajevo 1935.

Zanini Juraj A.: Makarska u prošlosti i sadašnjosti. Sastavio — —. Hrvatska tiskara F. P. Mostar 1935. 8⁰ 56 str.

Zaplata A. Rudolf: Rad muzikologa Franje Ks. Kuhača za Bosnu i Hercegovinu. Tisak građanske tiskare u Osijeku. Sarajevo 1935 16⁰ 32 str.

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Knjiga XXX. svezak 1. Urednik D(ragutin) Boranić. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Nadbiskupska tiskara Zagreb 1935 V. 8⁰ 244 str.

Zbornik, Srpski Etnografski. Knjiga LI. Prvo odeljenje. Naselja i poreklo stanovništva. Osnovao Jovan Cvijić. Knjiga 28. Sa 4 skice u tekstu i sa 22 fotografije i skice, i 4 karte u prilogu. Uredio Jovan Erdeljanović. 3. izdanje Zadužbine Jelisavete i Milana Jankovića. Srpska kraljevska akademija. Štamparija „Mlada Srbija" Beograd 1935/V. 8⁰ XII, 716, fotografija XII. (ćir.).

Žic Nikola: Gospodarsko stanje Novoga Vinodola u vrijeme Napoleonova pada. Napisao — —. Posebni otisak iz „Gospodarskog kalendara za god. 1935". Tisak Zakladne štamparije. Zagreb (1935) 8⁰ 11 str.

Topali Ljerka.

Iz zabilježaka pok. S. Bergera

Veoma se mnogo čuju najraznovrsniji komentari na pojavu, da u Primorju žene nose odijela crne boje. Najraširenije objašnjenje je ono, zbog ubistva Zrinskih i Frankopana u Bečkom Novom Mjestu 1671 godine. Druga isto tako rasprostranjena verzija tumači: da žale za muževima, očevima i djecom, koji se utopiše kao mornari na svojim lutanjima, trbuhom za kruhom, po dalekim morima. Ali je činjenica i to: da su one nosile crninu i prije pogibije posljednjih Zrinjskih i Frankopana, a malo je vjerojatno, da bi ma čiji podanici nosili znakove tuge i žalovanja čak i 360 godina. Isto tako je činjenica, da otkada se usavršiše parobrodi mornari mnogo manje stradavaju na moru, jer su i katastrofe brodova mnogo rjeđe. A ipak žene na Hrvatskom primorju i dalje nose crninu. Dakle ova nagađanja neće baš imati potpuno realne osnove.

Pok. S. Berger, upitan za mišljenje, nasmiješio se i odgovorio s protupitanjem: da li se rublje i haljine peru i ispiru u slatkoj ili slanoj vodi? Primorje je na slatkoj vodi dosta oskudno. I za gašenje žeđe sabire se kišnica u cisternama. Uslijed rijetkih kiša, a silne žege u tim krajevima, voda je skoro skuplja od vina. S njom se mora vrlo ekonomski da štedi. Zato se štedi i na pranju rublja i odijela. Sigurno je da se crni tekstil manje treba prati od bijeloga i svijetloga. I samo da se uštedi na slatkoj vodi koju se treba za jelo i piće, nose se u tim krajevima crna i tamna boja odijela kod ženskog svijeta. To je mišljenje njegovo.

Utkivanje ženske kose u ćilim. Etnografski muzej u Zagrebu posjeduje jedan orijentalni ćilim, za kojeg, doduše, piše da potječe iz Bosne, no posjeduje sve karakteristike čistog Orijenta. Sporedno je mišljenje, da li je rađen u Bosni, Albaniji, ili je onamo donešen iz Male Azije. Na ovom ćilimu značajna je osebina, da je na jednom dijelu u sredini širine utkan pramen ženske smeđe kose.

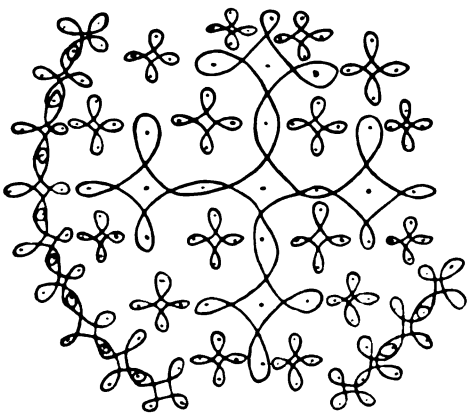
Pok. S. Berger objasnio je ovu pojavu simboličkim značenjem: kad je djevojka sazrela, da se moglo misliti i na njezinu udaju, počela je i sama da sprema svoju opremu. Odmah je počela da tka jedan ćilim. I svaki dan morala je na njemu da radi, ma i malo. Kad je došao odabrani i onaj pravi, ona bi otsjekla jedan pramen svoje kose i utkala bi ga na dan prošnje u taj ćilim. Onda bi nastavila radom. Završila bi ga uoči svadbe. Kad bi

mladoženja došao po nju, ona bi mu rasprostrla ovaj ćilim, da pređe preko njega. Utkana kosa imala bi magički da djeluje na njega, da mu nikada u misli ne dođe nijedna druga ženska do nje, i da samo nju uvijek jednako i žarko ljubi.

O postanku slavonskog zlatoveza kolaju brojne verzije. Najviše se odomaćilo obrazloženje, da je to turski unos s Istoka. Međutim Turci su isto tako dugo vladali i ostalim dijelovima naše otadžbine, ali mi ovakova odijela sa zlatovezom ne susrećemo do u središnjoj Slavoniji (središte Đakovština) i u izdancima dalje prema Istoku. No ni sama primjena zlatoveza nije orijentalna. Ona potsjeća više na zapad.

Pok. S. Berger mislio je, da je to od Francuza. Evo što je on pripovijedao: U prvoj polovini XIX stoljeća radili su francuski inžinjeri u ovim krajevima. Za usluge darivali su žene maramama iz svile koje su bile izvezene zlatom i srebrom, i kapama s istim radom. No i muškarcima su darivali veziva u zlatu. Tako se to odomaćilo u narodu, i ne samo odomaćilo, već i rasprostranilo i u okolna naselja. Darovit narod ubrzo je unišao u tehniku zlatoveza i strane motive ponašio i prilagodio vlastitom ukusu i shvaćanju.

Projiciranje narodne ornamentike:

U Etnografskom muzeju u Zagrebu izložena su veziva koja dokazuju vještinu naših seljakinja na samo u vezenju već i crtanju ornamenata. Kod tog crtanja služe se često i pomoćnim crtama ili tačkama, kako to vidimo na crtežu ove slike, koji je narisala seljanka Kata, snaha Stjepana Pošti
iz Petrijevaca, srez Osijek.

La construction des ornamentes populaires yougoslaves.

Die Projektierung der Jugoslawische volkstümlichen Ornamente

Dvije narodne pjesme iz Slavonije

Priopćila ih *Eva Perić*, povjerenik muzeja u Gorjanu

I

Dvoje su se milovali dragi
Na livadi na zelenoj travi.
Oni misle niko i ne znade.
To je znala zelena livada.
Livadica obolici kaže;
Obolica ptici sokolici;
Sokolica u polju težaku,
A težaci svojoj ručkonoši.
Ručkonoša, kad je kući došla,
Ona kaže svojoj staroj majci.
Stara majka svud po selu kaže.
To se čulo roda obadvajga,
Pa ne dadu da se vole dragi.
Ljuto ih je djevojčica klela:
Livadica travom ne rodila,
Obolica ognjem izgorila,
Sokolica gnjezda ne savila,
A težaci polje ne orali;
Ručkonoša noge polomila,
Staru babu kuga umorila!

II

Oj Požego, živa željo,
Krozate sam željan proći — —
Al ne mogu, ne smijem za dreninu.
Al je Drina brza voda,
S večer Marka utopila,
Do dana ga izbacila.
Da j' u Marka prava majka,
Za dan jedan glas bi čula,
A za drugi razumila,
A za treći na grob došla.
Al u Marka tuđa majka.
Za godinu glas je čula,
A za drugu razumila,
A za treću na grob došla.
Na Marku je jela rasla,
I na jeli tri čardaka,
Na čardaku tri gospoje.
Svaka drži muško čedo.
Među sobom govorile:
Kakvo ćemo djeci ime?
Najstarija govorila:
Ja ću mome: Sunce — žarko!
A srednja je govorila:
Ja ću mome: Sjaj — mjeseče!
Najmlađa je govorila:
Ja ću mome: Tija — kiša!
Sunce — žarko za sirote;
Sjaj — mjeseče za putnike!
Tija — kiša za orače,
Za orače i kopače!

O čarapama

U mjesečniku za ženski ručni rad „Frauen-Fleiss“, izdanje Vobach, Leipzig, izašao je članak pod naslovom „Otkad se pletu čarape“. Članak obrađuje postanak čarape i njen razvitak od najstarijih vremena do danas. U njemu se spominje da se je pletenje čarapa razvilo od uzla mreškanja (Netzknotten) još u starom vijeku kod Egipćana, a iskopine iz onih krajeva dokazuju na kojoj visini je to umjeće već onda bilo. Egipatska su pletiva bila ukrašena sa raznovrsnim ornamentima, a plele su se kape, čarape, podvezice i pokrivke.

Likovi asirskih bojovnika iz vremena osvajalačkih ratova (u 7 i 8 stoleću pr. Kr.) prikazani su u pletenim hlačama. U 3 stoljeću pr. Kr. otselili su se Kefti, koji su nosili sandale u obliku čarapa nazvane „Soccus“ iz Fenicije na Kipar. — Stari Heleni, Italci te narodi u Maloj i u Prednjoj Aziji nijesu poznavali pletenje čarapa, već su nosili samo sandale iz lakih tvari. Ni Rimljani nijesu upotrebljavali pletivo za odijelo i za obuću.

U srednjem su vijeku već Germani, Franci i Anglosasi poznavali pletiva. Koliko su cijenili čarape u srednjem vijeku dokazuje činjenica što su kraljevi onoga vremena bili ponosni da posjeduju čarape koje su često bile ukrašene zlatom. U Siciliji, naročito u Palermu, bilo je umjeće pletenja vanredno razvijeno. Zanimivo je da su radi unapređivanja toga umjeća pozivali saracenske umjetnike u te krajeve.

U početku novoga vijeka nosile su se pletene hlače kojima su nogavice pokrivale i stopala. Iz Italije je pletenje čarapa bilo preneseno i u Španiju, a umjetničko pletivo Španjolka bilo je poznato daleko preko granica njihove zemlje. U 16 stoljeću je španjolski kralj poslao engleskom kralju par pletenih hlača. Kraljica Elizabeta (17 st.) unapredila je u Engleskoj izrađivanje svilenih čarapa tim što ih je naručivala za sebe i za svoj dvor. Vunene čarape su u ono doba nosili u Engleskoj samo siromasi. U to vrijeme su francuske princese nosile svilene čarape izvezene sa strane nizom ljiljana koji su sezali sve do koljena. U 17 stoljeću nosile su se već i pamučne čarape.

G. Erich Holz iz Berlina posjeduje zbirku, odnosno putujući muzej čarapa od najstarijih vremena do danas. Među njima ima i mnogo čarapa koje se nose uz narodne nošnje. Uz gore spomenuti članak producirane su i fotografije iz te zbirke među kojima su i čarape navodno iz Srbije. Jedne su od tih čarapa duge do koljena i ukrašene poprečnim prugama, svakako novijega datuma i bez ikakve karakteristike, a baš južna Srbija obiluje bogato ornamentiranim čarapama koje su i tehnički zanimive. Te su čarape pletene većinom od domaće vune. Stopala i gornji dio grla pleteni su sa pletenkama, dok je srednji dio pleten često na kuku. Ornamenti su geometrijski ili geometrizovani biljevni. U Šumadiji su biljevni naturalistički ornamenti pretežni. Tehnike srodne onima koje se upotrebljavaju na čarapama iz južne Srbije nalazimo i na čarapama u Dalmaciji, Bosni i u Lici. U Dalmačiji i u Bosni su stopala pletena pletenkama, a ako su grlići (dio čarape iznad gležnja) takođe pleteni pletenkama, ukrašen je taj dio još vezom pletencem. Na nekima su grlići pleteni na kuku, a u nekim krajevima Dalmacije i Like te jugozapadne Bosne su grlići od sukna (rize) vezeni lančancem sa ornamentima kao na sadacima sastavljeni od kuka, vitica i petlja.

Druga slika prikazuje bosanske natikače koje se prodavaju gotovo po cijeloj našoj državi, ali ne samo kod nas, već i u inozemstvu po velesajmovima, samo nažalost pod tuđim imenom i to većinom kao švedske čarape. Dok su u našim južnim krajevima čarape bogate ornamentima i bojama, to Prigorke iz okolice Zagreba nose bijele, pamučne uzorkovane čarape, preko Save već šarene (lačice), a oko Karlovca „kopice“ (gamaše). Ove su suknene od gležnja do koljena, a ukrašene vezom i bortama od srme. Ličani nose bijele, a preko njih „punjkane“ čarape, dok djevojke i žene nose čarape slične onima iz Bosne i Dalmacije.

Čarapa je kod nas dio ukrasa narodne nošnje, a ima toliko raznolikosti u tehnici, ornamentici, boji i u materijalu da zavređuje da joj se posveti osobita pažnja i ozbiljan studij.

Paulić Tereza.

III DIO

VIJESTI I DJELOVANJE ETNOGRAFSKOG MUZEJA U ZAGREBU

Prva izložba primjenjene pučke umjetnosti na jesenskoj izložbi Zagrebačkog Zbora u Zagrebu

(Slike se nalaze na strani 333 i dalje)

Dozvolom g. ministra Prosvete od 10 jula 1935 P. br. 26341 Etnografski muzej u Zagrebu priredio je u okviru jesenske izložbe Zagrebačkog Zbora prvu veliku jugoslovensku izložbu primjenjenog pučkog obrta u Zagrebu.

Mi smo imali više izložaba seoskog stvaranja u obliku onom, kako se na selu očuvao, i služi potrebama samoga sela. Ali umjetnost na selu, pred nadiranjem gradske kulture, već decenijama uzmiče, nestaje i izdiše. Svjetski rat i sadašnja teška ekonomska kriza sela dokusurile su i ono što se još nekako, prilično, održavalo: odijelo i opremu na selu. S jedne strane jagma za modnim, nastojanje da se selo izravna s gradom, a s druge skupoća sirovina i materijala, no najviše na sitno rasparčana seoska imanja uslijed neracionalnih dioba — pa, slijedom toga, i pomanjkanje radnih snaga koje su postale potrebnijima u kućanstvu i poljoprivredi, sve je to dejstvovalo, da se selo počelo sve jače tuđiti od baštinjene tradicije, napuštati („odlagati") svoja krasna starinska odijela, a oblačiti loše, nedotjerane kompromisne surogate iz jeftine modne konfekcije palanačkih gradova.

Već pok. S. Berger prihvatio se naporna nastojanja da spasi narodnu umjetnost, ako već nije bio u stanju da spasi samu narodnu nošnju. Poduzeo se, da joj otvori kanale u gradske kuće i uputi je na međunarodna tržišta. Nije potpuno, ali uspio je mnogo. Strani veliki svijet zainteresovao se za proizvode našega sela u projektu pok. S. Bergera. Otvorio je podružnice i stovarišta i s ove i s one strane Oceana. I svijet se mnogo zanimao za ove razne proizvode našeg seoskoga naroda.

Renesansa Bergerove seoske proizvodnje osnivala se na načelu: stare uzorke, stare ornamente, sve izrađeno sa starim tehnikama, ali prilagođeno novim zahtjevima primjene u zadovoljenju potreba gradskih kućanstava. Jer tu se moralo voditi računa i o strukturi samih potreba, kao i o ukusu potrošača za čiji su se račun ovako primijenjene stvari izvodile.

Koliko je Berger u svojim nastojanjima uspio, najbolje se vidi iz činjenice, da je naše seljačke narodne motive uveo, na izvjesno vrijeme, u Parišku i u Bečku modu.

Iako nije uspio da i u domaća kućanstva naše uže domovine uvede u većoj mjeri opremu s primjenjenom narodnom pučkom umjetnošću, uspio je ipak da zainteresuje veći krug, pa i šire slojeve za ljepotu ovog našeg rasnog blaga. Uz sabiraoce, pojavili su se ljubitelji narodne pučke umjetnosti. Nažalost i nekoji s razaračkim tendencijama, koje su uspjele da veoma dragocijene unikate i vanredno vrijedne uzorke rezanjem, prekrajanjem unakarade, unište i izbrišu s pijedestala na koji su u svome izvornome stanju imale bezuslovno pravo.

S. Berger je umro. Gospodarska kriza koja, kao mora, davi čitavi svijet, nesmiljeno je pritisnula i naše selo. Rasparčana diobom primitivna gazdinstva i tako su jedva mogla da ishranjuju svoje sopstvenike. Sada, dabome, nikako. Ali ostala je u našem selu još njegova stara spretnost, da umjetnički izrađuje pučku umjetnost na bazi obrtničkoj. To je naše. I na tom području nema naš narod dorasla suparnika na čitavom svijetu. No što mu vrijedi i znanje i sposobnost, ako nema izgleda da te svoje spretnosti i valjano unovči. A da ga unovči, potrebni su interesenti — kupci.

Ovogodišnji jesenski Zbor imao je izložbu njemačke teške industrije, izložbu Italije, Španjolske i Finske. Sve narodi koji i sami vole svoju narodnu produkciju. A Njemačka je oduvijek pokazivala velikog interesa za našu pučku umjetnost i kupovala je.

Stoga se uprava Etnografskog muzeja stavila u vezu s Upravom Zagrebačkoga Zbora, da bi se prigodom jesenskog Zbora uredila jedna veća izložba primjenjene pučke umjetnosti čitavog jugoslovenskog naroda. Pokretne su ideje bile:

1. da se pokaže našoj domaćoj i stranoj javnosti produkciona sposobnost i stvaralačka snaga našeg sela, koje je u stanju da zadovolji svojim rukotvorstvom i brojne potrebe u opremi grada;

2. da inostrane trgovce zainteresuje za našu pučku proizvodnju u primjenjenoj formi;

3. da se ponuka grad da svoju opremu radije nabavlja u boljoj i ukusnijoj, umjetnički izvedenoj proizvodnji našeg talentovanog sela;

4. da se proizvođačima sa sela dade potstreka, da svoj rad usklade s duhom naše tradicionalne umjetnosti, a da se klonu vašarskih izopačenosti, koje svakog dana sve više preplavljuju naša tržišta.

Zagrebački Zbor najpripravnije se odazvao ovome predlogu. Sastavio se stručni odbor za tu izložbu, kojemu je bio pročelnikom Upravnik ovoga muzeja Franić Ivo. U odboru su od strane muzeja učestvovali prof. Sertić Zdenka i Paulić Tereza; od ženske stručne učiteljske škole nastavnice: Pleše Adela, Ausperger Justina, Bedeković Vilma i Krizmanić Jelka; od kr. banske uprave: škols. insp. ing. P. Jurišić; od Trg. ind. komore: dr. Festetić, Bondy, Kratochwil; od zanatske: sekretar Čupak i gdje Granitz Mila i Poščić Eda; od izlagalaca Herzmansky E.

Radilo se mnogo i naporno, da u kratkome roku, od jedva 3 mjeseca, uspije u što većem obimu ova izložba, a da ispuni iščekivanja onih koji su tu zamisao potstaknuli.

Iako su naši najveći pretstavnici industrije pučkog tkiva i veziva (ženska Udruga Zagreb, Banovinska tkaonica u Splitu, Osrednji zavod u Ljubljani, Kolo srpskih sestara i Ženska udruga u Beogradu) otklonili svoje sudjelovanje, ipak je izložba uspjela iznad svakog iščekivanja. Od velikih odazvala se *„Petrinjska ženska Udruga"*, *„Banovinska tkaonica ćilima"*, Sarajevo *i „Banovinska tkaonica beza i vezionica u Sarajevu"*.

Lavlji dio, uz njih, potegnuli su svi mali proizvođači sa samoga sela. U prvome redu s najvećom požrtvovanošću odazvao se i pripremio seoski izlagalac *„Stjepan i Anka Šajnović"* iz Osekova sa svojim ukusno izvedenim opremama i crkvenim priborom, koji su izvedni po čisto narodnim motivima i s našom narodnom tehnikom.

U pripremanju same izložbe samopregorno su sarađivale nastavnice *Drž. Ženske stručne učiteljske škole* koje su izrađivale projekte za izvedbu na selu, sabirale izložbeni materijal, i trudile se da ova važna izložba uspije.

A uspjela je iznad iščekivanja i samih priređivača, a za posjetioce pretstavljala je ugodno iznenađenje.

Izložba je već u svome projektu zamišljena u dva strogo odijeljena dijela: I. u maloj industrijskoj dvorani čista izložba primjenjene umjetnosti kao propagandistički dio, bez trgovanja; II na galerijama velike industrijske dvorane prodajno odjeljenje, bez obzira na žiri, i ne samo primjenjene umjetnosti. U I dvorani izlaganje je bilo uslovljeno ocjenom žiri-a.

Već u početku treba naglasiti, da su sva izložbena mjesta bila prenatrpana i davno prije otvaranja već zaposjednuta, kako u dvorani I, tako i u onoj II.

Nas, dabome, u prvome redu zanima dvorana I. Jer to je bio službeni odio ove zanimive izložbe. Raspored izložbenog materijala sproveden je pregledno i stručno. Nastojalo se da se potcrta karakter primjene, tehnika izvedbe, primjena izvornih stručnih ornamenata i škola kojoj izvedbe pripadaju.

Etnografski muzej izložio je najtipičnije uzorke iz svoje zbirke *„Industrija S. Berger"*. Smješteni su bili u 4 vitrine pročelja i na zapadnoj strani izložbene dvorane. Istočna strana rezervirala se za izložbu tipičnih primjeraka našeg rasnog ćilimarstva. Od vrsta izložaka treba istaći: *platna* za industrijske svrhe, platna s našivanim bordurama, platna s utkanim ornamentima, raznobojnim prugama i raznobojnim bordurama. Da se izlošci ornamenata zaokruže, zbirci Berger pridodani su i najtipičniji uzorci iz zbirke ornamenata Osječkog industrijalca pok. Feliksa Laya. Uz ovaj materijal poredani su predmeti za opremu gradskih kuća (zastori, jastučnice, stolno rublje, dijelovi odijela, pokrivke, ručnici, pokrivači itd.) Iz iste kolekcije Berger izloženi su i predmeti drvorezbarske vještine našega naroda (britvenice, škrinjice, štapovi, kutije, pladanj, kepčije, žlice, vilice,

dvojnice, tamburice, fučkalice, dječje igračke itd.). No i druge grane pučke radinosti našle su svoje smještenje (cvijetnjaci, pepeljare, vaze s područja keramike, rogožari, hasure s područja rogožarstva, lule itd.). Ovi predmeti ne potječu samo iz jednog kraja, i nisu izvedene samo u jednoj tehnici. Uz posavski tekstil tu je i vanredno fino tehnički izvedena i misaono komponovana škola iz Prezida, „oja" čipke iz Južne Srbije, haremski vez itd. (vidi sl. 1, 2). Da bi se jače uporedila veza škole u Prezidu s izlošcima Etnografskog muzeja, odmah do industrije Berger postavljene su vitrine s tekstilnim radovima *Maje Vilhar* iz Prezida (sl. 2 i 3). Izložila je stolnjake, pokrivke, postolnjačiće u precizno točnoj i finoj izvedbi. Nažalost, zbog nehata i nerazumijevanja naših gradskih potrošača, ova škola morala je da prestane s radom.

Dobar dio industrije Berger zastupaju radovi zaposlenika firme *„Stjepana i Anke Šajnović"* iz Osekova kod Moslavine Popovače. Stoga je i sadašnja izložba Šajnovića neposredno nadovezana na vitrine Etnografskog muzeja (sl. 4). Šajnovićeva nastojanja zaslužuju posebnu pažnju. Vanredna aktivnost, zdrava intuicija, prirođen smisao za rasno, to su temeljne oznake ove seoske radionice, sa seljačkim radnicima, i u seljačkom shvaćanju. Pored brojnih predmeta kućne opreme, rublja, tableta i platna (redina, laneno, pamučno, križanina), on je izložio i jednu pidžamu po kroju Ženske stručne učiteljske škole u Zagrebu i s tipičnom narodnom ornamentikom u pučkoj tehnici. Uz to izložio je i crkvena odijela (rokete, kazule, albe, velum, stolu, bursu, palu) i jedan lijepo skombinovani i dobro izvedeni crkveni barjak. Potrebno je istaknuti, da se firma Šajnović u svima krajevima naše zemlje afirmirala kao solidni proizvađač crkvene opreme na polju tekstila s narodnom ornamentikom i vezom.

Ovaj krug zatvara upoprijeko postavljena horizontalna vitrina učiteljice Danice Krleža iz Čučerja s vrlo zgodnim kombinacijama kućne opreme (pokrivala, jastučnice, postolnjaci, ručnici) i smjelom primjenom narodnog shvaćanja na jednom gradskom modernom suncobranu (sl. 3).

Do Šajnovića izložila je *„Čipkarska škola u Lepoglavi"* ukusno i umjetnički izrađene čipke starom tehnikom na balantiće (batiće, vretena). Ovi izlošci pobudili su razumljivu pažnju.

U vertikalnim vitrinama izloženi su bili radovi na lanenom platnu koje su za župnu crkvu u Sv. Neđjelji načinile tamošnje seljanke pod vodstvom svoje učiteljice gđe Zlate Trstenjak. Uglavnom tkala ih je Zlata Repe, tamošnja seljanka. Taj rad zorno je predočavala ona i na ovome zboru.

Između ove skupine i dinarsko-balkanske tehnike umetnute su bile ; keramika, porculan, radovi na koži, slike seoskog slikara Franje Mraza iz Hlebina, te folkloristički prikazi naših seljaka iz cijele Jugoslavije od gđe Grete Turković iz Zagreba. U koži izložile su svoje radove gđice: *Mihaela Šafranek* i *Marica Crnić* iz Zagreba, te seljačka zadruga iz Markuševca iz keramike izložila je *Elizabet Paul* vrlo uspjele predmete u staroj našoj narodnoj formi, koje je načinila po uzorcima iz Etnografskog muzeja, a

slobodno ocaklila po vlastitom nahođenju, te svršeni đak Drž. škole za praktičnu umjetnost u Zagrebu *Petričić Mila* u slobodnom kombinovanju s narodnim formama. Zasebnu pažnju zaslužuju radovi seoskog samoukog lončara *Rudnički Jože* iz Jerovca kod Ivanca. Izložio je vrlo ukusno izvedene sitne predmete za ukras sobe, igračke, i ukrašene uporabne predmete (hor zečeva muzikaša, posudice, cvjetnjaci za kaktuse, lončići, pepeljare, vaze za cvijeće, soljenke, kutije za šećer, golubinjake, fučkalice itd. — sl. 6). U istoj vitrini, no odijeljeno za sebe, izloženi su predmeti umjetničkog obrta na porculanu u narodnome stilu gđica *Belić Ivke* i akad. slikarice *Braun Trude* (sl. 5).

U ovome prelaznom središtu izložila je i gđa Kovačević Draga svoje nacrte i kompozicije za ručni vez po slobodno primjenjenim narodnim uzorcima.

Čitavu istočnu stranu dvorane rezervisalo se za naše ćilime. Izložila je *„Banovinska tkaonica ćilima iz Sarajeva"* moderne bosanske ćilime; firma *Turković iz Zagreba* izložila je nekoliko tipičnih pirotskih ćilima; *Etnografskom muzeju* preostala je dužnost, da iz svojih bogatih zbirka svojim izlošcima pokaže najstarije uzorke iz Bosne i Pirota, i objasni prelaze od tih starih uzoraka do današnje konačne formulacije novih. Istovremeno Etnografski muzej pokazao je i prekrasne uzorke drugih tehnika i ćilimskih vrsta koje nisu, iz pukog nehata i nerazumijevanja, uspjeli da nađu još mogućnosti kako bi došle u promet većeg stila. Izložilo se divni jedan *„biljac"* i *„šarenice"* iz Like, *„serđaze"* iz okoline Cazina, odlične *„čupavce"* iz Like i Slavonije, *„guber"* iz Baranje, *„jambolije"* („šal") iz Bosne, *„šarenice"* i ćilime iz Slavonije i Baranje, *„mutape"* iz kozje dlake iz Bosne itd. Ova ograničena, ali pregledna kolekcija uzoraka našeg ćilimarstva bila je stalan predmet pažnje posjetilaca.

Ulaz u sjevernu polovicu dvorane otvaraju izlošci *„Zadruge za unapređenje čipkarskog obrta" s otoka Paga.* To su šivane čipke velike umjetničke vrijednosti koje se, u izvjesnoj granici, takmiče i s briseljskima. Kao vezilja u ovome odjeljenju senzaciju je pobudila mala petgodišnja *Marica Fabijanić*, koja već dvije godine uspješno radi svoje čipke (sl. 7). Zadruga je izložila i vrlo ukusna pletiva iz vune.

Na zapadnoj stijeni ovoga dijela dvorane prva je vitrina *„Ženske udruge za narodno tkivo i vezivo u Petrinji"*. Izlošci se odlikuju dobrim ukusom u kompoziciji ornamenata, vanredno finoj harmoniji boja, izrađeni s mnogo smisla za lijepo i praktično. Uz stolno rublje, posteljinu, zastore itd. misaono su komponovane ukusne haljinice za djecu, bluze, šalovi, marama za odrasle itd. (sl. 8). Ističu se i fini, jedva vidivi bodovi u vezu dalmatinskog veziva sestara Malešević iz Kistanja s galanterijskim radovima S. Matavulja iz Šibenika.

Do ove izložila je firma *Lovadenić iz Osijeka* slikovitu zbirku surka i kaputa s narodnom ornamentikom i aplikacijama vezom rukom i strojem itd. Izlošci su lijepi i solidno izvedeni. Radi ih mnogo za eksport u Italiju.

U istom odjelku izložio je krojački salon M. Grčević modernu žensku haljinu s djelomično primjenjenim narodnim ornamentima. U vertikalnim vitrinama pred ovom izložila je gđa Lili Hertzmanska iz Zagreba i firma Terezija Hirtweil iz Vinkovaca (platna, kapute pletene iz vune itd.). Tu su bile i igračke zadruge Vidovec, Markuševac itd., i šarane tikvice iz Slavonije (sl. 9).

Atrakcija ove isložbe bila je *„Bosanska tkaonica beza i vezionica"*, *u Sarajevu*, koje je lično organizovala gđa Prica. Tu su se poređale svilene zavjese, draperije, jastuci pokrivači, stolnjaci, salvete, salvetice, maramice, peškiri, tkanice, košulje, gotove ženske i dječje haljine, kostimi, bluze, marame, ogrlice, pregače, zobunci i uzorci platna. Materijal je svila, platno, sukno, čipke. Tehnika je tkivo i vezivo, te „kerane" čipke. Veliko bogatstvo u bojama. Svuda najstrože primjenjivane narodne muštre. Odudaraju precizni haremski radovi s kojih miri dašak raskošnog Orijenta i istočnjačke mistike. A da se taj dojam još jače naglasi, u jednom izlaznom trijemu uređena je potpuna orijentalna bosanska soba (sl. 9, 10, 11 i 12).

Da bi posjetioci dobili ispravne predožbe i o tehnici proizvodnje izložbenih predmeta, u izložbenoj dvorani radile su 2 tkalje, 3 vezilje i 2 čipkarice s otoka Paga (sl. 13, 14 i 15).

Priredba je potpuno uspjela. Izložbu je posjetio g. Ministar Trgovine i Industrije g. dr. Vrbanić, ban Savske banovine g. dr. Marko Konstrenčić, podban g. dr. Stevan Hadži, generalitet (gg. Jurišić, Ješa Damjanović, Bodi i dr.) pretsjednik kasacije dr. Ernest Čimić, gradonačelnik dr. Erber Rudolf, brojni ostali odličnici, pretstavnici stranih država itd. Svi su odali priznanje na uspjeloj ovoj izložbi; ogromni broj posjetilaca i inače je kroz čitavi dan punio dvorane ove izložbe. Prodajni odio na galeriji načinio je i dobrih prodaja, pa je i s te strane ova izložba potpuno uspjela.

Résumé. — *Première exposition de l'art populaire appliqué à la Foire de Zagreb (Exposition d'automne).* Le Musée Ethnographique, fidèle aux traditions de son fondateur et premier directeur S. Berger, a organisé à la Foire de Zagreb (exposition d'automne), en étroite collaboration avec les organisations économiques, la première exposition de l'industrie et de l'art paysans destinés à satisfaire les besoins de la ville et de l'exportation à l'étranger. Voici les producteurs que ont répondu à l'appel des organisateurs: Manufacture de la Banovine, de tiole et de broderies à Sarayevo; Coopérative féminine pour la productions et la vente de tissus et de broderies nationales à Petrinya (Banovine de la Save); Etienne et Anne Chaynovitch, producteurs paysanes à Osékovo près de Moslavina Popovatcha (Banovine de la Save); Ecole de Dentellerie de Lepoglava (Banovine de la Save); Coopérative dentelière de L'Ile Pag (Banovine de la Save). C'est le Musée Ethnographique qui a nivelé toutes les différences de technique, de style et d'ornementation, en puisant dans le riche et précieux héritage de feu S. Berger.

Aux grands producteurs s'est jointe l'initiative individuelle: ancienne école de Mme Maya Vilhar à Prezid; collection de Zlata Trstenyak, institutrice à Sv. Nedyelya près de Zagreb; Lovadenich de Osiëk; Lila Herzmanski de Zagreb; Danitsa Krleja, institutrice à Tchoutcheryé près de Zagreb; Thérèse Hirtweil de Vinkovtsi; les soeurs

Malechevitch de Kistagne en Dalmatie et la confection de nouveautés de S. Matavouly à Chibenik.

Ce serait à peu près l'industrie textile. Volià les producteurs de tapis: Manufacture de tapis de la Banovine à Sarayevo et la Masion Tourkovich (pour les tapis de Pirot). Le Musée Ethnographique a exposé les spécialités de Slavonie et de Lika) tapis velus, couvertures de laine, tapis bigarrés, moustiquaires ainsi que les vieux modèles de Bosnie (tapis à prière et poil de chèvre) et de Pirot. Chainovitch a exposé — à part les objets de la maison — un habit sacerdotal en style national et un pyjama. Les travaux de la Coopérative de Petrinya ont été très remarqués à cause de leur goût exquis, l'exécution précise et l'application consciencieuse de vieux motifs à la production de nouveaux objets. Une des attractions de l'expositon était la Manufacture de toile et de broderies de la Banovine (de Sarayevo) avec un choix somptueux, une technique variée, une grande richesse d'ornements et une exécution délicate rappelant la splendeur orientale.

Pour augmenter l'impression générale, 2 tisseuses, 3 brodeuses, 4 dentellières travaillaient dans la salle même de l'exposition sur les métiers à tisser originaux et d'après les techniques originales. L'exposition était en principe divisée en deux parties: dans une salle l'exposition même, dont tous les éléments ont été spécialements choisis par un jury, et dans la galerie du grand salon d'industrie, le département de vente.

Le public, venant du pays-même ainsi que de l'étranger, a examiné très attentivement les objets exposés et s'est intéressé à leur application. Plusieurs commandes ont été faites et dans les galeries on a vendu une quantité d'objets. Cette première exposition a de tous les points de vue, complètement réussi.

Ivo Franić.

Povećanje inventara Etnografskog muzeja 1935 god.

A. Darovi

G. Ivo Franić, upr. Etnografskog muzeja u Zagrebu:

11068 — „Podvoz kola“ akvarel (Banutaj).
11069 — Selo Kišlak „ „
11070 — „Konaci Kišlaka“ „ „
11071 — Sv. Križ Začretje, monotype (Renarić).
11072 — Hercegovka, (Milorka).
11095 — Navještenje Bogorodičino od M. Butozana (velika oltarna slika).
11050 — Lanac svatovskog čauša od lješnjaka — Jakšić sr. Slav. Požega.
11051 — Uskrsnuće drveno, rezbareno — Čečavac sr. Slav. Požega. Rad seljaka Kocijana iz početka XIX stoljeća.
11052 — Poculica od domaćeg tkiva, vezena — Jakšić sr. Slav. Požega.
11053 — Poculica od baršuna · · · · · · · · — „ „ „ „
11066 — Odijelo žensko od „rozanca.“ · · · · — Mihaljevci sr. Slav. Požega.
11067 — Vjenčane skute mlade od „voranca“ — „ „ „ „
11254 — Košulja muška od „rozanca“ · · · · — Jakšić sr. Slav. Požega.
11085 — Preslica sa koničnim završetkom iz XVIII stoljeća, okolica Slav. Požege.
11086 — „ lopatasta iz početka XIX stoljeća bogato rezbarena, tipična, okolica Slav. Požege.
11054 — Torba ručna — Lika.
11055 — Torba tkana — sa slapa Gubavice kod Omiša sr. Split.
11203 — Pokrivka, kačkana — Sisak.

Joža Rudnički, Jerovec sr. Ivanec:

11253 — Pepelnica (primjenjen rad) iz pečene gline.
11260 — Cvijetnjak od pečene gline.
11261 — „ „ „ „
11412 — Zdjelica od pečene gline.
11413 — 2 zdjelice od pečene gline.
11414 — „ „ „ „ „
11415 — Posudica sa dvije ručke.
11416 — Cvijetnjak sa tanjurićem.

Tukić Stjepan, Krašić sr. Jastrebarsko:

11405 — Gulač (naprava za gulenje kože s drveta).
11406 — Drvena pipa za lagav.

Mato Pavičić — Šunjić — Lovinac sr. Gračac:

11215 — sredovječni starinski lemeš — iskopina.

G. Pinter Viktor, stud. teh., Jerovec sr. Ivanec:

11087 — Zečja glazba od pečene gline.
11170 — Tanjur od pečene gline.
11171 — " " " "
11172 — " " " "
11600 — Čutura od pečene gline.
11601—11602 — 2 pehara.
11603—11604 — 2 zdjelice.
11605—11606 — 2 štucke.
11607 — Solenjka.
11608 — 2 fučkalice.

G. August Plesche, ban. čin. u m., Ribnica — Kočevje:

11204 — Zdjelica od pečene gline, — igračka.
11205 — " " " " "
11206 — Fučkalica " " " "
11207 — " " " " "
11208 — Vrčić " " " "
11209 — " " " " "
11210 — Lončić " " " "

Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce:

11284 — Momačke rukavice starinske.
11387 — Jež za sušenje lešnjaka (načinjen iz šiba).

G. Tenzila ud. Crnčevič, Bihać:

11043 — Čarape duge pletene.
11044 — Priglavci dugi pleteni.
11045 — " kratki sa crvenom kožom,
11046 — " " pleteni.
11047 — Rukavice pletene od dom. vune,
11048 — Priglavci za dijete, pleteni.

Sever Kata, Gušće — Sisak:

11038 — Raspinjač.

G. Perić Ante, cand. phil. Poljane sr. Prečki — Biogradski.

11028 — Feral od lima,
11029 — Sviča — huneta od mjedi,
11030 — Klišta za vađenje kunjaka (školjka).
11031 — „Losnara" za vadenje školjka.
11032 — Kučma ili kopča — željezna.
11033 — „Kofice" spletene od pruća.
11034 — Sitnica — rešeto za spremanje riba.
11035 — Burača — kožnata torba.

G. Leander Dr. Brozović, sr. vet., Idjoš sr. Velika Kikinda:

11165 — Klliješta za vađenje zubi,
11166 — " " " "
11167 — Ključ za vađenje zubi,
11168 — " " " "
11169 — Sklizaljka „korčola" drvena.
11252 — Češalj za „žalnjak" — Kamilice.
11263 — Daska za rolanje rublja.

G. Soldo Josip — Lika:

11039 — Vezivo sa sadaka.

G. Niko Pinčić — Krk Baška:

11056 — Kazula od crnog tkiva,
11057 — Stola od vunenog tkiva,
11058 — Manipul od svilenog brokata,
11059 — Tanjur zemljani, bijelo ocakljen.

G. Puratić Stanislav, stud. phil., Sinj okolica:

11060 — Štap rezbaren.

G. Josip Rohrbacher — Hohner — Njemačka — Osijek:

11049 — Harmonika usna.

Janža Kudavić, Trg kraj Ozlja sr. Karlovac:

11410 — Ručnik iz domaćeg platna.

G. Milan pl. Krainčić, Pleternica sr. Slav. Požega:

11367—11370 — 4 preslice, rad umjetničkog obrta, Mitrovica,
11371 — Lička torba,
11372—11373 — 2 ličke kapice,
11374 — Male ličke bisage,
11375 — Kajiš od kože,
11376—11380 — 5 vretena,
11381 — Ženski opančići,
11382—11383 — 3 para dječjih opančića,
11384—11385 — 2 para nanule, minijatura,
11386 — Novčarka.

Katarina Pavičić, Slavonska Požega:

11257 — Lula donji dio.
11258 — Fertun od tvorničkog pamučnog tkiva,
11259 — „ „ „ „ „

Nove nabavke u godini 1935.

11610 — Vrč, primjenjen — Paul Elizabeta (keramičarka) Zagreb.
Z. G. Z. 192 — Čova nova — Salarić Ružica, Cerje, Sv. Ivan Zelina.
Z. G. Z. 203 — Čova stara — „ „ „ „ „ „
Z. G. Z. 200 — Plahta pisana, — Prišlin Magdica, Vrapče — Zagreb.
Z. G. Z. 201 — Ručnik pisan, — „ „ „ „
Z. G. Z. 199 — Plahta pisana, — „ „ „ „
Z. G. Z. 193 — Peča — Julika Kos, Rakitje — Samobor.
Z. G. Z. 206 — Pamuk i utka (primjenjeno tkivo u Zagrebačkom Zboru izradila Repe Zlata, Sv. Nedelja — Samobor).
Z. G. Z. 202 — Zastor (pregača) šlingani — Pavuković Marica, Greda sr. Sisak.
Z. G. Z. 202 — Kraluši (pravi) . . . . . . — „ „ „ „ „
Z. G. Z. 197 — Stolnjak . . . . — „ „ „ „ „
*)11388—11400 — Muško i žensko odijelo — Janža Kudević, Trg sr. Karlovac.
*)11401 — Naprava za izradu vrčica, — Cipurić Ana, Krašić sr. Jastrebarsko.

---

*) Predmete od br.: 11388—11409 nabavila na terenu g. Topali Ljerka, čin. pr.

11402 — Lajbak — Kudašić Verona, Trg sr. Karlovac.
11403 — Kožurak — Franca Stepinec, Krašić sr. Jastrebarsko.
11404 — Lače — Tukić Stjepa, Krašić, sr. Jastrebarsko.
11707 — Slika na staklu — Tržački Bartol, Hrženik kraj Krašića sr. Jastrebarsko.
11408 — Pojas · · · — Stepinec Franca, Krašić sr. Jastrebarsko.
11409 — Žuta pasica — „ „ „ „ „
11598 — Akvarel — Mraz Franjo, Hlebine sr. Koprivnica.
11599 — Akvarel — „ „ „ „ „
11285 — Platno Križanina — Dugač Barica, Sunja.
11074 — Rog od jelena za barut, — Kataran Gjuro, Petrinja.
11075 — Rukavice pletene od vune, — Kataran Gjuro, Petrinja.
11076 — Klupčanica, drvena posuda, — Kataran Gjuro, Petrinja.
11089—11093 — Lonci od pečene gline, i krpa za njihovo nošenje, — Kataran Gjuro, Petrinja.
Z. G. Z. 205 — Mužar drven, tokaren, — Kataran Gjuro, Petrinja.
Z. G. Z. 216 — Košulja lička muška iz dom. platna, — Ciganović—Omčikus Nada, Medak sr. Gospić.
Z. G. Z. 217 — Maja pletena iz pamuka domaća, — Ciganović—Omčikus Nada, Medak sr. Gospić.
Z. G. Z. 218 — Breveneci — pantaloni — Ciganović—Omčikus Nada, Medak sr. Gospić.
Z. G. Z. 219 — Uprta spletena iz crne i bijele vune, — Ciganović—Omčikus Nada, Medak sr. Gospić.
Z. G. Z. 208—215 — Pekva, čup, bakra, padela, rukačica, čupić, i 2 padelice, — Ciganović—Omčikus Nada, Medak sr. Gospić.
Z. G. Z. 207 — Aljinac muški od crnog sukna, — Ciganović—Omčikus Nada, Medak sr. Gospić.
*)11097 — Marama od crnoga pamuka, tvornička, kupljena od Hass Mavre, Slavonska Požega.
11098 — Marama od crnoga pamuka, tvornička, kupljena od Hass Mavre, Slavonska Požega.
11099—11108 — Odijelo za djevojku, — Pavlović Milena, Slavonska Požega.
11109—11116 — Odijelo za stariju ženu, — Pavlović Milena, Slavonska Požega.
11117—11119 — Skute, opleće, tkanica (odijelo za ženu u žalosti) — Baričević Lucija, Slav. Požega.
11120—11124 — Odijelo za djevojčicu, — Baričević Lucija, Slav. Požega.
11125—11127 — Odijelo za ženu, · · — „ „ „ „
11128—11131 — Odijelo za dječaka · — „ „ „ „
11132—11136 — Odijelo za momka — Baričević Lucija, Slav. Požega.
11137—11154 — Odijelo za mladu snašu, — Baričević Lucija, Slav. Požega.
11155—11156 — Odijelo za oženjena čovjeka — Vuković Mija, Slav. Požega.
11157—11160 — Odijelo za starca (šijaka) · · — „ „ „ „
11161 — Marama tibetska od tvorničkog tkiva — „ „ „ „
11162 — Čutura drvena, stara, XVIII stoljeće — „ „ „ „
11163 — Kepčija stara drvena, početak XIX stoljeća, — Vuković Mija, Slav. Požega.
11164 — Ćilim starinski u 2 pole, — Vuković Mija, Slav. Požega.
11176 — Čarape pletene od bijelog pamuka — Prpić Marija, Slav. Požega.
11177 — Poculica vezena raznoboj. vunom — Prpić Marija, Slav. Požega.
11178 — Poculica od dom. crnog vunenog rips tkiva — Prpić Marija, Slav. Požega.
11179 — „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „

*) Od br. 11099 do 11347 nabavio na terenu kod tamošnjih seljaka upravnik Ivo T. Franić.

11180 — Marama, podvezica od tvorničkog vunen. tkiva — Prpić Marija Slav. Požega.
11181 — Đerdan bijeli od „bisera" — Prpić Marija, Slav. Požega.
11182 -- Đerdan od niza crnih staklenih perla — Prpić Marija, Slav. Požega.
11183 — Perčin svijetle kose za djevojku — Prpić Marija, Slav. Požega.
11184 — Haljetak bijeli starinski — Prpić Marija, Slav. Požega.
11185 — Marama svilena za curicu — Prpić Marija, Slav. Požega.
11186 — Marama za podbradak — Prpić Marija, Slav. Požega.
11187 — Marama za ženu bijelo vezena — Prpić Marija, Slav. Požega.
11188 — Čarape za babu od domaće pređe — Prpić Marija, Slav. Požega.
11189 — Čarape za ženu sa kratkim sarama — Prpić Marija, Slav. Požega.
11190 — Čarape šarene za snašu — Prpić Marija, Slav. Požega.
11191 — Čarape šarene za curu — Prpić Marija, Slav. Požega.
11192 — Narukvice za muškarca pletene — Prpić Marija, Slav. Požega.
11193 — Narukvice za curicu od vune — Prpić Marija, Slav. Požega
11194 — Tkanica za djevojku od tanke crvene vune — Prpić Marija, Slav. Požega.
11195 — Tkanica za starca uz šijačku košulju — Prpić Marija, Slav. Požega.
11196 — Tkanica za turski fertun — Prpić Marija, Slav. Požega.
11197 — Igle za djevojkinu kosu — tvorničke — Prpić Marija, Slav. Požega.
11198 — Kose za curu — pletenice — Prpić Marija, Slav. Požega.
11199 — Marama „podveza" od tvorničkog vun. tkiva — Prpić Marija Slav. Požega.
11200 — Marama za curicu od dom. pamučnog tkiva — Prpić Marija, Slav. Požega.
11201 — Marama svilena — Prpić Marija, Slav. Požega.
11202 — Ćilimac za curu kad ide u crkvu, Prpić Marija, Slav. Požega.
11216 — Opanci muški — novi — Barić Josip, Slavonska Požega.
11217 — Opanci ženski — novi — „ „ „ „
11218 — Opanci ženski — novi — „ „ „ „
11219 — Opanci ženski — novi — „ „ „ „
11220 — Opanci dječji — novi — „ „ „ „
11221 — Opanci dječji — novi — „ „ „ „
11222 — Šešir muški — nov — Krmpotić Grgur, Slav. Požega.
11223 — „ „ „ — „ „ „ „
11224 — „ „ „ — „ „ „ „
11225 — „ „ „ — „ „ „ „
11226 — Narukvice pletene — Bojničić Ana, Novoselo, sr. Slavon. Požega.
11227 — Prsluk muški sametski — „ „ „ „ „ „
11228 — Tkanica crna iz god. 1860 — Bojničić Ana, Novoselo, srez Slavonska Požega.
11229 — Đjerdan od staklenih perla — Bojničić Ana, Novoselo, srez Slavonska Požega.
11230 — Ukosnice od celuloida — Bojničić Ana, Novoselo, sr. Slavon. Požega.
11231 — Maramica za u ruke — Bojničić Ana, Novoselo sr. Slavonska Požega.
11232 — „ „ „ „ — „ „ „ „ „ „
11233 — Čipka za rubeninu — „ „ „ „ „ „
11234 — Čarape bijele za curicu — Bojničić Ana, Novoselo, sr. Slav. Požega.
11235 — Gunjac crni ženski iz 1865 god. — Bojničić Ana, Novoselo, sr. Slav. Požega.
11236 — Narukvice s perlama — Perić Sofija, Emovci, Slav. Požega.
11237 — Prsluk ženski crn samotski — Perić Sofija, Emovci, Slav. Požega.
11238 — Prsluk muški od „klota" — Perić Sofija, Emovci, Slav. Požega.
11239 — Zobun bijeli od platna — Perić Sofija, Emovci, Slav. Požega.
11240 — Smilje 6 kitica — Perić Sofija, Emovci, Slav. Požega.

11241 — Marama „tibetska“ — Perić Sofija, Emovci, Slav. Požega.
11242 — Opleće od dom. pamučnog tkiva — Perić Sofija, Emovci, Slav. Požega,
11243 — „ „ „ „ „ — „ „ „ „ „
11244 — Umeci kačkani od bijelog pamuka — Perić Sofija, Emovci, Slav. Požega.
11245a — Peškir lanen nebijeljen — Perić Sofija, Emovci, Slav. Požega.
11245b — Peškir obični protkan crv. i modr. pamukom — Perić Sofija, Emovci, Slav. Požega.
11246 — Peškir šareni — Perić Sofija, Emovci, Slav. Požega.
11247 — Gunjac muški za pravoslavne — Perić Sofija, Emovci, Slav. Požega.
11248 — Šarenica od crv. i crne vune — Perić Sofija, Emovci, Slav. Požega.
11249 — Peškir svatovski — Perić Sofija, Emovci, Slav. Požega.
11255 — Marama od crnog pamuka — Vilim Pick — Zgb. za Slav. Požegu.
11256 — „ „ „ „ — „ „ „ „ „ „
11303 — Čutura od drva stara — Đuranović Jula, Gradac sr. Slav. Požega.
11304 — Opleće tronit platno — Đuranović Jula, Gradac sr. Slav. Požega.
11305 — Opleće iz dom. platna „rozanca“ — Đuranović Jula, Gradac, sr. Sl. Požega.
11306 — Stolac mali (klupčica) · · — Andaković Reza, Ašikovci, sr. Sl. Požega.
11307 — Stečka (stalak za vitlić) · — „ „ „ „ „ „
11308 — Vitlić u 2 dijela iz drva · — „ „ „ „ „ „
11309 — Čekrk za navijanje pamuka — „ „ „ „ „ „
11310 — Ponjava od krpa · · · · — „ „ „ „ „ „
11311 — Drvena zdjela okrugla · · — „ „ „ „ „ „
11312 — Čunak za tkanje ćilima · — „ „ „ „ „ „
11313 — Koloturice od drva · · · — „ „ „ „ „ „
11315 — Sanduk za rubeninu · · · — „ „ „ „ „ „
11316 — Mišolovka drvena starinska — „ „ „ „ „ „
11317 — Vrška iz šiba · · · · · · — „ „ „ „ „ „
11318 — Soljenka iz drva, starinska — „ „ „ „ „ „
11319 — Doza za duhan · · · · · — „ „ „ „ „ „
11320 — Čirak — svijećnjak · · · — „ „ „ „ „ „
11321 — Stolac iz vrbovine (klupčica) — Katić Marija, Boričevci „ „ „
11322 — Peškir crven na kocke · · · — Jakobović Anka, Gradac „ „ „
11323 — Trljica „trojačka“ · · · · · — Vido Stjepan, „ „ „ „
11324 — Kosir za rezanje vinograda — Bošnjak Imbro, „ „ „ „
11325 — Šarenica iz domaće vune · · — Đurđević Milka, Emovci „ „ „
11326 — Šibičarka iz drva · · · · · — Andaković Reza, Ašikovci „ „ „
11327 — Frula iz drva · · · · · · · — „ „ „ „ „ „
11328 — Skute šlingane · · · · · · — Abramović Nikola, Gradac „ „ „
11329 — Peškir tkan iz crvenog i bijelog pamuka — Abramović Nikola, Gradac sr. Slav. Požega.
11330 — Ćilim čupavac — Abramović Nikola, Gradac sr. Slav. Požega.
11331 — Opleće od domaćeg platna — Đurđević Milka, Emovci, Sl. Požega.
11332 — Skute bijele od dom. platna „rozanca“ — Đurđević Milka, Emovci, Sl. Požega.
11333 — Ćilim tkan od domaće vune — Đurđević Milka, Emovci, Sl. Požega.
11334 — Peškir tkan na dasku — Đurđević Milka, Emovci, Sl. Požega.
11335 — Peškir tkan od pamuka — Blašković Marija, Gradac, Sl. Požega.
11336 — Peškir tkan od pamuka — Đuranović Jula, Gradac, Sl. Požega.
11337 — Čaša drvena — Andaković Jula, Gradac, Sl. Požega.
11338a i b — 2 poculice stare · · · · — Lončarević Lucija, Boričevci, Sl. Požega
11339 — Greblo za konoplju starinsko — „ „ „ „ „
11340 — Peškir starinski tkan na dasku — „ „ „ „ „
11341 — „ „ „ „ „ — „ „ „ „ „

11342 — Čipka kačkana · · · · · · · · — Lončarević Lucija, Boričevci, Sl. Požega.
11343 — Peškir tkan na dasku · · · · — „ „ „ „ „
11344 — Peškir iz lana · · · · · · · · — „ „ „ „ „
11345 — Peškir od pamuka · · · · · · — „ „ „ „ „
11346 — „ „ „ · · · · · · — „ „ „ „ „
11347 — Ponjava od kučina · · · · · · — „ „ „ „ „
Z, G. Z. 221 — Zidni sat iz XVII stoljeća — Stepinski Laco, Slavonska Požega.
11061 — Kožuh muški — „remeta" — Pavlija Perišin, Topolje, Skela — Batina — Baranja.
11062 — Tkanica za žene od crne kože — Pavlija Perišin, Topolje, Skela — Batina — Baranja.
11088 — „Čurdija" — kaput kratak za djevojke — Pavlija Perišin, Topolje, Skela — Batina — Baranja.
Z. G. Z. 195 — Obočići „kandiie" — naušnice — Pavlija Perišin, Topolje, Skela — Batina — Baranja.
Z. G. Z. 196 — Obočići „kandile" — naušnice — Pavlija Perišin, Topolje, Skela — Batina — Baranja.
Z. G. Z. 194 — Zrnje „kamenito" perle — Pavlija Perišin, Topolje, Skela — Batina — Baranja.
11632 — Krevet starinski, iz XVIII stoljeća — Juranić Matija, Đakovo.
11638 — Primjenjeno tkivo — Perić Eva, Gorjani, sr. Đakovo.
11040 — Ćilim · · · · · · — Osman Kraković, Stijena sr. Cazin.
11041 — „ · · · · · · · — „ „ „ „ „
11042 — Čaršaf — stolnjak — „ „ „ „ „
11036 — Ćilim — Osman Kraković, Bužin, Bos. Krupa.
11037 — Ćilim — Sadiković Ibrahim, Pići, Bos. Petrovac.
11268—11275 — Žensko odijelo — Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11266 — Čutura, mala, drvena — Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11267 — Velika pljoska — Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11268—11275 — 8 starinskih drvenih čaša (kepčija) — Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11276—11278 — 3 fildžana („vilđana") od drva — Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11279—11282 — 4 tasa za rakiju — Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11283 — Litra za mjerenje rakije — Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11348 — Košulja ženska — Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11349 — Zobun od sukna — Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11350 — Pregača — Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11351 — Kapa za cure — Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11352 — Čarape s natikačama — Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11353 — Tkanica jasprena — Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11354 — Opanci goveđi — Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11355 — Čarape muške — Simič Pero, Potici sr. Mrkonjićgrad, po Dušan Maleš, Pliva — Jajce.
11356 — Čarape muške — Simić Pero, Potici sr. Mrkonjićgrad, po Dušan Maleš. Pliva — Jajce.
11357 — Čarape ženske (bugarke) — Savo Špirić, Barađi, sr. Mrkonjićgrad, po Dušan Maleš, Pliva. sr. Jajce.
11358 — Košulja svilena — Mudžeka Stevo, Brdo, sr. Kupreš, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.
11359 — Zobun od sukna — Dušan Maleš, Pliva — Jajce.
11360 — Pregača tkana — Dušan Maleš, Pliva — Jajce.
11361 — Čarape pletene od dom. vune — Dušan Maleš, Pliva — Jajce.
11362 — Opanci goveđi — Dušan Maleš, Pliva — Jajce.
11363 — Okruga — Dušan Maleš, Pliva — Jajce.

11364 — Gusle starinske — Dušan Maleš, Pliva — Jajce.

11611 — Skemlija drvena — Mepleić Simo, Sokolac, sr. Mrkonjić, po Dušan Maleš , Pliva sr. Jajce.

11612 — Skemlija drvena Spasoje Peker, Jakeš, sr. Glamoč, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11613 — Skemlija drvena — Todor Prole, Pljevski Podovi, sr. Jajce, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11614 — Bardak za rakiju — Stevan Prolušić, Podgorje, sr. Mrkonjić, po Dušan Maleš, Pliva. sr. Jajce.

11615 — Čaša pribor uz bardak — Stevan Prolušić, Podgorje, sr. Mrkonjić, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11616 — Bukara od drva — Lukić Stanko, Pliva sr. Jajce, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11617 — Palica za pranje aljina — Luić Pero, Mujdžići, sr. Jajce, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11618 — Turska batina — Sefera Mujo, Šeovci, sr. Mrkonjićgrad, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11619 — Starinski čirjak iz drva — Kopanja Vida, Dubrava sr. Glamoč, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11620 — Karlica za vareniku — Savici, sr. Jajce — Dušan Maleš, Pliva — Jajce.

11621 — Podkoljenice — Vrbljani, sr. Mrkonjićgrad, od Tode Ubiparipa, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11622 — Kašika — Aćimović Mitar, Majevac, sr. Jajce, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11623 — Pljoska drvena, stara — Prole Mitar, Pljevski Podovi sr. Jajce, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11624 — Bošća od bijelog platna — Savić Marija, Olići, sr. Kupreš, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11625 — Okruga stara — Savić Marija, Olići, sr. Kupreš, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11626 — Opanci — Lakić Sava, Vagan, sr. Kupreš, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11627 — Kolo za predenje iz drva — Todorić Ante, Gezovo, sr. Mrkonjićgrad, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11628 — Mrvnjača od drva — Gliše Kokore, Lekići, sr. Jajce, po Dušan Maleš, Pliva, sr. Jajce.

11629 — Kovačka ploča — Đorđe Rajak, Šipovo, sr. Jajce, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11630 — Vrga drvena — Raurin Mitar, Pibega sr. Glamoč, po Dušan Maleš, Pliva sr. Jajce.

11613 — Drvo zmijskog oblika — Micić Sava, Čuklići sr. Jajce, po Dušan Maleš, Pliva, sr. Jajce.

11250—11251 — Ormari za bos. sobu — „Rekord" — Mulić, Konjić.

Z. G. Z. 222 A—D — Mangala iz žute mjedi, Aleksandrijske provenijense — Derviš Čaušević, Sarajevo.

11065 — Sojka — čemer pojas za mladenku — Idris Kovačević, Banjaluka.

11094 — Đevra od bakra — Tadžić Galib, — Kozarac, Prijedor.

11173 — Ćilim, tkan od domaće vune — H. Šohić, Banjaluka.

Z. G. Z. 204 — Tepsija od bakra — H. Šohić, Banjaluka.

11073 — Zdjela „terina" od pečene gline — Niko Pinčić, Krk.

11298 — Mač — Dobronić Prof., Pag.

11063 — Tepsija — tas od bakra — Murat Ahmetović, Skoplje.

11064 — „ „ „ „ — „ „ „

11174 — Narukvica od srebrne legure — Lorenc Gjon, Prizren.

11175 — Kama — malen svinut nož · — Lorenc Gjon, Prizren.
11211 — Dimije „burave" – muške · · · · · · — Jakov Luka, Prizren.
11212 — „Pantol" duge hlače · · · · · · · · · — „ „ „
11213 — Mintar od crvenog sukna i baršuna — „ „ „
Z. G. Z. 220 — Ćilim pirotski, starinski — Tahir Djenanović, Pirot.
11081 — Odijelo žensko iz Galičnika — Hadži Lazić Jordan, Tetovo.
11082 — Bisage – „perbisače" · · · — „ „ „ „
11083 — Tepsija od bakra · · · · · · — „ „ „ „
11634 — Košulje vezene zlatom iz Crne Gore — Mihaela Šafranek, Zagreb.
11635 — „ „ „ „ „ „ — „ „ „
11077 — Vezivo sa zlatom, — dio kape — Viktor Podkrajšek, Moskva.
11080 — „ „ „ „ „ — „ „ „
11301 — Sag perzijski, za molitvu — Ali Numan, Zagreb.
11302 — Sag iz Male Arije, za molitvu — Ali Numan, Zagreb.
11286—11297 — Havajsko odijelo — Lala Jerabek, Zagreb.

Anica Perković

Upotpunjenje muzejske biblioteke 1935 god.

A. Historija

D-r Petar Skok: Dolazak Slovena na Mediteran. Pomorska biblioteka Jadranske Straže Kolo II sv. 1. Split. 1934.

B. Časopisi

Annual Review of the principal asquisit-ons during the year. Izdaje: Vicktoria and Albert muzeum London publisched under the authority of the board of education 1935.

Anthropos.: Revue Internationale d'Ethnologie et de Linguistique. Band XXX/1935 — Heft 1—2. Band XXX/1935 — Heft 3—4. Eigentum und Verlag der Internationalen Zeitschrift „Anthropos": St. Gabriel Mödling bei Wien, Osterreich.

Anzeiger für schweizerische Altertumskunde. Indicateur d'antiquités Suisses. Neue Folge (Band XXXVII/1935) H. 1, 2, 3, 4, — Zürich. Verlag des Schweizerischen Landesmuseums 1935.

Atlantis: — Länder (Völker) Reisen. Herausgeber: Martin Hürlimann VII Jahrgang, 1—12. Bibliografisches Institut Ag. Leipzig Atlantis — Verlag Zürich.

Bibliotheca etnologica - linguistica Africana. Band V/1933—34 Heftl/4. Herausgegeben von Albert Drexel, Administration und Redaktion: Innsbruck Kapfererstrasse 9, Austrija.

Bratislava: Časopis Učené společnosti Šafařikovy v Bratislavě. God. 1927 čislo 1—4 roć. I., God. 1928 čislo 1—5 roč II., God. 1929 čislo 1—4 roč III., God. 1930 čislo 1—5 roč IV., God. 1931 čislo 1—5 roč. V., God. 1932 čislo 1—5 roč VI., God. 1933 čislo 1—5 VII., God. 1934 čislo 1—5 roč VI'I., God. 1935 čislo 1—2 roč. IX.

Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat IX—X 1933/34, Tartu — 1934 — Sihtasutis „Eesti Rahva Muuseum".

Časopis Muzeálnej Slovenskej Spoločnosti. Ročnik XXVI. — Čislo 1—8, Turčianski Sv. Martin 1935.

Etnografija Słoviańska. Zesryt trzeci — Polacy. Lwów — Warssawa 1934.

Etnolog — Glasnik Etnografskog muzeja v Ljubljani. Redaktor d-r N. Županić. Knjiga VII Ljubljana 1934. Tisak Učiteljska tiskarna v Ljubljani (Predstavnik France Strukelj.)

Finskt Museum XLI 1934. Fimska Formminnesföreningen — Helsingfors 1935.

Folia Savarionsia Vasi Szemle II évf. 4 sz., 5—6 sz. Szombathely 1935.

Glasnik Centralnog higijenskog zavoda — God. IX. knj. XVII sv. 6 i God. X. knj. XVIII sv. 1 Beograd 1935.

Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu. Knjiga IX/1934. Beograd, 1934 Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije.

Glasnik Muzejskog društva za Slovenijo. Letnik XVI svezak 1—2. Ljubljana 1935.

Glasnik Skopskog naučnog društva, knj. XIII (1933) Odelenje društvenih nauka. Skoplje 1934.

Jugoslavija — Jugoslovenski turizam. Officielles organ der Ges. „Putnik" zur Förderung des Fremdeverkehrs im Königreich Jugoslawien. God. 1934. „ ., ., 4, 5, 6, ., ., 9, 10, 11, 12. God. 1935 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, Split.

Lares — Organo del Comitato nazionale italiano per le arti popolari. Anno VI — № 3, — O. N. D. Settembre 1935 — XIII Roma.

Letopis Matice srpske. Godina stodeveta — Knjiga 344 — sveska za septembar—oktobar 1935. U Novom Sadu, — Izdanje Matice srpske. 1935.

L'Ethnographie. Bulletin — semestriel Nouvelle Serie Nos 27 — 15 Juillet 1933. Nouvelle Serie Nos 28 et 29. — 15 Avril — 15 Decembre 1934. Société d'ethnographie de Paris — Fondcé en 1859. Reconnue comme établissement d'utilité publique en 1880. Librairie orientaliste Paul Geuthner Paris (VIe) 1933 i 1934.

Lud Organ de la société polonaise d'ethnologie. Serija II tom X — reszyt I. II ogolnego zbioru tom XXX. Lwów — Warszawa — Kraków — Poznań — Wilno.

Lud słowiański. Pismo poświęcone dialektologji i etnografji Słowian. Z zasiłku funduszu kultury narodowej, Wydaja: Dział A. dialektologję Kazimierz Nitsch. Dzial B. etnografję Kazimierz Moszyński. Tom III. reszyt 2. Krakow — Gebethner i Wolff 1934.

Ljetopis Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1932/33 svezak 46 i 47. U Zagrebu 1934 i 1935. Nadbiskupska tiskara.

Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft zu Berlin № 73.

Mladost — Ilustrirani časopis za omladinu; izlazi jedanput mjesečno; Godina 1929/30 br. 1, 2, ., 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Godina 1930/31 br. 1, 2, 3, ., 5, 6, 7, 8, 9, 10, Zagreb.

Napredak, časopis za pedagogiju. God. LXXVI/1935 broj 1—10. Izdaje Hrv. pedagoško-književni zbor i Jugoslovensko učiteljsko udruženje, sekcija za Savsku banovinu u Zagrebu.

Narodna starina. Časopis za historiju i etnografiju Južnih Slovjena. Glavni urednik prof. Univ. d-r Josip Matasović sv. 30, XII knj. 1 br., sv. 31, XII knj. 2 br. U Zagrebu, 15 VII 1933, 24 XII 1833.

Nastavni Vjesnik. Knjiga XLII. sv. 1 i 2., sv. 3—5., sv. 6—10. Urednici: D-r M. Gavazzi i D-r V. Vrkljan. Zagreb 1934/1935. Izdaje „Pramatica" nakl. K. D. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu s potporom Matice Hrvatske.

Nordiska Muscets Hasdlingar: 1 Smidda Järnkors pa ekshärads kyrkogärd Tecknade av Oscar Jonsson Inledning av Brynolf Hellner. Stockholm, 1932.

Nordiska Muscets Handlingar: 2 *Västerviks Bebyggelsehistoria.* En undersökning av bevarade äldre hus och gårdar av Erik Andrén. Stockholm 1933.

Nordiska Muscets Handlingar: 3 *Skänes foldkräkter* en dräkthistorisk undersökning 1500—1900 av *Sigfrid Svensson.* Stockholm. 1935.

Nordiska Muscets Handlingar: 4 *Sledges and Wheeled Vehicles* Etnological studies from the view-point of Sweden. By Gösta Berg. Stockholm—Copenhagen 1935.

„Obitelj." — Ilustrovani tjednik — sv. 1—52. Zagreb 1935.

Praehistorische Zeitschrift — Band XXV H. 1—2, H. 3—4. Berlin 1934.

Schweizerisches Archiv für Volkskunde. Vierteljahrsschrift unter Oberleitung von prof. d-r Ed. Hoffmann-Krayer, herausgegeben von D-r Hanns Bächtold-Stäubli, D-r Paul Geiger und R. — O. Frick. Vierunddreissigster Band. Heft 1., 2/3, Schweizerische Gessellschaft für Volkskunde. Basel 1335.

Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaft — Berlin, 1934 — XXIV—XXXIII, Berlin 1935 — I—XI. Verlag der Akademie der Wissenschaft.

Sociedad española de Antropologia, Etnografia y Prehistoria — Actas y memorias. Tomo XIV — Ano 1935 — cuaderno 1º. Tomo XIV — Ano 1935 — cuaderno 2º. Madrid — Museo antropologico national.

Sveta Cecilija — Smotra za crkvenu glazbu s glazbenim prilogom — Glasilo Cecilijina društva u Zagrebu. — God. XXIX sv. 1—6. Zagreb. 1835.

Suomen Muinaistoyhdistyksen Aikakauskirja. Finska fornminnesföreningens Tidskrift. XXXIX; Helsinki 1935 — K. F. Puromiehen Kirjapaino O. — Y.

Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu za etnografiju, etnologiju, antropologiju i prehistoriju. Knjiga I sv. 1—2. Urednik Ivo T. Franić, Zagreb 1935. Štampa Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije — Beograd 1935.

Zagreb — revija Društva Zagrepčana. God. II/1934 br. 1–12., God. III/1935 br. 1, 3 i 4. Zagreb 1934 i 1935.

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, Knjiga XXX, sv. 1. Urednik D-r D. Boranić. Na svijet izdaje Jugoslovenska Akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb 1935. — Nadbiskupska tiskara.

Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. Im Auftrage der Gesellschaft herausgegeben von Paul Kahle. Neue Folge. Band 13 — Heft 3/4 (Band 88), Neue Folge. Band 14 — Heft 1 (Band 89), Neue Folge. Band 14 — Heft 2 (Band 89). — Leipzig 1935 — Deutsche Morgeländische Gesellschaft in Kominission bei F. A. Brockhaus.

Zeitschrift für Ethnologie – Organ der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. God. 1934 — Heft 1—3, 4—6, God. 1935 — Heft 1—3, Berlin, 1935.

Ženski Svijet, Mali — God. III. br. 1–9. Ljubljana, 1935.

C. Etnologia

Ginjiro Fujihara: Zui-Ki-Tei The cottage of Auspicious Light. Tokyo, Japan. 1935.

Lindblom Gerhard: Kamba Riddles, Proverbs and Songs. Texts, translations and notes. Kamba folklore III. Archives d'Etudes Orientales. Publiées par J. — A. Lundell — Vol 20:3. Uppsala 1934 appelbergs Boktryckeriaktiebolag.

Manker Ernst: Ett „Lapparnas Tillitellse Register." Rig (Stockholm) 1934 M. IV.

Spamer Adolf: Die Deutsche Volkskunde. Erster Band. — Bibliographisches Instiut A. G., Leipzig. Herbert Stubenrauch, Verlagsbuchhandlung AG, Berlin.

Riehl Wilchelm Heinrich und Spamer Adolf: Die Volkskunde als Wissenschaft. Mit einem Verlagsbericht: *Zwölf Jahre Arbeit für deutsche Volkskunde*", und einem Anhang: *Der Wilchelm — Heinrich — Riehl* — Preis der Deutschen Volkskunde. Herbert Stubenrauch Verlagsbuchhandlung — Berlin unb Leipzig, 1935.

D. Etnografija

Adamic Luis: My Friend in Hercegovina. Izišlo u mjesečniku „*Womanns home Companion*" — Canada.

An Stelle der feierlichen Inauguration des Rektors der Deutschen Universität in Prag für das Studienjahr 1933/34 Bericht für die Studienjahre 1931/32 und 1932/33. U istoj knjizi otštampano od d-r Gerharda Gesemann: *Der Montenegrinische Mensch.* Prag, Selbst verlag der Deutschen Universität 1934.

Burian Maria Luise: Die Klosterkirchen von Studenica. Ein Beispiel für die Begegnung armenischer, byzantinischer und italienischer Formen in der Architecktur und Plastik des mittelalterlichen Serbiens. Bernhard Sporn, Buchdrucherei und Verlag Zeulenroda. 1934.

Divić Nevenka: Banjaluka (okolica — muslimanska svadba). Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Dobronić Ante: Psihologija naše pučke muzike. Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Dokušec Stjepan: Tisuću i jedna noć našega naroda. Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Dokušec Stjepan: Svatovski običaji (Lupoglav, srez Dugoselo). Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Drganc Dora: Mekušje (kod Karlovca) — *(svadba).* Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Franić Ivo: Oko spasavanja naše pučke umjetnosti. Otštampano u Vjesniku Zagrebačkog Zbora od 1935 god.

Franić Ivo: S. Berger — Etnografski muzej u Zagrebu i naša pučka umjetnost. Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Franić Ivo: Obnovljena porodična zajednica (zadruga) Filipa Kraljičkovića u selu Palanjek sreza Sisak, Banovina savska. Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Franić Ivo: San Bl. Djevice Marije. Veoma raširen apokrif u našeg naroda katoličke vjeroispovijesti. Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Gunda Bela: Stara hrvatska ognjišta uzduž Drave u Madžarskoj. Separatni otisak iz Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Hnilička Vjenceslava: Svadba Bušević (kod Bosanske Krupe). Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Japundžić Marinka: Smiljan (Lika) — (svadba). Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Jordanić Josip: Narodne poslovice (selo Deščevac i Markuševac srez Zagreb) Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Kus—Nikolajev d-r Mirko: Neki narodni običaji. Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Kus—Nikolajev d-r Mirko: Albert v. Le Coq, zum fünften Todestage. Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Kušar M.: Narodno blago. Riječi, fraze, poredbe, poslovice, pričice, izrazi od mila i pošte, pozdravi, čestitke, blagoslovi, pohvale, zahvale, molitve, psovke, kletve, zakletve, tužbalice, pitalice, zagonetke.) Izdanje Narodnog Etnografskog muzeja — Split. Uređuje inž. Kamilo Tončić — Sorinjski. Sv. V.

Lutovac Milisav: La Metohija. Étude de géographi humaine. Travaux publiés par l'Institut d'etudes slaves. — XIV. Paris — 1935. Librairie ancienne honoré champion 5. Quai Malaquais, 5.

Markovac Marijan: Stari svatovski običaji u Andrijevcima. Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Marschal Sir John: Mohnjo — Daro and the Indus Civilization. Being an official account of Archaeological Excavations at Mohenjo — daro carried ont by the Government of India between the years 1922 and 1927, Volume I, II, III, Arthur Probsthain 41 Great Russell Street, London W. C. 1. 1931.

Mautner Konrad und Viktor Geramb: Steirisches Trachtenbuch. Die Zeit der Türkenkriege und der Reformation. Die Zeit der Glaubenkämpfe. Die Perücken — und Zopfzeit Gratz 1934 — 1935.

Paulić Tereza: Bilješke sa Otoka Krka. Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Petrović Aleksandar: III. Male pčelice. Tuberkuloza — Narodna medicina. IV. *Studenica.* Ishrana seljaka — Ekonomsko stanje — Lična higijena — O religioznom osećanju. Bibliteka centralnog higijenskog zavoda 15 — Zbornik zdravstvenih proučavanja i ispitivanja sela i narodnog života. Beograd, 1934 — Štamparija Centralnog higijenskog zavoda.

Petrović Ž. Petar: O narodnim pesmama u Rudničkom Podunavlju. Etnografski muzej u Beogradu. Posebna izdanja sv. 5. Beograd-1935.

Pinter Viktor: Lončarstvo u Jerovcu. Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Piwocki Ksawery: Drzeworyt Ludowy w Polsce. Varszawa 1934 — Wudano z zasiłku funduszu kultury narodowej.

Rahvateadaslikud Küsimuskavad IX Rahvateaduslikke Küsimusi. — Eesti Rahva Muuseum „Postimehe" trükk Tartu — 1934. Sihtasutis E. R. Muuseumi Väljaanne NR. 11.

Rakić Ruža: Donja Dolina (kod Bos. Gradiške) — (svadba). Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Roth Ling H. Studies in primitive Looms. With Two Plates, and Over Two Hundred Ilustrations and Diagrams. Reprinted, 1934 — Halifax: F. King & Sons, L. T. D. Printers and Publichers.

Schneewels d-r Edmund: Grundris des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten. Družba sv. Mohorja v Celju. 1935.

Sertić Zdenka: Jamnica (Pisarovina — Pokuplje) (Svadba). Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd 1935.

Storelli Lucija: Banići (Svadba). Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu — Beograd, 1935.

Uputstvo za prikupljanje građe o narodnim pesmama. Etnografski muzej u Beogradu. Štamparija „Mlada Srbija", Uskočka 4. Beograd, 1935.

Uputstva za prikupljanje građe o ribolovu. Izdao: Etnografski muzej u Beogradu. Beograd, 1935. Državna Štamparija Kraljevine Jugoslavije.

E. Geografija

Luis, Robert: Villes d'Asie mineure, études de geographie antique. Paris, 1935.

Strohal Rudolf: Uz Lujzinsku cestu. Zagreb 1935.

F. Muzeologija

Bengt Cnattingius: Meddelanden från Östergölands Fornmimesoch. Museiförening 1933—1934, Linköping, 1934.

Dreiundvierzigster Jahresbericht 1934. Dem Departement des Innern der Schweizerischen Eidgenossenschaft erstattet im Namen der Kommision für das Schweizerische Landesmuseum von der Direktion. Zürich, Verlag des Schweizerischen Landesmuseums 1935.

Friluftsmuseet på Norsk Folkemuseum. 56 Billeder. Utgitt av Norsk Folkemuseum — Oslo 1935.

Orlik Jørgem: Dansk Folkemuseum 1885—1935. Saertryk af Tilkskuerens Augusthaefte 1935.

Norsk Folkemuseum Beretning om Virksomheten 1934—1935. XL Oslo — Kirstes Boktrykheri 1935.

G. Muzikologija

Chants Populaires Bulgares du Timok à la Vita (Bulgarie du N. O.) Rédacteur Vassil Stoin. Édition du Ministére de l'instruction publique. Sofia, l'imprimerie de l'état, 1928.

Ćurčić Vejsil: Sarajevska čalgija. Otštampano u časopisu „Napredak", Glasilo hrvatskog kulturnog društva „Napredak" u Sarajevu. God. X/1935 br. 1 str. 3.

Moehler d-r A.: Geschichte der alten und mittelalterlichen Musik I, II. Sammlung Göschen. Berlin und Leipzig 1914—1917.

Širola d-r Božidar: Istraživanje muzičkog folklora u Dalmaciji. Separatni otisak iz: Ljetopisa Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti Sv. 47, god. 1935 — Izvještaji.

Adler d-r Hubert: Ein neues Hörphänomen. 67 Mitteilung der Phonogram — archivskommission der Akademie der Wissenschaften in Wien. Sonderdruch aus Heft 5, 69. Jahrgang (1935) der Monatsschrift für Ohrenheilkunde und Laryng-Phinologie. Verlagsbuchhandlung Urban & Schwarzenberg, Wien IX. Frankgasse 4.

H. Philologija

Weis d-r Desider: Ein Fall von dreifacher Phonation. Extrait des Archives Neerlandaises de Fonetique Experimentale, tome XI (1935).

I. Priručnici

Aranđelović, Tih. J.: Imenik — Registar naseljenih mesta Kraljevine Jugoslavije sa vojno-teritorijalnom i administrativnom podelom, spiskom vojnih okruga, srezova, i opština sa njihovim sedištima i administrativnom kartom u razmeru 1 : 1,000.000. Druga knjiga — Beograd. Ministarstvo vojske i mornarice.

Mali statistički priručnik grada Zagreba III god. 1934. Priredio gradski statistički ured. Izdalo gradsko poglavarstvo u Zagrebu.

Who's Who in Central and East — Europa 1933/34. Edited by R. P. D. Stephen Taylor Zürich 1935.

Zagrebački Zbor. Službeni katalog 31. VIII. -- 9 IX 1935. XXIV. Međunarodni opći veliki sajam uzoraka.

XVIe Congres International d'Anthropologie et d'Archeologie Prehistorique. Sous le Haut Patronage de S. M. le Roi. Bruxelles, du Ier Au 8 Septembre 1935.

Henigsberg d-r Lav: Komentar štamparskog prava. Beograd, 1933.

Herkov d-r Zlatko: Zbirka propisa o porezu na poslovni promet. Zagreb, 1933.

J. Sociologija

Izvještaj Zanatske komore u Zagrebu za godinu 1933 i 1934. Uredio D-r Josip Butorac generalni tajnik komore.

Ročenka slovanského ústavu svezak V—VII. Za třileti 1932—34. V Praze 1935. Nakladem slovanského ústavu.

Statistički Godišnjak. Knjiga V 1933. Štampa Drž. Štamparije — Beograd 1935.

K. Textilija

Die Bändchenspitze (Point — Lace) Bibliothek D. M. C.; Verlag von Th. de Dillmont. Müllausen (Elsass).

Brief guide To the Persian embroideries. Izdao: Victoria and Albert museum — Department of textiles. London: Publisched under the authority of the board of education 1929.

Gratz Paula: Handbuch für Hardanger Stickerei. Enthaltend eine ausfürliche Erklärung der Stickerei — Technik sowie zahlreiche Vorlage in 80 Abbildungen. Verlag der Internationalen Schnitt — Manufaktur, Dresden — N.

Gussi von Reden: Hedebo — Stickerein. Dänische Volkskunst — Arbeiten und daraus enstandene moderne Stickereien. Beyers Handarbeitsbücher Band 30, Verlag von Otto Beyer Leipzig.

Gussi von Reden: Hedebo — Stickereien Dänische Original — Arbeiten und verwandte moderne Stickereien. Mit 115 Abbildungen und 2 Mustertafeln. Handarbeitsbücher der „Deutschen Moden — Zeitung". Band 30. Verlag der „Deutschen Moden — Zeitung" Leipzig.

Gussi von Reden: Ausschnitt — Stikerei. Mit 153 Abbildungen und 3 doppelseitigen Mustertafel. Verlag von Otto Beyer, Leipzig.

Hochfelden Brigitta: Moderne Häkel — Arbeiten. Irisché Guipure, Motivhäkelei u. a. Verlag von Franz Ebhardt & Co., Berlin.

Irische Spitzen Bibliothek D. M. C. Th. de Dillmont, Verlag Mülhaus (Elsass).

Klauder — Ohrtmann: Vobachs Handarbeitsbücher. 15. Hardanger Durchbruch. Verlag W. Vobach & Co. G. m. b. H. Berlin—Leipzig.

Le Filet Ancien. Au Point de Repose. Paris.

Liebert Emmy: Frivolitäten. Handarbeitsbücher der „Deutschen Moden — Zeitung". Band 36. Verlag von Otto Beyer, Leipzig.

Die Nadelspitzen — I-te Serie. Bibliothek D. M. C. Th. de Dillmont, Verleger, Mülhausen (Elsass).

Niedner Marie: Tüll — Durchzug und — Stickerei, H. 1. Mit 125 Abbildungen und einen doppelseitigen Musterbogen. Beyers Handarbeitsbücher Band 7 Verlag Otto Beyer, Leipzig.

Niedner Marie: Bändschen — Arbeiten (Point — Lace). Mit 161 Abbildungen und 3 doppelseitigen Musterbogen. Verlag der „Deutschen Moden — Zeitung" Aug. Polich., Leipzig.

Seydel Agnes und Kaete P.: Flachstich — Arbeiten. Mit 191 Abbildungen und 3 doppelsitigen Beilagen mit Mustervorlagen. Beyers Handarbeits — Bücher der „Deutschen Moden — Zeitung", Band 25. Verlag Otto Beyer, Leipzig.

Sitting Eva: Weisstichereien für Bettwäsche. Vobachs Handarbeits-Bücher: Band 33 W. Wobach & Co. G. m. b. H. in Berlin und Leipzig.

Stickerei Zeitung und Spitzen — Revue Zeitschrift zur Förderung der Stickerei — und Spitzenindustrie und der Künstlerischen Frauen-Handarbeit. Herausgeber: Hofrat Alexander Koch. XIII Jahrgang, Heft 1—12. XIV Jahrgang. Heft 1—12. Darmstadt, 1912—1914.

Thümmel Agnes: Doppelseitiger Kreuzstich. Holbein — Technik. Ein Lehrgang des doppelsetigen Kreutzstiches, der Holbein — Technik u. a., sowie eine Anleitung zur Herstellung von Gebrauchs-gegenständen in diesen Handarbeiten. Mit 138 Abbildungen und 2 doppelseitigen Beilagen. Handarbeitsbücher der „Deutschen Moden — Zeitung" Leipzig, Inhaber: Otto Beyer.

Weber Helene: Weissstickerei. Dritte verbesserte Auflage. Mit 210 Abbildungen und 3 doppelseitigen Musterbeilagen. Beyers Handarbeitsbücher der „Deutschen Moden — Zeitung", Band 13. Verlag Otto Beyer, Leipzig.

Weber Helene: Gipüre—Arbeit. Mit 4 doppelseitigen Beilagen, enthaltend die Mustervorlagen. Handarbeitsbücher der „Deutschen Moden — Zeitung", Band 32. Verlag der „Deutchen Moden — Zeitung" Leipzig, Inhaber: Otto Beyer.

L. Umjetnost i umjetnički obrt

Babić Ljuba: Umjetnost kod Hrvata u XIX stoljeću. Zagreb 1934. Redovno izdanje Matice Hrvatske.

Dossiers de la coopération intellectuelle. Art populaire et loisirs ouvriers. Enquête faite a la demande du bureau international du travail. Sociéte des nations Institut international de coopération intellectuelle. Paris ler 1934.

Karaman Ljubo: Umjetnost u Dalmaciji. XV i XVI vijek. Zagreb, MCMXXXIII. Redovno izdanje Matice Hrvatske.

Kus—Nikolajev d-r Mirko: Seljačka ornamentika. Separatni otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu. — Beograd 1935.

Picard Max: Expressionistische Bauermalerei. München, 1922.

Uvodič Anđeo: Andrija Medluić, nazvan Schiavone. Dalmatinski slikar XVI stoljeća. Izdanje: Galerija umjetnosti Primorske Banovine. Split. 1934. sv. III.

Wulf d-r Oskar: Altchristliche und Byzantinische Kunst. II. Die Byzantinische Kunst von der ersten Blüte bis zu ihrem Ausgang. Berlin — Neubabelsberg — Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion M. B. H·

M. Varija

Austria - Öesterreichischer Universal — Kalendar für die Jahre 1843, 1846, 1847 und 1848. Wien.

Bošnjak — Dragovački Joža: „Kroz smjeh i suze". Slavonske novele. Samobor, 1935.

Dean Ante: Gradska godina. Zagreb — Tiskara Dragutin Beker, Preradovićeva ulica 32 — 1932.

Domović Franjo: „Razlupano nebo“. Zagreb, 1930.

Etudes Orientales. Publiée par l'Institut français d'archéologie de Stamboul sous la direction de M. Albert Gabriel. I — *Prosateurs turcs contemporains*, Extraits choisis présentés et traduits par Edmond Saussey membre de l'Institut français d'archeologie de Stamboul. E. de Boccard, éditeur Paris 1925.

Jugoslovenska bibliografija. God. I br. 3—4, 5—6 Beograd' 1934.

Spomenica varaždinskog muzeja 1925—1935. Varaždin, 1935.

Sveti Sava, Narodna čitanka sa kalendarom za godinu 1933. Godina IV — Izdanje Prosvetnog i dobrotvornog društva Svetog Save u Zagrebu, Bogovićeva 7.

Šafar Vinko: Život kažnjenika u Lepoglavi. Zagreb 1933. — Zaklada tiskare Narodnih Novina.

Topali Ljerka

Iskaz nabavljenog pokućtva i namještaja

Plaketa Njegovog Veličanstva Kralja Petra II u sadri (Rad: Taider A. Krunoslava, nastavnika Drž. Obrtne škole u Zagrebu.

28 kom. vitrina iz smrekovog drva, tamno močene i polaštene sa jednokrilnim ustaklenim vratima i policama (načinila: Drž. Obrtna škola u Zagrebu).

2 kom. vitrina iz smrekovog drva, tamno močene i polulaštene sa dvokrilnim vratima na podastu (načinila: Drž. Obrtna škola u Zagrebu).

Vitrina iz smrekovog drva, tamno močena i polulaštena sa dvokrilnim punim vratima u donjem dijelu, a u gornjem dijelu sa dvokrilnim ustaklenim vratima (načinila: Drž. Obrtna škola u Zagrebu).

Stubišne ljestve iz smrekovog drva 300 cm. visine (načinila: Drž. Obrtna škola).

Ormarić za fotografsku aparaturu izveden iz smrekovog drva, tamno močen i polulašten vel. 35×40/95 cm. (izradila: Drž. Obrtna škola u Zagrebu).

Dvostruke ljestve na preklop 170 cm. visoke izvedene iz smrekovog drva (načinila: Drž. Obrtna škola u Zagrebu).

Pisaći stol iz javorovog drva u veličini 215×105 cm. straga zatvoren, vanjska izradba prema ostalom namještaju, natur (kupljeno: American Kondor Company — Zagreb).

Pisaći stol iz hrastovog drva u veličini 190×90 cm. straga zatvoren sa klapom na podbočju (Stützen) sa 9 ladica, centralni zapor, 2 šubera i šperanom pločom, natur (kupljeno: American Kondor Company — Zagreb).

Fotelj iz savijenog bukovog drva (kupljeno: American Kondor Company — Zgb).

Fotelj iz javorovog drva tapeciran kožom (kupljeno: American Kondor Comp.)

Načinjena je potpuna bosanska begovska kuća iz drva u kojoj su smješteni predmeti zbirke Ademage Nešića iz Tešnja u Bosni.

U čitavu zgradu, obadva sprata, uvedena je napokon električna rasvjeta.

Katica Zaić

Iskaz posjeta Etnografskog muzeja do 31 decembra 1935 godine.

O godini 1935 posjetilo je Etnografski muzej u Zagrebu ukupno 10.829 posjetnika. Od toga odrasli 1.572, djece i vojnika 573. Među posjetiocima bilo je 163 ekskurzija:

Ženska građanska škola, Karlovac, nastav. Hribar	(35)
Hrišćanska zajednica mladih ljudi, Zagreb, prof. Z. Sertić	(15)
Studenti geometri, Beograd, Stud. Muftić	(6)
Grupa seljaka, Koprivnica	(10)
Grupa sokola prednjaka, Zgb., Mladen Širola	(20)
Domaćinska škola, Božjakovina, I. Ritig	(32)
Učenice samostana S. M., Zgb.	(20)
Stud. Etnolozi prof. Gavazzi-a, Zgb.	(10)
Ženska građanska škola, Zgb., nast. Bogdanović	(20)
Zavod za gluhonjeme, Zgb., nast. St. Gjukić	(14)
Poljoprivredna škola, Knin, Ing. Georgijević	(20)
Opći poljoprivredni tečaj, Garešnica, prof. A. Heisinger	(22)
Priv. Češka poljoprivredna škola, Daruvar, upr. Herod Karlo	(20)
III. muška realna gimnazija 7 razred, Zgb. prof. Stabuljak	(30)
Obrtna škola Maribor, nast. Rozman	(58)
Mješovita građanska škola II i IV razr. Zagreb, Zagorska ul. nast. Hofman	(28)
III. muška realna gimnazija, Zgb., prof. Živko Jakić	(30)
Obrtna ženska škola, Vesna—Maribor, nast. Rozman M.	(24)
Gračanska škola Kraljice Marije, IIIa razr. G. Heker	(20)
Ženska stručna učitelj. škola, Zgb. G. Pleše	(28)
Klasična gimnazija, Split, prof. Gortan	(155)
Ženska zanatska škola, Split, g. prof. Vid	(50)
IV muška realna gimnazija III razr., Zgb. prof. Glumac	(20)
Građanska Mješovita škola, Ludbreg, nast. Šoštarić	(34)
Drž. Ženska realna gimnazija VII razr. Novi Sad, prof. Petrović	(15)
Seljačko sveučilište škola narodnog zdravlja, Zgb., sestra M. Štehte	(34)
Državna osnovna škola, Vinica	(25)
Grupa sveučilištaraca, Beograd	(8)
Slušači šumarskog fakulteta, Beograd	(21)
Skupina „Sklad" za proučavanje narodnog života, prof. Matz	(35)
Državna osnovna škola, Horvati — Tgb., nast. Matić	(47)
Zanatska trgovačka škola, Karlovac, nast. Hercegović	(93)
Mješovita zanatska škola, Zgb. Sigečica, nast. Omčikus	(20)
Realna gimnazija, Petrinja, prof. Kovačević	(27)
Gimnazija časnih sestara, Zagreb., nast. Grdan	(36)
Građanska škola III razr., Zgb., g. Calerijan	(10)
Učiteljska škola. Novi Vrbas, prof. Novak	(33)

Ženska zanatska škola, Bjelovar, nast. Stilinović	(26)
Osnovna škola, Nijemci, učit. Subotić	(34)
Osnovna škola, Suvopolje, učit. Baršić	(50)
Građanska škola, Čakovec, nast. Kunc	(32)
Realna gimnazija, Daruvar, prof. Vidmarić	(52)
Trgovačka Akademija, Banja Luka, prof. Rdalj	(24)
Zanatska trgovačka škola, Varaždin, prof. Škarpa	(69)
Naučnička škola, Laščina, Zgb. učit. Horvatin	(24)
Zanatska trgovačka škola, Nova Gradiška, g. Matijević	(56)
Drž. osnovna škola, Draganići, učit. Denk	(23)
Drž. osnovna škola. Vrbovec, učit. Vernić	(46)
Škola sestara pomoćnica, Ljubljana, sestra Češaljek	(30)
II. muška gimnazija, Beograd, prof. Veljković	(20)
II. muška realna gimnazija Zgb., prof. Šturn	(26)
Drž. narodna škola, Banija — Karlovac, učit. Miletić	(25)
Osnovna škola IV razr., Kostor	(38)
Drž. učiteljska škola Kostor, prof. M. Rabatić	(12)
Franjevačka gimnazija, Varaždin, pater Titus Pil	(14)
Privatna ženska zanatska škola, Šibenik, Slava Vlahović	(26)
Kmetijska in Gospojinska škola, Trbovlje, učit. Omerzo K.	(46)
Domaćinska škola, Bedekovčina, učit. Kovačić Štefa	(19)
Ženska realna gimnazija S. Č. S 2 razr. Zgb., prof. Turkalj	(48)
Ženska realna gimnazija S. Č. S. 1 a razr.. sestra M. Tijan	(48)
Ženska realna gimnazija S. Č. S. 1 a razr., prof. Turkalj Zdenka	(38)
Stručna učiteljska škola, Zgb., Ausperger	(40)
Drž. muška građanska škola, Kaptol Zgb., G. Balej	(25)
Drž. narodna škola, Novo Mjesto	(35)
Drž. narodna škola, Baševac, Mihatović	
Drž. narodna škola, Grabar — Žumberak, Danica Pavić	(11)
Ženska stručna škola, Zgb., g. Pleše	(28)
Zanatska škola, Bjelovar, g. Fuksa	(17)
Grupa akademičara, Ljubljana	(12)
Osnovna škola, Preparno, g. Meniga	(29)
Osnovna škola III i IV r. Prepopakra, g. Rehak	(24)
Osnovna škola, K. Selišće, Minčir Zlata	(17)
Osnovna škola, Krško, učitelj Vanić	(74)
Zavod za gluhonijeme, Zgb., I. Jordanić	(22)
Osnovna škola sestara sv. Križa, Bos. Brod, Laškovka sestra	(21)
Osnovna muška škola, Slav. Brod, učit. Ivanarević	(36)
Osnovna škola, Knjeginjec, učitelj Parsoli	(22)
Osnovna škola, Molve, učitelj Hantić	(21)
Mješovita realna gimnazija, Maribor, prof. Seunik	(20)
Drž. osnovna škola, čehoslov. odjela, Dežanovac	(32)
Niža poljoprivredna škola, Slav. Požega, Tatar Adam	(14)
Osnovna škola česko odjelenje, Bjelovar	(38)
Osnovna škola III i IV r. Vel. Malaka, učit. Lončar	(22)
Privatna uršulinska građanska škola, Varaždin	(14)
Osnovna škola, česko odjelenje, Golubinjak, učit. Žerhak	(20)
Učenici trezvenjačkih skupina, Zgb; Oton Deutsch	(13)
Učiteljski tečaj ručnih radova, Jugoslavije, g. Markovac	(20)
Hodočasnici M. Bistrici — Slavonija	(18)
Drž. osnovna škola, Zdenci, M. Purković	(25)
Maturantice I žen. realne gimnazije, Bgd., g. Čabrilović	(10)

Ženska zanatska škola, Sarajevo, g. Juvanac (23)
Polopjivredna drž. škola — Ludbreg, g. I. Švik (26)
Studenti šumarskog fakulteta — Beograd, D-r Jovanović (20)
Učiteljski pedagoški tečaj Jugoslavije, G. Markovac (7)
Izlet društva Frankopol, Zgb. (20)
Opća zanatska trgovačka škola, Koprivnica, učit. Sudeta (22)
Ekskurzija Slovenaca, Ljubljana, J. Fras (54)
Muška građanska škola, Draškovićeva ul. Zgb., učit. Sučević (48)
Ekskurzija VI r. realne gimnazije, Vukovar (26)
VIII r. realne gimnazije, Vukovar (18)
Drž. Ženska građanska škola, Zgb. (30)
Osnovna škola, Kupinec, učit. Potočnjak (34)
Domaćinska škola, Novi Vinodol, Sinavčić Stanka (20)
Drž. učiteljska škola, Jagodina, prof. Mišić (24)
Drž. učiteljska škola, Čakovec, prof. Kantarić (16)
Pitomci privremene žandarske škole, Zgb., nared. Dane Tesla (70)
Drž. tekstilna škola, Krain, Franjo Stipica (16)
Učiteljska škola uršulinki, Ljubljana, sestra Fajdrga (20)
Ženska učiteljska škola I tečaj, Zgb., gosp. Bedeković (15)
II. ženska realna gimnazija VI r. Zgb. prof. Popović (30)
Ženska zanatska škola, Gornji grad, Zgb., Aug. Kovačević (40)
Drž. osnovna škola muška Sv. Duh, Zgb., g. Fučić (80)
Drž. srednja tehnička škola, Beograd„ prof. Skoković (47)
Skupina skauta II muške realne gimnazije Zgb., Špicer Kadr. (20)
Skupina seljaka Rugvica, kot. Dugoselo (8)
Ženska građanska škola I r. Zgb., g. Benigar (11)
Osnovna škola, Lašćina, Zgb., G. Krupek (40)
Ženska građanska škola III r. Zgb., G. Benigar (16)
Domaćinska škola, Sunja, D-r Zolton (20)
Muška zanatska škola, Samobor, nast. Mihaljević (22)
Škola narodnog zdravlja, Higijenski zavod, učit. Marović (30)
Internat opć. činov., Knoffel prefekt (55)
Penzionat „Lada“ Laonhart (6)

Posjetnici i uglednici sa strane

Bugari studenti Ekonomške bugarsko-jugoslovenske lige (50)
Grupa željezničara iz Bugarske (15)

Od uglednijih pojedinaca i skupina iz inostranstva i tuzemstva

J. E. Van der Stok, profesor Univerziteta, Holland.
D-r Paul Pick, Komponist, Wien.
Adolf Andersen, hotelier, Kopenhagen.
Agnus Andersen, njegova supruga.
5/III *Терзић Хусеин.*
Tahira Terzić.
Besarabić Žarko.
Дим. Михалић.
Muftić H.
10/III *Elisa Bratianu,* Bucureşti.
K. Franasovichi, Minister des travaux Publique, Bucureşti.

Georges Fotino, Vice President de la Chambre des Députés — Romania.
Alen Guranescu, Ministre de Roumanie en Jugoslavie.
Charl Oulmout, Conservateur du Musée de S. Clond.
J. Manninen, Helsinki, Finnland, Finisches Nationalmuseum.
Taru Manninen, seine Frau.
Сш. Василиевъ, вођа групе бугарских студената, Софіа.

7/IV *Stanislav Tomášek,* predsjednik Československá Obec.
Polytechnic Touring, London.
J. D. Reelfs, Genève.
Alice M. Godman, 45 Ponti St. London.
Eva M. Godman.
C. Edith Godman.

20/IV *Prof. A. Popovici* — Baznosanu, Bucureşti.
Marie Popovici — Baznosanu, Bucureşti.
Prof. Const. Kiriţescu, Directeur de l'Enseigment superieur du Roumanie.
Liliane Kiriţescu, Bucureşti.
Prof. M. Lefterin, Bucureşti.
Adina Lefterin, Bucureşti.
Marga Fr. Chiriac, Bucureşti.
Prof. Fr. Chiriac, Bucureşti.
A. Kiriţesen, Bucureşti.
C. Kiriţesen, Bucuresti.

25/IV *Else Goeler* — Bildhauerin, München.
Rosemarie Meln — Goeller, Malerin, München.
Luise Kretzschmann — Kiefer, Goldschmiedemeisterin, München.
Johanka Lindener, München.
Margarete Hein, München.
Gertrud Hein, Zeichenlehrerin, München.
Roswitha Mones, Studentin, Kronstadt. Rumenien.
Margarete Guttenhofer, Wissenschaftliche zeichnerin, München.
Elisabeht Guttenhofer, Wirzburg.

26/IV *Priv. sdruženi „Opus“* iz Brna.
„Wycieczka Francopoln“.

1/V *Turadio,* Reisebüro, München.
R. Muret.
M. Brasse.

22/V *Дамянъ Николовъ,* публициста, Софіа.
Ив. Ђангевени, Софіа.

24/V *J. Lubinsky,* Cape Jowu, South Africa.
La Société de Geographie de Saint-Omer (France — Pas de Calais) (27 membres visiteurs).
Димищър Левичев, Българинѣ Пловдив, Б. Д. Железница.

10/VII *Visite des Cours de Vacances de l'Institut français de Zagreb. H. Crusperot, R. Warnier, Sadrain.*
Wycieczka z Warszawi.
George Hill, St. M. S., Durban.

19/VII *D-r Annu Hančar,* aus Wien.
D-r Franz Hančar, aus Wien.
Prof. d-r Elena Eftimin, Bucureşt.
Olga Eftimin, Bucureşt.

22/VII *Excurzia „Urania“,* Praga.
Un groupe de Français.
Ekskurzija središnjeg društva učiteljskih organizacija Brno (29 osoba).

27/VII	*Gräfin Janka Vojkffy*, Obersdorf.
28/VII	*Wycieczka Golaków* z Okarpi.
29/VII	*D-r Stanislav Gruchalski*, prelat - profesor, Polska.
30/VII	*D-r Oswald Dauerling*, profesor aus München.
31/VII	*Ekskurzija čehoslov. učitelja*, Brno, vođa Josef Mlejnek.
2/VIII	*Wicieczka „Ligi“* A. Z. Z. M., Polska.
	Wycieczka P. B. P., Francopol (118 osoba).
16/VIII	*Pasage du Tourisme Français* — Paris.
	Charton Nevers.
18/VIII	*Mathilde Visser, Paris.*
19/VIII	*Българcки студенти*, членове на Студенската Академическа Сек[illegible] — Българо Югословенскоти дружество, София.
19/VIII	*D-r Robert Oberhause*, Führer der pfälzisch-saarländischen Reisegesellsc[illegible]
23/VIII	*Anna Vurbsova*, Králové Dvůr n/L sa 70 čelnova čehoslovačkih učitelja iz Br[illegible]
25/VIII	*Amicale Universitaire „Nos Vacances“ de Paris (E, Ginbé, J. Ginbé, Ph[illegible] Place, A. Tartinville, Ch. Tartinville, E. Cros, Louis Cros, M. Plac[illegible])*
28/VIII	*Wycieczka z Polski „Francopol“* Warszawie.
	Franeiszk Kulmer z Warszawie.
	M. Kotwiczowna — Wilno.
	Général Larras de Paris.
	M. Larras de Paris.
31/VIII	*Studienreise der Deutschen Hochschule für Politik.*
18/IX	*Olive Lodge* — London.
	Pastor Fredrik Klaveness — aus Bergen, Norwegen.
	Frau Dagny Catharina Klaveness — aus Bergen, Norwegen.
	Hedvig Eschildsen Klaveness — aus Bergen, Norwegen.
	Thora Klaveness.
19/IX	*Jodlergruppe Basel*, Schweiz, Walter Mayer Präs.
22/IX	*Grupa poljskih zadrugara.*
	Clara Ray Duncan — London.
	Nayorie Ray Duncan — London.
	Jonny Buttner, Thiery.
	Alice Buttner, Thiery.
	M. Lagrange.
	Elisabet Artaux.
	D-r Hans Oest, Berlin.
	Hanna Oest, Berlin.
15/X	*Sigrid Schlacht*, Berlin.
	† Kazimiersz Bukraba, biskup, Polska.
	O. Stj. Sakač, D. I.
	Izlet iz Waršavi 30 osoba.
	F. Halders.
	Pierre Sabaton.
	Irene Zucca, Gileyrand.
	D. Mineff, Sofia.
25/XI	*† Harold Buxton*, Bichof of Gibraltar
	A. E. Jord.
28/XI	*Oficiri čehoslovačkog Glavnog đeneralštaba.*
13/XII	*Fernand Maurette*, directeur du Bureau international du Travail.

Iz Etnografskog muzeja u Zagrebu

Lične promjene: Riješenjem Min. Prosvete *P. br.* 996/34 od 26 januara 1935 postavljen je diplomirani filozof *Topali Ljerka* činovničkim pripravnikom za zvanja od IX grupe na Etnografskom muzeju u Zagrebu. Ukazom Nj. Vel. Kralja (M. P. br. 2365 od 25 januara 1935) *unapređen* je upravnik Etnografskog muzeja dr. *Širola Božidar* u IV grupu I stepen činovnika.

Premještenja: Ukazom Nj. Vel. Kralja od 10 februara 1935 (M. P. 4899 od 14/II 1935) premješten je *upravnik* Etnografskog muzeja u Zagrebu *Širola* dr. *Božidar* za direktora potpune gimnazije u Bačkom Petrovcu.

Postavljenje: Ukazom Nj. Vel. Kralja od 12 februara 1935 (M. Pr. P. br. 5868 od 20/II 1935) postavljen je za upravnika Etnografskog muzeja u Zagrebu u III gr. 2 stepena *Franić T. Ivo*, načelnik up. iste grupe i stepena.

Riješenjem G. Pomoćnika Min. Prosvjete (M. Prosvj. P. br. 9638 od 28 marta 1935) postavljena je činovničkim pripravnikom za zvanja od IX gr. *Zaić Katarina*, svršeni đak Trgovačke Akademije.

Prekategorisanje: Riješenjem Ministarstva Prosvjete (P. br. 11.871 od 5 aprila 1935) prekategorisana je činovnički pripravnik za zvanja od IX gr. *Topali Ljerka* za činovničkog pripravnika za zvanja od VIII grupe dalje.

Smrt. Pok. *Ženka Frangeš* odlična pretsjednica „Zagrebačke Udruge za promicanje pučkog obrta" i povjerenik ovoga muzeja, agilni i dugogodišnji saradnik pok. direktora i osnivača Etnografskog muzeja u Zagrebu, S. Bergera zaklopila je svoje umorne oči i napustila na uvijek svoj plodonosni rad. U njoj gubi seoski pučki obrt gorljivog zagovornika, a ovaj muzej prokušanog prijatelja i saradnika. Pokoj i mir njezinoj vrijednoj i zaslužnoj duši!

Važniji radovi u Etnografskom muzeju u god. 1935. Ove godine, napokon, započelo se *adaptacijom interieura muzeja i reorganizacijom muzejskih zbirki,* te preselenjem kancelarijskih ureda i magacina. Taj ogromni rad okončan je 29 VIII 1935. O samoj adaptaciji i reorganizaciji izvještava se na drugome mjestu. U ovome radu muzejsku upravu mnogo je ispomogla drž. Obrtna Škola u Zagrebu, na čemu joj i na ovom mjestu Uprava muzeja toplo zahvaljuje. Kod toga rada načinjeno je 40 novih vitrina i nabavljeno 30 novih manekena za izloške odijela. U čitavu muzejsku zgradu uvedeno je električno svijetlo; koje je dotada postojalo samo u parteru zgrade.

Nova izdanja muzeja: Do 1935 godine glavna izdanja Etnografskog muzeja ograničila su se na „Etnološku biblioteku", i na „*Zbirku Ornamenata*". Početkom 1935 godine pokrenuta su: „*Etnografska istraživanja i Građa*", od kojeg je izašao I svezak.

Da bi se i Etnografskom muzeju u Zagrebu dala mogućnost, da svoj rad publikuje u širem objamu, a po uzoru ostalih muzeja i naučnih institucija, pokrenuta je nova edicija muzeja, koja će obuhvatiti sve ranije edicije u jednoj knjizi, godišnjak.

„Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu" od kojeg je tokom 1935 godine izašla I knjiga (sv. 1—2). Vjesnik je u naučnim krugovima i među prijateljima muzeja primljen simpatično. Pa i iz inostranstva primila je uprava muzeja laskava pisma.

„Vjesnik", dobio je u II knjizi svoju približno konačnu redakciju. Sadržina mu se dijeli na 3 glavna ogranka:

I studije i članci;
II Etnografska istraživanja i građa;
III Izvještaj o muzejskom radu.

U istraživanja i građu umetnuta je i stručna literatura, prikazi o knjigama itd. dobili su zasebni odio „Razno". U „izvještaj o muzejskom radu" uvrštene su i nabavke muzeja, kako u inventarskim predmetima tako i u biblioteci; odvojeno su istaknuti pokloni od kupnja.

Nastojalo se da se opiše, ilustrira slikama i crtežima. Kao novost, za bolje razumijevanje naučnim institucijama u inostranstvu, objašnjenja pojedinih ilustracija dana su još na njemačkom i francuskom jeziku. Zanimljivije studije i članci biće štampani i u separatnim otiscima kao brošure. „Vjesnik" će nastaviti započetim smjerom, povodeći se u radu jedino interesima nauke i muzeja kojemu služi.

Sudjelovanje muzeja na izložbama: Etnografski muzej u Zagrebu sudjelovao je 1935 godine na slijedećim izložbama.

Na „*ribarskoj izložbi*" (od 11 do 25 maja), koja je bila priređena na *proljetnom Zagrebačkom Zboru.* Muzej je izložio modele i originalne uzorke ribarskih naprava i potrepština.

Na *jesenskom Zagrebačkom Zboru* od 31 augusta do 9 septembra, Etnografski muzej i Zagrebački Zbor priredili su *Veliku jugoslovensku izložbu primjenjenih narodnih rukotvorina* za gradska kućanstva i eksport na međunarodna tržišta. Pripremama rukovodio je u tu svrhu naročito izabrani odbor kojemu je bio pročelnikom Upravnik muzeja g. Ivo T. Franić. O ovoj izložbi donosimo na drugome mjestu zasebni referat.

Na *jesenskoj izložbi Ljubljanskog velesajma* priredila je *Jadranska Straža u Ljubljani* zasebnu Jadransku izložbu. Na toj izložbi, dozvolom Ministarstva Prosvjete, učestvovao je i Zagrebački Etnografski muzej s tekstilnim predmetima iz Dalmacije i s čipkama s ostrva Paga.

Učestvovanje u proslavama drugih muzeja. *Desetogodišnjica kulturno-historijskog muzeja u Varaždinu.* Na 16 novembra proslavio je ovaj mjesni muzej svoju desetogodišnjicu opstanka. Radi bolesti u obitelji Upravnik nije mogao osobno toj proslavi da prisustvuje. Muzej je zastupala, prema tome, činovnik ovoga muzeja gdjica Paulić Tereza. Muzej je pismeno pozdravio čestitara.

Desetogodišnjica „Glasnika Etnografskog muzeja“ u Beogradu. Lijep, iako čedno proslavljeni jubilej. Drugarski muzej u Beogradu ove godine objavljuje deseti svezak svoga *„Glasnika“*. Drugu u Beogradu od srca iskreno čestitamo i želimo svaki napredak i procvat.

Šezdesetgodišnjica života Direktora Etnografskog muzeja u Ljubljani g. dra. Nike Županića. Ove godine navršava svjetski priznati naučni radnik, antropolog, etnolog, paleoetnolog itd. dr. Niko Županić šezdesetu godinu života. Još uvijek svjež i zdrav, duhom bodar i bistar, vrijedni jubilarac i sada radi punom snagom na svojim istraživanjima. On svojim naučnim vjerovanjima još nije, ni izdaleka, dao završnu „poantu“. „Vjesnik“ je donesao jubilarčev životopis i bibliografiju njegovih radova, a jubilarac objelodanjuje svoju antropološku naučnu studiju o *„Visini uzrasta Osmanskih Turaka“*, koju donosimo na drugom mjestu. Vrijednom jubilarcu, valjanom drugu, serioznom naučnom istraživaču i s ovog mjesta naše najbolje želje i čestitanja.

Na mnogaja let!

IV DIO

RAZNO

POLEMIKA

Jedan novi „Vjesnik“

Odgovor g. profesoru zagrebačkog univerziteta dru Milovanu Gavazziu u Zagrebu

Pod ovim naslovom potrudio se g. M. Gavazzi u zagrebačkom dnevniku „Obzoru“ od 19 novembra 1935 g. br. 267, na 1 i 2 strani u rubrici feljtona da izrazi svoje negodovanje, što je izašao „Vjesnik“ namjesto onih edicija ovoga muzeja, koje je i on, u zadnje vrijeme, uređivao. Moj „Ispravak“ „Obzor“ nije donesao. Pa ni predan preko suda. Čudan metod u jednoj kulturnoj sredini. — U parnicu se nisam htio upuštati radi izašle „abolicije“. A baš u interesu samog autoriteta gospodina profesora, ukoliko mu je, uistinu, stalo do objektivnosti, — bilo bi dobro da je omogućio, da čitalačka publika čuje i drugo zvono. Zašto g. prof. to nije učinio? Ne razumijemo mi, a mnogi, koji su mu, inače, prijateljski skloni to mu čak i zamjeraju.

G. univ. profesor Etnologije dr. Milovan Gavazzi nalazi, da je već sam naslov *„Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu“ za etnografiju, etnologiju, antropologiju, prehistoriju „bombastičan“*, i tvrdi *„da je značajno za rečenu bombastičnost, da će čitalac uzalud tražiti tu ma kakove članke iz antropologije, bilo iz prehistorije“*... Nezgodno je podučavati ovako javno jednog univerzitetskog profesora, da program u naslovu svakog časopisa ukazuje tek na okvir u kome će mu se kretati rad za vrijeme njegova izlaženja. Zato je čudna pretpostavka gosp. profesora, da ijedan stručni ili srodni časopis može u svakom svome broju da donosi svaki puta studije iz svih onih područja nauke i disciplina na kojima radi. I prostorno i stvarno to je nemoguće! Prema tome, nije naslov „Vjesnika“ bombastičan, ali je ovakovo proizvoljno podmetanje nemogućih zahtjeva, protiv svog najboljeg uvjerenja, sa strane jednog profesora univerziteta, *barem žalosno!*

Gosp. prof. dr. Milovan Gavazzi insinuira kada tvrdi da u „Vjesniku“ *„ima članaka, pa i od autora... i takvih, koji su bilo pod pritiskom, bilo pod kakvim perspektivama obaveza našli se ponukani da sarađuju!“* — Manjkala mu je smjelost da spomene i imena tih zainteresovanih ili na suradnju prisiljenih autora. Treba hrabrosti da se s dotičnima nađe okom u oko pred državnim sudom. Takav postupak nije novost kod g. Gavazzia. Na poziv prof. g. A. Dobronića u listu „Novosti“, da navede svoje stručne kvalifikacije koje ga ovlašćuju da meritorno govori o muzici, g. profesor mukom je zamuknuo. Isprike u Hrvatskoj Reviji nisu legitimacija! A od 1926 godine dužan je hrvatskoj javnosti opravdanje na napadaj dra Br. Vodnika i *da dokaže one stručne kvalifikacije, koje njega opravdavaju na položaju profesora univerziteta za katedru Etnologije s Etnografijom!* To ga ali ništa ne smeta da traži opravdanje stručne kvalifikacije od svog vlastitog učenika, kojemu je kroz 8 semestara čitao svoja predavanja — u pero! Na ovu „Vjesniku“ svijesno podvaljenu neistinu, međutim, kategorički izjavljujem, da u *„Vjesniku“* (knj. I) nije bilo i nema nijednog saradnika na koga bi bio pravljen bilo kakav pritisak, ili koji bi imao „perspektive nekih obaveza“!

Tvrdnja da *„g. Fr. kao upravnik Etnografskog muzeja nezna ni to, kada je on*

osnovan" - - - - nije samo presmjela, već i neistinita kao i njegova, da je muzej *„osnovan tek 22 listopada 1919 godine"*. Prvo: svaka institucija vodi svoj početak od onog časa, kada joj je oživotvorena njezina jezgra. Bivši upravnik ovoga muzeja g. prof. Vladimir Tkalčić u brošuri *„Etnografski muzej u Zagrebu 1919—1929 godine"* priznaje da u cjelini (Etnografskog muzeja") *„Zbirka S. Berger" zauzima (još i 1928 godine) — glavni i osnovni dio"*. Ta „Zbirka S. Bergera" i danas pretstavlja natpolovičnu većinu svih inventarskih predmeta ovoga muzeja. Nabavljena je, stvarno, već 1918 godine, iako je kupoprodajni ugovor potpisan istom u aprilu 1919. Jer tadašnje „Povjereništvo za bogoštovlje i nastavu" u Zagrebu već u svome riješenju od 24/XII 1918 br. 37.251 izričito kaže, da mu je *„uspjelo osigurati oveću zbirku narodnih tkanina i veziva*, pa *želi toj zbirci, po mogućnosti, pripojiti još i ostale već postojeće javne zbirke iste vrsti"*. (A ta zbirka bila je ova Bergerova)! Istovremeno nagovještava, da će osnovati *„instituciju za sabiranje zbirka narodnih tkanina i veziva"*. Na poziv „Povjereništva za bogoštovlje i nastavu" i Trgovačko-Obrtnička komora u Zagrebu u aktu br. 4628 od 5/I 1919 pristaje da proda Narodnome Vijeću svoje zbirke narodnih veziva i nošnja iz bivšeg Trgovačkog muzeja. Bergerovoj zbirci priklopljene su, kasnije, i zbirke „Skolskog muzeja", te one iz „Muzeja za umjetnost i umjetnički obrt". Zašto ova fundacija nije odmah i formalno proglašena kao sastavni dio Hrvatskog narodnog muzeja, jedini je razlog u tome, što je tadašnji muzejski zakon tražio da svakom odjelenju Hrvatskog narodnoga muzeja mora da bude na čelu jedan profesor univerziteta ili barem docent. Da bi se našao ma kakov prihvativi izlaz, radilo se jedno vrijeme čak i na tome, da se ovaj odio proglasi kao sastavni dio „arheološko-historijskog muzeja" s vlastitom upravom. Napokon, do konačnog riješenja, da se s organizacijom istoga odveć ne odugovlači, našao se izlaz tako, da je nova fundacija dobila naziv *„Zemaljska zbirka S. Bergera"*. *„Kao prvi predujam"* za njezinu *„nabavu"*, tadašnji ban g. Mihalović doznačio je aktom br. 285 od 16/1 1919 iznos od 300.000 kruna. Povjereničtvo S. H. S. za bogoštovlje i nastavu aktom br. 15.174 od 7 maja 1919 imenovalo je *„njezinog osnivača Salamona Bergera"* ravnateljem *„Zemaljske zbirke S. Bergera"*, a prof. *Vladimira Tkalčića* kustosom. *„Uredovni zapisnik"* muzeja za 1919 godinu počinje *s 1 julom*. Ovo su činjenice. Akt od 22/X 1919, dakle, i taj datum, odnosi se, isključivo, na pripojenje već konačno formirane i postojeće institucije „Zemaljske zbirke S. Bergera" Hrvatskom Narodnom muzeju u Zagrebu *kao njegov samostalan „etnografski odio"* sa S. Bergerom kao direktorom na čelu (vidi akt br. 37.605 od 22/X 1919). Svakom razlozima pristupačnom čovjeku mora biti jasno i sasma prirodno, da je muzej stvarno bio osnovan, kada je 15/I 1919 isplaćena pok. S. Bergeru polovina otkupne cijene s 300.000 Kr. Ostalo je pusta igra riječi. Na 22/X 1919 postojećem stanju dano je današnje ime. Namjesto „Zemaljske zbirke S. Bergera" otsada se javlja „Etnografski odio Hrv. Narodnog muzeja u Zagrebu" s istom upravom na čelu, s istim inventarom i istom organizacijom. Prema tome *nije istina da g. Fr(anić) nije verziran u pitanjima vlastitoga muzeja!"*

G. prof. dr. Milovan Gavazzi ide i dalje i kaže: *„Što se pak tiče osnivačkih nastojanja pok. S. Bergera oko Etn. muzeja, treba posve jasno kazati, da ga on u vrijeme tih nastojanja nije uopće ni zamišljao kao etnografski muzej, već je posve jasno i po vlastitim izjavama njemu pred očima bilo nešto kao Náprstkov muzej u Pragu, — dakle, ličnim svrhama (lične uspomene, radna soba itd. — pored sabranih predmeta) namijenjen muzej, kako to vrlo dobro znadu oni, koji upravo imadu zaslugu, da muzej nije dobio pri osnivanju taj karakter, nego baš čisto i jasno etnografski kao stručni, naučni zavod"*.

Međutim po izjavama baš tih saradnika pok. S. Bergera, vidi se da oni ne znaju ono što im sugeriše g. M. Gavazzi, već upravo obratno. *Gosp. prof. Vladimir Tkalčić*, koji je bio prvi i najduže vremena saradnikom pok. S. Bergeru, sve tamo od pregovora za otkup njegove zbirke u 1918 do kraja 1933 godine, u brošuri „Etnografski muzej u Zagrebu 1919—1929 go-

dine" piše doslovno ovo: „*Treba napose naglasiti, da je baš zbirka jednoga od ovih privatnih pregalaca bila neposredan povod osnutku pomenutog Etnografskoga muzeja! To je golema zbirka naših narodnih rukotvorina te različnih umjetnina, stranih i domaćih, S. Bergera, bivšega veleindustrijalca u Zagrebu, „osnivača i ravnatelja toga muzeja"* .... I nastavlja: „*S. Berger je, i nakon osnivanja ove institucije, kao njezin ravnatelj posvetio svu brigu i ljubav njenom napretku i procvatu.* Kako su dotacije sa strane države bile više nego minimalne, on je osnovao posebni „*Pripomoćni fond*", iz kojeg su za muzej ponovno privređene goleme vrijednosti. Tako je stvorena cjelina, kojoj „*Zbirka S. Berger*" zauzima glavni i osnovni dio reprezentirajući ogromnu znanstvenu i materijalnu vrijednost. Kr. Zem. Vlada odio za bogoštov. i nastavu, aktom od 22/X 1919 br. 37.605 imenovala je S. Bergera za „*počasnog direktora Etnografskog muzeja u Zagrebu*". U jednom svome referatu isti g. prof. Tkalčić kaže za Bergera doslovno i ovo: „ove se službe on primio iz idealne težnje, *da što više unapredi Etnografski muzej, dajući sve svoje sile, svo svoje veliko iskustvo za njegov procvat*".... Pa opet: „*volio je muzejski rad od probitaka lukrativnih trgovačkih poslova*, koji su mu kao komercijalno vanredno spremnom strukovnjaku, bili sa mnogo strana ponuđeni". I sam g. prof. M. Gavazzi u poljskom časopisu „Lud. Słowanski", govoreći o Etnografskom muzeju u Zagrebu, posvjedočava da je „*osamostaljen i jači centar etnografskih nastojanja s njegovim pokretačem i donatorom S. Bergerom - - - na čelu*". U časopisu „Lud" 1923 g. piše i ovako: „*temeljem mu (Etnogr. muzeju u Zagrebu) je Zbirka S. Bergera*" ..... „*S. Berger jedan je od najboljih poznavalaca našega pučkoga tkalstva i njegove tehnike, o čemu najbolje svjedoči njegova vlastita zbirka etnografska, kompletovana kroz vrlo mnogo godina (preko 40), čemu se ima da zahvali, da se očuvalo mnogo vrlo vrijednih objekata koji već idu u zaborav*". U „Trgovačkom kalendaru i Priručniku" za 1931 godinu, u članku „S. Berger" potcrtava se doslovno: „*tvorac i osnivač Hrvatskog Etnografskog muzeja, a sada njegov direktor*". I niko, pa ni g. M. Gavazzi **onda toga nije demantovao**, iako taj kalendar ima u posjedu!

Godine 1928 namještenici Etnografskog muzeja poklonili su, prigodom njegove sedamdesetgodišnjice života, pok. S. Bergeru „**Spomenicu**", u izvedbi akad. slikarice prof. Sertić Zdenke. Vlastitim potpisima svi su oni providili ovu posvetu:

„Gospodinu Salamonu Bergeru — 1858—1928— Osnivaču Hrvatskoga Etnografskoga muzeja, neumornom sabiraču narodnoga blaga, organizatoru hrvatskoga seljačkoga obrta, svome dobrome direktoru prikazuju ovu spomenicu u znak harnosti - - - - itd. 25/II 1928".

Ovu spomenicu, s ovim i ovakovim tekstom, **potpisao je vlastoručno na četvrtome mjestu g. M. Gavazzi, isti onaj koji danas mene zbog istih ovih riječi, pod istim svojim potpisom napada! - - -** Međutim iz svih isprava koje rade o osnutku Etnografskoga muzeja u Zagrebu, iz pretstavki pok. S. Bergera i njegove obilne korespondencije vidi se, da njemu nije nigdje bilo na misli „nešto kao Náprstkov muzej u Pragu, dakle, ličnim svrhama (lične uspomene, radna soba itd. — pored sabranih predmeta) namijenjeni muzej, — premda bi, prema ogromnim zaslugama kojima je zadužio hrvatski dio našeg naroda, i na to mogao da reflektira. Prema tome niie istina, da ja nisam znao „toga svega, tj. što se tiče osnivačkih nastojanja pok. S. Bergera oko Etn. muzeja", već je, naprotiv, istina, da sam to saznanje crpio, ne samo neposredno iz usta pok. S. Bergera, već i iz štampanih izjava Bergerovih prvih saradnika „*koji su tada s njime radili i koji*", prema izjavi g. M. Gavazzia, „*upravo imadu zaslugu, da je muzej dobio pri osnivanju čisto i jasno etnografski (karakter) kao stručni, naučni zavod*", — uračunavajući među ove čak i samog g. M. Gavazzia. I niko do sada, osim g. M. Gavazzia, nije toga demantovao, a ranije ni sam g. M. Gavazzi, iako je imao u ruci sve ove izjave. Naprotiv, prema vlastoručno potpisanoj izjavi u pomenutoj „Spomenici", za života pok. Bergera i sam je, iz nama nepoznatih razloga, o njemu baš ovako mislio. Dabome da ja nisam nikako mogao pretpostaviti, da bi jedan profesor univer-

ziteta u tako kratkom razmaku vremena ovako javno demantovao sama sebe, i zaboravio na svoj vlastoručni potpis.

Gospod. Profesor me prekorava, što sam u Vjesniku ustvrdio, da je pok. S. Berger dotirao iz svojih zbiraka i *„Školski muzej"*. Međutim ne ja, već sam pok. S. Berger u svojoj brošuri *„Tragedija hrvatske tekstilne umjetnosti"*, na str. 27, izričito podvlači: *„pridonio sam svoj obol i ostvarenju školskog muzeja!"*. I sam g. prof. Tkalčić Vladimir u pomenutoj brošuri priznaje da su: „sve ostale zagrebačke javne zbirke, nastale doprinosima spomenutih pregalaca, a opet velikim dijelom na osnovu rada S. Bergera, razasute po raznim ostalim muzejima". Niko, pa ni g. prof. dr. M. Gavazzi nije našao za potrebno da demantuje i jednu od ovih tvrdnja za života pok. S. Bergera, iako je imao u svojim rukama obadvije brošure (Bergerovu i Tkalčićevu)! Pa bi dobro bilo da opravda ili tadašnje svoje držanje ili današnji postupak.

G. Profesor dosta nevješto pribjegava i sofizmu. Za sofisteriju, međutim, trebaju željezni nervi i velika spretnost u igri riječi. A toga g. profesor nikako nema. Inače ne bi mogao da ustvrdi kako Franić ne zna ni to — i zato posve krivo piše, — da je n. pr. pok. Berger *„sabrao brojne ćilime za „Muzej za umjetnost i umjetni obrt", dok ih je najveću većinu sabrao Iso Kršnjavi, a tek malo njih je kupljeno od Bergera; isto je tako davno prije, nego se Berger dao za sabiranje nar. rukotvorina, činio to Dane Herman kod koga je Berger i dobio poticaj za sabiranje, pa Srećko Lay, Plavšić, Pfeiffer, a napose najviše Iso Kršnjavi, koji je kod trgovca Weissa upravo otkrio mnoštvo „krpa" i probirao za buduće muzejske zbirke,* — **kako to sve znadu oni, koji su s Etnografskim muzejem doista srasli, a ne zna g. Franić"** ..... itd.

Da se uglavi prozirna tendencioznost ovdje samo nasumce nagomilanih tvrdnja g. prof. M. Gavazzia, ja ću da doslovno iznesem onaj otsjek iz mog članka *„S. Berger — Etnografski muzej u Zagrebu — i naša pučka umjetnost"* u I knjizi Vjesnika na str. 6 treći stupac: na koju g. profesor ovim frazama nišani;

„Još 1903 godine prepustio je Berger za pukih 4.500 kruna najljepše predmete iz svoje kolekcije, koje su slobodno odabrali gg. Herman Bollé, prof. Robert Frangeš i prof. M. Cl. Crnčić. Ta odabrana zbirka ležala je do 1911 godine u jednome podrumu. Oko 90 komada starinskih naših ćilima iz Slavonije, Srijema, Bosne i Banata, stradali su tom prilikom u smjestištu".

„Kad se osnivao školski muzej, i njega je dotirao Berger predmetima iz svoje zbirke, koja je bila, skoro, neiscrpna."

Kako se vidi iz doslovnoga citata, *niko, nigdje, ni s jednom riječju nije porekao zasluga Ise Kršnjavija, Dane Hermana, Feliksa (a ne Srećka) Laya, Plavšića i Pfeiffera.* Niko nije kazao čak ni to da je Berger sabrao više od njih, prije od njih ili da više ćilima iz zbirke Muzeja za umjetnost i umjetnički obrt pripada nabavci S. Bergera no Ise Kršnjavoga. Sve što sam rekao samo je jedna puka konstatacija u nizanju zasluga ovog skromnog čovjeka, doslovno preuzeta iz njegove brošure *„Tragedija hrvatske tekstilne umjetnosti"* na str. 27, pa iz brojnih dokumenata njegove ogromne korespondencije itd. Za ovu brošuru znao je i g. M. Gavazzi još za života pok. Bergera. I nikada, ni jednom riječju nije se našao ponukanim da ga pozove na odgovornost, što je utvrdio neistinu, kako ju sofistički prikrivenom tendencijom nagovještava istom sada iza njegove smrti. I samo se od sebe namiče pitanje: zašto g. prof. Gavazzi, drmusajući se samnom, poriče sad najednom sve zasluge i sve vrijednosti pok. S. Bergera, pa i one, kako smo gore vidjeli, koje mu je za života, pod punim svojim potpisom, i sam priznavao?

Još na jednu stvar treba da skrenem pažnju čitaocima. G. dr. Milovan Gavazzi neprestano se isprsava s nekakovim ljudima, — *„koji imadu zaslugu da je muzej pri osnivanju dobio baš čisto i jasno etnografski karakter, kao stručni i naučni zavod"*, „koji su se s Etnografskim muzejem doista srasli" itd. Da li im imena prešućuje iz skromnosti, stidljivosti ili opreza? Pa ipak bi mu svi bili zahvalni, da imena tako zaslužnih ljudi radi budućih pokoljenja javno objavi. Prešućujući ih,

dopušta mogućnost da neupućeni i njega samoga uvrste u taj broj kamena temeljaca i anđela čuvara Etnografskog muzeja u Zagrebu!

No dr. Milovan Gavazzi ide dosljedno dalje. Podmiče mi *„predragocjene konstatacije, kako je pok. Berger pronašao među našim rukotvorinama i tu „koptičku“ tehniku“!* Koliko je on u tome objektivan, čitaoc će i sam iz slijedećih činjenica uglaviti ko izmišlja, ja ili g. M. Gavazzi, redovni profesor univerziteta u Zagrebu. Pok. S. Berger u brošuri *„Simbolizam u našoj folklori“ (Zagreb 1932)* na str. 5. doslovno kaže: **„Tkivo na vutlak“** *je najstarija tehnika te struke i zapravo zametak ažurne tehnike na svijetu. Ista tehnika tkanja* **pronađena je u egipatskim grobnicama najstarijeg doba** (Luxor); na str. 9: **„Tehnika ukrasa... na zijev...“** *je u Evropi već izumrla, osim u Južnoj Srbiji, gdje se pojedincato još može naći. Učenjaci utvrdili su, da takva tehnika tkiva potiče* **iz starog Egipta,** *gdje je pronađena* **u koptičkim grobovima,** *te se i zove* **„koptička tehnika“**; na str. 11: **„Izradba na drobni prebor“** *jest tehnika pronađena na uzorcima* **u egipatskim i peruanskim grobnicama“.** Za **„jalbu“** tvrdi (str. 13): **„ovakove jalbe nađene su i na mumijama u grobnicama starog Egipta,** *što su dokazali uvaženi učenjaci egiptolozi; a za tehniku* **„na grbež“** *dokazuje* **„da potječe iz Toleda** *u Španiji, kamo su ju, vjerojatno, donijeli* **Arapi“.** Na str. 18 **„čupavac“** uglavljuje: *„tehnikom prastarog doba na štapić preko osnove sa širokom petljom tkanja* (Maschen oder Noppenweberei)“ i kaže: *„Ova tehnika čupavca opstoji sada u Evropi isključivo još kod nas u Slavoniji.* **Pronađena je arheološki u najstarijim egipatskim i helenskim grobnicama“.** U rukopisnoj zaostavštini pok. S. Bergera ostao je i vlastoručno ispisani pregled *„Koptische Textilkunde“.* Tu je utvrdio da **„od koptičkih tehnika potječe starohrvatska tehnika „čupavac“ i „na daščice“.** Kako smo već ranije utvrdili, sam. g. dr. Milovan Gavazzi u poljskom stručnom listu „Lud“ pod punim potpisom priznao je S. Bergeru **„da je jedan od najboljih poznavalaca našeg pučkog tkalstva i njegove tehnike“.** A kako ta „predragocijena **konstatacija“** *„koptičke tehnike“,* potječe, kako smo eto svi vidjeli, baš od toga jednoga od najboljih poznavalaca našeg pučkog tkalstva i njegove tehnike“, pok. S. Bergera, vrlo žalim. što se prema tvrđenju g. prof. M. Gavazzia **nije g. Franić „opet i tu proslavio stručnim otkrićima, i što nije taj „famozni refren o El-Fajumu“** *moj itd.* I kao što ove meni, nasumce, pripisane „predragocijene konstatacije“ meni ne služe nikako na sramotu, jer se slažem s jednim od najboljih poznavalaca našeg pučkog tkalstva i njegove tehnike po priznanju samog g. M. Gavazzia, — tako je, u najmanju ruku **žalosno, da jedan aktivni redoviti profesor Zagrebačkog univerziteta pod punim potpisom danas poriče mrtvome S. Bergeru ono što mu je za života, isto tako pod punim potpisom i u stranoj naučnoj literaturi priznavao.**

Međutim, i dr. *Mirko Kus Nikolajev* u brošuri *„Šetnje kroz Etnografski muzej“* u Zagrebu (na str. 35) za plahte iz Pisarovinske Jamnice uglavljuje *„da se na njima nalazi najstarija tehnika ažuriranja uopšte“*; na str. 40: da je **„tkivo na vutlak“** *jedna od najstarijih tehnika tkiva uopće,* te je, kao i **„tkivo na zijev“** *poznato iz starih koptijskih grobova u Egiptu* (od 3—8 stoljeća iza Hr.); isto tako tamo nalazimo i staru tehniku **„naopačnog tkanja“. „**Te sve stare tehnike su zajedno danas još samo kod nas uščuvane, te su *kao naučni materijal od presudnog značaja“.* Na str. 45 ističe: *„poznata njemačka stručnjakinja za čipke gđa Schinnerer, istražujući stare tehnike, našla je* **sukladnost između naših čipaka i onih fragmenata koji su nađeni u koptijskim grobovima“.** Od takovog pletiva izrađene ženske kape zovu se: **„jalbe“.** Na str. 46 ukazuje i na: *„tkanice koje su rađene starom i primitivnom tehnikom tkanja na daščice, kakvu još nalazimo, prema Schermanu,* **u Tibetu** (Brettchenweberei)“. I opet, koliko mi je to god i neugodno, moram da istaknem, *da je g. prof. univ. dr. Milovan Gavazzi poznavao i ovu brošuru dra Kusa-Nikolajeva, i da mu* **nije, kao ni pok. S. Bergeru, nikada predbacio** da je *„pronašao među našim rukotvorinama i tu koptičku teh-*

niku,.. pa čak i neku tehniku južnoameričkih Indijanaca — sve eto kod nas', — **kako to danas podmiće meni.** Sporedno je to, da li zato što se nije usudio, ili što je on imao nekakova interesa na kakovim „*perspektivama obaveza*"! Činjenica je samo jedna: **onda je šutio i gutao, a danas poriče i ono što je nekada i sam tvrdio!** No podmitati nekome nešto u šta sami vjerujemo da nije istina, sumnjam da je dostojno jednog profesora univerziteta! A tvrditi o nekome što dotični nije kazao, napadati ga za nešto što nije skrivio, kako da se okrsti i za običnog čovjeka uopće, a tek za jednog akademskog reprezentanta koji želi da poluči glas nekog naučenjaka?! Jer naučni radnik mora biti bez svake subjektivnosti, potpuno objektivan u traženju čiste istine, i samo istine. A to g. prof. dr. Milovan Gavazzi, kako smo dosada vidjeli, ni u kome slučaju nije. Ili zar smije ovakov kandidat da na str. 1 stupac 8 u retku 11 ovog napadaja svjesno ustvrdi izmišljotinu, kao da sam ja rekao „*da su južni Slaveni bili u Tibetu ili su m, u najmanju ruku Tibećani bili komšije?*"

Na isti način ne bi smio pod svojim potpisom u javnosti ustvrditi: „*U drugom svome prilogu o zadruzi Kraljičkovića počinio je g. Franić kao autor nešto manje grijeha, premda i tu ima navoda, za koje je izvan svake debate, da su krivi, a prema onome,* **što se o načinu njegova pisanja dosad zna, „može se tek slutiti koliko tu još može biti netačnosti?"** — Prije no što jedan naučni radnik nešto zaniječe, mora da bude sam siguran da ima pravo. Sofizmi, izvrtanje činjenica, igra riječi, hipotetičko pretpostavljanje da neko, koga g. M. Gavazzi ne „šmeka", mora već zato da ima krivo i da bude nesposoban da nešto dobro napiše, bilo bi smiješno, kada ne bi bilo žalosno. Ja se neću osvrtati na fraziranja koja je g. Profesor iskonstruisao. Tek da o njegovoj *tvrdnji da je „isfantazovano tu koješta i o „djedu" te zadruge, pa je taj lokalni pače,* vjerojatno, *posve sporadičan slučaj nazivanja starješine zadruge „djedom" — (što se dosele nigdje drugdje ne nalazi potvrđeno) namamio brzopleta pisca na nemoguće stranputice, kojim veže toga „djeda" zadruge Kraljičković i sa djedovima bogomilskim i sa „djedom" na starom hrvatskom dvoru"*, kažem ovoliko: ja sam u „Vjesniku" (str. 52, prvi stupac) napisao doslovno: „*stara zadruga*" — (dakle, ne samo sadašnja Kraljičković) — *mijenjala je svake godine na dan sv. Matije* (24 septembra) *svoga starješinu. Taj starješina zvao se* **„djed"**. Dakle, svi starješine svih zadruga u Palanjeku, po izričitoj izjavi starog Filipa Kraljičkovića, nosili su, bez razlike na godine života, naziv, „*djed*". G. profesor M. Gavazzi, u najmanju ruku, nije dobro pročitao, dakle, ovaj moj pasus, kada kaže, da vežem *toga „djeda" zadruge Kraljičković i sa „djedovima" bogomilskim i sa „djedom" na starom hrvatskom dvoru"*. Naprotiv, ja sam doslovno rekao samo ovo: „*U južnoslavenskoj historiji mi susrećemo dvije važne uloge državne organizacije čiji je nosilac nosio ime „djed". Na dvoru starohrvatskih vladara (kraljeva) „djedom" se zvao dvorski ekonom, upravnik civilne kuće vladareve; kod srednjevijekovne autokefalne bosanske crkve — njezin poglavica „episkop bosanske crkve" zvao se i „did". Zanimivo bi bilo ustanoviti vezu i odnos jednog i drugog naziva s imenom starješine obiteljskih zadruga, koji su se, po praslavenskom nazivu,* očuvali pod imenom „dêd". Uporedimo moje citate s onim što je iz njih, tendenciozno, iskonstruisao g. prof. univ. dr. Milovan Gavazzi, pa će se svako vrlo lako osvjedočiti, s kakovima se sretstvima služi g. profesor u svojoj borbi. To nije još nikakav dokaz da nešto nije istina zato što toga ne zna i g. M. Gavazzi. Ja sam npr. i ove jeseni u Sapnoj kod zadruge Vuksanovića utvrdio činjenicu, da starješinu svi krste nazivom „*did*". No ima još jedna okolnost koja se, naoko, čini sasma beznačajnom: u našeg naroda svakog starješinu, ma bio i mlad, iza leđa podređeni krste s primjedbom „stari". Pa ne samo na selu. I riječ „*stariji*", „*starješina*" po rangu, umjesto pretpostavljeni, kao kod drugih naroda, prilično idu u prilog mojoj slutnji, iako još ništa konkretna ustvrdio nisam. Da se dođe do materijalne istine po ovome pitanju, trebaće dosta vremena da se još u raznim krajevima i mjestima istraži, da li postoji i tamo slučaj, da se starješine zadruge oslovljavalo s imenom „*djed*". Ovo je bio jedini put

i za jednog profesora univerziteta da udovolji svojoj naučenjačkoj dužnosti i postupi po savjesti, te da ispita istinu, pa makar pobuda za taj rad došla i od ljudi koji njemu lično nisu simpatični. O naučenjačkoj serioznosti g. profesora d-ra Milovana Gavazzia svjedoči i hipotetičko sumnjanje, kada tvrdi: *„osim toga treba opravdano sumnjati i o tome, da li je naziv „reduša" doista u zadruzi tamo u upotrebi, ili ga samo autor čitaču sugerira i zavodi u bludnju, naviknut na nj iz sasvim druge slavonske nomenklature. Kako je istraživanje bilo temeljito, dokazuje i navod, da u Palanjku nema doseljenika — (osim nešto Zagoraca), — a kad tamo* **tu ima sijaset preseljenika iz Bosne!!!** I među letimičnim navodima o običajima u Palanjku ima dražesnih konstatacija: tako npr. *iza svodenja mladenaca svatovi bi „ulaz u sobu i izlaz iz nje zakrčili kladama" (to je doista malo poteže zamisliti bez komentara)!"* Međutim je g. profesor ispustio završetak mojih navoda: *da je danas taj običaj već napušten."*

Sve ove činjenice kazivao mi je u pero sam starina Filip Kraljičković, kako o nazivu „reduša", tako i to, da u selu Palanjku nema drugih naseljenika do nešto Zagoraca. Djed Filip ima više od 75 godina života. Potpretsjednik je općine, pa je skoro nevjerovatno, da u ovom malenom selu ne bi znao, bar tako dobro kao g. M. Gavazzi u Zagrebu, kada bi tamo bilo *„sijaset preseljenika iz Bosne."* Isto tako mi je on pripovijedao i raniji običaj da *„mlade" zabarikadiraju u sobici kladama,* dok se „miješaju." Ja kao seljačko dijete ne vidim u tome ništa nevjerovatna. U Slavoniji i danas još djever i stari svat odnesu sa sobom ključ od kijera u koji su zatvorili mladoženju s mladom. U nekim mjestima Srijema dovuku stol pred vajat, u kome prvi put zajedno liježu mladenci i, razbijajući čaše o vrata za kojima se „svodi" mladi bračni par, kod svake čaše naizmjence podvikuju, sad: *„muško"*, sad *„žensko."* — G. d-ru M. Gavazziu, kao gospodskom gradskom djetetu „tuđinskog" porekla nije dokučiva, ne samo ova već i mnoga, naoko neozbiljna, nota koju je naš narod u svojem životnom razvoju u običajima stvorio, razgradio i očuvao kroz vijekove. Pa ma koliko se ona gradskom shvaćanju činila i nelogična, smiješna, u konačnoj svojoj redakciji ona ima simbolike i smisla. No ako se g. profesoru nešto čini i nevjerovatnim, jer mu je to nepoznato, nedokučivo, to još nije dokazom da je nemoguće, a najmanje je neistinito, i da ne postoji! „Komentar" je u tome slučaju potreban jedino g. profesoru Etnologije i Etnografije na Zagrebačkom univerzitetu.

G. M. Gavazzi blagoizvolio se osmjeliti da daje svoj sud i o čisto religioznim pitanjima. Tako za *„San Bl. Dj. Marije"* tvrdi *„da je to u stvari jedna od onih nebrojenih pobožnih knjižica, kakve su se prodavale i danas se još znadu prodavati na proštenjima, o crkvenim godovima, — a koje — nisu apokrifi!* — Neću da i o tome vodim polemiku s veleučenim g. profesorom, koji je uvjeren da može, autoritativno, suditi i u teološkim pitanjima, kao što to čini u muzikološkima. Tek utvrđujem činjenicu: da *crkva ne „toleriše" ovaj „San" i da ga* **u narodu** *sistematski iskorijenjuje.* Sistematskim radom u Slavoniji je danas postao već prava rijetkost. A još pred 30—40 godina nije bilo kuće u kojoj se nije za gredom u sobi čuvao. Sad bi bilo zaista zanimljivo ustanoviti: **ko ima krivo ili g. profesor Etnologije na Zagrebačkom univerzitetu koji tvrdi da je to „pučko pobožni spis" — koji nije apokrif, ili svećenici koji, u ime za to jedino kompetentne crkve, ovu pobožnu knjižicu zabranjuju, jer se kosi s naukom kršćanske crkve?!..**

O napadaju na prof. g. Antu Dobronića na području muzikološkom ne namjeravam da odgovaram g. prof. M. Gavazziu. Već i zato, što za ovo područje nemam ni one prakse s kojom se g. prof. univerziteta okvalifikovao, kad je na muzejskom fonografu kroz godine snimao pučke pjesme, napjeve i recitacije i „notirao" arije u narodu.

Dosljedan u pretjerivanju, da bi opravdao ovaj na me izvedeni napadaj, g. M. Gavazzi nalazi, da je „Vjesnik" posvetio blizu *„200 stranica"* za *„gradju" — „o običajima, nekim pojavama materijalne kulture i dr."* — I kao da mu to nije pravo, iako je on namjeravao izdati ga u dvije knjige. Doduše, taj je broj stranica malo pretjeran! Ali to nije važno. Važniji je prigovor *„da*

i drugi svezak („Etnografskih istraživanja i građe") *nije izašao onakav, kako su ga spremili i oko njega se trudili sve do nastupa g. F. njegovi urednici. Ali — ovako je stvar bila mnogo, mnogo jeftinija! Prosto pretovariti iz vagona u vagon – pa nikome ništa"!..* Među tim njegovim („*Etnografska Istraživanja i građa*") urednicima bio je i g. prof. dr. M. Gavazzi. Zastanimo kod ove konstatacije! Istina je, da sam kod moga nastupa na položaju upravnika ovoga muzeja zatekao **tri a ne dva** muzejska izdanja: „*Zbirku Jugoslavenskih ornamenata*" 2. „*Etnološku biblioteku*", i 3. u štampariji I i II sv. „*Etnografskih istraživanja i građe.*" Nije istina „*da mi je vjerovatno bila živa želja, kako se to vidi iz jedinstvenog postupka sa drugim*" *da i prvom svesku „zakrenem vratom"*, kao što je smiješna i tvrdnja, da mi „*nije bilo više nikakove mogućnosti da ga zaustavim u štampi pod ovim imenom*", *kad bi meni to bilo u namjeri.* U prvu tvrdnju ni sam g. M. Gavazzi ne vjeruje, pa ističe, *da sam ja to htio* **„vjerovatno."** No g. profesor se sasma lijepo već i sam uvjerio, da kad nešto smatram dobrim, da to, u granicama zakona, propisa i budžeta, i sprovedem. Zapreke i poteškoće me ni najmanje ne zbunjuju. Baš obratno! Još me jače potstrekavaju na rad!

Činjenica je, međutim, slijedeća: u „Zbirku Jugoslovenskih ornamenata" niko nije dirao; tzv. „*Etnološka biblioteka*" *bila je, u većini slučajeva, samo separat iz časopisa „Narodna Starina", koji se isto tako štampao u Državnoj Štampariji u Beogradu.* Ako koja studija zaslužuje, da se štampa i u separatu, onda je za mene i logičnije i ispravnije, da se i u prvome objavljivanju štampa u stalnom glasilu muzeja, a iz ovog onda načine i separati. Etnografskom muzeju u Zagrebu osigurano je državnim budžetom Ministarstva Prosvete godišnje 50.000 din. kredita za besplatno štampanje muzejskih edicija kod Drž. Štamparije u Beogradu. Neposredno pred moj dolazak na položaj upravnika ovoga muzeja, pokrenuli su „njegovi urednici" novu ediciju pod naslovom „*Etnografska istraživanja i grada.*" Nastupivši dužnost, danom 25 februara 1935 godine našao sam prvi svezak u štampi. Ali je već i sav materijal i za drugi bio u Štampariji u Beogradu. Sporedno je, da li se to dogodilo slučajno, prije ili poslije mog postavljenja; svakako prije moga nastupa dužnosti. Tako sam, istina je, bio postavljen pred gotov čin. No još je veća istina, *da mi nikada, ni na jedan trenutak nije palo na pamet, da prvi svezak, čije su korekture već dolazile, zaustavim, ili promijenim ediciji ime.* Ko drugačije pretpostavlja o meni, priznaje tek što bi sam učinio na mome mjestu sa svojim pretšasnicima. Iako je i to bila edicija muzeja za čiji rad od 25 februara 1935 godine nosim samo ja punu moralnu i zakonsku odgovornost, pa i za izdanja koja se štampaju o budžetu i u ime ovoga muzeja, prepustio sam mome pretšasniku lojalno, da okonča izdanje do kraja, a da **nikada nisam ni zavirio u korekture, revizije i superrevizije.** *Pozivam se na sve odgovorne naredbodavce srodnih i sličnih institucija,* da kažu, **da li sam se ponašao više no korektno i kolegijalno?** Međutim je upravo smiješan zahtjev g. prof. d-ra Milovana Gavazzia, da bi „*po najprimitivnijim pravilima jedino ovlašteni bili da budu izdavači, dotično urednici te građe*", *oni* **„uređivači"**, *koji su dali i zamisao za publiciranje te građe u jednoj cjelini (svesku), brinuli se oko njena prikupljanja, upotpunjavanja i dotjerivanja stvarnoga i jezičnoga (čak i kompletnoga prepisivanja nekih priloga.")* — Vjerujem da su se ta „najprimitivnija pravila", kao i veći dio hipotetički iskonstruisanih povoda ovoga napadaja rodili u mašti g. M. Gavazzia, jer je i sam bio jedan od tih urednika.

Urediti ediciju jedne državne institucije imade pravo i treba samo onaj ko nosi za nju ličnu odgovornost. Nikada treća lica izvan muzeja, bez svake odgovornosti. G. prof. univ. d-r Milovan Gavazzi u odnosu spram Etnografskog muzeja u Zagrebu baš je takovo treće i neodgovorno lice kao i svaki drugi saradnik muzejskih edicija ili zainteresovani koji, s dozvolom upravnika, mogu proučavati zbirke i biblioteku muzeja. I ništa više. Što je, možda, koji od mojih pretšasnika, uz svoju odgovornost, prepustio g. profesoru i svoja prava, to je njegova stvar i stvar povjerenja. Ja to neću nikada učiniti, kao što u g. M. Gavazzia nemam, a nisam nikada,

pa ni kao njegov đak imao povjerenja. Ovi napadaji, u ovoj formi i s ovim adutima, najbolje opravdavaju ovo moje mišljenje o njemu. Eh, sada neka mi sam g. M. Gavazzi kaže na osnovu kojih i gdje napisanih pravila, pa i običaja, on postavlja u ovome muzeju ma kakova prava uopće, a na uređivanje muzejskih edicija napose?

Materijal za tzv. II svesku *„Etnografskih istraživanja i građe“* povukao sam iz štamparije pravodobno i s punim pravom, jer i sam g. M. Gavazzi eto otvoreno, pod punim svojim potpisom priznaje *„da to faktički još nije (bio) ni sav predviđeni materijal, jer je još niz daljnih takovih priloga iz drugih krajeva bio međutim pronađen, pa je imao biti pridodan* **pri početku slaganja** *ostaloj građi; da i sami neki od ovih priloga* **nisu još bili posve dotjerani** *i da su se imali* **neposredno prije sloga ili pri korekturi još dotjerati** *(poslano je sve ranije u tiskaru da se može pravovremeno još angažirati svota.“)*

Ja pitam svakog iole inteligentnijeg čovjeka, da prosudi: 1. *da li se u štampariju šalju na štampanje rukopisi neprirećeni, nedotjerani?;* 2. *nepotpuni,* 3. *da se rukopisi, koji „nisu još bili posve dotjerani“ običavaju „neposredno prije sloga ili, što je puno gore, pri korekturi još dotjerati“,* 4. *da u štampariju jednom već poslanom materijalu mogu urednici,* **naknadno, potpuno da dotjeraju, prije štampe, dijaletičku dotično grafičku stranu teksta, da građu istom onda proberu,** *uklone sve* — (tek, tek kad je rukopis u štampi) — **što ovamo ne može da ide,** *da je* — (već u štampariji!!!) — **sistematski poređaju, snabdjenu uvodom i komentarima uza svaku pripovijetku i tako** — (istom nakon odaslanja na štampu) — **čitavome dadu i neku formu i naučnu „upotrebljivost“, i učine je sposobnom za publikaciju.“** — Koliko žalosna svjedodžba, kako bijedan dokumenat, dokle može da dovede strast mržnje i zavisti. Mislim, da je ovdje svako demantovanje i pobijanje posve suvišno!

Kad bi čovjek postupao, kako je to u kulturnom svijetu uobičajeno, nakon ovakova nepoznavanja predmeta i rada, trebao bi da prekinem svaku dalnju diskusiju. Ali radi onih za koje su se „oni“ pobrinuli, da budu obaviješteni *„o mojoj skrajnjoj nesposobnosti“* i moje *„ponešto i slabe pismenosti“*, dužan sam da razgolitim istinu do kraja!

Pređimo, dakle, na II svesku „Građe“, zbog koje g. M. Gavazzi toliko uzdiše. Preuzevši dužnost i odgovornost upravnika ovoga muzeja, odlučio sam, da dvije edicije ovoga muzeja, „Etnološku biblioteku“ i „Etnografska istraživanja i građa“ ne — ugušim, već sjedinim u jednom glasilu: *„Vjesniku Etnografskoga muzeja u Zagrebu“*. Takovo svoje glasilo ima svaka veća naučna institucija. Samo Etnografski muzej u Zagrebu, sa svojih 60.000 dinara budžetom godišnje osigurana kredita za njegovo besplatno štampanje, nije ga imao. Da li je u tome šta zla, što sam taj manjak baš ja uočio i uklonio, ili je veće zlo što već prije mene nije bilo tako postupljeno? Da sam ja u pravu, potsjetiću zainteresovane na nekoje srodne edicije drugih institucija: Beogradski Etnografski muzej izdaje svoj *„Glasnik“*, Ljubljanski *„Etnologa“*, Sofijski *„Izvjestija“*, Praški *„Narodopisný Věsnik“*, skupni muzej u Sarajevu *„Glasnik“*, arheološki u Zagrebu i onaj u Splitu *„Vjesnike“* itd. Na pitanje, dakle, g. M. Gavazzia „Cui bono je to učinjeno?“ jer da „nisam svojom novom kreacijom ma i jednim svojim potezom pri ovom „Vjesniku“ mogao opravdati to“ odgovaram: „Pričekajte malo, gospodine Gavazziu, pa ćete vidjeti, ako budete htjeli, još puno više, no što želite. A ako naša kulturna javnost strpljivo čeka već više od punih 8 godina da djelima demantujete ono što je o Vama 1926 godine napisao prigodom Vašeg izbora vanrednim profesorom univerziteta pok. uvaženi d-r Br. Vodnik, možete i Vi godinu dvije da se strpite i uvjerite, može li biti učenik nad učiteljem? (Jugoslovenska Njiva godine 1926 br. 10 donosi doslovno: „d-r M. Gavazzi ima kvalifikacije za hrvatsko-srpski i njemački jezik i književnost za srednju školu, a poslednjih se godina, kao diletant, počeo zanimati za folklor. Uz nekoliko bilježaka i referata ovo su njegovi štampani radovi:

1. *Prilog narodnim melodijama u Cithari Octohordi.* — Sv. Cecilija, XIII 1919.

2. *Narodni elementi u Cithari Octohordi.* — Sv. Cecilija, XIV. 1920 str. 35, 37, 80, 83.

3. *Tkanje tkanica s osobitom spravom.* Nar. Starina I. 1922. str. 40—46.

4. *Sator formule u južnih Slavena.* Narodna Starina, I. 1922. str. 39—46.

5. *Muzika starohrvatskih crkvenih prikazivanja.* Sv. Cecilija, XIII. 1924, str. 72—74.

6. *Slavenske mjere za predivo i tkivo prema seksagezimalnom sistemu.* Slavia III. 1924/1925 str. 655—672.

7. *Praslavenski tkalački stan i tkalačka daščica.* Zbornik za nar. živ. XXVI, 1926 str. 1—30."

„Prema tome" — kaže d-r Vodnik, — *„dao je d-r M. Gavazzi za osam godina svoga rada (1919—1926) sedam raspravica, koje zapremaju zajedno 81 štampanu stranu, a naučnog su značaja od toga zapravo samo dvije raspravice: „Slavenske mjere za predivo i tkivo" i „Praslavenski tkalački stan i tkalačka daščica." „Gavazzi se je potkraj oktobra 1925 obratio na prof. zbor filozofskog fakulteta moleći državni stipendij* **za studij Etnologije i Etnografije u Pragu šk. god. 1925/6.** *Fakultet je tu molbu uvažio. Tako je d-r M. Gavazzi došao u Prag kao* **„discipulus"**, *da počne učiti tu sruku.* — — **I jedva je dva tri mjeseca proveo u Pragu,** *već ga njegova* — — — **grupa bira za profesora univerziteta.** -- *Discipulus preskočio je samoga sebe i postao vanrednim profesorom univerziteta!"*)

G. M. Gavazzi napada me da nastojim: *„da se dotuče svaki trag prijašnjih uprava, njihovih nastojanja i onih dobrih rezultata, koji su neosporno tu."* Međutim je, *„za svakog objektivnog čovjeka jasno, da se tu nije išlo za tim, da se pokaže vlastita naučna visina, prokušana urednička i stručnjačka sprema, da dobiju izražaja lične aspiracije"*, već jedina želja da i Etnografski muzej u Zagrebu, sa svojim nagomilanim naučnim vrijednostima uđe i formalno, što već jest stvarno, kao dostojan premac u krug svojih srodnih drugova u Evropi.

Možda ja imadem i krivo, ali ipak ostajem kod toga i sada, da je bila prva dužnost g. profesora univerziteta d-ra M. Gavazzia, umjesto da me s ovakvim „argumentima", kakove smo dosada raspravili, i na ovakav način napada tendenciozno i neistinito u štampi, — kao svog prvog slušača, a u interesu Etnografskog muzeja nad čijom sudbinom bespotrebno igra ulogu hrvatskog Jeremije, da dođe kod mog nastupa sam k meni i ponudi mi se na saradnju savjetom itd. (a ne i pozvan, da ju odbije, a onda iz busije neistinito me objeđuje i napada). Zato mi mora oprostiti, ako moram da posumnjam, da se tu radi iz nesebičnih uzroka samo o muzeju, tim više, kada mi je poznato, da se i kod imenovanja mog pretšasnika g. d-ra B. Širole na jednoj priredbi u Glazbenom zavodu *čudio* pred g. prof. A. Dobronićem, što je d-r Širola mogao *bez „spreme"* i *„kvalifikacije"* da primi taj položaj (upravnika Etnografskog muzeja!) — A koliko je veća kvalifikacija i sprema g. M. Gavazzia sa sveukupno 2 semestra studija iz struke, spram mojih 8 semestara?" — Što ja nisam kod g. profesora polagao zaključni ispit, nisam kriv ja, već fakultetska uredba koja je i za moju XXV grupu (Historija umjetnosti i kulture s klasičnom arheologijom izrično propisala svoje ispite. A gdje je, kada i kod kojeg profesora, na kome univerzitetu iz Etnološko-etnografske struke polagao propisane ispite g. M. Gavazzi, sada profesor iz Etnologije i Etnografije na univerzitetu?!

Napokon mi g. profesor, podmiče štamparske grieške kao neznanje. Ko je pročitao i samo izvatke iz ovog njegovog članka, vidjeće i sam, koliko teških stilističkih, jezičnih i pravopisnih pogrešaka može da donese jedan profesor univerziteta s kvalifikacijom filologa-slaviste. Međutim kroz 30 godina moga književnog i novinarskoga rada i moji protivnici uvijek su mi priznavali: *jezik i stil.* A baš g. profesor uzornim je primjerom, kako se to dvoje ne može naučiti, već od rođenja imati u krvi i u osjećaju. Ako se jedna knjiga velike osmine uredi u Zagrebu, slaže u Beogradu, korigira u Zagrebu štampa u Beogradu, pored svih revizija i superrevizija, isključeno je, da se na 287 strana teksta ne nađe i puno više pogrešaka, no što mi ih je g. M. Gavazzi, i ako na prvi pogled jasno obilježene kao štamparske grieške, slavodobitno podvukao i predbacio.

To vrijedi i za one francuske grieške *„Ethnographie"* i *„Anthropologie"* koje poopćenjuje, iako dobro znade, da nije istina

da se one „*konsekventno*" ponavljaju. Naprotiv! Baš činjenica, da su i ispravno i s griješkom na jednoj te istoj strani štampane jedne te iste riječi, morale bi svakog objektivnog kritičara osvjedočiti, da se tu radi samo o pojedinačnim štamparskim pogreškama, koje su neizbježive i u povoljnijim okolnostima.

Ako, dakle, držimo u vidu sve ono što smo rekli da bi obeskrijepili neopravdane napadaje g. profesora univerziteta d-ra M. Gavazzia, kako na „Vjesnik", tako i na njegova urednika, koji je, na veliku žalost njegovu, „*još i sada upravnik*" Etnografskog muzeja u Zagrebu, ja vjerujem, da će svaki objektivni čitalac, i bez rekapitulacije, rado priznati da nisam ja taj koji svojim ovakovim radom blamira *čitavu našu sredinu, koja to nije zavrijedila i kakve joj blamaže prijašnji urednici muzejskih publikacija nisu imali čast da prirede!*

U Zagrebu, januara 1936.

Ivo T. Franić
upravnik Etnografskog muzeja
urednik „Vjesnika"

Odgovor na odgovor g. univ. prof. dra Milovana Gavazzia

u Obzoru br. 100 od 29-IV-1936 pod naslovom

„Oko I. Franića Požežanina"

G. prof. univ. dr. Milovan Gavazzi odgovorio je na moj prednji članak sofizmima. Na što sam već odgovorio, ne nalazim potrebe da još jednom odgoraram, jer dokazi ostaju isti, a činjenice mogu da se izvrtaju, ali ne mogu da poreknu.

G. Gavazzi tvrdi da je prilično čudovište u naučnom svijetu, da u naše vrijeme netko osniva organ s onakvim titulom i „programom" (Vjesnik za etnologiju, etnografiju, antropologiju i prehistoriju) kao glasilo jednoga čisto i izrazito etnografskoga (etnografsko-etnološkog) muzeja". — *Žalim da jedan profesor univerziteta iz etnologije i etnografije ne uviđa: da se objekt ljudskog stvaranja ne može proučiti, ako nismo prethodno, ili barem istovremeno, na čistu sa samim subjektom koji stvara.* A to radi antropologija.

Podmiče mi „da je „monstrum", da se netko daje na izdavanje i redigiranje publikacija za antropologiju ne znajući ni np.r razlikovati instrumente antropometrijskog instrumentarija? — *Opravdava li time g. profesor što se s ovom granom etnološkog istraživanja dosad sam nije bavio, ili svoje pretpostavke i želje, kao u svemu, i ovdje servira naivnim ljudima kao činjenice,* iako ni sam nevjeruje u ono što tvrdi? Ne ulaze svi ljudi jednako teško i u zakučastije stvari, no što je antropometrija i antropologija!

G. Prof. Gavazzi *uporno se hvata za neke izraze u izvjesnim člancima u Narodnim Novinama koje ja nisam pisao, a ni potpisao. Iz njih izvlači,* među ostalim, i nekakove *„čuvene stijene i čazme"*. Ja žalim, ako su i ovo aduti s kojima može jedan profesor univerziteta da opravdava napadaje na svog bivšeg đaka. Iako čitav Zagreb zucka, da iza nekih ružnih napadaja s podmetnutim klevetama i izmišljotinama na moju osobu u izvjesnoj Zagrebačkoj štampi stoji jedan aktivni profesor Zagrebačkog univerziteta, *ja nisam nikada, ni na* čas htio vjerovati, da bi to bio baš g. prof. dr. M. Gavazzi, iako me i sam pod punim potpisom napada sa sofizmima i izvrtanjem činjenica. *Ja bi bio veoma zahvalan g. M. Gavazziu, kad bi mi tu iluziju o njemu i dalje ostavio!* Dosta je žalosno, ako i oni profesori jednog univerziteta sami potpisuju nekakav memorandum uperen protiv svog vlastitog đaka, koji su ga na seminarima, kolokvijima i diplomskim ispitima pod istim ovim potpisima ocjenjivali, „s odličan", a napadaju ga kao nesposobnog prije no što je i sjeo" za pisaći stol nove dužnosti, jer da ne dostaje ona kvalifikacija koju su mu oni sami kroz 8 semestra davali.

G. Gavazzi nikako ne uspijeva da uštima 22/X 1919 kao dan osnutka Etnografskog muzeja u Zagrebu. Na kraju dovikuje: *pa ako ova trojica* (dr. M. Rojc, dr. V. Hoffiller, i upr. V. Tkalčić) *poreknu, da je muzej osnovan i počeo radom tek 22/X 1919, polažem javno oružje pred g. F.! Želi li još više!*

Izjavljujem, po izričitom ovlaštenju g. prof. univ. dra Viktora Hoffillera, direktora arheološkog muzeja u Zagrebu, da smo zajednički ustanovili i u spisima arheološkog muzeja u Zagrebu da su aktom kr. Povjereništva za Bogoštovlje i nastavu u Zagrebu od 7/V 1919 br. 15174 imenovani Salamon Berger, industrijalac u Zagrebu „ravnateljem etnografske zbirke (narodnog veziva i tkiva i sl.), a čuvar arheološkog muzeja u Zagrebu Vladimir Tkalčić čuvarom u etnografskoj zbirci S. Bergera, koja je kupom prešla u vlasnost zemaljskog erara." Šta ne postoji ne treba ni direktora ni kustosa. Istina se ne može poreći, ali se može zanijekati! Vidićemo sada što vrijedi

ovako javno zadana riječ jednog prof. univ. g. dra M. Gavazzia!

Ostale dijalektičke vježbe g. prof. M. Gavazzia puštam po strani (Palanjek, apokrif San Bl. Dj. Marije, pravopisna zabadanja itd.). Tek moram da podvučem, kako g. Gavazzi nezgodno, i svog staleža ne baš dostojno, ispada što sam u Vjesniku knj. I. štampao „zbirku“ pripovijedaka iz Lupoglava“ od S. Dokušeca. Tu barem ne može poreći, da je bio i pristanak g. Dokušeca, jer je on sam vršio i korekture.

G. profesor htio bi da izbriše ono što je u svom prvom napadaju tako jasno priznao. Da ga potsjetim, moraću taj citat doslovno da ponovim: „g. M. Gavazzi eto pod punim potpisom priznaje *„da to faktički još nije bio ni sav predviđeni materijal, jer je još niz dalnjih takovih priloga iz drugih krajeva bio međutim pronađen, pa je imao biti pridodan pri početku slaganja ostaloj građi; da i sami neki od ovih priloga nisu još bili posve dotjerani, i da su se imali neposredno prije sloga ili pri korekturi još dotjerati (poslano je sve ranije u tiskaru da se može pravovremeno još angažirati svota).*

Za sam ovaj Dokušecov rukopis u istom broju 267 Obzora od 19/XI 1935, *g. M. Gavazzi doslovno je priznao; da su urednici namjeravali — (kad je rukopis već bio u štampariji) — da građu istom proberu, uklone sve što ovamo ne može da ide, da je sistematski poređaju, snabdjenu uvodom i komentarima uza svaku pripovijetku, i tako čitavome dadu i neku formu i naučnu upotrebljivost, i učine je — (poslije odaslanja u štampariju) sposobnom za publikaciju.*

Sada neka prosudi svako objektivan, otkuda ispadoh ja kriv što je u građi, koju su g. Gavazzi i njegovi drugovi već prije mene odaslali u štampariju na štampanje, *„bilo toliko griješaka, da se stvar morala formalno dva tri puta slagati od retka do retka, jer je prvi slog, dotično korektura — sasvim razumljivo — bila pravo čudovište, riječ do riječi se crnila od ispravaka i td.*, kako sada, ne baš točno informisan, tvrdi, eto, g. M. Gavazzi.

Kroz 30 godina mog književničkog i novinarskog rada ja sam naviknuo, da se u slagarnu daje već gotovo, ispravljeno i za štampu potpuno spremljeno gradivo. Gdje je drukčije učio g. Gavazzi ja neznam, i nisam na tu školu ni znatiželjan. Jer je za jednu polemiku dosta nezgodna i ta okolnost, da se u prvom članku nešto pod potpisom prizna, a kada se vidi, da se tim priznanjem pisac porezao, u drugom članku napada protivnika radi vlastite krivice, da bi se izbrisao neugodni i porazni dojam prvog priznanja.

Prije no što završim, dužnost mi je da čitaocima skrenem pažnju na ove polemičarske osebujnosti g. prof. univ. dra M. Gavazia:

1. U prvom naletu svog kritičarskog noža g. Gavazzi poriče, da je pok. S. Berger bio osnivaocem Etnografskog muzeja u Zagrebu. Kad je upoznat sa „spomenicom“ u kojoj je na četvrtom mjestu pod vlastitim potpisom sam ovo doslovno potpisao, radi česa je mene napao, u drugom odgovoru šutke prelazi preko ove ne baš ugodne konstatacije.

2. Napao me je, što sam tvrdio, da je pok. S. Berger „pridonio svoj obol i kod ostvarenja školskog muzeja.“ Kad sam mu iznesao u mome odgovoru citate samog Bergera i Tkalčića, sad ćutke guta i ovu istinu.

3. Poslije dobivene poduke o nabavci ćilima „Muzeja za umjetnost i umjetnički obrt“ u Zagrebu, gdje poriče zasluge Bergerove, sad preko tog mog „neznanja“ prelazi šuteći;

4. Ja sam postavio u mome gornjem odgovoru izravno pitanje g. M. Gavazziu ko su ti ljudi *„koji imaju zaslugu da je muzej pri osnivanju dobio baš čisto i jasno etnografski karakter, kao stručni i naučni zavod“*, a koje on tako često, neodređeno i zbirno, ubacuje u našu polemičku arenu. Ja sam bio još određeniji i ustvrdio: *prešućujući ih, dopušta mogućnost da neupućeni i njega šamoga uvrste u taj broj kamena temeljača i anđela čuvara Etnografskog muzeja u Zugrebu“*. Na ova jasna i određena pitanja g. prof. M. Gavazzi našao je najboljim da zašuti. No švabo kaže: *„Keine Antwort ist auch eine Antwort“*.

5. G. prof. M. Gavazzi kod prvog ukrštavanja polemičkih mačeva našao se ponukanim, da mi podmetne: *predragocjene konstatacije, kako je pok. Berger pronašao među našim rukotvorinama i tu „koptičku“ tehniku!* Poslije mojih citata pok. S. Bergera iz brošure *„Simbolizam u našoj folklori“*, pa iz Kus Nikolajevljeve *„Šetnje kroz Etnografski muzej“*, g. Gavazzi mučke prelazi u svom drugom kritičkom pohodu preko ove svo'e optužbe i moga odgovora.

6. G. M. Gavazzi ne priznaje da je San Bl. Dj. Marije apokrif, već i u drugom

odgovoru ostaje kog toga, da je to pučko-nabožni spis „*anticipiranje muke i smrti Kristove u snu Bogorodice*,“ — da su to sve molitve i razgovori“ itd. — ali priznaje da su „*protupropisni doista i neodobreni*.“ No prelazi preko činjenice, da ih crkva zabranjuje.

S jednim ovako „načelnim polemičarom“ polemika je, svakako barem nemoguća, ako ne i jalova. Osnovno načelo svake kritike mora biti dobronamjernost. Kako se vidi iz metoda g. univ. prof. dra Milovana Gavazzia, taj uslov je njemu potpuno nepoznat. A jer se sam osjeća lično povrijeđenim što sam ja „Vjesnikom“ zamijenio ranije brošure Muzeja, pa i Istraživanja i građu i sjedinio ih i u Vjesniku, on nije mjerodavan da o Vjesniku i inače izriče svog suda. K tome, izgleda po svemu, g. prof. univ. M. Gavazzi osjeća se najviše pogođenim i s mojim imenovanjem za upravnika ovoga muzeja. Zašto; pita se javnost.

God. 1929 pismom od 20-X-1929 tražio je pok. Berger od tadašnjeg Ministra Prosvjete, da se ondašnji upravnik Etnografskog muzeja u Zagrebu prof. Vladimir Tkalčić premjesti za Sarajevo, a *za upravnika ovog muzeja*, pored profesorstva na univerzitetu, *predložio* je *dra Milovana Gavazzia*. Zar bez znanja i prethodnog pristanka g. M. Gavazzia?

Kad je g. dr. Božidar Širola imenovan upravnikom ovoga muzeja, *g. dr. M. Gavazzi čudio se pred prof. Antom Dobronićem što se g. Širola usudio primiti položaj za koji nema ni stvarne spreme, ni formalne kvalifikacije* ?!!!

Danas napada mene, i sav je promukao od vikanja na uzbunu, kako ja upropašćujem svojim neznanjem i nesposobnošću muzej! Međutim toj povici porugljivo se smiju i poslužitelji u muzeju, a posjetioci se čude smjelosti, da se poriče i ono što slijepac vidi: *da je danas ovo muzej* i da se haranju moljaca i crvi u drvetu prilično stalo na kraj.

U Hrvatskoj Straži, časopisu u Zagrebu, od 21/VI 1926 jedan prijatelj g. Gavazzia objašnjava nam tu kampanju protiv mene i ovako:

Kad tako već imamo na sveučilištu stolicu za etnografiju, bilo bi posve logično, da glavnu riječ u etnografskom muzeju vodi profesor te struke, kao što recimo vodi profesor botanike botanički vrt, profesori na medicinskom fakultetu pojedine klinike i tako dalje. Sasvim je razumljivo, da za pitanja ekonomska, unutarnje uprave muzeja itd. može biti jedan nestručni namještenik, ali se taj u svemu imade pokoravati profesoru stručnjaku, jer je jedini taj kvalificiran za vođenje etnografskog muzeja. Međutim naš etnografski muzej bio je u svojim počecima. Tu je teško bilo dirati u položaj pokojnoga Bergera, koji si je stekao toliko zasluga za muzej, iako nije imao stručne spreme. Tako se dogodilo, da privremeno profesorska stolica za etnografiju nije bila službeno povezana sa etnografskim muzejom, ali je ipak kroz čitavo to vrijeme u sporazumu sa upravom muzeja stručni profesor fakulteta doista vršio stručni nadzor nad svime što se u muzeju radilo, koliko je to samo moguće. Ali ta početna praksa, koja je imala svojih razloga, nije se mogla ustaliti u interesu samoga muzeja.

Treba li drugi odgovor?

Da čitaoci vide što nepristrana strana naučna štampa kaže o I knjizi Vjesnika, koju g. M. Gavazzi tako oštro napada, evo doslovnog suda „*Časopisa vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*“ (*Roč. XLIX, rok 1936 str. 86*).

> Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu. Knjiga prva. (Svezak 1. i 2.) Zagreb. Etnografski muzej 1935. 8°, str. 276 — III obr. pril.
>
> Záhřebské národopisné museum přikročuje k vydávání svého Věstníku, jehož první kniha vyšla právě za redakce Iva T. Franiće, ktery věnoval úvodní stať zakladateli toho to musea, zvěčnělému řediteli S. Bergrovi. Jiná studie Franićova jedná o obnovené rodinné zádruze F. Kralikoviće ve vesnici Palanjku a třetí o značně rozšířeném apokrifu Sen Panny Marie. M. Kus — Nikolajev uveřejňuje pojednání o selské ornamentice, V. Pinter o hrnčířství v Jerovci, A. Dobronič příspěvěk k psychologii jihoslovanské lidové hudby, B. Gunda pojednáni o starých charvátskýoh ohništích podél Drávy v Mad'arsku a St. Dokušec uveřejňuje kajkavské povidky a anekdoty z Lupoglava. Kromě četných dalších příspěvků, zvláště o svatebních zvycích, obsahuje první kniha Věstníku záhřebského národopisného musea, *který se uvádi velice sumpa-*

ticky, bibliografii nových přírůstků musejní knihovny. *B. Vybíral.*

Svakako mjerodavnije mišljenje od g. Gavazzijeva.

G. profesor M. Gavazzi napada me da bacam na njegove „kvalifikacije svoj gnjev i blato", *stavljajući sebe, za sada, u isti rang kvalificiranosti s njime"*. Neznam ko će u mom prvom odgovoru da nađe ili gnjeva, ili blata. *Kvalifikaciju za mjesto profesora univerziteta iz etnologije i etnografije g. M. Gavazzi-u zanijekao je pok. dr. Branko Vodnik, a ne ja! Ja sam samo njegovu konstataciju, nakon 10 godina, opet i samo doslovno ponovio. I poslije te konstatacije ja nikako ne mogu priznati, a najmanje da se sam stavljam, u isti „rang" kvalificiranosti s g. M. Gavazziem.* Jer dok ja imadem diplomske ispite iz historije umjetnosti s klasičnom i prehistorijskom arheologijom, iz nacionalne i opšte historije. i 8 punih semestara, koje mi je sam g. dr. Milovan Gavazzi svojeručnim potpisom potvrdio u indeksu sa seminarima iz etnologije i etnografije, te propisane studije iz pomoćnih historijskih nauka (hronologije, diplomatike i paleografije), g. **profesor univerziteta dr. Milovan Gavazzi diplomirao je iz čistog hrvatskog jezika** *kao glavnog, njemačkog kao sporednog predmeta.* **I to je njegova jedina fakultetska sprema.** *Da li je snimanje pučkih napjeva fonografskim aparatom naučna habilitacija za etnografsku struku, prepuštam sudu stručnjaka i onih koji su g. Gavazzia birali profesorom univerziteta za katedru etnologije.* Ja, međutim, znadem samo jedno: *studij jednog kolegija na svakom univerzitetu,* da bude priznat kao kvalifikacija, *traje 8 semestara. Ja ih imadem i iz etnologije i etnogragije svih osam,* pa makar i kod g. prof. M. Gavazzia. *Moj bivši profesor,* a sada *kritik mojih kvalifikacija,* koje mi poriče, g. *M. Gavazzi,* **imade iz etnografije svega 2 semestra.** *A to nije dostatna kvalifikacija* ni da predaje za niže razrede gimnazija, pa makar ih se slušalo i kod uvaženog naučenjaka Lubomira Niederlea u Pragu. Jer ako nekoga i ogrije sunce, on time još ne postaje i sam suncem, pa ni objektom koji drugima daje svjetlost. Prema svemu izloženome, svakako će mi se priznati, zašto ja nemogu da pristanem *da budem u struci na istom rangu kvalificiranosti s g. M. Gavazziem. Ja imadem punu fakultetsku spremu za struku, pa i srodnih joj grana, a g. prof. univerziteta iz etnologije i etnografije* **dr. Milovan Gavazzi nema ni glavne, ni sporednih kvalifikacija za predmet koji predaje na univerzitetu!**

Ja sam g. M. Gavazziu postavio otvoreno pitanje u mome prvome odgovoru: *„gdje je, kada i kod kojeg profesora, na kome univerzitetu iz Etnološko etnografske struke polagao propisne ispite g. M, Gavazzi, sada profesor iz Etnologije i Etnografije na univerzitetu u Zagrebu?* — Na ovoj rani g. M. Gavazzi vanredno je osetljiv. Zato i prešućuje odgovor na to tugaljivo pitanje. Razlog je kazao dr. B. Vodnik. A vidjeli smo ga i gore.

Ipak u Novostima od 14-VI „grlato" poriče, da *„punoču stručnih kvalifikacija čini sjedenje u sveučilišnim klupama i pisanje profesorskih predavanja kroz više semestara."* Doduše studij na univerzitetu u prvom redu sastoji se iz slušanja predavanja svakog pojedinačnog kolegija. Oni, koje predmet interesuje, pišu kolegijska predavanja, makar ih profesor i čitao, kao što to čini g. M. Gavazzi. Kod kuće ili u seminaru, ili u biblioteci čita se i literatura iz struke. Što ćemo, kad je tako malo odabranih da *„Duh Sv. silazi po ocu na Sina"* pa da znadu toliko, a da im *nije potrebno da sjede u sveučilišnim klupama i da pišu* profesorska predavanja, a da mogu i **bez studija** *postati profesorima univerziteta i učiti druge, što sami nikada učili nisu,* kao g. M. Gavazzi! Evala mu!

Međutim kao stvarne kvalifikacije za njega su: *„stručno djelovanje, a napose i u prvom redu naučni radovi iz struke, pa sud zvanih objektivnih naučenjaka."*

U habilitaciji dra M. Gavazzia, kad već nije imao kvalifikacije, dr. Branko Vodnik ni ovih *stvarnih* nije našao. Ja nigde nisam čitao, a niko od stručnjaka nije mi umio navesti *nijednog „suda zvanih objektivnih naučenjaka"* o radu i kvalifikacijama g. dra M. Gavazzia, po kojima bi, i bez fakultetskih studija, na osnovi njegovih ovih drugih kriterija, stekao pravo da bude profesorom univeziteta i arbitrom u instituciji kojoj, dosada barem, sam ništa dao nije do svoje ambicije.

A s takovim načelima, koja za sebe traže sve, ma da nemaju ništa, a drugima ne priznaju ništa, makar da imaju puno više od njega, jer su na putu njihovima ambicijama, nemam ni vremena, a ni smisla, da dalje raspravljam.

U Zagrebu mjeseca maja 1936

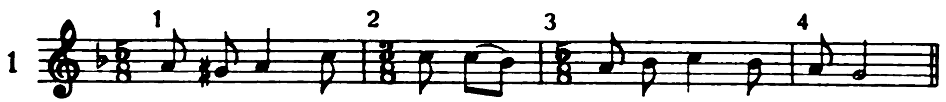
Ivo Franić
Upravnik Etnografskog muzeja,
urednik „Vjesnika"

Dr. Božidar Širola: „Pučka muzika u Hrvata čakavaca".

Posebni otisak iz „Narodne Starine".

Potrebno je u ovoj raspravici, štampanoj god. 1930, a sada stavljenoj u promet, koja ima pretenzije potpunog prikaza muzičkog folklora na cjelokupnom čakavskom području, razlikovati autorove tvrdnje i zaključke o ovom folkloru, od metoda s kojima je došao do ovih zaključaka.

Poslije citiranja dviju pučkih melodija, jedne iz srednje Dalmacije, a druge iz okolice Dubrovnika, koje autor smatra *„gradskim pismicama"*, i za koje ispravno veli, da im je *„melodijsko sretanje osnovano na čvrstim harmonijskim temeljima"*, donaša ove dvije pučke melodije, bez teksta:
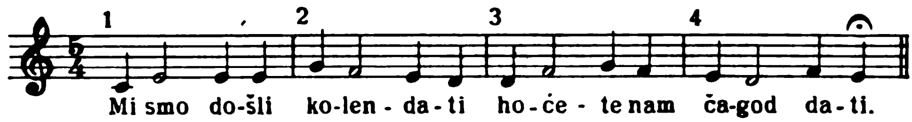

Obje su s otoka Krka. Nije jasno, da li na osnovi ovih melodija izvodi zaključak za svu *„pučku muziku u Hrvata čakavaca"* uopće, prema kojem u *„seoskoj popjevci"* *„nema još harmonskog osjećaja, melodija postaje po heterofonim osnovama i u njima će pjevač jedva dohvatiti i tercu, kao da je pjevačevo grlo nenaviklo vecim intervalima, pa kliže u najužim intervalima"*.

Protiv ovog isticanja *„upravljanja smjera melodije jedinstvenim snošajem sve tonske gradje prema noti finalis"*, kao specifičnog obilježja *„seoske popijevke u Hrvata čakavaca"*, stoji činjenica, da je *„upravljanje smjera melodije prema noti finalis"* i u *„najužim intervalima"* pojava koja karakteriše psihološki primarni stvaralački stadij, u kojem pjevač izvija melodiju u prvom redu radi psiho-fiziološkog uživanja u samom jednom tonu kao primarnom sretstvu muzičkog izražavanja. U ovom slučaju je *„melodija"* stvarno varijacija ovog *jednog* tona, koji pjevač kroz svu ovu melodiju u potsvijesti neprestano čuje. A ovakvih, u ovom zapravo prvotnom stepenu muzičkog stvaranja nastalih melodija ima bezbroj ne samo u *„Hrvata čakavaca"*, već sigurno i u svakom selu duž čitavog našeg etničkog područja, pače i u pučkoj muzici svih muzički primarnih naroda. Značajno je, međutim, za naučnu doslijednost gosp. Širole, da u opsegu *„Hrvata čakavaca" uopće* u jednoj drugoj raspravi ove *„najuže intervale"* u melodiji ističe samo u *jednom dijelu Hrvata čakavaca*, samo za područje *„istarske ljestvice"*, i da sličnu pojavu konstatuje i u drugim našim stranama. U ovom su pogledu karakteristične ove riječi istog autora: „Sva muzika koja je iz *područja istarske ljestvice*, služi se tonskim nizom, koji taj razmak oktave ne ispunjava. (Dr. Božidar Širola: *„Problemi našeg muzičkog folklora"* — Zbornik za nar. život i

običaje Južnih Slovena" — Knjiga XXVII. str. 201). Prema tomu se sadanja tvrdnja gosp. Širole, „o najužim intervalima" itd, kao i glavne karakteristike muzičkog folklora *cjelokupnog* područja „Hrvata čakavaca", po sebi pobija drugom tvrdnjom, po kojoj je ovo obilježje svojstveno samo za područje *istarske ljestvice.* Pisac ovih redaka, koji je iz čakavskog kraja u srednjoj Dalmaciji, i koji je u mladosti svojoj dobro ušao u bît pučke muzike otoka Hvara, Brača i Visa, iz vlastitog iskustva može da konstatuje, da naprosto ne stoje tvrdnje gosp. Širole, da u *„seoskoj popjevci" u svakom dijelu čakavštine „nema još harmonskog osjećaja" „i da se baš i čisto seoska popijevka u cijelom ovom predijelu" „kliže u najužim intervalima".* Da se ne upuštamo u citiranje nekih već zapisanih melodija, koje pobijaju ovu Širolinu tvrdnju, navešćemo ovdje iz vlastitih zapisaka jednu „koledu", jer za melodije uz koledske običaje i sam gosp. Širola priznaje da su *„starinom posvećene".* Navešćemo koledu iz Jelse na otoku Hvaru, u muzičkom pogledu čistog sela, melodiju, koja so u okolici ne čuje i koja je prema ovomu apsolutno lokalna.

čanje ne može da primijeni n. pr. u slovenačkim melodijama, jer su one po svom cjelokupnom tipu alpsko-prekograničkog sadržaja. Sve ovo vodi zaključku, da u jednom dijelu čakavštine, — srednjoj Dalmaciji, — baš protivno tvrdnji gosp. dr. Širole, — **postoji apsolutno autohtona, naša pučka melodija šireg ambitusa, i izvedena, ne iz isključivo melodijskog, već iz čisto harmonskog principa.** Tu, dakle, u čakavskom području između našeg muzičkog folklora koji je na *„dohvatu istarske ljestvice"*, i onog na otocima u srednjoj Dalmaciji, u pogledu *postanka* samog zarodka pučkih melodija, imamo dvije naskroz različite psiho-fiziološke pobude: na sjeveru princip *privlačivosti,* koju osnovni ton, *„nota finalis"* vrši na sve pojedine tonove duž cijele melodijske linije, a u srednoj Dalmaciji princip *stapanja* sviju pojedinih tonova s osnovnim, ishodnim tonom. Sasma je pogrešno u području čakavskom, u melodijama *„uskog ambitusa"* nazirati *„posvećenu starinu"*, a u svima melodijama većeg ambitusa, nastalim iz harmonskog principa, gledati *„značajke pučke muzike s onu stranu Jadrana", kako to čini gosp. Širola,* jer historija muzike u njenoj primarnoj fazi

3

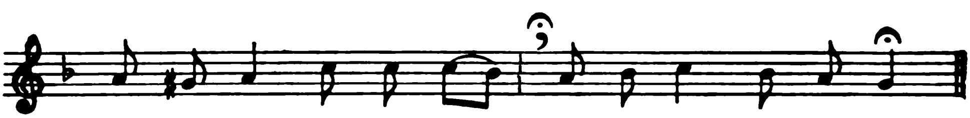

Pred nama je, dakle, melodija izvedena čisto iz *harmonskog osjećaja,* i to temperovane ugodbe, iskristalisane akordom c-e-g, sa jasno određenim momentom statike, — tonika — u prvom i poslijednjem taktu (1-4), i dinamike, — dominanta — u drugom i trećem taktu. Njen ambitus nije mala terca, već čista kvinta (c-g), a peteročetvrtinska fraza (♩ 𝅗𝅥 ♩ ♩), koja je kao sekvenca u svakom pojedinom taktu doslijedno provedena kroz cijelu melodiju, i koja u vezi s harmonskih momentom, ovoj melodiji daje i arhitektonsku osnovu, posvjedočava apsolutno slavensku muzikalnost, vrlo daleku od muzikalnosti koju gosp. Širola nalazi u nekim popjevkama nastalim iz *„harmonskog osjećaja"*, i za koje smatra da su u čakavsko područje prodrli *„sa one strane Jadrana".* Mimogred napominjemo da se ovakovo *primarno* akordičko shva-

(A. Gentili: „Nuova teorica dell'Armonia" str. 3—7) i muzika sviju primitivnih naroda dovoljno svjedoči: s jedne strane *neovisnost,* a s druge *paralelizam,* između privlačivog i stapljajućeg se momenta kao prvog psiho-fiziološkog poriva iz kojeg niču melodije.

Sve ovo vodi zaključku, da se muzički folklor u čakavskom području teoretski naprosto nemože da uključi u izvjestan *jedan oblik i shemu,* kako to sada hoće gospod. Širola, pa da i u ovom području treba naučno tačno razlikovati muzički bitno različite predjele. Ti pojedini različiti muzički rejoni u čakavskim predjelima dosad nisu ni istraženi, a pogotovo nisu proučeni. Za stručnost i naučnu doslijednost gosp. Širole karakteristično je, da u ovom pogledu u drugoj jednoj radnji ističe drugo stanovište, nego u ovoj *„pučkoj muzici u Hrvata-čakavaca"*, i da se navodi, — kažimo ovog

drugog gosp. Širole, — u ovom pogledu potpuno podudaraju sa stanovištem autora ovih redaka, o različitim muzikalnostima u opsegu naših čakavskih predjela. U ovome su pogledu značajne ove riječi *„drugog“* gosp. *Širole: „Ima naime u našem cjelokupnom muzičkom folkloru* **krajeva s posebnim značajkama,** *koje su svojstvene samo popijevkama...* **hrvatsko-primorskim... dalmatinskim itd....“!**

Prelazeći na ritmijske značajke pučke muzike u Hrvata-čakavaca, gosp. Širola kategorički ističe, da je ovdje uopće, *„melodijska struktura staroslavenskog korala sasvim ista kao i u svjetovnoj pučkoj popijevci. Samo je taj koral ataktični. Zapravo je to lekcijski ton-uzvišena recitacija“.* — Kako gosp. Širola pri ovom shvaća izmjenu naglašenih i nenaglašenih momenata kroz različite ritme, kako on shvaća *„takt“*, bolje

od bilo kojeg razlaganja, upućuje melodija iz otoka Krka, koju on donaša bez teksta, — što je čudno, jer su tekst i muzika i u ovom slučaju organski povezani u nedjeljivu cjelinu, i koju smo mi prenijeli pod 1. Kao i mnogi drugi naši i strani sakupljači naših pučkih melodija, tako i gosp. Širola ovu melodiju raščinja u taktove, i pri tom apodiktički luči peteroosminski takt (1, 3 i 5), od troosminskog (2), a da pri tom u ovoj melodiji u mentalitetu tvorca-seljaka uopće nema ni govora o taktovima u našem *„višem“*, muzičko-profesorskom značenju riječi. Tu seljak sigurno ne osjeća, takt, kako ga to osjećaju mnogi naši melografi, i kako je to među njima i *gosp. Širola našem pučaninu u ovom slučaju pri zapisivanju naprosto podmetnuo.*

Postanak pojedine fraze i melodije u cijelom njenom arhitektonskom sklopu u ovom i u mnogim sličnim slučajevima *ne proizlazi* iz izmjenjivanja naglašenih i nenaglašenih momenata u smislu našeg „takta“; ovaj postanak u uskoj je vezi s pjevačevim *predahom,* tako, da se pojedini jedan predah poklapa uvijek s jednom izvjesnom melodijskom zamisli. Prema ovomu je raščlanjenost u ovim slučajevima — protivno no
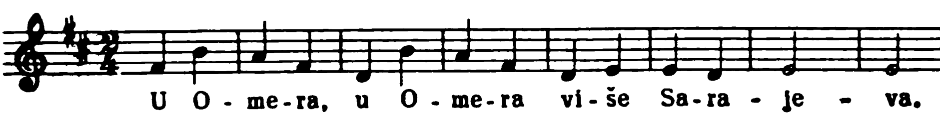
što je to u gornjoj melodiji, pod 2 — u pučkom pjevaču uvijek uvjetovana samo čisto fiziološkim momentom, mogućnošću *izdržanja daha* pri pijevu, predahom, a nipošto onom muzikalnošću, koja je preuzela raščlanjenost iz ritma plesa, ukratko, ova raščlanjenost nije uvjetovana razdiobom bilo u jednake, bilo u raznomjerne taktove. Stoji također, da pučki pjevač, poslije svake ovakove *„na jedan dušak“* otpjevane melodijske fraze, relativno po dosta dugo zastaje, kao da pri tom s jedne strane hoće da uživa u već otpjevanoj frazi i zapravo varijaciji jednog tona, a s druge da prikupi *čisto fizičku snagu,* da otpjeva slijedeću melodijsku misao. Prema tomu bi melodiji, koju je doktor muzikologije g. Širola tako lijepo *„raščinio“* u „taktove“, u smislu muzikalnosti samog pjevača pučanina valjalo ovako zapisati:

Imamo dakle melodiju arhitektonski *savršeno dvodijelnu,* a podjedno i savršeno *ataktnu,* i koja se kao takva potpuno pokriva s muzikalnošću, ne samo staroslavenskog korala koji je i danas u praksi u sjevernom dijelu našeg Jadrana, već i s koralom u živom pučkom jeziku, koji postoji i duž cijele naše obale, ataktnost, koju zapažamo u gregorijevskom pa i u pravoslavnom koralu, i uopće u orijentalnoj muzici, i prema tomu nije nikakovo *isključivo* obilježje *„pučke muzike u Hrvata-čakavaca“.*

Potpuna proizvoljnost g. Širole, da je u tonalnom pogledu u cijelom čakavskom području *„općeniti dojam tonaliteta molski“*, po sebi se pobija faktom, da je 14 melodija onog čakavskog područja, koji je van dohvata istarske ljestvice u pomenuta tri otoka, a koje donosi Kuhač, koji je kao melograf dao i vrijedi barem toliko koliko i g. Širola, od reda jasnog durskog karaktera (knjiga I br. 8, 26, 43, 139, 254; knj. II br. 537, 714; knj. III br. 995, 996, 1143, 1160, 1161 knj. IV br. 1423), da se, dakle, u ovim stranama mol spram dur tonaliteta odnosi u razmjeru od 100 : 0. Uostalom činjenica, da g. Širola, makar i neodređeno,

govori o *„području istarske ljestvice"* u kojem području je *„općeniti dojam tonaliteta — u istim — molski"*, po sebi govori, da u drugim muzičkim područjima čakavštine, — a u ovom slučaiu, — van svake sumnje, — valja uzeti u obzir ponajprije pomenute otoke srednje Dalmacije — uvjerava, da i sam g. Širola u ovim čakavskim stranama pretpostavlja *drugi* neki tonalitet, kojeg se u svom prikazu *„pučke muzike u Hrvata-čakavaca"* uopće, jednostavno — nije ni dotaknuo. U svemu ovomu je zabavno, da **„drugi"** *gosp. Širola pobija ovog o pučkoj muzici u Hrvata-čakavaca"*, jer onaj *„drugi"*, izričito, ističe da *„u Hrvata-čakavaca" „dvoglasno pjevaju — samo — u Istri i na kvarnerskim otocima"* (Problemi našeg muzičkog folklora" st. 220), a u Dalmaciji samo u „gradovima i gradićima" — str. 219, dakle, ne na pomenutim otocima, a naročito ne u čakavskom selu srednje Dalmacije.

Muzičku intuiciju g. Širola u lučenju čakavsko autohtonih melodija, iz kojih je htio da izvede svoje zaključke, od onih u ovom području koje su unesene iz drugih krajeva dovoljno karakteriše fakat, da u ime primjera *„skanzije izometrijskih vrednota, koje kao da pogoduju jednostavnom ali otmenom pokretanju cijelog kola"* kao čisto „gornjo-primorsku" citira ovu melodiju s ovim tekstom,

ma da i muzički lajik, već i po samom tekstu može sa sigurnošću da ustanovi, da je ova popijevka u Novi-Vinodol unešena, i da je, vjerojatno, niknula oko Sarajeva (vidi Kuhač, knjiga IV br. 1508—1510); da je vrlo daleko od onog sitnog ambitusa, koji je isti g. Širola malo prije isticao u melodijama koje su na *„dohvatu istarske ljestvice"*; makar i diletant u području pučke muzike, odmah na prvi pogled može da ustanovi, da se ova u Novom-Vinodolu unešená pučka melodija, u svojoj biti, psihičkom sadržaju, još nije potpuno asimilirala muzičko-autohtonim značajkama pučke muzike iz Hrvatskog Primorja i kvarnerskih otoka. Prema ovomu ova melodija bi mogla da posluži samo kao primjer promjenama kojim podpada pučka popijevka pri njenu seljenju od mjesta gdje je nikla u drugi rejon, drugu muzikalnost.

Pošto smo ovime pregledali i podvrgnuli analizi sve glavne momente, kojim g. Širola hoće da karakteriše „pučku muziku u Hrvata čakavaca" uopće i pri tom ustanovili da u području čakavštine ne postoji izvjestan jedinstven i zaseban muzički dijalekat, i da gosp. Širola neka obilježja pučke muzike sa Kvarnera i Istre nedokumentovano, nekritički i proizvoljno prebacuje na pučku muziku i van *„dohvata istarske ljestvice"*, valja podvući, da g. Širola i u pogledu same ove pučke muzike, koja je na *„dohvatu istarske ljestvice"*, ovom *„studijom" o „pučkoj muzici — navodno uopće — Hrvata — čakavaca"* stvarno nije rekao *ništa svoga, ništa nova,* što u ovom pogledu nije od prije poznato po radnjama Matetića, Žganca, Tacliha, Dugana starijeg, Brajše, Kube i Orela. Kako je pri ovom stvarnom idejnom pabirčenju, protivno običajima u naučnom svijetu, bez lojalnog doslovnog citiranja literature, koja je u savezu s pitanjem *„pučke muzike u Hrvata - čakavaca"*, kao s navodnom muzičko-etnografskom cjelinom, g. Širola uz pretenzije definitivnog riješenja ovog problema kao naučnjak ostao samo na površini ovog problema, dokazuju *riječi istog g. Širole*, ali onog *u „drugom izdanju"*, koji je, prihvaćajuć Lachovo stanovište i određujući metode „melografike", drugom jednom prigodom istakao da *„zadaća komparativne muzikologije jest: muzičke i muzičko-povjesne pojave razmatrati kao biološke funkcijske, izražaje*, a *njihovom povjesnom redoslijedu utvrditi unutarnju nuždu, determiniranu* **psihološkim momentima.** *Ova nauka istražuje* **biološke izvore** muzičkih i *muzičko-povjesnih pojava*, pa *njihov povjesni redoslijed smatra* **prirodnom pojavom-razvitkom.** *Koji su psihološki, fiziološki i antropološki razvojni faktori dje-*

latni kod **postanka** *jedne muzičke pojave? Zašto? Odakle? Kuda? Čemu? Upravo ta pitanja postavlja komparativna muzikologija. Zato ona i ispituje utjecaje* **klimatske, rasne,** *utjecaje* **krvnog miješanja** itd. jer *po ovim utjecajima mora svagda i svuaa postati ista, dotično jednaka muzička pojava,* **ako su joj isti ili slični biološki preduvjeti.** *Tako ona dolazi* do **općenitih** zaključaka i radi vazda **sintetički,** *pa ređa muzičke i muzičko povjesne pojave u* **neprekidan niz jednog prirodnog procesa,** *koji je uvjetovan unutarnjom nuždom.* **Po tom ona postaje sistematskom muzičkom naukom".** (B. Širola-M. Gavazzi: *Muzikološki rad etnografskog muzeja u Zagrebu",* str. 21).

Pri definitivnom **utvrđenju** *zike u Hrvata-čakavaca",* **ka** ogranka *„u obilju* ***oblika koji*** *kuje pučka muzika* ***Jugoslave*** *se nalaze uzorci* ***različitih m*** *dicija, primjerci stapanja* ***stra*** *i autohtone tvorbe",* **praktički** g. Širola je, dakle, **znatno o** gosp. Široli doktoru **muzikolog** kologu teoretičaru. A **baš u** poslije radnja prije **navedenih is** našeg muzičkog folklora na *istarske ljestvice",* potpuna ***izli*** navodno, muzikološke „**studije...**" — **muzikološke poze!**

Antun Do

Schneeweis dr. Edmund: Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten

s 45 slika

Izdala Družba sv. Mohorja u Celju 1935.

Na 248 stranica teksta 8° formata pisac sažeo je vrlo mnogo materijala. Nešto je i sam sabrao na terenu; mnogo toga, — što je i sasma logično — uzeo je iz drugih izvora, koje, lojalno, niže u iscrpno sabranoj i pregledno raspoređenoj stručnoj literaturi.

Po materijalu sudeć, pisac je upoznatiji s običajima i vjerovanjima pravoslavnog Istoka, no katoličkog Zapada našega naroda. Što donosi o potonjima, nosi vidni pečat pretežna iskorišćavanja literature. Poznaje naš jezik; šest godina sproveo je u našoj zemlji; i kroz to vrijeme radio je i na terenu (Bugarska, Srbija, Bosna s Hercegovinom, Dalmacija i Hrvatska). To neposredno saznanje na terenu i iz samih izvora čitavoj radnji namiču dojam uvjerljivosti.

Prema nabrojanim radnjama g. Schneeweis bavi se uglavnom etnografskim studijama.[1]) U gledanju na postavljene probleme uzima ih kao emanacije jednog subjekta, dakle, naš narod shvaća rasno kao jednu nedjeljivu cjelinu. Radi deskriptivno, a utvrđene činjenice posmatra komparativno. Ogleda se za izvorima iz: 1.) *Slavensko-poganskog pradoba;* 2. utjecaja antike; 3. upliva ***kršćanstva***; i 4. utjecaja stranih, koji su nastali uslijed ***miješanja sa susjedima.*** U uporeďivanju sa Slovjenima traži srodnost u istim emanacijama rasnog duha kod Bugara, Rusa, Malorusa, Poljaka, Čeha, Slovaka i Lužičkih Srba, a kod južnih Slovjena jasno ističe raznolikost u Srba, Hrvata i Slovenaca. Kao filolog obilno se služi jezičnom etimologijom i raščlanjuje brojnu nomenklaturu.

Gradivo dijeli na dva glavna područja: *I pučka vjera; II narodni običaji.* Pažnja mu je skoncentrisana na ono što još postoji, ili je, barem, još do nedavna postojalo i kao takovo ostalo zabilježeno. Mnogo toga što pripisuje slavensko-poganskom sloju nije samo slovjensko, već pračovječansko. Tako vjera u pretke nije slovjenski specijalitet, kao ni vjera u usude, demone bolesti, kult sunca i mjeseca itd. Samo pokapanje mrtvaca nije praslovjenski način, već spaljivanje. Kako dobro zapaža Ljubomir Niederle, kod pokapanja kumovali su i antika i kršćanstvo, a spaljivanje jedva su iskorijenili.

Kod istraživanja porijekla pojava pisac je pregledao jednu veoma važnu komponentu: preostatke stanovništva koje su osvajači Slovjeni zatekli u novoj postojbini. Oni nisu nikako bili ni čista antika, a ni bogzna kakova manjina u odnosu spram novih gospo-

[1]) Izdane radnje: „Die Weinachtsbräuche der Serbokroaten" Wiener Zeitschrift für Volkskunde", nadopunski svezak XV. 19 5; Novo objašnjenje jedne srpske koledske pjesme". Beograd 1926, Glasnik Etn. Muzeja sv. I; „Die jugoslawische Volkskunde 1914—1924 — Zschf. für slaw. Philologie III. 1926;„ Apotropejski elementi u svadbenim običajima kod Srba i Hrvata" — Glasnik Etn. Muz. Bgd. II — 1927; „die Hochzeitsgebräuche der Serbokroaten in Ihren Hauptelementen". Festschf. für F. Spina, Prag 1929; „Samrtni običaji kod Srba i Hrvata" — Glasnik skopskog naučnog društva sv. V.

dara. Ako ih ovi n'su pojeli, onda su se s njima amalgamisali. Svakako stapanje uslovljava barem dvije komponente koje veže u jedno novo tijelo, u kome se nalaze elementi iz jednog i iz drugog izvora. Tako i tu. A to područje u vrijeme dolaska naših otaca bilo je rasno vrlo šareno izmješano. Uz preostatke latinizovanih „romeja" (Rumunja), tu su, bogtepitaj otkada, ulazile i manje ili veće slovjenske družine, bilo same, bilo s osvajačima, koji su odavle nadirali dalje na zapad (Ostrogoti, Langobardi, Huni itd). No tu su ostali i Avari koje su potukli Hrvati i Srbi, itd. Rumunji, Cincari, Arbanasi, održali su se sporadički sve do danas. Pronaći, utvrditi praslovjensku jezgru na koju su se nakalamili pridodaci iz raznih lutanja tokom seoba, dosada nije uspjelo. Budimo iskreni: oko toga se ozbiljno nije ni nastojalo. To nije učinio ni Schneeweis u ovoj svojoj knjižici. Za takav rad trebalo bi puno više naporna posla (dedukcijom utvrditi jezgru koja je zajednička svima Slovjenima; ispitati uz to, nije li ona baština još opće čovječanska: iz ranijeg vremena; pa probrati elemente koji su uvriježeni kod više slovjenskih skupina i potražili im izvor, eliminirati one za koje se očito ima dokaza da su došli od susjeda, ili se odomaćili kao import doseljenika koje su primili i domaći; itd).

Dr. Schneeweis služi se mnogo upoređivanjem lingvističkim da utvrdi provenijensu i same stvari. Tako u primjedbama o običajima s djecom, uz glavno nizanje iz praslovjenskog doba i kršćanskog preokreta uglavljuje naziv: „*štirica*" od latinskog „*sterilis*" (neplodan); „*krstiti*" od staronjemačkog „*kristen*" (što baš nije ispravno, jer „krstiti" dolazi od „*krst*", što opet polazi od riječi „*christ*", pa i u našeg naroda čujemo: Isukrsta Gospodina našega"); „*lansa*" najamnica od grčke λεχώ; „*uris*" = demon sudbine, za ženskog demona „*orišnica*" iz grčkog ὁρίζω = određujem; manje je uvjerljiva veza između „*voja*" = madež i talijanskog „*voglia*" (zahtjev); demon „*limba*" koji nastaje iz nekrštena djeteta izvodi iz riječi „*limbo*" = pretpakao; „*beleg*" = madež uglavljuje turskim porijeklom i izvodi ga iz mongolskog „*bălgŭ*" = oznaka; itd.

U zaključnim primjedbama kod ženidbe obazire se skoro isključivo na terminologiju. Služi se kod toga uglavnom Miklošićevim „*Etymologičkim Rječnikom slovjenskih jezika*", a nije uzimao daleko razrađeniji „*Riečnik Jugosl. Akademije u Zagrebu*". Tako naziv „*nevjesta*" tumači s izrazom „*Unbekannte*", „*Fremde*"; Akademijski Rječnik nalazi ga kod svih Slovjena, dok za druge „*indoevropske*" izričito poriče da bi imali riječi koje bi glasovima i značenjem odgovarale ovom našem nazivu. Kod objašnjavanja riječi „*svadba*" ispustio je Schneeweis ono najbliže i najneposrednije: od „*svesti*" — „*svoditi*"; otud i ženi koja posreduje spajanje muškarca i žene naziv: „*svodilja*". „*Brak*" u ovome smislu nije slovjenska tvorevina. U riječnicima XVI i XVII stoljeća mi ga i ne nalazimo, osim gdje je uzet iz crkvenih knjiga. Brak je došao, u kršćanskom smislu, s jedne strane iz Bizanta, a s druge iz Rima. U širokim masama zato se ni danas nije taj naziv, bogznakako, odomaćio. Prevladavaju: *svadba*, *ženidba*, *vjenčanje* itd. I korjen naziva „*brak*", prema tome, treba poiskati u istim izvorima otkud je došla i sama institucija kršćanskog braka. Tu nalazimo izraze: „*brachium*" „βραχίων"; a brak se sklapa vezanjem ruku. Kod sveslovjenskog naziva „*djever*", služi se Miklošićem, a ispustio je sanskritski praizvor „*devŕ*". Akademski Rječnik taj korijen priznaje, ali dodaje: da je nejasna značenja.

Vidi se po tome, da dr. Schneeweis u ovoj ediciji nije toliko gledao na naučenjačke pretenzije, koliko na opću preglednost i uvjerljivost u prikazu obilno sabrane građe. I u tome je potpuno uspio. Ovaj „*Grundriss*", svakako, danas je najbolji kompendium za pučka vjerovanja i obrede Srbohrvata.

Sam raspored građe dobar je: A. glavni stupnjevi ljudskog življenja; B: U toku godine; C: Svagdašnji običaji. Na kraju dodana je upotrebljena literatura i registar.

Knjiga može poslužiti kao dobar priručnik u školama i svakome ko želi da upozna svoj narod.

I. F.

Internacionalna organizacija za proučavanje pučke muzike

Prvi kongres za pučku umjetnost, održan u Pragu god. 1928, na kojem su, među ostalima, sudjelovale ličnosti princeza Cantacuzène, Bartok, Facillon, Lajtha, Pernat, Subira i Stransky, konstatovao je, da je veći dio pučke muzike u stadiju nestajanja; njeno je očuvanje za nauku i umjetnost nadasve važno; u tu svrhu će se obrazovati internacionalno udruženje za pučku muziku sa zadatkom, da pospješuje i koordinira rad, te vodi računa o onom, što je u ovom pogledu dosada urađeno.

Povodom drugog kongresa, koji je uslijedio god. 1930 u Anversi, uzet je u pretres elaborat mađarske sekcije, te je obrazovana komisija sa zadatkom da razradi statut projektovanom udruženju, i poduzme pripravne radnje u svrhu da se pobilježe arhivi, muzeji, naročite zbirke, bibliografija i popis specijalista. Ova komisija se latila ovog pothvata u vezi s organizacijom „Institut International de Coopération Intelectuelle“ kao i instrumentom Društva Naroda.

Prvi je rezultat ove akcije publikacija „Musique et Chanson Populaires“, koju je objavio pomenuti Institut.

Pored uvoda, u kojem László Lajtha ističe važnost prikupljanja i proučavanja pučke muzike sa stanovišta nauke i umjetnosti uopće, i sa stanovišta, da se tako izrazimo, internacionalnog, niže se građa o arhivima, muzejima, naročitim zbirkama, biografiji i specijalistima u Njemačkoj, Belgiji, Estoniji, Finskoj, Francusko, Velikoj Britaniji, Nizozemskoj Indiji, Islandu, Italiji, Letonskoj, Luksenburgu, Meksiku, Norveškoj, Nizozemskoj, Poljskoj, Rumunjskoj, Švedskoj i Čehoslovačkoj.

Jugoslavija i naš muzički folklor, *sigurno ne krivnjom pomenutog instituta*, u izdanju ovom brilira svojim — m kom. Kao da ni s našim muzičkim folklorom koji uopće izvan svake sumnje spada u najinteresantnije pojave ovog područja nemamo pred drugima ništa da kaže[illegible] Nov dokaz koliko su dosadan i na[illegible] to pozvani faktori doprinijeli o[illegible] vanju rada na ovom području. pon[illegible] kod nas samih, a potom, koliko [illegible] postarali da naša pučka muzika [illegible] nacionalnom naučnom i umjetnič[illegible] jetu bude zapažena i naiđe na [illegible] priznanje, na koje, svakako, u na[illegible] stitom interesu, treba da računa

Anton D[illegible]

Prof. Jan Šedivi: Oris zgodovine Jugoslovanov

73. svezak Mohorjeve Knjižice, Celje 1935. Zamišljeno kao priručnik za ispite i kao takov je i uspio. Za djelo ove vrsti nabrojena literatura je prekratka. Pa je čitava radnja više referat ekscerpata, no samostalna radnja. Gradivo i on raspoređuje odijeljeno po plemenima, pa tako ne dobivamo jedinstvene slike u historijskom razvitku čitava naroda, iako su nam se sudbine vrlo često i te kako miješale.

Dr. Petar Skok: Dolazak Slavena na Mediteran

Pomorska biblioteka Jadranske straže, kolo II, svezak I, Split 1934. godine. Djelo pisano laganim, razumljivim i ugodnim stilom i s dobrim jezikom. Poznaje materijal kojim se služi i vlada njime. Zalazi u davnine, a da bi jasnije predočio dobu seobe, rasprostranjenost i smještaj u toku vremena. Objektivno i ispravno priznaje udjele svima koji su učestvovali u formaciji naše kulture. Jednim preglednim rasporedom građe pastuozno orisava etničku strukturu Balkana i prilike na Mediteranu u času dolaska Slovjena na Balkan. Kod svojih izlaganja obilno se služi toponomastičkim indicijama. Jasno crta razmještavanje nadirućih slovjenskih masa po balkanskim područjima. U daljnjem razlaganju lijepo i pregledno grupiše proces potiskivanja Slovjena u raznim područjima Balkana. Uporedo crta nam i uzmicanje Romana na obalama Jadrana i njihovo postepeno slaviziranje.

Opsežno svoje razmatranje završava historijskom sintezom i poukama iz slovjenskog dolaska na Mediteran. Radnji je priložena pregledna historijska karta.

I. F.

Muzikološka zabadanja gosp. Širole.[1])

Bivši honorarni namještenik za muzikologiju, a potom i bivši upravnik zagrebačkog etnografskog muzeja, moj trajni *„konkurent"* u kompoziciji i potpuni diletant u ovom ogranku umjetnosti, kao sadanji administrativni direktor Muzičke akademije u Zagrebu moj pobliži kolega u ovom zavodu, g. Božidar Širola, osjetio je pobudu, da se uz kampanju, koja se vodi protiv sadanjeg upravnika pomenutog muzeja, solidariše s gosp. Milovanom Gavazzijem u kritici („Hrvatska Revija" 1936 Br. 3—4) o mojoj raspravi *„Psihologija naše pučke muzike"*. Solidarnost, u koju nisam sumnjao ni povodom prvog Gavazzijevog *„prikaza"* u „Obzoru" (19 XI 1936). Međutim, da mi nije do osoba koje upravljaju Etnografskim muzejom, već do same *stvari* slijedi iz fakta, **da sam rečenom raspravom novom upravniku gosp. Franiću svoju radnju isto tako besplatno stavio na raspolaganje, kao što sam bivšem muzikologu ovog zavoda g. Široli u izvjesnom slučaju bio pri ruci.**

Da igram kavalira, odmah ću na gosp. Širolu primijeniti riječi, kojim je on sam osjetio potrebu da polaska mojoj malenkosti, i istaknuti, da sam čitajući članak *„Muzikološka istraživanja g. Dobronića" (Osvrt na njegovu „Psihologiju naše pučke muzike")* „našao toliko građe za kritično

---

[1]) U članku „Jedan novi Vjesnik" (Obzor 19. XI. 1935), gosp. Milovan Gavazzi osjetio je potrebu da pored sadašnjeg upravnika zagrebačkog Etnografskog muzeja i urednika „Vjesnika" ovog zavoda, zasebnom pažnjom počasti moju malenkost radi članka *„Psihologija naše pučke muzike"*. U tom *„osvrtu"* gosp. M. Gavazzi *„konstatuje"*, da u ovoj raspravi *„nakon temeljite analize može za* **objektivna muzikologa** *od svega toga jedva nešto ostati"*.

Kako dotad ni meni, ni našoj muzičkoj, ni muzikološkoj, ni ostaloj javnosti nije ništa bilo poznato o **muzičaru i muzikologu gosp. Gavazziu,** u namjeri, da *svim ovim faktorima omogućim otkriće nove jedne ličnosti u području naše muzike i muzikologije,* odmah slijedećeg dana (20. XI. 1935) *objavio sam u „Novostima" ovu izjavu:*

„Da se osvrnem na intencije, metode i stručnost navoda gosp. M. Gavazzia u kritici (Obzor 19. XI. 1935) „Jedan novi Vjesnik" o mojoj radnji „Psihologija naše pučke muzike", štampanoj u ovom „Vjesniku", ovime javno pozivljem sveučilišnog profesora gosp. Milovana Gavazzia, da javno navede svoje formalne i stvarne kvalifikacije, na osnovu kojih smatra da ima moralno i naučno pravo, da svoja mnijenja o muzici uopće, a o muzičkom folkloru i studijama o ovom folkloru napose, izriče javno".

Poslije puna četiri mjeseca g. M. Gavazzi se u „Hrvatskoj Reviji" (1936, broj 3 i 3) na sva usta izgovara, da *„ne reagira — na gornji moj direktan izazov —, i da to uopće nije mogao da učini zbog toga, što bi gosp. Dobronić imao najprije da objavi* **svoje** *kvalifikacije, bilo formalne, bilo stvarne (naučni radovi i slično)* **iz područja psihologije.** *Jer moja se kritika u „Obzoru"* — veli gosp. Gavazzi — *osvrnula na njegov prilog* **„Psihologija** *naše pučke muzike" — te je zacijelo svakome jasno, da se tu radi o psihologiji, pa sam uprav ovu i uzeo pod* **kritički nož.**"

Nameće se da na ovo ovom novom našem „psihologu" („naučnim radovima i slično"). te *„kritičaru"* iz ovog područja gosp. Gavazziu na gornju *„doskočicu"* ozbiljno primjetim, da sama *sposobnost* psihološkog opažanja u nijednom području, pa ni u umjetnosti, *nije* uvjetovana ni formalnim ni stvarnim (naučnim radovima i slično) kvalifikacijama iz psihologije kao nauke, da za psihološko analizovanje bilo koje pojave, iz područja bilo koje umjet-

osvjetljavanje muzikoloških pretenzija, rada i kritičarskog morala gosp. Širole, da bi bio propust prema našoj kulturnoj a napose muzičkoj i **stručnoj** muzikološkoj javnosti, kad se barem prigoda ovog njegovog osvrta ne bi prihvatila, i g. Širolu kao muzikološkog teoretičara i kritičara ne bi temeljito prikazalo".

Obazrijeću se ovdje ponajprije na podrobne primjedbe, koje gosp. Širola hoće da svojim „*kritičarskim nožem*" suprotstavi mom „prilogu", a potom ću preći na *principijelne* razlike među nama u naziranju bivstva našeg muzičkog folklora, te samog zadatka i metoda nauke u ovom folkloru.

Gosp. Široli je očito neugodno, da je jedan naš pučanin muzikologu Ljudevitu Kubi razliku između naše seoske i varoške pučke pjesme kratko i oštro karakterizirao izrazima „*kantanje*" i „*pjevanje*". Pogotovo ga direktno izazivlje, da ovu anegdotu „*ne zna po koji put ponovljam*", i da navodno samo iz ove epizode izvodim teoriju „**neke** *naše rasne muzičke kulture*", pa se u ime isticanja moje pogreške u prosuđivanju razlike između naše seoske i varoške melodije, bez citiranja — pozivlje na Kuhača i Vladimira Bersu, i pritom konstatuje, da „*i ta varoška popijevka zna biti domaća tvorba i može — s pučkom — imati jednake vrednote*". — Konstatujući, da je pojava Vladimira Berse, kao muzikologa, a napose kao autoriteta u pitanjima nauke o muzičkom folkloru dosad potpuno nepoznata, radi prosuđivanja *doslijednosti* naučnjaka gosp. Širole u pi.anju same vrijednosti naše varoške i pučke melodije, njihovog međusobnog odnosa i **suda** gosp. Širole o Kuhačevom autoritetu u ovom pitanju, potrebno je da ovdje citiram „*onog drugog*" gosp. Širolu, onog naime, kojemu a priori nije bilo do zabadanja Dobroniću, već slučajno do same stvari. Taj „*pređašnji*" gosp. Širola, ovako, **upravo neprijateljski tuče sadanjeg.** „*Kada mi danas proučavamo Kuhačev zbornik pučkih popjevaka i sve njegove rasprave, razabraćemo lako, da je* ***on*** *upravo najtežim problemima* **šutke iz-**

---

nosti, mogu da podnesem za to dovoljne formalne kvalifikacije i iz same psihologije; da se u konkretnom slučaju radi **ponajprije** o muzici, **potom o našoj pučkoj muzici, a konačno** *o psihologiji našeg muzičkog folklora,* i da prema ovomu, studij rečene teme pretpostavlja **najprije muzičara,** i to *estetsko-teoretskog specialistu,* **zatim muzikologa uopće** i specialistu u pitanjima pučke muzike, a **najzad i sposobnost** psihološkog **opažanja,** do potrebe **i bez stvarnih i formalnih kvalifikacija** iz same nauke o psihi, psihologiji.

I da groteska bude potpuna, gosp. Gavazzi „*konstatuje, da je gosp. Dobronić s noticom u „Novostima" u prvom redu vješto* **izmakao (?)** *tomu, da odbije kritičarske prigovore iznesene u „Obzoru"*, dok naprotiv stoji fakat, da gosp. Gavazzi u „Obzoru" nastupa kao „*objektivni* **muzikolog**", da u pitanju, u kojem se radi prvenstveno o *muzici,* i to *pučkoj,* kritičar, **redoviti sveučilišni profesor** *gosp. dr. Milovan Gavazzi,* na moj *javni poziv,* ni sada u „Hrvatskoj Reviji" *ne iznaša za taj rad* u prvom redu potrebne **muzičke i muzikološke kvalifikacije,** i da *on sam,* — Obzorov *muzikolog* — pomanjkanje ovih kvalifikacija u „Hrvatskoj Raviji", sada uistinu vrlo *nevješto krije,* jer da se tu radi samo o — području *psihologije,* — dakle, područja, za *koje se kao naučnjak* *također ne može da formalno i stvarno legitimira!*

Ukratko, redoviti se sveučilišni profesor gosp. dr. Milovan Gavazzi u konkretnom slučaju svojim, za ovu debatu potrebnim kvalifikacijama, „*igra skrivača...*" **on je,** u ovom slučaju, „**po danu — Floridor, a po noći — Celestin...**"

Ovo i jest razlog radi kojeg, odgovarajući kritici u „Hrvatskoj Reviji", koja nosi potpis „*dr. Božidar Širola*" i „*dr. Milovan Gavazzi*", uz poruku redovitom sveučilišnom profesoru gosp. dr. Milovanu Gavazziu „*ne sutor ultra crepidam*", mogu da spominjem ime samo prvog potpisanika. — Do čitaoca je, da sve što ću u gornjem članku u stručnom i kritičarskom pogledu istaknuti za gosp. Širolu, još u većoj mjeri primijeni i na gosp. Gavazzia.

A što formalno ispitani dr. muzikologije, gosp. Božidar Širola, u ovom slučaju služi gosp. Gavazziu *za smokvin list,* i što „*doktor muzikologije*" gosp. Božidar Širola nekako s ponosom ističe da je „*s gosp. dr. Gavazziem i prije neke radnje izrađivao*", pojava je, koja *a priori karakteriše muzikološko-naučni purizam gosp. Širole, i ja tom njegovom ličnom naučnom ukusu u toj njegovoj „saradnji" s elementom, koji u muzici, muzikologiji pa i psihologiji ozbiljno ne može da dođe u obzir ni kao* **diletant,** *nemam da priložim bilo koji komentar!*

micao. *Ispričava ga, sve njegovo muzičko obrazovanje, a i činjenica, da se rodio i da je živio u kraju, iz kojeg je postala, iz kojeg se prenosila tzv.* **„varoška popijevka“** (Kuhačev termin). *Popijevke su iz toga* (a i iz ostalih mjesta, u kojima je ono „varoško“ jače izbilo svojim utjecajem) *najbliže,* da, *„sasvim blizu suvremenom evropskom,* — dakle ne našem, harmonskom *poimanju*“. (Dr. Božidar Širola: „Problemi našeg muzičkog folklora“. — Zbornik za nar. život i običaje južnih Slavena. — sv. XXII str. 199). — *Još jedan drugi gosp. Širola,* koji je točno u skladu s razlikom između *„pjevanja i kantanja*‘ kako je to uočio onaj seljak iz Brštenika, na kojeg se pozivljem u ime potrebe stvaranja *naše rasne muzičke kulture,* a protiv čega se sada dr. muzikologije gosp. Širola buni, jer da *„i ta varoška popijevka zna biti domaća tvorba, i može — s pučkom — imati i jednake vrednote.*“ Drugi taj gosp. Širola glasi: *„Hoće li muzikolog da čuje pučku i slavensku popijevku,* **nenatrunjenu tuđinskom tradicijom,** *moraće da se puku približi —* **u selu!**“ (Dr. Božidar Širola: „Muzika u Hrvata čakavaca str. 2) Ukratko: **protuslovlje br. 1.**

„*Ničim,* — nastavlja moj ovakav „kritičar“ — *nije pokazano po čemu je „jasno“ da treba dobro razlikovati stariju slovensku pučku muziku od novije, „satkane po uzoru iz vana unešenog kalupa“. Kako će ovo primiti slovenski muzikolozi? Da li i oni — kao i Dobronić — nađoše, da je današnja slovenačka pučka popijevka izvedena ponajviše iz* **rastavljenog akorda,** *„i da je to obilježje pučke muzike alpinskih krajeva uopće“. — „Trebalo je ovako postaviti pitanje...., jer se tu na obje strane unutar i van naših slovenačkih granica — muzika izvodi analogno, iz* **istoga izvora** *na citavom alpinskom — području“, naime u* **instrumentalnoj melodici** *sviraljka* **s harmoničkim gornjim tonovima**“.

Konstatujem, da ovim i ovakvim razlaganjem, ponajprije *nije* pobijena moja teza da *„treba dobro razlikovati stariju slovensku pučku muziku, od novije, satkane po uzoru izvana unesenog kalupa“*, potom, da *ni e* dokazano, da je novija slovenačka pučka melodija izvedena na *„harmonskim gornjim tonovima“*, slovenačko-autohtona. Stoji, da je sam *princip* akordijskog sastava novije slovenačke pučke melodije unešen iz prekograničnog alpinskog područja. Uostalom, nedoslijednost g. Širole, u pitanju autohtonosti slovenačke novije pučke muzike, izvedene iz „instrumentalne melodije s harmoničkim gornjim tonovima“ proizlazi ne samo iz prije citiranih riječi samog gosp. Širole, da su *„popijevke, — koje su u našem etnografskom području nikle, geografski daleko dublje — u osječkom kraju — a iz ostalih mjesta u kojima je ono varoško jače izbilo svojim utjecajem, najbliže suvremenom evropskom harmonijskom poimanju“*, a ta nedosljednost u ocjenjivanju slovenačkog muzičkog folklora još jače izbija iz fakta, da sam gosp. Širola postavljajuć *„Probleme našeg muzičkog folklora“* (vidi op. cit.) ne samo noviju, već i stariju, po mom sudu čisto našu, autohtonu i slavensku pučku melodiju u našim slovenačkim stranama, u odnosu spram ostalog našeg muzičkog folklora naprosto *ignorira*, kao direktno — *ne našu, ne apsolutno slovenačku...!* Ukratko *protuslovlje br. 2!* Baš zato se, nakon svega ovoga, usklik gosp. Širole *„kako će — ovo Dobronićevo muzički — tuđinski nastrojeno naziranje bivstva slovenačkog muzičkog folklora — primiti slovenski muzikolozi?“* ne može a da ne ocjeni kao obično *harangiranje,* koje kod gosp. Širole karakteriše samo - naučno *uličnjačke* instinkte...!

Prelazeći na ovakav *„osvrt“*, karakteristika, koje sam iznesao za muzički folklor iz naših primorskih krajeva, a da ne pobija i dokazuje obratno, gosp. Širola u kritičarsko-zabadalačkoj namjeri, moje tvrdnje jeftino persiflira, jer da sam spomenuo da su *„melodije iz ovih krajeva vrlo skučenog ambitusa i većinom vrlo kratke“* — *„Gosp. Dobroniću je jasno, da su novije pučke popijevke u tim stranama „nastale uslijed upliva lake talijanske muzike“*. Značajno je kako o ovom *sadanjem gosp. Široli — kritičaru,* sudi *„onaj drugi“* iz god. 1930 u pomenutoj radnji o *„Muzici u Hrvata-čakavaca“*. Ovaj drugi se naime slaže — s Dobronićem! Evo u ovom pogledu riječi onog drugog: *„Tu — u ča-*

kavskim stranama će biti pokretanje melodijsko otegnuto i **najbliži intervali** *teško dohvatani, a jedva će pjevač* **dohvatiti** i tercu" (dakle „vrlo skučeni ambitus" — (Širola: str. 2); zatim: *„Ti strani elementi — ritma, kadenca način pjevanja, jednostavna harmonija, forma u primorskim stranama, mahom su značajke pučke muzike* **s onu stranu Jadrana**....“ — dakle: *„upliv lake talijanske muzike“* (Širola str. 1) Ukratko: još jedno *protuslovlje* između sadanjeg „kritičara“ i prvašnjeg „naučnjaka“ g. Širole *protuslovlje — br. 3!*

„U okviru naše pučke muzike“ — rekao sam u svojoj raspravi međ ostalim — satkane na principu evropskog muzičkog sistema, spadaju melodije iz Gradišća, Hrvatske i Međimurja. U ovim je stranama tuđa muzika ostavila **manje** *tragova nego u ostalim našim krajevima. Zato je pučka popijevka iz Podravine, Hrvatskog Zagorja i banske Hrvatske, a* **donekle** *Međimurja i Gradišća, iza istarske, najčišća naša muzička svojina“.* — Tu gosp. Širola *„najprije ističe, da valja u kajkavskom području razlikovati bar dva odijeljena skupa“.* Pored ovog zaprepašteno upada: *„Kakva je to sada „istarska“ pučka popijevka?“* Odgovaram: ne samo dvije, već do potrebe i dvadeset podgrupa može se ovdje da nađe! Sve je ovo *relativno*, i ovisi o *granicama karakteristika pojedinih muzičkih skupina.* Važno je pri tom, da gosp. Širola *ne dokazuje* da je u ovim stranama tuđa muzika ostavila više tragova nego u ostalim našim krajevima“. Stoji pače, da gosp. Širola, *„prigovorom“* da u Međumurju i bližoj Gornjoj Podravini, jer ovdje prevladavaju sredovječne crkvene ljestvične sheme, -- najpače dorska, i drugim ljestvicama u ostalom području sa jasno već izraženim *„durmolskim sistemom“*, kao što, i s izjavom da tu ima još živih tragova zacijelo starije tradicije vrlo srodne muzici *„iz naših primorskih krajeva“* doslovno *potvrđuje* ono, što sam ja naveo o muzičkoj čistoći u ovim stranama i njenoj djelomičnoj vezi s karakteristikama istarskih melodija. — Ovo zabadanje gosp. Širole međutim nije protuslovlje; ono je samo *pleonazam.* Međutim, za „a priori“ negativni stav gosp. Širole spram moje malenkosti karakteristično je, da dok — sada — protiv Dobronića *„brani“* autohtonost slovenačke muzike, i u ime ove *„čistoće“* protiv Dobronića harangira *„slovenske muzikologe“*, kad Dobronić za pučku popijevku *„iz Podravine, Hrvatskog Zagorja i banske Hrvatske, a donekle Međimurja i Gradišća, naročito ističe da je najčišća naša muzička svojina“, g. Širola, pozivajuć se na Kuhača — bez citiranja — nabacuje da „pučka melodika tog Dobronićeva područja pokazuje prilično i stranih utjecaja“*, što sam ja naglasio sa *„donekle“* tako, da se ne može oteti dojmu, da je gosp. Širola ove krajeve pripravan proglasiti muzički neautohtonim samo — usprkos Dobroniću! — Dakle: *protuslovlje br. 4!*

Čisto su zabavni prigovori gosp. Širole u pogledu mog uklapanja t. zv. „sevdalinka“ u okvir naše *pučke muzike.* U ovom pogledu on dovikuje: „Ovaj Dobronićev prikaz postanka sevdalinki — po kojem ove „pjevaju većinom o ljubavi“ — *sasvim je nemoguć i potpuno kriv.* Sevdalinka je, — nastavlja gosp. Širola, — *gradska* popijevka, koja *nije odlučna* za prosuđivanje lirskog nastrojenja naroda, jer su bosansko-hercegovačke popijevke iz Hubine zbirke čiste od egsotičnih intervala“, koje i sam gosp. Širola priznaje da su navodno od cigana prešli u sevdalinske melodije. — Pobolje moram gospod. Široli primjetiti:

1, da lirski izražaj, lirizam, bilo u sevdalinskoj — po Široli — gradskoj melodiji, bilo u nesevdalinskim čisto pučkim melodijama, *nije* uvjetovan ni muzičkom egsotikom, „istočnjaštvom“, ni diatonikom;

2, da je navodno „gradski“ autor sevdalinka u Bosni i Hercegovini muzičko psihološki *na razini seljaka pučanina;*

3, da se gosp. Širola, na ustuk Dobroviću, za t. zv. „varošku popijevku“ u našim sjevernim gradovima, ne žaca isticati, da „i ta varoška popijevka zna biti *domaća tvorba* i može — s pučkom — imati *jednake vrednote“* — a za sevdalinke, jer navodno satvorena u „gradovima“ od „građana“, — ma da je ovaj u bosansko hercegovačkom kraju psihološki istovetan seljaku, ističe da to *nije „domaća tvorba* i da te ne mogu s pučkom imati jednake vrednote“. Sevdalinka je po gosp. Široli

osuđena, jer je naprosto — *„gradska popijevka...“*

Ukratko: *protuslovlje — br. 5!*

Poučno je međutim slijediti kako problem postanja sevdalinka promatra intiligentan Bosanac, očito nemuzičar, jer taj je u ovom pogledu mjerodavniji od svih nas zagrebačko-gradskih muzičara zajedno. U ovom je pogledu značajan dopis iz Sarajeva Mija Borojevića u zagrebačkim „Novostima“ (16. V. 1936). Tu naime piše: *Iz temelja je pogrešno shvatanje, da se sevdalinka rodila po noćnim lokalima* (po gosp. Široli uz cigansku svirku). Ona od vremena na vrijeme dopre do tih lokala, ali i čim je doprla, ona više nije sevdalinka, ona je postala pjesma repertoara pjevačica. — Vi tražite sevdalinku. — reče Borojeviću jedan beg, čije se porodično ime često spominje u sevdalinkama. — Ne, nećete je naći. Nje nema, ona zamire, kao što zamiru i oni, koji stvarahu. Ne, *soltarija ciganska nikad nije stvarala sevdalinku, oni su ju uvijek kvarili.* Ja, vi bi htjeli da znate, kako se ona rodila. Na *dva mjesta* se ona rađala. Eto, sigurno ste išli malo u okolicu grada, pa šta ste vidjeli? Potočić, malo meraje, vatra zapaljena, djezva pristavljena, a okolo ko božuri i cvijeće sjede žene. Izašle one iz kuće na teferič. I gledaju tako po prirodi i pasu okom ljepotu božjeg stvaranja, a u dušama nose čežnju ljubavi. I onda srce djevojačko zatreperi. I toči se riječ na riječ, a glas veze *urnek melodije.* — I te pjesme, koje su tako stvarane lako je prepoznati. Eto, žene su stvorile one pjesme kao što su „Kolika je Jahorina planina“, ili onu o Ali paši i lijepoj Mari. Kratko, *sve pjesme, u kojima se pojam dimenzija gubi, te pjesme stvorile su žene.* To je prvo mjesto njenog rođenja. — A drugo? To su *akšamluci i teferiči momački.* Propjevalo srce jedne djevojke na meraji, a na drugoj čulo ga momačko. *Zadrhtala dva srca* i ono, momačko, odgovaralo djevojačkom. Tako je postala pjesma „Moščanice, vodo plemenita. — Usput ti je, selam ćeš mi dragoj“, a ona, djevojka, odgovarajući njemu, poručuje mu pjesmom: „Ti ne kosi trave pored Save — Pokosićeš moje kose plave“.

Prema ovom, jamačno bližem i ne a priornom muzičkom teorijom opterećenom posmatraču, — prema opisu Mija Borojevića, protivno tvrdnji gosp. Širole, prava je sevdalinka isključivo izljev *sevdaha,* i ona je *seoski* muzički produkt, koji nema a ma baš *ništa zajedničkog s gradskom melodijom,* a pogotovo *ništa zajedničkog sa — soltarijom ciganskom...“*

Prelazeći na našu pučku muziku, koja je potpala utjecaju orijentalnih muzičkih oblika, gosp. Širola me ponajprije *„temeljito korigira“*, jer da *„ne stoji nikako da je dominanta svih istočnih sistema“ „mol tonalitet“*, međutim Chasson — na kojeg se gosp. Širola pozivlje — u predgovoru zbirke V. Gjorgjevića iz Južne Srbije (Srpske narodne melodije — Južna Srbija, str. XXI) od *sedam* ljestvičnih obrazaca, po kojima su satkane naše južne melodije, citira samo *jednu „dur“*, a drugih *šest* ljestvičnih obrazaca su razne varijante mol ljestvica! — Čisto neinteligentno je zabadanje, da hromatični intervali, kao opreka onim koji proizlaze iz dur i melodijske mol skale, nisu *„neobični intervali“*, i da *„ne postoje“*, pa da *„hromatski intervali ne moraju pripadati u egzotiku“*. Što je u muzici *„egzotika“*, to još niko nije točno definirao, pa ni „kritičar“ gosp. Širola! Ovo je, naime, pojam relativan. On je dobro shvatio, da ja u ovom slučaju *„egzotičnost“* smatram, isto što i istočnjačtvo“ *u muzici, pa ako u ovom smislu postoji egzotična muzika,* onda je logično, da u toj muzici kao karakteristični postoje i *„eksotični intervali“*. Nigdje nisam rekao da i sami neki diatonski elementi starogrčkih, starocrkvenih i naturalističkih ljestvica, u odnosu spram dur i melodijski mol-sistema ne mogu da djeluju egzotično, pa zato je prigovor gosp. Širole, da je bosansko-hercegovački muzički folklor, kako to navodno proizlazi iz Kubine zbirke, gotovo čist od egzotičnih intervala, u konkretnom slučaju deplasiran, tim više, što priznanje samog gosp. Širole, da u svom muzičkom folkloru, pored *„povišenih sekunda“*, postoji *„diatonika, makar i u nekim evropskoj muzici nepoznatim shemama“*, kao što, da sâm gosp. Širola na drugom mjestu (Problemi našeg muzičkog folklora st. 215) ističe, da Kuba navodi *„jedanaest ljestvičnih obrazaca, a među ovima su i takovi kojima*

nije moguće naći uzora u poznatim i historijski utvrđenim tonusima evropske muzike" jer sve ovo i te kako govori za egzotiku u našoj pučkoj muzici, počam od Bosne prema istoku, jugoistoku i jugu. Ali sve ovo govori i to, da gosp. Široli nisu jasni pojmovi što se u muzici podrazumijeva u ime egzotike.

Pošto sam se ovime osvrnuo na detaljne „prigovore" gosp. Širole, u koliko se tiču spoljašnih odlika našeg muzičkog folklora, nameće se da se osvrnem na primjedbe ovakvog mog „*kritičara*", u koliko se tiču glavnog zadatka moje teme, fiksiranja *psiholoških obilježja ove muzike*. Ovo sve vrlo je važno, jer ovdje nadolaze *principijelne* opreke izmeku gosp. Širole i moje malenkosti, ne samo u pogledu poimanja samog bivstva naše pučke muzike i metoda u naučnom istraživanju ove muzike, već i u poimanju i samog *zadatka uopće muzičke kulture*.

Podvlačim, da sam u svrhu karakterisanja suštine muzičkog folklora sa stanovišta isključivo *psihološkog*, odmah na početku doslovno lojalno citirao riječi bivšeg jednog profesora filozofije i psihologije na Zagrebačkom universitetu, gosp. Vladimira Dvornikovića, i u tom citatu, među ostalim, nalaze se i ove riječi: „*Pjesma je najneposredniji i najkarakterističniji izraz. Muzika izravno daje osjećaj. Posredstvo uma, uopće svako posredstvo tu je najneznatnije.* **Psihološki uzeto,** „*prava*" *je muzika samo narodna*, „*neumjetnička muzika*". U savezu s ovim, poslije kratkog prikaza muzičkih dijalekata na čitavom našem etnografskom području, i stranih upliva na spoljašnje elemente naše pučke muzike, po gosp. Široli glavnih atributa muzike: „*ritma, intervala, harmonije i arhitektonike*" — zaključio sam, „*da spoljašnji elementi ritma, intervala, harmonije i arhitektonike, koji su nam zajednički s drugim muzičkim kulturama, i koje smo od ovih kultura uglavnom preuzeli, nije ono glavno i bitno. Ono glavno i bitno što tim iz tuđine preuzetim elementima u našoj pučkoj muzici daje posebni izričaj, zaseban karakter, jest* **unutarnji sadržaj, duh,** *koji smo iz naše* **rase** *u tim melodijama utjelovili*". Pitam samo, *gdje* je tu rečeno ono, što mi na osnovu ovoga spomenutoga gosp. Širola i u ime čisto spoljašnjeg efekta *zlobno podvaljuje; gdje* sam tu rekao, da muzika uopće, a napose pučka, može postojati i bez ritma, i bez intervala, i bez harmonije i arhitektonike, *gdje* sam tu kazao da „*umjetnička muzika nije* „*prava muzika?*"

Jasno je dakle: *između sadanjeg kritičara gosp. Širole i bivšeg, sadanjeg i budućeg muzikologa Dobronića puče nepremostivi jaz u naziranju samog* **bivstva** *muzike. Gosp. Široli muzika je* **sada** samo **ritam, melodija, harmonija i forma, meni je i sada i uvijek** *muzika u prvom redu* **sadržaj, duh.** — U ostalom, groteskno je, da se u pogledu prosuđivanja suštine same muzike, bivši muzikolog gosp. Širola jednom ipak slagao s današnjim Dobronićem. U svesci „*Muzikološki rad etnografskog muzeja u Zagrebu*" (1931 — str. 8), koji su zajednički napisali *muzikološko-kritičarski blizanci* „B. Širola — M. Gavazzi" piše doslovno slijedeće: „*Prve pokusne fonografske snimke učinio je dr. Milovan Gavazzi u samom muzeju, a onda je pošao u bližu okolicu zagrebačku. Tako u Markuševac kraj Zagreba, gdje je u zajednici s drom Božidarom Širolom snimio fonografski prastare žetelačke i svadbene popijevke. Pri tom su dr. Milovan Gavazzi i dr. Božidar Širola — konstatirali, da se popijevka, koja je prenesena iz drugog muzičkog područja u taj kraj, na primjer iz Posavine, bitno* **promijenila** *i da su je pjevači i pjevačice* **prekrojili po svom osnovnom muzičkom poimanju.** *Ostade* **ritmika i glavna melodijska linija,** *a promijenio se cijeli* **duh i latentna harmonika.** *Oni su te popijevke pjevali baš tako, kao i svoje domaće!*" Ukratko: između *bivšeg* muzikologa i *sadanjeg* kritičara gosp. Širole — *protuslovlje br. 6!*

Krenimo dalje! *Sadanji* **kritičar** gosp. Širola spočitava Dobroniću, da na osnovi zasebnih odlika naše pučke muzike „*pjevanja*" kao opreke „*kantanju*" — hoće da raspravi najteža pitanja: *postojanje i razvitak* **neke** *rasne muzičke kulture*" — Znači, da današnji kritičar gosp. **Širola** ne vjeruje da pučka muzika može **da bude** odraz rase, i da uopće može da postoji „**neka** *rasna muzička kultura!*" — **I što** ovako govori rasni bastard gosp. Gavazzi,

stvar je koja je po sebi shvatljiva, a što tako otvoreno nastupa i *kompozitor* gosp. Širola, svakako je dobit, jer ovime vlastitim priznanjem utvrđuje ono *o čemu sam ja za kompozitora gosp. Širolu u sebi bio već davno na čistu,* **da je naime naš nacionalizam u njegovoj muzičkoj tvorbi samo — afektacija..., da, puka neistina...!** Međutim je daleko važnije, da je u ovom slučaju i kritičar i muzikolog gosp. Širola principijelno u opreci ne samo s mojom malenkosti, već i sa zadatkom same nauke s muzičkim folklorom kako nam ju je *on sam*, u ime svog učitelja iz muzikologije dr. Lacha — kao bivši muzikolog etnografskog muzeja — ovom zavodu ostavio u amanet. Prema muzikološko-kritičarskoj tvrdci *„B. Širola-M. Gavazzi" (Muzikološki rad Etnografskog muzeja u Zagrebu"* str. 21), *„Zadaća je komparativne muzikologije — među ostalim — da na* **postanak** *pučke muzike ispituje utjecaje....* **rasne,** *utjecaje* **krvnog miješanja itd.!"** Prema nauci, dakle, koju je *jednom* zastupao sam muzikolog gosp. Širola, pučka je melodija među ostalim i plod — *rase!* — Novo protuslovlje. — Br. 7!

Nakon svega ovoga je, držim, jasno, zašto se g. Širola direktno buni, da u *„Psihologiji naše pučke muzike"* dolazim do zaključka, *„da smo psihološki, — unatoč raznolikim stranim utjecajima, još više nego u jeziku — tamo od Gorice u Italiji do Soluna — i u samoj pučkoj muzici* **kompaktna cjelina,** *da smo i u pučkoj muzici, — u pogledu njenog psihičkog sadržaja, — kroz vijekove do danas sačuvali* **jedinstvo".** Gosp. Širola bi htio da zaključim, da dva oprečna muzička sistema — zapadni i istočni — koji se provlače kroz spoljašnje elemente naše pučke muzike — koje sam u svojoj raspravi u kratko prikazao, da *„ta dva svijeta, jedan uz drugi* **nekako** *— samo —* **tolerantno koeksistiraju,** *ili se — samo* **miješaju..."** — Progovorili su, evo, konačno i u muzikologu i kritičaru gosp. Široli oni *instinkti*, koji pučkoj našoj popijevci *poriču odraz naše rase kao jezično psihološke cjeline*, progovorili su u gosp. Široli *separatistički instinkti,* instinkti, koji nemaju veze s naukom, i *ja o samom problemu bivstva našeg muzičkog folklora s* **ovakvim** *muzikologom i kritičarom gosp. Širolom, naprosto ne mogu da dalje stručno raspravljam.*

Mimogred ću ovom prigodom samo spomenuti, da slučajno nisam sam, koji među sadanjim našim muzikolozima propovijedam da je naša pučka muzika psihički nedjeljivi odraz jedne rase. Evo što u ovom pogledu u pregledu „Moderne muzike u Jugoslovena" ističe onaj dr. gosp. Miloje Milojević („Srpski književni glasnik" — 1-III-1936) koji je o našoj pučkoj muzici dao nekoliko prikaza, koji vrijede barem kao „Problemi" gosp. Širole. „Umetnički duh je — piše pomenuti gosp. Milojević — jedna velika misterija prirode, i nosioci toga duha, umetnici, kompozitori i izvođači (reproduktivni umetnici), nose u sebi pored talenta i odlike koje se u njima formiraju pod naročitim uslovima. Najsnažniji između tih uslova donose se rođenjem, a to su *rasni uslovi.* — I na tlu Jugoslavije, u narodu, muzički izraz se razvija pod raznim klimatskim uslovima i u raznolikim geografskim formacijama, te se zbog toga osećaju i razni prelivi u načinu muzičkog mišljenja i muzičkog izražavanja kod Jugoslovena. A to nije samo kod njih slučaj. I Provansalac se drukčije izražava od Brentonca na primer; i ima velike razlike između severonemačkog tipa i tipa na jugu Nemačke To su one *različite crte duha,* ali one se izvijaju na *jednoj i istoj rasnoj osnovi.* I ako su po tipu različite, one su *osnovnim korenom svoje psihologije i svoga duha rasne, latinske su,* ili su *germanske, slovenske* i tako dalje. *Tako postoji i jedan jugoslovenski rasni muzički tip,* ono nešto što se vrlo teško može tumačiti. — Dok je polet u igri gotovo na celom jugoslovenskom tlu jednak, negde samo malo jače istaknut u *naturalističkom pravcu,* strasnom (na jugu); a negde je, mogli bismo reći *uglađeniji, odmereniji* (centralni tip), da na severo-zapadu u mnogome dostigne *uglađenost čisto srednje-evropski* (u tipovima komplikovanih i „okretnih" igara), dotle je *osećajni dinamizam* kod Jugoslovena prilično diferenciran. Drugačije oseća jedan čovek iz *gorenjskih krajeva Slovenačke,* a drukčije onaj sa *obala Jadranskog mora,* ili u *Bosni,* u *Šumadiji,* ili

na Jugu. I drukčije on muzički *izražava* svoja osećanja. — Razlog tome *niansiranju* (muzički *dialekti* —) muzičkog izraza treba tražiti u životnim uslovima, koji su na raznim tačkama Jugoslavije, a zatim ima još jedan razlog koji spolja prodire u duh čovekov; a to su *uticaji susednih elemenata*, stvorenih pod jednakim atmosferskim uslovima. — Jer je dodir sa *mediteranejskim tipom* kod jadranskog Jugoslovena neminovan, kao što jugoslovenski čovek sa vardarskih strana neminovno *mora da gravitira ka orientalnom tipu*. — *Muzički duh* kod Jugoslovena je kompleksan i *bogat je u niansama*, iako je *u osnovnim karakternim crtama jedinstven*."

Prepuštajući štiocu da prosudi da li se ovi navodi gosp. Milojevića do u detalje ne slažu s mojim stanovištem o pučkoj muzici, moram da primjetim: ako je gosp. Milojević do ovih misli došao na osnovi moje „Psihologije naše pučke muzike", onda je važno da se gosp. Milojević od gosp. Širole mučke stubokom razilazi u pogledu stručnog prosuđivanja ove moje radnje, a ako je gosp. Milojević do ovih rezultata dopro vlastitim istraživanjem, onda je ovo još veći dokaz stručne objektivnosti mojeg stanovišta o karakteru našeg muzičkog folklora.

Pošto su dakle u konkretnom slučaju u muzikologu — naučnjaku gosp. Široli u pogledu prosuđivanja bivstva naše muzike progovorili *separatistički instinkti*, a ja se s njime ne ću da nadmećem u dokazivanju da a priorni separatizam nema veze s naukom, preći ću na sasma drugo jedno principijelno pitanje, preći ću na pitanje shvaćanja samog *zadatka i metoda* naše nauke o našem muzičkom folkloru, kao i *metoda* i *morala kritičara* gosp. Širole.

Jedan od istaknutijih pretstavnika savremene muzikologije, László Lajtha pred kratko vrijeme u predgovoru značajnog jednog prikaza sadanjeg stanja nauke o muzičkom folkloru uopće, napisao je među ostalim slijedeće: „Dans la science du folklore musical, on peut distinguer deux phases differéntes. La première est la phase, du *rassemblement des matériaux* et la *systémation*, c'est-a-dire la phase, *descriptive;* la seconde est celle qui consiste a *élaborer librement la matière réunie* et *systématisée*, et à *construire ces hypotheses scientifique* dont la succession donne la veritable vie et le changement perpétuel, l'evolution de la science". (Musique et chanson populaires str. 10; Izdanje: Societé des nations). Citirao sam mnijenje ovog autoriteta, jer je potrebno, da se radi ustanovljenja odnosa gosp. Širole spram moje malenkosti u *principijelnom* naziranju problema bivstva našeg muzičkog folklora, a ovim u vezi *metoda* i *zadatke* nauke o ovom folkloru konačno konstatuje, da su gosp. Široli u tom folkloru, prema vlastitom priznanju, glavno i bitno „*ritam, interval, harmonija* i *arhitektonika*", jer samo to su „*atributi muzike*", i da zato, prema pomenutom stranom autoritetu, gosp. Širola spada u one muzikologe, koji muziku uopće gledaju s čisto *spoljašnjeg gledišta*, i dosljedno tomu, metodu muzikološkog rada ograničuje na puko — *opisivanje*. Rasprava „Muzika u Hrvata čakavaca" i „Problemi našeg muzičkog folklora" gosp. Širole je, prema László Lajtha, u stvari *početničko naziranje zadatka naše nauke o našem muzičkom folkloru*. — Mojoj malenkosti, kao muzikologu, a naročito kao kompozitoru, kako sam već spomenuo, elementi ritma, intervala, harmonije i arhitektonike u našoj pučkoj muzici nisu *ono glavno i bitno*. Glavno je unutarnji *sadržaj, duh*, koji smo iz naše *rase u tim melodijama utjelovili*. Polazeći s ovog, gosp. Široli *oprečnog* stanovišta, kušao sam da ustanovim naše muzičke dijalekte, u njihovim do nekoje mjere spoljašnjim, i što moguće potpunijim unutarnjim karakteristikama, a potom sam iz svega ovoga kušao da izvedem *sintezu*, i ustanovio „*da se psihička amplituda naše pučke muzike kao cjeline — uslijed našeg geografskog položaja i razvoja u historiji — stere između dviju opreka*, **vedrine i bola, optimizma i pesimizma**, — *uplivi zapada i istoka - i da, ipak, kroz svu ovu opreku izbija zajednička jedna odlika, koja te skrajnosti čvrsto spaja u* **nerazdruživu cjelinu.** *Zajednička ta unutarnja odlika naše pučke popijevke je* **primarna tvorna snaga,** *nutarnja dinamika, ali što je gotovo paradoksno, spojena s nekom resignacijom*". Prema ovom, moja malenkost slučajno

spada u red — po László Lajtha — onih muzikologa, koji sakupljenu građu kušaju da *sistemiziraju*. Polazeći, dakle, u pitanju zadatka i metoda naše nauke o muzičkom folkloru sa stanovišta, koje je naskroz oprečno onomu gosp. Široli, bez *namjere da se upuštam u detalje*, a pogotovu da ove detalje ovdje *sam istražujem*, prionuo sam da svojom radnjom podam samo *nacrt* za karakterizaciju naših glavnih muzičko-dialektskih skupina, njihovu *sistematizaciju* i konačno njihovu *sintezu* kao muzičko-psihičke cjeline. Konstatujem, da je gosp. Širola ovu moju intenciju i metod ove raspravice vrlo dobro uočio, jer odmah na početku sasma ispravno ističe, da *„hoću dati sažet prikaz dosadašnjih muzikoloških istraživanja muzičkog folklora i to tako, da se rasprave najteža pitanja:* **postajanje i razvitak neke (?) rasne muzičke kulture,** *što gosp. Dobronića kao kompozitora u prvom redu zanima"*. Baš zato se česti „prigovori" gosp. Širole, da u ovom *„sažetom prikazu"* dosadašnjih muzikoloških istraživanja muzičkog folklora", prikazu od *pukih sedam štampanih stranica* — „gosp. Dobronić nikako ne ispituje ili analizuje", *„koji su to istočni muzički sistemi i koliko ih ima?" „a gdje su navedeni dokazi o upotrebi trećine tonova, koja je u arapskoj muzici uobičajena? itd. ne može a da ne ocijeni drugačije već običnim zabadanjem i traganjem za jeftinim efektima*, koja nigdje *nisu spojiva s objektivnom i poštenom kritikom!*

Međutim, jer gosp. Širola zabada, da u mojoj raspravici nisam rekao mnogo toga, navodno važna i bitna, što sam morao da istaknem, nameće se da ovom prigodom ovdje mimogred mojoj radnji naknadno priložim, da sam tom prigodom zaboravio istaknuti anomaliju, da je n. pr. *gosp. Širola, sa formalnim kvalifikacijama samo iz područja muzikologije, mogao da kod nas zasjedne položaj direktora jednog Etnografskog muzeja, koji kao takav uklapa mnogo ogranaka, za koje gosp. Širola* **nema ni formalnih, ni stvarnih, ni bližih, ni daljnjih kvalifikacija.** Ispustio sam ja u „Psihologiji naše pučke muzike" još mnogo toga iz područja **„psihologije blizanaca muzičara i muzikologa Širola-Gavazzi",** *i to sam napravio* **hotimično,** *makar je to vrlo pikantno, a bilo bi i efektno!*

Daleko je od mene pomisao, da je mojom radnjom uistinu najteže a i najvažnije pitanje našeg muzičkog folklora, pitanje *„postanja i razvitka naše rasne muzičke kulture"* svestrano ispitano i definitivno riješeno. Svijestan sam, da se definitivna sinteza ovog problema naučno i *ne može* da utvrdi i da jedan čvrsti sistem sazda, dok se svaki pojedini naš muzički dijalekat tačno i svestrano ne ispita. A kako smo i od ovog zapravo *pripravnog* stadija u nauci o našem muzičkom folkloru još vrlo, vrlo daleko, svjedoči fakat, da u cijelom našem čakavskom području muzikolog i *„istraživač"* ovog folklora gosp. Širola vidi samo *jedan* muzički dijalekat, dok moja malenkost misli, da se duž naše obale odvijaju *tri* zasebna dijalekta, a Gortan, protivno svim našim dosadanjim istraživačima, dokazuje, da na samom istarskom poluostrvu postoje, opet za sve nas *tri* nova muzička dialekta. Koliko smo mi u našoj muzičkoj nauci stvarno još uvijek vrlo daleko od onog prvog prikupljanja muzičkog folklora i njegovog sortiranja, svjedoči i fakat, da je sam gosp. Širola, upravo za taj rad honorirani funkcionar u Etnografskom muzeju u Zagrebu, **poslije više no deset godina rada** *postavio samo* **„Probleme našeg muzičkog folklora",** *i da je i te probleme postavio tako, da se muzičar dr. Markovac izjavio, da je Širola kao muzikolog u neku ruku* **razočarao...!"** („Književnik" god. 1930).

Baš zato, što se tiče samih rezultata *„Psihologije naše pučke muzike"*, sa zadovoljstvom konstatujem, da je ona *postigla svoju svrhu*, jer je na njenu osnovu čak i gosp. Širola u *„Osvrtu na muzikološki rad g. Dobronića* morao da prizna da *„stoji uistinu činjenica da svaki naš kraj ima zaseban dijalekat"*, pa, što gosp. Širola, i pored svega konačnog priznanja, postajanje tolikih zasebnih dialekata, među nekim ovim dialektima *ne nalazi* **„ništa i opet ništa"** *što bi te dialekte duhovno spajalo u cjelinu, stvar je njegovog, čisto* **spoljašnje-deskriptivnog,** a ne **sintetičkog i psihičkog** *naučnog naziranja problema naše pučke muzike, kao što i pomanjkanja*

ličnog osjećaja *pripadnosti našoj rasi, kao jednoj jezičnoj, a još više muzičko-psihičkoj cjelini.* Važno je, međutim, da je protiv ovog današnjeg separatizma i u području nauke o našem muzičkom folkloru već davno baš u Zagrebu **Lisinski,** bez naučnog aparata također kao kompozitor istakao posebni **„značaj jugoslovenske muzike“** i to u ime *„domovine uopće“*; da je pravaš *Kuhač* muzički folklor u cijelom našem etnografskom području uzimao kao **nedjeljivu cjelinu,** *i nalazio vezu između ove i* **ruske pučke muzike** (Božidar Širola: *„Preglea povijesti hrvatske muzike“* st. 114); važno je, da također Čeh i Slaven Kuba, jugoslovenski muzički folklor kao psihičku cjelinu dovodi u vezu s pučkom muzikom *svih slavenskih naroda.* (Ludvik Kuba: „Pisen jihoslovanska“ — poglavlje III: „Pomer pisni jihoslovanske k pisni ostotnich Slavenu“ str. 9—12).

Ali za prosuđivanje *stručnosti i etičnosti sadanjeg* „kritičara“ Dobronićeve rasprave *„Psihologija naše pučke muzike“*, nadasve je važno, da je i *bivši muzikolog* gosp. Širola, kad mu a priori nije bilo do zabadanja Dobroniću, govorio *o problemu našeg muzičkog folklora izuzev slovenačkog dijela — kao o jednoj muzičko-etnografskoj cjelini, i da pritom naročito podvlači* **„njegovu unutrašnju vrijednost“** („Problemi“ str. 194) i **„duh“** („Muzikološki rad Etnografskog muzeja u Zagrebu“ str. 8) i **„neprijepornu** *ljepotu tog* **našeg pučkog blaga“**, pa da ovime **današnji kritičar s bivšim muzikologom gosp. Širolom stubokom dolazi u opreku, i novo — protuslovlje!** br. 8).

Gosp. Širola se odmah na početku svog osvrta očito srdi, jer da *„u posljednje vrijeme g. Antun Dobronić, pored svog kompozitorskog rada, nastoji da razvije svoje vrsti pučko-muzikološki rad dosta čestim, vidljivo pretencioznim člancima iz toga područja, i raspravlja najteža pitanja: postojanje i razviiak* **neke** *(?) rasne muzičke kulture“*. **Meni naprotiv gosp. Širola pobuđuje sažaljenje, jer je kroz dugogodišnji honorirani muzikološki rad našoj kulturi dao samo „Probleme našeg muzičkog folklora“, a te probleme ni u detaljima — osim za čakavsko područje — a pogotovo za cijelo naše etnografsko područje nije — ni kušao da riješi!**

Stoji, da *ovakav* muzikolog gosp. dr. Širola, *nema moralno pravo da o drugima piše bilo kakav „osvrt“!*

Da završim: „Osvrt“ gosp. Širole na moju „Psihologiju naše pučke muzike“ je plod *sa svog položaja opravdano detroniranog i time povrijeđenog muzikologa i direktora Etnografskog muzeja, koji je pripravan da problem našeg muzičkog folklora,* **u prkos Dobroniću,** *sada posmatra sa stanovišta čisto spoljašnjeg,* i da iz ličnih **separatističkih pobuda** *poreče Dobronićevu tezu o psihičnoj kompaktnosti ovog folklora kao* **etnografske cjeline** *i produkta naše* **rase**; **„Osvrt“ ovaj** *je a priori* **zlonamjeran** i **nestručan, te sadanjeg kritičara i bivšeg muzikologa gosp. Širolu dovodi u protuslovlja, koja mu sama po sebi sude, i sama po sebi ga osuđuju.**

Antun Dobronić

SLIKE

Fig. 1. Ognjište balkanskog tipa u madžarskom selu Marocsa, županija Baranjska, Madžarska. (Kuća Josipa R. Pála — rekonstrukcija potpirivanja vatre načinjena je na osnovu pripovijedanja starih ljudi.

Foyer, type balkanique, dans le village hongrois Marotcha, Barania, Hongrie. (La maison de Joseph R. Pál). D'après le récit de vieilles gens, on activait autrefois le feu en soufflant dessus.

Feuerstelle, Balkantyp, im ungarischen Dorf Marocsa, Baranya, Ungarn (Haus des J. R. Pál). Nach dem Erzählen alter Leute wurde früher das Feuer durch Blasen angefacht.

Balkáni tipusú tűzhely *Marócsa* magyar faluban. Baranya megye Magyarország. (Pál R. József háza, a tűzfúvás rekonstruálása az öreg emberek elbeszélése alapján történt).

Fig. 2. Ognjište balkanskog tipa u madžarskom selu Marocsa, županija Baranja, Madžarska. Na motci od lanca daska na kojoj se suši sir.

Foyer, type balkanique, dans le village hongrois Marotcha, Barania, Hongrie. Sur la perche supportant la chaine on a posé une planche pour faire sécher le fromage.

Feuerstelle, Balkantyp, im Dorfe Marocsa, Baranya in Ungarn. Auf der die Kesselkette haltenden querstange befindet sich ein Brett zum Käse trocknen.

Balkáni tipusú tűzhely *Marócsa* magyar faluban. Baranya megye. Magyarország. A lánctartó rúdon túrófüstölő deszka.

Fig. 3. Ognjište balkanskog tipa u madžarskom selu Kórógy, županija Srijemska, Slavonija, Jugoslavija. Photo: Garay-Ákos.

Foyer, type balkanique, dans le village hongrois Korodj, département de Sirmie, Slavonie, Yougoslavie. Photo: Garay-Akos.

Balkantyp einer Feuerstelle in einem ungarischen Dorf, Korogy, Srijem, Slavonien, Jugoslavien.

Balkáni tipusú tűzhely *Kórógy* magyar faluban. Szerém megye Szlavonia, Jugoslavija. Photo: Garay Ákos.

Slike uz članak (na str. 29):

Gunda Bela: *Jugoslovenski sastavni dijelovi u materijalnoj etnografiji Madžara*

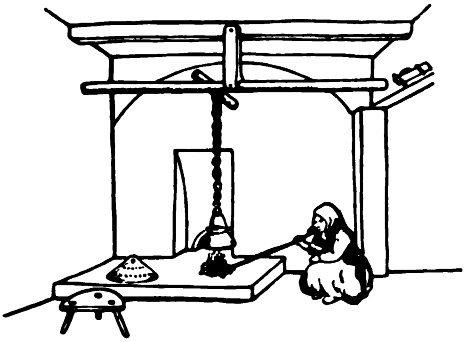

Fig. 1.

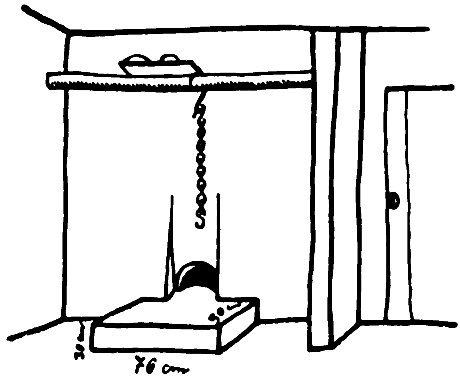

Fig. 2.

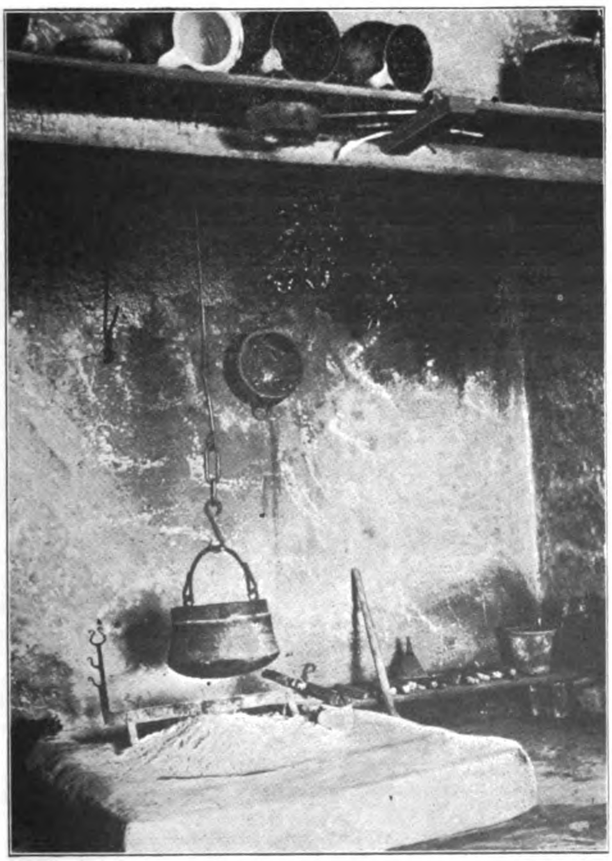

Fig. 3.

Fig. 4. Rumunjska ljetna kuhinja. Selo Cserbel, županija Hunyad u Erdelju. Photo dr. Schmidt Tibold.

Cuisine roumaine d'été. Village Tcherbel, département Houniad, Transylvanie. Photo: docteur Tibold Schmidt.

Rumänische Sommerküche. Cserbel bei Hunyad, Erdely, Ungarn.

Román nyári konyha. Cserbel, Hunyad m. Erdély. Photo: dr. Schmidt Tibold.

Fig. 5. Rumunjsko ognjište istočno-evropskoga tipa. Ognjište se nalazi sasma na podu, iznad njega nalazi se „horn" ili „cupta" koja služe za odvođenje dima. S hvatalice dima vjesi na lanac obješeni bakrač. Selo Kékesfalva, županija Hunyad, Erdelj. Photo: dr. Schmidt Tibold.

Foyer roumain, type d'Europe Orientale. Le foyer se trouve sur le sol même; au-dessus, une cheminée par où sort la fumée. A cette cheminée est accrochée une chaine à laquelle est suspendue la chaudière de cuivre. Village Kékesfalva, département Houniad, Transylvanie. Photo: docteur Tibold Schmidt.

Rumänische Feuerstelle, Osteuropäischer Typ. Das Feuer wird am Boden angezündet, darüber befindet sich eine Kaminwand, ein Rauchfang. Von diesem hängt an einer Kette der Kupferkessel herab. Dorf Kékesfalva bei Hunyad, Erdely, Ungarn.

Keleteurópai tipusú román tűzhely. A tűzhely egészen a földön van, felette a füst elvezetésére szolgáló *horn* vagy *cuptor*. A füstfogóból láncraakasztott bogrács lóg le. Kékesfalva, Hunyad megye. Erdély. Photo: dr. Schmidt Tibold.

Fig. 6. Tanjur iz bakra ili crijepa koji služi ispod pokljuke (Backteller). Hirics, županija Baranjska. Photo: Gunda Bela.

Plat de cuivre ou de glaise sur le quel on met le pain. En le mettant au four on pose dessus un couvercle. Hiritch, département Barania. Photo: Bela Gounda.

Backteller aus Kupfer oder Ton, Hirics bei Baranya, Ungarn.

A sütőharang (Backteller) alá szolgáló réz és cserép tányér. Hirics, Baranya m. Photo: Gunda Béla.

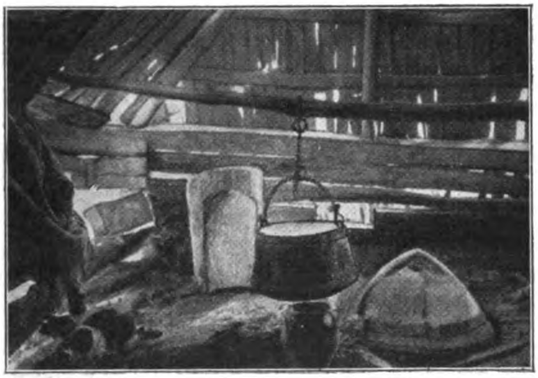

Fig. 4.

Fig. 5.

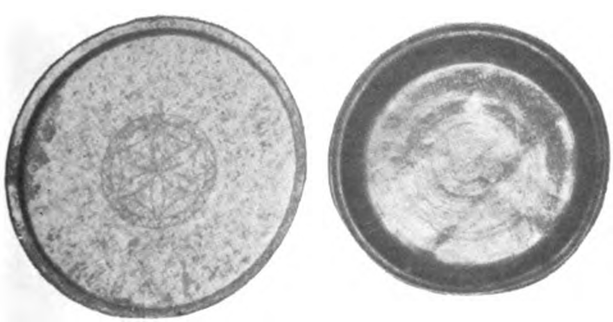

Fig. 6.

Fig. 7. Stara hrvatska kuhinja. Pored „krušne peći“ bakrač na lancu s niskim „jognjištem“. Berzence, županija Šomogj Madžarska. Photo: dr. Gönyey Sándor.

Vieille cuisine croate. A coté du four à pain, un foyer bas avec la chaudière suspendue sur une chaine. Berzentsé, département Chomodj, Hongrie. Photo: docteur Sandor Gönyey.

Alte kroatische Küche; Neben dem Backofen eine niedere offene Feuerstelle mit auf einer Eisenkette hengendem Kupferkessel. Berzence bei Somogy, Ungarn. Photo: dr. Sandor Gönyey

Régi horvát konyha. A kemence „krušna pêč“ mellett láncon lógó bogrács alacsony tűzhellyel („jognjište“). Berzence. Somogy megye. Magyarország. Photo: dr. Gőnyey Sándor.

Fig. 8. Stara hrvatska kuhinja. S lijeve strane uza zid 10 cm nisko „jognjište“, s lijeve strane na podu ležeće ognjište sa zidom za hvatanje dima. Berzence, županija Somogj, Madžarska.

Vieille cuisine croate. A droite contre le mur un foyer bas (10 centimètres de hauteur); à gauche sur le sol le foyer avec le mur pour faire sortir la fumée. Berzentse, département Chomodj, Hongrie.

Alte kroatische Küche. Links an der Wand eine 10 cm hohe Feuerstelle. Links am Boden liegende Feuerstelle mit Kaminwand — Berzence, bei Somogy Ungarn.

Régi horvát konyha. Balról a fal mellett alacsony, 10 cm.-es jognjište, balról a földön nyugvó tűzhely, füstfogó fallal. Berzence, Somogy m. Magyarország. Photo: dr. Gőnyey Sándor.

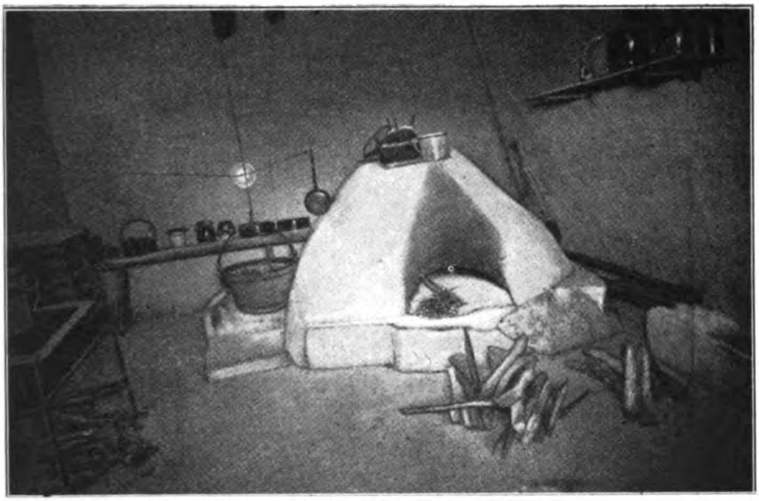

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9. Krušna (madžarska) peć stoji na dvorištu. Adorjás, županija Baranya, Madžarska. Photo: Gunda Béla.

Four à pain (hongrois) dans la cour. Adoriache, département Barania, Hongrie. Photo: Bela Gounda.

Ungarischer Backofen, im Freien stehend, Adorjas bei Baranya, Ungarn.

Az udvaron álló kemence (magyar). Adorjás, Baranya megye, Magyarország. Photo: Gunda Béla.

Fig. 10. (Hrvatska) krušna peć stoji u vrtu. Stara, županija Somogy, Madžarska. Photo: dr. Gönyey Sándor.

Four à pain (croate) dans le jardin. Stara, département Chomodj, Hongrie. Photo: docteur Sandor Gönyey.

Kroatischer Backofen, im Freien stehend. Stara bei Somogy, Ungarn. Photo: Gönyey Aleksander.

A kertben álló kemence (horvát). Stara, Somogy megye, Magyarország. Photo: Gőnyey Sándor.

Fig. 9.

Fig. 10.

Fig. 11. Peć providena lončarskim petnjacima: hižna pêč (hrvatska). Berzence, županija Somogjy, Madžarska. Photo: dr. Gönyey Sándor.

Poêle en carreaux de glaise cuite dans la chambre de la maison croate. Berzentse, département Chomodj, Hongrie. Photo: docteur Sandor Gönyey.

Ofen aus Töpfnerkacheln, kroatischer Hausofen. Berzence bei Somogy, Ungarn.

Kályha cserepekkel kirakot kályha: hižna pêč (horvát). Berzence, Somogy megye. Magyarország. Photo: dr. Gönyey Sándor.

Fig. 12. Šematička predodžba razvoja kuće. I. Jednodijelna kuća južnoslovenskog tipa s ognjištem u sredini. II. Na južnoslovenski tip kuće dograđena soba s peći s petnjacima. Th = ognjište, H = kuća, P = „pitvar" (Flur, Laube), Szh = („szenes ház") kuhinja; jednodijelna stara kuća južnoslovenskog tipa; K = Kachelofen = kaljha ili banja peć, Ksz = Kachelofenstube = kuća ili hiža.

Plan schématique du développement de la maison. I. la maison d'une seule pièce, type slave du sud avec le foyer dans le milieu. II A ce type de maison on a ajouté une chambre avec un poêle en carreaux de glaise cuite. Th = foyer, H = maison, P = vestibule, Szh = cuisine; vieille maison slave du sud d'une seule pièce, K = poêle carreaux de glaise cuite, Ksz = la chambre.

Schematische Darstellung der Entstehung des Hauses. I. Einzelliges Haus, südslawischer Typ, Feuerstelle in der Mitte; II. An das südslawische Haus ist ein neuer Raum angebaut, ein Zimmer, mit Kachelofen. Th = Feuerstelle, H = Haus, P = Flur, Laube, Szh = Küche: Einteiliges südslawisches altes Haus, K = Kachelofen, Ksz = Kachelofenstube.

A házfejlődés sematikus ábrázolása. I. Egyosztatú középtüzhelyes délszláv tipusú ház. II. A délszláv tipusú házhoz épült Kachelofenstube. Th. = tűzhely, H. = ház, P. = „pitvar" (Flur, Laube), Szh. = *szenes ház* (konyha), a régi egyosztatú délszláv tipusú ház, K. = Kachelofen (káljha vagy *banja peč),* Ksz. = Kachelofenstube (kuća vagy hiža).

Fig. 11.

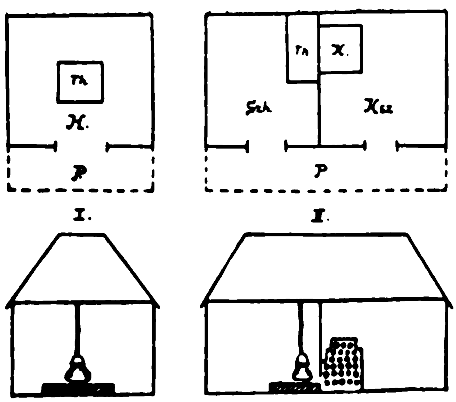

Fig. 12.

Fig. 13. Stara hrvatska kuća. Kuhinja i soba imaju zaseban izlaz na dvorište. Berzence, županija Somogy, Madžarska. Photo: dr. Gönyey Sándor.

Vieille maison croate. La cuisine et la chambre ont chacune une sortie sur la cour. Berzentse, département Somodj, Hongrie. Photo: docteur Sandor Gönyey.

Altes kroatisches Haus; Küche und Zimmer haben jedes für sich einen Ausgang auf den Hof. Berzence, bei Somogy, Ungarn.

Régi horvát hâz. A konyhának és szobának külön kijárata van az udvarra. Berzence, Somogy megye, Magyarország.

Fig. 14. „Ofengabel" hrvatski rasove, brukla, vilice; rašlje, madžarski: kuruglya ili bürögle.

Fourgons.

„Ofengabeln".

Ofengabel. Horvát: ***brukla,*** magyar: ***kuruglya*** vagy ***bürögle.***

Fig. 13.

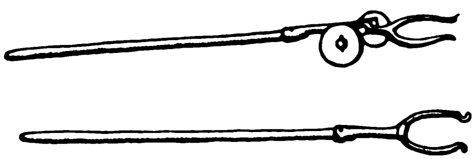

Fig. 14.

Fig. 1. Zadrugari iz kuće Vuksanovića u Sapnoj

Membres de la communauté Vouksanovitch à Sapna

Die in „Haus-und Gütergemeinschaft lebende Familie Vuksanović aus Sapna. Foto: Ivo Franić

Fig. 2. Snahe iz kuće Vuksanović, Sapna

Jeunes femmes de la maison Vouksanovitch à Sapna

Weibliche Mitglieder des Hauses Vuksanović, Sapna. Foto: Ivo Franić

Slike uz članak (na str. 105):
Ivo T. Franić: *Etnografske zabilješke iz sreza slavonsko požeškog*

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3. Stari kiljeri Matana Jakobovića iz sela Gradac kod Pleternice. Građa: pleter, blato, krov iz slame. Foto: Ivo Franić

Anciennes chambres pour les familles de la communauté Matan Yakobovitch. Village Gradats près de Pleternitsa. — Treillis recouvert de boue; toit de chaume. Photo: Ivo Franitch

Alte Wohnräume, Eigentum des Matan Jakobović, Gradac. Flechtwerk, mit Lehm beworfen. Strohdach. Foto: Ivo Franić.

Fig. 4. Sistem pletera. Foto: Ivo Franić

Type de treillis. Photo: Ivo Franitch

Typus des Flechtwerkes. Foto: Ivo Franić.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5. Pogled na kuću Matana Jakobovića sa strane. Pleter oblijepljen s blatom. Foto: Ivo Franić

Vue de côté sur la maison de Matan Yakobovitch: treillis recouvert de boue. Photo: Ivo Franitch

Seitenansicht des Hauses von Matan Jakobović: mit Lehm beworfenes Flechtwerk. Foto: Ivo Franić.

Fig. 6. Matan Jakobović s porodicom

Matan Yakobovitch avec sa famille. Photo: Ivo Franitch

Matan Jakobović mit seiner Familie. Foto: Ivo Franić.

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7. „Obor“ za svinje. Crtež: prof. Zdenke Sertić
„Enclos“ pour les cochons Dessin: prof. Zdenka Sertić
Schweinepferch. Zeichnung von prof. Zdenka Sertić

Fig. 8. Krušna peć. Foto: Ivo Franić
Four à pain. — Photo: Ivo Franitch
Überdachter Beckofen. Foto: Ivo Franić.

Fig. 9. Svinjac, Crtež: prof. Zdenke Sertić
Porcherie. Dessin: prof. Sertić Zdenka
Schweinestall. Zeichnung von prof. Sertić Zdenka

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9.

Fig. 10. „Arman" s „kamarom" slame. Foto: Ivo Franić.

L'endroit où l'on bat le blé, avec une aire. Photo: Ivo Franitch

Der „Trettplatz", Platz wo gedroschen wird, mit einer Strohtrüste. Foto: Ivo Franić.

Fig. 11. Kuća Antuna Kukuruzovića kbr. 25 u Boričevcima. Kombinacija gradnje iz prijesne cigle i pletera, krov od slame. Foto: Ivo Franić

La maison d'Antoine Koukourouzovitch à Boritchevtsi (№ 25). Construction combinée de briques non cuites et de treillis, toit de chaume. Photo: Ivo Franitch

Haus des Anton Kukuruzović, Boričevac № 25; das Haus ist teils aus Flechtwerk und teils aus Rohziegeln erbaut, eine seltene Kombination. Foto: Ivo Franić.

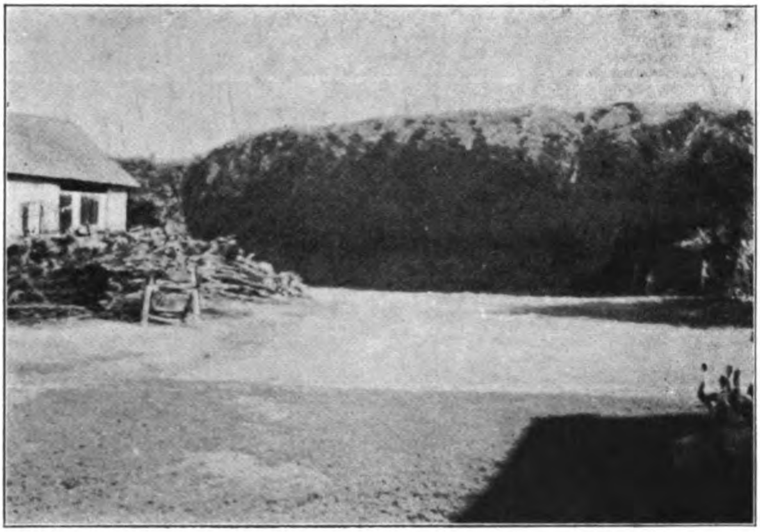

Fig. 10.

Fig. 11.

Fig. 12. Pročelje Kukuruzovićeve kuće sa zabatom iz pletera i zidom iz prijesne cigle

Façade de la maison de Koukourouzovitch avec le fronton en treillis et les murs en briques non cuites. Photo: Ivo Franitch

Frontalansicht des Hauses von Kukuruzović, mit aus Ruten geflochtenem Giebel und Rohziegelmauer. Foto: Ivo Franić.

Fig. 13. Trijem i ulaz u kuću. Foto: Ivo Franić

Vestibule et entrée dans la maison. — Photo: Ivo Franitch

Überdachtes Vorhaus als Hauseingang. Foto: Ivo Franić.

Fig. 12.

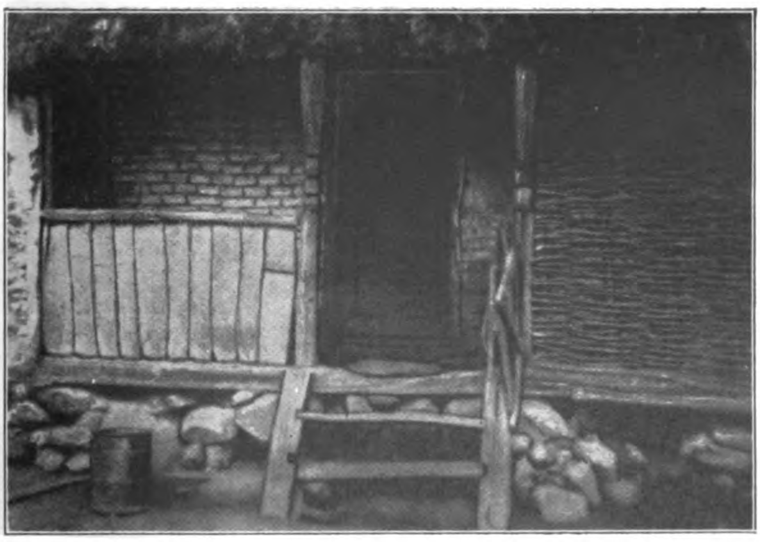

Fig. 13.

Fig. 14. Kuća Ferde Franekića iz sela Seoci, općine Požega Vanjska. Foto: Ivo Franić

Maison de Ferdo Franekitch, village Seotsi, commune Pojega. — Foto: Ivo Franitch

Haus des Ferdinand Franekić, Seoci bei Požega. Foto: Ivo Franić.

Fig. 15. „Šporet" u kući Ferde Franekića iz Seovaca. Crtež: prof. Zdenke Sertić

Fourneau dans la maison de Ferdo Franekitch à Seotsi. Dessin: prof. Sertić Zdenka.

Sparherd im Hause Ferdo Franekić, Seoci bei Požega. Zeichnung von prof. Zdenka Sertić

Fig. 14.

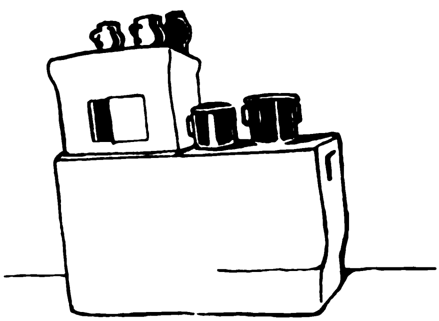

Fig. 15.

Fig. 16. Ognjište u kuhinji Ferde Franekića, Seoci

Foyer dans la cuisine de Ferdo Franekitch à Seotsi

Herd in der Küche des Ferdo Franekić, Seoci.

Fig. 17. Dimnjak iz Seovaca s tipičnom „kapom". Foto: Ivo Franić

Cheminée avec le casque typique (Seotsi près de Pojega). Photo: Ivo Franitch

Rauchfang mit typischer „Kappe" (Seoci bei Požega). Foto: Ivo Franić.

Fig. 16.

Fig. 17.

Fig. 18. Starinska kuća u Sapnoj općina „Begtež". Foto: Ivo Franić

Ancienne maison à Sapna, commune Bektège. Photo: Ivo Franitch

Sehr altes Haus in Sapna, (Begtež). Foto: Ivo Franić.

Fig. 19. Trijem pod strehom u Sapnoj s ulaznim vratima. Foto: Ivo Franić

Vestibule sous le larmier avec la porte d'entrée (Sapna). Photo: Ivo Franitch

Überdachtes Vorhaus vor den eigentlichen Eingängen, (in Sapna). Foto: Ivo Franić.

Fig. 18.

Fig. 19.

Fig. 20. Krušna peć iz Sapne. Foto: Ivo Franić
Four à pain à Sapna. — Photo: Ivo Franitch
Backofen in Sapna. Foto: Ivo Franić.

Fig. 21. Dimnjak, čeona strana i međuzabatni prostor na kući u Sapnoj

Cheminée, façade et fronton d'une maison à Sapna. — Photo: Ivo Franitch

Rauchfang, von der Frontseite, und Dachgiebel eines alten Hauses in Sapna.

Fig. 20.

Fig. 21.

Fig. 22. Kuća Stjepana Vido iz Gradca. Foto: Ivo Franić
Maison d'Etienne Vido à Gradats. — Foto: Ivo Franitch
Haus des Stjepan Vido, in Gradac. Foto: Ivo Franić.

Fig. 23. „Kazanica"
Chaudière
Kesselofen.

Fig. 24. „Krušna peć". Vido Stjepan, Gradec.
Le four à pain. Dans la maison d'Etienne Vido à Gradats.
Backofen im Hause des St. Vido, Gradac.

Fig. 22.

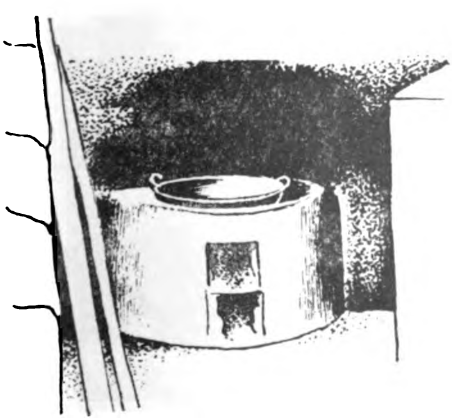

Fig. 23.

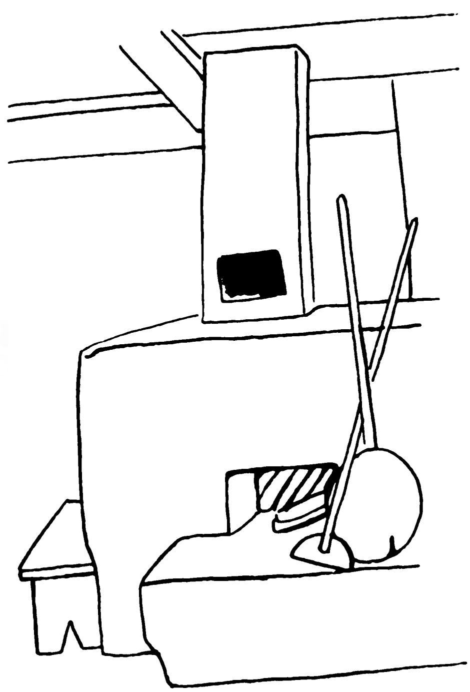

Fig. 24.

Fig. 25. Krušna peć i ognjište u selu Gradac u kući Eve Andaković. Foto: Ivo Franić

Four à pain et foyer dans la maison d'Eve Andakovitch, Gradats. Photo: Ivo Franitch

Backofen und Feuerstelle im Dorf Gradac bei Eva Andaković. Foto: Ivo Franić.

Fig. 26. Stariji ljudi i žene iz sela Gradac koji su nam ispričali stare običaje i narodna vjerovanja. Foto: Ivo Franić

Vieilles gens de Gradats qui nous ont narré les anciennes coutumes et les croyances populaires. — Foto: Ivo Franitch

Ältere Leute aus Gradac, die uns alte Sagen und Gebräuche erzählt haben. Foto: Ivo Franić.

Fig. 25.

Fig. 26.

Fig. 1. Štala, štagel i parma građena od brvana sa neotesanim uglovima i skošenim krovom pokritim „ritkom". Vlasnik Pavao Šimujnak Dulepska kbr. 20 opć. Vrbovec. Foto: Stj. Dokušec.

Etable, grange et hangar, en poutres (aux coins non charpentés); toit couvert de jonc. Propriétaire: Paul Chimouniak Doulepska (№ 20) commune Vrbovets.

Stall, Scheune und Schuppen, aus Balken roh gezimmert, die Ecken nicht gehobelt, mit abgeschrägtem Dach; mit Schilf gedeckt, Eigentümer Paul Šimujnak. Dulepska, Vrbovec

Fig. 2. Hiža i štala Šimuna i Đure Pendak „Varge" (Hiža — brvnara sa otesanim uglovima, okrečena i pokrita crijepom; štala od brvana, uglovi neotesani, krov skošen i pokrit slamom — „ritkom") Dulepska (gornje selo), opč. Vrbovec.

La maison et l'étable de Simon et de George Penndjak „Varga". Maison en bois (poutres aux coins charpentés) blanchie à la chaux et couverte de tuiles. Etable en bois (poutres aux coins non charpentés) couverte de chaume. Doulepska, commune Vrbovets.

Haus und Stall von S. und G. Pendak, „Varga" Balkenbau mit gezimmerten Ecken und Kanten, mit Ziegel gedeckt. Stall nur roh aus Balken erbaut und mit Stroh gedeckt.

Slike uz članak (na str. 170):
Stjepan Dokušec: *Stari zadružni domovi u Dulepskoj*

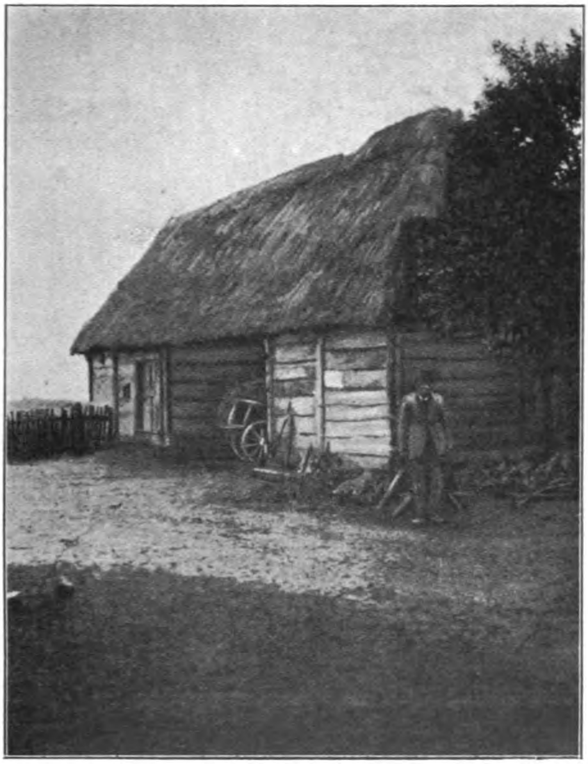

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3. Dio unutrašnjosti „hiže" Mirka Mlinarić, Dulepska kbr. 23, opć. Vrbovec. Foto Stj. Dokušec.

La maison de Mirko Mlinaritch (partie de l'intérieur), Doulepska, № 23, commune Vrbovets. Photo Dokouchets

Ein Teil des Zimmers im Hause von Mirko Mlinarić, Dulepska № 23, Vrbovec

Fig. 4. Dvorište Đure Kutena. Desno drvocjep, lijevo bunar na kotač. U pozadini štala i štagel u kojem žene mlate raž. Desno pčelinjak. Dijaneš kbr. 56, opć. Vrbovec. Foto Stj. Dokušec.

La kour de George Kouten. A droite, endroit où l'on coupe le bois: à gauche, puits à roue. Au fond, étable et hangar dans lequel des femmes battent le seigle. A droite le rucher. Dianèche, Vrbovets. Photo Dokouchéts.

Hof des Đuro Kuten, rechts der Holzplatz, links ein Rad-Brunnen, im Hintergrund Stall und Scheune, in der Frauen Gerste dreschen. An der Mauer Bienenstöcke. (Dijaneš, Vrbovec) Foto: Dokušec

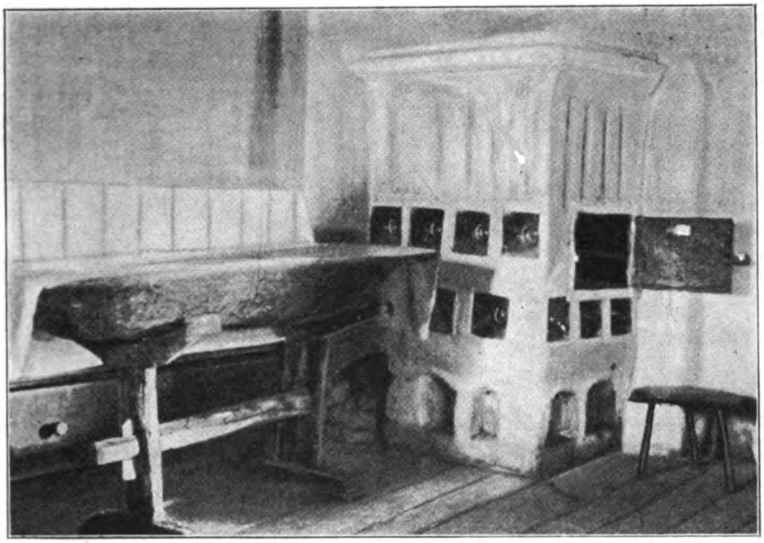

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5. Žena u današnjoj „svetešnoj opravi“, Dulepska, opć. Vrbovec. Foto Dokušec.

Femmes en costume de fête d'aujourd'hui. Doulepska, commune Vrbovets. Photo Dokouchets.

Frauen in neuen Sonntagsgewändern; auf die selbstgewebten Röcke und Schürzen kommt eine gekaufte Seidenbluse. Foto: Dokušec

Fig. 6. Žena „miče“ predivo na grebenu. Pogančec, opć. Raven. Foto: Stj. Dokušec.

Femme peignant le lin. Pogantchets, communes Ravene. Photo Dokouchets.

Das Kämmen des Flachses. Foto: Dokušec

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7. Dvorište Petra Sedmak. (Naprijed drvocjep, lijevo bunar, dalje sirnica „košara za sušenje sira“, pa kola. Desno gnojište i štagalj). Ledina kbr. 16 kod Preseke. Foto: Stj. Dokušec.

La cour de Pierre Sedmak. Au premier plan, l'endroit où l'on coupe le bois; à gauche, le puits; au fond, la corbeille où l'on fait sécher le fromage et une voiture; à droite, le fumier et le hangar. Ledina № 16 prés de Preseka. Photo Docuchets.

Hof des Peter Sedmak, Ledina bei Preseka. Vorne Holzplatz, links Brunnen, dann Korb zum Käse trocknen, dann ein Wagen. Rechts Düngerhaufen und Stall. Foto: Dokušec

Fig. 8. Hiža i Komora iz g. 1898. (Brvnara sa neotesanim uglovima, te sa „ganjkom“ ispred jednog dijela kuće. Krov skošen i slamnat). Ledina kbr. 24, kraj Preseke. Foto: Stj. Dokušec.

Maison et „Chambre“ de l'année 1898. Construction en bois (poutres aux coins non charpentés) avec le coridor devant une partie de la maison. Toit couvert de chaune. Ledina № 24. Près de Preseka. Photo Dokouchets.

Haus und Kammer aus dem Jahre 1898. Balkenbau mit rohen Kanten. mit einem überdachten Gang vor einem Teil des Hauses, und Strohdach. Ledina, № 24, Preseka. Foto: Dokušec

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9. „Komora“ s „pivnicom“ (52 g,) građena od brvana s neotesanim uglovima. Krov slamnat, napred poluskošen, a otraga skošen. Ispred nje žene u svakidašnjoj nošnji. Ledina kbr. 23, kod Preseke. Foto: Stj. Dokušec.

„Chambre“ et „cave“ en bois (poutres aux coins non charpentés), toit couvert de chaume. Au premier plan, les femmes en costume de tous les jours. Ledina №23, près de Preseka. Photo Dokouchets.

Kammer mit Keller, Balkenbau, mit rohen Kanten. Strohdach. Im Vordergrund Frauen bei der Arbeit Foto: Dokušec

Fig. 10. Štala Roze Purić, građena od brvna, oličena glinom, krov poluskošen, slamnat. Ledina kbr. 23 kraj Preseke. Foto: Stj. Dokušec.

L'étable de Rose Pouritch, en poutres, recouverte d'argile; toit couvert de chaume. Ledina № 23, pres de Preseka. Photo Dokouchets.

Stall der Roza Purić Balkenbau mit Lehm beworfen; Strohdach. Ledina, bei Preseka.

Fig. 9.

Fig. 10.

Fig. 11· Žene u svagdanjoj nar. nošnji. Bunjak (srez Sv. I. Zelina). Foto: Stj. Dokušec.

Femmes en costume de tous les jours. Bounyak (district de Sv. Ivan Zelina (Photo Dokouchets).

Frauen im Arbeitskleid.

Fig. 12. Žene iz Blaževdola i Bunjaka u „svetešnjoj opravi" (srez Sv. I. Zelina). Foto: Stj. Dokušec.

Femmes des environs de Sv. Ivan Zelina en costume de fête· Photo Dokouchets.

Frauen aus der Umgebung von Sveti Ivan Zelina im Sonntagsstaat. Foto: Dokušec

Fig. 11.

Fig. 12.

Fig. 13. Kazivačice jurjevskih običaja Mata Sedmak i Jaldža Kačak u staroj narodnoj nošnji. Ledina kod Preseke. Foto: Stj. Dokušec.

Conteuses des Coutumes de la St. George: Mara Sedmak et Yalja Katchak en vieux costume national. Ledina près de Preseka. Photo Dokouchets.

Erzählerinen der St. Georges-Gebräuche, Mara Sedmak, und Jaldža Kačak in alter Volkstracht; Ledina bei Preseka. Foto: Dokušec

Fig. 14. Vinska preša. A - Klade, B - Kopajna, C - Zbojnice, D - Prečke, E - Stupovi, F - Drvo, G - Greda, H - Pomoćnik, I - Preslice, J - Šiba, K - Klin, L - Dečko, M - Žmek, Omik, N - Vrteno, O - Kamen, P - Kobac, a - kanalčić, b - luknja za pomoćnik, c - izdubina za preslice, d - škaf.

Presse à vin.

Weinpresse

Fig. 13.

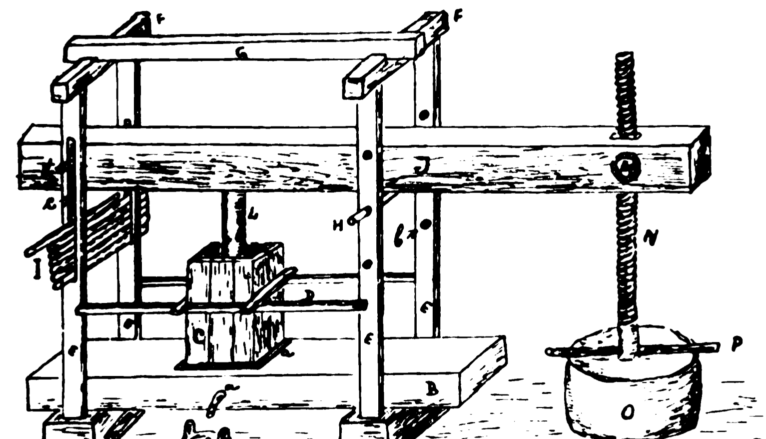

Fig. 14.

Fig. 1. Industrija Berger, danas vlasništvo Etnografskog muzeja u Zagrebu.

Industrie Berger, aujourd'hui la propriété du Musée Ethnographique de Zagreb.

„Industrie Berger“, heute Eigentum des Ethnographischen Museums in Zagreb.

Fig. 2. Pogled na drugi dio Zbirke S. Berger, sopstvenost Etnografskog muzeja u Zagrebu (začelje) — a pred njom u vitrinama okomito izlošci škole gđe Vilhar iz Prezida s istom tehnikom. U prednjoj poprečnoj vitrini radovi na koži u pučkom narodnom stilu Marije Crnić iz Zagreba i Mihaele Šafranek, nastavnice muzike iz Zagreba.

La vue de la deuxième partie de la colection S. Berger, propriété du Musée Ethnographique de Zagreb. Devant, dans les vitrines verticales, les travaux de l'école de Mme Vilhar à Prezid (la même tecnique). Dans la vitrine du premier plan, les travaux sur cuir (style national populaire) de Marie Tsrnitch de Zagreb, de Michèle Chafranek, professeur de musique à Zagreb.

Blick auf den zweiten Teil der Sammlung Berger; davor die senkrechten Vitrinen = Ausstellung der Schule von Frau Vilhar (Prezid) in derselben Technik. In der vorderen, querliegenden Vitrine Arbeiten in Leder, in volkstümlich-Nationalem Stil, Marie Crnić und Michaela Šafranek, Zagreb.

Slike uz članak (na str. 211):

Prva izložba primjenjene pučke umjetnosti na jesenskoj izložbi Zagrebačkog Zbora u Zagrebu.

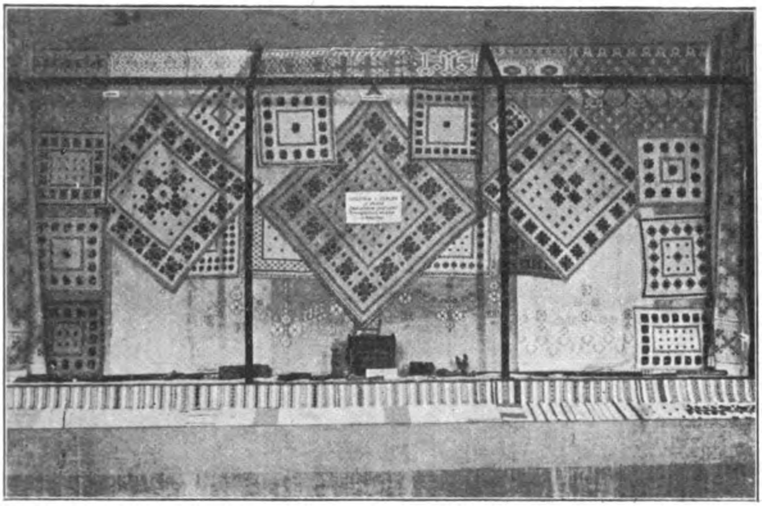

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3. Pogled u izložbenu dvoranu. Sprijeda u vitrini lijepe izrađevine učiteljice Krleža iz Čučerja.

La vue de la salle d'exposition. Au premier plan dans la vitrine, les beaux travaux de Mme Krleja, institutrice de Tchoutcheryé.

Ein Blick in den Ausstellungssaal. In den Vitrinen im Vordergrund Arbeiten der Lehrerin Krleža aus Čučerje.

Fig. 4. Vitrina Stjepana i Ane Šajnović iz Osekova kod Moslavine Popovače, banovina Savska.

La vitrine d'Etienne et Anne Chaïnovitch de Osekovo près de Moslavina Popovatcha.

Vitrine von Stjepan und Anna Šajnović Osekovo bei Moslavina-Popovača.

Fig. 3.

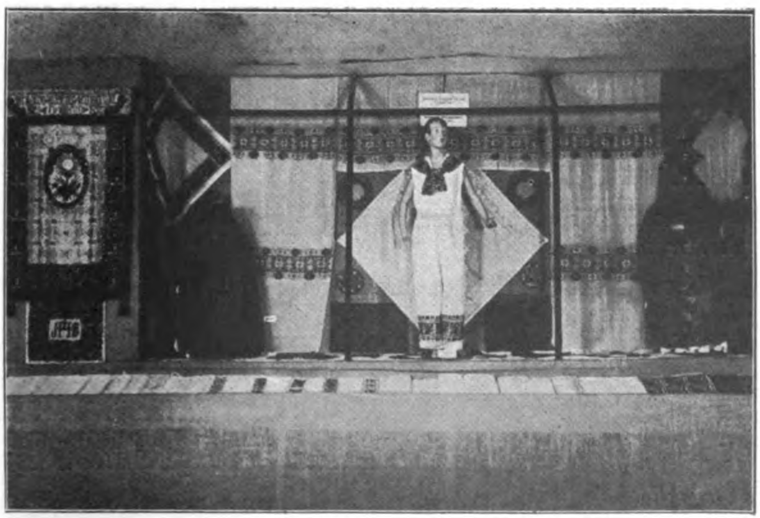

Fig. 4.

Fig. 5. Porculan: gore izlošci Trude Braun, dolje: Belić Ivke.

La porcelaine: au dessus les travaux de Troude Braoune, au dessous, les travaux de Ivka Belitch.

Porzellan: Oben von Trude Braun, unten Belić Ivka.

Fig. 6. Keramika: a) Petrović Mila, b) Elizabeta Paul, c) Joža Rudnički.

La céramique. A. Mila Petritchitch; B. Elisabeth Paul; C. Joseph Roudnitchki.

Keramik: a) Petričić Mila, b) Elizabeth Paul, c) Joža Rudnički.

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7. Mala čipkarica „Marica“ s otoka Paga, stara 5 godina.

Maritsa, petite dentellière, de l'île Pague (5 ans).

Kleine Spitzennäherin Marica von der Insel Pag, 5 Jahre alt.

Fig. 8. Vitrina Ženske udruge za narodno tkivo i vezivo u Petrinji.

La vitrine de l'Association de femmes pour l'industrie des tissus et des 6 roderies nationales, à Petrinia.

Vitrine der „Freuenvereinigung für Nationale Weberei und Stickerei in Petrinja.

Fig. 7.

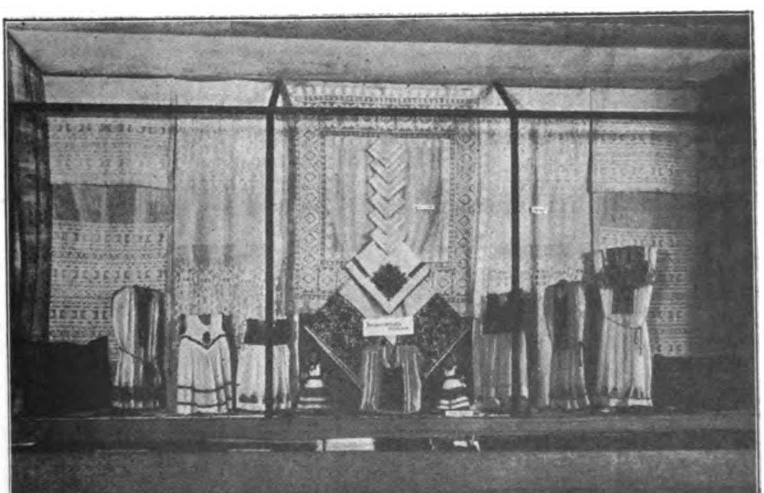

Fig. 8.

Fig. 9. Vitrine: Lovadenić-Osijek = zobunci, Lile Herzmansky-Zagreb; zbirka seljačkih igračaka i tikvica; banovinska tkaonica beza i vezionica Sarajevo.

Les vitrines: Lovadenitch, Osiyek = manteaux et jaquetes; Lila Mertsmasky, Zagreb, collection de jouets et de courgettes. „Tissage de Sarayevo" (propriété de la banovine).

Vitrinen: Lovadenić, Osijek = Filz-Mäntel und Jacken, Lila Herzmansky ,Zagreb; Spielwaren — und Flaschenkürbis — Sammlung (Tikvica); Weberei in Sarajevo (Eigentum des Banuslandes „Drina").

Fig. 10. Vitrina banovinske tkaonice beza i vezionica Sarajevo.

La vitrine du „Tissage de Sarayevo." (Propriété de la banovine).

Vitrine der Sarajevoer Weberei (Eigentum des Banats).

Fig. 9.

Fig. 10.

Fig. 11. Zastori i odijela banovinske tkaonice beza i vezionice u Sarajevo.

Les rideaux et les vêtements du „Tissage de Sarayevo."

Vorhänge und Kleider aus der Sarajevoer Weberei.

Fig. 12. Muslimanska soba iz Bosne izložena po banovinskoj tkaonici beza i vezionici iz Sarajeva.

Chambre musulmane de Bosnie („Tisage de Sarayevo").

Muslimanisches Zimmer, von der Sarajevoer Weberei ausgestellt.

Fig. 11.

Fig. 12.

Fig. 13. Eva Perić, seljanka iz Gorjana u Slavoniji tka čenar i usnivanac.

Eva Peritch, paysane de Goriani, en Slavonie, tisse la toile fine.

Eva Perić, Bäuerin aus Gorjana, Slawonien, webt feines Leinen.

Fig. 14. Zlata Repe seljanka iz sv. Nedjelje tka na šibe.

Zlata Repe, paysanne de Sveta Nedyelya, tisse sur les verges.

Zlata Repe, Bäuerin aus Sv. Nedjelja webt Rutenweberei.

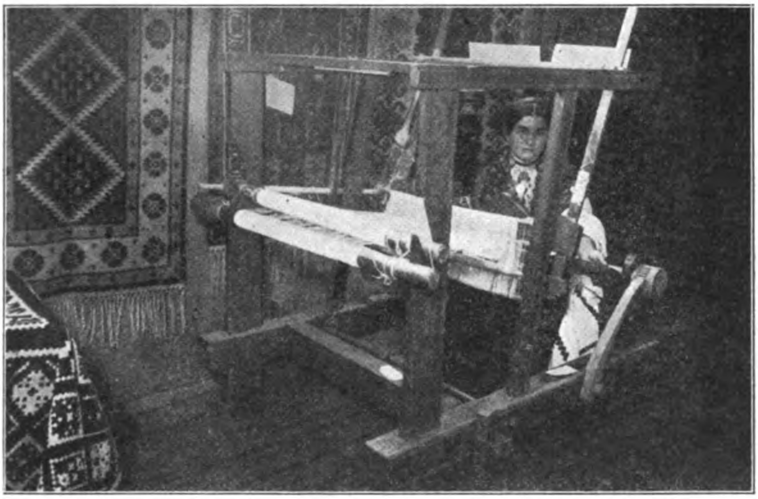

Fig. 13.

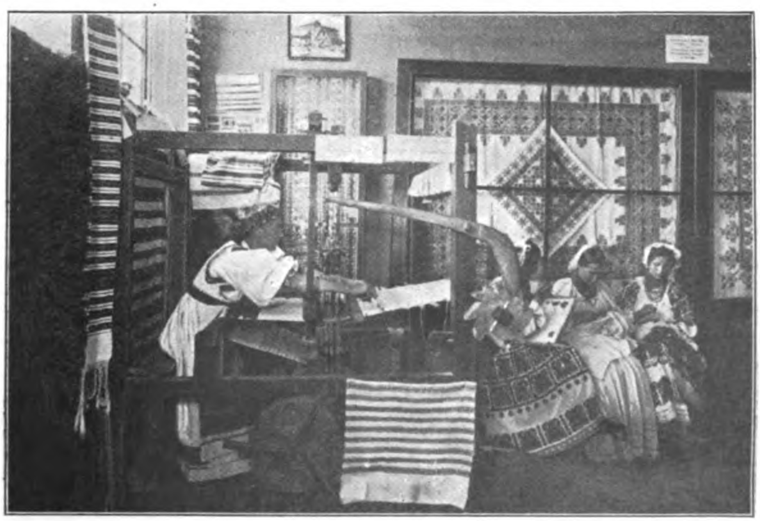

Fig. 14.

Fig. 15. Vezilje sa izložbe primijenjene umjetnosti, od lijeva na desno: Horvatić Ljubica iz Osekova, Bulić Jelica is Sunje.

Brodeuses de l'exposition de l'art appliqué: à gauche Violette Horvatitch de Osekovo, à droite Helene Boulitch de Sounia.

Stickerinnen aus der Ausstellung der angewandten Kunst, links Horvatić Ljubica, Osekovo, rechts Bulić Jelica, Sunja.

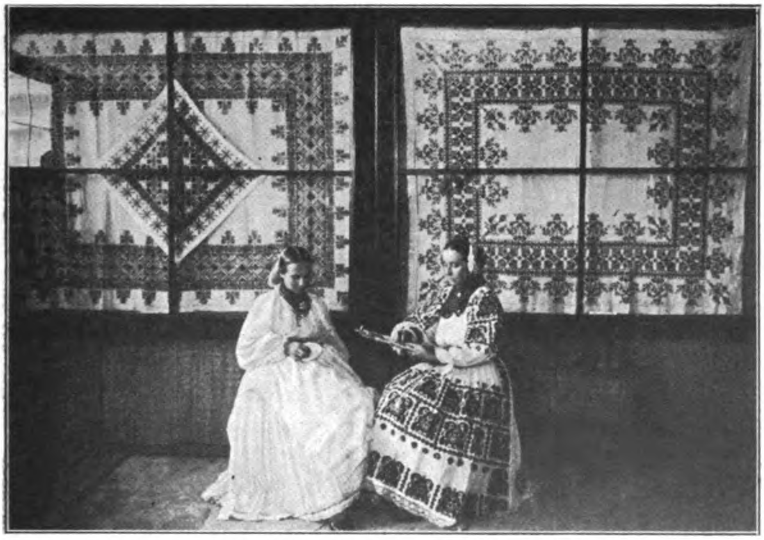

Fig. 15.

ŠTAMPA DRŽAVNE ŠTAMPARIJE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
BEOGRAD 1936